Geçmişten Geleceğe **Sosyalizm** - 2

Demokrasi ve Devrim

Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm

D. L. Raby

İngilizceden çeviren: Ertan Günçiner

Yordam Kitap

D. L. Raby

Liverpool Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Çalışmalarını Latin Amerika üzerine yoğunlaştırmıştır. Uluslararası dayanışma ve küreselleşme karşıtı hareketin de aktif katılımcılarındandır.

Eserin orijinal adı:
Democracy and Revolution
Latin America and Socialism Today
(Pluto Press, 2006)

Demokrasi ve Devrim

GÜNÜMÜZDE LATİN AMERİKA VE SOSYALİZM

D. L. Raby

İngilizceden Çeviren:
Ertan Günçiner

GEÇMİŞTEN GELECEĞE SOSYALİZM-2

Yordam Kitap: 31 • Geçmişten Geleceğe Sosyalizm-2
Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm • ISBN 978-9944-122-24-5
İngilizceden Çeviren: Ertan Günçiner • *Düzeltme:* Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Ekim 2007 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© D. L. Raby, 2006; © Yordam Kitap, 2006
(Bu kitabın yayın hakları Pluto Press'ten alınmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Ayhan Matbaası**
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

siyaset

Demokrasi ve Devrim

GÜNÜMÜZDE LATİN AMERİKA VE SOSYALİZM

Bu kitap,
Başkanlar Fidel Castro Ruz, Hugo Chavez Frias
ve tüm dünyadaki halkçı hareketlere
adanmıştır.

"GEÇMİŞTEN GELECEĞE SOSYALİZM" DİZİSİ HAKKINDA

Emperyalist savaşın insanlığa korkunç acılar ve yıkımlar yaşattığı bir ortamda başarıya ulaşan 1917 Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Rusya'da burjuvazinin egemenliğine son verdi, işçilerin ve yoksul köylülerin iktidarını ilan etti. Tarihte bir ilki gerçekleştirerek attığı cesur adımlarla dünya emekçi sınıflarına iyimserlik ve coşku yaydı, umut aşıladı. Süregiden vahşi savaşların, her tür adaletsizliğin ve tüm bunların kaynağındaki emek sömürüsünün dünya yüzünden silinebileceğine dair güçlü bir beklenti ve inanç kitleleri sarmaya başladı. 20. yüzyıl, bu büyük devrimin ve onun yarattığı politik atmosferin tetiklediği, başarılı veya başarısız mücadelelerin damgasını taşıdı.

Ne var ki, umutla başlayan yüzyıl, derin bir umutsuzlukla kapandı. SSCB ve Doğu Bloku çözülerek tarih sahnesinden çekildi. Kapitalizm, Ekim Devrimi'nin doğduğu topraklarda zaferini ilan etti.

Kimsenin kayıtsız kalamayacağı bu durumun emperyalist gericilikte yarattığı sevinç sınırsız oldu. Onlara göre Ekim Devrimi, tarihin olağan seyri içinde bir sapmayı temsil ediyordu; sosyalizm insan doğasına aykırı totaliter bir sistemdi; SSCB'nin çözülüşüyle birlikte, tarih, olağan yatağı olan kapitalizm içinde ilerleyişini sürdürecekti!

Peki sosyalistler için bu yenilginin anlamı neydi? Nasıl değerlendirilmeli, ne gibi dersler çıkarılmalıydı?

Soruyu basitçe şöyle de sorabiliriz: İşçi sınıfı, başta Rusya'da olmak üzere 20. yüzyıl boyunca giriştiği mücadelelere, kazandığı kısmi ve dönemsel başarılara rağmen, sonuçta neden kaybetti?

Bu konuda bugüne kadar gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli tartışmalar yürütüldü; geçmiş döneme ilişkin çeşitli belgeler yayınlandı. Tartışmaların derinleştirilmesi, yaşanan ve muazzam dersler içeren bu sürecin değişik yönleriyle incelenmesi bize göre bir ihtiyaç olmaya devam ediyor. İleri işçiler, sol çevreler, sos-

yalizme gönül vermiş, hayatının bir döneminde sosyalizme bağlanmış insanlar, zihinlerini meşgul eden sorulara yanıt verecek kaynaklar arıyor.

Bu saptamadan yola çıkan Yordam Kitap, içinde 20. yüzyılın sosyalizm pratiğini -odağında Ekim Devrimi ve onu izleyen uygulamalar olmak üzere- değişik yönlerden ele alan, sürecin anlaşılmasına hizmet eden ve geleceğe dair parspektifler sunan kitapların yer alacağı bir dizi başlatıyor. "Geçmişten Geleceğe Sosyalizm" adını verdiğimiz bu dizi kapsamında, bu konuya eğilen okurların başvurmadan edemeyecekleri küçük bir kitaplık oluşturmayı hedefliyoruz.

Ağırlığı, Marksizmin metodolojisine dayanarak süreci irdeleyen düzeyli kuramsal değerlendirmeler oluşturmakla birlikte, anı, röportaj, belge türü eserler de dizide yer bulacak. Konunun ilgililerine, Marksizm çerçevesinde çok yönlü bir tartışma ve derinleşme ortamı sağlamayı hedeflediğimiz için, çok farklı sonuçlara varan eserler, bu dizi içinde yan yana gelecek. Her biri farklı perspektifle ve farklı politik duruşla yazılmış, bazıları pek çok yönden karşıt olabilecek kitapların diziyi zenginleştireceğini, tartışmacı bir nitelik katacağını ve bütünselliğin bunun üzerinden yükseleceğini düşünüyoruz.

* * *

Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm, Latin Amerika ve özellikle de Küba ve Venezüella deneyimine odaklanmakla birlikte, bu deneyimi sosyalizmin genel ilkeleri açısından değerlendiriyor, geçmiş sosyalizm girişimleriyle kıyaslıyor, geleceğin sosyalizminin özelliklerine ilişkin öngörülerde bulunuyor. Büyük bir heyecan dalgası yaratan ve tüm dünyadaki sol hareketlerin dikkatini üzerinde toplayan Latin Amerika deneyimini sosyalizmin genel teorisi açısından değerlendiren eser, bu özellikleri göz önünde bulundurularak dizi kapsamına alındı.

Yordam Kitap

İçindekiler

Teşekkür 13

Önsöz 15

Solda Reddedilen Miras:
Dogmatik OrtodoksluktanRomantik Antikapitalizme 17

Sözde Demokrasi ve Özde Demokrasi:
Ya da Liberalizmin Karşıdevrimcileşmesi 42

TARTIŞMASIZ KABUL GÖREN YARGI YA DA TOTOLOJİ OLARAK 'LİBERAL DEMOKRASİ' 43

DEMOKRASİYE ALTERNATİF BİR BAKIŞ 54

LİBERALİZMİN SİREN ŞARKISI 64

'GEÇİŞBİLİM' VE YENİ ORTODOKSLUK 68

NEOLİBERALİZM VE BATI'DA
UZLAŞMA POLİTİKASININ DERİNLEŞEN KRİZİ 74

LATİN AMERİKA'DA
DEMOKRATİK ALTERNATİFLERİN DOĞUŞU 78

Sosyalizm ya da Halk İktidarı:
Küreselleşmiş bir Dünyada Devrimci Gerçeklik 88

Küba Devriminin Orijinalliği ve Güncelliği 115

KÖKENLER: KÜBA DEVRİMCİ GELENEĞİ 116

1959: ZAFER VE COŞKU 128

SOSYALİZME GEÇİŞ 141

DEĞİŞEN GELİŞME STRATEJİLERİ 151

KÜBA'NIN GERÇEK ÖZGÜNLÜĞÜ 158

FİDEL: POPÜLİST BİR 'CAUDİLLO' MU,
YOKSA MARKSİST BİR DEVRİMCİ Mİ? 159

DEMOKRASİ MESELESİ 170

Hugo Chavez ve Venezüella'da Bolivarcı Devrim 184
VENEZÜELLA KRİZİNİN NEDENLERİ 185
CHAVEZCİLİĞİN KÖKENLERİ VE GELİŞMESİ 201
CHAVEZ İKTİDARDA 219
DARBE VE SİVİL-ASKER İTTİFAKI 229
MİSYONLAR VE YENİ BİR DEVRİMCİ ATAK 237
VENEZÜELLA'NIN ALTERNATİF GELİŞME MODELİ:
'İÇSEL GELİŞME' VE SOSYALİZM 246
KATILIMCI DEMOKRASİ VE HALK İKTİDARI 255
VENEZÜELLA SÜRECİNİN DEVRİMCİ KARAKTERİ 265

Yarım Kalmış Devrimler: Şili, Nikaragua, Portekiz 269
ŞİLİ'DE HALK BİRLİĞİ: GELENEKSEL SOLUN İFLASI 269
NİKARAGUA: EMPERYALİZM TARAFINDAN
BOĞULAN HALK DEMOKRASİSİ 281
PORTEKİZ: AVRUPA'DAKİ HALK İKTİDARININ
PARTİZAN HİZİPLEŞMELER YÜZÜNDEN YOK OLUŞU 289
SONUÇ 305

Liderlik, Hareket ve Temsil: Halkçılık ve Devrimci Strateji 307
KİŞİSEL LİDERLİK VE HALKÇILIK 312
LATİN AMERİKA HALKÇI GELENEĞİ 322
HALKÇI TEMSİLİN DİYALEKTİĞİ 329
HAREKETİN ÜRÜNÜ OLARAK LİDER 338

İleriye Giden Yol: Demokrasi, Halkçı İktidar ve Devrim 347

Kaynakça 355

Dizin 363

Teşekkür

İlk olarak ve her şeyden önce, sevgisi ve teşvikinin bu çalışmayı tamamlamamda temel bir rolü olan Louisa'nın sürekli destek ve yardımına teşekkür etmeliyim. İkinci olarak, *Instituto de Historia de Cuba*'nın halen çalışmakta olan ve görevden ayrılmış olan kadrolarına, özellikle Luis Serrano'ya, Luis Rosado'ya, Manuel Rosado'ya, Gladys Marel Garcia'ya ve Amparo Hernandez'e; Havana'daki *Instituto do Altos Estudios Don Fernando Ortiz*'den, maalesef artık aramızdan ayrılmış bulunan Jose Tabares del Real'e ve Sergio Guerra Villaboy'a; Maria del Pilar Diaz Castanon'a; yine Havana'daki *Oficina de Publicationes del Consejo de Estado*'dan Manuel Mencia'ya; Havana'dan Guillermo Santisteban, Juana Maria Meza, Sunia Santisteban ve ailesine teşekkür ediyorum. Venezüella'daki çalışmalarım sırasında son derece yardımcı olmuş olan arkadaşlar ve meslektaşlarıma, özellikle *Universitad Central de Venezüella*'dan Dick Parker, Milletvekili Elvis Amoroso ve karısı Melania, *Clase Media en Positivo*'dan Carolus Wimmer, Freddy Guiterrez, Silvio Villegas, Gilberto Gimenez, Maximilien Arbelaiz, Alex Main, Aurelio Gil Beroes, Blanca Eekhout, Carlos Pino, Zuraima Martinez, Pedro Morejon, Maritza Mendoza ve Reinaldo Quijada'ya; *Coordinadora Popular de Caracas*'an Francisko Gonzalez, Eluz Parades ve diğerlerine; Hans Lorenzo ve ailesine, *Universitad del Zulia*'dan Juan Romero'ya, *Universitad Bolivarian*'ın halen görevde olan ve görevden ayrılmış olan kadrolarına, Ernesto Wong, Adrian Padilla'ya ve özellikle 2004 Eylül ayında misafir sıfatıyla vermiş olduğum seminerlere katılmış olanlara şükranlarımı ifade ediyorum. Portekiz'den Iva Delgado, Joao Arsenia Nunez, Fernando Rosas, Mario Tome, Antonio Costa Pinto, Joao Mario

Mascarenhas, Antonio Reis, Boaventura de Sousa Santos, Alipio de Freitas, Miriam Halpern Pereira ve ISTCE kadrosu ve burada adını sayamadığım birçok insana; İngiltere'den Alistair Hennesy, Tony Kapcia, Ken Cole, James Dunkerley, Francisco Dominguez, Andy Higginbottom ve *Kolombiya Dayanışma Kampanyası*'ndan diğer dostlara ve *Liverpool Üniversitesi Latin Amerika Araştırmaları Enstitüsü* kadrolarına teşekkür borçluyum. Kanada'da keza birçok dost ve meslektaşıma yardımlarından ötürü minnettarım, özellikle Carlos Torres, Luis Aravena, Liisa North, Peter Blanchard, Keith Ellis, Judith Teichman, Dieter Misgeld ve Claude Morin'e, ayrıca, Toronto Üniversitesi, York Üniversitesi ve diğer üniversitelerden birçok insana. Kolombiya'da Lilia Solano, Gloria Gaitan, Francisco Ramirez, Jairo Ivan Pena, Amalfi Serpa ve diğerlerine teşekkür ediyorum. Caracas'ta ve Havana'da olsun, başka yerlerde olsun, yardımlarından ötürü Martha Harnecker ve Michael Lebowitz'e birkaç özel teşekkür sözcüğü borçluyum. Arjantin'den Jose Nun, Miguel Murmis ve Naguy Marcilla ve Latin Amerika, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan, burada yerimiz kısıtlı olduğu için isimlerini tek tek zikredemeyeceğim daha birçok insana da teşekkür ediyorum. Son bir teşekkür de, çalışmam üzerinden ilgisini hiç eksik etmemiş olan oğlum Chris'e yolluyorum. Kuşkusuz yukarıda adı sayılanların bir bölümü, benden çok farklı düşünüyorlar; ama zaten böyle olmasaydı, bu kitabın yazılmasına da gerek kalmazdı.

D. L. Raby
Liverpool, Şubat 2006

Önsöz

Bu kitap, yıllardan beri üzerinde çalışmakta olduğum bazı fikirleri biraraya getiriyor; ama her şeyin üzerinde, günümüzün 'küreselleşmiş' neoliberal dünyasında sol ve ilerici halkçı hareketler için ileriye doğru bir yol bulma arayışlarına bir cevap vermeyi amaçlıyor. Burada ileri sürülen tezlerin odağında Latin Amerika, özellikle Küba ve Venezüella yer almakla birlikte, bu tezler, dünya ölçeğinde bir anlam da taşıyor. Latin Amerika'ya, her zaman, mesleki, hatta kültürel olmanın ötesinde siyasal bir ilgi duymuşumdur. Bir dizi nedenden ötürü, bu kıta, en orijinal ve canlı halkçı hareketleri üretmiştir ve üretmeye devam ediyor. Bu nedenle de, Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerde daha iyi bir dünya için mücadele edenlere esin kaynağı olmayı sürdürüyor. Benim görüşüme göre, Küba devrimi, bütün hatalarına karşın, dünyanın herhangi bir yerinde sosyalizmi kurmak amacıyla bugüne kadar yapılmış en ileri hamleyi temsil etmektedir. Ancak bu durum, Küba'yı, hem savunmayı hem de eleştirel bir analize tabi tutmayı daha da önemli kılıyor. Bu analiz, aynı zamanda, bu küçük ada devletinin, nasıl olup da bu kadar çok şeyi başarabildiğini ve dostları yıkılırken ayakta kalmayı başarabildiğini anlamak açısından da büyük önem taşıyor. Venezüella'ya gelince, İngiliz medyasında Latin Amerika'ya ayrılan yer içindeki ağırlığı, onun konuya ilişkin önemini açık hale getiriyor; ne var ki, bilgi kaynağı olarak kitle iletişim araçlarına güvenenler, bu ülkede halen yaşananlar konusunda, benim olumlu olmaktan öte coşkulu ve duygusal yaklaşımıma bir hayli şaşıracaklardır. 6. Bölüm'de Şili ve Nikaragua'ya ayrılan yerin kısalığı, kitabın ilgisini, her şeyin üzerinde başarılı devrimci süreçler üzerinde (her ne kadar, üzücü bir şekilde sonlanmış bu

süreçlerden çok şey öğrenmek mümkün ise de) yoğunlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şey Portekiz için de geçerlidir, ancak tartışmayı Avrupa'ya taşıması açısından bu sürece biraz daha fazla yer ayrılmıştır.

Ulaştığım sonuçlar (ihtiyatlı biçimde de olsa) iyimserdir: Açık bir siyasal perspektifle, yeni, dogmatik olmayan halkçı bir Sol doğmaktadır. Bu yeni Sol, yukarıda adı geçen deneylerin (ve diğerlerinin) tümünden, ama en çok da, Küba ve Venezüella'dan ilham alıyor. Bu ülkeler, halkçı direnişin dev enerjisi, nihai olarak siyasal iktidarı ele geçirmeye yöneltilebilirse, başka bir dünyanın mümkün olduğunu gösteriyor. Devlet kapitalist küreselleşme tarafından zayıflatılmış olabilir, ama yitip gitmiş değildir ve bu yitip gitme konusundaki illüzyon, gerçekte neoliberal gözboyacılığın bir parçasıdır.

Bir ön uyarı daha: Hem başroldeki aktörlerin kendi ağızlarından konuşmalarına izin vermek için hem de, Anglosakson dünyasında gözden kaçırma eğilimi olsa da, bu ülkelerde geniş kapsamlı birçok yaratıcı çalışma üretildiğine olan inancımdan ötürü, kitapta Latin Amerikalı ve (Portekizli) kaynaklara ağırlık verdim. Bu yazarların anlatımlarını doğruluğuna inandığım biçimde aktarmak amacıyla İspanyolca, Portekizce ve Fransızcadan tüm çevirileri (aksi belirtilmedikçe) kendim yaptım.

D. L. Raby

1

Solda Reddedilen Miras: Dogmatik Ortodoksluktan Romantik Antikapitalizme

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, Sol, bir krizin içine yuvarlandı. Ortodoks komünist model, geleneksel destekçileri arasında bile itibarını kaybetti; Doğu Avrupa ülkeleri kapitalist tüketim toplumunun sirenlerinin seslendirdiği şarkılara kapılarak* birbiri ardına baştan çıkarılırken, Batılı sosyal demokrasi de yolunu şaşırdı. Gelir vergilerinin düşürülmesine dayalı ekonomik politikaların** ve monetarizmin ideolojik zaferi, şimdi neoliberalizm olarak tanımladığımız akımın yolunu açtı. Başta Tony Blair ve 'Yeni Emek' olmak üzere, sosyal demokrat partiler, kamu mülkiyeti düşüncesini tamamen terk ederek, yalnızca en alttakileri korumakla sınırlı bir sosyal güvenlik ağıyla pazarın üstünlüğüne dayalı bir *'light-Thatcherizm'*in savunucuları haline geldiler. Neoliberal küreselleşme, ne türden olursa olsun sosyalizmin yaşayabilirliğini tartışmalı hale getirdi: Herhangi bir devlet –en güçlüsü bile– piyasa güçlerine direnebilir ya da onları denetim altına alabilir miydi? Bazı çokuluslu şirketlerin gelirlerinin neredeyse en

* *Sirenler:* Yunan mitolojisinde yer alan kadın gövdeli, kuş kanatlı, güzel sesli efsanevi yaratıklar. Yaşadıkları kayalıkların önünden geçen gemicileri şarkılarıyla baştan çıkarırlar ve kayalara çarparak felakete uğramalarına neden olurlardı. *–çev.*

** *Supply-side economics:* Zayıflamış bir ekonomide üretkenliği ve ekonomik geliri artırmak için yüksek gelirli kesimin vergi oranlarını düşürmeyi savunan neoliberal ekonomik öğreti. *–çev.*

büyük ülkelerin milli gelirlerini bile aştığı ileri sürülerek, devletin, ekonomiyi denetlemek bir yana, düzenlemesinin bile artık mümkün olmadığı söylendi.

Bu koşullarda, Troçkistler gibi, Stalinizmin geleneksel sol-kanat eleştirmenleri bile, 'reel sosyalizm'in çöküşünden yararlanamadılar. Neoliberal 'konsensus', hem Doğu'da hem de Batı'da egemen oldu. 1990'ların başlarında Sandinistlerin Nikaragua'da uğradığı seçim yenilgisi, canlı bağımsız devrimci geleneğiyle Latin Amerika'nın bile sosyalist değerlerin yıkılışı karşısında bağışık olmadığını doğrulamış gibiydi. Her ne kadar komünist rejimler Çin'de ve Vietnam'da varlıklarını sürdürüyor olsalar bile, onlar da kapitalist piyasa mekanizmalarını alelacele benimseme yarışına girmiş görünüyorlardı; öte yandan, Doğu Asya sosyalizminin diğer örneği Kuzey Kore, adeta Stalinist bir 'zaman kayması'* içine hapsolmuş durumdaydı. İşte tam da böyle bir ortamda, Francis Fukuyama, liberal kapitalizmi, insanlığın nihai ve evrensel amacı olarak sunan *Tarihin Sonu*'nu yazabildi (1992) ve ardından Latin Amerika'da Jorge Castaneda, Blairci sosyal demokrasi adına, bu kıtanın devrimci mirasına bir reddiye olan *Silahsız Ütopya: Soğuk Savaş Sonrasında Latin Amerika Solu* adlı kitabı (1994) piyasaya sürebildi (şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Castaneda, daha sonra Meksika Başkanı Vicente Fox'un sağ-kanat hükümetinde bakan oldu).

Kuşkusuz, 'Yeni Dünya Düzeni'nin neoliberal savunucularının zafer duygusu, piyasa reformlarının olumsuz etkilerine muhalefet içinde canlı kitle hareketlerinin yükselişiyle kısa zamanda törpülendi. 1994'te, Chiapas bölgesindeki Zapatista ayaklanması, bölgenin devrimci mirasının ölmediğini ve neoliberal konsensusa karşı halkçı muhalefetin militan biçimler alabildiğini gösterdiğinde, Castaneda'nın kitabının mürekkebi daha kurumamıştı bile. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki küreselleşme karşıtı hareket, önemli bir azınlığın yeni-ortodoksluğa düşmanlığını koruduğunu, kolektif, eşitlikçi ve antikapitalist değerlere bağlılığını sürdürdüğünü göz-

* *Time-warp*: Zamanın akışında bir kesintiyi ya da akıştaki çarpıklık sonucu zaman kesitlerinin yer değiştirmesini öngören bir hipotez. *-çev.*

ler önüne serdi. Brezilya'da İşçi Partisi'nin (PT) yükselişi ve son derece orijinal inisiyatiflerle yerel katılımcı demokrasiye yenilikçi katkılarda bulunması –'katılımcı bütçe' gibi– bir diğer umut kaynağı oldu. Ardından birkaç yıl içinde Brezilya kenti Porto Alegre, düzenlenen ilk üç Dünya Sosyal Forumu'na ev sahipliği yaparak, yeni Latin Amerika halkçı hareketlerinin Kuzey'deki küreselleşme karşıtı hareketle birleşmesinin sembolü haline geldi. Ancak bu yeni hareketlerin hiçbiri, uyumlu bir alternatif strateji sunamadı. Bu hareketlerin güçleri, neoliberal konsensusa karşı oluşlarından ve ondan kopuşlarından kaynaklanmaktaydı; bir stratejiye sahip olmaları durumunda ise, bu strateji, siyasal partileri reddeden ve (Zapatistlerin açıkça ilan ettikleri gibi) ister silahlı, ister barışçı araçlar kullansın, devlet iktidarı için mücadeleye ilke olarak karşı çıkan, neredeyse anti-siyasal ya da neo-anarşist bir stratejiydi. Zamanın ruhu, köktenci bir biçimde demokratikti ve kerameti kendinden menkul öncüler veya gerçekte herhangi türden bir öncü konusunda kuşkucuydu. Küreselleşme karşıtı, savaş karşıtı ve kapitalizm karşıtı hareketlerde yer alan birçok insan tarafından yeğlenen açık alternatif, her zaman şiddetli tartışmalara açık olmuş olan bir kavram olan idealist anarşizmin bir türüydü. Hiç kuşku yok ki, Avrupa ve Kuzey Amerika'da son derece önemli bir destek sağlamış olan bu hareketlerin büyük gücü, onların gevşek, ademi merkeziyetçi ve esnek karakterlerinden gelmekteydi. Ne var ki böyle bir yapı (ya da yapı eksikliği), muhalif veya karşı çıkmaya yönelik bir harekette çok etkili olabilse de, bırakın devlet iktidarını elinde bulunduran bir iktidarı, uyumlu siyasal bir proje açısından bile amaca hizmet etmekten uzaktı. Venezüella'da Chavez'in, Brezilya'da Lula'nın veya Küba hükümetinin eylem ve görüşlerini savunanlar, sürekli olarak, kurtuluşun, sosyalizmin veya halkçı demokrasinin, 'halkın' ya da 'çalışan sınıfın kendisinin' eseri olması gerektiği nakaratıyla selamlansalar da, kendilerinden 'prometevari'* işler beklenen bu 'halk' veya çalışan sınıfların', kendi egemen

* *Promete:* Yunan mitolojisinde yer alan ve ateşi tanrılardan çalarak insanlara veren bir kahraman.

iradelerini ortaya koymak için ne tür yapı ve liderliklere ihtiyaç duyabilecekleri sorusu hep görmezden gelindi. Halkın doğrudan, dolayımsız etkinliği üzerinde ısrar, hayranlık verici olabilir, ancak bu ısrar, herhangi bir alternatif hareketin başarısı için belirleyici olan temsil, liderlik, örgütlenme ve yapı sorunlarından kaçılarak, mutlak bir dogma statüsüne yükseltilirse, anlamsız bir sapma haline gelir. Bu romantik, fakat son tahlilde bozguncu yaklaşım, John Holloway'in *İktidarı Almadan Dünyayı Değiştirmek (Change the World Without Taking Power, Holloway, 2002)* adlı kitabında, felsefi bir biçimde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Bugün, Berlin Duvarı'nm yıkılışından 15 yıl sonra, neoliberal konsensus artan bir biçimde sorgulanmaktadır ve 'Tarihin Sonu' tezi tümüyle itibarını yitirmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından ortaya çıkan yeni jeopolitik kutuplaşma ve Anglosakson güçlerin kotardığı *'Teröre Karşı Savaş'* adlı saldırgan strateji, yalnızca Sol açısından değil, bir bütün olarak insanlığın geleceği açısından çok daha tartışmalı bir durum yaratmıştır. Bu saldırganlık, tüm dünyada, özellikle de Avrupa'da, daha önce benzeri görülmemiş bir savaş karşıtı kitle hareketinin doğmasına neden olmuştur. Bu hareket, gerçek bir alternatifin embriyosunu yaratacak şekilde küreselleşme karşıtı, antikapitalist hareketle kaynaşmış bulunmaktadır. Ancak, hareketin siyasal bir stratejisi, iktidarı ele geçirmeye ve alternatif bir sosyoekonomik model yaratmaya yönelik bir stratejisi yoktur. Bu kitap, Sol ve halkçı hareket için siyasal bir alternatif –neoliberal kapitalizmi makyajlamaya yönelik reformlarla kendini sınırlamayan bir alternatif– oluşturma sorunu üzerinde yoğunlaşan bir girişim olacaktır. Kendilerini yenileyemeyecek biçimde sisteme tümüyle entegre olmuş mevcut sosyal demokrat partilerin içinden, böylesi bir alternatifin doğması ihtimal dahilinde değildir. Keza, komünist partiler –geçmiş dönemden kalan belli bir gücü hâlâ ellerinde bulundurdukları ve geleneksel sistem karşıtı çizgiye sadık kaldıkları bazı ülkelerde (Portekiz Komünist Partisi –PCP– bunun iyi bir örneğidir) neoliberal hegemonyaya direnişin hayranlık verici kalelerini oluşturmaya devam etseler bile– teorik yenilenme ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden gerekli

dersleri çıkarma ve yaratıcı öneriler sunabilme konusundaki neredeyse mutlak yeteneksizliklerinden ötürü, bu konuda sınıfta kalmışlardır. Bazı istisnalarla bu söylenenler, komünist hareketin ana gövdesinden filizlenen Troçkist ve Marksist-Leninist hareketlerin birçoğu için de geçerlidir. Bunlar hâlâ, demokratik merkeziyetçi parti, diyalektik/tarihsel materyalizmin ideolojik tekeli ve merkezi devlet sosyalizmi modeli temalarının değişik varyasyonlarına tartışılmaz bir bağlılık göstermektedirler. Bu söylediklerimiz, hiçbir biçimde Marksizmin veya Leninizmin kimi ilkelerinin tümden reddedilmesi gerektiği anlamına gelmez; fakat tek bir partizan örgütlenme, artık bundan böyle aklı tekeli altına alma iddiasında bulunamaz. Marx'ın kapitalizm ve sınıf mücadelesi dinamiklerine ilişkin analizi mükemmel bir biçimde doğru kalmaya devam etmektedir; Lenin'in devlet ve bir siyasi öncüye duyulan ihtiyaç konusundaki analizi ikna ediciliğini sürdürmektedir; fakat bunlar günümüz dünyasında, siyasal örgütlenme, strateji ve taktikler ya da özlemini hâlâ çekmekte olduğumuz alternatif bir toplum konusunda kapsayıcı bir formül sunamazlar.

Bundan dolayıdır ki, küreselleşme ve savaş karşıtı hareketlerde –ve Zapatistalardan Arjantin *'piqueteros'*larına ya da Brezilya'nın *'Topraksızlar Hareketi'*ne (MST) kadar diğer toplumsal hareketlerde– yer alanların çoğu, bir parti ya da öncünün gerekli olmadığını ve *'hareketin her şey olduğunu'* öne sürmektedirler. (Bu düşüncelere göre –çev.) önderlik gerekli değildir; hareket sürekli yeni liderler çıkararak, onları istediği zaman değiştirecek veya kendiliğinden varılacak bir uzlaşma temeli üzerinde çalışacaktır. Meksika hükümetinin, Zapatistaların yarı-gizli ve medyatik sözcüsünün gerçek kimliğini deşifre ettiğini öne sürdüğünde, örgüt mensupları ve sempatizanlarının hep bir ağızdan ilan ettikleri gibi: *"Hepimiz Marcos'uz!"*. Ama aradan bir on yıl geçti ve Zapatistalar, Meksika devletinin temellerini sarsmayı ya da onun gücünü tabandan aşındırmayı başaramadılar; başardıkları tek şey, dayandıkları başlıca toplumsal temel olmaya devam eden yerli Chiapas halkının biraz özerklik ve daha geniş haklar elde etmesine yönelik mütevazı sonuçlar oldu. Arjantin *'barrio'* hareketi, partizan-olmayan kitleyi

seferber etme kapasitesi açısından son derece etkileyici bir performans gösterdi ve beş başkanın düşürülmesine katkıda bulundu; ancak bu kronik olarak bölünmüş ülkede sonunda ciddi bir siyasi alternatif ortaya çıktığında, bu tümüyle beklenmeyen bir kaynaktan doğdu. Sistemin içinden gelen bir politikacı, Nestor Kirchner, hemen hemen herkesi şaşırtarak, bağımsız bir dış politika ve iktisat politikası benimsedi ve *'barrio'* hareketinin taleplerinin bir bölümünü karşıladı. *'Barrio'* hareketi -nihai amacı konusunda kuşkular taşımaya devam etse de- şu kritik aşamada Kirchner'e destek vermeye devam etmektedir.

Klasik öncü parti ve Marksist-Leninist sosyalizm modeli tatmin edici olmayan sonuçlar doğurmuş olabilir, sosyal demokrasi tümüyle kapitalizm tarafından asimile edilmiş olabilir, ama *'siyasal-olmayan'*ın ya da Holloway'ın *'anti-iktidar'*ının üstünlüğünü ilan etmek, pratikte tekellerin iktidarını ve kapitalist devleti dokunulmaz kılmaktan başka bir anlama gelmemektedir. Sayısız özgül mücadeleler ve kitle hareketleri doğar ve söner, en iyi koşullarda bazı belirli sorunlarda sonuç almayı da başarabilir; ama devletin -dünya ölçeğinde yaklaşık iki yüz adet ulus devletin- ve küresel ekonomik sistemin gücü önceden olduğu gibi kalmaya devam eder. Sonuçta, tek seçenek, bir başka seçenek aramaktır.

Sovyet blokunun çöküşünün yarattığı bir diğer sonuç da, açıkça evrensel bir nitelik taşıyan *'demokrasiye'* dönüş ve komünistler ile Marksistlerin -yine nadir bazı istisnalarla- bundan böyle iktidara giden yolun demokratik olması gerektiği yönünde bir neticeye varmış olmalarıdır. Burjuva demokrasisine yöneltilen Marksist eleştiri, kolayca, sosyalizm adına gerçekleştirilen bürokratik despotizm için bir bahane haline gelmiştir. Ancak bu durum, burjuva demokrasisine yöneltilen eleştirileri anlamsız kılmakta mıdır? Şimdi, hemen tüm dikkate değer devrimlerin bürokratik devlet sosyalisti rejimlere yöneldiği şu anda, devrim kavramı, tarihin çöp sepetine mi atılmalıdır? Günümüzde herkes demokrattır; herkes Batılı liberal modele dayalı demokrasiyi savunmaktadır ve böylece devrim -veya güç kullanımını ya da doğrudan eylemi içeren herhangi bir siyasal değişim- açıkça gözden düşmüş durumdadır.

1960'lı ve 70'li yıllarda savaşçıl ve barışçıl yollar üzerine şiddetli bir tartışmanın yürütüldüğü, silahlı gerilla mücadelesine yönelik zengin bir devrimci mirasa sahip Latin Amerika'da da, Orta Amerika bölgesindeki ihtilallerin başarısızlığı, Peru'da Sandero Luminosa'nın uğradığı bozgun ve kıtanın Güney ucunda yaşanan demokrasiye barışçıl geçiş süreci nedeniyle, aynı süreç açık bir biçimde yaşanmıştır. Yalnızca Kolombiya gerillaları (FARC, ELN ve diğerleri) hâlâ dayanmaktaysalar da, onların da 'kibar muhitlerde' pek adları geçmemektedir (geçtiği zaman da 'narko-gerillalar' yakıştırmasıyla bir kenara itilmektedirler ve bu yakıştırma ABD müdahaleciliğinin kendini 'uyuşturucu karşıtı politikalar' olarak gizlemesine hizmet etmektedir). Eski komünist partilerin birçoğu tarafından da kabul edilen, demokrasinin yegâne geçerli rejim olduğu yolundaki genel geçer varsayım, demokrasinin gerçekte ne anlama geldiği, Batı liberalizminin demokrasinin yegane geçerli biçimi olup olmadığı ve devrimci değişimin demokratik araçlarla gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmadığı gibi soruların üstünü örtmüştür. Oysa bunlar, bir siyasal alternatif arayışında ele alınması gereken ana sorunlardır.

Bu noktada 'devrim mi, reform mu?' ikilemiyle karşı karşıya geliyoruz. Devrimciler geleneksel olarak reformları, sistemin bir aleti, halkçı mücadeleleri özümsemenin ve nötralize etmenin bir aracı olarak reddetmişlerdir. Sosyal demokratlar, tanım olarak reformisttir; ancak iktidarın şiddet yoluyla ele geçirilmesi de, devrimci değişimi garanti etmemektedir ve birçok ülkede modern devletin teknolojik kapasitesi nedeniyle, düzenli askeri harekat, imkânsız değilse bile, bedeli son derece ağır bir öneri olarak yenilgiye mahkûmdur. Bununla birlikte, canlı bir devrimci geleneğe sahip ülkelerde, 'reform' zorunlu olarak devrimle çatışan bir kavram olarak görülmemekte ve devrim, zorunlu olarak topyekûn silahlı mücadele ile özdeş kılınmamaktadır. Zayıf bir devlet yapısına sahip olan ve çürümüş bireysel diktatörlükler tarafından yönetilen Küba ve Nikaragua'da, doğrudan bir askeri zafer mümkün olmuştur; ama birçok ülkede (hatta, yukarıda adı geçen iki ülkede bile) devrim, militan gösteriler, siyasal grevler, sabotajlar, toprak

işgalleri, devlet daireleri ve fabrikaların işgali gibi, ne tümüyle barışçıl ne de tümüyle şiddete dayalı olan yöntemlere vurgu yapılmasını ve tüm mücadele biçimlerinin birleştirilmesini gerektirmiştir. Nitekim, reformların ve halktan gelen baskıların birikimi, devrimci dayatmalarla bir kopuş durumuna yol açabilmekte; bunun sonucunda ordu ile açık bir çatışma yerine, silahlı kuvvetler içinde kopmalar meydana gelebilmekte ve ordunun bir bölümü reformist/devrimci süreçlerle özdeşleşebilmektedir. Latin Amerika'da, bir birey, devrimci olarak tanımlandığı zaman, bu onun silah kuşanmaya yeminli biri olduğu anlamına değil, ahlaki olarak daha iyi bir dünya için mücadeleye kendini adayan, bunun için gerekli her fedakârlığa katlanmaya hazır, mücadeleden vazgeçmeyecek biri olduğu anlamına gelmektedir. Bu anlamda devrimci olmak, görüşme ve uzlaşmayı değil, uzlaşmanın sürekli bir çözüm olarak kabul edilmesini dışlamaktadır. Reformlar, gerçekte kabul edilebilir olmanın ötesinde, esastır; diğer yandan reformizm, mücadeleyi sistem içindeki reformlarla sınırlama anlamına gelir. Bu temel üzerinde, demokrasi ve devrim konusundaki tartışma yeni bir anlam kazanır: Belirli konularda yürütülen demokratik kampanyaların kendilerine yönelik geçerliliği vardır; bunların devrimci ya da reformist olup olmadıklarına, ancak daha geniş stratejik perspektiften bakarak karar verilebilir. Eğer bir demokratik değişim süreci, kurulu iktidar sistemini tehdit ediyorsa, sonunda kaçınılmaz olarak, en azından bir ölçüde şiddete dayalı bir çatışmayı gündeme getirecek kopuşlara yol açacaktır; ancak bunun hangi kesin biçimi alacağı önceden öngörülemeyeceği gibi, hareket ya da onun önderliği de bu biçimi kesin olarak belirleyemez. Burada muhakkak ki, Gramsci'yi ve onun 'hegemonya' ve 'tarihsel blok' kavramlarını hatırlamak gereklidir (Golding, 1992).

Ancak demokrasi meselesi, bunun ötesine uzanmakta, aynı zamanda liberal parlamentarizmin karşıtı olarak doğrudan ya da katılımcı demokrasi sorununu ilgilendirmektedir. On dokuzuncu yüzyılda demokrasi, liberalizmle aynı şey değildi. O zaman, liberalizm, demokrasinin çağrıştırdığı halkçı hükümranlık olarak değil, sivil hakları garanti eden anayasal yönetim ve kuvvetler ayrılığına

dayalı elitist bir sistem olarak anlaşılmaktaydı. Geçtiğimiz 30 yıl içinde Sol'un geri çekilişinin en dikkate değer yönlerinden biri, demokrasinin parlamenter liberalizmle özdeş kılınması ve doğrudan ya da katılımcı demokrasiye yönelik herhangi bir fikrin, otomatik olarak Doğu Avrupa'nın sözde 'halk demokrasileri' aldatmacasının eşdeğeri olarak görülerek bir kenara atılması olmuştur. Ancak, eğer demokrasi; işçilerin, yoksulların, kapitalist toplumun bir kenara iterek dışladığı kesimlerinin doğrudan katılımını içermiyorsa, gerçek değişimi, gerçek bir siyasi alternatif oluşturmaya yönelik tüm olasılıkları da dışlıyor demektir. Daha 1960'larda, C.B. Macpherson, on yedinci yüzyıla uzanan kökeninden başlayarak, liberalizmin, nasıl bireysel mülk sahiplerinin oluşturduğu bir pazar toplumuna dayandığını ve nasıl bunun bir siyasal yükümlülük teorisi için artık uygun bir zemin oluşturmaktan çıktığını göstererek, şimdi bir klasik haline gelmiş bulunan 'Mülkiyetçi Bireyciliğin Siyasal Teorisi' *(Political Theory of Possessive Individualism, Macpherson 1962)* adlı kitabını yazabilmiştir. Ne var ki, son yirmi yılda 'demokratik dönüşüm' ve 'konsolidasyon' üzerine yazılmış tüm modaya uygun literatüre bakılacak olursa, sanki Macpherson (Marx bir yana!) hiç yaşamamış gibidir. Geçtiğimiz onyıllarda, parlamenter liberalizm, tam da Sol'un görevinin demokrasiyi liberalizmden kurtarmak olduğu bir zamanda, Sol'u demokrasi adına kendi içinde eritmiştir.

Bu tartışmadan çıkan, Sovyet ve Doğu Avrupa modellerinin çöküşünün, tüm sosyalist ya da devrimci deneyimlerin başarısızlığının ya da çağdışılığının kanıtı olarak görülmemesi gerektiğidir. Kuzey Kore'nin katı Stalinist rejiminin çok az savunucusu vardır. Çin ve Vietnam'ın vahşi kapitalizmin birçok yönünü açıkça kabul etmesi, her ne kadar bu ülkelerin uzun dönemde geçirecekleri evrim konusundaki belirsizlik sürse de, onların sosyalist niteliklerinin devam edip etmediği konusunda ciddi kuşkulara neden olmuştur. Küba ise, toplumsal başarıları ve ABD düşmanlığına karşı yiğitçe direnişiyle hâlâ geniş bir kesimin hayranlığını üzerinde toplamaya devam etmektedir. Bu ülkenin Sovyetler Birliği ile geçmişte yapmış olduğu işbirliği onun toplumsal ve siyasal

modelinin Sovyet modeliyle özdeş olduğu ya da benzer bir kaderi paylaşacağına ilişkin bir kanıt olarak görülmemelidir. Eğer Küba devrimi yaşamaya devam ediyorsa, bunun nedeni, kesinlikle onun sosyalizminin birçok önemli açıdan diğerlerinden farklı olması ve gerçekleştirdiği devrimin farklı köken ve karakteristiklere sahip bulunmasıdır. Gerçekten de 4. Bölüm'de göstereceğimiz gibi, Küba devriminin orijinalliği henüz değerlendirilmeyi beklemektedir ve Sol açısından bu devrimin siyasal güncelliği, bugün normal olarak kabul edilenden çok daha fazladır.

Küba devriminin yanı sıra, içinde yaşadığımız dönemin tartışmasız en orijinal ve en başarılı iki devrimci deneyimi de Latin Amerika'da gerçekleşmiştir: Nikaragua'daki Sandinist devrim (ABD sabotajıyla trajik bir yenilgiye uğrayıncaya kadar) ve günümüzde Venezüella'da yaşanan Bolivarcı devrim. Avrupa'daki bir diğer örnekle birlikte –1974/75'teki Karanfil Devrimi– geçtiğimiz yarım yüzyıldaki halkçı devrimci politikaların en ilginç, en esin verici örneklerini oluşturan bu devrimler, kitabımızın ampirik temelini teşkil edeceklerdir. Bu devrimlerin hiçbiri, sosyalist ya da komünist bir parti tarafından yapılmamıştır; ikisi gerilla ayaklanmaları tarafından, diğer ikisi ise askeri kuruluşlardan gelen isyancılar tarafından yönlendirilmiştir; tümü, orijinal ve açık bir biçimde eklektik ideolojilerden esinlenmiştir; hepsi, doğrudan demokrasi ve halk iktidarı üzerine büyük bir vurgu yapmıştır ve hepsi, bir veya birkaç karizmatik bireysel liderin tayin edici rolünü öne çıkarmıştır. Sol'un büyük bir bölümünün, Küba ve Venezüella'yı reddettiği, Nikaragua'yı bir kenara attığı (güncel önemini göz ardı ederek yenilgiye uğramış olmasından dolayı) ve Portekiz'i liberal kapitalist modelin başarısının bir örneği olarak değerlendirdiği bir gerçektir; ama bu gerçek, yalnızca çağdaş sosyalist ve ilerici düşüncenin içine düşmüş bulunduğu sefaleti göstermektedir. Bu kitapta, Nikaragua ve Portekiz'in kendi göreli devrimci aşamaları içinde hâlâ güncel olan halkçı ve demokratik politikaların örneklerini sunduğu; Küba ve (özellikle) Venezüella'nın ise çağımızın gerçek devrimci alternatifini temsil ettiği görüşü savunulacaktır. Burada kısaca ele alınacak bir diğer Latin Amerika süreci olan,

Şili'de Allende'nin başkanlığında oluşturulan Halk Cephesi (*Unitad Popular*) ise, alışılmış Marksist bir ideoloji ve ne kadar hayranlık uyandıran özelliklere sahip olursa olsun bireysel olarak karizmadan yoksun bir lider ile, Sol'un geleneksel siyasal partilerinin oluşturduğu bir koalisyon olması itibariyle, birçok açıdan bir *karşı örnek* olarak ele alınacaktır.

Bu örneklerin, biri hariç, hepsinin Latin Amerika'da yaşanmış olması tesadüf değildir. Bu kıta, başka yerlerden daha uzun bir sömürgesel yönetim altında yaşayan, ABD emperyalizminin 'arka bahçesi'nde yer alan, Kuzey Amerika'dan çok daha fazla etnik ve kültürel bir 'eritme potası' oluşturan ve keza, siyasal ve ideolojik bozulmalar tarafından diğer herhangi bir kıtanınkinden daha az kirletilmiş uzun ve yoğun bir halkçı devrimci mücadele tarihine sahip, yaratıcı bir mayalanma bölgesidir. Avrupa'da, özellikle de Avrupa'nın Fransa ve Rusya gibi belirli ülkelerinde, devrimci tarihin zenginliği ve bir esin kaynağı oluşturan kıtanın iç mücadeleler tarihi, bu kıtanın emperyalist yayılmacılığı ve yakın zamanlarda Soğuk Savaş'ın giydirdiği 'deli gömleği' nedeniyle sınırlanmıştır. Asya'nın büyük bir bölümünde ise, geleneksel kültürler ve toplumsal yapılar, milliyetçi ve antisömürgeci aşamaları aşacak devrimci hareketlerin doğuşuna izin vermeyecek kadar dar kalıplar oluşturmaktadır; Doğu Asya'da bu söylenenlere istisna teşkil eden ülkelerin çoğunun durumu da bir hayli tartışmalıdır. Güney ve Batı Asya'nın diğer ülkeleri İslam köktendinciliği ve Batı neoliberalizmi arasında bölünmüş görünürken, Hindistan sağ kanat Hindu milliyetçiliğinin pençesine düşmüştür. Bir zamanlar antiemperyalist esinlenmenin totemik bir simgesi haline gelmiş olan Güney Afrika'da, Afrika Ulusal Kongresi, serbest piyasayla kucaklaşmıştır; kıtanın geri kalan bölümü yeni-sömürgeci sefaletin, iç çatışmaların ve yolsuzluk batağının içine yuvarlanmış, ilerici hareketler zayıf kalmıştır. Yalnızca Latin Amerika'da, devrimci yöneliş gelişmesini sürdürmektedir. Bu kıtada Küba ve Venezüella'ya ek olarak, Brezilya'da Lula'nın, Arjantin'de Kirchner'in, Uruguay'da Geniş Cephe'nin ilerici hükümetleri; Ekvador'da Pachakutic hareketi, Bolivya'da Evo Morales ve MAS, Kolombiya'da barışçıl

halkçı direniş hareketleri ile birlikte FARC ve ELN, El Salvador'da FMLN; Meksika'da Andres Lopez Obrador'un gelecek vaat eden başkanlık kampanyasının yanı sıra Zapatista hareketi dikkat çekmektedir. Nikaragua'da Sandinistlerin uğradığı yenilgiye*, diğer Orta Amerika ayaklanmalarının bastırılmasına, Zapatistaların Meksika'da temelde bir değişim gerçekleştirme konusundaki başarısızlıklarına karşın, Latin Amerika'da halkçı ve ilerici hareketler, günümüzün sinik, tek kutuplu ve terörist saplantılı dünyasında, benzeri görülmemiş bir canlılık ve yaratıcılık sergilemeye devam etmektedirler.

Latin Amerika'da geçtiğimiz dönemde yaşanan ilerlemeler problemsiz olmamıştır. Lula, Brezilya'da dördüncü girişiminde seçilebilmesine karşın, Kongre'de net bir çoğunluğa sahip olmadığı için herhangi bir yasal projeyi geçirebilmek için, sayıları şaşırtıcı ölçüde fazla olan siyasi güçlerle müzakere etmek zorunda kalmakta, ayrıca hükümeti yolsuzluk skandalları nedeniyle zayıflamış bulunmaktadır. Chavez 2002 yılında kendisine yönelik darbeden ve arkasından gelen grev/lokavt dalgasından kurtulmayı başarmış olsa da, inatçı ve zaman zaman şiddete başvuran bir muhalefetin yanı sıra kendini gizleme gereği dahi duymayan ABD düşmanlığının hedefi olmaya devam etmektedir. Eski bir isyancı albay olan ve Ekvador'da kazandığı seçim zaferi nedeniyle bazıları tarafından Chavez ile kıyaslanan Lucio Guiterrez, hayal kırıklığı yaratmış ve popüler yerli *Pachakutic* hareketi tarafından reddedilmiştir. Ancak bütün bunlara karşın, günümüz dünyasında bu bölgeyi diğerlerinden ayırt eden yan, diğer ülkelerde yalnızca uzak bir rüya olmaya devam eden iktidar sorununun, ilerici hareketler açısından gündeme alınmış ve hatta bazı ülkelerde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Venezüella, Brezilya, Uruguay ve Arjantin'de Sol açısından temel sorunlar –Venezüella'da devrimci iktidar nasıl sağlamlaştırılacaktır, Brezilya ve Uruguay'da Lula'nın veya Geniş Cephe'nin reformları nereye kadar sürdürülebilecektir, Arjantin'de Kirchner gerçekten

* Okuduğunuz kitap, Sandinistlerin son seçimlerde kazandığı zafer öncesinde yazılmıştır. *-çev.*

halkçı hareketle birleşebilecek midir yoksa aksi mi olacaktır– varlığını sürdürmeye devam etse de, olağanüstü ve olumlu olan gelişme, 1990'da Sandinistlerin uğradığı yenilgiden bu yana ilk kez bu soruların bir kez daha gündeme taşınmış bulunmasıdır.

Küba devrimi, günümüz Latin Amerika devrimci hareketleri için açık bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu devrimin siyasal orijinalitesi konusu üzerinde çok az durulmuştur. Silahlı mücadele ve devrimci dönüşüm sırasında yaşanan olaylara ilişkin anlatımların bir efsaneye dönüştüğü, silahlı mücadele ve gerilla eylemine ilişkin foko teorisi ve yine Guevaracı 'Yeni İnsan' kavramı ve sosyalist teori bağlamında çokça tartışılmış olan Küba, önce devrimin zaferi, sonra da sosyalist dönüşümün yolunu açan aktüel siyasal süreç açısından yeterince araştırılmamıştır. Küba devrimi ile ilgili dev literatürde, genellikle eski komünist partisinin, *Partido Socialista Popular*'ın, hem silahlı mücadeleye karşı olması hem de Batista ile yapmış olduğu eski pazarlıklar nedeniyle devrim yapma konusundaki yeteneksizliği genellikle kabul görmektedir ve yine devrimci zaferin, Fidel Castro'nun ve 26 Temmuz Hareketi'nin (çok belirgin bir ideolojik yafta taşımayan, sosyalizm ve komünizm lafını ağzına almak için 1 Ocak 1959 zaferinin üzerinden iki yıl geçmesini bekleyen, gevşek, halkçı, milliyetçi ve sosyal reformist bir hareket) eseri olduğu genellikle kabul edilmektedir. Fakat bunun devrimci teori açısından yarattığı sorunlar, hayranları tarafından Fidel'in dehasına yapılan gelişigüzel atıfların ya da onunla yolunu ayırmış olanlar tarafından yöneltilen ikiyüzlülük suçlamalarının veya bunların yanı sıra ABD düşmanlığının yol açtığı radikalleştirici etkilere ilişkin doğru fakat yetersiz gözlemlerin ötesine uzanarak yeterince incelenebilmiş değildir. Oysa, bireysel karizmatik bir liderliğe sahip geniş ulusal bir hareketin tarihteki en halkçı ve en radikal devrimci süreçlerden birine önderlik edebilmiş olması gerçeği daha dikkatli bir analizi hak etmektedir. Bu süreç, devrimci bir öncü kavramına, siyasal partilerin rolüne, önderlik ile kitleler arasındaki ilişkiye dair birçok temel soru doğurmuştur. Belki de günümüzde siyasal partilere ve ideolojik formülasyonlara duyulan güvensizlik, ne yeni ne de

orijinaldir; belki de günümüzün sıkça sorulan sorularının tıpkısı 40 yıl önce Küba'da sorulmuş, yanıtlanmış, ancak Soğuk Savaş'ın retoriği ve katı gerçekleri içinde kaybolup gitmiştir.

Çağdaş Latin Amerikan Solu açısından ikinci belirleyici deneyim, Şili olmuştur. O zamanlar seçime dayalı yolun yararsızlığını gösteren bir örnek olarak değerlendirilmiş olan Halk Cephesi'nin yenilgisi, aynı derecede önemli başka dersler de sunmaktadır. Günümüzde Chavez ve Venezüella'yı, Allende yönetimindeki Şili ile karşılaştırmak moda haline gelse de, bu iki deneyim arasında önemli farklar vardır. Muhakkak ki, Pinochet'nin ihaneti ve Şili darbesinin gaddarlığı (orijinal 11 Eylül), emperyalizmin ve yerel elitlerin halkçı dönüşüme ilişkin herhangi bir proje karşısında duydukları yatışmayan düşmanlığı ve anayasaya sadık olduğu düşünülen Şili ordusunun güvenilmezliğini bir kez daha doğrulamıştır; Şili iş dünyası tarafından gerçekleştirilen ekonomik sabotaj ve kamyoncuların grevi, Venezüella muhalefetinin geçenlerde örgütlediği grevlerle benzerlik taşımaktadır; Chavez'e karşı 2002 yılında gerçekleştirilen ama kısa zamanda başarısızlığa uğrayan darbeye ABD'nin karıştığına ilişkin bir yığın kanıt, Şili darbesinin örgütlenmesine CIA'nın katkısını hatırlatmaktadır ve her iki olayda da seçimlere ve anayasaya duyulan güven, hegemonyayı ellerinde bulunduranların kontrol edemedikleri bir demokrasiyi kabul etmeyi çıkarlarına aykırı görmeleri nedeniyle sarsılmıştır. Fakat, Şili deneyimi, aynı zamanda, partizan bölünmelerin (sosyalistler, komünistler, MAPU ve diğer partiler arasındaki rekabetlerin) ölümcül sonuçlarını ve net bir çoğunluğa sahip olmadan bir dönüşüm projesine girişmenin tehlikelerini de göstermektedir. Unutulmamalıdır ki, Allende, üç adayın yarıştığı bir seçimde, tüm oyların yalnızca yüzde 36'sını alarak başkan olmuştur ve her ne kadar daha sonraki belediye ve yasama meclisi seçimlerinde oy oranını bir miktar artırdıysa da hiçbir zaman sağlam bir çoğunluğun desteğini arkasına alamamıştır. Keza parlamentonun muhalefetin denetiminde olması, Allende'nin, düşündüğü anayasal değişiklikleri gerçekleştirmesine izin vermemiştir. Chavez ise, aksine en azından on seçim ve referandumdan sağlam çoğunlukların desteğiyle çık-

mış ve başkanlık dönemine Venezüella'da çok kapsamlı bir dönüşüm sürecine öncülük eden bir Kurucu Meclis ile başlayabilmiştir. Sonuçta, Chavezci projenin nihai kaderi halen belirsizliğini korusa da, Chavez'in kendisinin asker kökenli olması ve Venezüella ordusunun daha az elitist özelliklere sahip bulunması*, şu ana kadar silahlı kuvvetlerin çoğunluğunun Bolivaryan sürece desteği konusunda bir güvence teşkil etmiştir. Şili, salt seçime dayalı yolun tehlikelerini göstermişse de, bu, zorunlu olarak silahlı ayaklanmanın tek yol olduğu anlamına gelmemektedir. Mesele çok daha karmaşıktır ve (1960'lı ve 70'li yıllarda sık sık yapıldığı gibi) bir dogma haline getirilerek, her koşul altında ve ilke olarak silahlı ayaklanmadan 'yana' veya 'karşı' olmaya indirgenemez.

Burada belirtilmelidir ki, Latin Amerika, Küba devriminin çok öncesine, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki Bağımsızlık Savaşları dönemine kadar uzanan dikkat çekici bir silahlı halk ayaklanması geleneğine sahiptir. Bu kolektif halk ayaklanması kavramının, militarizm veya ABD'deki 'bireysel silah taşıma hakkı' ile hiçbir ilgisi yoktur. Özgürlüğe kavuşmak için silaha sarılma fikri, Latin Amerika siyasi kültüründe merkezi bir önem taşımaktadır ve bu asla diğer mücadele ve katılım biçimlerini dışlamamaktadır. Bu fikir, kurumlaşmış siyasete duyulan bir güvensizliği ve 'Başkan Baba'cılığın tüm biçimlerinin radikal bir reddini içermektedir: Haklar, iyiliksever bir otorite tarafından verilmemekte, barışçıl veya silahlı mücadele ile alınmaktadır. Bu yaklaşım, halk egemenliği kavramı ile de sıkı bir ilişki içindedir; egemenlik, gerçekten de, mülk sahibi sınıfların ya da bu hakkı miras yoluyla devralmış herhangi bir grubun veya ayrıcalıklı kurumun değil, bir bütün olarak halkın hakkı olarak görülmekte; dahası, halk, medya yoluyla verilen mesajların pasif bir biçimde kabul edilişi veya bireysel oy kullanımı yolu ile değil, kolektif seferberlik yolu ile siyasal aktör haline gelmektedir. Gizli oy kuşkusuz esas olmakla birlikte, eğer buna kitlesel örgütlenme ve seferberlik eşlik etmiyorsa, yetersiz

* Simon Bolivar'ın fikir ve eylemlerinden esinlenen Chavez tarafından savunulan, Latin Amerika ölçeğinde kıtasal devrim projesi. *-çev.*

kalmaktadır. Bu sürecin barışçıl olması idealdir, ancak baskı ve keyfi yönetimle karşı karşıya kalınırsa, bütünüyle yasal olarak silahlara başvurmayı da içerebilmektedir. Burada, 'devrimci' teriminin yarattığı tını, bu terimin akıldışı şiddet ve dogmatik sekterlikle özdeş kılındığı günümüz Avrupası ve Kuzey Amerikasının aksine, olumlu bir tını olma eğilimindedir. Aynı nedenlerden ötürü Latin Amerika'da 'demokrasi', yalnızca temsili kurumlar ve liberal çoğulculukla değil, kolektif haklar ve halk iktidarı ile popüler bir özdeşleşme içindedir. Kavram, baskı altındaki sosyal ve etnik gruplarla, yerli, siyah ve melez toplulukların güçlendirilmesiyle de ilişkilidir.

Küba devrimi, işte bu silahlı mücadele geleneğinin bir ürünü olmuş ve bir ara 1960'lı ve 70'li yıllarda tecrit edilmiş gerilla *fokoları* biçiminde fetişleştirilse de, Nikaragua, El Salvador, Guatemala, Kolombiya gibi birkaç ülkede; köken olarak halk hareketleriyle ilişki içinde daha köklü ayaklanma örgütlerinin doğmasına katkıda bulunmuştur. 1970 ve 80'li yıllarda Orta Amerika'da görülen ayaklanmalar, halkçı devrimci hareketlerin enternasyonalleşmesini temsil etmiş ve bu nedenle ABD tarafından katlanılmaz bir tehdit olarak görülmüştür. 1979 yılında Nikaragua'da kazanılan zafer, Küba devriminin esinlediği kıtasal kurtuluş umudunu yeniden canlandırmış, daha önemlisi ortodoks olmayan biçimde gerçekleşmiştir. Küba'da olduğu gibi, burada da, devrim, küçük ve aşırı bağımlı bir ülkedeki gaddar bir diktatörlüğe, ABD'nin sürekli müdahalelerine maruz bir bölgede yer alan işbirlikçi bir rejime karşı, ulusal bir ayaklanma niteliği taşımıştır. Sandinist Cephe *(FSLN; Frente Sandinista de Liberacion Nacional)* içinde üç farklı eğilimi barındıran, Marksizm-Leninizm'den sosyal demokrasiye ve Katolik kilisesi içindeki 'kurtuluşçu' teolojiye kadar uzanan ideolojik akımlardan etkilenmiş, geniş bir ulusal kurtuluş hareketidir. Sandinistler de, tıpkı Küba'da olduğu gibi, küçük Nikaragua Komünist Partisi'nin kesin muhalefetiyle karşılaşmışlar ve ulusal/kıtasal antiemperyalist devrimci geleneklerden esinlenmişlerdir. Ancak, Küba'ya hayranlıklarını ve şükranlarını ifade etseler de, 'karma bir ekonomi'yi ve doğrudan demokrasi ögeleriyle birleşmiş ço-

ğulcu bir seçim sistemini muhafaza etme konusunda ısrarlı olmuş ve Küba modelini benimsemeyi reddetmişlerdir (Sovyet rejimine ise daha da uzak durmuşlardır). Nikaragua'daki tarım reformu ve okuma yazma kampanyaları ile Sandinist Savunma Komiteleri'nin (Küba'daki Devrimi Savunma Komiteleri'ne benzer) sıradan militanlara dayalı örgütsel yapısı, açık bir biçimde Küba deneyimine dayansa da, bu çabalar, özel sektör ve çoğulcu siyasal sistemle çalışma çabalarıyla birleştirilmiştir.

1990 yılında Sandinistlerin seçim sandığında uğradığı yenilgi, hiç kuşkusuz, her şeyden çok ABD'nin zalimce düşmanlığına ve Kontra savaşının yıkıcı etkilerine bağlıdır; ancak, bu yenilgiye katkıda bulunan başka etkenler de vardır; özellikle iç bölünmeler ve 1986 yılından itibaren halkın katılımına ve refah düzeyinin yükseltilmesine dayalı politikaların malûm liberal demokrasi ve antienflasyonist IMF politikaları lehine terk edilmesi gibi. Ardından gelen El Salvador ve Guatemala'daki ayaklanmaların yenilgisi ya da bastırılması ise, devrimin zafere ulaşmasını engellemek için ABD tarafından uygulanan devasa baskıyı da içeren daha doğrudan yöntemlerle olmuştur. Sovyet Bloku'nun çöküşüyle aynı zamana denk gelen bu gerilemeler, Latin Amerika Solu arasında şiddetli bir moral bozukluğu yaratmış ve etkisinden henüz yeni yeni kurtulmaya başladığımız, ilerici fikirlerin dünya çapındaki krizine katkıda bulunmuştur. Eğer zafere ulaşmış bir silâhlı ayaklanma on yıldan biraz fazla bir zamanda yenilgiye uğratılabiliyor ve oldukça köklü iki ayaklanma hareketi bastırılabiliyorsa, herhangi türden bir radikal toplumsal değişim için hâlâ umut taşınabilir miydi? Sandinistlerin nihai yenilgisi seçim sandığında gerçekleşmiş*, seçimler aracılığıyla bir ilerleme sağlama umutları da yıkılmışken, serbest seçimler ve çok partili sistem devrimci iktidarla uzlaşabilir miydi? Eğer Sandinistler seçimle tekrar iktidara gelecek olsalar 1979-84 yıllarının devrimci dönüşüm programını tekrar uygulamaya koyabilirler miydi?

---

* Sandinistler kazandıkları son seçim zaferinden önce, iktidardan bir seçim yenilgisiyle uzaklaştırılmışlardı. *-çev.*

Sandinistlerin uğradığı seçim yenilgisinden sonra Küba'da herhangi bir liberal 'açılım' beklentisinin kesinlikle son bulmuş olması bir tesadüf değildir. Bu olayın Fidel'e ve Kübalılara verdiği mesaj şuydu: Siyasal liberalleşmeye izin verilmemelidir; eğer verilirse, Washington ve Miami mafyası ülkenin kurumlarını sabote edecek ve seçmenleri parayla satın alacaklardır.

Daha güneye indiğimizde, toplumsal ve ekonomik olarak daha gelişmiş Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Şili gibi ülkelerde, baskıcı militarizmin sonunu getirmesi ve 'demokratik geçiş'i sağlaması açısından, bu dönem, daha iyimser bir gözle değerlendirildi. Orta Amerika ülkelerinde empoze edilen yüzeysel demokratik çözümler ve Bolivya, Paraguay ve hatta Meksika'da (PRI'nın 71 yıllık iktidarının sonunu getiren PAN'ın seçim zaferi)* ile birlikte, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki medya ve egemen güçler, Latin Amerika'da liberal demokrasinin toptan zaferini ilan edebildiler (And bölgesindeki diğer ülkeler Peru, Ekvador, Kolombiya ve Venezüella, bu dönemde biçimsel olarak demokratik kaldılar). Bu, Fukuyama veya Castaneda'nın görüşlerinin zafere ulaşmasıydı. Kuşkusuz, Küba'nın bu görüşe ters düşen istisnai varlığı devam etmekteydi; ama bir tür tropikal Arnavutluk olarak kenara itilen bu 'dinozor', nasıl olsa er ya da geç hizaya gelecekti! Ne var ki, hem yeni liberalleştirilmiş ülkeler hem de daha uzun bir süredir liberal anayasal normları gözetmiş olan ülkeler açısından, belirleyici sorular, şimdi kıta ölçeğinde norm haline gelmiş bulunan 'demokrasi'nin doğasına ilişkindi. Neoliberalizmin evrensel olarak empoze edilmesi ve Sol'un içine düştüğü kafa karışıklığı ile, liberal demokrasi, halk yığınlarının gerçek yaşam koşullarıyla çok az ilgisi kalmış biçimsel bir seçim oyununa indirgenmiş görünüyordu. Bunun önemli bir istisnası, Brezilya idi. Burada PT'nin (İşçi Partisi'nin) yükselişi, önce belediyeler ve eyaletler düzeyinde, daha sonra Lula'nın başkanlık seçimini kazanmasıyla, ulusal ölçekte önemli ilerici değişimlere yol açmıştı. Brezilya'nın, en çok da Porto Allegre'de, başardığı şey, dünyanın her yerindeki halk

* PAN: Ulusal Eylem Partisi; PRI (Kurumsal Devrimci Parti) *-çev.*

hareketleri açısından çok önemliydi. Seçilmiş temsilcilerin sistematik biçimde seçmenlerine hesap vermesi ve gerektiğinde geri çağrılabilmesi ve daha da önemlisi katılımcı bütçe uygulaması, bunlar hep birlikte ele alındığında, yerel yönetimler açısından sonuçları henüz tam olarak değerlendirilememiş bir devrim niteliği taşıyordu. Marksist doktrinin, gerçek işçi ya da halk iktidarının ancak ulusal ölçekte gerçekleştirilebileceği yönündeki tespitinin hâlâ geçerli olduğuna hiç kuşku yoksa da, PT tarafından yönetilen bazı belediyelerdeki değişimin ölçeği, hem maddi açıdan hem de halkın güçlendirilmesi açısından son derece etkileyiciydi. Ancak, hem PT'nin Kongre'de bir çoğunluğa sahip olmadığı hem de yargı, silahlı kuvvetler ve diğer kurumlarda herhangi bir önemli değişiklik gerçekleşmediği göz önüne alındığında, bekleneceği üzere, Lula'nın başkan olarak şimdiye kadar sağladığı başarı oldukça mütevazıdır. Brezilya'da halen yaşanmakta olan süreç bir reform sürecidir; devrim değil.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Lula'nın, Allende'nin karşılaştığı güçlüklere benzer güçlüklerle karşı karşıya bulunduğu açıktır. Yine de, Lula'nın görünen amaçlarının daha ılımlı olması ve hem uluslararası koşulların hem de Brezilya ordusunun tutumunun anayasa dışı çözümler için yeşil ışık yakmaması nedeniyle, ortaya çıkacak sonucun o kadar trajik olmaması beklenebilir. Ancak halk hareketinin PT hükümetinin denetimi dışına taşan bir radikalleşmesi olasılığının, daha karmaşık bir duruma yol açabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Hem MST (Topraksızlar Hareketi) hem de PT'nin bazı kesimleri, halk hareketinin özlemlerini daha gerçekçi biçimde temsil eden, ama aynı zamanda Brezilya oligarşisinin şiddetli düşmanlığını çeken devrimci yaklaşımlar sergilemektedir; bu durum, hükümet ve destekçileri tarafından hazırlanmış uyumlu, birleşik bir stratejinin yokluğunda öngörülemeyen sonuçlar doğurabilecek çok tehlikeli bir çatışmaya yol açabilir. Lula ve PT Hükümeti'nin ciddi bir dönüşüm stratejisine sahip olmadığı ve halen yaşanan yolsuzluk krizi göz önüne alındığında, Brezilya için gelecek çok umut verici görünmemektedir.

Brezilya'daki durum sınırlı bir reformdan daha fazla gelecek

vaat etmese bile, Venezüella'da devrimci dönüşüm yalnız mümkün olmakla kalmıyor, gerçekleşme yoluna da girmiş bulunuyor. Yine Venezüella, yukarıda belirttiğimiz teorik sorunları –yani önderlik ile kitle arasındaki ilişkiyi, parti ile hareket arasındaki karşıtlığı, demokrasinin gerçek niteliği sorununu ve reform/devrim ikilemini– en açık biçimde gündeme getirmiş bulunuyor. Yeni anayasasıyla, katılımcı demokrasi içinde seferber edilmiş ve örgütlenmiş halkıyla, devam etmekte olan dönüşüm sürecini ileri taşımakta olan halk kökenli hükümetiyle, silahlı kuvvetlerin yeni bir siyasi yönelimiyle ve hayati petrol sanayisinin etkin yeniden millileştirilmesine dayalı ekonomik bir yeniden yapılandırmanın başlangıcıyla, Venezüella'da, halen, iktidar yapısında gerçek bir değişim süreci (henüz tamamlanmış olmasa da) devam etmektedir. Bir tarım reformuna girişilmiştir, üretici ve tüketici kooperatifleri gelişmektedir ve bir kentsel mülkiyet reformu, gecekondu sakinlerine etkili bir mülkiyet ve denetim sağlamış durumdadır. 'Bolivarcı okullar', önceden eğitim sürecinden dışlanmış bulunan bir milyon çocuğa eğitim götürmektedir; bir okuma yazma kampanyası başlatılmıştır ve milyonlarca insan, toprak, su ve elektrik kullanımı komitelerinde, 'Bolivarcı çevrelerde' ve halk iktidarının tabana dayalı diğer örgütlerinde örgütlenmiştir. Bununla birlikte bu süreç, bir sosyalist ya da komünist parti tarafından, hatta herhangi bir parti tarafından başlatılmış değildir; bu süreç, şu anda devlet başkanı olan Yarbay Hugo Chavez Frias'ın önderliğini yaptığı, asker kökenli bir hareket, Bolivar Devrimci Hareketi (MBR-200) tarafından başlatılmıştır. Adını, Latin Amerika'nın kurtarıcı kahramanı Simon Bolivar'ın 1983 yılında kutlanan 200. doğum yıldönümünden alan MBR-200, Venezüella'da toplumsal ve siyasal değişimi gerçekleştirmek için yola çıkmış asker ve sivillerin oluşturduğu gizli bir hareketti. 1989 Şubatında, *Caracazo*'da (Caracas'ın gecekondu mahallelerinde) yaşayan halk, bir IMF paketinin uygulamaya konulmasıyla artan sefalete karşı ayaklanıp, yolsuzluklarıyla ünlü sosyal demokrat Başkan Carlos Andrez Perez (CAP) tarafından verilen emirle askerler tarafından vahşice katledildiğinde, Chavez'in hareketi henüz eyleme geçmeye hazır değildi. Ama üç yıl sonra, 4

Şubat 1992'de, MBR-200, Perez'e karşı başlatılan askeri/sivil ayaklanmanın inisiyatifini ele aldı ve hareketin yenilgisine karşın, bu eylem, eski Venezüella sözde demokrasisinin sonunu haber verdi. Şubat 1989 ve Şubat 1992, aralarında bir devrimci dinamiği harekete geçirmişlerdi. Bu dinamik, Chavez'in iki yıllık hapisliği, halktan gelen baskıyla affedilmesi, sivil politikaya girmek ve geniş bir sivil hareket (Beşinci Cumhuriyet Hareketi / MVR) yaratmak için ordudan istifa etmesi ve 1998 Aralık ayında başkan seçilmesi aracılığıyla, bir dönüşüm sürecini başlatacaktı. 1999 Şubat ayında Chavez'in başkanlık koltuğuna oturmasıyla başlayan bu süreç halen devam etmektedir. Seçime dayalı araçlar kullanarak radikal bir dönüşüme önderlik etmeleri açısından Chavez ve Allende arasında yapılacak bir karşılaştırma, Venezüella sürecinin ayaklanmaya dayalı kökenlerini ihmal etmesinden ötürü kısmen yanıltıcı olacaktır; çünkü Aralık 1998 seçimleri, daha önce geçici olarak başarısızlığa uğrayan ama eski siyasal sistemi bir daha belini doğrultamayacağı bir biçimde sarsan sivil ve askeri ayaklanmaların –Şubat 1989 ve Şubat 1992 ayaklanmalarının– onaylanışıydı.

Bir kez daha, tıpkı Küba'da olduğu gibi son derece alışılmamış bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz: Sosyalist bir partinin önderlik etmediği, sosyalist bir program ya da ideolojiye sahip bulunmayan (ya da yakın zamana kadar sahip değilmiş görünen), başında geniş ve bir ölçüde şekilsiz bir halk hareketine önderlik eden karizmatik bir kişilik bulunan, eski bir askerin liderlik ettiği (her şeyi olduğu!) gerçek bir halk devrimi. Burada şaşırtıcı olmayan bir şey varsa, o da, Latin Amerika'daki ve dünyanın birçok başka yerindeki ilerici güçler arasında, Chavez'in asker kökenli olmasının başlangıçta küçümseme ve hatta düşmanlık yaratmış olmasıdır. Daha yakın zamana kadar, orta ve güney bölgelerinde hüküm süren zalim diktatörlükler şeklinde kendini gösteren uzun bir karşıdevrimci askeri darbeler geleneğine sahip bir kıtada askerlerin önderlik ettiği bir halk devrimi fikri, başlangıçta birçok insana düşünülmesi bile saçma bir fikir olarak görünmüştü. Ama Latin Amerika'da; Panama'da Omar Torrijos, Peru'da Velasco Alvarado ve Dominik Cumhuriyeti'nde Francisco Caamano Deno

gibi milliyetçi, demokratik ve antiemperyalist subayların temsil ettiği farklı bir askeri gelenek daha vardır. Gerçekte bu, Şili'de Albay Marmaduke Grove'un Sosyalist Cumhuriyetine (1931), 1920'lerin Brezilyalı *'tenente'*lerine (teğmenlerine) ve daha öteye on dokuzuncu yüzyıl başlarının *'libertadores'*lerine (kurtarıcılarına -*çev.*) kadar uzanan derin köklere sahip bir gelenektir. Keza Venezüella spesifik örneğine baktığımızda, orduya subay alınırken Arjantin ya da Şili'dekinden çok daha az elitist bir tutum izlendiğini -Chavez, taşrada yaşayan melez bir alt/orta sınıf aileden gelmektedir- ve en önemlisi, Chavez ile aynı kuşaktan gelen subayların büyük bir çoğunluğunun ABD'nin kötü şöhretli 'Amerikan Okulları'nda değil, Fransızca-gelenekli akademisyenlerin siyasal bilim dersleri verdiği Venezüella'daki subay okullarında eğitildiğini görürüz. Eski basmakalıp yaklaşımlar değiştirilmeli ve kabul edilmelidir ki, ordu genetik olarak karşıdevrimci değildir; askerler de, sivillerin maruz kaldıkları etkilerin birçoğundan etkilenen toplumsal varlıklardır.

Ben, Venezüella sürecinin gündeme getirdiği sorunların, ordu ile ilgili olmaktan çok, genelde devrimci hareketlerin karakter ve liderliği ile ilgili olduğu kanaatindeyim: Bunlar Küba deneyiminin gündeme getirdiği sorunlar ile aynıdır. Bir kez daha başarılı -en azından Nikaragua devriminden bu yana görmüş olduğumuz herhangi bir şeyden daha başarılı- bir halk devrimi, tümüyle beklenmeyen bir tarzda gerçekleşmiştir. Bir kez daha, organize Sol, sürece tümüyle yabancı kalmış ve yalnızca zaferin gerçekleşmesi kesinleştiğinde destek vermekle yetinmiştir (o da en iyi durumda, çünkü bazı sol kanat partiler, karşıdevrimci muhalefete katılmışlardır). Bir kez daha, halk, devrimci önderliği politikacılar ve entelektüellerden çok daha önce kabul etmiştir. Ve bir kez daha, zafer, dikkat çekici bir hitabet ve kesin eylem anında harekete geçme yeteneğine sahip bireysel karizmatik bir lider tarafından yönetilen, ideolojik olarak esnek ama eylemde birleşmiş, geniş, ulusal-demokratik bir hareket tarafından elde edilmiştir. Bu tip hareket ve bu tip liderlik, kaçınılmaz olarak popülizm meselesini gündeme getirmektedir -organize Sol açısından bir 'anatema' ve hem lider-

lerin kendileri hem de takipçileri tarafından kabaca reddedilen bir terim. Ama eğer popülizm, oportünizm veya demagoji ya da özgül bir ideoloji veya program olarak değil de, daha çok kritik dönüm noktalarında ortaya çıkan ve hareketin özgül bağlamına ve sınıf karakterine bağlı olarak tümüyle farklı siyasal yönleniş ve sonuçlara sahip olabilen bir siyasal eylem tarzı, bir metodoloji, bir olgu olarak anlaşılırsa, belki o zaman bu süreçler popülist olarak – devrimci tarzda bir popülizm olarak (Bkz. Laclau 1977; Raby 1983; Cammack 2000)– tanımlanabilir. Bu yaklaşım, elinizdeki kitabın da ana tezlerinden biridir ve doğurduğu sonuçlar, ilerici siyasetler açısından bakıldığında, Küba'dan Venezüella'ya kadar burada analiz edilen siyasal süreçlerden daha az devrimci değildir.

Çağımızda, bu kez Latin Amerika'da değil Latin Avrupa'da, ordunun çok önemli rol oynadığı bir başka önemli devrim süreci daha vardır: 1974-1975 Portekiz devrimi. Çok farklı bir bağlamda, küçük, periferik ve göreli olarak yoksul da olsa, sömürgeci bir Avrupa ülkesinde gerçekleşmesine karşın Portekiz deneyimi, Venezüella'daki duruma ilişkin bir analize bazı yönlerden ışık tutabilir. Burada da, çoğu görece mütevazı kökenlerden gelen ordu içindeki genç subaylar, itibarını yitirmiş bir sivil rejime karşı (faşist yönelimli bir diktatörlüğe karşı) ayaklanmışlar ve insanların özlemleriyle bütünleşmişlerdir –hem Portekiz sömürgesi Afrika halklarının kendi kaderlerini belirlemeye duydukları özlem, hem de Portekiz halkının demokrasi ve toplumsal adalete duydukları özlemle. Lizbon halkının, diktatörlüğü deviren askerlerin tüfeklerine kırmızı karanfiller yerleştirerek darbeyi kutladıkları 25 Nisan 1974'te gerçekleşen şiirsel an, neredeyse elli yılı bulan baskının neden olduğu hayal kırıklıkları, kitle gösterileri, fabrika işgalleri, muhbirlerin cezalandırılması, evsizler ve gecekonducuların gerçekleştirdikleri ev işgalleri, kır emekçilerinin toprak işgalleri ve her türden protesto halinde patlarken, çabucak gerçek bir devrimci sürece dönüşmüştür. 25 Kasım 1975'e kadar olan 19 ay boyunca, sonunda ılımlı ancak karşıdevrimci bir darbe ile Portekiz'de burjuva düzeni restore edilinceye kadar, ülke bir karmaşa içinde, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden bu yana Avrupa'da ilk gerçek

devrimci süreci oluşturan yaratıcı bir mayalanma süreci içinde yaşamıştır.

1975'in 'sıcak yazı' sırasında, Henry Kissinger, ellerini korkuyla yukarı kaldırarak, Portekiz'in 'Avrupa'nın Kübası' olduğunu ilan etmişti; ne var ki, Portekiz'deki yerleşik düzen (establihment) temsilcileri, Avrupa sosyal demokrasisi, Katolik Kilisesi ve CIA'nın destek ve yardımlarıyla, devrimci cini, sonunda çıktığı şişeye geri tıkabildiler. Süreç boyunca, anahtar olayların esas aktörleri, halk hareketi ve ordu –isyancı askeri hareketin tanındığı isimle Silahlı Kuvvetler Hareketi (MFA)– oldu. 19 aylık kargaşa dönemi boyunca, altı zayıf sivil geçici hükümet birbirini takip etti; ancak gerçek güç sokakta, halkın içinde ve MFA'nın ellerindeydi. Bu süreçte, birçok subay çabucak radikalleşti ve halk hareketiyle özdeşleşti. Daha 1975'in başlarında, MFA, 'halk iktidarı'ndan, sosyalizmden ve 'Halk-MFA ittifakı'ndan bahsediyor; nihai amacı bir Milli Halk İktidarı Meclisi olan işçi, köylü ve asker komitelerinden oluşan devrimci bir sistem öneriyordu. Gözlemciler haklı olarak MFA'nın popülizminden söz ediyorlardı: Dönem boyunca kurulan altı geçici hükümetten dördünün başbakanlığını yapan Albay Vasco Goncalves'in kişisel liderliği, karizması ve hitabet yeteneği, 25 Nisan darbesinin operasyonel komutanı Binbaşı Otelo Saraiva de Carvalho'nunkiyle rekabet halindeydi. Sonunda, MFA, bir yanda Goncalves'in etrafında toplanan komünist yanlısı hakim bir grup, diğer yanda ise devrimci Sol'la ittifak halinde olan Otelo'nun etrafında toplanmış radikal grup olarak ikiye bölündü. Katolik kilisesinin önderlik ettiği muhafazakar güçler ülkenin kuzeyinde egemenliği ele geçirerek Geçici Hükümet ile radikal askerlere karşı çıkmak üzere siyasal sağ, Sosyalist Parti ve MFA'nın 'ılımlıları' ile ittifak kurdular. İki cephenin oluşmasıyla büyüyen iç savaş tehdidi, merkez sağın 25 Kasım darbesine yol açtı. Askeri Sol ve Komünist Parti açık bir iç savaştan kaçınmak için darbeye karşı direnmemeyi kararlaştırdılar; bunun karşılığında bu davranış, yeniden konsolide edilmiş burjuva devleti içinde siyasal hakların garanti altına alınmasıyla ödüllendirildi. Solcu subaylar ordudan atıldı; fiilen lidersiz kalmış olan halk hareketi, sınırlı ama etkili

bir baskıya maruz kaldı; liberal normlar korundu ve Portekiz, birkaç yıl sonra Avrupa Birliği'ne girerek bildiğimiz türden bir parlamenter demokrasi haline geldi. Sonuç olarak Portekiz devrimi ezildi; galipler, şimdi "PREC"* diye dalga geçerek aşağıladıkları, halk iktidarı ve sosyalizm için savaşan kitle hareketinin tüm anılarını resmi kayıtlardan silmiş ve onu komünizm tehdidine karşı demokratik güçlerin kahramanca direnişi mitosuyla değiştirmiş bulunuyorlar. Ne var ki, kısa bir süre için de olsa, Portekiz halkının radikal askerlerle ittifak halinde sorunlarını nasıl ele aldığının ve çağdaş Avrupa tarihinde eşi görülmemiş bir biçimde nasıl bir halk iktidarı ve sosyalizm vizyonu yarattığının anısını toplumun belleğinden silmeyi başarabilmiş değiller.

Bu dört devrimci deneyimin tümü –Küba, Nikaragua, Venezüella ve Portekiz– başarılı devrimin temel bileşenleri olarak, cesur, karizmatik ve partizanlıktan uzak bir liderliğe sahip, ideolojik olarak esnek, uluslararası ilerici düşünce akımlarının çeşitli akımlarından olduğu kadar ulusal halkçı kültür ve geleneklerden de esinlenmiş, geniş, popüler ve demokratik bir harekete yönelişi işaret etmektedir. Ancak bu yöneliş, siyasal partilerin rolü, Marksizmin veya herhangi tür bir sosyalist ideolojinin güncelliği, devrim ve demokrasi arasındaki ilişki ve yeni devrimci toplumun doğası hakkında birçok önemli sorunu da beraberinde gündeme getirmektedir. Uluslararası Sol'un geleceği açısından bu süreçlerin yaratacağı etkiler neler olacaktır? Bu etkiler, İngiltere'deki veya diğer gelişmiş ülkelerdeki Sol üzerine nasıl yansıyacaktır? Sosyalizm hâlâ nihai bir amaç olarak kalacak mıdır? Ve eğer öyleyse, bugünün küreselleşmiş dünyasında sosyalizm ne anlam ifade etmektedir? Bu sorulara yanıt bulma girişimi, bazı şaşırtıcı ama esinleyici sonuçlar doğurabilir.

---

* *'Processo Revolucionario em Curso'*: Hem 'kurs gören devrimci hareket', hem de 'başlamış olan devrimci hareket' olarak anlaşılabilecek bir deyimin başharflerinden oluşan bir kısaltma. *–çev.*

2

Sözde Demokrasi ve Özde Demokrasi: Ya da Liberalizmin Karşıdevrimcileşmesi

Sovyet blokunun çöküşünden devrimci Sol açısından alınacak en önemli ders, demokrasinin önemidir: Sosyalizm, otoriter araçlarla yukarıdan empoze edilemez. Şimdi hepimiz demokratız: Stalinist çizginin katı savunucularının seçimleri küçümsemeyle bir kenara ittikleri ve 'proletarya diktatörlüğünü' yalnızca devlet iktidarının işçi sınıfı tarafından denetlenmesine ilişkin bir metafor olarak değil, despotizmin savunusu olarak da göklere çıkardıkları günler çoktan geride kalmıştır.

Ne kadar uzak, o kadar iyi: Uzun zamandan bu yana, 'demokratik merkeziyetçilik'in, adının (merkeziyetçilik) her şey, sıfatının ise (demokratik) dekoratif bir unsurdan ibaret olduğu açıklık kazanmıştır. Parti bürokratlarının 'devridaim'inin savunulması komünist hareketin boynuna geçirilmiş bir değirmen taşı haline gelmiş, Troçkist olsun Maoist olsun Sovyet yanlısı olmayan alternatifler, bu açıdan kendilerini Stalinist modelden etkili bir biçimde ayırmayı başaramamıştır. Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşma, kapitalist olmayan herhangi bir modelin, komünist blok ya da sosyal demokrat reformizm tarafından asimile edilmeden gelişmesini fiilen imkânsız kıldığından, demokratik sosyalizmi savunanlar bile bundan etkilenmişlerdi. Aynı şekilde, bürokratik merkeziyetçilik ve ideolojik dogmatizm arasındaki sıkı ilişki, sosyalist düşünceye ket vurmuş ve devrimcilerin kurtuluşçu özlemlerini alay konusu haline getirmişti.

Bu nedenle, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla zirveye ulaşan 'halk demokrasilerinin' çöküşünün Batı Solu'nun bazı kesimleri tarafından coşkuyla selamlanması pek şaşırtıcı olmamıştı. Ancak bürokratik kabuğun kırılmasının Doğu'da tabandan gelen bir sosyalist demokrasi patlamasına yol açacağı umudu, eski komünist ülkelerin birbiri ardına Batı liberalizmi ve vahşi kapitalizmini kucaklama yarışına girmeleriyle birlikte, yerini hayal kırıklığına bırakmıştı. Sosyalizm adına halk inisiyatifinin kaskatı hale getirilmesi, kısa ve hatta orta vadede, gerçek bir devrimci alternatifin doğmasını engelleyecek kadar kapsamlı ve uzun süreli bir uygulama olmuş ve Batı tüketim toplumu ile 'liberal demokrasi'nin propagandası karşı konulması güç bir etki yaratmıştı.

Sovyet çöküşünün Batı'da yarattığı etki ise daha da şaşırtıcıydı: Bağımsız sosyalizmin ve Stalinizm hayaleti tarafından engellenmekten kurtulmuş olan radikal enerjilerin yeniden doğuşuna imkân sağlaması beklenen bu çöküş, en azından kısa vadede, sosyal demokrasinin, neoliberalizm ve Thatcherci 'başka alternatif yok' dogmasının muzaffer ilerleyişi karşısında teslim bayrağını çekmesine yol açtı. Bu ortamda, Francis Fukuyama borazanlar çalarak 'tarihin sonu'nu ilan ederken, liberalizm, hem ekonomik hem de siyasal alanda egemen akım haline geldi. Her ne kadar görmüş olduğumuz gibi, alternatif sesler kısa zamanda küreselleşme ve savaş karşıtı hareketleri biçiminde yeniden yükseldiyse de, bu alternatiflerin ideolojik temelleri, hem ekonomik siyasa ('Stalinist olmayan sosyalizm' diye bir şey olabilir miydi?) hem de siyasi ve felsefi açıdan zayıf kaldı (eğer Marksist-Leninist parti bir değişim aracı olmaktan çıktıysa yerine ne konacaktı ve halkın çıkarlarının gerçek ifadesine izin verecek siyasi sistem ne tür bir sistem olacaktı?).

TARTIŞMASIZ KABUL GÖREN YARGI YA DA TOTOLOJİ OLARAK 'LİBERAL DEMOKRASİ'

İşte bu nokta, neoliberalizmin zaferinin belki de en tam biçimde gerçekleştiği noktaydı; çünkü, serbest piyasa dogmasının, kera-

meti kendinden menkul reçeteleri kısa sürede direnişe yol açmış ve pratik etkisizliği ortaya çıkmaya başlamışken, siyasal liberalizm, nadiren görülen bir homurdanma ile protesto edilse bile genelde kabul görmüş ve aradan geçen 15 yıldan sonra bile hâlâ yalnızca çekingen bir biçimde sorgulanmıştır. Eski komünist partilerin üyelerinin birçoğunun da aralarında bulunduğu eski Sovyet bloku vatandaşları 'demokrasi'yi kabul etmişler ama bunu yaparken, pratikte geçerli yegâne demokratik sistem olarak sunulan Batılı liberal modeli sorgulamamışlardır. Doğu Avrupalılar açısından, bu, belki de maruz kaldıkları 'halk demokrasisi' aldatmacasına karşı anlaşılabilir bir tepkiydi; ama daha da çarpıcı olan, Batılı komünist ya da Marksist partilerin birçoğu da dahil olmak üzere, Batı Sol'unun, demokrasinin özü olarak sunulan liberal demokrasi önünde her zamankinden daha teslimiyetçi bir tutum takınmış bulunmalarıydı. Siyasal çoğulculuk, düzenli seçimler, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü: Bu ilkeler, bu şekilde yönetilen ülkelerin her birinin niçin toplumsal adalet ve halkın güçlendirilmesi açısından asgari bir seviyeden daha fazlasını başaramadıkları sorusu sorulmadan kabul edildiler. Kelimenin tam anlamıyla liberalizmin yurdu olan ABD, niçin gelişmiş dünyanın en eşitsiz toplumu haline gelmişti? Parlamenter demokrasinin doğduğu yer olan İngiltere, neden gittikçe daha fazla sosyal-dışlamacı, düşük katılımlı ABD modeline yaklaşıyordu? Liberallere kalırsa; Reagan, Thatcher, Bush ve Blair için oy veren halk, tam da bu modeli istemekteydi; ama sosyalistler ve devrimciler böylesi kolaycı ve yanlış bir yorumu kabullenemezlerdi.

Batı dünyasındaki hegemonik sistemin bir eleştirmeni, 'liberal demokrasi'nin *gelişmiş kapitalizmin tercih edilen siyasal ifadesi* olduğu gözleminden hareket etmek zorundaydı ve böyle bir siyasal rejimin, alternatif bir toplumsal ve siyasal sistemi savunanlar açısından hiçbir sorun oluşturmayacağını savunmak saçmaydı. Kapitalizmin muhalifleri açısından, Batı'nın 'kurtardığı' ya da kurtarmakla tehdit ettiği herhangi bir ülke için değişmez gündemin 'serbest seçimler ve pazar ekonomisi'nden oluşması, en azından kuşku uyandırmalıydı: Doğu Avrupa, Rusya, Afganistan, Irak, Küba...

'Demokrasi' ve 'pazar ekonomisi'nin bu ülkelerin hepsi açısından zorunlu olduğu varsayılıyor ve eğer özgür seçimler neoliberal pazar ekonomisine karşı bir çoğunluk üretirse, hemen 'popülizm'e ilişkin kötü niyetli homurdanmalar ve 'yönetilebilirlik sorunu' gündeme getiriliyordu. Siyasal yorumcuları, her şeyden çok, sistemi yönetecek parti liderliğinin 'yeterliliği' ve 'gerçekçi' politikalar için halk desteği sağlama yetenekleri ilgilendiriyordu; gerçek halk egemenliğine ya da karar alma sürecine halkın doğrudan müdahalesine ilişkin herhangi bir fikir tehlikeli ve sorumsuz bir fikir olarak görülüyordu. Ahlaki sorunlar söz konusu olduğunda ya da tartışılan bir konuda destek sağlamak için ara sıra referandum gerekli olabiliyordu, ama (seçim dönemleri istisna olmak üzere ve o zaman bile dikkatli bir şekilde denetim altına alınmış ve manipüle edilmiş tarzda) genelde, siyasetin parti elitleri ve atanmış memurların meselesi olduğu varsayılıyordu.

Demokrasinin münhasıran liberalizmle özdeşleştirilmesi, tamamen yeni bir olaydır ya da daha doğrusu, yönetici sınıfın demokrasiyi liberal şekliyle sınırlama arzusu derin köklere sahip olsa da, içinde demokrasinin kelime anlamının –'halk tarafından yönetim'– ciddiye alınacağı daha derin, katılımcı ve doğrudan bir demokrasiyi savunanlar tarafından, göreli olarak yakın bir zamana kadar bu arzuya meydan okunmaktaydı. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda liberalizmi oluşturan Locke ve Montesquieu, liberal anayasal hükümeti özel mülkiyetle ilişkilendirme konusunda çok açık bir tutuma sahiptiler –modern okuyucular için Kanadalı siyasal felsefeci C.B. Macpherson'un, kırk yıl kadar önce yayınlanan 'Mülkiyetçi Bireyciliğin Siyasal Teorisi' (*Political Theory of Possessive Individualism*) adlı eserinde parlak bir biçimde dikkatlere sunulan bir nokta. Macpherson'un görüşüne göre, yirminci yüzyıl açısından bir yönetim sistemi olarak liberalizmin ana kusuru buydu: "*Mülkiyetçi pazar toplumlarında liberal demokratik devletlerin sürekli varlığı... evrensel oy hakkına karşın mülkiyet sahibi bir sınıfın iktidarı etkin bir biçimde elinde tutabilme yeteneğine bağlıdır*" (Macpherson, 1962, 274).

'Ayaktakımı tarafından yönetilme' tehlikesinden sakınma

kaygısı, ABD'nin 'Kurucu Babaları'* üzerinde de etkili olmuştur. Her ne kadar ABD Anayasası, temsili ve sorumlu hükümetin (bir başka deyişle liberalizmin) kurulmasında bir kilometre taşı oluşturmuşsa da, bu anayasayı kaleme alanlar 'demokrasinin anaforları ve çılgınlıkları'ndan bihaber değillerdi: Arjantinli siyasal bilimci Jose Nun'un sözleriyle, *"Bu anayasa ... mülkiyet haklarıyla, en azından siyasal özgürlüklerle ilişkili olduğu kadar ilişkilidir ve açıktır ki, 'özgürlüğün kötüye kullanılması'ndan, 'iktidarın kötüye kullanılması'ndan daha fazla korkmaktadır"* (Nun 2003, 111). Bu sebepledir ki, anayasayı hazırlayanlar, halkın arzusunun dolayımsız ifadesini sınırlamak için (her ne kadar o zamanlar seçmenler tümüyle erkekler ve beyazlardan oluşsa da) Senato ve Seçim Koleji** gibi kurumların yaratılması yoluna gitmişlerdir. Bu, bağımsızlık hareketinde yer alan James Madison ve Alexander Hamilton gibi muhafazakar figürlerin etkisiyle olmuştur. Liberalizmden farklı ve potansiyel olarak tehlikeli olan bu demokrasi anlayışı, on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etmiş ve yalnızca yirminci yüzyılın ortalarında 'liberal demokrasi' terimi başat hale gelerek, Batılı kurulu düzen savunucularının söyleminde fiilen bir totolojiye dönüşmüştür.

Demokrasiye ilişkin sınırlı liberal görüş, belki de en açık bir biçimde, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Avusturyalı bir siyasal ekonomist olan Joseph Schumpeter tarafından formüle edilmiştir (Schumpeter 1942). Schumpeter için demokrasi, yalnızca siyasi liderleri seçmekte kullanılan anayasal bir süreçti ve kamuya ilişkin meselelerde karar verme konusunda yetki yalnızca liderlere aitti. Seçmenlerin rolü, rakip siyasal elitler arasındaki potansiyel ihtilafları çözmek ve gelecek birkaç yıl boyunca hangi politikacının

---

* *'Kurucu Babalar'*: Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında 'Bağımsızlık Bildirisi'ni ve daha sonra anayasayı imzalayan liderler: John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, Thomas Jefferson, James Madison ve George Washington. *-çev.*

** *"Electoral College"*: Seçmenlerin başkanlık seçimi için oy kullanmalarından sonra, eyaletler tarafından belirlenen ve gerçek başkan seçimini gerçekleştiren temsilcilerin oluşturduğu kurul. *-çev.*

karar mevkiinde bulunacağını belirlemekle sınırlıydı. Ve politikaya bu çok sınırlı müdahale bile, yalnızca eğer toplum belirli bir ekonomik ve sosyal gelişme düzeyini yakalamışsa, iyi eğitilmiş bir bürokrasi mevcutsa, adalet ve maliye gibi hassas sorunlar uzmanlara bırakılmışsa, yasalar karşısında gerekli özdisiplin ve saygı oluşmuşsa, halka emanet edilebilirdi. Nun'un da işaret ettiği gibi, Schumpeter'in sıradan halka duyduğu güven o kadar azdı ki, onun, nasıl olup da halkın kendi adına yönetecek politikacıları seçme yeterliliğine sahip olduğuna inandığı bile anlaşılması güç bir şeydi (Nun 2003, 14-15).

Siyasal sürecin elitist kontrolünü haklı çıkarma konusunda çok az liberal savunucu Schumpeter kadar açık konuşmuştur, ama, bunların tümünün dayandıkları varsayımlar, esas itibariyle Schumpeterinkilerle aynıdır. Parlamenterlerin, seçmenlerin doğrudan iradesine tabi olmaları gerektiği yönündeki herhangi bir öneri, liberal parlamentarizmin, milletvekillerinin seçmenler tarafından dolaysız olarak kontrol edilen delegeler değil, egemen temsilciler oldukları şeklindeki kutsal kuralına gönderme yapılarak hemen reddedilir; bu görüşe karşı çıkıldığında ise, ısrarla, reddedilen şeyin seçmen 'diktası' altına girmek olduğu, sandıkta zaten halkın işe en uygun adamı (ya da bazen kadını) seçeceği, ancak seçilen kimsenin de bireysel vicdanına göre oy kullanma hakkına sahip olduğu savunulur. Ancak hiç kuşku yok ki, tilki avlama kuralları gibi önemsiz bazı meseleler veya muhtemelen çocuk aldırma gibi bazı ahlaki meseleler hariç, parlamenterlerin bireysel vicdanları yönünde verdikleri kararlar hemen her zaman yukarıdan empoze edilen parti çizgisiyle örtüşme eğilimindedir. Bu 'parti çizgisi' yönündeki baskı, seçmenlerden gelen baskıdan çok daha meşru kabul edilir. Bazı parlamenterler, özgül yerel sorunlara ağırlık vererek, 'bölgenin temsilcisi' olmakla övünseler de, konu ulusal politikalar olduğu zaman genellikle onlar da hizaya gelir. Böyle yapmakla da fiilen seçmenlerini temsil etmekten vazgeçmiş olurlar; tıpkı 60 yıl önce, aşırılıkla suçlanması çok güç bir yazarın, Hans Kelsen'in, söylemiş olduğu gibi:

'Parlamento üyesinin kendisini seçenlerin değil, bütün halkın

ya da bazı yazarların dediği gibi bütün Devletin temsilcisi olduğu ve bundan ötürü de seçmenlerinin herhangi bir talimatıyla bağlı olmadığı gibi, onlar tarafından geri de çağrılamayacağı şeklindeki formül, siyasal bir kurgudur. Seçilenin seçenlerden yasal bağımsızlığı, yasal temsil (ilkesi -çev.) ile uzlaşmaz.' (Kelsen, aktaran Colletti 1972, 187)

Bu eksikliğin, seçilenlerin tekrar seçilebilmek için halk önüne çıkma ihtiyacı duymaları sayesinde giderilebileceğini önermek, bu arada birkaç yılın geçeceği, bu süre içinde tartışılan meselelerin çoğu zaman akademik bir tartışma konusu haline geleceği (örneğin savaş konusunda verilecek bir karar iki yıl sonra iptal edilemez), yine birçok ihtilaflı politikanın söz konusu olabileceği ve bunların bir parlamento üyesini seçmek için kullanılacak tek bir oy içine sığdırılamayacağı gibi gerçekleri gözardı etmek anlamına gelir. Liberal teorisyenler de, seçmenlerin siyasal iradesini, yalnızca kısmen uygulanacağını bildikleri (vaatlerden oluşan -*çev.*) iki veya üç paket haline getirilmiş parti bildirgeleri arasında yapılacak minimal bir seçime indirgeyerek, bu gerçeği inkâr etmezler.

Dahası, normal durumlarda, seçim süreci iki ya da üç egemen parti tarafından etkin bir biçimde kontrol edilir ve parti mekanizmaları kesinlikle oligarşik bir tarzda örgütlenir. Politikaların formüle edilmesi ve adayların seçilmesi normal olarak parti eliti tarafından sıkı sıkıya denetlenir; adayları seçim yoluyla veya yerel parti örgütleri aracılığıyla belirleyen partilerde bile, bu süreçler genellikle merkezi denetim sağlamak amacıyla geliştirilmiş mekanizmalara tabidir. Politikada taban, liderliğin arzularından farklı yönelimler empoze etmeyi başarsa dahi, parti stratejisinin elit kesim tarafından denetimi, normal olarak bu tür politikaların ihmal edilmesini veya uygulamada çarpıtılmasını garantiye alır. Bu tür elit denetim mekanizmaları parçalanmış bir parti -1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarındaki İngiliz İşçi Partisi veya ilk kuruluş yıllarındaki Alman Yeşiller Partisi gibi- muhtemelen iç hizipleşmelerden ötürü zarar görür ve kendi içinde birliği sağlasa bile 'gerçeklerden kopuk' veya 'yönetme yeteneğinden yoksun' olduğu gerekçesiyle medya tarafından bir yana itilir. Bütün bunlara

rağmen böyle bir parti iktidara gelirse, politikalarını değiştirmesi yönünde çok büyük iç ve dış baskıyla karşı karşıya kalır ve bu baskıya boyun eğmeyi reddettiği takdirde sermayenin kaçışı ve istikrarsızlaştırma gibi tehditlerle karşılaşır.

Bunların hiçbirine şaşmamak gerekir: Aksine, eğer çok derin köklere sahip sınıf çıkarlarını ilgilendiren toplumdaki zenginlik ve güç dağılımına ilişkin temel sorunlar, her dört ya da beş yılda bir gerçekleşen basit bir oy kullanma işlemiyle çözülebilseydi, asıl bu şaşılacak bir şey olurdu. Ancak mesele, 'liberal demokrasi'nin meşruiyetini, böylesi radikal değişimlere izin verdiği, çok partili seçimlerin halk egemenliğinin nihai ifadesi olduğu ve örneğin, eğer halk sosyalizm için oy kullanırsa bunu elde edebileceği yanılsamasına dayandırmış olmasıdır.

1970'lerde, demokrasinin Schumpeterci ya da Mc Pherson'unki gibi 'hukuksal-işlemci' yorumlarının eleştirileri hem yaygındı hem de gerçekten kurulu düzen (establishment) çerçevesinde saygı görüyordu. Ama 1980 ve '90'ların neo liberal devriminden itibaren bu tür eleştiriler marjinalleştirildi: Kurulu düzenin söylemi, medyada olsun akademik çevrelerde olsun, demokrasinin, serbest seçimler, konuşma/örgütlenme özgürlüğü ve politik çoğulculuktan ibaret olduğunu varsayarken, toplumsal ve ekonomik haklar ya da gücün ve zenginliğin dağılımı konularında hiçbir şey söylemedi; ve herhangi tür bir sosyalizmi üstü örtülü bir biçimde dışlayarak, 'pazar ekonomisi'ni her koşulda demokrasinin zorunlu kriterlerine ekledi. Kosta Rica'da yaşayan önde gelen bir kurtuluş teologu ve siyasal teorisyen olan Franz Hinkelammert, 'geç kapitalizm'in, kendi ekonomik modeline denk düşen ve seçmenleri, siyasal tercihleri pazarlama teknikleri tarafından harekete geçirilen yüzeysel tepkilerden ibaret tüketiciler olarak ele almaya dayalı bir demokrasi teorisi geliştirdiğine dikkat çekiyor (Hinkelammert, 1990, 6).

'Liberal demokrasi'yi Batı'da hegemonik formül haline getiren bu 'el çabukluğu' olayını gereğince değerlendirebilmek için bir noktayı hatırlamak gerekir: Feodalizm ya da mutlakiyetçilikle karşılaştırıldığında en büyük erdemi anayasal ve sivil haklara saygılı yönetimler kurmak olan liberalizm, yükselen burjuvazinin

–Fransızca deyişle 'üçüncü sınıfın'– aristokratik ve dinsel ayrıcalıklara karşı mücadelesinin aracıydı. Bütün mesele buydu ve hepsi bu kadardı; on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde 'Parlamenterler' ile 'Düzleyiciler'/'Kazıcılar' arasındaki veya Fransız Devrimi'nde 'Girondenler' ile 'Jakobenler'/'Öfkeliler' arasındaki çatışmaların da açıkça ortaya koyduğu gibi Üçüncü Sınıf'ın burjuva liderleri, asla sıradan halk kitlelerinin yönetim konusunda eşit haklara sahip olmaları gerektiği yolunda bir düşünceye sahip değillerdi. Britanya'da 1832 Büyük Reform Yasası için ya da yirminci yüzyılın başlarında kadınların oy kullanma hakkı için yürütülen dramatik mücadelelerin gösterdiği gibi, liberalizm, yalnızca on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, aşağıdan gelen baskı altında ve büyük çekincelerle demokratlaştırılmıştır. Gerçekte, bugün bile birçok Batılı siyasal sistemin özü, 'elitler tarafından yürütülen sivil anayasal hükümet' anlamında bir liberalizmdir; bu sistemin demokratik bileşeni ise üstünkörü bir dekordan ibarettir. Bir kez daha, Nun'un, zarif bir biçimde ifade ettiği gibi:

"*... Bugün insanlar 'liberal demokrasilere' atıfta bulunduklarında, sıfatı ismin yerine geçiren kasıtlı bir retorik bozulma vuku bulmaktadır. Gerçekte biz,* ***içinde öz-yönetilen bir toplum fikrinin somut ifadesine nadiren rastlanılan, buna karşılık bu fikri ana ideolojik cazibe noktası haline getirmiş bulunan,*** *'demokratik liberalizmler' ile karşı karşıya bulunmaktayız. Farklı bir biçimde ifade edersek, bugünün en başarılı demokrasileri, başlangıçtan itibaren demokrasiyi hedefleyerek yola çıkmamışlardı; bu fikri daha sonra ve son derece kısıtlı bir biçimde benimsediler" (Nun 2003, 112-113; vurgular orijinal metinden).*

Bana kalırsa, Nun'un 'demokratik liberalizmler' deyimi bile, birçok Batılı sistem göz önüne alındığında cömert bir ifadedir; çok sınırlı bir ölçeği dikkate almazsak, 'halkı muktedir kılma' anlamında demokratik oldukları yanılsaması uyandırmaksızın, gerçek erdemlerini – siyasal ifade çoğulculuğunu içermeleri ve insan haklarına saygılı göreli açık sistemler olmaları– göstermesi açısından 'liberal çoğulculuk' bunları tanımlamak için daha doğru bir terim olabilirdi.

Liberalizmin gerçek erdemleri ve tabi olduğu katı sınırlamalar, onun iki anahtar kavramı eleştirel bir incelemeye tabi tutulduğunda daha açık hale gelir: 'hukuksal yönetim' ve 'güçler ayrılığı'.

'Hukuksal yönetim', esas olarak keyfi önlemlerin yokluğu anlamına gelir: Yani yürütmenin kararları, mahkeme kararları ve idari eylemler, anayasal veya geleneksel yasal normlara uygun olmalıdır. Feodal dar bakış açısına ya da mutlakiyetçi keyfiliğe karşı bir reaksiyon olarak, bu açıkça olumlu bir gelişmeydi ve hiç kimse genelde keyfi önlemlere karşı soyut bir güvence olarak onun değerini tartışma konusu yapmazdı. Ancak, tipik liberal biçimde yönetilen toplumlarda sorun şuydu: Uygulanmaları garanti altına alınmış gerçek yasalar, toplumun ayrıcalıklı kesimleri tarafından düşünülmüş ve yasalaştırılmıştı; bu kesimler aynı zamanda bu yasaları uygulamakla görevli polise ve hukuki kurumlara en kolay ulaşabilecek kesimlerdi. Benzer bir biçimde yönetimin yasama, yürütme ve yargı dalları arasında bir denge kurmayı amaçlayan klasik 'güçler ayrılığı' kavramı, ABD anayasasından kaynaklanmıştı ve bu anayasayı yazanlar da ilhamlarını Montesquieu'nün fikirlerinden almışlardı. Bu kavram, her şeyden çok yürütmenin elinde aşırı güç birikimini engellemeyi amaçlıyordu. Bir yüzyıldan fazla bir zaman bu amaca ulaşmakta başarılı olundu; ama süreç içinde zırhlara bürünmüş bir yargının ellerinde çok fazla siyasal güç birikti. İşçi sınıfı ya da halkçı-demokratik bakış açısından bakıldığında, bu kavramla ilgili sorun şuydu: Kavram, farklı ayrıcalıklı kurumlar ya da daha doğru bir deyişle, ayrıcalıklıların yoğunlaştığı farklı kurumlar arasında belirli bir denge sağlıyordu: Aday seçiminin, parti elitinin tepeden denetimi ile birleşmiş güçlü sınıf önyargıları temelinde yapıldığı bir parlamento; normal olarak aynı arkaplana sahip bir yürütme (başkan ya da başbakan) ve hem toplumsal hem de profesyonel olarak son derece elitist bir hukuk sistemi. Böyle durumlarda (güçler ayrılığını sağlamaya yönelik *-çev.*) dengeleme önlemleri, sistemi daha demokratik ya da yoksul çoğunluk açısından daha erişilebilir kılmaya hizmet etmediği gibi, gerçekte söz konusu olan sınıf çatışması ise -örneğin, eğer gerçekten sosyalist önlemleri geçirmeye çalışan bir başkan ya da parlamento çoğun-

luğu var ise– değişimi önlemek için kullanılan hukuk gücü ile birlikte engellere dönüşebilir. Yalnızca iki örnek vermek gerekirse, Şili'de Allende ve Venezüella'da Chavez olaylarında olan tam da buydu.

Bu söylenenler, sözü edilen liberal 'dengeleme önlemleri'nin istenmeyen şeyler olduğu anlamına gelmez; kurumlar 'sınırlanmadıkça' ve sınırlamayı yapanlar demokratize edilmedikçe, bu tür önlemlerin gerçek demokrasiyi geliştirme açısından bir işe yaramayacakları anlamına gelir. Yasama gerçekten demokratik ve hesap verir hale getirilmedikçe, yürütme gerçek anlamda halkçı denetime tabi kılınmadıkça ve hukuk sistemi demokratikleştirilmedikçe (yargıçların seçilmesine dayalı demagojik ABD sistemiyle değil; istihdam, eğitim ve çalışma tarzı açısından hukuk mesleği daha az elitist hale getirilerek), bunlar arasında oluşturulacak dengeleme önlemlerinin ancak sınırlı bir yararı olabilir. Dahası sistemin gerçekten demokratlaştırılabilmesi için tüm devlet kurumlarını halkçı denetime tabi kılacak farklı türden dengeleme önlemlerinin alınması zorunludur: Hesap verme yükümlülüğü, (seçilenleri -*çev.*) geri çağırma hakkı ve kamu yaşamının tüm alanlarında halkçı katılımın kurumlaştırılması. Bunların olmaması halinde liberal-çoğulcu sistem kaçınılmaz olarak zengin ve ayrıcalıklılar lehine çalışma eğilimi gösterecek ve toplumsal eşitsizlik arttıkça bu eğilim daha da güçlenecektir; yalnızca gerçekten güçlü bir kitle hareketinin ortaya çıkması sistemi yoksul çoğunluk lehine işleme yönünde zorlayabilecek, bu da tipik bir biçimde ya liberal sistemi ya da kitle hareketini değişmeye zorlayacak ölçüde büyük bir gerilime yol açacaktır.

Liberal çoğulculuğun geçmişten miras kalan sınırlamalarından ayrı olarak, geçtiğimiz yıllarda, 'ileri demokrasiler'de, bunların gurur kaynağını oluşturan vatandaşlık haklarının çok daha büyük ölçüde kısıtlanmasına yönelik bir dizi gelişmeye tanık olunmuştur. Özellikle İngiltere'de, ama bir dizi başka ülkede de, yasama aleyhine yürütmeyi, hükümet aleyhine başbakanı, sıradan parlamenterler aleyhine hükümeti, vb. güçlendirmeye yönelik önlemler devreye sokulmuştur. ABD'de ünlü 9/11 (11 Eylül -*çev.*) saldırıla-

rından bu yana, 'Teröre Karşı Savaş' bahanesiyle, sivil özgürlüklerin içini ciddi biçimde boşaltan her türden tartışmalı önlem uygulamaya konulmuştur. Durum öyle bir hal almıştır ki, bu noktada, bazı Latin Amerika liderleri tarafından başkanlık gücünün kötüye kullanılmasını eleştirmek için geliştirilmiş bir kavrama, 'delegatiV demokrasi' kavramına (devlet başkanının karar alma yetkisini bir grup profesyonele devrettiği ancak siyasi olarak bu kararlardan sorumlu olmaya devam ettiği keyfi yönetime dayalı bir sistem -*çev.*) başvurma zorunluluğu doğmuştur. Bu formülasyon, şu anda ABD'de yaşayan önde gelen bir Arjantinli siyasal teorisyen olan Guillermo O'Donnell tarafından Perulu Alberto Fujimori ve Arjantinli Carlos Menem türünden başkanların uygulamalarını eleştirmek amacıyla geliştirilmiştir: *'Delegativ demokrasi, başkanlık seçimini kazanmanın, kazanana canının istediği gibi yönetme hakkı verdiği varsayımına dayanır. Bu keyfi yönetim, yalnızca varolan güç ilişkilerinin yarattığı engeller ve anayasal olarak belirlenmiş bir görev süresi tarafından kısıtlanır'.* (O'Donnell 1994, aktaran Norden 2003, 93-94). Bu tanım, bazı Latin Amerika örneklerine ilişkin olmanın ötesinde, Washington'daki George W. Bush'un ve Westminster'deki Tony Blair'in eylemlerini de tanımlamakta ve klasik anavatanında liberal sistemin yozlaşmasını göstermektedir. Yürütme gücünün artması, parlamentonun iktidarsızlaştırılması, parti içi demokrasi ve sivil özgürlüklerin yok edilmesi, kendilerini dünyaya demokratik modeller olarak sunmaktan hoşlanan ama artık kendi liberal ilkelerine bile ihanet etmiş bu ülkelerde seçmenlerin uğradığı hayal kırıklığına güçlü bir katkıda bulunmuştur. Hinkelammert, 1990'da, Latin Amerika'nın yeni doğan ama hâlâ askeri denetime tabi liberal rejimlerini *'Milli Güvenlik demokrasileri'* olarak eleştirmiş ve haklı olarak, bu sınırlı liberal modelin gelişmiş Batılı ülkelerde de yerleşmeye başladığına dikkat çekmiştir (Hinkelammert 1990, 215-16). Her ne kadar Anglosakson güçler Brezilya ve Venezüella'yı bir karalama konusu haline getirmiş olsalar da, bu güçlerin demokrasi adına bu ülkelerden alacak çok dersleri olduğu önerisi hiç de yabana atılacak bir öneri değildir. Rousseau'nun şu acımasız yorumunu bugün her zaman-

kinden fazla hatırlamak zorunda kalıyoruz: *'İngiliz halkı kendini özgür zanneder, ama bu koca bir yanılgıdır; onların özgürlüğü yalnızca parlamento üyelerini seçmekle sınırlıdır. Seçilenler koltuklarına oturur oturmaz özgürlüğün yerini kölelik alır ve geriye başka bir şey kalmaz'* (aktaran Colletti 1972, 183).

DEMOKRASİYE ALTERNATİF BİR BAKIŞ

Kelimenin tam anlamıyla halk tarafından yönetim olarak, demokrasi konusuna alternatif bir bakış açısını gerçekte ilk olarak ele alıp açık bir biçimde işleyen Rousseau olmuştur. On sekizinci yüzyıldaki çağdaşlarının pek çoğu tarafından "nevi şahsına münhasır" biri olarak görülen Rousseau, siyasal katılım sorununu, bir bütün olarak toplumun işleyişiyle yakından ilişkili kolektif bir mesele olarak ele alıyordu. Belirleyici olan, bireysel seçim hakkından çok, halk egemenliğinin ifadesi olarak 'genel irade'nin ortaya çıkmasıydı. Toplum –geniş anlamda toplumsal yaşam– yönetimden ayrılmamalıydı; dahası, mümkün olduğu kadar halkın kendisi doğrudan yönetmeliydi; böylece halk uzmanlaşmış bir faaliyet alanı olarak siyaseti ortadan kaldıracak ve bunu yaparken liberalizm tarafından teorize edilmiş 'güçler ayrılığı'nı ortadan kaldıracaktı. Rousseau'nun sözleriyle:

" ... yönetimin temeli çoğu zaman, onu idare eden 'egemen' ile karıştırılmıştır ... Yönetim, basit olarak ve temelde bir komisyon, bir iştir, ki burada yöneticiler, 'egemen'in salt memurları olarak onun tarafından kendilerine emanet edilmiş olan gücü kendi adlarına kullanırlar. O (egemen), bu gücü istediği gibi sınırlayabilir, değiştirebilir veya geri alabilir. (Bkz. Colletti 1972, 183)

Burada belirtilmelidir ki, Rousseau için 'egemen' halktır.

(Rousseau'ya göre *–çev.*) profesyonel bir grup olarak politikacılara gerek yoktur; onun yerine halk, kendisini doğrudan temsil edecek delegeleri seçmelidir. Bu delegeler, kendilerini seçenlerin iradesini yerine getirmek üzere onlardan talimat alacak, düzenli olarak seçmenlerine rapor verecek ve seçilme sürelerinin sonu beklenmeden seçmenleri tarafından görevden alınabileceklerdir.

Rousseau, *'temsilcilerin halkın gövdesi ile kaynaşmaları ve yönetim işini her biri yönetimin belirli bir alanında uzmanlaşmış komisyonlarda yerine getirmeleri zaruretini vurgulamaktadır'* (Roman 2003, 13). Bu çalışma, diğer herhangi bir tür toplumsal olarak gerekli çalışma gibi ele alınmalı, onu yürütenlere herhangi bir özel güç veya imtiyaz sağlamamalıdır. Bu çalışmayı yürütenler, bunun karşılığında bir ücret almamalı ya da ücretleri ortalama bir işçinin ücretini aşmamalıdır.

Demokrasiyi, halkın doğrudan yönetimi, mümkün olduğu kadar az dolayıma tabi bir yönetim olarak gören böylesi bir bakışın savunucuları, ilk başlarda Birleşik Devletler'de de mevcuttu. Bunlardan en ünlüsü olan Thomas Jefferson, en samimi arzusunun, 'halk denetimine ilişkin cumhuriyetçi ögenin pratikte uygulanabilecek son haddine kadar geliştirildiğini görmek' olduğunu ilan etmişti. Jefferson, her ne kadar temsil gereğini reddetmese de, yönetimin mümkün olduğu kadar 'çoğunluk tarafından konulan kurallara uygun olarak doğrudan ve kişisel olarak faaliyet gösteren vatandaşlar tarafından oluşturulması' konusunda ısrar ediyordu (Bkz. Vanden ve Prevost 1993, 8). Zamanla, Jefferson'un yaklaşımı, Hamilton ve Madison gibi mülkiyet hakkı savunucuları tarafından adım adım tahrif edildi; öyle ki sonunda geriye, esasta vatandaşlara tanınmış olan tüm ayrıcalıkları özel şirketlere devrederken, demokratik retoriği 'büyük hükümet'e saldırmak için kullanan küçük bir azınlığın plütokratik çıkarlarına hizmet eden abartılmış bir bireycilikten başka bir şey kalmadı.

Rousseau'nun, halk tarafından sıkı bir biçimde denetlenen sorumlu vekil delegelere dayalı doğrudan demokrasi kavramı, Marx tarafından, *'burjuva demokrasisinin, seçmenlere tanıdığı hakkın, yalnızca üç ya da altı yılda bir yönetici sınıfın hangi üyesinin halkı parlamentoda temsil ede(meye)ceğini kararlaştırmak'* olduğu şeklindeki ünlü gözlemine kaynaklık eden *'Fransa'da İç Savaş'* adlı makalesinde ele alınarak geliştirildi (Marx ve Engels 1968, 292). 1871 Büyük Paris Komünü örneğinden esinlenen Marx'ın açıklamasına göre, (Komün tarzı bir yönetimde *-çev.*) 'eski yönetimsel gücün mutlak baskıcı organları kesilip atılırken onun yasal işlev-

leri, toplumun kendisi üzerindeki üstünlüğü gaspeden bir otoritenin elinden alınarak toplumun sorumlu ögelerine geri verilecek'ti (a.g.e.). Komünlerde birleşmiş halk, tıpkı işçileri ve yöneticileri istihdam eden sonra da istediği zaman işten atan bir işveren gibi, zorunlu yönetimsel işlevleri yerine getiren çalışanları işe alacak ve işten atabilecekti.

Ancak Marx, hiç kuşkusuz, liberal temsili hükümetin kapitalist temellerini analiz ederek ve gerçek halk demokrasisinin sosyalizm olmadan var olamayacağını ileri sürerek, Rousseau'dan daha ileri gitti. Ona göre, komünün gerçek sırrı, 'esas olarak işçi sınıfı yönetimi (olması *-çev.*) ... emeğin ekonomik kurtuluşunun altında gerçekleşeceği sonunda keşfedilmiş siyasal biçim' olmasıydı. '*Bu son koşul olmasaydı, Komünal oluşum bir imkânsızlık, bir yanılsama olurdu. Üreticinin siyasal yönetimi, onun toplumsal köleliğinin sürüp gitmesiyle birarada olamaz*'dı (Marx ve Engels 1968, 294). Bu analiz, karşılığında Engels'in '*Ütopyacı ve Bilimsel Sosyalizm*' adlı eserinde şu sonuca varmasına yol açtı: '*Toplumsal ilişkilere devlet müdahalesi, değişik alanlarda peşpeşe gereksiz hale gelir ve sonra kendiliğinden söner gider; insanların yönetilmesi, yerini eşyanın yönetimine ve üretim süreçlerinin idaresine bırakır. Devlet "ilga" edilmez; **sönüp gider...***' (a.g.e. 430, vurgu orijinalinde). Bu, Rousseau'nun bir meslek olarak politikanın ortadan kalkması ve liberalizmin siyasal alana havale ettiği işlevlerin tekrar toplumun eline geçmesi kavramının Marksist ifade tarzıydı. Sınıf bölünmelerinin devam ettiği ve kapitalist ilişkilerin henüz tamamen ortadan kaldırılmadığı bir toplumda doğrudan halk yönetiminin hayata geçirilmesinin ne derece mümkün olacağı, katılımcı demokrasinin gerçek deneyim ve projelerinin analizi sırasında akılda tutulması gereken en önemli meseledir.

Bu *sorumlu vekalete (mandat imperatif)**, sıkı talimatlara ve geri çağrılmaya tâbi delegeler formülü, kısa bir süreliğine de olsa 1792 Paris Jakoben Komünü ve 1871 büyük Paris Komünü tarafın-

* '*Mandat imperatif*': seçilenin seçene hesap vermek zorunda olduğu vekalet türü. Bir kez seçildikten sonra seçmeninden bağımsız olmayı ifade eden 'mandat representatif'in karşıtı. *-çev.*

dan uygulandı; formül 1905 ve 1917 Rusya Sovyetleri'nde yeniden ortaya çıkacak ve Bolşevik Devrimi'ni takip eden iki üç yıllık bir uygulamadan sonra, iç savaş, yabancı istila ve Parti tarafından dayatılan merkeziyetçiliğin baskısı altında boğulacaktı. Ancak, uygulama, kısa süreliğine de olsa, fiilen tüm halkçı devrimlerde değişik varyasyonlarla yeniden canlanmıştır: örneğin, İspanya İç Savaşı sırasında Katalonya'daki anarşist komünlerde ve Portekiz'de 1974-75'in semt komitelerinde. Ancak bu uygulamayı süreklilik temelinde kurumlaştırmaya yönelik en cüretli girişimler, devrim sonrası Küba'da, Sandinistlerin iktidarının ilk yılları sırasında Nikaragua'da ve halen Bolivarcı Anayasa uyarınca Venezüella'da yapılmıştır; bunların tümü sonraki bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

Bu tür doğrudan halk demokrasisi, yöresel düzlemde yerel ya da beledi yönetimler veya belirli işlevlere sahip halk komisyonları, örneğin barınma komiteleri, tarımsal komiteler, gıda ve su komiteleri, vb. tarafından uygulanabilir. Bu ilkelerin ulusal ya da bölgesel düzeydeki uygulamaları, doğrudan halk yönetimi, sürekli danışma ve hesap verme zorlaştıkça, daha karmaşık bir hal alır. Doğrudan demokrasinin liberal eleştirmenleri, (bu güçlükleri öne sürerek -*çev.*) onu 'işletilemez' olarak damgalayıp bir kenara atma konusunda fazla aceleci davranmaktadırlar. Söz konusu güçlükler, hiçbir biçimde bunların tek çözümünün, seçim dönemleri dışında halk denetiminden bağımsız hareket eden profesyonel politikacılar olduğu anlamına gelmez. Referandum ve halkçı yasal inisiyatifler (sisteme -*çev.*) girdi oluşturabilir; hesap verme özellikle modern iletişim teknolojisi sayesinde hâlâ uygulanabilir; ve belirli önerilerle ilgili halkın görüşünün geniş ölçekli danışma yoluyla alınması, 1994 yılında Küba'da uygulamaya konulan 'işçi parlamentoları' gibi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştirilebilir (O yıl Küba'da, nihai karar alınmadan önce, hükümetin ekonomik reform önerilerini tartışmak için onbinlerce işyeri komisyonu oluşturulmuştu).

Kuşkusuz, danışma, kimi zaman liberal çoğulcu sistemlerde de görülür; fakat iki temel eksiklik nedeniyle etkisiz hale getirilmiş olarak: temsilcileri (milletvekillerini, delegeleri) sorumlu tutacak

etkili mekanizmaların yokluğu ve danışma sürecinde ayrıcalıklı toplumsal sektörler ve örgütlere verilen öncelik. Önceliği işadamları örgütlerine, ticaret odalarına, uzmanlaşmış profesyonel topluluklara, kurulu dinsel hiyerarşilere veya elitlerin egemenliğindeki sözde bağımsız özde hükümetlere bağımlı kuruluşlara veren danışma (süreçleri -*çev.*), işçi sınıfını ve halkçı örgütleri, sendikaları, yerel örgütleri ve benzerlerini tercih eden danışma süreçlerinden çok farklıdır. Gerçek katılımcı demokrasi, bu üstü örtülü sınıf gerçeğinden kaçamaz: gerçekten demokratik olabilmek için temsilcilerin kararlarından ötürü sistematik bir biçimde hesap vermek zorunda olmaları yetmez; hesap verilecek mercinin öncelikle geniş çoğunluk, başka bir deyişle genel anlamda çalışan halk olması gerekir. Halk demokrasisi -bu terim maalesef Doğu Avrupa'nın bürokratik rejimleri tarafından itibarsızlaştırılmıştır- tüm ulusal kararları yerel kitle toplantılarına havale etme saçmalığını gerektirmez; ezilenlerin, işçilerin, köylülerin, küçük çiftçilerin, kadınların, yerli halkın, etnik azınlıkların, başka bir deyişle 'liberal demokrasi'nin mekanizmalarını içeren kapitalist toplumun derin köklere sahip yapıları tarafından sistem dışına itilmiş herkesin, karar verme sürecine kurumsallaştırılmış erişimini gerektirir. Belirleyici olan, yalnızca vatandaşların katılımları değildir -neoliberal retorik, katılım hakkında bir yığın ıvırzıvırla doludur- önemli olan kimin katıldığı ve katılanların (toplumu ilgilendiren -*çev.*) önemli kararlar üzerinde ne ölçüde etkili olduğudur.

Batılı ülkelerin kurulu siyasal düzenleri, bu temel meselenin tamamen farkındadır: temsili sistemlerde 'parlamentonun ya da eşdeğerinin üstünlüğü' üzerinde bu kadar durulmasının nedeni de, temsilcilerin (dikkatli bir biçimde yönetilen) seçim süreci dışında halk denetiminden bağımsızlığını muhafaza etmek ve halk kitlelerinin çıkarları marjinalleştirilirken, danışma, etkileme ve lobicilik faaliyetlerinin 'saygın' örgütler tarafından denetlenmesini güvence altına almaktır. Böylece gerçek 'genel irade', yani yoksul çoğunluğun çıkarları, liberal-çoğulcu seçimsel süreçler tarafından bireyselleştirilip atomize edilir ve kapitalist 'demokrasi'nin kurumlarını denetleyen 'sorumlu' elitlerin kriterlerine tabi kılınır;

bu nedenle de kolay kolay ifade imkânı bulamaz. Bunun aksine, doğrudan katılımcı demokrasi, halkın denetimini veya en azından yerel düzeyde, değişen ölçülerde karar verme sürecine katılımını ve siyasal hesap vermeyi garanti altına alır (sendikalar, kadın ve çiftçi örgütleri gibi demokratik kitle örgütlerinin rollerinin kurumsallaştırılması, ulusal düzeyde de katılım ve hesap vermeyi kolaylaştırabilir).

Belirleyici önem taşıyan ve bu konu ile yakından ilgili olan bir başka konu, medya konusudur. Klasik liberal ifade özgürlüğünün kapitalist çıkarlar tarafından ne şekilde gasp edildiğini herkes bilir; ama bu işi herkesin bilmesi skandalın boyutunu küçültmez. TRIPS (Ticari İlişkili Entelektüel Mülkiyet Hakları, yazarın ya da sanatçının gerçek telif hakkının utanmazca tahrif edilmesi) meselesinin tartışılacağı yer burası değildir, ama toplumsal ve siyasal söylemin ifade edilmesi ve iletilmesi sorunu, herhangi bir demokrasi tartışmasında mutlak bir öneme sahiptir; ve gazete, radyo, tv istasyonları gibi güçlü iletişim araçlarının bireylerin veya ticari kuruluşların özel mülkiyeti olması gerektiği şeklindeki kavrayış, eğer bu zaten olmuş bitmiş bir uygulama değilse, gülünç bir şeydir. Bu durumun standart liberal savunusu iki şekilde yapılmaktadır: birincisi, mülkiyet sahiplerinin ellerindeki medyanın editoryal çizgisini denetlemedikleri yolundaki inanılması güç iddia ortaya atılarak; ikincisi, ifade özgürlüğünün en büyük düşmanı olarak gösterilen devlet denetimine saldırarak.

Söylemeye bile gerek yok ki, medyanın devlet tarafından kontrolü kabul edilemez bir şeydir ve özel tekel kadar kötüdür, ama gerçek sorun bunun çok ötesindedir. Editoryal denetim sorunu bile çok daha köklü bir sorunun, halkın tüm biçimleriyle medyaya erişimi sorununun, yalnızca başlangıcıdır. Modern iletişim teknolojisi, salt tüketici olarak değil, katılımcı ve yaratıcı olarak da, herkes için erişilebilir kılınmalıdır. İnternet bu tür katılımın güçlü bir aracı haline gelmiştir ve her türden alternatif hareketin –antiküreselleşmeci, çevreci, yerli, antikapitalist vb.– bu aracı nasıl büyük bir bir etkiyle kullandıkları hususu son derece öğreticidir. Ne var ki, halen ticari ve devletsel çıkarlar internete erişimi sınırlamaya

ve denetlemeye çalışmaktadırlar ve halkın demokratik hakları için mücadele burada da gündemdedir.

Temel sorun, medya iletişiminin her biçiminde, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde, halkın katılımını kolaylaştırmaktır. Bu topluluk medyasını, yalnızca ticari çıkarlar ve yerel elitler tarafından denetlenen geleneksel anlamda yerel gazete ve radyo istasyonları olarak değil, mahalle komiteleri, kiracı grupları, sendikalar, etnik topluluk merkezleri, kadın ve gençlik örgütleri vb. tarafından üretilen herhangi türden bir medya olarak da desteklemek anlamına gelir. Venezüella, Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkelerinde sayıları hızla artan alternatif yerel radyo ve tv istasyonları, çalışan insanları, yoksulları ve marjinalleştirilmiş kesimleri kendi medyalarını yaratacak teknolojik beceri ve mali imkânlarla cihazlandırarak bir örnek oluşturmuşlardır. Ancak ulusal düzeyde de, yalnızca soyut anlamda 'ifade özgürlüğünü' garanti altına almakla yetinmeyecek, bağımsız halkçı örgütler tarafından tüm ulusal medyaya –gazeteler, dergiler, radyo, tv ve diğer teknolojilere– erişimi kurumsallaştıracak medya yasaları için çaba harcamak gerekmektedir. Teknolojik düzeydeki gelişme ve profesyonel yaratıcılık becerisi, kitle iletişim ve bilgi araçlarının kapitalistler ya da kurulu düzenin elitleri tarafından denetimini haklı çıkaracak bahaneler olarak kullanılmamalıdır. Buradaki temel sorun, Hilary Wainwright tarafından yazılan *Devleti Kazanmak* adlı kitapta, 'pratik aracılığıyla bilginin halkçı gelişimi', 'kolektif girişim aracılığıyla bilginin demokratikleştirilmesi' olarak çok iyi teşhis edilmiştir (Wainwright 2003, 14-29).

Son olarak, toplumun tümü, toplumsal kurumları da içerecek biçimde, demokratikleştirilmelidir. Bu demokratikleştirme süreci, yalnızca resmi devlet kuruluşları veya mahkemeler ve halka hizmetle yükümlü diğer hizmet kurumları gibi kamu kurumları ile yetinmemeli, çalışma alanları da dahil, otorite uygulayan tüm kurumları kapsamalıdır. Buradaki anahtar sorun, Ana İrene Mendez'in aktarmasıyla, Norberto Bobbio tarafından çok iyi formüle edilmiştir:

"*Demokratik gelişme derecesinin göstergesi, oy kullanma hak-*

kına sahip insanların sayısı değil, oy hakkının kullanıldığı siyaset dışı alanların sayısıdır; o zaman, asıl önemli olan 'kimin oy kullandığı' değil, 'hangi alanda oy kullandığı'dır." (Mendez 2004. Bobbio 1996'dan aktarma, 63. Çeviri yazar tarafından yapılmış).

Bu nedenledir ki, gerçek katılımcı demokrasi, eğilim itibariyle sosyalisttir: Herkesin eşit katılım hakkı olduğu görüşünü ciddiye alan bir toplum, ekonomik kaynakları toplumun bir kesimini dışlayarak diğerinin denetim ve mülkiyetine veren bir düzenlemeyi kolay kolay kabul edemez. Brezilya İşçi Partisi'nin getirdiği büyük yeniliğin, katılımcı bütçenin, bu kadar önemli olmasının ve dikkat çekmesinin sebebi budur; ne var ki, aynı demokratik ilkeler ulusal finans kurumlarına ve işyerlerine uygulanmadığı sürece, Brezilya toplumunun dönüşümü büyük ölçüde sınırlı kalmaya mahkûmdur. Ekonomik hayatın demokratikleştirilmesi, küçük/büyük tüm girişimlerin zorunlu olarak tümüyle toplumsallaştırılmasını ve bu işin klasik devletçi sosyalist çizgi uyarınca yapılmasını gerektirmez. Gerekli olan, demokratik ve katılımcı ilkelerin, her bir iktisadi girişimi ve işçilerinkiyle sınırlı kalmamak üzere tüm toplumun katkısını içermek üzere, bütün işyerlerini kapsayacak tarzda uygulanmasıdır. Böyle bir girişimin yaratacağı siyasal etkiler gerçekten devrimci olacaktır; gerçek katılımcı demokrasinin yalnızca Küba, Sandinist Nikaragua ve günümüzde Venezüella gibi devrimci toplumlarda gelişmesinin sebebi de budur.

Belirli bir toplumda katılımcı halk demokrasisinin gerçek gelişmesi, kaçınılmaz olarak bir deneme/yanılma ve sürekli bir siyasal tartışma/mücadele süreci olmak zorundadır. Bu durumda, örneğin Küba deneyimini ele alırsak, bu deneyime sempati duyan eleştirmenler bile gerçek bir siyasal ve ideolojik tartışmanın yokluğuna ciddi bir zaaf olarak dikkat çekmişlerdir (Roman 2003, 143-4, 160). 'Genel irade' kavramında ifade edildiği şekliyle bir 'oybirliği' ya da en azından bir 'konsensus' arayışı, yerel sorunların doğrudan yönetilmesinde, özellikle göreceli olarak sınıfsız bir toplumda, iyi işleyebilir. Ama sınıf ayrımları ve çıkarlarının gerçek olduğu daha karmaşık toplumlarda –ve hatta ulusal politikanın temel sorunları söz konusu olduğunda göreceli olarak sınıfsız bir toplumda

bile– liberal sistemlerde rakip siyasal partiler tarafından sunulanlara benzer alternatif politikalar ortaya çıkmak durumundadır. Bu tür tartışmaların tek partili ya da partisiz bir sistemde yürütülmesi imkânsız değildir, ama Küba Milli Meclisi'ndeki tartışmaların da gösterdiği gibi, konsensus arayışı, farklılıkları bastırma veya en azından farklı görüşleri savunanların sesini kısma eğilimi taşımaktadır. Bundan ötürü, liberal çoğulculuğun çok partili seçimler gibi bazı ögelerinin doğrudan katılımcı demokrasi ile birleştirilip birleştirilemeyeceğini tartışmak gerekmektedir.

Bu soruya verilen alışılmış cevap, iki sistemin uzlaşmaz olduğu, çünkü düzenlenecek iki farklı tip seçimin eninde sonunda iki farklı meşruiyet kaynağından birinin diğerine üstünlüğüyle sonuçlanacak bir kuvvetler çatışmasına yol açacağı şeklindedir. Ancak bu, liberal sistemleri, ikinci meclisin farklı yöntemlerle seçildiği iki meclisli yasama sistemlerine sahip olmaktan alıkoymamaktadır; ve çok partili seçimler sonucunda seçilen milletvekillerinin hesap verme ve geri çağrılma gibi yükümlülüklere tabi olmamaları için de kesinlikle işin doğasından kaynaklanan bir neden yoktur. Keza eğer Sandinist Nikaragua'nın ilk yıllarında, Küba'da ve şimdi Venezüella'da olduğu gibi, sendikalar, mahalle komiteleri ve kadın dernekleri gibi kitle örgütleri, iktidarın doğrudan kullanımına katılabiliyorlarsa, bu örgütlerin yürütme organlarına parti siyasal platformlarında seçilmiş delegelerin dahil edilmemesi için de işin doğasından kaynaklanan bir neden yoktur (her ne kadar, her zaman, partizan hizipçiliği, tüm denetimi ele geçirmekten geniş sıradan kitlenin çıkarlarını dışlamaya kadar bir dizi girişimden alıkoymak üzere tasarlanmış kurallara tabi kılarak da olsa). İki sistemin uzlaşmaz olarak kabul edilmesinin gerçek nedeni, basitçe, şu olabilir: doğrudan demokrasiyi kurumsallaştırma girişimleri genellikle siyasal çoğulculuğu reddeden tek partili devletlerde yer almaktadır; oysa, liberaller, her zaman, halk iradesinin diğer biçimleriyle iktidarı paylaşmayı reddederek, çoğulcu seçimlerin, benzeri olmayan veya çokça tekrarlanan meşruiyeti üzerindeki ısrar ederler.

Herhangi bir ülkede, ideolojik çoğulculukla birlikte, gerçek

doğrudan ve katılımcı demokrasiyi hayata geçirmek, yalnız kapsayıcı bir devrimci dönüşüm gerektirmekle kalmaz, aynı zamanda tümüyle yeni anayasal bir 'paradigma' gerektirir. Liberal çoğulculuğun en büyük yetersizliklerinden biri, ulusal çoğunluğu kazanan bir partinin, ulusal yaşamın her yönünü etkileyen tüm siyasal platformunu uygulayacak yetkiyi ele geçirmesidir; oysa çok açıktır ki, birçok seçmen, bu partinin genel programına oy vermesine karşın onun özgül politikalarının bir çoğuna şiddetle karşı çıkabilir. Örneğin, bürokrasi ve aşırı merkeziyetçiliğe karşı mücadele öneren bir parti, sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi yönündeki önerilerine ilişkin çekincelere karşın pekala çoğunluğa sahip olabilir. Daha da akla aykırı olan, bir partinin, gelecek seçim dönemine kadar sorumlu tutulmaksızın programının temel vaatlerini basitçe unutması ya da doğrudan tersini yapması şeklindeki yerleşik uygulamadır. Kimi zaman somut durumlar gerçekten de böylesi politika değişikliklerini gerektirebilir, ama muhakkak ki bu, hesap verme zorunluluğunu daha da gerekli hale getirmektedir. Böyle antidemokratik uygulamaların üstesinden, özgül politik alanlarda önemli yasal inisiyatiflerin referanduma sunulmasını öngören bir anayasal zorunluluk veya partizan olmayan bir temelde kitle örgütlerinden seçilmiş delegelerin oluşturacağı ikinci bir meclis te bu inisiyatiflerin müzakere edilmesi yoluyla gelinebilir. Şu anda Venezüella'da yapıldığı gibi, geri çağırma hakkının kurumsallaşması da parti siyasal gücünün keyfi kullanımını sınırlayabilir. Siyasal partiler, gerçekten de farklı ideolojik seçeneklerin formülasyonu ve ifadesi için araçlar olarak meşru bir işleve sahip olabilirler, ama bu, tek başına yönetme anlayışıyla karıştırılmamalıdır; gerçek bir demokrasi, herhangi bir özgül politika için halkın onayını sağlayacak ve politikalarını her zaman halkın egemen iradesine sunacak partiler gerektirir.

Malum siyasal yorumcuların bu tür önerilere tipik yanıtı, bunların bir ülkeyi 'yönetilemez' hale getireceğidir; ancak bu itirazın, profesyonel politikacıların çıkarlarını ve halka duyulan elit güvensizliği yansıttığına inanmak için çok iyi nedenler vardır. 'Yönetilebilirlik', çoğu zaman hükümetler açısından, onbinlerce işçinin

emeklilik hakkını yok etmek, yabancı şirketlerin ürettiği genleriyle oynanmış gıdaları piyasaya sürmek, gerçek bir tartışma süreci yaşamaksızın savaş ilan etmek gibi ayrıcalıklardır. Bunun aksine, 'demokratizasyon', gittikçe daha çok sayıda toplumsal ve ekonomik yaşam alanının demokratik denetim altına girmesi anlamına gelir. Kitlesel eğitim ile modern bilişim ve iletişim teknolojisi, bunu önceki zamanlardan daha fazla uygulanabilir kılmaktadır ve Rousseau'nun hayatın her alanında doğrudan halk egemenliği idealinin (siyasal sınıfların izleyen yok oluşu ile birlikte) sonunda uygulamaya konulabileceği zamanın gelip gelmediğini tartışmak için yeterli nedenler vardır. Demokrasiyi liberal elitin elinden almanın ve halkın, büyük çoğunluğun aracı kılmanın, yalnızca ekonomik ve toplumsal adalet anlamında değil, aynı zamanda demokratik denetim ve katılım anlamında da başka bir dünyanın mümkün olduğunu göstermenin zamanı gelmiştir.

LİBERALİZMİN SİREN ŞARKISI

Eğer liberalizmi aşacak ve gerçek katılımcı demokrasi için bilinçli bir hareket geliştireceksek, ilk yapmamız gereken, liberal ideolojinin nasıl olup da halk bilinci üzerinde böylesine etkili olduğunu araştırmaktır. Hiç kuşku yok ki, siyaset ve siyasetçiler konusunda yaşanan geniş hayal kırıklığına karşın, Batı ülkelerinde halkın çoğunluğu 'liberal demokrasi'yi arzu edilir bir şey olarak görmeye devam etmekte, ancak onun fiili uygulanımını son derece başarısız bulmaktadır. Yine hiç kuşku yok ki, liberal-çoğulcu seçimler, 1980'lerde birçok Latin Amerika ülkesinde ve 1989'dan bu yana Doğu Avrupa'da görülenler türünden keyfi rejimlere karşı çekici bir alternatif oluşturmaktadır. Liberal çoğulculuğun böylesi durumlardaki çekiciliği kolayca anlaşılabilir: çünkü baskıcı rejimin devrilmesini tamamlamak ve ülkeyi yönetecek politikacıların seçiminde en azından asgari bir söz hakkına sahip olmak imkânı sunmaktadır. Liberal çoğulculuk, gerçek halkçı katılım için hiçbir olanak vermez; ama yine de onlarca yıl boyunca en küçük bir söz hakkı bile kendilerinden esirgenmiş ve aynı zamanda kaba baskıya

maruz bırakılmış olanlar açısından bir çekicilik taşıyacağı açıktır. Neoliberalizmin yıkıcı ekonomik etkilerine ve Batılı liderlerin son derece aşikâr ikiyüzlülüklerine karşın, Batılı propagandanın böylesi güçlü bir etkiye sahip olmasının nedeni de budur. En son Ukrayna'da olduğu gibi, Doğu Avrupa ülkelerinde birbiri ardına tanık olunduğu üzere, keyfi bir rejimi devirme şansı, kısa vadede sosyal hizmetlerden veya piyasanın kaprislerinden korunmaktan daha büyük önem kazanabilmektedir. Yöneltilen şiddetli eleştirilerin de gösterdiği gibi (Laughland 2004; Traynor 2004), Ukrayna'nın sözde 'Turuncu Devrimi'nin Batılı finansman ve baskıdan bir hayli yararlandığı açıktır, ne var ki, önceki Kuchma hükümetinin açık yolsuzlukları ve kirli oyunları, onu, herhangi türden demokratik ve halkçı bir temelde savunmayı imkânsız hale getirmektedir. Bir kez çoğulcu seçimler sağlamca yerleşip, kapitalizmin dizginlerinden boşanmış olumsuz sonuçları ile birlikte sunulan siyasal tercihlerin yararsızlığı aşikâr hale gelince, hayal kırıklığı başlamakta, ancak o zaman bile çok az insan devletçi-sosyalist sisteme dönmeyi istemektedir. Bu minimal ama gerçek seçim, herhangi bir zamanda sunulan politikacı takımlarından en az kötü olanı seçme olanağı, Batı'da halkın çoğunluğu açısından liberal çoğulculuğun muhasebe artığı yasallığının bir kaynağıdır. İnsanların çoğu 'liberal demokrasi' konusunda fazla hayale kapılmaz, çok dar anlamda bir temsil yeteneği hesaba katılmazsa, politikacıların çoğunun kendilerini temsil ettiğine inanmaz ve onların siyasal kararlar üzerinde çok az etkileri olduğunu bilir. Politikacılar hakkındaki yaygın ve sık sık ifade edilen küçümseme ve 'hiçbirinin diğerinden farkı olmadığı' şeklindeki görüş buradan kaynaklanır. Ancak halk, temel sivil özgürlüklerin varlığının, keyfi yönetimin son bulmasının ve ne kadar sınırlı olursa olsun, rakip yönetimsel takımlar arasında bir tercih olanağına sahip olmanın, devlet gücünün sınırlanması açısından önemini bilir. Ender görülen tarihsel istisnalar dışında –birçoğu bu istisnalar hakkında bir şey bilmemektedir– alternatiflerin daha da kötü olacağının farkındadır: mutlak monarşi, askeri diktatörlük, faşizm veya otoriter sosyalizm (ki bir kısmı devam ettiği sürece bunu bir alternatif olarak görmüş, ancak Sovyet bloku-

nun yıkılmasından bu yana o da tüm itibarını yitirmiştir). Eğer halkın siyasete ilgisi yeniden canlandırılacak ve Hobson'un liberal çoğulculuk seçeneği aşılacaksa, yaşayabilir (demokratik -*çev.*) bir alternatif arayışı hayati öneme sahiptir.

Ancak, merkezi Batı ülkelerinde liberal sistemin sahip olduğu meşruiyeti anlayabilmek için hayati önem taşıyan bir diğer faktör daha vardır: refah devleti. Gerçekten de liberal-çoğulcu seçimsel düzenlemelerin kusurları ve politikacıların başına buyrukluk-ları göz önüne alındığında, halkın talepleri karşısında birtakım önemli tavizlerin verilmemiş olması halinde, bu ülkelerdeki libe-ral sistemin gücünü sürdürmesini izah etmek imkânsız olurdu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından başlamak ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl sonunda zirveye ulaşmak üzere birçok sosyal hak ve imkânın sağlanması, bu ülkelerde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun hayatında büyük dönüşümlere yol açmıştır: 'Bu, barış zamanında, kapitalizm ile demokrasi arasında bugüne kadar görülmüş olan en uzun süreli uzlaşma'dır (Nun, 2003, 55). Nun'un belirttiği gibi, bu, aynı zamanda Cambridge'li ekonomist T. H. Marshall'ın şu sözlerinin de kabulü idi: 'Özgürlük konusunda karar vermek, onu tüm vatandaşlar açısından uygulanabilir kılan koşullar konusunda da karar vermeyi gerektirir. Ve bu koşulları oluşturmak devletin önde gelen görevidir' (ibid, 46). Neoliberaller tarafından hemen reddedilecek bir görüş.

Refah devleti, yalnızca, çalışan sınıf örgütlerinin baskısı, sosyal demokrat, sosyalist ve diğer sol kanat partilerin siyasal eylemleri ve Sovyetler Birliği ile diğer sosyalist devletlerin temsil ettiği alter-natiften duyulan kapitalist korku nedeniyle gerçekleşmiştir. Öyle ki, bu sürecin etkisi konusunda ne söylense azdır: çalışan halka, siyasal süreç üzerinde, sınırlı da olsa, gerçek bir etkiye sahip oldu-ğu duygusunu, başka her şeyden fazla refah devleti vermiştir. İşçi sınıfına bu maddi tavizlerin verilmesinin yalnızca sömürgecilik ve emperyalizmden elde edilen kaynaklar sayesinde mümkün ol-duğu, (örneğin) Latin Amerika'da etkili refah devletlerinin yara-tılması konusundaki yeteneksizliğin de buradan kaynaklandığına ilişkin Leninist argüman hakkında çok şey söylenebilir; ancak Batı

Avrupa ve Kuzey Amerika'da (ve Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda gibi gelişmiş ülkelerde) bu ülkelerin sağladığı sosyal ve siyasal gelişmelerin tümü açısından bu olgu temel bir öneme sahiptir. Bu sebepledir ki, neoliberalizm tarafından refah devletine yöneltilen tehdit, yakın zamanlarda liberal sistemin yasallığının altını oymaya yönelen en önemli faktördür.

Doğu Avrupa'da ve Üçüncü Dünya'da, keyfi rejimlerin etkisini sürdürdüğü her yerde, liberalizmin 'siren şarkısı', birçok ülkede sözde 'demokratik dönüşümlere' yol açmaya devam ederek, halkları kendine çekmeyi sürdürecektir. Hiç kuşkusuz böyle dönüşümler yalnızca önceki rejimin içsel ya da dışsal baskı, ya da bu ikisinin bir bileşimi ile zaten çatırdamaya başlaması durumunda gerçekleşecektir ve halihazırda bu tür birçok dönüşümün yoğun Batılı baskı veya doğrudan müdahaleye bağlı olarak yer alması tesadüf olmaktan uzaktır. Ancak bu, uluslararası bağlam uygun olduğu, başka bir deyişle böylesi dönüşümler egemen Batılı güçlerin çıkarlarıyla örtüştüğü sürece gerçekleşebilir. Diğer hallerde, yıllardır Meksika'da olduğu –ve iki partili Liberal/Muhafazakar hegemonyanın açık seçim yolsuzluklarıyla korunduğu, buna karşı çıkan herhangi bir ciddi muhalefetin devlet güdümündeki terörizme maruz kaldığı Kolombiya'da olmaya devam ettiği– gibi, tüm seçim üçkağıtları görmezden gelinir; eğer Batılı çıkarlara zarar vermiyorsa, Suudi Arabistan, Pakistan ve Özbekistan örneklerinin de gösterdiği gibi açık despotizm hoşgörülür. Öte yandan, eğer serbest seçimler, 1984'te Nikaragua'da, Aristide döneminde Haiti'de veya Chavez yönetimindeki Venezüella'da olduğu gibi, halkçı antiemperyalist bir hareketin ya da neoliberal ortodoksiye karşı bir hareketin zaferi ile sonuçlanırsa, hemen bir 'meşruiyet' tartışması başlatılır ve 'uluslararası gözetim' altında (çoğu zaman Batı yanlısı adaylar lehine müdahale anlamına gelen bir terim) yeni seçimlerin düzenlenmesi için muazzam baskılar (şiddet ve sabotaj da içeren) uygulanır.

Demokratik karakterde bir 'rejim değişikliği'nin gerçekleştiği yerlerde bile, bir kere bu iş olup bitti mi, halkın iradesi, ya Batı'nın ya da iktidarı devralmış yeni elitlerin çıkarına olacak şekilde ke-

sintiye uğrar ve acilen demokratik atılımları kabul edilebilir sınırlar içinde tutacak önlemler alınır. Bu en açık bir biçimde 1989 sonrası Şili'de yaşanmıştır: Pinochet tarafından dayatılan anayasal sınırlamalar yürürlükte kalmış ve dönüşüm, diktatörlüğün ekonomik modelini muhafaza eden Hristiyan Demokrat/Sosyalist Parti koalisyonu (concertacion) tarafından yönetilebilir kılınmıştır. Benzer bir şekilde Doğu Avrupa'da bürokratik kurulu düzene (establishment) karşı halkçı seferberlik sırasında ortaya çıkan devrimci girişimler de çabucak bastırılmış ya da özelleştirmeler empoze edilirken kabul edilebilir kanallara saptırılmıştır. Bu arada ortaya çıkan 'özgürlük' sarhoşluğu yeni düzenlemeye yasallık kazandırmış, yaratılan hayallerin çöküşü ise birkaç yıl almıştır.

Bir kez Batı'nın gerçek gündemi ve yeni 'demokrasi'nin yoğun kısıtlamaları aşikar hale geldi mi, genellikle (kitlelerde uyanan *-çev.*) ilk tepki, duyarsızlık ve her şeyden el etek çekme olur. Ama bunun ardından alternatif hareketlerin yükselişi gelir: Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde bu olay eski komünist partilerin yeniden canlanması, diğerlerinde neofaşist hareketlerin ortaya çıkışı, Latin Amerika'da ise antiküreselleşme, yerli ve devrimci hareketlerin canlanması biçiminde gerçekleşmiştir. Birçok durumda bu hareketler belirli bir siyasal program ve stratejiden yoksun olup, açık bir alternatif için sunulan destekten çok, neoliberal gündeme muhalefetle tanımlanır; ve bu da, 'ortalama' araştırmacıların bunları, 'demokratik konsolidasyon'un gerçekleşme süreci içinde kaybolmaya mahkum geçici protesto hareketleri olarak bir kenara atmasına yol açar. Bu bakımdan 'ortalama' olan bir kez daha şiddetle yanılır; ancak bunun nedenleri üzerinde durmadan önce, 'demokratik dönüşüm'le ilgili kabul edilmiş mantığı sorgulamamız gerekmektedir.

'GEÇİŞBİLİM' VE YENİ ORTODOKSLUK

1980'lerin başlarından bu yana neoliberalizmin yükselişi, genellikle ekonomik anlamda 'serbest ticaretin' ve monetarist köktenciliğin kabul edilebilir yegâne politikalar sıfatıyla dayatılması

olarak görülmüştür. Fakat neoliberal strateji özgül olarak, liberal çoğulculuğun tek kabul edilebilir hükümet biçimi sıfatıyla dayatılması birleşik girişimini içeren politik bir gündeme de sahiptir (kullanılmaya hazır Batı yanlısı bir dizi diktatörlük hariç).

Bu yaklaşımla ve 1960'lı-1980'li yıllar arasında hem Sovyet blokunun hem de Latin Amerika askeri rejimlerinin yıkılması ile uyumlu olarak 'demokratik dönüşüm' konulu geniş bir akademik literatür doğmuştur. Bunun sonucu olarak, birkaç Doğu ve Güney Avrupa ülkesinin yanı sıra Latin Amerikan ülkelerinde de 'rejim değişikliği'ne ilişkin ciddi analizlerle başlayarak, 'geçişbilim' ('transition'dan 'transitology' -*çev.*) giderek büyüyen bir sanayi haline gelmiştir; öyle ki, şimdiden Ortadoğu ve İslami ülkelerin dönüşümü, Çin'in dönüşümü, Afrika'nın dönüşümü vb. gibi bir yığın dönüşüm tartışmasına sahip durumdayız: Gerçekte Kuzey Atlantik çevresi dışındaki tüm ülkelerin 'geçiş halinde' oldukları varsayılıyor ve dönüşüm yalnızca bir tek, daha doğrusu yakından ilişkili iki hedefe sahip olabiliyor: 'Liberal demokrasi' ve 'pazar ekonomisi'. Sürecin ciddi bir ekonomik analizini yapmaya girişen ilk yazarlardan biri, muhafazakâr Amerikalı teorisyen Samuel Huntington bu gelişmeleri demokratizasyonun 'üçüncü dalgası' olarak tanımlamıştı (Huntington, 1991).

'Yeni demokrasiler'in gelişmelerini değerlendirmek için düzenli seçimler, konuşma ve toplanma özgürlüğü, seçim hilelerine başvurulmaması gibi standart kriterler uygulanır ve eğer bu kriterler yerine getirilmiş ise 'demokratik konsolidasyon' amaç haline gelir. (Bu arada) genellikle 'özel mülkiyete saygı' ve 'serbest pazar' da işin içine katılır ve halkın demokratik iradesinin pazarın dizginlerinden boşanmış idaresi üzerine kısıtlamalar getirmeyi tercih edebileceği fikri nadiren göz önüne alınır. 'Geçişbilim' literatürü, demokrasi meselesi söz konusu olduğunda neoliberal ortodoksinin gerçek tutumu konusunda çok aydınlatıcıdır. Türünün bir klasiği olan, Linz ve Stepan'ın '*Demokratik Geçişin ve Konsolidasyonun Sorunları*', liberal sistemin gelişip güçlenmesi için gerekli koşullar olarak gördükleri şeylerin kısa bir özetini vermektedir. Yazarlara göre, demokratik konsolidasyonun 'birbirleri ile karşılıklı ola-

rak etkileşen beş arenası' vardır: Birincisi, 'özgür ve canlı bir sivil toplum'un gelişmesi; ikincisi, 'göreli özerk ve değerli bir siyasal toplum'; üçüncüsü, hukuksal yönetim; dördüncüsü, demokratik hükümetler tarafından kullanılabilecek etkili bir devlet bürokrasisi; ve sonuncusu, mülkiyet haklarını koruyan ve pazarların belirli bir kamu düzenlemesiyle işlemesine izin veren 'ekonomik bir toplum' (Linz ve Stepan. 1996, 7). Linz ve Stepan, demokrasi 'şehirdeki yegane oyun' haline geldiğinde, gerçekleşecek demokratik konsolidasyonun da kısa bir tanımını yaparlar (ibid, 5).

Hiç kuşkusuz bu, merkezi kapitalist ülkelerde işlediği şekliyle liberal sistemin ideal özelliklerinin iyi bir tanımıdır. Bu tanımda özellikle pazar ve mülkiyet haklarına vurgu yapılırken, sosyal adalet ya da halkçı katılımın herhangi bir biçimde üzerinde durulmaması ilginçtir. Gerçi yazarlar, bu ikincisinin en azından 'sivil toplum'da içerilmiş olduğunu söyleyerek buna itiraz edeceklerdir, fakat Rousseau'nun da tartıştığı gibi, bu kavram, pratikte, egemen halk bir kez iktidardan mahrum edilir edilmez sahneyi alacak olan mülkiyet ve ayrıcalık sahibi kesim tarafından egemen olunan devlet-dışı aktörler topluluğundan başka bir anlama gelmemektedir. Geçişbilimcilerin üzerinde konuştuğu şey, gerçekte sivil anayasal hükümetin kuruluşu ve konsolidasyonudur; bu hükümet biçimi birçok olayda hiç kuşkusuz önceki keyfi rejimlere tercih edilebilir; ama öyle de olsa halkın katılımı ve iktidar sahibi olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Geçişin belirli aşamaları sırasında halkın kitlesel olarak seferber edildiği durumlar ya da hatta Batı medyası tarafından büyük tantana ile reklam edilen sınırlı türden devrimler olabilir; fakat bunlar kısa sürede yatıştırılır. Gerçekte 'konsolidasyon'un yer alabilmesi için bunların yatıştırılmak zorunda oldukları da söylenebilir. Eğer halkın seferberliği devam eder de, gerçek katılım ve toplumsal adaleti hedefleyen bir siyasi hareket biçimini alırsa, o zaman, hem akademik 'geçişbilimciler' hem de medya, 'popülizm' ve 'dağılan demokrasi' konusuna hemen yoğun bir ilgi gösterirler.

Adil olmak için belirtilmelidir ki, konularında en uzmanlaşmış ve gelişmiş geçişbilimcilerin bir bölümü, norm olarak kabul edilen 'demokrasi'nin sınırlılıklarını kabul etmektedirler. Nitekim Linz

ve Stepan da, kitaplarının sonuç bölümünde, şu satırları yazarlar: *'demokrasiye destek olan bir ekonomik toplum yaratmak için salt pazarlar ve özel mülkiyetten daha fazlası gerekir. Liberal-olmayan liberalizm konusunu tartışmaya açmak ve aşmanın zamanı gelmiştir'* (Linz ve Stepan, 1996, 457). Daha da ilginç olanı, Polonya kökenli Amerikalı Adam Przeworski'nin tutumudur. Przeworski, demokrasinin, *'gruplararası ihtilafları işleme ve sona erdirmeye yönelik özgül bir sistem'* olduğu şeklindeki Schumpeterci tanımı kullansa da (Przeworski, 1986, 56), şu gerçeği kabul etmekten kendini alamaz: *'İhtiyaç duyduğumuz, ancak sahip olmadığımız şey, toplumsal yaşamın tümünü kapsayacak daha kapsamlı, bütünsel, ideolojik bir anti-otoriteryanizm projesidir* (ibid, 63). Ancak çarpıcı nokta, ister akademide, isterse kurulu siyasi düzen ve medyada olsun, egemen söylem içinde bu tür uyarıların hiç iz bırakmadan yitip gitmesi ve tüm 'demokrasiye geçiş' ve 'konsolidasyon' tartışmasının halen dar Schumpeterci tanım temelinde yürütülmesidir. Bunun iyi bir örneği, saygın bir İngiliz araştırmacı olan George Philip'in yakın zamanda *'Latin Amerika'da Demokrasi'* başlığıyla yayınladığı metindir. Philip, Schumpeter'i onaylayarak aktarmakla işe başlar (Philip, 2003, 2-3) ve daha sonra farklı Latin Amerika ülkelerinin yakın zamanlardaki demokratik performanslarını, sağ-kanat bir Washington *'think-tank'*i olan *Freedom House* tarafından önerilen göstergeler temelinde özetleyerek devam eder (ibid, 8-11). Ancak bu sözü edilen *Freedom House*, 1984 yılında, 'serbest pazar' kriteri temelinde Sandinist Nikaragua'yı El Salvador'dan 'daha az demokratik' olarak sınıflandırmıştır; hem de o tarihte Salvador'da ordu, kitlesel insan hakları ihlalleri eşliğinde 'kirli bir savaş' yürütürken, Nikaragua'da, halk katılımı her düzeyde kurumlaşmış ve sayısız Avrupalı ve Kanadalı gözlemci tarafından onaylanan çok partili seçimler düzenlenmiş olduğu halde.

Buradaki sorun yalnızca kapitalist değerler ('serbest pazar') üzerinde ısrar değil, fakat aynı zamanda tartışmanın salt formel kriterlerle sınırlanmış olmasıdır. Nitekim, 'dengesiz başkanlık' adını verdiği bir tartışmada, Philip, başkanlık üzerinde parlamenter denetim eksikliğinin Şili'de Allende hükümetiyle olduğu gibi

(1970-73) demokratik bir çöküşe yol açabileceğini söyleyen Juan Linz'e atıfta bulunur. Linz'e göre, Allende hükümetinin Şilililerin çoğunluğu arasında popülaritesini yitirmesine karşın anayasa nedeniyle mecliste güvensizlik oyuyla düşürülememesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan kilitlenme, Pinochet darbesini hızlandırmıştır (Philip, 2003, 28). Birçok Şilili demokratın Allende'nin 'popülaritesini yitirdiği' iddiası karşısında tüylerinin diken diken olacağı olgusu bir yana, analiz, etkin bir biçimde darbeyi, o dönem Şili'de yükselen yoğun sınıf mücadelesi ve ABD emperyalizminin oldukça iyi belgelenmiş müdahalesinden çok, anayasaya ilişkin teknik sorunlara bağlamaktadır.

Formel kriter, aynı zamanda Hugo Chavez ve Venezüella'daki Bolivarcı devriminin en liberal eleştirmenleri için de bir temel oluşturur. Bu eleştirmenler, Chavez'in popülaritesini tartışamayacakları için (şu ana kadar 10'dan fazla seçim ve referandumu büyük çoğunluklarla kazanmış ve uluslararası gözlemciler tarafından bu sonuçlar onaylanmıştır) onu 'anayasal bir darbe yapmak ve O'Donnell'in kullandığı deyimle, 'delegativ bir demokrasi' oluşturmakla suçlarlar (Norden, 2003, 93). Philip Venezüella'da geleneksel partilerin 'sorunlara getirdikleri tartışılmış çözümlere yaptıkları vurgularla birlikte' çöküşlerine esef etmektedir; ama bunu yaparken, zenginliğin eşitsiz dağılımı, yolsuzluk ve devlet baskısı gibi olguların, bu 'tartışılmış çözümlerde' basitçe ihmal edilmiş olduğunu gözden kaçırmaktadır; oysa, dışlanmış çoğunluğun söz konusu partilerden yüz çevirip, Chavez'e yönelmesinin nedeni tam da budur. Ancak Philip, bir an boş bulunarak, sorunun özüne değinir ve konuyu doğrudan liberalizmin sınırları meselesine bağlar: *'Venezüella'nın demokratik bir kültüre sahip olduğu ama bu kültürün liberal veya çoğulcu olmadığı tartışması gerçekten de makul görünmektedir'* (ibid). Philip açısından bu bir eleştiri konusudur; ama gerçek demokrasiyi liberalizmi aşan bir şey olarak gören bizim gibiler için bu yalnızca Venezüella sürecinin önemini doğrulayan bir saptamadır.

Burada Philip üzerinde odaklanmamın sebebi, benim uzmanlık alanım olan Latin Amerika üzerine yazmış olmasının yanı sıra

akademik (ve akademik olmayan) eşliğinin de iyi olmasıdır. Günümüzde Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'daki sefalet üzerine yapılan tartışmalar, 'demokrasi' ve pazar liberalizasyonunun yoksullar açısından sonuçlarının yetersizliğini kabul etme eğiliminde olmakla beraber, aynı şeyleri tekrar tekrar söylemekten ve buna belki 'zayıf devletler' ve siyasal yolsuzluk konusunda bir iki eleştiri eklemekten başka bir çözüm önermezler. Özellikle sefaletin yaygın olduğu ülkelerde, yoğun özelleştirmelerin devleti kaçınılmaz olarak zayıflatma ve yolsuzlukları teşvik etme olasılığı uygun bir biçimde görmezden gelinir. İlerici eleştirmenler, küreselleşmenin yol açtığı ekonomik hastalıklar ile IMF, Dünya Bankası ve Batılı güçler tarafından dayatılan neoliberal politikalar üzerinde odaklanırlar, ama küresel Güney'de hükümetlerin bu politikalara karşı nasıl direnebilecekleri konusunda çok az öneride bulunurlar. Küba, Venezüella ve Malezya'da olduğu gibi radikal hükümetler bağımsız bir gelişme sağlamak için etkin önlemler aldıklarında, küreselleşme karşıtı aktivistlerin hayranlığını toplamakla birlikte, bu takdir, onları 'antidemokratik' davranma eleştirisinden korumaz. Oysa gerçek, yalnızca güçlü bir devletin küresel sermaye karşısında bağımsızlıkçı önlemler alabileceğidir ve eğer devletin gücü baskıcılığından gelmiyorsa, yalnızca kitlesel halk desteğinden ve gerçek demokratik seferberlikten doğan meşruiyetten kaynaklanır: başka bir deyişle, liberal çoğulculuğun formel kalıplarından değil, gerçek halk demokrasisinin kitle katılımından.

Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'da yeni liberal rejimlerin birçoğunun gerçeği, on yıldan fazla bir zaman önce yayınlanmış eleştirel bir çalışmanın başlığında çok iyi özetlenir: *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* (Gills, Rocamora ve Wilson, 1993). Yazarlar, özellikle geçişbilimcilerin otoriter geçmişten devralınan ögeler nedeniyle 'sağlamlaştırılmamış demokrasiler' olarak gördükleri belirli ülkelere atıfta bulunurlar (Guatemala, Menem yönetimi altında Arjantin, Filipinler ve Güney Kore); fakat onların 'ilerici sosyal reform'lardan yoksun 'formel demokrasi' ile ilgili eleştirileri, 'sağlamlaştırılmış' olsun olmasın, Huntington'un 'Üçüncü Dalga'sından doğan rejimlerin büyük çoğunluğuna uygulanabi-

lir. Gerçekten de görmüş olduğumuz gibi, neoliberal hegemonya ve anti-terörist histerinin egemenliği altına girmiş bulunan sözde ileri demokrasilerin birçoğu için de 'düşük yoğunluklu' tanımı kullanılabilir.

NEOLİBERALİZM VE BATI'DA UZLAŞMA POLİTİKASININ DERİNLEŞEN KRİZİ

Liberal çoğulculuk, küresel Güney'de gözle görünür sallantılı bir zemin üzerine otursa da Kuzey'de hâlâ hegemonik bir görüntü sunmaktadır. Ama görmüş olduğumuz gibi, burada bile yürütme gücünün yoğunlaşması ve sivil özgürlükler üzerinde gittikçe artan sınırlamalar, bu zeminin altını oymaya başlamıştır. Dahası, henüz nispeten yeni olan bir başka gelişme de onun meşruiyetini tümüyle yıkma tehdidi oluşturmaktadır: refah devletinden geri çekilme ve neoliberalizm tarafından getirilen monetarist serbest ticaret politikalarının dayatılması. Kuşkusuz geri çekilme henüz tamamlanmış olmaktan uzaktır –tüm toplumsal kazanımların geri alınması intihar etmek anlamına gelecektir– ancak kesinlikle bir zamanlar yitirilemez olarak görülen birçok devlet destekli kazanım budanmış, gelire bağlı kılınmış veya özel ajanslar tarafından yönetilen projelere aktarılmıştır. Bu süreç, tüm evrensel haklar ve kamu hizmeti felsefesinin ve bununla birlikte (örneğin) İngiltere'de İşçi Partisi'nin temelini oluşturan kolektif güç duygusunun temelini tahrip etmiştir.

Neoliberal zaferi mümkün kılan tek etken, sosyal demokrasinin eksiklikleri ve çelişkileridir: demokratik olmayan, bürokratik karar alma süreci, etkinsizlik, tekdüzelik ve konformizm. Ekonomi politik terimleriyle ifade edersek, birçok araştırmanın da gösterdiği gibi, refah devletinin ve sendikal gücün artmasının sermaye birikimine karşıt bir eğilim oluşturduğu kuşkusuz doğrudur. Siyasal düzen ve medya, bu noktaya vurgu yaparak ve bireysel özçıkar duygularını harekete geçirerek, seçmenlere yeni bir düzenlemeyi satmayı başardılar; ama bu arada hâlâ devam eden önemli bir direnişle karşılaştılar ve bu direniş, sorunları kabaca açık hale getiren

yöntemlere başvurulmasına yol açtı: Thatcher'in kömür madencileri ile karşı karşıya gelmesi, kelle vergisi (oy kullanabilmek için ödenen bir vergi -*çev.*), bağımsız (ve popüler) metropolitan yönetimlere son verilmesi, Reagan'ın eyaletlerdeki hava trafik kontrolörlerine karşı saldırısı ve Yeni Zelanda'da tarihi çok eskilere dayanan iyi işleyen bir refah devletinden büyük geri çekiliş.

Thatcher'ın sağ kanat popülizmi işçi sınıfında bir rahatsızlık yaratsa da, bu bazıları tarafından hâlâ geçici bir durum, işçi hakları ve kamu hizmetlerinin yeniden teminat altına alınmasıyla ilerici sosyal demokrasinin canlanması tarafından takip edilecek olan 'sarkacın ters tarafa bir salınımı' olarak değerlendirilebildi. (Bu nedenle) gerçek hayal kırıklığı Blair döneminde yaşandı (aynı şekilde ABD'de Clinton, Fransa'da Jospin'in sosyal demokrat hükümetleri, Almanya'da Schroeder ve İtalya'da 'Zeytin Dalı' koalisyonu ile). Asla devrimci olmasa da, en azından refah devletini oluşturan temel hakların ve kamu hizmetlerinin geleneksel olarak koruyucusu olarak görülen sosyal demokrasinin neoliberal pazar etkinliği doktrinine ve bireyciliğe satıldığının açıklık kazanması, siyasal sistemi kuşaklar boyunca -tartışmalı bir tarih vermek gerekirse 1930'lardan bu yana- görmediği bir güven kriziyle karşı karşıya bıraktı. Halen sistem çökmekten uzak olmakla birlikte, sosyal demokrasinin sosyalizm ve işçi sınıfı çıkarlarına sadakatten (görünüşte bir sadakat bile olsa) vazgeçmiş olması daha açık hale geldikçe, halkta siyaset ve siyasetçilere yönelik siniklik (cynicism) yaygınlaşıyor ve seçimlerde oy kullanmama eğilimi büyük boyutlara ulaşıyor. Nitekim, ABD'de uzun süreden beri görülen seçimlere ilgisizlik, George W. Bush'un kazandığı ilk başkanlık seçimlerinde birçoğu yoksul vatandaşlardan oluşan seçmenlerin oy kullanma zahmetine katlanmaması nedeniyle, oy kullanma oranının yüzde 51'e düşmesine ve tarihi bir rekor kırılmasına neden olmuştu. Bunu, İngiltere'de Blair'in ikinci dönem için girdiği seçimlerde oy kullanma oranının, genel seçim hakkının yürürlüğe girdiği tarihten bu yana en düşük oran olan yüzde 59'a düşmesi izledi.

Hiç kuşkusuz, seçimlere katılma oranının, muhafazakar par-

tilerin yükselişine rağmen, refah devletine yöneltilen saldırının daha sınırlı kaldığı yerlerde, örneğin, İskandinav ülkelerinde, Almanya'da ve Hollanda'da, yüksek kalmaya devam etmesi tesadüf değildir. Yakın zamanlarda yapılan bazı seçimlerin, neoliberalizmin daha büyük bir tahribat yaptığı birtakım ülkelerde de katılım oranının son zamanlarda artmakta olduğunu gösterdiği ileri sürülerek bu saptamaya itiraz edilebilir: örneğin Jacques Chirac'ın seçildiği başkanlık seçimlerinin ikinci turunda katılım oranının yüzde 80'e ulaştığı Fransa'da; seçmenlerin Aznar'a karşı Zapatero'nun PSOE'sini desteklemek için biraraya geldiği İspanya'da, 2005 Şubat genel seçimlerinde Portekiz'de ve Georg W. Bush'un ikinci kez seçildiği seçimlerde katılım oranının yüzde 60'a ulaştığı ABD'de. Ancak bu dört olayda da özel durumlar söz konusuydu ve görünüşe göre seçmenlerin motivasyonu, liberal sisteme inancın bir ifadesi olmaktan çok, en kötü alternatiflerin protesto veya veto edilme arzusundan kaynaklanıyordu.

Fransa olayı, bu açıdan örnek teşkil edebilecek bir olaydır: Birinci turda ortalama bir katılım oranı vardı ve işçi sınıfının sosyalistlerin neoliberal politikaları ve komünistlerin gündemin dışında kalmalarından duydukları hayal kırıklığı sonucu, üç Troçkist adaya giden önemli bir protesto oyu söz konusuydu. Ancak bu durum, neofaşist Le Pen'in ilk tur sonunda Chirac'ın rakibi olmasına yol açınca, ikinci turda yüksek bir katılımla Chirac lehine kitlesel oy kullanıldı. Sürecin de gösterdiği gibi, bu hiçbir biçimde Chirac'a veya sisteme duyulan güvenin bir sonucu değildi; faşizm karşısında paniğe kapılmaktan kaynaklanan bir davranıştı. İspanya'da da seçim dinamiği benzer bir seyir izledi. Aznar hükümetinin Madrid'deki terörist 11 Mart bombalamalarını açıkça bir seçim malzemesi olarak kullanarak, İspanya'yı Bush'un 'teröre karşı savaşı'na bulaştırmış olmanın sorumluluğundan kurtulmaya ve olayı ETA'nın üzerine yıkarak seçimlerde avantaj kazanmaya çalışması, son dakikada Aznar'a ve onun Halkçı Partisi'ne (PP) karşı belirleyici bir karşı dalgayı harekete geçirdi. Burada da İspanyol seçmenlerini motive eden PSOE'nin (İspanya Sosyalist Partisi) politikaları konusunda duyulan coşku değil, PP'nin ve onun

neo-Frankizme duyduğu sempatinin üçkağıtçı sinizmi karşısında duyulan iğrenmeydi. Aynı şekilde, Portekiz'de 1974'ten beri Sol'un kazandığı en büyük zaferin nedeni, sağ kanat PSD-PP koalisyonunun halk arasında tüm itibarını yitirmiş olmasıydı: Sosyalistler için parlamentoda çoğunluk, komünistlerin sandalye sayısında yıllardan bu yana ilk kez artış (12 sandalyeden 14'e) ve Sol Blok'un oylarında sıçrama (3 sandalyeden 8'e). Ancak burada da katılım oranındaki artış oldukça mütevazıydı (yüzde 63'ten 67'ye) ve birçok seçmen, sosyalistlere pek güvenmediğini ama sağı reddetmek için onlardan yana oy kullandığını belirtmişti. Dahası, komünistler ve Sol Blok'a verilen önemli oy oranı –ki iki küçük parlamento dışı Marksist parti ile birlikte kullanılan oyların yüzde 16'sını aldılar– esas olarak sistem karşıtı oylardan oluşuyordu ve hatırı sayılır bir azınlığın bilinçli olarak liberal olmayan bir alternatif aradığını gösteriyordu.

ABD'de de benzer bir dinamik kendini gösterdi, ama bir noktaya kadar: İlericiler, Kerry hakkında hiçbir hayal beslemedikleri halde, Bush'tan kurtulmak için önemli sayıda seçmeni harekete geçirdiler; fakat karmaşık gerçeklik, Bush'un artan oy oranı ile bir kez daha kazanması sonucunu doğurdu. Bunun esas nedeni, 'Hristiyan sağın kitleleri seferber etmekte Sol'dan daha başarılı olmasıydı. Başka bir deyişle, ABD'deki siyasal dinamiği belirleyen, artık seçmenin, liberal çoğulculuğun sahte demokrasisi karşısında duyduğu hayal kırıklığı değil, faşist renkler taşıyan sağ kanat popülizmin yükselişiydi.

Böylece merkezi kapitalist ülkelerde yakın zamanda oluşan eğilimler, haklarında ve yaşam standartlarında daha fazla bozulmayı önlemek için oy kullanan, fakat gerçek bir düzelme konusunda çok az umutlu olan seçmen kitlesiyle, liberal-çoğulcu sistemin yasallığının gittikçe artan bir biçimde sorgulandığını gösteriyor. Almanya ve İskandinav ülkeleri gibi neoliberal politikaların daha bir ihtiyatla benimsendiği Avrupa ülkelerinde bile hayal kırıklığı giderek büyüyor. Önde gelen bir Alman entelektüelinin, Günther Grass'ın sözleriyle:

'Parlamento artık kararlarına egemen değil; herhangi bir de-

mokratik denetime tabi olmayan güçlü baskı gruplarına -bankalar ve çokuluslu şirketlere- bağımlı. Demokrasi, küresel olarak yüzen-gezen sermayenin emrinde bir piyon haline gelmiş durumda... Zengin ile fakir arasındaki uçurumun büyümesinin nedenleri ile ilgili sorular, 'kıskançlık siyaseti' olarak adlandırılıp bir kenara atılıyor. Adalet arzusu ile 'ütopya' denilerek dalga geçiliyor. 'Dayanışma' kavramı, sözlüklerin 'yabancı kelimeler' bölümüne gönderilmiş bulunuyor.' (Grass, 2005)

Almanya'da halkın duyduğu hoşnutsuzluk, son genel seçimlerde iki büyük partinin azalan oylarıyla ortaya çıkan yenişemezlik durumu ve yeni Sol partinin aldığı önemli destekle de (yüzde 9 oy) kendini göstermiş durumda.

Bu durum bizi, liberalizmin 'minimalist' yasallığı noktasına geri getiriyor: halk, (sistemin -*çev.*) yalnızca minimal (asgari) ölçüde demokratik olduğunun çok iyi bilincinde; o da yalnızca seçim zamanı ve o zaman bile ancak sunulan en kötü alternatifi veto etmelerine izin verecek ölçüde. Daha iyi bir sistemin yaratılması konusunda ise çok az bir olasılık olduğunu görüyor ve bundan ötürü, artan bir tereddütle de olsa, (oyuna -*çev.*) katılmaya devam ediyor. Bu, 'başka bir dünyanın' ve bu dünyanın parçası olan 'başka bir demokrasinin' gerçekten mümkün olduğuna inanan bizler için hem bir fırsat hem de bir meydan okuma oluşturuyor. Bir alternatif yaratmak, varolan liberal parlamentarist sistemin içinde, ama aynı zamanda dışında, çalışmak, halkçı demokrasi ve sosyal adalet için, birliği ve gücü başarmak için tüm sol kanat partileri ve grupları aşan yeni, geniş bir hareket oluşturmak gerekiyor. Bu, aynı zamanda sembolik katılımcı jestlerle tatmin olmayacak canlı halkçı demokratik bir bilinç ve Batı'da en azından 30 yıldır görülmeyen bir topluluk ve kolektif haklar duygusu geliştirmek anlamına geliyor.

LATİN AMERİKA'DA DEMOKRATİK ALTERNATİFLERİN DOĞUŞU

Avrupa'dakinin aksine, Latin Amerika'da liberal modelin başarısızlığı, en ilginç ve gerçekten devrimci cevabı yaratmıştır. Bu-

rada, arkaplan, kapitalizm yanlısı ve ABD desteğinde en kaba sağ-kanat militarizm ile önceki liberal çürümüş rejimlerden oluştuğu için, ister ekonomik isterse siyasal anlamda neoliberalizmin itibarı son derece düşüktü. Doğu Avrupa'nın tersine birçok Latin Amerika ülkesinde, genellikle daha radikal alternatiflerden sakınmak için ABD ve ordu tarafından empoze edilen bir uzlaşma olarak ortaya çıkan yeni liberal düzenlemelere ilişkin coşku yok denecek kadar azdı. Bundan ötürü yeni popüler devrimci hareketlerin doğuşuyla (her ne kadar bu hareketler barışçı ve kurumsal kanallar içinde faaliyet yürütseler de) neoliberalizmin ekonomik başarısızlıklarını siyasal terimlere çevirmek fazla zaman almadı. Latin Amerika'nın, daha derin ve katılımcı bir demokrasi ve neoliberal küreselleşmeye bir alternatif arayanlar için ana ilham kaynağı haline gelmesinin nedeni budur. Yeni Latin Amerika demokrasilerinin birçoğunun, standart liberal formülle uyum halinde 'konsolide' olmakta başarısızlığı nedeniyle, bu kıta aynı zamanda 'geçişbilimcilerimiz' için bir başağrısı kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır.

Bu durumun nedenleri, yakın zamanda gerçekleşen geçişlerin ister öncesinde ister sonrasında olsun, Latin Amerika'da liberal çoğulculuğun aktüel sonuçlarına baktığımızda açıklık kazanmaktadır. Venezüella örneği bu açıdan oldukça tipiktir: Hugo Chavez'in 1998'de ilk seçilişinden önce 40 yıllık bir 'liberal demokrasi' olan ülke, bölge için sürekli bir model olarak (özellikle ABD tarafından) gösterilmiş, ancak 1990'lara gelindiğinde siyasal sistem yoksulların nazarında tüm güvenilirliğini yitirmişti. Bu durumun temel nedeni, bazılarının iddia ettiği gibi, Sol'u dışlarken Accion Democratica (AD, sosyal demokrat) ile COPEI'den (Hristiyan Demokrat) oluşan iki partinin egemenliğini güvence altına alan seçim sistemindeki herhangi bir kusurdan kaynaklanmıyordu: Bu açıdan bakıldığında sistem ABD ya da İngiltere'deki sistemden daha az dışlayıcıydı ve 1988 yılında yapılan seçim reformları, alternatif partilerin, özellikle halkçı bir dönüşümü gerçekleştirebilecek La Causa R'nin (Radikal Dava) gelişmesini fiilen kolaylaştırmıştı. Aynı şekilde, çoğu zaman bir kusur olarak sunulan eyalet valilerinin merkezi otorite tarafından atanması uygulaması da yerini 1988'de doğrudan seçi-

me bırakmıştı. Gerçi Venezüella sistemi kendine özgü özellikler taşımaktaydı, ama bu bütün liberal sistemler için geçerlidir; iki farklı ülkenin anayasası hiçbir zaman diğerinin tıpatıp aynısı değildir. 'Liberal demokrasi' konusunda Venezüella'da yaşanan popüler hayal kırıklığının ana nedeni, *'puntofijismo'*nun (sistem 1958 yılında Punto Fijo'da imzalanan bir anlaşmayla şekillendiği için bu adla anılıyordu) kendine özgü herhangi bir kusurundan çok, tüm partilerin (1994 sonrasında Radikal Dava/LCR de dahil) IMF tarzı neoliberal politikaları -halk bunlara düşmanlığını defalarca ortaya koyduğu halde- sürdürmekte ısrarcı olmalarıydı. Sistem, tipik liberal tarzda, yoksullara karşı hem dışlayıcı hem de baskıcı bir 'uzlaşma politikası' yaratmış durumdaydı.

1940'lardan 1970'lere kadar süren petrol gelirlerinin artışı döneminde yaratılan Venezüella refah devleti, her zaman yetersiz olmuştu, ancak 1980'lerin borç krizi sırasında bu sistem tamamen parçalandı ve birbiri ardına gelen hükümetlerin tümü, kemer sıkma politikalarının yükünü yoksulların ve alt orta sınıfın sırtına yüklediler. Süreç, 1989 Şubat'ında uluslararası mali baskılara karşı çıkmaya ve yeni refah önlemlerini uygulamaya koymaya söz vererek halkçı bir platformun desteğiyle seçilen AD'li Başkan Carlos Andres Perez'in sözünden dönüp, vaatlerinin tam tersine deflasyonist bir IMF paketini uygulamaya koymasıyla, kriz noktasına ulaştı. Bu politikanın sonucu olan fiyat artışları ve özellikle otobüs bileti fiyatlarındaki artış kitlesel gösterileri kışkırttı. Hükümet, buna göstericilerin üzerine orduyu göndererek ve yüzlerce -gerçekte ise belki binlerce- insanın ölümüne yol açarak cevap verdi. Sonradan *'Caracazo'* olarak adlandırılan bu dönem, bir dönüm noktası oldu. Fernando Coronil ve Julie Skurski bu dönemi şöyle anlatıyor:

"Kentin tüm duvarlarını kaplayan 'el pueblo tiene hambre' (insanlar aç) sloganı, ayaklanmaya katılanların, ayaklanmanın sebebi olarak gösterdikleri nedenlerin en başta geleniydi... Açlık, ayaklanma için ulusal bir neden olarak görülüyordu, ama esasında burada ekmek imajı, hem zenginliğe hem de demokrasiye sahip bir ülkede, gereksiz yere çekilen yoksulluk ve aşağılanmayı simgeleyen her şeye

atıfta bulunmanın en kısa yolundan başka bir şey değildi... (Coronil ve Skurski, 2004, 95-6).

Devletin kendiliğinden ayaklanmaya ve yağmalara yanıtı ayrım gözetmeyen bir baskı oldu: 'Katliam, böylece halkı *irrasyonel*, hükümeti ise *aklın savunucusu* olarak göstermenin yolu oldu' (Coronil ve Skurski, 2004, 102).

Coronil ve Skurski tarafından otopsiye tabi tutulan katı gerçeklik, Michael Derham tarafından 'Demokratik Olmayan Demokrasi' başlıklı tartışmalı bir makalede ele alınmıştır. Derham'ın vardığı sonuç, 1950'li yılların diktatörü Marcos Perez Jimenez'in sicilinin *puntofijist* demokratlarınkinden daha temiz olduğuydu: *'Venezüellalıların elindeki kanıtlara bakıldığında, demokrasi olgusu barbarizmi getirirken; diktatörlük ve askeri yönetim, güç kullanarak uygarlığı getirmiş görünüyordu'* (Derham, 2002, 286). Derham'ın yorumlarına, ortalama bir Venezüella uzmanı olan Daniel Levin, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, öfkeyle karşılık verdi (Levin, 2003); ama Derham'ın makalesindeki bazı talihsiz abartmaları düzeltmenin ötesinde, *Puntofijist* sistemin temel sorunları olan toplumsal dışlama ve devlet baskısı konusundaki eleştirileri cevaplayamadı; ki aslında, 1988 sonrasında, liberal-demokratik işleyişteki bazı iyileştirmelere rağmen bu sistem, toplumsal ve ekonomik olarak fiilen daha dışlayıcı bir hal almıştı.

Dahası, sosyal açıdan kutuplaşmış bir toplumda görülen alışılmış liberal-demokratik bir rejimin bu kusurları, salt Venezüella ile sınırlı değildi: Coronil ve Skurski'nin makalesinin yer aldığı ciltte yayınlanan bir diğer makalede, Liisa North, geçmiş yüzyılın büyük bir bölümü boyunca Ekvador deneyimini incelerken aynı olayı tartışıyordu:

"1925 Temmuz Devrimi'nden bu yana seçilmiş sivil hükümetlerden ziyade askeri diktatörlükler, sürekli olarak iç pazarı geliştirmeye ve toplumsal gelişmeyi sağlamaya yönelik kapsamlı politikalar izlemişlerdir. Gerçekte ülkenin egemen siyasal-ekonomik elitleri, iyi veya kötü, ordunun ulusu inşa etmeye yönelik politikalarını sürekli olarak engellemişlerdir..' (North, 2004, 1992)

Bundan da öte, North'un görüşüne göre, bu sivil elitler seçim-

ler aracılığıyla iktidarı elde ettiklerinde, çoğu zaman askeriyeden daha baskıcı, daha açgözlü, çürümüş ve dar görüşlü davranıyorlardı (North, 2004, 204). Kuşkusuz ne North ne de Derham, diktatörlüğü ya da askeri rejimi savunmuyorlardı; onların ilgilendiği şey, Latin Amerika'nın kutuplaşmış toplumlarında 'saf şekliyle liberal demokrasinin' yalnızca daha ileri boyutta kutuplaşmaya ve toplumsal dışlamaya yol açtığını göstermekti. Bunun nedeni ise, yukarıda tartışıldığı gibi, liberal kurumların –hukuk, siyasal partiler, medya ve 'sivil toplum'– ulusal gelişme ve sosyal adalete hiçbir ilgi duymayan, kendilerinin ve ulus-ötesi sermayenin yararına neoliberal statükoyu korumaktan başka kaygıları olmayan, şu malûm elit kesim tarafından denetlenmesiydi. Bu kısır döngüden, yalnızca yoksul çoğunluğun etkin katılımını garanti altına alan ve bundan ötürü daha demokratik ama daha az liberal olan alternatif siyasal modeller aracılığıyla çıkılabilirdi. Böyle bir alternatifi ortaya çıkarmak için halihazırda yapılan en etkili girişim, Hugo Chavez tarafından başlatılan Venezüella'daki Bolivarcı devrimdir (ki, 5. Bölüm'de detaylı bir biçimde incelenecektir).

Liberal demokratik sistemin anti-halkçı karakterini gösteren yakın zamanda yaşanmış bir diğer örnek, Bolivya örneğidir. Burada da yoksul yerli çoğunluk, suyun ve doğalgazın özelleştirilmesine dayalı neoliberal gündeme karşı muhalefetini sürekli bir biçimde göstermesine karşın, bu politikaların, ülkenin yönetici beyaz elit kesimi ve ulus-ötesi sermaye tarafından denetlenen, seçilmiş hükümetler tarafından sürekli dayatılmasına tanık olmuştur. Bu politikaların kışkırttığı kitlesel gösteriler, Başkan Sanchez de Losada hükümetinin şiddetli baskısıyla karşılaşmış (yaklaşık 70 kişinin ölümüne yol açarak) ancak sonunda Losada, devrimci halk direnişi karşısında istifaya zorlanmıştır; ardından hükümeti kuran eski Başkan Yardımcısı Carlos Meza da aynı politikaları sürdürmüş, ama aylar süren militan mücadele karşısında 2005 Haziranında istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç sonunda, ülkenin en popüler adamı, yerli çiftçi lider Evo Morales, Sosyalizm Hareketi Partisi (MAS) başkanı olarak 2005 Aralık ayında yapılan seçimleri kazanmıştır; ancak aynı elit ve ABD tarafından 'narkoterörist' ve

'Chavez'in yıkıcı ortağı' olarak adeta şeytanla özdeşleştirilmiştir.

Bu noktada liberaller, bu hikayenin yalnızca Bolivya burjuvazisinin ve onun Amerikalı efendilerinin kendi liberal kurallarına uyma konusundaki başarısızlıklarını gösterdiğini, halkçı kesimlerin yapmaları gerekenin ise, bu kuralların sıkı sıkıya uygulanması konusunda ısrar etmek olduğunu söyleyerek itiraz edebilirler. Ancak bu, yalnızca bir noktaya kadar doğrudur. Sorunun kaynağı şudur: yakın zamana kadar elit kesimin ayrıcalıklarını korumak niyetiyle oluşturulmuş ve işlemiş liberal sistem, liberal olmayan yerli komünal katılım ilkelerine dayalı kitlesel bir halk hareketinin büyümesi karşısında işlevini yitirmiş ve bu durum hem ulusal hem de uluslararası egemen grupları ürkütüp kaçırmıştır. Venezüella'da *puntofijist* rejim altında olduğu gibi, Bolivya'da da liberal seçim sisteminin yoksul çoğunluğun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hükümet ortaya çıkarmaktaki başarısızlığı, egemen elit kesimlerden kaynaklanan sürekli baskı ve dalavereler sonucunda, nihayet bir seçim zaferi elde eden karşı-hegemonik bir hareketin yükselmesine yol açmıştır. Böyle durumlarda, gerçekten de taktik olarak, halkçı hareketin, özgür ve adil seçim liberal ilkesinin hayata geçirilmesini talep etmesi tavsiye edilebilir bir davranıştır: ancak (unutulmamalıdır ki -*çev.*) bu hareketin başarısı, liberalizmin sınırlamalarına karşın gerçekleşmiştir; ve millileştirme ve toprak reformunu da içeren programını uygulayabilmek için hiç kuşkusuz liberal kurumların aşılması ve halkın ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilen doğrudan ve katılımcı bir demokrasinin yaratılması gerekecektir. Bunun, esas olarak barışçıl araçlar kullanılarak yapılıp yapılamayacağını ise önümüzdeki süreç gösterecektir.

Son olarak ele alacağımız örnek, Latin Amerika'nın devi ve yakın zamana kadar bölgede toplumsal adalet ve demokratik yenilenme açısından en iyi perspektifi sunan ülke olarak görülen Brezilya'dır. 1980'lerin başında PT'nin (Partidos del Trabalhadores/İşçi Partisi) ve MST'nin (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra/Topraksızlar Hareketi) ortaya çıkışıyla, Brezilya halk hareketi, Latin Amerika Solu'nun yenilenmesi açısından büyük önem taşıyan bir süreci başlatmış bulunmaktadır. Lula'nın (Luis

İnacio Lula da Silva, Sao Paolo metal işçilerinin lideri bir sendikacı) önderliğindeki PT, geçtiğimiz 50 yıl boyunca dünyanın herhangi bir yerinde esas olarak emek temelinde yaratılmış ilk siyasal partiydi. İçinde sosyal demokratlardan Marksist-Leninistlere ve Radikal Hristiyanlara kadar birçok eğilimi barındıran ve ideolojik olarak çoğulcu bir yapıya sahip parti, hem komünistlerden hem de sosyal demokratlardan bağımsız bir alternatif sunar görünüyordu. 1990'lara gelindiğinde PT; Porto Alegre gibi bazı önemli belediyelerin yönetimini ele geçirmiş ve yarattığı katılımcı bütçe ve diğer doğrudan demokrasi mekanizmalarıyla uluslararası dikkat çekmişti (Branford ve Kucinski 2003; Wainwright 2003). Lula'nın 2002'de başkanlık seçimlerini kazanması ve 2003 başlarında göreve başlaması, Brezilya'da radikal bir toplumsal ve siyasal değişim konusunda büyük umutlar uyandırmıştı. Ne var ki, aradan geçen iki yıldan sonra bu umut, yerini hayal kırıklığı ve kötümserliğe bırakmış bulunuyor. Günümüzde Lula, Brezilyalı bir Hugo Chavez'den çok, tropikal bir Tony Blair'e benzemektedir (belki bir Latin Gerhard Schroeder'ine benzediğini söylemek daha doğru olur; çünkü neoliberal coşkuya Blair ölçüsünde kapılmamıştır). IMF onaylı parasal ve mali politikalara sıkı sıkıya bağlı kalan PT hükümeti, toplumsal programını büyük ölçüde sınırlamıştır ve Brezilya'nın toprak sahibi ve ticari oligarşisinin titizlikle korunan çıkarlarına saldırı konusunda henüz hiçbir şey yapmamıştır. Tarım Reformu konusundaki başarısı, önceki neoliberal Cardoso hükümetininkinden daha fazla değildir; *Fome Zero* (Sıfır Açlık) sloganı altında yürütülen toplumsal politikaları ise, yoksullara yiyecek dağıtmanın ötesine geçmemektedir (Oysa bunun aksine, Venezüella'lı 'Misyonlar'a, yoksulların örgütlenmesini ve güçlenmesini öngören sistematik çabalar eşlik etmektedir). Bunun sonucunda, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Kongre'deki PT grubundan -küçük de olsa- bir sol grup kopmuştur ve Lula'nın MST ve diğer toplumsal hareketlerle ilişkileri ciddi bir biçimde gerilmiştir. 2005 Ocak ayında Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu'nda Chavez'e bir kahramana yakışır tezahürat yapılırken Lula'nın yuhalanması tesadüf değildi. Kıdemli bir Luso-Brezilya-

li (Portekizce konuşan Brezilyalı -*çev.*) aktivist, Alipio de Freitas, 2005 Aralık ayında Lizbon'daki bir toplantıda, bana, bir zamanlar Brezilya'da halk iktidarının başlıca ifadesi olarak görülen PT'nin bugünlerde diğerlerinden farkı olmayan bir parti haline geldiğini söylerken, aslında birçok insanın ortak düşüncesini özetliyordu.

Eğer Brezilya deneyiminden çıkarılacak bir ders varsa, o da bir kez daha şudur: liberal bir sistem içinde kitlesel bir halk hareketinin seçim zaferi, Venezüella ve Bolivya'da olduğu gibi, hayatın tüm yönlerini kapsayan bir dönüşümü gerçekleştirmek için yalnızca bir ilk adımdır. Tıpkı 1998 yılındaki Chavez gibi, 2002'deki Lula da, yaklaşık yüzde 60'lık kitlesel bir çoğunluk oyuna sahipti ve muhalefetin büyük bir çoğunluğu tarafından bile radikal bir değişimin gündemde olduğu kabul edilmekteydi. Katolik Kilisesi ve silahlı kuvvetler gibi bazı anahtar kurumlar, kuşkulu da olsalar Lula'ya bir şans vermeye hazırdılar; zenginliğin ve gelirin yeniden dağılımını başlatacak ve neoliberal küreselleşmeye karşı ulusal ekonomik öncelikleri savunacak kararlı bir eylem, hiç kuşkusuz Lula'nın elini daha da güçlendirecekti: Bağımsız mali politikalara Venezüella'da ve daha yakın zamana kadar Arjantin'de hoşgörü göstermiş olan IMF, dünyanın en büyük sekizinci endüstriyel ekonomisinin iflasını ister miydi? Ama sosyal demokrat teknokratlar Lula'nın etrafını çoktan kuşatmışlar ve PT'nin denetimini ele geçirmişlerdi. Yeni hükümetin izlediği çizgiye damgasını vuran, ihtiyat politikası olacaktı. Şimdi dört yıl sonra, Lula'nın saldırıya geçmek istediğine ilişkin bazı emareler var, ama artık zaman çok geç: Burjuva oligarşi, Lula'nın zaferinin ilk şokundan kurtulmuş durumda; toplumsal hareketler ise gerekli ivmeyi sağlayabilmek için ya çok moralsiz ya da hükümete güvenini yitirmiş bulunuyor.

Buradan çıkan sonuç şudur: nerede dışlanmış kitleleri temsil eden bir parti ya da hareket, radikal değişim için sandıkta net bir çoğunluk elde etse, ilk yapması gereken cesurca harekete geçip halkın beklentilerini yerine getirmek ve tüm kamu kurumlarının dönüşümünü hemen başlatmaktır: yalnızca hükümet biçimi değil, hukuk, kamu hizmeti, polis, silahlı kuvvetler, medya vb, bunların hepsi demokratikleştirilmeli ve halkın çıkarlarına hizmet eder

hale getirilmelidir. Bu, birçok liberalin hemen itiraz edeceği gibi, 'totaliter' bir denetimi dayatmak anlamına gelmez; çünkü bu kurumların denetimini üstlenecek olan hükümet ya da bir parti değil, ilerici bir hükümet tarafından desteklenen ve sayısız taban örgütü ve katılım biçimi aracılığıyla harekete geçen kitlelerin bizzat kendisi olacaktır. Bu gereklilik, liberal devletin kurumlarının, tepeden tırnağa, sermayenin hegemonyasını korumak üzere tasarlanmış kurumlar olduğu gerçeğini kabulden kaynaklanmaktadır; bunlara dokunulmadığı sürece, gerçek halkçı demokrasi asla gerçekleştirilemez. İşçi sınıfı veya halkçı hükümetin görevi, kitle inisiyatifi ve katılımına izin verecek mekanizmaları yaratmak ve kamu yaşamının her alanında halkın iktidarını geliştirmek ve korumaktır.

Kübalı teorisyen Aurelio Alonso, Latin Amerika'da yakın zamanda gerçekleşen bu olumlu gelişmelere, 'seçim aygıtının çoğunluğun çıkarları lehine kullanılabilme kapasitesinin tekrar ortaya çıkışının belirtileri' olarak atıfta bulunmakta (Alonso, 2004, 11, orijinalinden çeviri yazara ait) ve şu açıklamayı yapmaktadır:

'Demokratik sistemin -bununla liberal formüle dayalı sistemi kastediyorum- başlangıçta varsayımsal olarak belirlenmiş amaçları doğrultusunda işlemeye başladığı durumlara, yani kimin ne şekilde yöneteceğini çoğunluğun iradesinin belirlemesine, Üçüncü Dünya'da hâlâ istisnai durumlar olarak bakma durumunda kalışımız bana paradoksal görünmektedir...' (Alonso 2004, 11).

Gerçekten de, Jose Nun tarafından daha önce yapılan gözlemde de belirtildiği gibi, paradoks şudur: liberal sistem, sağlamak iddiasında olduğu ve esas ideolojik çekim noktasını oluşturan şeyin, yani özgürce kendi kendini yöneten bir topluluk kavramının, pek az örneğini sunmaktadır. Dahası eğer Alonso'nun söylediği gibi, Latin Amerika'da yakın zamanda 'seçim aygıtının çoğunluğun çıkarları lehine kullanılabilme kapasitesinin tekrar ortaya çıkışının belirtileri'ne tanık olunuyorsa, bu yalnızca eleştirel bir toplumsal ve ekonomik durumun sonucudur; dahası bu gelişme nedeniyle, yani seçimlerin gerçek halkın çıkarlarına hizmet eder hale getirilme kapasitesinden ötürü, bölgede liberal siyasal sistem krize girmiş bulunmaktadır. Fakat, bugün Latin Amerika'nın dünyanın

en heyecan ve ilham verici bölgesi haline gelmiş olmasının nedeni de, yine büyük çoğunluğun çıkarlarına hizmet eden gerçekten demokratik bir sistem yaratma ihtiyacına ilişkin bu kitle bilincidir. Brezilya'da katılımcı bütçe uygulaması, Chiapas, Ekvador ve Bolivya'da kolektif karar verme konusundaki yerli geleneğine dönülmesi, Arjantin'de '*barrio*' hareketi tarafından işçi denetimi ve topluluğun özyönetimi uygulamasının uygulamaya konulması, Küba'da Halk İktidarı'nın getirdiği yerel demokrasi ve her şeyin üstünde Venezüella'da Bolivarcı devrimin yaratıcı mayalanması: bütün bunlar, sözde gelişmiş ülkelerin hayal kırıklığına uğramış ve yorgun işçi seçmenleri açısından ilham verici olabilecek popüler demokratik canlanma örnekleridir. Latin Amerika, zamanımızda demokratik halk devriminin merkezidir ve eğer oradaki dönüşüm sağlamlaşır ve gelişmesini sürdürürse, Avrupa ve başka yerlerde benzer dönüşümlere ilham verebilecek bir potansiyele de sahiptir. Demokrasiyi liberal elitlerin elinden alıp halka geri vermek, zamanımızın belirleyici görevidir; bu yapılmadığı sürece, sosyalizm ya da başka herhangi bir düşünülebilir toplumsal alternatif düzen, tamamen bir yanılsamadan ibaret kalacaktır.

3

Sosyalizm ya da Halk İktidarı: Küreselleşmiş bir Dünyada Devrimci Gerçeklik

Dünyadaki yeni toplumsal hareketlere, küreselleşme karşıtı ve antikapitalist hareketlere katılan birçok insan için faaliyetlerinin nihai amacı net olmaktan uzak, hatta belirsizdir: daha iyi bir dünya, farklı bir dünya, alternatif bir toplum, sosyal adalet, ekolojik denge. Alternatif olanın demokratik, katılımcı, toplumcu olması gerektiği şeklinde bir genel duygu vardır; ama politikaya ve politikacıya duyulan güvensizlik o ölçüdedir ki, muhalif bir bakış açısının dışında, çok az insan örgütlü politika ile uğraşma ya da küresel bir alternatif formüle etme isteği duymaktadır. Sosyalizm, soyut bir kavram olarak çekiciliğini sürdürmeye devam etse bile, Sovyetler Birliği'nin ani çöküşü ve sosyal demokrasinin yozlaşmasından sonra, gelecekteki bir sosyalizmin taşıyacağı özellikler ya da onun gerçekleştirilmesi için uygulanacak bir strateji üzerinde bir uzlaşma kalmamıştır. Bakunin, Kropotkin, Malatesta ve diğer klasik anarşist düşünürlerin genel teorik perspektifinden bile yoksun olan, belirsiz bir anarşizm, tüm hareketlere nüfuz etmiştir.

Birçokları için, bilinen siyasal stratejilerin ve dayatılan modellerin başarısızlığı, neoliberal kapitalizmin kabulüne değilse bile, en azından ilerici siyasetin, daha geniş herhangi bir perspektiften yoksun özgül mücadelelere indirgenmesi anlamına gelmekteydi. Neoliberallerin 'Tarihin Sonu' retoriği her yerde egemen olmuştu ve bu egemenliği reddetme konusunda açık bir yeteneksizlik söz

konusuydu. Kurulu düzenin politikacıları, 'devrim fikrinin artık tüm anlamını yitirdiğini' ilan ettiklerinde ve 'kapitalizmin dışına sıçramaya', sihirli ve trajik 'kurtuluş'a ya da idealist bir 'üçüncü yol' arayışına ilişkin herhangi bir fikri, aşağılayarak alaya aldıklarında (Valdes 1905, 130), Sol'un, 'iradecilik' dışında verebileceği hiçbir açık yanıt yokmuş gibi görünüyordu. Muzaffer kapitalizm ile karşı karşıya kalındığında, adil bir toplum inancına bağlı kalmak esastı, ama yeni bir strateji ya da teorik modelin yokluğunda, hem dogmatik Marksist-Leninist (veya Troçkist proleter) devrim inancı hem de yeni toplumsal hareketlerin 'başka bir dünyanın mümkün' olduğu yolundaki ısrarı, iyimser düşüncenin iradeci beyanından başka bir anlam taşımıyordu.

1994 yılındaki Zapatista isyanı ile Birmingham, Seattle, Cenova ve Prag'daki mitingler, kitlesel direnişin ölmediğini ve bir alternatif için arayışın sürdüğünü gösterdi, ama bu hareketler alternatifin nerede bulunabileceğine ilişkin çok az ipucu veriyordu. Nitekim Zapatista ayaklanmasının patlak vermesinin üzerinden on yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra bile, 'gelişmiş ülkeler'de çok az insan, bir alternatif bulunduğuna inanmaktaydı: Birçok kişi, eski Marksist Martin Jacques'ın, *"Tarihin bildiği şekliyle Sol'un, ölmüş olduğu ve bir daha doğmayacağı"* şeklindeki açıklamasıyla hemfikirdi (Jacques 2004). Jacques'a göre bu durumun iki temel nedeni vardı: *"Birincisi, sanayi işçilerinin sayısındaki azalma ve bunun kaçınılmaz sonucu olan anlamlı ve etkili bir siyasal güç olarak yaşanan aşınma nedeniyle devrimi gerçekleştirecek failin yitimi"* (ibid); ve ikinci olarak da komünizmin çöküşü. En azından 'Birinci Dünya'da, birçok gözlemci, bu değişimin pek az belirtisini görmekteydi ve bundan ötürü de siyasal yönelimdeki belirsizlik hüküm sürmeye devam ediyordu.

'Negativizm'in (olumsuzculuğun *-çev.*) son teorik formülasyonunu (John Holloway'in yalnızca ortodoks Marksizm-Leninizme değil, kendiliğinden direniş dışında her türden siyasal stratejiye yönelttiği gösterişli bir eleştiri: *'İktidarı Almadan Dünyayı Değiştir'*) ortalığa saçan da, bu yönelim belirsizliği ve güvensizlikti (Holloway 2002). Açık bir biçimde ilhamını Zapatistalardan alan,

ama onlardan çok daha az ihtiyatlı ve çok daha fazla dogmatik olan Holloway, haksız bir dünyaya karşı dehşet ve ayaklanmanın 'çığlığı' olması için kaleme aldığı manifestosunu, neoMarksist felsefeyle dolu 215 yoğun sayfadan sonra, başladığı gibi, siyasal agnostisizmin (bilinemezcilik -*çev.*) kendinden hoşnut bir ilanıyla bitirmekteydi: "*O zaman iktidarı almadan dünyayı nasıl değiştirebiliriz? Kitabın başlangıcında olduğu gibi, sonunda da bunu bilmiyoruz...*" (Holloway 2002, 215). Holloway için, ister devrimle veya seçimle, isterse başka herhangi bir yolla iktidarı almanın hiçbir anlamı yoktu, çünkü iktidarın kendisi baskıcıydı ve tek çare de 'anti-iktidar'dı. Devlet, hatta devrimci bir devlet bile, kapitalizmin bir aracıydı.

Oysa, devrimci devlet iktidarının çok sık görüldüğü gibi halkçı demokratik temellerini yitirmesi bir şey, devlet iktidarının önemini ve toplumsal adalete dayalı kapitalist olmayan bir iktidar yapısı inşa etmenin olasılığını toptan inkâr etmek başka bir şeydir. Devlet iktidarını tümüyle ihmal etmek ve popüler otonomi adına salt taban örgütlerine ve direnişe güvenmek, kapitalizmin özüne dokunmamak ve halkı hiçbir sonuç vermeyen kısır mücadeleler, hayal kırıklıkları ve kötümserlik çemberine hapsetmek demektir. Atilio Boron'un işaret ettiği gibi, kapitalist devlet, burjuva egemenliğinin temel organizatörü, ezilen sınıfların ise temel 'örgütsüzleştiricisidir': "*Devlet, kesinlikle karşılıklı güç etkileşimlerinin yoğunlaştığı yerdir. Tek yer değildir, ama şimdiye kadar görülmüş en önemli kesişme yeridir. Öyle bir yer ki, örneğin, galipler, yalnızca oradan hareket ederek çıkarlarını yasalara dönüştürebilirler ve fetihlerinin istikrarını garanti altına alacak normativ ve kurumsal çerçeveyi yalnızca oradan hareket ederek yaratabilirler*" (Boron 2005, 37).

Sovyet devletinin, herhangi bir anlamda halk iktidarı olmaktan çıkmasının üzerinden uzun bir zaman geçmiş olmasına karşın, çöktüğü ana kadar SSCB'de halk sağlığının ve eğitimin parasız olmaya devam etmesi ve işsizliğin fiilen bilinmemesinin sebebi buydu; yani temelde kapitalizme karşı olan yasal ve kurumsal bir yapının varlığını sürdürmesiydi. Kuşkusuz, yapı, halkçı ve demok-

ratik kökenlerinden tümüyle kopmuş olduğu için, merkezi Sovyet otoritesinin demirden pençesi gevşer gevşemez kumdan yapılmış bir şato gibi çöktü; bu arada toplumsallaştırılmış olan halk sağlığı, eğitim vb. alanlarda elde edilmiş kazanımları kurtaracak güçte hiçbir bağımsız halk hareketi de yoktu. Ama Boron'un işaret ettiği nokta önemini koruyordu: 70 yıl önce iktidarın başlangıçtaki devrimci fethi, sıradan halk için temel kazanımları kurumlaştırmıştı; o kazanımlar ki, söz konusu özgün devrimci modelin tükenişinden çok sonra bile yaşamaya devam ettiler. Buradan alınacak ders, hiç kuşkusuz devlet iktidarını küçümsemek bir yana, devrimci devlet iktidarının kendi-kendini-seçen bir parti bürokrasisi tarafından halkın elinden alınmasını engelleyecek araçlar ararken, onun önemi üzerinde her zamankinden daha fazla ısrar etmektir.

Emperyalist politika yapımcıları devletin hayati öneminin çok iyi farkındadır: Örneğin, Washington'un Küba'yı varsayımsal olarak yeniden fethetmesi durumunda uygulayacağı programda, ilk önceliği, Devrimci Silahlı Güçleri ve Komünist Parti'yi dağıtmaya ve Castro kardeşlerin katılmasının engelleneceği 'özgür seçimler' düzenlemeye vermesinin nedeni budur. Özelleştirmeler, Coca Cola ve Mc Donald bekleyebilir; esas mesele devlet iktidarı meselesidir. Aynı perspektiften bakıldığında, ABD'nin Brezilya ve Venezüella'ya karşı davranışlarındaki çelişki de öğreticidir: ABD'nin Lula gibi yıllardan beri iktidarı elinde bulunduran solcu bir başkanla hiçbir sorunu yoktur, çünkü Lula, Brezilya'daki temel iktidar yapısını değiştirecek hiçbir şey yapmamaktadır, ama Chavez'e gelince iş tamamen farklıdır; çünkü Chavez daha başından beri seçim zaferini tüm Venezüella devletinin devrimci bir yeniden yapılanmasına dönüştürme çabası içinde olmuştur. İktidar sorununu inkâr etmek ya da onun iktidardan uzak duran, koordine edilmemiş mücadeleler yoluyla 'aşağıdan' basit bir biçimde çözülebileceğini iddia etmek -ki Holloway'in perspektifi budur- gerçeklikten kopmak ve tüm etkin değişim umudunu bir kenara atmak demektir.

Bu söylenenlerin hiçbiri, devrimci devlet gücünün ve daha genişletirsek devrimci partiler ve hareketlerin özgül karakteristiklerinin sorunsal olmadıklarının ima edilmesi olarak anlaşılma-

malıdır. Sol'un büyük bir bölümü gayet makul nedenlerden ötürü, Sovyet ve Doğu Avrupa modelleri ile Çin ve diğer Doğu Asya varyasyonlarına sırtlarını dönmüş bulunmaktadırlar. Küba deneyimi daha olumludur ve önümüzdeki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacaktır; ancak şurası açıktır ki, herhangi bir yeni devrimci strateji, tüm varolan modellerin ötesine bakmak ve hem siyasi partiler hem de hangi türden olursa olsun iktidar yapıları konusundaki popüler kuşkuculuğun nedenlerine eğilmek zorundadır. Eğer yaşayabilir yeni bir alternatif geliştirilecekse, ister 'ihanete', ister kapitalizmin yapısal esnekliğinin gereği gibi değerlendirilememesine, isterse ilerici ve devrimci partilerin yapılarındaki antidemokratik ve oligarşik eğilimlere bağlı olsun, devrimci rejimler ve farklı türden ilerici hükümetlerin tekrarlanan başarısızlıkları, mutlaka eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Ne var ki, eleştirel değerlendirme geçmiş deneyimin toptan reddi ya da gerçek ve hatta tarihsel başarıların şovalyece bir kenara bırakılması anlamına gelmemelidir: Komünist, sosyal demokrat veya halkçı partilerin kıdemli militanları, harcadıkları çabaların, tecrübesiz ve fazla anlayışlı olmayan genç neo-anarşist idealistler tarafından kolayca küçümsenip bir kenara atılması karşısında hissettikleri gücenme konusunda tamamen haklıdırlar.

O zaman yeni bir alternatif için arayış, geçmiş deneyimlerin keskin ama dengeli bir eleştirisiyle başlamak zorundadır. Bu konuda belirleyici derslerden biri, kavrayışı güçlü Kübalı yazar Aurelio Alonso'nun sözleriyle şöyle ifade edilmiştir: *'İktidar hakkında konuşmaksızın, bir alternatif hakkında konuşmak mümkün değildir'* (Alonso 2004, 12). Alonso, merkezi devlet otoritesine sınırlar koyma, yerel topluluk eylemlerine öncelik verme, açık siyasal amaçları olmayan toplumsal hareketlerin geçerliliğini kabul etme ve tabandan katılımcı demokrasiyi geliştirme ihtiyaçlarını kabul ederken, bu fikirlerin, asla iktidarın önemini bir küçümseme sebebi olarak görülmemesi gerektiği konusunda ısrar eder. Aksine, *'bu fikirler, siyasal tayfın karmaşıklığı ve sosyalist bir perspektifle daha uyumlu bir iktidar arayışının destekleyici araçları olarak görülmelidir, ki bu perspektifin bir parçası olarak farklı türden bir demokrasinin inşası*

zorunludur.' (ibid). Demokrasiyi kapitalizmin bir yüklemi olarak gören neoliberallerin tam tersine, Alonso, şunları söyler: '*Tarih, demokrasi olmadan kapitalizmin kendini yeniden üretebileceğini göstermiştir, ama sosyalizm asla demokrasisiz olmaz.*'

Eğer 'sosyalizm' terimi birçok insan için alternatif bir toplum, 'daha iyi bir dünya' idealini ifade etmeye devam ediyorsa, zamanımızda sosyalizmin tam olarak ne anlama geldiği açık değildir. Bugün, gayet haklı nedenlerden ötürü klasik Sovyetik devletçi-sosyalizm modelinin pek az savunucusu kalmıştır; Komünist Parti üyeleri bile şimdi genellikle onun açık ve demokratik bir versiyonunu tercih ediyor ya da basitçe devletçi-sosyalist politikalarını liberal-çoğulcu bir sistem içinde savunuyor (ki böyle bir pozisyon, liberal kapitalist bir devlet altında verili iktidar gerçekleri göz önüne alındığında kesinlikle savunulamaz). Ama hâlâ, kıdemli Portekiz lideri Alvaro Cunhal (geçenlerde yaşamını yitirdi) gibi Sovyet modelini terk etme eğilimi taşımayan bir avuç ultra ortodoks doktriner de varlığını sürdürmeye devam ediyor. Cunhal, 2003 Kasım ayında yazdığı bir makalede; Çin, Kuzey Kore, Vietnam, Laos ve Küba'yı günümüz dünyasında ilerici ve antikapitalist politikaların kaleleri olarak gösterirken, anlamlı bir biçimde Venezüella'yı (veya herhangi bir diğer yeni alternatifi) atlayarak birçok insanı şaşırtmıştı (Cunhal 2003). Ama Cunhal'ın geçmişi ve mensubu olduğu akım göz önüne alındığında –1989'dan önce SSCB'nin kesinlikle taviz vermez bir savunucusuydu ve Çin'le ilgili tipik Sovyet eleştirilerini tamamen paylaşıyordu– onun bu tutumu, ancak herhangi bir değişime karşı bilinçli bir körlükle eski Stalinist paradigmadan geriye kalanları kurtarma yönünde umutsuz bir çaba olarak değerlendirilebilir. Neoliberaller, her türden sosyalisti 'dinozor' olarak damgalamaktan hoşlanırlar; oysa Cunhal gibiler için 'devekuşu' daha uygun bir benzetme olabilirdi.

Daha ilginç konulara geçmeden önce, Cunhal'ın pozisyonunu kısaca ele almak gereklidir. Kuzey Kore'nin katı Stalinizminin ya da içinde devlet gözetiminde oldukça geniş 'soyguncu-baron-kapitalizmi' adacıkları barındıran merkezi otoriter Çin kombinasyonunun, gerçekten halkçı ve katılımcı bir alternatif arayanlar için

neden çok az çekicilik taşıdığı açıktır. Katı devlet-sosyalisti modeli zor yoluyla ayakta tutan ve ne türden olursa olsun halkçı güçlere demokratik değişimi içeriden devreye sokmak için yeterli demokratik alan bırakmayan 'Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin işin sonunda Sovyetler Birliği'ne -veya daha iyi bir benzetme ile Arnavutluk'a- benzer bir kaderi paylaşacağı kuşkusunu taşımak için yeterli neden mevcuttur. Çin daha karmaşık bir örnektir ve hâlâ ilginç sürprizlere gebe olabilir; ama büyük bir ekonomik patlama yaşayan kıyı bölgelerinde ortaya çıkan aşırı eşitsizlik ve sömürünün, başka bir devrim olmadan nasıl olup da sosyalist eşitlik standartları ve kolektif değerlere dönüştürülebileceğini kestirmek zordur. Yine burada da, herhangi türden bir demokratik katılım üzerine hem partide hem de devlette konulan sınırlamalar, içten gerçekleştirilecek ilerici bir reformu son derece güçleştirmektedir. Vietnam, Çin modelinin daha az aşırı bir versiyonunu sunar görünmektedir. Laos'a gelince, oradan ayrıntılı bilgi almak çok zordur. Geriye, eski komünist bloktan çıkmış olan tek gerçek ve katılımcı sosyalizm örneği olarak (4. bölümde ayrıntılı bir biçimde incelenecek nedenlerden ötürü) yalnızca Küba kalıyor: Küba devrimi, hep farklı özellikler taşımıştır ve neyse ki, Sovyet modelinin kısmi olarak benimsenmesinin yarattığı sorunların üstesinden gelerek yaşamını sürdürebilmiştir.

Küba, gerçekten de, soykırımcı ve çevrekırımcı neoliberal kapitalizme alternatif arayanların tümü için olağanüstü, gerçekten değer biçilemeyecek bir örnek sunmaktadır. Küba olmasaydı, son 15 yıldır yaşanan yön kaybı ve umutsuzluk çok daha kötü olurdu. Küba -mükemmellikten uzak olsa da- başka bir dünyanın mümkün olduğunu pratikte göstermiştir. Tüm kuşaklardan o kadar çok aktivistin -yalnızca Eski Sol'dan ya da yalnızca Latin Amerika'dan değil- ilham almak için gözlerini Küba'ya çevirmesi tesadüf değildir. Ama Küba tek başına tüm soruların cevabını veremez; gerçekten adil olmak gerekirse, Kübalıların kendileri de bunun böyle olduğunu hiçbir zaman söylememişlerdir. Kübalılar, Sol'un artık herhangi türden belirli bir modeli kopya etmeye çalışma hatasına düşme lüksüne sahip olamayacağını söylemekle kalmıyor, ABD

kuşatması ve emperyal kuşatmanın eşiğindeki coğrafi konumlarının doğurduğu özgül durumların kendi sosyalist demokrasilerini koşulladığını ve sınırladığını da kabul ediyorlar.

İşte burada Venezüella özellikle önem kazanıyor. Bir kez daha yineleyelim: Bu, Bolivarcı devrimin kopya edilecek bir model olarak alınması meselesi değildir (ki her halûkârda devrimin daha yapılacak çok işi vardır); ancak bu devrim, Sovyet Bloku'nun çöküşünden beri gerçekleşen ilk başarılı halkçı ve antikapitalist ve keza derin bir biçimde demokratik, açık ve orijinal bir devrim olmasından ötürü, beş ya da altı yıl önce hayal bile edilemeyecek ölçüde umut kaynağı haline gelmiştir. Dahası 2004 Aralık ayından bu yana, Başkan Chavez, sosyalizmden, sosyalizmin mirasını yeniden değerlendirme ihtiyacından, '21. yüzyılın sosyalizminin nasıl inşa edileceğini düşünmekten, vb. söz etmeye başlayarak birçok gözlemciyi (her ne kadar bu satırların yazarını değilse de) şaşırtmıştır. 2005 Ocak ayında Porto Alegre'de düzenlenen Dünya Sosyal Forumu'nda konuşan Chavez, Venezüella'da halihazırda gelişmeye başlamış kapitalist olmayan yeni toplumsal sistemi tanımlamak için sosyalizmden başka bir terim bulamadığını açıkladı. Bu durum, doğrudan doğruya, içinde yaşamakta olduğumuz Sovyet sonrası, küreselleşmiş dünyada sosyalizmin anlamı gibi güç bir soruyu gündeme getirmektedir. Eğer Küba örneği kopyalanamaz ya da yeniden üretilemezse –ve Kübalılar, her ne kadar günümüz dünyasında kendi sosyalizmlerini uyarlama ve güçlendirme süreci içinde olduklarını belirtiyorlarsa da, şu ana kadar stratejilerinin teorik bir formülasyonunu ortaya koymayı başaramamışlardır– o zaman bütün meseleyi yeniden ele almak bir zorunluluk haline gelmektedir.

Klasiklere dönersek, 'sosyalizm' (Lenin için) ya da 'komünizmin alt aşaması' (Marx için) sınıfsız, devletsiz komünist topluma giden yolda bir geçiş aşaması olarak düşünülmüştür. SSCB'nin 'tek ülkede sosyalizm'i, diğer büyük kapitalist ülkelerde devrimin gerçekleşmeyişi ve kapitalist bir dünya ile birarada yaşama gerçekliğine verilmiş bir yanıttı. Tek ülkede sosyalizmin inşasının imkânsızlığına ilişkin Troçkist analizi zorunlu olarak kabul etmeksizin,

kendi yönetici sınıfı ve devlet yapısıyla yeni bir üretim tarzının embriyosu olarak belirsiz bir zaman boyunca varolabilecek 'sosyalist kamp' kavramı, hep sorgulanmaya açıktı. Eğer sosyalizm, işçi sınıfının burjuvazi ve kapitalist yapıların kalıntılarını ortadan kaldırmak için devlet gücünü elinde bulundurduğu bir geçiş aşaması olarak düşünüldüyse -ki onun ardından devlet 'sönüp gidecek' ve komünist toplum tomurcuklanacaktı- o zaman, kendi farklı ekonomik hareket yasalarına sahip olan istikrarlı, uzun süreli bir sosyalist sistem nasıl bir şey olacaktı? Sovyet blokunun 'reel sosyalizminin' çöküşünün ardından, tüm bu tartışmanın yeniden yapılması ihtiyacı doğmuştur.

Yeniden temel klasiklere dönersek, Marx, *Manifesto*'da, 'İşçi sınıfı devriminde ilk adım, *demokrasi mücadelesini kazanmak için*, proletaryayı yönetici sınıf haline getirmektir' der (Marx ve Engels 1968, 52, vurgular yazara ait). Başka bir deyişle, bir sınıfın egemenliğinin bir diğerininkiyle yer değiştirmesi fikrini ifade eden 'proletarya diktatörlüğü' benzetmesine rağmen, anlaşılmaktadır ki, bu egemenlik demokratik bir tarzda yürütülecektir. İkinci olarak, Marx, proletaryanın tüm sermayeyi burjuvazinin ellerinden söküp alacağını ve 'tüm üretim araçlarını Devletin, yani yönetici sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın, ellerinde merkezileştireceğini' (ibid) belirtir. Ama tam da bu yönetimin nasıl organize edileceğine gelince hiçbir şey söylemez; burada merkezileştirme terimi kullanılmış olmasına rağmen, eğer üretim araçları, *yönetici sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın* ellerinde olacaksa, kapsamlı bir merkezi koordinasyon çerçevesinde, üretimin proletarya tarafından örgütlü bir biçimde denetlenmesine izin veren birçok farklı biçim hayal etmek mümkündür. Yine Marx, 'mülkiyet hakkına despotik saldırı'dan söz eder; ama muhakkak ki bu, onun canlı retoriğe olan düşkünlüğünden kaynaklanmakta olup, burjuva mülkiyete karşı kararlı eylemin gerçekten gerekli olacağı fikrini formüle etmenin bir yoludur; neticede mülk sahibi sınıflar, ne kadar demokratik bir biçimde kararlaştırılmış olursa olsun, bu eylemi her zaman itiraz edilecek bir şey olarak göreceklerdir. Dahası, eğer *Manifesto*'nun soyut ilkelerini bir kenara bırakıp, Marx'ın özgül

tarihsel bir süreç -Paris Komünü- ile ilgili yorumlarına geçecek olursak, devrimci düzenle ilgili daha farklı bir görünümle karşılaşırız. Burada, Marx, yönetici sınıfın ileri görüşlü üyeleri tarafından ortaklaşa girişim kavramının kabulü üzerine yorumda bulunmakta; ve "*eğer ortaklaşa üretim bir aldatmaca ve bir tuzak olarak kalmayacak ve kapitalist sistemin yerini alacaksa; eğer birleşik kooperatif toplumlar ulusal üretimi ortak bir plana göre düzenleyerek, üretimi kendi denetimleri altına alacak ve kapitalist üretimin kaderi olan sürekli anarşi ve periyodik krizlere bir son vereceklerse -beyler, bu komünizmden, 'Olası' komünizmden başka ne olabilir?*" demektedir (Marx ve Engels 1968, 294).

Marx'ın bir sonraki paragraftaki yorumları, tartışmamız açısından daha da önemlidir:

"İşçi sınıfı Komün'den mucizeler beklemedi. Bir halk kararnamesiyle *(par decret du peuple)* devreye sokacak hiçbir hazır ütopyaları yoktu. Biliyorlardı ki, kendi kurtuluşlarını ve onunla birlikte mevcut toplumun kendi ekonomik ögeleri tarafından kaçınılmaz biçimde itildiği daha yüksek (üretim *-çev.*) tarzını elde etmek için, hem koşulları hem de insanları değiştiren, uzun mücadelelerden, bir dizi tarihsel süreçten geçmek zorundaydılar." (Marx ve Engels 1968, 294-5).

Bundan da öte, demokrasi tartışması sırasında görmüş olduğumuz gibi, Marx'ın, Komün'ün doğrudan demokrasi ve '*mandat imperatif*' uygulamalarını desteklemesi, onun proleter yönetimi adına sözcüğün klasik anlamına denk düşen bir despotizmi tercih edeceğini söylemeyi güçleştirmektedir.

Eğer Lenin'e dönecek olursak, söylemindeki sürekli dogmatik tona ve işgal ile iç savaşın yarattığı kritik durumda sonuçta kestirmeden merkezi bürokratik yönetim yoluna yönelmiş olmasına rağmen, onun da *Devlet ve Demokrasi* adlı kitabında, ilke olarak, devrimci sosyalist devletin birçok farklı biçim alabileceğini kabul etmeye hazır olduğunu görüyoruz:

"*Burjuva devletin biçimleri son derece değişken olmasına karşın, hepsinin özü aynıdır: bütün bu devletler, biçimleri ne olursa olsun, son tahlilde kaçınılmaz olarak* ***burjuva diktatörlüğüdürler.*** *Kapi-*

talizmden komünizme geçiş sırasında da, muhakkak ki çok sayıda ve değişkenlikte siyasal biçim yaratılacaktır, ama (bunların hepsinde -çev.) öz kaçınılmaz biçimde aynı olacaktır: Proletarya diktatörlüğü" (Lenin 1965, 41, vurgular Lenin'e ait).

Böylece, burjuva devletinin devrimci biçimde devrilme ihtiyacı ve eskiden sömürülen sınıf tarafından (kurulacak -*çev.*) sınıf egemenliğinin ifadesi olarak sosyalist devletin genel karakteri üzerinde ısrardan ayrı olarak, burada da hiçbir kapsayıcı formüle sahip olmadığımızı görüyoruz. Oysa Moskova'dan Pekin'e, Tiran'dan Pyongyang'a kadar 'demokratik merkeziyetçi' tek partili bürokratik yönetimin katı yeniden üretimi için ne kadar da çok formül vardır! Oysa aynı metnin başka bir yerinde, Lenin, proletarya yönetiminin halkın büyük çoğunluğu açısından demokrasi anlamına geleceğini, bu demokrasiden yalnızca küçük bir azınlığın dışlanacağını tekrarlamaktadır:

"*Özel bir aygıt, özel bir baskı mekanizması, 'devlet', **hâlâ gereklidir**, ama şimdi bu geçişsel bir devlettir; artık kelimenin gerçek anlamında bir devlet söz konusu değildir, çünkü sömürücü azınlığın, **dünün** ücret kölelerinin çoğunluğu tarafından baskı altına alınması göreceli olarak o kadar kolay, basit ve doğal bir görevdir ki, bunun için dökülecek kan, kölelerin, serflerin ya da ücretli işçilerin ayaklanmalarının bastırılması sırasında dökülecek kandan çok daha az olacak ve insanlığa çok daha az bedele malolacaktır.*" (Lenin 1965, 107-108, vurgular Lenin'e ait).

Kuşkusuz, Lenin bu sözleri Bolşevik devriminden birkaç ay *önce* söylemişti, yani, iktidarın katı gerçekleri ile uğraşmak zorunda kalmadan önce ve Rusya'da gerçekleşecek devrimin diğer büyük kapitalist güçlere hızlı bir biçimde yayılacağı umudunu taşıdığı, buna inandığı bir zamanda... Ama yine de, devrimci devletin artık *kelimenin gerçek anlamında bir devlet* değil yalnızca geçişsel bir araç olacağı fikri, 21. yüzyılda sosyalizmin alabileceği muhtemel biçimleri tartışırken durup bir düşünmemizi gerektirmektedir.

O zaman, teorik bir perspektiften, Sovyetler'in (ve Doğu Avrupalı ve Doğu Asyalı taklitçilerinin birçoğunun) bir diğer hayati hataları, belirsiz bir süre devam edecek, dışsal kapitalist dünyay-

la birarada yaşayabilecek ve onunla rekabet edebilecek istikrarlı bir sosyalist sistem yarattıklarını ve bu merkezi otoriter devletin (gerçekte bu devletin *güçlendirilmesinin*) proletarya diktatörlüğünün nihai 'sönüp gitmesi' teorisiyle uzlaşmaz olmadığını ilan etmeleriydi. Bu yalnızca Stalinizmin dehşet verici suçlarına değil, 'destalinizasyon'dan 20 sene sonra, Brejnev'in, SSCB'nin tam komünizm yolunda 'sosyalizmin daha yüksek aşamasına' ulaştığını iddia etmesi gibi bir saçmalığa da yol açtı. Gerçekte, halkçı inisiyatifin toptan boğulması ve merkezi bürokrasinin zırhlara bürünmüş iktidarı göz önüne alındığında, yalnızca kendiliğinden 'sönüp gitme' tümüyle gülünç bir kavram haline gelmekle kalmadı, Gorbaçov'un *glasnost ve perestroika* ile yaptığı girişim gibi, yukarıdan demokratik sosyalist reformlar olasılığının bile gerçekleşme şansını ortadan kaldırdı. Sosyalizm ya da en azından antikapitalist bir siyasal ve toplumsal düzen, tek (veya bir grup) ülkede, önemli bir zaman süresi boyunca varolabilir, ama bu düzen her zaman dışsal ve içsel kapitalist baskılar nedeniyle istikrarsızlık ve sürekli gerilim içinde bulunacak ve (yaşayabilmek için *-çev.*) aşağıdan halk inisiyatifinin sürekli canlı tutulmasını ve liderliğin halkın duyguları ve girişimleri ile içten bir ilişki kurmasını gerektirecektir.

Küba deneyimi, (aynı zamanda Nikaragua'daki kısmi deneyim) ve özellikle şu anda Venezüella'nın yaşadığı deneyim, alternatif bir analiz önermeyi mümkün kılmaktadır. Toplumsal devrimler gerçekleşmeye devam edecekler -en azından küresel güney yarıkürede- ve halk iktidarı ve katılımcı demokrasiye dayalı radikal rejimler üreteceklerdir. Bu tür rejimler, doktriner Troçkistlerin ve Marksist-Leninistlerin yanlış bir biçimde 'reformist' diye eleştirdikleri, toplumsal adaleti ve bağımsız gelişmeyi sağlamaya yönelik önlemler alacaklar ve kâr güdüsünün önceliğini sorgulayarak, kaçınılmaz bir biçimde küresel sermaye ve emperyalizmle çatışma içine gireceklerdir. Bu tür devrimci süreçlerin ve onlara önderlik edecek halkçı rejimlerin mantığı, sonunda kaçınılmaz bir biçimde sosyalizme yönelecektir (her ne kadar bu rejimler, söz konusu sistemin kavramsal bir çelişki olması dolayısıyla, özellikle de günümüzün küreselleşmiş dünyasında, asla istikrarlı bir sosyalist

sistem kuramayacaklarsa da). Bu rejimler, emperyalizmle sürekli bir gerilim içinde varlıklarını sürdürecekler ve yaşamlarını sürdürmeleri, halkın seferber edilmesi ve demokratik katılımın her düzeyde korunması sayesinde olacaktır. Bu sistem aynı zamanda güçlü bir devlete ihtiyaç duyacaktır; ama Stalinist baskı anlamında değil, daha çok millileştirilmiş anahtar endüstrilerden oluşan sağlam bir ekonomik temele, yeni düzenin savunulmasına kendini adamış devrimci silahlı kuvvetler biçiminde sağlam bir askeri temele ve liderliğin faaliyetlerini destekleyen ve denetleyen kitlesel halk örgütleri biçiminde sağlam bir siyasal temele sahip olma anlamında güçlü bir devlete... Bu devlet, geçiş aşaması olarak sosyalizmin gerçekten ifade ettiği şey olduğu söylenebilecek, bir *devrimci halk iktidarı devleti* olarak tanımlanabilir. Ne var ki bu sistem, Stalinist yanılsamanın göstermek istediği gibi, kendini tecrit etmiş ve ayrı bir üretim tarzı olarak değil; ancak, halkın demokratik ve askeri gücü aracılığıyla, milliştirilmiş endüstrilerin, işçi kooperatiflerinin, diğer toplumsal mülkiyet biçimlerinin ve hem ulusal hem de ulus-ötesi kapitalist girişimlerin bir bileşkesi olarak, kapitalist olmayan ya da antikapitalist bir mantıkla işleyebilir. Bu devlet, devrimci bir devlet olarak sahip olduğu göreli güçlü pozisyondan yola çıkarak uluslararası sermaye ile müzakerelerde bulunabilir ve büyük ölçüde sosyal adalete, katılımcı demokrasiye ve ekonomik egemenliğe dayalı bir toplum yaratabilir (ve bu toplumu koruyabilir), ama devrim ve halk iktidarlarının dünyanın büyük bir bölümüne yayıldığı (hâlâ uzak olan) o zaman gelinceye kadar, küresel kapitalist sistemle tüm bağlarını koparıp atamaz.

Bu, klasik Troçkist analizin ileri sürdüğü gibi, (bu tür bir sistemin yaşayabilmesi için -*çev.*) devrimin (dünya ölçeğinde -*çev.*) hızla yayılması gerektiği anlamına gelmez: Devrimci iktidar, liderlik sosyalist amaçlara sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam ettiği ve kitlesel halk hareketiyle yakın bağlarını koruduğu sürece, Küba gibi küçük bir ülkede bile onlarca yıl boyunca yaşamını sürdürebilir (büyük güçlüklerle olsa da). Gerçekte, benim görüşüme göre, *'tek ülkede sosyalizmin imkânsızlığı'nı savunan Troçkist tez, tehlikeli bir biçimde yanıltıcıdır*: aksine, deney göstermektedir ki, sosyalizm

(ya da emperyalist bir dünyada, ona en yakın yaşayabilir şey), kaçınılmaz olarak önce özgül bir ülkede inşa edilmek ve başka yerlerde devrimci durumlar olgunlaşıncaya kadar, orada belirli bir zaman periyodu boyunca muhafaza edilmek zorundadır. Fakat, devrimin uluslararası ölçekte yayılacağı o zaman gelinceye kadar, ne halk ne de liderlik, 'elde edilenle yetinip oturabilir': hiçbir toplumsal ve ekonomik kazanım sürekli olarak güvence altına alınmış olarak kabul edilemez, her ilerleme, belirsiz bir süre devam edecek dinamik bir gerilim içinde, hep içeriden ve dışarıdan kaynaklanan düşmanca baskılara maruz kalır. O zaman bu, ne Marx'ın komünist ütopyası ne de Marksist-Leninist ortodoksinin sosyalist devletidir; bu, kapitalist küreselleşme karşısındaki tek gerçek ve yaşayabilir alternatif, Sol ve antikapitalist hareket açısından gerçekte geçerli tek stratejik seçenektir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Küba, bu tür bir devrimci devletin bir örneği olarak ele alınabilir; Venezüella'nın da hızla bu yönde evrildiği ve diğer ülkelerdeki hareketlerin bazı bakımlardan ders alması açısından konuya daha ilişkin bir örnek oluşturduğu ileri sürülebilir. Bunun sebebi, Küba'nın hâlâ üstesinden gelmeye çalıştığı Sovyet sosyalist-devlet modelinin bazı ögelerine sahip olmaya devam etmesidir: Bu bakımdan Küba da, bir bakıma bir geçiş devletidir, ama bu, sıradan araştırmacıların ileri sürdüğü gibi kapitalizm ve neoliberal çoğulculuğa değil, Küba liderlerinin '21. yüzyıl sosyalizmi' olarak tanımladıkları şeye geçiştir; ve iyimser bir bakış açısıyla, bu çaba, sonunda bu ülkeyi yukarıda tanımlanan devrimci halk iktidarı modeline yaklaştıracaktır. Küba'nın esas sorunu, örnek bir evrensel sosyal güvenlik modelini korur ve liderliği kendini halkın davasına adamaya devam ederken, yerel yönetimsel düzeyin üstündeki siyasal tartışma ve katılımı sınırlamış olması ve bunun, ABD ambargosunun empoze ettiği güçlüklerin Küba gençliğinin geniş kesimleri arasında yaratmış olduğu tehlikeli bir yabancılaşma duygusu ile birleşmiş bulunmasıdır.

Öte yandan Venezüella, halkçı demokrasinin hâlâ sağlamlaştırılması ve antikapitalist dinamiğin hâlâ çok yol alması gereken yeni bir siyasal süreç olarak, devrimci halk iktidarına karşı yön-

den yaklaşmaktadır. Her ne kadar sosyoekonomik sistemi hâlâ esas olarak kapitalist olmaya devam etse de, Venezüella sürecinin dinamizmi, açıklığı ve orijinalliği, iyimser olmak için yeterli bir zemin sağlamaktadır. Yine de sabit bir modelin olmadığı ve her devrimin, kendine özgü halkçı iktidar/sosyalizm değişkenini yaratacağı akılda tutulmalıdır. Bir kere daha Aurelio Alonso'nun özlü bir biçimde dile getirdiği gibi:

"... neoliberalizmin üstesinden, Rusya'nın yirminci yüzyıldaki deneyiminden adapte edilen modele göre kurulan sosyalizm temelinde gelinemez. Bunun işlemediğini halihazırdaki tecrübemizden biliyoruz. Küba'dan çıkarılacak bir alternatif fikri bile, hem egemen neoliberal bağımlı modelden hem de başarısızlığa uğramış yirminci yüzyıl sosyalist modelinden gelen ikili bir meydan okuma ile karşı karşıyadır." (Alonso 2004, 12)

Bu sözlerin ardından, Alonso, hemen ve gayet doğru bir biçimde, bunun Sovyetler'in ya da diğer modellerin önemli başarılarını gözardı etmek anlamına gelmediğini, yeni bir modele yönelişi ifade ettiğini ekler. Alternatif, 'homojenleştirici' bir sistem değil, ancak farklılıkları kabul ederken eşitliği ve toplumsal adaleti sağlayıcı bir sistem olabilir; ve *"Yirminci yüzyılın mirası, kapitalizm sonrası bir paradigma olarak önermek istediğimiz şeyin tasarlanması olacak sosyalizm kavramını geliştirmeyi öncekinden daha güç hale getirmiştir; ama aynı amaca hizmet edecek daha iyi başka bir kavram da henüz ortada yoktur..."* (Alonso 2004, 11).

O zaman, sosyalizm, devrimci halk iktidarı kavramı için uygun bir terim olabilir, ama açıktır ki, bu, Sovyet modelinden ya da onun değişkenlerinden önemli ölçüde farklı olduğu gibi, içinde bulunduğumuz dönemde –başka bir deyişle öngörülebilir bir zaman periyodu içinde– tamamlanmış ve bitmiş bir yapı olarak da ele alınamaz: bürokratik damar sertliğini ve çürümeyi önlemek için sürekli mücadele, yeniden inceleme ve yenilenme hep gerekli olacaktır.

Bu analiz, aynı zamanda, ortodoks komünistler, Troçkistler ve Maoistler arasındaki devrimin 'aşamaları' ve devrimin burjuva ya da sosyalist 'görevleri'ne ilişkin tartışmayı da büyük ölçüde gerek-

siz kılacaktır. Yıllarca Latin Amerika'daki (ve başka yerlerdeki) komünist partiler, bu ülkelerin hâlâ yarıfeodal oligarşiler tarafından egemenlik altında tutulduğu ve bundan ötürü sosyalizm için olgunlaşmadan önce bir burjuva 'aşamadan' geçmeleri gerektiği gerekçesiyle burjuva milliyetçi hükümetleri desteklemeyi tartışmışlardır. Bunun için de bu partiler, haklı olarak, klasik burjuva devriminin emperyalizm çağında artık mümkün olmadığını ve burjuvazinin 'görevlerini' yerine getirme yolundaki herhangi bir girişimin, eğer iktidar devrimci proleter partinin ellerinde değilse, kaçınılmaz olarak başarısızlığa uğrayacağını savunan Troçkistler, Maocular ve diğerleri tarafından kınanmışlardır. Ancak bu eleştirmenler, böyle bir devrimci rejim tarafından alınacak ilk önlemleri hâlâ, proletaryanın kendi 'sosyalist görevlerini' yerine getirmeye girişmeden önce tamamlamak zorunda olduğu 'burjuva görevler' olarak görmeye devam etmişlerdir. Bu akıl yürütmenin güzel bir örneği, 1973 başlarında, Başkan Allende'nin Şili Sosyalist Partili destekçileri tarafından yapılan bir açıklamada bulunabilir:

"Halkçı Birlik Hükümeti, sosyalizme geçiş programı uyarınca, milli burjuvazi tarafından yerine getirilmeyen burjuva demokratik görevleri yerine getirme görevi ile aynı zamanda, işçi sınıfı partilerinin yönetimi altında proletaryanın sosyalist görevlerini de yerine getirme görevi ile karşı karşıyadır..." (Belarmino Elgueata Becker in Casanueva Valencia and Fernandez Canque 1973, 13)

Ama eğer kapitalist küreselleşme –çağdaş emperyalizm– koşulları altında tek geçerli alternatif antikapitalist ve halkçı katılımcı demokrasi temeline dayalı, ama aynı zamanda sürekli bir gerilim ve dalgalanma içinde bulunan bir devrimci halk iktidarı devleti ise, o zaman burjuva ya da sosyalist 'görevler'den söz etmek anlamsızdır. Halkın refahını, katılımcı demokrasiyi ya da ulusal bağımsızlığı geliştirme yönünde alınacak herhangi bir ciddi önlem, eğilim olarak antikapitalisttir ve varlığını ancak halkçı devrimci rejim iktidarını sağlamlaştırabildiği ve ilerlemeye devam edebildiği ölçüde sürdürebilir.

Burada 'bağımlılık' ve 'dünya sistemleri teorisi' üzerine literatüre değinmek gerekli hale geliyor. Latin Amerika bağımlılık eko-

lünden gelen Andre Gunder Frank, Theotonio dos Santos, Celso Furtado, Osvaldo Sunkel ve Ruy Mauro Marini gibi teorisyenler, sömürgecilik ve emperyalizmin, bağımlı 'periferik' ülkelerin, önceki yüzyıllarda İngiltere, Almanya, ABD gibi merkezi kapitalist güçlerin izlediklerine benzer bir gelişme yolu izlemesini imkânsız kılacak uluslararası ekonomik (ve onunla birlikte siyasal, askeri ve kültürel) egemenlik yapıları yaratmış olduğunu iddia ettiler (Frank 1967, 1969; Dos Santos 1973; Furtado 1970, 1974; Sunkel 1973; Marini 1973). Bu teorisyenlerin daha radikal olanlarına göre (Frank ve Marini), uluslararası bağımlılık yapıları yalnızca bağımsız kapitalist gelişmeyi imkânsız kılmakla kalmamıştır, burjuvazinin tümüyle 'satıldığı' ya da uluslararası sisteme entegre olduğu 'periferik' ülkelerin içsel sınıfsal yapıları da, egemen sektörlerden çıkan hiçbir hükümetin bağımsız bir politika izleme yönünde bir girişimde bile bulunmasına izin vermemektedir. Bu görüşün doğurduğu sonuç, 'kaçış'ın, sistemi yenmenin tek olasılığının sosyalizme yönelen antiemperyalist devrim olabileceğiydi. Fernando Henrique Cardoso ve Enzo Faletto gibi diğer teorisyenler ise 'birleşik bağımlı gelişme' kavramına dayalı daha nüanslı bir görüşü savunmuşlardı; onlara göre bu gelişme aracılığıyla, devlet sermayesi ile ulusal ve uluslararası sermayenin bir bileşimi, Brezilya gibi belirli Üçüncü Dünya ülkelerinde, uluslararası kapitalist sistemin izin verdiği sınırlar içinde, önemli ölçüde sanayileşme ve gelişme sağlayabilirdi (Cardoso ve Faletto 1969). Sunkel ve Furtado gibi 'reformist' bağımlılık teorisyenleri ise ilerici hükümetler tarafından alınacak milliyetçi ve müdahaleci önlemlerin, bağımlılık yapılarına meydan okuyabileceğini öne sürmüşlerdi. Ancak bu görüşler arasında 'bağımlılık ve azgelişmişliği', 'bağımsızlık ve sosyalizm' ile karşı karşıya koyan radikal görüş, Latin Amerika devrimcileri arasında egemen olmaya devam etmiştir (Kay 1989).

Bu noktada tartışma, en azından on beşinci yüzyıldan itibaren, entegre ve kendi kendini idame ettiren bir dünya sistemi olarak gördükleri şeyin ortaya çıkışını analiz ederek, bağımlılık kuramından 'dünya sistemleri teorisi'ne yönelmiş olan bazı teorisyenler tarafından bir adım daha ileriye götürüldü. Bu, sonraki yıllar-

da Frank'ın pozisyonuydu ve bu pozisyonun en tanınan temsilcisi Imanuel Wallerstein'dı (Wallerstein 1980, 1982). Dünya sistemleri teorisinin en kışkırtıcı hipotezlerinden biri, SSCB ve diğer sosyalist devletlerin gelişmelerinin bile, sonuçta basit bir biçimde, bir zamanlar periferide yer almış olan bu ülkelerin rakip bir dünya sistemi yaratma yoluyla, daha yüksek bir düzeyde tek dünya sistemine yeniden entegre olmadan önce merkezi sanayileşmiş ülkeleri yakalamalarını mümkün kılan alternatif bir gelişme yolundan başka bir şey olmadığıydı. Bundan çıkan sonuç ise, bu ülkelerin devlet kapitalizminin bir biçimi aracılığıyla geliştikleri ve bundan ötürü hiçbir zaman gerçekten sosyalist bir alternatifi temsil etmedikleriydi.

Bu açıkça radikal analiz, Küba'ya özgül bir referansla, genç Puerto Ricolu araştırmacı Antonio Carmona Baez tarafından daha ileriye götürüldü. Uluslararası Marksist Eğilim'in Troçkist kurucusu Tony Cliff'in, Sovyetler Birliği'ni 'devlet kapitalisti' olarak gören analizini aktaran Baez, işi şu açıklamayı yapmaya kadar götürdü:

"*... üretim ilişkileri ve üretim tarzlarının, sosyalist ya da kapitalist olduklarını iddia eden ülkelerde birbirinden çok farklı oldukları düşünülmemelidir... Asla iki ayrı dünya ya da sistem olmadı. Sovyet bloku, 'sosyalist olmayan' ekonomilerle kurulan dış ilişkilere ve keza kendi kapitalist üretim tarzına bağlı olarak, global, rekabetçi kapitalist pazara katılan bir diğer hegemonik egemenlik alanından başka bir şey değildi...*" (Carmona Baez 2004, 26)

Daha önce görmüştük ki, Sovyet blokunda demokratik katılımın ya da işçilerin ve halkın gerçek iktidarının kesinlikle olmayışı, bu sistemin uzun dönemde yaşayabilirliğine ve Marx tarafından öngörülen devletsiz komünist topluma geçişi sağlayacak bir yol açabilme olasılığına ciddi biçimde zarar vermişti. Ama Cliff'in bu sistemi basit bir biçimde 'kapitalist' olarak, yalnızca kapitalist dünya pazarındaki bir diğer rekabetçi güç olarak analiz etmesi (devlet tarafından idare edilse de), ortaya ciddi kavramsal ve analitik sorunlar çıkarır. Her ne kadar Sovyetler Birliği ve uyduları zorunlu olarak dünyanın geri kalanı ile ticaret yapsalar da, bunlar

belli bir derecede otonomi, hatta otarşiden yararlanmışlardır ve bu sistemin işleyişinde dış ekonomik ilişkilerin belirleyici olduğunu söylemek son derece yanıltıcı olacaktır. Dahası, yüksek düzeyde merkezileşmiş ekonomik planlamanın varlığı ('komuta ekonomisi'), bireysel kapitalistlerin ya da kapitalist bir pazarın yokluğu ve ekonomik önceliklerin sürekli olarak kârlılık gözetmeksizin belirlenmesi göz önüne alındığında, onu kapitalist olarak tanımlamanın fazla bir anlamı da yoktur. Bu sistemi, asla Japonya ya da Almanya gibi bir diğer rakip olarak görmemiş olan Batı'daki gerçek kapitalistler açısından onu öylesine nahoş kılan da tam olarak bu özelliklerdi. (O nedenle -*çev.*) bu sistemi tanımlayabilmek için yeni bir kategori keşfetmek gerekli olabilir -'bürokratik devlet sosyalizmi', ortodoks Troçkist 'yozlaşmış işçi devleti' gibi bir olasılıktır- ama kapitalist tanımı (devlet kapitalizmi olsa bile) analize yardımcı olmayacaktır.

Hakkını vermek gerekirse, Carmona Baez, devrimci rejimin daha popüler ve daha demokratik karakteri de dahil olmak üzere, Küba'nın ayırıcı özelliklerini kabul eder. Keza, analizi bazı bakımlardan tamamen orijinaldir ve kavrayış düzeyi yüksektir. Bundan ötürü de, neo-Troçkist 'devlet kapitalizmi' analizi üzerinde ısrar etmesi daha büyük talihsizlik olmuştur. Üçüncü Dünyadaki diğer devletçi gelişme stratejilerinin yanı sıra Afrika ve Asya'daki 'sosyalist' etiketli muhtelif tek parti rejimleri örnekleri üzerinde duran Baez, 'birçok bakımdan Küba hükümetinin, dünya sisteminin periferisinde gelişme imkânı arayan tüm devletlerin tipik bir örneği' olarak ele alınabileceğini iddia etmektedir (Carmona Baez 2004, 31). Ancak Küba ile, diyelim, Nasır'ın Mısırı, Nkrumah'ın Ganası, ya da Burma rejimi arasında dev bir uçurum vardır ve bu uçurum, doğrudan doğruya sözü edilen milliyetçi-gelişmeci tipte rejimler esas olarak burjuva olarak kalır ve ülkelerinin sosyal ve ekonomik yapılarında yalnızca sınırlı değişiklikler yapabilirken, Küba rejiminin köklerinin en derin türden bir halkçı demokratik ve antiemperyalist devrime uzanması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Bir başka noktada Carmona Baez, hedefi tam onikiden vurur,

ama hemen sonra bir kez daha sürece ilişkin aşırı şematik yapısalcı görüşün tuzağına düşer. Devlet ve işbaşındaki toplumsal güçlerin göreli bir analizini yaparak, 'parti-devlet aygıtına', ulusal iktidarı oluşturan 'toplumsal ilişkinin' bir ürünü olarak atıfta bulunur. Bundan ötürü 'toplumsal bilimciler, politika yapımını etkileyen toplumsal güçlerin hareketliliğini (ya da hareketsizliğini) ima eden devlet stratejileri aramalıdırlar' der; başka bir deyişle, Baez, Küba devletinin ('parti-devlet aygıtının') Küba halkının baskısını ve iradesini yansıttığını kabul eder, ama gerçekte bu durumun, bu rejimin halkçı devrimci bir rejim olmasından, dünyanın bugüne kadar gördüğü en derin devrimlerden birinin doğrudan ürünü olmasından kaynaklandığını kabul etmek istemez. Daha sonra, belki de en önemli teorik açıklamasıyla devam eder:

"Başka bir deyişle... 'sosyalist devletler' yoktur, yalnızca sosyalistler tarafından yönetilen devlet güdümlü ekonomiler vardır. Bu ekonomiler, iç toplumsal güçlerin ne şekilde seferber edileceğine ve bunların küresel sınırlamalar tarafından nasıl manipüle edileceğine bağlı olarak, belirli pazar önlemlerini kabul edebilirler. Bu pazar önlemlerinin bazıları, Doğu Avrupa deneyimindeki gibi, tüm parti/devlet aygıtının dağılması sonucunu doğurabilir. Her ne kadar bu son deneyim, 1980'lerin sonları boyunca en çok rastlanan seçenek olarak görünse de, Küba gibi başka örneklerde göz önüne alındığında, tek seçenek değildir." (Carmona Baez 2004, 34-5)

Carmona Baez'in burada gözden kaçırdığı esas nokta, söz konusu olanın yalnızca 'seçenekler' olmadığıdır; Sovyet ve Doğu Avrupa rejimleri, halkçı köklere ya da meşruiyete sahip olmamaları nedeniyle, merkezi planlama sistemleri başarısızlıkla karşı karşıya kaldığı anda kapitalist baskılara boyun eğmekten başka çok az seçeneğe sahiptiler. Buna karşılık Küba, Sovyet modelinin etkisi nedeniyle kısmen zayıflamış da olsa, hâlâ halkçı temellerini ve meşruiyetini koruyan devlet yapısı ve liderliğiyle, sosyalist değerleri korumaya çalışma olanağına sahipti. Dahası, bir kez liderlik (Fidel'in tarihsel prestijiyle temsil edilen), *perestroika*yı reddetme ve devrimi koruma kararlılığını gösterdiğinde, halkın yanıtı (korkunç güçlükleri ve fedakarlıkları kabul etme istekliliği anlamında)

olağanüstüydü. 1990'dan aşağı yukarı 1996'ya kadar Kübalıların katlanmak zorunda kaldıkları koşulların, başka herhangi bir rejimi, aylarla ifade edilebilecek bir süre içinde çökertebileceğini söylemek edebiyat yapmak değildir: Böyle bir dayanıklılığı, yalnızca özsel karakterini hâlâ koruyan gerçek bir halk devriminden gelen güç açıklayabilir.

Yine de, Carmona'nın, 'sosyalist devletler yoktur, yalnızca sosyalistler tarafından yönetilen devlet güdümlü ekonomiler vardır' şeklindeki teorik kanıtı daha yakın bir incelemeyi hak etmektedir. Görmüş olduğumuz gibi, Marx'ın (ve Lenin'in), 'sönüp gitme' noktasında minimal bir devlete sahip, tam komünizm yolunda bir geçiş rejimi olarak sosyalizm ('komünizmin alt aşaması') tanımı kabul edildiğinde, tek bir ülke ya da bir grup ülkedeki herhangi bir rejimin ve bugüne kadar varolmuş veya yakın bir gelecekte varolması muhtemel herhangi bir rejimin, bu tanıma uygun bir biçimde sosyalist olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışmalı hale gelir. Ama yukarıda önerildiği gibi, ben, 'sosyalistler tarafından yönetilen devlet güdümlü ekonomiler' tanımı yerine 'devrimci halk iktidarı devletleri' tanımını yeğliyorum, çünkü bu tanım, bu tür rejimlerin derin halkçı kökenlerini iktidar temellerini daha iyi yansıtmaktadır. Biz, (Carmona Baez'in ima ettiği ve burjuva eleştirmenlerin önermekten hoşlandığı gibi) halktan tecrit olmuş birkaç sosyalist ideolog tarafından idare edilen soyut bir devlet aygıtıyla değil; halk sınıflarının devrimci sosyalist ve demokratik iradesinin bugüne kadar gerçekleştirilmiş en yüksek siyasal ifadesiyle uğraşıyoruz. Bu nedenle Aurelio Alonso'nun da savunduğu gibi, Marx'ın ya da Lenin'in tanımına tamamen uymasa da, bu son derece radikal ve halkçı alternatif toplumsal düzeni 'sosyalizm' olarak adlandırmak meşru olabilir. Marksist klasikler günümüz mücadelesi açısından anlam taşımaya devam edebilirler, ama kutsal metinler olarak ele alınamazlar.

Bu noktada bağımlılık/gelişme tartışmasına dönmemiz gerekmektedir. Eğer Küba yabancı yatırıma müracaat etmişse ve Venezüella ekonomik ve politik özerkliğini devlet girişimleri, kooperatifler, özel ulusal ve yabancı sermaye bileşimi temelinde kurmaya

çalışıyorsa, bu ülkelerin gelişme stratejileri bağımlılık ve dünya sistemleri teorisinin sonuçlarıyla nasıl uzlaştırılabilir? Yukarıda sunulan argümanlar ışığında, günümüz dünyasında sosyalizmin olanakları, sınırları ve 'devrimci halk iktidarı devletleri' kavramı göz önüne alınırsa, bana göre şu nokta açıktır: Eğer gerekli siyasal koşullar önceden yaratılırsa, bağımlılıkla mücadele etmek ve önemli ölçüde özerk bir gelişme sağlamak mümkündür. Keza belirtilmelidir ki, bağımlılık ve dünya sistemleri teorisinin daha aşırı versiyonlarının savunulması, herhangi bir olayda, giderek daha fazla güçleşmektedir. Daha başından itibaren, Sunkel, Furtado, Cardoso ve Faletto gibi, Üçüncü Dünyanın gelişmesinin önünde bağımlılığın temel bir engel oluşturmasına karşın, bunun 'yapısal reformlarla' üstesinden gelinebileceğini savunan 'reformist' bağımlılık teorisyenleri olmuştur. Özellikle Cardoso, 1990'larda başkanlık koltuğuna oturduğu Brezilya'da esas olarak neoliberal politikalar uygulayarak, başlangıçta savunduğu görüşlere sonradan ihanet etse bile, bu, onun ya da onunla aynı görüşleri savunan arkadaşlarının önceki görüşlerini geçersiz kılmamaktadır. Kuşkusuz onların 'yapısal reformlar'dan anladıkları, IMF ve neoliberallerin aynı terimden bugün anladıklarının taban tabana zıddıdır. Sunkel ve arkadaşları için bunlar, büyük çiftliklerden alınacak toprakları çiftçi kooperatiflerine dağıtacak bir tarım reformu, anahtar sanayilerin millileştirilmesi, ulusal girişimlerin devlete geçişi ve işçi ve köylülerin yaşam standartlarını iyileştirecek refah önlemleri anlamına gelmekteydi.

Bu önlemler, bugün Venezüella'da Chavez tarafından benimsenenlere dikkat çekici ölçüde benzemektedir; aradaki fark, 1960'lar ve 70'lerde reformist olarak görülen bu önlemlerin, bugün kapitalizmin hegemonik modeline doğrudan bir meydan okuma oluşturmasıdır. Günümüzde, Chavez, kendi *'desarrallo desde adentro'* –'içeriden gelişme'– kavramını, Sunkel'in 'içsel (endogenous) gelişme' stratejisinin teorik bir doğrulanımı olarak görmekte ve ona atıfta bulunmaktadır. Dahası Marksist bağımlılık teorisyenlerinin en çok saygı görenlerinden biri olan Mısırlı Samir Amin, geçenlerde kaydedilen bir mülakatında, 'ulusal burjuvazilerin' varolma-

dıkları ve periferide yer alan tüm ülkelerdeki kapitalistlerin küreselleşmiş finans (kapitalin -*çev.*) piyonları oldukları tezini sorgulamaya kadar gitmiştir:

"Birçok büyük yazar tarafından kabul edilen bu tez, son derece tartışmalıdır... Salt komprador burjuvazilerin, başka bir deyişle Üçlü'nün (Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya) denetimindeki ulusötesi sermayenin hizmetindeki ajanların huzurunda bulunuyor olabiliriz... Ama yine de ısrar edeceğim: Bu süreklilik gösterecek bir değişim midir?... Bu, yalnızca egemenlik altındaki sınıflar, kitlesel ve yoğunlaşmış sefaletin kurbanları tarafından değil, ama yönetici sınıfın belirli kesimleri tarafından da kabul edilebilir, ya da pratikte kabul edilmiş bir şey olabilir mi..?" (Amin ve Herrera 2005, 13)

Amin şu nokta üzerinde ısrar etmektedir: Bunun Üçüncü Dünya ülkeleri ve hatta Avrupa'nın bir bölümü için doğuracağı sonuçlar öylesine felaket yüklü olacaktır ki, bu ülkelerde egemen sınıfların belirli kesimlerinin daha dengeli bir ulusal gelişmenin sağlanması için halk kesimleriyle ittifakı kabul edeceğini düşünmek hiç de ihtimal dışı değildir:

"Küresel evrim, her şeyin üzerinde periferide yer alan bölgelerde, ama bunun yanı sıra Avrupa gibi başka bölgelerde de, büyük bölgesel birliklerin yaratılmasını ve bu birliklerde dünya ölçeğinde modernleşmeye izin verecek ve bu modernleşmeyi kapitalist kriterlerden adım adım kurtararak onun karakterini dönüştürecek önlemlere öncelik verilmesini gündeme getirmektedir... Başka bir deyişle, uluslararası siyasal sistemin, hegemonyacı uygulamalardan kurtulmuş olarak, çok kutuplu bir yönde evrilecek gerçek bir yeniden inşası (söz konusudur-çev.)" (Amin ve Herrera 2005, 13).

Böyle gelişmelerin gerçekleşmeye başladığının işaretleri mevcuttur: Chavez'in, kendine yeterliğe ve adil değişime dayalı 'Bolivarcı Amerikan Birliği' önerisinin diğer Latin Amerika ülkelerinde kabul görmeye başlaması ve aktif savunuculuğunu yaptığı çok kutuplu uluslararası sistemin Çin, Rusya, Hindistan, Müslüman ülkeler, İspanya ve Fransa'da, (ABD'nin düşmanca muhalefetine rağmen -ve belki de o sayede-) gayet iyi karşılanması ilginçtir. Bununla birlikte, böyle önerilerin uzun vadede doğuracağı sonuçla-

rın sosyalist ya da en azından antikapitalist olacağı üzerinde ısrar etmek gereklidir.

Eğer Küba ve farklı bir biçimde Venezüella, günümüzdeki mücadelelere ilham verebilecek iki ana devrimci halk iktidarı örneği oluşturuyorsa, günümüzdeki tartışmalarla son derece ilgili olabilecek ve normalde gördüğü ilgiden çok daha fazlasını hak eden, en azından bir, geçmiş sosyalizm deneyimi daha vardır: Yugoslavya. Her ne kadar bu ilginç ve orijinal deneyim de, 1990'lardaki katastrofik çöküşten, fiili bir bölgesel çözülmeye ve etnik savaşlara yol açarak, nasibini almışsa da, otuz yıldan fazla bir zaman, işçilerin özyönetimine dayanan, diğerlerinden çok farklı demokratik ve katılımcı bir sosyalizm önerisi sunmuştur. Doğu Avrupa'da, hem Yugoslavya hem de Arnavutluk kendi devrimlerini Sovyet 'yardımı' olmadan başarmış ülkelerdi; ama Arnavutların kendi minyatür Stalinizm formunu benimsedikleri yerde, Yugoslavlar, Sovyet modelini reddetme ve kendi katılımcı sistemlerini geliştirme yoluna giderek, Moskova'nın hegemonyacılığına tepki gösterdiler. Her ne kadar işletmeler burada da devlet mülkiyetinde olsalar da, işçilerin denetimi altındaydılar ve işletmeye ilişkin tüm önemli kararları alan seçilmiş işçi konseyleri tarafından yönetiliyorlardı. Başlangıçta (1950'lerde) devlet tarafından işletmelere bu amaçla önemli vergiler yükleyen daha geniş bir planlama empoze edildi, ama 1960'larda, ticari sorunlar ve ödemeler dengesi sorunlarıyla birleşen işçi konseylerinden gelen baskı, merkezi planlamanın gevşemesine ve işletmelere daha geniş bir özerklik tanınmasına yol açtı; bu da, toplumsal uyum üzerinde olumsuz bir etki yaptı (Lebowitz 2005, 4-7).

Merkezi planlamanın gevşemesi, girişimler arasında daha büyük rekabete, işletmeler, endüstriyel alanlar ve bölgeler arasında daha büyük eşitsizliğe ve keza yönetici teknik kadronun otoritesinde işçiler zararına bir artışa neden oldu. Özellikle çarpıcı olan, bu olumsuz gelişmenin, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında işçiler ve yoksul bölgelerin sakinleri tarafından 'tekno-bürokrasi' ve kapitalizme yöneltilen bir tepkiye neden olması ve bunun, bu kez aşağıdan farklı girişimler ve toplumsal

kesimler arasındaki müzakerelerle başlatılan, yeni bir planlama ve koordinasyon çabalarına yol açmasıydı. Trajik bir biçimde, bu dikkat çekici demokratik sosyalist planlama deneyimi, gerçekten kendini kanıtlama imkânı bulamadan, Yugoslavya'nın uluslararası sermayeye borçlu hale gelmesine izin vermesi ve 1980'lerde yüksek enflasyon başgösterdiğinde ülkenin IMF koşullarını kabule zorlanması nedeniyle ezildi; sonuç ise, işçi özyönetimine son verilmesi, ardından Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması ve iç savaş oldu (Lebowitz 2005, 7-8).

Bununla birlikte Lebowitz, sürecin olumlu yönlerini vurgulamaktadır: 1950'lerde ve yine 1970'lerde Yugoslavya, kapitalist ve Stalinist kuşkucuların öngörülerinin aksine, son derece yüksek büyüme oranları gerçekleştirmiş, yüksek düzeyde yatırım ve disiplinle işçilerin özyönetimini etkin kılmıştı. İşçiler hem sorumlu hem de teknik olarak yeterliydiler ve sistem, büyük işletmelerde olduğu gibi küçük işletmelerde de işliyordu. Yetersizlikler, her şeyden çok, merkezi planlamanın gevşetilmesi sonucu işletmeler arasında yıkıcı rekabet, denetimsiz borçlanma ve enflasyon başgösterdiğinde ortaya çıktı. Buna rağmen, demokratik sosyalist planlama ile birleştirilmiş benzer bir sistemin, hem ekonomik hem de siyasal olarak yaşayabilir bir sistem olamayacağını düşündürecek hiçbir neden yoktur. En azından, Yugoslav deneyiminin bazı ögelerinden, kapitalist olmayan sosyoekonomik bir alternatifin inşası için yapılacak yeni bir girişimde pekala yararlanılabilir.

İktidarın alınmasının hem öncesine hem de sonrasına ilişkin olarak göz önüne alınması gereken başka temel sorunlar da vardır. Örneğin siyasal yapı ve liderlik sorunu vardır: 'demokratik merkeziyetçiliğin' felaketli sonuçları ortadayken, devrimci bir parti ya da hareket neye benzemeli, liderliği nasıl seçilmeli ya da oluşturulmalıdır? 'Devrim' nasıl tanımlanmalıdır; ve günümüz dünyasında devrim ne tür yollar izlemelidir? Deneyim, devlet iktidarının şiddet yoluyla ele geçirilmesinin kaçınılmaz olarak halk iktidarı ve sosyalizmi garantilemediğini gösterdiğinden, reform ve devrim arasındaki gerçek farklar nelerdir? (Bu noktada *-çev.*) devlet iktidarının doğrudan, genellikle de şiddet yoluyla ele geçirilmesi

dışındaki herhangi bir girişimin reformizmden başka bir şey olmadığı yolundaki standart Marksist varsayımın yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Şili, Nikaragua ve Portekiz deneyimlerinin dersleriyle birlikte ele alınacak Venezüella deneyimi, iktidarın aşamalar halinde ele geçirilmesinin mümkün, hatta daha uygun olabileceğini düşündürmektedir: Yasama gücü ve resmi yürütmenin (başkanlık, merkezi hükümet) denetlenmesine, hukuki sistemin, kamu hizmetinin ve her şeyin üstünde silahlı kuvvetler ve polisin denetimini ele geçirmek için harcanacak sistematik çabalar eşlik etmelidir. Liberaller bunu totaliter bir girişim olarak reddedeceklerdir, ama bunun böyle olması gerekmez: burada temel sorun, bugüne kadar burjuvazinin mevzilerini oluşturmuş olan bu devlet kurumlarının denetimini kimin elinde bulunduracağıdır. Eğer bu, bürokratik merkeziyetçi bir parti aygıtı ya da devrimci bir ordu ise, o zaman totaliter ya da en azından otoriter bir yönetim tehlikesi gerçekten bir tehdit oluşturur; ama eğer söz konusu olan katılımcı ve içsel olarak demokratik yapıya sahip bir halk hareketi ise, o zaman beklentiler çok daha olumlu olacaktır. Yine de, iktidarı aşamalar halinde ele geçirmek, açıktır ki birçok güçlük yaratmaktadır ve bunun dümdüz ya da barışçıl bir süreç olabileceğini hayal etmek aptallık olacaktır. Devrim, her zaman gerilim ve çatışma doğurur ve kesinlikle hemen her zaman, güçlerin karşılıklı özgül ilişkilerine ve halkçı liderliğin taktik yeteneğine bağlı olarak az ya da çok şiddetli bir dizi kopuş olacaktır. Ancak güçlerin sürekli birikimi ve elde edilen kazançların sağlamlaşması, muhtemeldir ki şiddetin derecesini sınırlayacak ve keza, göreceli olarak uzatılabilecek bu süreçte benimsenecek özgül reformlar, zorunlu olarak basit bir biçimde 'reformist' olarak kalmayıp daha geniş bir sürecin parçası olarak devrimci bir önem kazanacaktır.

Halk iktidarı ve devrimin siyasal aracı meselesine gelince, etkili merkezi liderliğe sahip bir tür birleşik hareket ya da partinin gerekliliği konusunda hiçbir şüphe olamaz. Bununla birlikte, (bu parti ya da hareket -*çev.*) içsel olarak demokratik olmalı, her şeyin üstünde otonom halk hareketleri içinde derin köklere sahip bulunmalı ve bu bağları her zaman korumalıdır. Bu hareketleri denetle-

mek yerine, bunları hem kendi yapıları içinde, hem de içinde etkinlik ve güç kazandığı devlet iktidarının herhangi bir düzeyinde temsil etmek için çaba harcamalıdır. İdeolojisi zorunlu olarak antikapitalist olacaktır; ama aynı zamanda bu sınırlar içinde popüler kültür ve gelenekleri yansıtmak, açık ve çoğulcu olmak durumundadır. Liderliğe gelince, o da mümkün olduğu kadar demokratik ve sıradan üyelere karşı hesap verir olmalı, ama aynı zamanda fiilen hareketi *yönetebilmelidir*; bu bakımdan 'Holloway tarzı' hayallere taviz vermek kesinlikle söz konusu olamaz. Gerçekte burada kritik nokta, nihayetinde liderliğin, ister bir kişi ister bir grup olsun (ve birçok durumda muhtemeldir ki ikisinin bir karışımı, içlerinden bir bireyin az ya da çok öne çıktığı bir grup olacaktır) *yönetme kapasitesini pratikte göstermesidir*; demokratik merkeziyetçi partilerin en büyük kusurlarından biri, yalnızca antidemokratik olmakla kalmayıp, önderlik özellikleri açısından da son derece yetersiz olan bürokratik liderlikleri (kitlelere *-çev.*) empoze etme eğilimleri taşımalarıdır. Bana göre bu nokta, liderliğin şekillenmiş kurumsal yapısından çok daha önemlidir: eğer halk hareketi kapitalist devletin dev gücü ve kaynakları ile karşı karşıya kalacaksa, mümkün olan en hünerli, kararlı ve sorumlu liderliğe ihtiyaç duyulacaktır. Ancak bu konuya daha sonra 6. bölüm'de tekrar döneceğiz.

4

Küba Devriminin Orijinalliği ve Güncelliği

Avrupa'daki entelektüel ve siyasal çevrelerde egemen eğilim, Küba rejimini bir tür fosil, Stalinist bir başağrısı, olarak görmektir; Küba'yı toplumsal adalet ve küreselleşmeye karşı direnişin bir örneği olarak gören daha geleneksel solcu çevrelerde bile, fiilen hiç kimse, siyasal anlamda diğer ülkelerin Küba deneyiminden öğrenebileceği bir şey olduğunu söylememektedir. Küba deneyimi silahlı mücadele ile özdeşleştirilmiştir ve Merkezi Amerika gerilla hareketlerinin bastırılmalarından bu yana, silahlı devrim gözden düşmüştür. Her ne kadar güçlü ayaklanma hareketleri Kolombiya'da varlığını sürdürmeye devam etse de (FARC, ELN ve diğerleri) bu hareketlerin stratejileri silahlı mücadeleyi diğer yöntemlerle birleştirmek ve müzakere edilmiş bir siyasal çözüme ulaşmaktır. Bu hareketlerin, hükümetler ve medya tarafından 'narko-teröristler' olarak karalanmalarına rağmen gözden kaçırılmaması gereken en büyük başarıları, neoliberalizme karşı halkçı silahlı direnişi sürdürmüş olmalarıdır. (Bunların dışında -*çev.*) son on yıl içinde silaha başvurmayı savunan bazı hareketler görülmüşse de (özellikle Meksika'da Zapatistalar), sınırlı askeri kapasiteleri ve iktidarı ele geçirmekten çok 'eritmeye' dayalı stratejileri göz önüne alındığında, bunları klasik anlamda devrimci silahlı mücadele yürüten hareketlerden çok, silahlı muhalefet hareketleri olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Ancak birçok ülkede teorik olarak silahlı mücadeleyi savunan küçük örgütler hâlâ mevcuttur ve silahlı

devrim sorununun bir daha asla Latin Amerika gündeminde yer almayacağını söylemek fazla acelecilik olacaktır. Yine de açıktır ki, günümüzde siyasal çatışmalar, seçimler ve esas olarak barışçıl kitle hareketlerinin bir kombinasyonu aracılığıyla çözülmektedir.

Sol'da yer alan birçokları için Küba, sağlık, eğitim ve spordaki başarılarından dolayı hayran olunacak ve ABD ambargosunun adaletsizliği ve akla aykırılığına karşı desteklenecek bir ülkedir. Bununla birlikte, bu ülkenin daha 'demokratik' hale gelmesi gerektiği yolunda bir ortak düşünce de oluşmuştur. Küba sosyalizminin Sovyetlerinki ile tamamen aynı olmadığı, daha popüler ve daha otantik bir nitelik taşıdığı şeklinde belli belirsiz bir duygu vardır, ama bunun 'nasıl' ve 'neden' böyle olduğu konusu fazla anlaşılmış değildir. Bu ülkenin uzun vadede yaşayabilirliği konusundaki beklentilere gelince yaygın bir kuşkuculuk görülmektedir. Ne var ki, eğer Küba, 1990'ların başlarında Sovyet blokunun geri kalanı ile birlikte çökmemişse, Sovyetler'in çöküşü ve ABD kuşatmasının yoğunlaşmasından kaynaklanan 'Özel Dönem'in olağanüstü katı uygulamalarına rağmen yaşamını sürdürmeyi başarmışsa ve dahası, eğer kapitalizme Çin ve Vietnam kadar taviz vermeden ekonomik canlanışını yeniden gerçekleştirebilmişse, o zaman bu ülkenin yaşam beklentisi hafife alınamaz. Liberal çizgideki bir 'demokratikleşme' hiç kuşkusuz sosyalizmin altını oyacak ve kapıları ABD'nin ve Miami'de sürgünde bekleyen mafianın egemenliğine açacaktır. Küba, bazı sınırlamaları olan ama ciddi bir biçimde incelenmeyi hak eden, kendi sosyalist demokrasi sistemine sahiptir. Bu bölümde, Küba devriminin bunca başarıyı nasıl ve neden kazandığı ve tüm kusurlarına rağmen, Latin Amerika ve tüm dünya için neden bu kadar önemli olduğu üzerinde durulacaktır.

KÖKENLER: KÜBA DEVRİMCİ GELENEĞİ

1959 yılbaşında Fidel Castro tarafından önderlik edilen İsyancı Ordu gerillalarının zaferi ve özellikle Küba politik sahnesinin dramatik radikalleşme sürecinin ardından, üç ya da dört yıl boyunca yaşanan sosyalizme geçiş, Latin Amerika'da yeni bir çağın

başlangıcının işaretini verdi. O zamana kadar bölgede ve her şeyden öte ABD'nin klasik 'arka bahçesi'ni oluşturan Orta Amerika ve Karaipler'de, sosyalist bir devrim düşünülemezdi. Bu 'muz cumhuriyetlerinde' opera-komik tiranlar ile zayıf ve çürümüş sivil rejimler birbirinin yerini alır, Guatemala'da 1951-54 yılları arasında hüküm süren ilerici milliyetçi Jacobo Arbenz'inki gibi nadir istisnalar, Kuzey'deki dev tarafından çabucak eziliverirdi. 1959-61 yılları arasında Guatemala'nın anısı herkesin belleğinde henüz tazeliğini koruyordu ve birçok gözlemci, Havana'daki devrimci rejimin de aynı kaderi paylaşmasını bekliyordu. Washington'daki siyasal düzen, ABD hegemonyasına başarılı meydan okuyuşlarından dolayı Fidel Castro ve Kübalı devrimcileri asla affetmedi ve aradan geçen yaklaşık elli yıldan sonra Küba, hâlâ emperyal süper gücün ayağındaki bir diken olmaya devam etmektedir. Küba-ABD çatışması, soğuk savaşın merkezi bir bileşeni haline gelmiştir ve hiç kuşku yok ki, 1962'den 1989'a kadar Sovyet desteği Küba'nın yaşamında hayati bir öge olmuştur. Ancak şurası da kabul edilmelidir ki, Sovyetler Birliği, yalnızca Kübalılar 1961 Nisan ayında Domuzlar Körfezi istilasını bozguna uğratarak kendi siyasal ve askeri direniş kapasitelerini gösterdikten sonra Küba'ya tam bir destek vermişlerdi. Kübalıların bu bağımsız direnme iradesi, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını izleyen birkaç ay içinde 'Castro'nun sonunun geleceği' kehanetinde bulunan Yeni Dünya Düzeni peygamberlerini şaşkınlığa uğratarak, Sovyet blokunun çöküşünün ardından tekrar kendini göstermiştir. Hem Fidel Castro hem de Küba devrimi, kuşkucuları yanıltmışlar ve kuşku duyulmayacak bir hayatiyet göstermişlerdir. Ancak Küba tarihini gerçekten anlayanlar bu işe hiç hayret etmemişlerdir.

Küba devriminin başarısını ve onun devam eden canlılığını anlayabilmek için, adanın tarihini, İspanya'nın elde kalan en önemli son kolonisi olduğu bir dönemden, on dokuzuncu yüzyıldan (Latin Amerika ülkelerinin birçoğu 1810 ile 1826 yılları arasında bağımsızlıklarını elde etmişlerdi) itibaren gözden geçirmek gerekmektedir. Bu gecikmiş bağımsızlık, büyük bir önem taşıyan kölelik ve onun kaldırılması ile birlikte, 1868 yılından itibaren

tüm gücüyle ortaya çıkan Küba milliyetçi hareketine diğerlerinden daha radikal ve demokratik bir karakter vermiştir. Keza, kendini çok erken bir tarihte ortaya koymuş bulunan yayılmacı ve ilhakçı ABD emelleri, Küba'da erkenden ortaya çıkan antiemperyalist bilincin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Daha 1805 yılında, Thomas Jefferson, Antiller'in bu en büyük adasını ilhak konusunda ülkesinin duyduğu ilgiyi ifade etmiş ve 1823'te Dışişleri Bakanı John Quincy Adams, zaman içinde Küba'nın 'olgun bir elma gibi' ABD'nin kucağına düşeceğini ilan etmişti; on dokuzuncu yüzyıl boyunca ABD adayı İspanya'dan satın alma konusunda dört girişimde bulunmuştu (Canton Navarro 1998, 40). Bu nedenle bağımsızlık hareketinin edebiyatçı peygamberi ve Küba Devrimci Partisi'nin kurucusu Jose Marti'nin, 1895'te, yaşamını yitireceği son çatışmadan kısa bir süre önce yazdığı son mektupta yer alan şu sözler kimseyi şaşırtmamalıdır: "*Şimdiye kadar yapmış olduğum ve bundan sonra yapacağım her şey, ABD'nin Amerikamız (Nuestra America) üzerindeki yüklere kendi ağırlığıyla yenilerini eklemesini, Küba'nın bağımsızlığı aracılığıyla, engellemek amacını taşımaktadır*" -*Nuestra America*, başka bir deyişle Anglosakson dünyaya karşı Latin Amerika (Marti 1975, 3). Aynı şekilde, Marti, tüm Batı dünyasında ırksal önyargıların sağlam zırhlara büründüğü bir zamanda, bağımsızlık hareketi içinde ırksal eşitlik ve bu hareketin demokratik ve halkçı karakteri üzerinde ısrar etmiştir. Dahası, bağımsızlık mücadelesinin bir başka kahramanı Kurtuluş Ordusu Generali Antonio Maceo ('Bronz Dev' olarak tanınan özgür bir melez) kendisine İspanya'ya karşı (adaya -*çev.*) bir ABD müdahalesi durumunda nasıl bir tutum izleyeceğini soran genç bir Kübalıya şu cevabı vermiştir: 'Bu durumda genç adam, sanırım İspanyolların yanında yer alırdım' (Thomas 1971, 300). Olağanüstü bir açıklama ve İspanyol sömürgeciliğine karşı mücadelenin zirvesinde bile, gelişmeye başlayan ABD emperyalizmini daha büyük bir tehlike olarak gören Marti ile aynı görüşü paylaştığının açık bir göstergesi.

Bağımsızlık mücadelesi kahramanlarının bu uyarılarının ne kadar yerinde olduğu, onların ölümlerinden kısa bir zaman son-

ra, 1898 Mayıs ayında, ABD'nin İspanya-Küba-Amerika savaşına müdahalesiyle ortaya çıktı. *Maine* zırhlısının Havana limanında esrarengiz bir biçimde batmasından yararlanan Kuzey Amerikalılar, İspanya güçlerini hızla bozguna uğratarak, Küba, Puerto Rico, Filipinler ve Pasifik'teki Guam adasını işgal ettiler. Daha sonra, 30 yıl boyunca savaşmakta olan ve müdahale öncesinde zafere yaklaşmış bulunan Kübalı kurtuluş güçlerine danışmaksızın İspanyollarla Paris'te barış masasına oturarak barış koşullarını müzakere ettiler (Canton Navarro 1998, 61-74; Colazzo 1972; Foner 1972). ABD işgali, 1902 yılında ada resmen bağımsızlığını kazanana kadar dört yıl sürdü. Ne var ki, bu bağımsızlık yalnızca biçimsel bir bağımsızlıktı; çünkü Washington, çekilmesinin bir koşulu olarak, Kübalılara, emperyal güce, 'hayatın, özgürlüğün ve özel mülkiyetin korunması için' uygun göreceği herhangi bir zamanda adaya müdahale etme, ayrıca adada deniz üsleri kurma (kötü ünlü Guantanamo üssünün kurulmasının kökeni buydu) ve çeşitli ticari ayrıcalıklardan yararlanma hakkını tanıyan 'Platt Anlaşması'nı dayatarak kabul ettirmişti. Daha sonraki otuz yıl boyunca Washington, Küba'ya dört askeri müdahalede bulundu. Platt Anlaşması, Küba tarafından 1933'te yürürlükten kaldırıldı (ABD tarafından bu 1934'te kabul edildi), ancak 1959 yılına kadar ABD egemenliği, Küba'ya ilişkin sorunlarda en hayati olgu olmaya devam etti (Roig de Leuchsenring 1973).

Yeni-sömürge 'Plattist' cumhuriyette, bir an için sanki Marti'nin ve *mambi*'lerinin (bağımsızlık savaşçılarına takılan Afro-Kübalı lakap) değerleri tümüyle unutulup gitmişti; ama 1922'den itibaren, Julio Antonio Mella adlı parlak ve öfkeli bir öğrenci aktivistinin önderliğinde FEU'nun *(Federacione Estudiantil Universitaria/ Üniversite Öğrencileri Federasyonu)* kurulmasının ardından (Mella, 1924'te *Anti-dinci ve Antiemperyalist Birlik*'i kurdu ve 1925'te *Küba Komünist Partisi*'nin kurucularından biri oldu), yeni radikal bir bilinç doğmaya başladı (Kapcia 2000, 68-9). Bu arada, komünistlerin hızla artan varlığıyla birlikte, işçi hareketi de anarko-sendikalist liderlik altında bir güç haline gelmeye başlamıştı. O yıllarda, Küba, Başkan Gerardo Machado ile klasik bir Latin Amerika dik-

tatörlüğünün ilk tecrübesini yaşarken, siyasi durum giderek daha kutuplaşmış bir hal aldı. 1925 yılında seçilen Machado, tüm gücü kendinde toplayarak, açık devrimci bir durumun geliştiği 1933 yılına kadar iktidarı elinde tuttu.

Bu arada Machado'nun baskısıyla dağılan FEU'dan, 1930'dan itibaren silahlı mücadele stratejisini benimseyen *Directorio Estudiantil* adlı daha devrimci bir örgüt doğdu. Bu örgütün mücadele taktikleri, ikisi de küçük burjuva bileşime sahip ve milliyetçi/korporatist ideolojiyi benimseyen ABC ve OCRR (Organizacion Celular Radical Revolucionaria / Radikal Devrimci Örgüt) adlı gizli örgütler tarafından da taklit edildi. 1929 yılından başlayan dünya buhranı Küba üzerinde katastrofik bir etki yarattı ve halkın muhalefetine güçlü bir katkıda bulundu (ihracat gelirlerinin yüzde 80'ini oluşturan şeker fiyatları tümüyle çöktü ve uzun vadeli işsizlik oranı yüzde 50'nin üzerine çıktı). 1933'ün ilk aylarında şeker işçileri siyasal bir grev başlattı ve siyasal şiddet artarken muhtemel bir Amerikan müdahalesine ilişkin dedikodular ortalığı sardı. Ancak tam o sıralar ABD'de, Franklin D. Roosevelt, başkanlık koltuğunu devraldı; Roosevelt, askeri müdahalelerden vazgeçme ve demokratik hükümetleri destekleme sözü vererek Latin Amerika'ya yönelik bir 'iyi komşuluk' politikası ilan etti. Böylece, her ne kadar ABD donanması Küba kıyısından birkaç kilometre uzaklıktaki uluslararası sularda boy gösterdiyse de, Washington, Machado ile muhalefet arasında 'arabuluculuk' etmekle görevlendirilmiş meslekten bir diplomat olan Sumner Welles'i Özel Temsilci sıfatıyla ülkeye göndermekle yetindi. Ancak bu girişimin doğurduğu tek sonuç, Machado'nun otoritesinin daha da zayıflaması oldu. 1933'ün Mayıs ve Haziran ayları arasında bir dizi grev, gösteri, bombalama ve suikast gerçekleşirken, Ordu Yüksek Komutanlığı diktatöre bir ültimatom verdi; bu durum karşısında Machado, sonunda ülkeyi terk ederek sürgüne gitmeye ikna oldu (Canton Navarro 1998, 110-16; Kapcia 2000, 72-3).

(Machado'nun devrilmesinin ardından -*çev.*) Sumner Welles'in desteğiyle liberal bir hükümet kuruldu, ancak hiçbir gerçek güce dayanmayan bu hükümet birkaç hafta içinde düştü. 4 Aralık

1933'te, ordudaki çavuşlar ve uzatmalılar tarafından rütbelilere yönelik başarılı bir ayaklanma gerçekleştirildi ve fiili iktidar, siyaset sahnesine ilk kez çıkan Çavuş Fulgencio Batista'nın ellerine geçti. Ancak isyancı çavuşlar hükümeti kurma işini üstlenmediler ve ortaya çıkan iktidar boşluğu *Directorio Estudiantil* tarafından dolduruldu. Öğrenciler, ülkenin seçkin aydınlarından oluşan bir *'Beşli Yönetim'* (pentarşi) atadılar. Bu aydınlardan biri olan saygın tıp profesörü Grau San Martin, kısa süre sonra, öğrencilerin önemli bir etkiye sahip oldukları Geçici Hükümet'in başkanlığına getirildi. Yeni hükümet, gerçekte halkçı, demokratik ve antiemperyalist bir hareketi temsil ediyordu ancak arkasında herhangi bir siyasal parti ya da örgütlü gücün desteği yoktu; böyle olunca da kısa sürede oportünist kişiliği ortaya çıkan Batista'nın ve ABD elçiliğinin baskılarıyla karşı karşıya kaldı.

Grau San Martin hükümetinin en ilginç ve etkili üyesi, sosyalist fikirler taşıyan ancak herhangi bir partinin üyesi olmayan bir master öğrencisi, İçişleri Bakanı Antonio Guiteras'tı. Grau hükümeti tarafından kabul edilen birçok radikal ve halkçı önlemin esin kaynağı herkesten çok oydu: Platt Anlaşması'nın iptal edilmesi, bir ABD şirketinin uzantısı olan Küba Elektrik Şirketi'nin kamu yönetimine geçmesi, asgari ücret ve sekiz saatlik işgününün kabul edilmesi, kadınlara oy hakkı tanınması, tarım reformunun başlatılması vb. Ancak Hükümet, hiçbir gerçek güce sahip olmadığından bu kararların birçoğu kâğıt üzerinde kaldı ve zaten dört ay sonra, 1934 Ocak ayında, ABD elçiliği tarafından teşvik edilen ve Batista tarafından gerçekleştirilen bir askeri darbe ile devrildi. *'Yüz Gün Hükümeti'* başarısızlığa uğramıştı; ama bu ayların güçlü deneyimi Küba politikasını ebediyen değiştirdi (Aguillar 1972; Cabrera 1977; Tabares del Real 1973). 1933 yılında alınan önlemler ile 1959'un ilk altı ayında devrimci hükümet tarafından benimsenenler arasında dikkat çekici bir benzerlik vardır; gerçekte 1933 devrimi, 1959'un doğrudan önceliydi ve yeni-sömürgeci iktidar yapısının zayıflığını ve Küba halkının geniş kesimleri arasında antiemperyalist ve devrimci bilincin büyümesini açıkça göstermişti.

1934'ten 1959'a kadar Küba'da faaliyet gösteren tüm temel güç-

lerin kökleri 1933 olaylarına uzanıyordu: Grau ve arkadaşları tarafından kurulan ve genellikle *'Autenticos'* olarak bilinen *'Otantik' Devrimci Küba Partisi* (Partido Revolucionario Cubano /Autentico); 1947 yılında Otantik Parti'den koparak kurulan ve Machado'ya karşı direnişin önde gelen temsilcilerinden öğrenci Eduardo Chibas tarafından önderlik edilen, ortodoks Parti olarak da tanınan *Partido del Pueblo Cubano (Ortodoxo);* ve siyaset sahnesinde kimi zaman bir dizi kukla başkanın arkasındaki güçlü adam (1934-40), kimi zaman demokratik yollardan seçilmiş bir başkan (1940-44), kimi zaman da diktatör (1952-58) olarak yer alan Fulgencio Batista. 1934 darbesinden hemen sonra Guiteras, *Joven Cuba* (Genç Küba) adlı hareketi yaratarak gizli direnişi organize etmeye girişmiştiyse de, 1935 yılında bir suikast sonucu öldürüldü. Sonraki birkaç yıl boyunca Batista, bir dizi halkçı reform ilan ederek, komünist Parti'yi yasallaştırarak ve 1940 yılında dikkat çekecek ölçüde ilerici bir anayasanın kabul edilmesine izin vererek, belirli bir siyasal ustalık sergiledi. 1944 yılında Grau ve Otantik Parti seçimleri kazandı; 1933 devrimci hükümetinin göstermelik başkanı tarafından kazanılan bu zafer, halk arasında büyük coşku yarattı, ama kısa zamanda 'Otantikler'in, 'Yüz Gün' ideallerini terk ettikleri ortaya çıktı ve yeni hükümet kısa zamanda yolsuzluk ve oportünizm batağına gömüldü. Grau'nun ardından hükümeti devralan Carlos Prio Socarras (1948-52) başka bir 'otantik' ve 1933 mirasçısıydı; ama o da aynı çürüme yolunda ilerledi ve böylece de Küba'da parlamenter liberalizmin başarısızlığına katkıda bulunarak, 10 Mart 1952'de gerçekleşen, ikinci Batista darbesinin yolunu açtı (Ameringer 2000).

Batista'nın darbesi halkın hemen hemen tüm kesimlerinin nefretiyle karşılandı, ama mevcut siyasal partiler bu duyguyu etkili bir stratejiye kanalize edemedi. Baskı, halk hareketinin Batista'ya karşı (duygularının *-çev.*) açık olarak ifade edilmesini engellediyse de, kısa zamanda gerçekleştirilen silahlı mücadeleyi başlatmaya yönelik bir dizi girişim, muhalefetin yaygınlığını ve yoğunluğunu gösterdi. İlk girişim, radikal aydınlar ve öğrencilerden geldi: Havana Üniversitesinden bir felsefe profesörü, Dr. Rafael Garcia

Barcena, *Ulusal Devrimci Hareketi* (Moviemento Nacional Revolucionario / MNR) organize etti. Barcena, 1953 başlarında siviller ve askerlerin katılacağı bir ayaklanmanın hazırlıkları içerisindeyken tutuklandı ve hareketi birkaç ay içinde dağıtıldı (Hart Davalos 1997, 37-40). Ülkenin ikinci büyük kenti ve Oriente eyaletinin başkenti Santiago'da, Frank Pais önderliğindeki bir grup öğrenci ve genç entelektüel başka bir gizli ve silahlı hareketi, *Oriente Devrimci Hareketi*'ni (Accion Revolucionaria Oriental / ARO) yarattılar. Ancak ilk etkili silahlı eylem, Havana'da genç hukukçu Fidel Castro Ruz tarafından örgütlenen ve henüz bir adı bile olmayan bir başka gizli grup tarafından gerçekleştirildi: Grup, Oriente eyaletine gizli bir yolculuk yaparak, 26 Temmuz 1953'te, Santiago'daki Moncada ve Bayamo kışlalarına karşı bir saldırı düzenledi. Saldırı başarısızlıkla sonuçlandıysa da, Castro'nun devrimci bir lider olarak doğuşunun başlangıcı olacak ve harekete bir isim kazandıracaktı: 26 Temmuz Devrimci Hareketi ya da *M-26-7* (Movimiento Revolucionario 26 de Julio). Castro'nun, rejim tarafından organize edilen mahkemenin gizli celsesinde yaptığı *'Tarih Beni Aklayacaktır'* başlıklı savunma, destekçileri tarafından gizlice yayınlanıp dağıtıldı ve yeni hareketin manifestosu haline geldi; bu konuşma ayrıca, Moncada saldırısından sağ kurtulan tutukluların affedilmesi için geniş bir sivil hareketin seferber edilmesine de katkıda bulundu. Sonunda 1955 Mayıs ayında, tutuklular için bir af çıkarıldı (Mencia 1993; Hart Davalos 1997).

Bu arada Fidel Castro, Küba'nın en çok tanınan isimlerinden biri haline gelmişti ve serbest bırakılmasını izleyen kısa zamanda Küba'da can güvenliğinin olmadığı ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine o ve kardeşi Raul, mücadeleyi sürdürmek için dönme sözü vererek Meksika'ya sürgüne gitmeyi seçtiler. İki kardeş Meksika'da, devrimci bir enternasyonalist olan Arjantinli genç doktor Ernesto Guevara ile tanıştılar. Kübalılar tarafından kendisine takılan lakapla 'Che' (Guevara tarafından çok sık kullanılan ve Arjantin İspanyolcasında 'arkadaş' anlamına gelen bir nida), Küba devriminde Fidel'in hemen ardından gelen çok önemli bir rol oynayacaktı. Bu tanışmayı, Meksika'da 17 ay boyunca devam eden bir eğitim ve ha-

zırlık dönemi izledi. Ardından her tarafından su sızdıran *Granma* adlı bir yatla Meksika Körfezi geçilerek, Santiago'da Frank Pais ve M-26-7'nin kent yeraltı örgütü tarafından örgütlenen bir ayaklanmaya katılmak amacıyla, 30 Kasım 1956 günü Oriente sahiline çıkıldı. Plan, hatalı kararlar ve şansın yaver gitmemesi nedeniyle bir kez daha felaket bir başarısızlığa uğradı. Çıkarma gücünün büyük bir bölümü öldürüldü veya dağıldı. Yalnızca, aralarında Fidel ve Raul Castro ile Che Guevara'nın da bulunduğu, bir düzine kadar adam, çıkan çatışmadan sağ kurtulmayı başararak Sierra Maestra dağlarına sığınabildi. Ama, Moncada kışlasına saldırı olayında olduğu gibi, bir kez daha felaket, Fidel'i çevreleyen kahramanlık halesine katkıda bulundu. Daha sonraki gerilla kampanyasının başarısıyla, felaketin dişleri arasından zaferi kapma konusunda gösterdiği olağanüstü beceri, onun, Batista'ya karşı Küba halkının direnişinde 'ikonik' bir figüre dönüşme sürecini tamamladı. Che Guevara, Raul, Camilo Cienfuegos ve Juan Almeida gibi diğerleri de haklı olarak bu kahramanlık halesinden paylarına düşeni aldılar, ama hiç kuşku yok ki, diğerlerinin başları ve omuzları üzerinde yükselen merkezi figür Fidel'di. Daha o zamanlardan halk arasında ilk ismiyle anılıyordu. Hiç kimse, Batista'ya karşı kazanılan zaferde belirleyici darbelerin Sierra Maestra'da ortaya çıkan İsyancı Ordu tarafından indirildiğini ve bu darbelerin indirilmesini mümkün kılan stratejik görüşün herkesten çok Fidel'in kafasından çıktığını inkâr edememiştir (Hart Davalos 1997, Ch. 16).

Bununla birlikte, bu gerçek, Küba devriminin, onbinlerce insanın farklı biçimlerde katıldığı kitlesel bir halk hareketinin ürünü olduğu gerçeğini karartmamalıdır. Her ne kadar askeri olarak kırsal bölgedeki gerillalar, politik olarak ise Sierra'da Fidel komutasındaki M-26-7 liderliği belirleyici olmuşsa da, hareket, Havana ve adanın diğer bölgelerinde gizli bir biçimde kentsel silahlı direniş hareketinde, sendikalarda ve Batista'ya karşı muhalefet eden binlerce liberal meslek üyesini -avukatları, doktorları, mühendisleri, öğretmenleri- içinde barındıran *Resistancia Civica* (Sivil Direniş) gibi birçok başka örgütte gizli çalışma yürütüten binlerce militan ve sempatizana sahipti (Cuesta Braniella, 1997). Şehirlerdeki si-

lahlı direniş hareketinin çapı ve önemi yakın zamanda yapılmış birkaç araştırma ile, özellikle Gladys Marel Garcia'nın *'Insurrection and Revolution' / Ayaklanma ve Devrim* (Garcia Perez 1998) ve Julia Sweig'ın *'Inside the Cuban Revolution' / Küba Devriminin İçinde* başlıklı araştırmaları ile doğrulanmıştır (Sweig 2002). Partilerinin pasifist çizgilerine karşın *Directorio Revolucinario* (DR) ve *Partido Socialista Revolucionario*'nun (PSR) binlerce militanının da devrimcilerle işbirliği yaptığı göz önüne alındığında, açıkça görülmektedir ki, bütün ülke, 1955 yılından 1959 Ocak ayında Batista'nın düşüşüne kadar devrimci bir kargaşa içine gömülmüş bulunuyordu.

Bu bakımdan, 1960'larda, *Sierra*'nın ve *Llano*'nun (dağlık ve ovalık bölgelerin) devrimin zaferine göreli katkılarına ilişkin karmaşık bir siyasal ve tarihsel polemik gelişti ve bu tartışma yakın zamanda yeniden canlandı. Geleneksel olarak *Sierra* (Fidel ve Che'nin komutası altındaki gerilla gücü) belirleyici, kentteki yeraltı hareketi *Llano* ise ikincil güç olarak değerlendirilmekteydi. Bu yoruma, Che Guevara'nın 1963 yılında yayınlanan *Pasajes de la Guerra Revolucionaria* (daha sonra *Episodes of the Cuban Revolutionary War/ Küba Devrimci Savaşında Yaşanan Olaylar* adıyla İngilizceye çevrildi) ve ardından Regis Debray'ın *Revolution in Revolution* (Devrimde Devrim) adlı kitaplarının yayımlanmasıyla yarı-resmi bir statü kazandırıldı. Büyük ölçüde Havana'da ve daha sonra Bolivya'da Guevara ile yapılan görüşmelere dayanan Debray'ın tezine göre, Küba'da *Llano* reformist ve etkisiz kalmış ve zaferin kazanılması, yalnızca *Sierra*'nın gerçekten devrimci pozisyonunun ağır basmasıyla mümkün olmuştu. Yine Debray'a göre, bu strateji bir bütün olarak Latin Amerika'ya şu şekilde uygulanabilirdi: şehirlere dayanan ve alışıldığı üzere Sovyet yanlısı komünist partilerin egemenliğinde bulunan geleneksel Sol, pasifist ve reformist bir çizgi izlemekte ve stratejisini milli burjuvazi ile aldatıcı bir ittifak üzerine kurmaktaydı; buna karşılık, Küba deneyimi göstermişti ki, kırsal bölgede açık ya da örtülü olarak devrimci durum mevcuttu ve odak noktaları (*'foco*'lar) halinde örgütlenmiş gerillalar yol gösterdikleri takdirde, köylüler silaha sarılmaya ha-

zırdı. Burada, normal Marksist yorum tersine çevriliyor, gerilla '*foco*'sunun, devrim için koşulları *yaratacağı* öngörülüyordu.

Bu polemik ve Debray'ın pozisyonundan çıkan 'fokocu' ('*foquista*') strateji, 1960'lar ve 70'lerde birçok Latin Amerika ülkesinde felaket dolu yenilgilerle sonuçlanacak olan çok sayıda kötü örgütlenmiş ve siyasal olarak tecrit edilmiş gerilla girişimine önemli katkıda bulundu. Bu strateji Küba deneyiminin de yanlış bir biçimde okunmasına dayanıyordu. Her ne kadar Sierra Maestra gerillalarının askeri başarısının devrimin nihai zaferine olan katkısı kuşku götürmezse de, bu şehirlerdeki yeraltı mücadelesinin zafere katkıda bulunmadığı anlamına gelmiyordu. Aksine, silahlı olsun ya da olmasın, kentsel direniş, Batista rejiminin altını oymuş ve belirli zamanlarda Sierra'ya erzak, silah ve eleman göndererek hayati bir rol oynamıştı. *Sierra/Llano* polemiği, ilk olarak, 1957 sonunda, gündeme gelen devrimci genel grev stratejisine ilişkin olarak ortaya çıkmıştı. Kentsel liderlik, genel grevi zafere giden yol olarak görüyordu; Fidel ve *Sierra* ise kuşkuları olmakla birlikte öneriyi kabul etmişlerdi. Genel grev, 9 Nisan 1958 günü gerçekleştirildi; sonuç, birçok militanın yaşamını yitirdiği ve kentteki yeraltı faaliyetlerinin baskı karşısında önemli ölçüde kesintiye uğradığı, kahramanca ama felaket dolu bir başarısızlık oldu. Buna yanıt olarak, 3 Mayıs'ta Sierra Maestra'daki Altos de Mompie'de, M-26-7'nin ulusal önderliğini oluşturan tüm üyelerin yanı sıra Che Guevara'nın da katıldığı, çok önemli bir toplantı düzenlendi (Garcia Perez 1998, 100). Toplantıda uzun tartışmalardan sonra, gerilla ve *Llano* komuta yapılarının, hareketin Genel Sekreteri ve İsyancı Ordu'nun Başkomutanı sıfatını taşıyan Fidel'e bağlanarak birleştirilmesi kararlaştırıldı. Böylece Ulusal Yürütme Sierra'da üslendi ve Santiago'daki Marcelo Fernandez tarafından yönetilen kentsel yeraltı hareketi dağdaki Yürütme'ye bağlı hale getirildi. Genel grevin sorumluları, hazırlıklar sırasında sekter bir çizgi izlemekle (örgütlü işçi sınıfının önemli bir bölümünü denetleyen Partido Socialista Popular'ı bir kenara itmekle) ve kent ortamında polis ve ordu güçleriyle silahlı çatışmanın güçlüklerini yeterince değerlendirememiş olmakla eleştirildiler (Sweig 2002, 148-51).

Altos de Mompie toplantısı böylece, Llano liderliğinin ciddi hatalar yaptığı ve Küba'daki mücadelenin, düzenli askeri birliklere karşı kırsal gerillanın belirleyici öge haline geldiği bir noktaya ulaştığı sonucuna vardı; bu saptama gelişmelerle de doğrulandı. Ancak bunu söylemek, Llano liderlerinin iflah olmaz reformistler olduğunu ve kırsal gerilla 'foco'sunun kentsel hareketten tecrit olmuş vaziyette, özgül durumlar göz önüne alınmaksızın, herhangi bir Latin Amerika ülkesinde devrimin zaferini getirebileceğini söylemekle aynı şey değildir. Ayrıca, Che Guevara buna gerçekten inanıyor muydu, yoksa bu onun gerçek görüşlerinin Regis Debray tarafından haksız bir şekilde abartılması mıydı, bu da tartışmalıdır (her ne kadar Bolivya kampanyası sırasında Che'nin açık bir biçimde 'foco' teorisinden kaynaklanan ve kendisinin yaşamını yitirmesine yol açan trajik değerlendirme hataları yapmış olsa da). Küba devrimci mücadelesinin gözden kaçırılmamak gereken bir başka ögesi, FEU (*Öğrenci Federasyonu)* ve ondan doğan DRE'nin (*Directorio Revoluciario Estudiantil /Devrimci Öğrenci Yönetimi*) katkısıdır. Directorio lideri Jose Antonio Echevarria, Ağustos 1956'da Meksika'da Fidel ve M-26-7 ile belirleyici bir ittifak anlaşması imzalamış ve 13 Mart 1957'de, *Directorio*, Havana'daki Başkanlık Sarayına Batista'nın öldürülmesi amacıyla kahramanca ama başarısız bir silahlı saldırı düzenlemişti. Meksika anlaşmasına karşın, Directorio'nun 'kelle alma' yoluyla diktatörlüğü bozguna uğratmayı amaçlayan bağımsız stratejisini yansıtan bu girişim, hedefe çok yaklaşmasına karşın, aralarında Echevarria'nın da bulunduğu 40 kayıp vererek püskürtülmüştü (Sweig 2002, 18-19). Directorio sonradan yeniden toparlandı ve Merkezi Küba'daki Escambray dağlarında kendi kırsal gerilla gücünü oluşturdu, ancak bir daha asla, Fidel ve M-26-7 liderliği ile mücadele pozisyonunda olamadı.

Nisan genel grevinin başarısızlığından sonra devrimci mücadeleyi ilgilendiren ana gelişme, Batista ordusunun, tanklar ve uçaklar da kullanarak 10.000 askerle Sierra Maestra'daki birkaç yüz gerillaya karşı düzenlediği topyekun taarruz oldu. Ağustos sonunda saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve gerilla birlikleri ovalık

bölgelere yayılarak inisiyatifi ele alırken, diktatörün günlerinin sayılı hale geldiği herkes tarafından anlaşıldı. (Gerillaların karşı saldırısında *-çev.*) Raul Castro, Oriente bölgesinin kuzey kesiminin denetimini sağlamlaştırırken, Fidel Santiago'ya yöneldi; aynı dönemde Che Guevara ve Camillo Cienfuegos komutasındaki iki gerilla birliği, 'Bronz Dev' Antonio Maceo'nun 1895-98 bağımsızlık savaşındaki büyük başarısını tekrarlayarak Camaguey bataklıkları içinden adanın batısına doğru bir yürüyüş gerçekleştirdiler. Batista kuvvetleri parçalandı ve M-26-7'nin, hepsinin de üstünde İsyancı Ordu'nun zaferi kesinlik kazandı.

1959: ZAFER VE COŞKU

1959 yılbaşı sabahının erken saatlerinde Batista'nın kaçışı ve '*barbudo*'ların (sakallılar, gerilla savaşçılarına verilen ad) Havana ve Santiago'ya muzaffer girişleri ile, ülkenin dört bir yanında olağanüstü coşku sahneleri yaşandı. Takip eden haftalar ve aylarda, yeni rejimin sağlamlaşması ve devrimci hükümetin yayınladığı kamu yaşamının tüm alanlarında değişimler getiren kararnamelerin bir çığ halini alması, iki noktaya açıklık kazandırdı: Küba veya Latin Amerika tarihinde daha önce yaşanmamış bir durum söz konusuydu ve Havana'daki yeni otorite, benzeri görülmemiş bir hareket özgürlüğüne sahip bulunuyordu. Yerel düzeyde birçok yerel inisiyatif yaygınlaştı; halk mahallelerde ve işyerlerinde denetimi ele geçirirken, geçici devrimci kent konseyleri, diktatörlüğün temsilcilerinin yerini aldı. Batista'ya bağlı ordu ve polisin dağılması ve kamu görevlileri arasındaki *batistacılar*'ın temizlenmesi ile devlet aygıtı zaten dönüşmüştü. Üç hafta içinde, binlerce kişinin ölümünden ve birçok suistimalden sorumlu diktatörlük ajanlarının birçok önde geleni, yargılandı ve çoğunlukla ölüm cezasına çarptırıldı. ABD Kongre üyeleri yargılama usulünü protesto ettiklerinde, aldıkları yanıt, İsyancı Ordu'nun en azından düzeni koruduğu ve bu insanları linç edilmekten kurtardığı oldu:

"12 Ağustos 1933 tarihi, tarihsel bellekte, düzensizliğin, yağmanın ve toplumsal altüst oluşun başlangıcı olarak yer almıştır. Yeni

devrimci düzene farklı bir karakter verilmesiyle, çağdaşlarımızı şaşkınlığa düşürecek bir biçimde, 1933'ün aşırılıklarının çok korkulan hayaleti tekrar ortaya çıkmamıştır." (Diaz Castanon 2001, 105-6).

Öte yandan mutlaka, yeni hükümetin çoğu zaman uygulanamayacak kararnameler yayınlaması ya da kendiliğinden eylemlerle yaratılmış *de facto (fiili -çev.)* durumları yasal hale getirmesiyle, bazı alanlarda düzensizlikler de ortaya çıkmıştı.

Kısa zamanda açıklık kazanan bir diğer nokta da, halk arasındaki yasallık ve güvenilirliğe sahip tek örgütün M-26-7 olduğuydu. Kübalıların büyük bir çoğunluğu açısından 'otantikler', 'ortodokslar', dahası liberaller ve diğer geleneksel partiler yalnızca geçmişi temsil etmekteydiler ve devrimci durumun en dikkate değer yönlerinden biri, bu partilerin fiilen ve hızlı bir biçimde politika sahnesinden silinmeleriydi; bunlar yasaklanıp dağıtılmadı, yalnızca devrimin izleyen 18 aylık dönem içinde sönüp gittiler. Dikkate değer bir varlığa sahip olan tek parti, 1944'ten beri PSP (*Partido Socialista Popular / Halkçı Sosyalist Parti*) adıyla tanınan eski Komünist Partisi idi. Parti, 1930'lardan bu yana işçi sınıfının bazı kesimlerinin desteğini kazanmış olmasına karşın, Batista'nın reformist bir çizgi izlediği dönemde (1938-44) onunla işbirliği yaparak uzlaşmacılığa batmış, daha sonra da diktatörlüğe karşı yürütülen silahlı mücadeleye son ana kadar muhalefet ederek itibarını iyice yitirmişti. Parti, Moncada saldırısı sırasında Fidel'i ve isyancıları *'küçük burjuva maceracıları'* olarak suçlamış, ancak bu resmi görüşünü 1958 ortalarında değiştirmişti. Bundan ötürü, 1959'da devrimci sürece hemen destek verebildi ve Fidel ile M-26-7'nin önderliğini kabul edebildi. Ne var ki, hatalarından ötürü artık devrimin öncülüğü iddiasında bulunma hakkını yitirmişti. Küba iç siyasetinde daha sonraki dört yılın en önemli meselesi, PSP ile M-26-7 arasında kimi zaman dostça ve işbirliğine dayalı kimi zaman ise gergin ve çatışmalı ilişki olacaktı. Bu iki örgütün dışında, önem taşıyan tek diğer hareket, Directorio Revolucionario (DR) idi. Öğrenci hareketinden doğan örgüt, Havana'daki gizli mücadelede önemli bir rol oynamış ve Merkezi Küba'daki Escambray dağlarında kendi gerilla gücünü yaratmıştı; ideolojisi M-26-7'den

çok farklı değildi ve 1959'un ilk aylarında yaşanan gerilimli bazı anların ardından, o da Fidel'in ve daha güçlü örgütünün liderliğini kabul etmek zorunda kaldı. 1961 ortalarında bu üç örgüt (M-26-7, PSP ve Directorio) ORİ'yi (*Organizaciones Revolucionarias Integradas / Birleşik Devrimci Örgüt*) oluşturmak üzere birleştiler; örgüt, 1962'de, PURS adını aldı(*Partido Unico de la Revolucion Socialista / Sosyalist Devrimin Tek Partisi*) ve sonunda, 1965 yılında, yeni Küba Komünist Partisi'ne dönüştü. Ancak (bu süreçte *-çev.*) öncü rol, Fidel'in M-26-7'sine aitti ve tarım reformunu, millileştirmeleri, ABD ile ilişkilerin kesilmesini ve sosyalizme geçişi esas olarak başında Fidel'in bulunduğu bu örgüt yönetti.

İlk üç dört yılın baş döndürücü bir hızla seyreden olaylarını anlayabilmek için, durumun bu orijinal özelliklerini akılda tutmak gereklidir. 1959'un ilk dokuz ayında, 1.500 kararname ve yasa yayınlandı: Batistacıların temizlenmesi, şehirlerde kiraların zorunlu indirilmesi, telefon ücretlerinde indirim -ABD mülkiyetindeki şirket bu kararı uygulamayı reddettiğinde- yönetime el konulması, elektrik fiyatlarının düşürülmesi, düşük ücretli işçilerin ücretlerinin artırılması ve ilk tarım reformu yasası (Mayıs 1959), bunlar arasındaydı (Perez 1988, 319-20). ABD Dışişleri Bakanlığı bu önlemleri kınadığında, Küba'nın cevabı, ülkenin iç işlerine herhangi bir müdahaleyi reddetmek ve reformların dozunu artırmak oldu. 1959 Ağustos'undan başlayarak, ABD yetkililerinin de onayıyla, Florida'da üslenmiş sürgünler tarafından Küba'ya yönelik silahlı saldırılar başlatıldı. 5 Eylül'de Washington, tarım reformu ile telefon ve elektrik şirketlerini etkileyen uygulamalardan duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmek üzere büyükelçisini on beş günlüğüne geri çağırdı. 21 Ekim'de, Küba Hava Kuvvetleri'nden kaçan Binbaşı Diaz Lanz, Havana üzerinde uçarak rejim karşıtı bildiriler ve yangın bombaları attı; Havana içinde karşıdevrimci teröristler bombalar yerleştirdiler ve otobüs kuyruklarında bekleyen insanları makineli tüfeklerle taradılar; Fidel'in buna cevabı, silahlı halk milisinin kuruluşunu ilan etmek oldu (Sheer ve Zeitlin 1964, 104-7). Karşılıklı darbelerle gelişen bu kapışma süreci, 1960'ın Haziran-Temmuz aylarında Standart Oil, Texaco ve Shell petrol rafinerileri-

nin kamulaştırılması (buna karşılık, ABD, Küba'nın şeker kotasını kesti), Ağustos'ta yabancı uzantısı bir dizi şirketin kamulaştırılması ve Ekim ayına kadar olan süreçte geriye kalan tüm ABD mal varlığının millileştirilmesi (bu son iki hamleye karşılık, ABD daha sonra tam bir ablukaya dönüşerek günümüze kadar sürgelen ticaret ambargosunu ilan etti) ile zirveye tırmandı.

Bütün bu işler olup biterken en dikkat çekici şey, Kübalıların sarsılmaz kararlılığıydı. Daha önce Latin Amerika'da, özellikle Karaipler bölgesinde ABD'nin düşmanlığına hedef olan tüm milliyetçi ya da reformist hükümetler ya taviz vermiş ya da devrilmişlerdi; Havana'daki bu yeni hükümet ise, Washington'un her meydan okuyuşuna daha radikal kararlar alarak yanıt veriyordu. Sonunda 1961 Nisan ayında, kaçınılmaz silahlı müdahale, Küba açıklarındaki ABD Donanmasının gözetiminde CIA tarafından eğitilip hazırlanmış 1.600 karşıdevrimcinin gerçekleştirdiği Domuzlar Körfezi çıkarmasıyla geldi. Kübalılar, tüm Latin Amerikalıların hayranlığını kazanan ve Washington tarafından asla affedilmeyecek olan bir devrimci kararlılıkla, istilaya direndi ve istilacıları ezdiler. İşte tam da böyle bir anda, Fidel, iktidara gelişinden iki yıl üç ay sonra, ilk kez devrimin sosyalist karakterini ilan etti. Aynı dönemde, o zamana kadar kısmi ve esas olarak bir ticaret anlaşmasıyla sınırlı olan Sovyetler ile ittifak, birkaç ay içinde hızla gelişerek siyasi ve askeri alanları da kapsadı. Bu jeopolitik dramın son perdesi, 18 ay sonra, 1962 Ekim ayında patlak veren ve Küba'yı süper güçler arasındaki tüm zamanların belki de en tehlikeli çatışmasının ortasına iten Füze Krizi ile sahnelendi. Bu krizin barışçıl bir şekilde çözümü sonucu Küba sosyalizmi (her ne kadar sistematik bir ABD kuşatması altında yaşamak zorunda kalsa ve zorunlu olarak her zaman Kübalıların arzusuna uygun olmayan yollardan Sovyet blokunun bir parçası haline gelse de), fiili bir durum haline geldi.

İşte, Florida'dan yalnızca 180 kilometre uzakta yer alan ve altı milyon nüfusu barındıran (günümüzde on bir milyon) bir ada olan Küba'nın, olağanüstü radikal ve son derece hızlı devrimci dönüşümünün ana hatları böyledir. Küba devrimi, yoğun araştırma-

lara konu olmasına rağmen hâlâ bazı yönleriyle tam anlaşılabilmiş değildir. (Küba devrimini anlayabilmek için -*çev.*) önce devrimci hareketin kendisinin siyasal ve ideolojik özelliklerine yakından bir göz atmak gereklidir. PSP'nin gelişmeler üzerinde fazla etkili olmadığı, devrimin, Fidel Castro ile geniş, milliyetçi, demokratik ve antiemperyalist bir hareket olan M-26-7'nin işi olduğu genellikle kabul görmektedir. Keza birçok gözlemci, hareketin, zaferden belli bir zaman sonrasına kadar, en azından programı ve sistematik doktrini itibariyle sosyalist ya da Marksist olmadığı görüşündedir (militanlarının önemli bir bölümü sosyalist ideolojinin şu ya da bu versiyonu ile tanışık olsa ve bu akımlara sempati duysa bile). 1 Ocak 1959'un öncesinde ve belirli bir zaman sonrasında, liberal, sosyal demokrat ya da Hristiyan Demokrat ideolojiden birçok insan hareketin saflarında yer almıştır. Devrimi ustaca kamufle edilmiş bir komünist komplo olarak gören bazı sağcı Amerikalı yazarlar ve Miami'de üslenmiş Kübalılar hariç tutulursa, birçok araştırmacı, Küba liderlerinin Batista'ya karşı ve özellikle 1959'dan 1962'ye kadarki ABD ile çatışma sırasında radikalleştiğini kabul etmektedir. Bu arada ABD düşmanlığının, devrimin sosyalist olarak ilan edilmesiyle başlamayıp (bu 1961 Nisan'ında olmuştur), en başından beri süregeldiğini görmek önemlidir. Daha 1 Ocak 1959'da, Batista'nın henüz kaçtığı ve devrimcilerin Santiago'nun denetimini ele geçirip Havana'ya yürüyüşü başlattığı sırada bile, ABD Büyükelçiliği, Fidel Castro'nun ve M-26-7'nin iktidarı ele geçirmesini önleyebilmek için General Cantillo tarafından gerçekleştirilen bir darbe girişimini desteklemiştir (İbarra Guitart 2000, 352-3); bu girişim, Fidel'in hemen bir genel grev çağrısında bulunması ve Che Guevara ile Camillo Cienfuegos'a başkente yürüme emri vermesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Takip eden aylarda devrimci liderlerin Washington'la uzlaşma yönündeki bazı girişimlerine rağmen, ABD'nin tavrı esas olarak düşmanca olmaya devam etmiş ve sonradan Küba'nın karşıdevrimci bir istilası için daha 1959 Mayıs ayından itibaren planlar hazırlanmaya başlandığı ortaya çıkmıştır (bu planlar 16-20 Nisan 1961 tarihindeki Domuzlar Körfezi ya da Playa Giron çıkarması ile uygulamaya konulmuştur):

"Tarım Reformu Yasası, 17 Mayıs 1959'da imzalandı, iki gün sonra Başkan Eisenhower, Küba'yı istikrarsızlaştırmayı amaçlayan Pluto Planı'nı onayladı. Pluto, Domuzlar Körfezi istilasıyla zirveye ulaşan kapsamlı bir ayaklanma programı hazırlamış olan CIA'nın kod adıydı" (Blanco 1994, 14).

Bu olay olduğunda, Fidel'in, devrimin sosyalist olduğunu ilan etmesine daha iki yıl vardı (bunu istilanın ilk günü yapmış olması tesadüf değildir) ve o tarihte Küba, Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuş bile değildi. Komünizm, sonradan ABD'nin düşmanlığına katkıda bulunan ek bir unsur haline gelse de, bu düşmanlığın esas nedeni, Washington'un, Küba'yı, geleneksel olarak emperyal emirlerinin uygulanacağı bir 'protektora' (himaye, manda altına alınmış bölge -*çev.*) olarak görmesiydi.

Kuzey Amerikalı liberallerin bu konudaki görüşü ise, ABD'nin düşmanca tutumu ve yapılan aptalca hatalar nedeniyle devrimci liderlerin komünistlerin kucağına itilmiş olduğu şeklindedir. Robert Scheer ve Maurice Zeitlin, 1963 yılında şöyle yazıyorlardı:

"İnancımıza göre, Devrimci Hükümetin kurulmasından bu yana geçen yılların tarihinin bir araştırılması gösterecektir ki, Küba-ABD ilişkilerinin izlediği trajik gelişme, ABD hükümetinin Küba'ya yönelik dış politikaları tarafından engellenmemiş, aksine teşvik edilmiş ve hızlandırılmıştır. Bu politikalar nedeniyle, Kübalı liderlerin siyasi davranışları değişmiş ve zaten komünist ya da Sovyet yanlısı inanca -ya da bunların her ikisine de- sahip olan kişilerin, devrimci hareket içinde etkin ve güçlü mevkilere gelme ihtimalleri artmıştır. Dahası ABD'nin eylemleri nedeniyle, Devrimci Hükümet, açıkça ne planladığı ne de arzuladığı adımları atmasına neden olacak alternatifleri benimsemeye zorlanmıştır" (Scheer ve Zeitlin 1964, 64-65).

Yazarlar, kuşkusuz ABD düşmanlığının planlanan gelişmelerin tam tersi bir sonuç verdiği konusundaki eleştirilerinde haklıdırlar, ama muhtemelen devrimci liderlerin radikal önlemler alma konusundaki kararlılıklarını hafife almaktadırlar; bu önlemler, bir komünist ya da Sovyet yanlısı tertip nedeniyle değil, o liderlerin ulusal-devrimci ideolojileri nedeniyle alınmak ve zo-

runlu olarak ABD çıkarlarına zarar vermek durumundaydı. Bu yorum, aynı şekilde devrimci hareketin orijinal özelliklerini ve 1959'da ortaya çıkan siyasal durumun benzersiz karakterini de göz ardı etmektedir.

Önceden de belirttiğimiz gibi 1959'da Küba politik sahnesinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, burjuva siyasal parti ve örgütlerinin hemen hiçbir politik inisiyatif gösterememeleriydi. Bu saptamaya, Ocak ayında kurulan Geçici Hükümet'in, başta Başkan Manuel Urrutia ve Başbakan Jose Miro Cardona olmak üzere, açıkça burjuva köken ve yönelişe sahip bazı figürler içerdiği söylenerek itiraz edilebilir. Ama burada çarpıcı olan, bu kişilerin olayların akışını denetlemekte tam bir yeteneksizlik göstermiş olmaları ve gerçek otoritenin hemen her zaman Fidel Castro ve M-26-7'nin diğer *kumandanlarının* ellerinde bulunmasıdır. Devrimden yalnızca altı hafta sonra Miro Cardona utanç verici bir biçimde istifa etmiş ve tamamen doğal ve kaçınılmaz bir biçimde Fidel, Başbakan olarak atanmıştır (Buch Rodriguez 1999, 69-75). Beş ay sonra (Temmuz ayında), Castro ve Urrutia arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle bir kriz daha patlak vermiş, kriz sırasında önce Fidel Başbakanlık'tan ayrılmış, bunu Urrutia'nın Başkanlık'tan istifası izlemiştir (yerine Osvaldo Dorticos getirildi); daha sonra, birkaç gün boyunca devam eden ve kendisine tam destek veren dev gösterilerin ardından Fidel, yeniden göreve dönmüştür. Bu ihtilafta, Urrutia'nın pozisyonunun burjuva çıkarları temsil ettiği konusunda hiçbir kuşku yoktur; ancak dikkat çekici olan geleneksel siyasal güçlerden almış olduğu desteğin zayıflığıdır.

Bu süreçte kişileri ilgilendiren etik bazı sorunlardan ayrı olarak –örneğin, diğer bakanların tersine, Urrutia'nın maaşının yarıya düşürülmesine razı olmaması gibi– temel siyasal sorun, önceki haftalarda, Başkan'ın sürekli olarak komünizm tehdidinden şikayet etmesiydi; bu, tam da, ilk devrimci döneklerden biri olan Hava Binbaşı Pedro Diaz Lanz'ın, ABD Senatosu'nda düzenlenen oturumlarda aynı suçlamaları yönelttiği bir sırada yapılmaktaydı (Buch Rodriguez 1999, 129-31). Dahası, o sıralar devrimci hükümet henüz komünist egemenliğinden uzak olduğu gibi, PSP ve M-26-7

arasında genel bir anlaşmazlık yaşanmaktaydı ve bu anlaşmazlık sonucu 22 Temmuz'da, komünistler, 26 Temmuz yanlısı *Revolucion* gazetesinin büroları önünde bir gösteri düzenlemişlerdi (Scheer ve Zeitlin 1964, 100). Urrutia, bunu yapmakla, pratikte, henüz çok marjinal olan komünist etkisini kınamaktan çok, tarım reformunu ve onun ABD çıkarları üzerindeki muhtemel etkilerini hedef alan ABD müdahaleciliğini teşvik etmeyi amaçlıyordu. Sonraları ortaya çıkacaktı ki, Urrutia, 1959 Ekim ayında ABD'ye sığınacak olan bir diğer antikomünist muhalif Binbaşı Hubert Matos ile yakın kişisel ve siyasal ilişki içinde bulunuyordu (Scheer ve Zeitlin 1964, 107-11; Buch Rodriguez 1999: 126-7).

Urrutia'nın (keza Hubert Matos ve onlar gibi diğerlerinin) temel zayıflığı, Fidel'e saldırmanın siyasal olarak imkânsız oluşuydu. Onların hükümetteki komünist etkisi derken kastettikleri, doğrudan doğruya, bir zamanlar PSP'nin gençlik kolu üyesi olan Raul Castro ve Marksist görüşleri herkes tarafından bilinen (ama PSP-yanlısı olmayan) Che Guevara idi. Urrutia, Fidel'in istifa kararını ilk olarak *Revolucion*'un 17 Temmuz tarihli sabah baskısındaki haber aracılığıyla öğrendiğinde (ki bu da ikisi arasındaki ilişkilerin ne derece kötüleşmiş olduğunu gösteren bir örnekti) ilk tepkisi, bu olayı *Başkomutan*'a karşı yapılan bir komünist darbesi olarak değerlendirmek oldu (Buch Rodriguez 1999, 133). Ama çabucak anlaşıldı ki, olay böyle değildi ve Fidel gerçekten de onunla anlaşmazlığı dolayısıyla istifa etmişti. Fidel'in karşı konulmaz popülaritesi göz önüne alındığında, Urrutia'nın bu durumda kendi istifasını sunmaktan başka seçeneği yoktu; ki bunu hemen Fidel'in başbakan olarak geri dönüşü izledi. Urrutia'nın değerlendiremediği, Fidel'in, Küba halkının talep ettiği derin ve köktenci devrimi sonuna kadar götürmedeki ve bunu ABD düşmanlığını göze alarak ve gerekli olan her tür ittifakı kurarak yapmadaki kararlılığıydı. Hiçbir politikacı ya da parti Başkomutan'a karşı çıkacak prestije sahip olmadığından, Urrutia, kendi açısından, yapacak fazla bir şey olmadığını gördü.

Siyasal partiler söz konusu olduğunda, *Otantikler*'in ve *Ortodokslar*'ın (özellikle de bu sonuncuların), çöküşünü dikkatle

değerlendirmek gerekir. 1933'ün devrimci değerlerinin (bundan ötürü de Marti ve *mambi*lerin) mirasçısı oldukları düşünüldüğünde, bu partilerin, teorik olarak, Batista diktatörlüğüne karşı direnişin belkemiğini oluşturmaları gerekirdi. Her ne kadar, türedi askeri tiran (Batista -*çev.*) tarafından devrilen yasal olarak seçilmiş hükümeti temsil etmeleri dolayısıyla haklarını savunmak amacıyla yeniden örgütlenmeleri ve yaralarını sarmaları beklense de, Otantikler, hem yolsuzluklar hem de Grau ve Prio yönetimlerinin (1944-52) yeteneksizlikleri nedeniyle tüm itibarlarını yitirmişlerdi. 1947 yılında yolsuzluklara muhalefet ederek *Otantikler*'den kopan unsurlar tarafından kurulmuş olan Ortodoks Parti'nin, diktatörlüğe karşı direnişi kanalize etmesini beklemek daha mantıksal olurdu. Gerçekten de, Fidel Castro'nun kendisi de dahil olmak üzere, M-26-7'nin birçok militanı Ortodokslar'dan özellikle de bu partinin gençlik kollarından çıkmıştı. Ancak, Ortodoks Parti de, kendi başına ele alındığında, Batista'ya karşı mücadelede etkili bir liderlik sunma konusundaki yetersizliğini kanıtlamıştı. Darbeden kısa bir zaman sonra, bu parti devrimci kanat ve *paktç*ı kanat (bu ad kendilerine, Haziran 1953'de Otantikler ve diğer geleneksel partilerle imzaladıkları Montreal Paktı dolayısıyla verilmişti) olarak ikiye bölündü. Bu kanat, beyhude bir çabayla, diktatörü iktidarı bırakmaya zorlayacak barışçıl ve anayasal araçlar arayışı içine girdi ve bir diktatörlüğe karşı her zaman etkisiz kaldığı ortaya çıkmış klasik yasal ve toleranslı muhalefet stratejisini kabul etti. (Mencia 1993, 55, Not 29 ve 205) -Salazar karşıtı Portekiz muhalefeti de, uzun yıllar boyunca aynı ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Bununla birlikte 1957'nin ilk aylarına kadar Fidel, kendi hareketiyle, M-26-7'nin kuruluşuna diğerlerinden daha fazla katkıda bulunmuş olan *Ortodokslar* arasında sıkı bağlar kurulması konusunda ısrarcıydı. Nitekim Mart 1956'da, Meksika'da bu yönde kesin bir açıklama yaptı:

"*26 Temmuz Hareketi (Ortodoks) Parti içinde bir eğilim değildir. O;* ***ortodoksluk****'un bin parçaya bölünmüş olarak güçsüz bir durumda yattığı bir sırada, onun tabanı içinde kök salmış ve buradan diktatörlüğe karşı mücadeleye sıçramış* ***chibasismo****'nun (1907-*

1951 yılları arasında yaşamış 'Ortodoks' Kübalı devrimci Eduardo Chibas'ın düşüncelerini takip edenlerin oluşturduğu akım -çev.) devrimci aracıdır." (*aktaran* Hamecker 1986, 24-5).

Başka bir deyişle, Ortodoks Parti'nin tabanı, devrimcilere sempati duymaktaydı ve önderlik ihanet ettiğinde bile Chibas'ın fikirlerine sadık kalmıştı. Böyle olduğu içindir ki, yeni hareket *ortodoksluk*'tan çıkmak ve yasallığını *Chibasçılığın* anısına dayandırmak durumundaydı:

"*Chibasçı kitleler için 26 Temmuz Hareketi, ortodoksluk'tan farklı bir şey değildir. Bu, Fico Fernandes Casas gibi toprak ağalarının, Gerardo Vasquez gibi şeker baronlarının, borsa spekülatörlerinin, sınai ve ticari devlerin, güçlülerin çıkarlarına hizmet eden avukatların, bölgesel yerli şeflerin, her tür siyasal aracının olmadığı bir ortodoksluk'tur. O, sıradan insanların, sıradan insanlar tarafından ve sıradan insanlar için örgütlenmesidir.*" (aktaran Harnecer 1986, 26-7).

Bu, açıkça, Ortodoks Parti'den tüm burjuva ve oligarşik grupların dışlanmasını ifade ediyordu ve bu tür bir operasyona maruz kalan herhangi bir partinin proletaryen bir örgütlenmeye dönüşeceği yolunda bir itiraz yöneltilebilirdi. Ancak Fidel'in benzer bir açıklamayı *Otantikler* ya da başka herhangi bir partinin taraftarları için yapmaması dikkat çekiciydi; bu onun, *ortodoksluğu* ya da daha iyi bir deyişle geniş anlamda *chibasçılığı*, devrimci harekete eleman temini açısından temel kaynak olarak gördüğü düşüncesini akla getirmektedir.

Fidel Castro'nun *Chibasçılığa* duyduğu bu yakınlığı anlayabilmek için, Eduardo Chibas hakkında birkaç söz söylemek gereklidir. Ortodoksluğun kurucusu olan Chibas, pek çok Kübalı tarihçi ve devrimci tarafından, aşırı duygusal olmak, demagoji yapmak, muhaliflerine asılsız suçlamalar yöneltmek, açık bir devrimci görüş ya da ideolojiden yoksun olmakla eleştirilir. Hiç kuşku yok ki, 1951 yılında, Otantik hükümetin Eğitim Bakanı Aurelio Sanchez Arango'ya yönelttiği, Guatemala'daki özel yatırımlarında kullanmak üzere kamu fonlarını zimmetine geçirdiği suçlaması, yeterli belgesel kanıttan yoksun bir suçlamaydı ve bu suçlamanın yarattı-

ğı skandal, haftalık radyo programının yayını sırasında Chibas'ın kendini vurmasıyla sonuçlanan (on gün sonra öldü) ölümcül bir krize yol açmıştı (Alavez 1994, 64-5).

Keza Chibas'ın ideolojisi çelişkili ve kendi içinde uyumdan yoksundu. Ama yaptığı duygusal konuşmalar, tutkusunu ve *Otantik* yozlaşmadan arınmış yeni bir politikaya duyulan ihtiyaç konusundaki inancını kitlelere aktarmakta başarılıydı. Ortaya attığı *'Paradan önce Onur'* sloganı, Marti'den bu yana Küba radikalizminin derin ahlaki köklerinin bir yeniden teyit edilmesiydi; telefon ve elektrik şirketleri ile ABD'den alınan borç konusundaki eleştirileri, Küba devrimci geleneği açısından temel önem taşıyan bir milliyetçi ve antiemperyalist tavrı yansıtmaktaydı. Dahası, zaman zaman tutarsızlıkları olsa da, Chibas, birçok olayda net devrimci bir tavır takınmıştı: Mayıs 1947'de Ortodoks Parti'nin kuruluşunun arifesinde, şu özlü ideolojik formülü öneren de oydu: 'Yeni fikirler ve süreçler, milliyetçilik, antiemperyalizm ve sosyalizm, ekonomik bağımsızlık, siyasal özgürlük ve sosyal adalet...' (Alavez 1994, 53). Chibas'ın sosyalizm kavrayışı Marksist bir kavrayış olmasa da, burada karşımıza çıkan, kesinlikle altı yıl sonra, *'Tarih Beni Aklayacaktır'*da dile getirilenden (Castro'nun, Moncada Kışlası saldırısı olayından dolayı yargılanırken yaptığı savunma –*çev.*) daha ileri bir pozisyondu (savunmada sosyalizmden söz edilmiyordu).

Keza Ortodoks Parti'nin, Chibas'ın belirleyici katkısıyla 1947 yılında onayladığı 'İlkeler'i okumak da öğreticidir: Bu ilkeler, daha muhafazakar ve/veya oportünist liderler nedeniyle, yeni parti tarafından uygulanmamışsa da, açık bir devrimci yönelişi içermekteydi. Örneğin ikinci madde, partinin işlevsel yapısı itibariyle tamamen devrimci olması ve milli kurtuluşa ilgi duyan toplumsal grupları, üretici sektörleri, işçileri, köylüleri, orta sınıfları, gençliği ve kadınları içine alması gerektiğini ilan ediyordu. Dördüncü madde, salt seçimlere yönelik bir yapıdan kaçınılması ihtiyacı üzerinde ısrar etmekteydi; çünkü 'modern devrimci bir partide zorunlu olan disiplin ve militanlığı sağlayacak örgütlenme biçimleri ve liderliği benimsemek gerekli' idi. Ve beşinci madde, 'yalnızca kağıt üzerin-

deki boş bir formülden ibaret kalmayan, halk meclislerinin sonucu olacak', halkçı bir katılım yöntemi önermekteydi (Alavez 1994, 53-4) –Başka bir deyişle, militanlardan oluşan ve doğrudan halkın katılımına dayalı, devrimci karaktere sahip bir parti.

Chibas tarafından yapılan bu açıklamaların ışığında, Fidel Castro'nun, 16 Ocak 1959'da yapılan mitingde, *Adalid de Cuba*'ya (Küba Şampiyonu) neden böylesine açık bir saygı gösterisinde bulunduğunu anlamak daha kolay hale gelir:

"Eğer bu genç insanlar olmamış olsaydı, eğer bu öğretiler olmamış olsaydı, eğer bu tohumlar ekilmemiş olsaydı, 26 Temmuz (Hareketi -çev.) mümkün olmazdı; çünkü o, Chibas'ın çalışmasının devamıydı, onun halkımız içine ektiği tohumların çiçek açmasıydı. Chibas olmasaydı, Küba Devrimi mümkün olmazdı." (Revolucion 17 Ocak 1959).

Bu, basitçe Fidel'in Chibas'ın bir taraftarı, M-26-7'nin de Ortodoks Parti'nin çizgisel bir devamı olduğu anlamına gelmez. Eğer Chibas yaşamış olsaydı, Fidel'in, Batista'yı devirmede kullandığı siyasal ve askeri stratejiyi geliştirme ya da 1 Ocak 1959'dan sonraki devrimci dönüşüm sürecini yönetme kapasitesine sahip olmayacaktı. M-26-7'nin başarısı, Tony Capcia tarafından *cubania revolucionaria (Küba'ya özgü devrimcilik -çev.)* olarak adlandırılan şeyin, tüm ilmeklerini, Marti ve *mambi*lerindeki (Küba bağımsızlık savaşına katılan savaşçılara verilen ad -*çev.*), Mella'daki, 1933 devrimindeki ve Guiterras'taki kökleriyle birlikte, bir araya getirme kapasitesinde –ki, bu esas olarak Fidel'in kapasitesidir– yatmaktadır (Kapcia 2000, 46-7, 85-97, 263-8).

Yeni hareketteki önemli bir eğilim, ilhamını Chibas'tan değil, 1933'ün sosyalist ideolojiye sahip ve sonradan gizli silahlı bir hareketi, *Joven Cuba*'yı (Genç Küba) örgütleyen en önemli aktörü Guiterras'tan almaktaydı. Julio Antonio Mella'nın anısı, etkisi yalnızca komünistlerle sınırlı kalmayan, başka bir ilham kaynağıydı: 1920'lerin bu genç öğrenci liderinin çalışması, kurucusu olduğu komünist partinin sınırlarının ötesine geçmiş ve partinin çizgisini hiçbir zaman kabul etmeyen birçok insana ilham vermişti. Mella ve Guiterras gibi figürler bağımsız Latin Amerika Marksist geleneği

olarak adlandırılabilecek bir geleneğin parçasıydılar: Bu düşünce ekolü, Marx ve Lenin'den kaynaklanmış, sömürgeleştirilmiş Afro-Yerli-Latin Amerika dünyasının gerçeklerine uyarlanmış ve Perulu Jose Carlos Mariategui gibi düşünürler tarafından formülleştirilmişti. Bütün bunlar göz önüne alındığında, genç Che Guevara'nın M-26-7'ye katılması, Meksika'daki rastlantısal bir toplantının sonucunda gerçekleşmiş olsa bile, tesadüfi bir olay olmaktan uzaktı. Guevara'nın siyasal ve entelektüel gelişmesi üzerindeki en büyük etki, kesinlikle bağımsız Latin Amerika Marksizmi tarafından yapılmıştı ve hiç kuşkusuz, Kübalı devrimcilerle özdeşleşmesinin sebebi, onların bir kısmında da aynı felsefi bakışı görmüş olmasıydı (Mariategui 1969, Kohan 1997).

(Devrimde -*çev.*) Komünist Parti/PSP'nin mevcudiyeti de kesinlikle inkâr edilemez; Parti, her ne kadar 1958 ortalarına kadar devrime doğrudan katılmadıysa da, proletaryanın geniş bir kesimini sınıf çizgisini esas alarak örgütlemiş ve 1920'lerden bu yana, Kübalı aydınlar arasında Marksist ve Leninist düşünceleri yaymıştı. Diğer Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, birçok ilerici aydın ya da aktivist, hayatının bir döneminde Komünist Parti'ye üye olmuş, daha sonra resmi çizgiyle çelişkiye düştüğü için terk etmiş ya da atılmıştı. 1950'li yıllarda M-26-7'ye katılmış olanların birçoğu, PSP ile de temas halindeydi; ancak, Parti'nin, Fidel ve *Moncada*cılara yönelttiği 'darbecilik' ve 'küçük burjuva maceracılığı' suçlamaları nedeniyle ondan uzaklaşmıştı. Sonradan M-26-7'nin Las Villas bölge yöneticisi olan ve devrimin zaferinin ardından değişik bakanlık görevlerinde bulunan Enrique Oltuski, 1955'te, Batista'yı serbeste seçimlere gitmeye zorlamak üzere aydınlar arasında ve sendikalarda ajitasyona dayalı 'parti çizgisini' savunan bir PSP'li avukatla yaptığı konuşmayı anlatmaktadır (bu Oltuski'nin tümüyle hatalı bulduğu bir fikirdi). (Oltuski 2000, 64-8).

Pratikte, tabandaki birçok komünist, içgüdüsel olarak silahlı mücadele ile özdeşleşmiş ve parti çizgisine itaat etmeyi reddederek M-26-7 ile aktif bir biçimde işbirliği yapmıştı. Gerilla mücadelesi ilerledikçe, parti liderliği, pozisyonunu değiştirmesi ve

M-26-7 ile ilişki kurmaya başlaması için giderek artan bir baskı altında kaldı ve sonunda, 1958 Temmuz ayında PSP'nin üst yöneticilerinden biri, Carlos Rafael Rodriguez, Fidel ve ayaklanma liderliği ile resmi görüşmeler yapmak üzere Sierra Maestra'ya gitti. Görüşmeler sonucunda, Parti, ayaklanmayı resmen desteklemeyi kararlaştırdı (Scheer ve Zeitlin 1964, 127-9). 6 Ocak 1959'da, Genel Sekreter Blas Roca, üstü örtülü bir biçimde Fidel'in liderliğini kabul ederek, PSP'nin Castro'ya ve muzaffer devrime desteğini kamuoyu önünde ilan etti; zaten partinin tümüyle marjinalleşmesini önlemek istiyorsa, başka alternatifi de yoktu (Mathews 1975, 99-100). Buna karşılık, muzaffer devrimcilerin tek beklentisi de, PSP'nin işbirliğini kabul ederken, tabi bir durumda kalmayı kabullenmesiydi.

SOSYALİZME GEÇİŞ

Bu durum, daha sonradan sosyalist seçeneğin gündeme gelmesinin, yalnızca ABD düşmanlığı karşısında bir savunma refleksinin harekete geçmesinin ve Sovyetler Birliği ile jeopolitik bakış açısına dayalı bir ittifakın sonucu olduğu anlamına mı gelmektedir? Hayır: Nasır dönemindeki Mısır örneğinin de gösterdiği gibi, Sovyet tarzı bir sosyalizmi benimsemeden de Sovyetler Birliği ile siyasal ve askeri bir ittifak kurmak mümkündü. Dahası, bu yorum, devrimin iç dinamiklerine gereken önemi vermemesi açısından da hatalıdır. (Devrimin zafere ulaşmasının üzerinden *-çev.*) bir yıldan biraz fazla bir zaman geçtiğinde, Küba burjuvazisi, Sovyetler'den, hatta PSP'den herhangi bir müdahale gelmeksizin, siyasal süreçten zaten dışlanmış (ya da kendi kendini dışlamış) bulunuyordu; kaldı ki, PSP'nin etkisi, 1960'lı yıllara gelinceye kadar en alt düzeyde idi. Geçiş sürecinin her aşamasında liderlik, Fidel Castro'nun ve M-26-7'nin ellerindeydi (Directorio Revolucianario'dan bazı figürlerin de işbirliği ile) ve devrimci hükümete verilen desteğin toplumsal tabanı, başından beri büyük bir çoğunlukla halk sınıflarından, işçilerden, köylülerden, siyahlardan, kadınlardan, orta sınıftan oluşuyordu. Burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin bazı temsil-

cileri, her ne kadar ilk aşamada sürece katılmışlarsa da, bunların etkileri çok sınırlı kalmış ve çabucak marjinal hale gelmişlerdi. Bir bakıma M-26-7, tam da Fidel'in 1956'da önerdiği şeydi: büyük toprak sahiplerinin, sanayi devlerinin, oportünist politikacıların, yerleşik çıkarların hizmetindeki avukatların olmadığı bir *ortodoksluk*. Bundan ötürü de, sosyalist bir eğilim taşıyordu ve liderlerinin Küba'ya özgü devrimciliği (*Cubania revolucionaria*) ile sarsılmaz bir biçimde ekonomik bağımsızlık, siyasal özgürlük ve toplumsal adalete inanmalarından dolayı, kaçınılmaz olarak bu yöne yöneldi. Eğer başka bir uluslararası bağlam söz konusu olsaydı, belki bu seyir, özgül olarak Sovyet tarzı bir sosyalizme götürmeyebilirdi; ama içsel devrimci güdü, ne şekilde olursa olsun, bir tür sosyalizme, orijinal özelliklere sahip bir sosyalizme yönelikti ve Sovyet modelinin dayatıldığı durumlarda bile, Küba'ya özgü orijinal ögeler, bazı gözlemcilerin 'Küba sapması' dedikleri şeyin içinde varlığını sürdürmeye devam etti.

Daha en başından beri, Kübalı liderler, ABD'deki ve içerideki sağ-kanat çevrelerden yöneltilen komünizm suçlamalarına cevap vermek zorunda kalmışlardı; 22 Ocak 1959'da düzenlediği bir basın toplantısında, Fidel, hiç kuşkusuz, samimi bir biçimde, *'Bir noktayı açıklığa kavuşturmak istiyorum: Komünist değilim'* demişti. Ama aynı zamanda, amaçlarından vazgeçmeleri için 'kırmızı pelerin' sallayarak kendilerine şantaj yapılmasına izin vermeyeceklerini de açıkça belirtmişti: *'Duruma göre hareket edeceğiz ve eğer bizi dışlamaya çalışırlarsa, kendimizi savunacağız'* (Revolucion, 23 Ocak 1959). Liderlik, devrimci hedeflerine sadık kalırken birliği korumak ve provokasyonlardan sakınmak için bir denge politikası izlemek zorundaydı. İçeride, PSP'nin sekterliğinin yanı sıra, M-26-7 ve Directorio'nun bazı üyelerinin kör antikomünizminden kaynaklanan bazı sorunlar da vardı. Mayıs 1959'da, komünistlerin bazı bölgelerdeki farklı örgütlerin yerel dalları arasında, kendi koşullarını dayatarak, PSP egemenliğini garanti altına alacak şekilde, 'aşağıdan birliği' gerçekleştirmeye çalışmalarından ötürü canlı bir polemik ortaya çıktı. Fidel, bir basın toplantısı düzenleyerek, bu işe kalkışanları suçladı ve dev-

rimin felsefesinin 'hümanizm ve *'Kübalılık'* olduğunu vurguladı (Tamargo 1959, 65; *Revolucion* 22 Mayıs 1959). Yine 1959 Kasım ayında, Küba İşçi Konfederasyonu'nun (*Confederacion Tarabajadores de Cuba*) X. Kongresi'nde, komünistler ile M-26-7 delegeleri arasında canlı tartışmalar yaşandı; seçimler sonunda David Salvador'un başını çektiği M-26-7 listesi zafer kazanırken PSP'li delegeler protesto ederek Kongre'yi terk ettiler. (*Revolucion*, 20 Kasım 1959, *Hoy*, 25 Kasım 1959). Ancak bütün bunlar olurken devrimci liderlik, genel bir çizgi olarak antikomünizm kavramını reddetti. Daha birkaç hafta önce Fidel, sağ-kanadın yönelttiği eleştirilere cevap olarak, *'Bize yönelttikleri komünist olduğumuz şeklindeki suçlamalar, yalnızca onların devrimci yasalara karşı olduklarını söylemeye cesaretleri olmadığını gösterir'* demişti (*Revolucion*, 27 Ekim 1959). Bu arada, David Salvador'un, bir yıl sonra, küçük bir yatla ülkeyi terk etmeye çalışırken tutuklandığını belirtmek de ilginç olacaktır (Scheer ve Zeitlin 1964, 293); o sıralar bir gerçekliğe dönüşmeye başlamış olan sosyalist seçeneği kabul edememişti.

Bu dönemde Küba'nın geçirdiği dramatik dönüşümde temel bir öge, kitle seferberliği ve baskısı idi. Bazı Troçkistler ve solcu yazarlar, bir yandan Küba devrimi için hayranlıklarını ifade ederken, diğer yandan yapılan her şeyin Fidel'in ve birkaç diğer komutanın emirleriyle gerçekleştiğini ima ederek, işçi sınıfı veya halkın işe müdahale etmesi ya da inisiyatif göstermesinin eksikliği konusunda üzüntülerini belirtmektedirler. Hiçbir şey gerçeğe bu kadar aykırı olamaz: Fidel ve M-26-7 liderlerinin üstlendiği önderlik rolünün kesin belirleyiciliğine karşın, tüm ülke çapında dev boyutlara varan bir kitle seferberliği de söz konusuydu. Fidel'in konuşmalarını dinlemeye gelen yüzbinler, hatta milyonlarca insan, bunu kendiliğinden bir biçimde yapıyorlar ve yalnızca gelip dinlemekle yetinmeyip, bağırıyor, cevap veriyor ve fikirlerini söylüyorlardı. İşçiler, köylüler, öğrenciler ve her kesimden halk, daha ilk günden başlayarak, yerel yönetimleri devralma, sendikaları yeniden örgütleme, batistacıların temizlenmesini isteme, ücret artışı ve daha iyi yaşam koşulları taleplerini ileri sürme konusunda son derece ak-

tifti. Her ne kadar diğer bazı durumlarda gizlilikten çıkan M-26-7, PSP ya da Directorio militanları tarafından yönetilmiş olsalar da, bu faaliyetlerin çoğu kendiliğindendi. Onbinlerce insan, bu örgütlere ve hepsinin üstünde M-26-7'ye katılıyorlardı. Başlangıçta, halk, kitlesel etkin toplumsal örgütlenmelerin eksikliğini –Küba İşçi Konfederasyonu/CTC sendikaları hariç– hissetti; ama süreç hızlanırken, durum kısa sürede değişti. Yeni örgütlerin ilki, 1959 Ekim ayında başlayan karşıdevrimci bombalama dalgasına cevap olarak 1959 Aralık ayında kurulan ve 1960 Mart'ında gerçekten operasyonel hale gelen milisti (MNR: Milicias Nacionales Revolucionarias / Ulusal Devrimci Milis):

"(Milis), Büro çalışanından ev kadınına ve gerilla mücadelesi savaşçısına kadar herkesi anavatan savunmasında biraraya getirerek ilk birleştirici alanı oluşturdu; bu alanda herkes birbirini, yalnızca gerilla efsanesi dolayısıyla değil, ortak faaliyetlere katılan devrimciler olarak tanıdı." (Diaz Castanon 2001, 119, 126)

Temmuz-Ekim 1960 arasındaki millileştirme dalgası ve ABD ile kopuşun tamamlanması, milisin katıldığı uygulamalar açısından çok yoğun bir aktiviteye tanık oldu; bu sürece iki yeni büyük kitle örgütünün kurulması eşlik etti: Devrimi Savunma Komiteleri (*Comite de Defensa de la Revolucion,* CDR) ve Kübalı Kadınlar Federasyonu (*Federacion de Mujeres Cubanas,* FMC). CDR'ler –her semtte bir tane olmak üzere sokak düzeyinde örgütlenmiş militanlardan oluşan komiteler– 28 Eylül 1960'ta, Fidel'in yaptığı bir çağrı üzerine kurulmuş olup, başlıca görevleri, karşıdevrimcilerin köklerini kurutmaktı. Bundan ötürü, muhalifler tarafından halk içindeki casusluk araçları olarak suçlandılar; ama gerçek, daha başından, bunların mahallelerde yaşayan insanların devrimi savunma coşkularını göstermek amacıyla kendiliğinden ayağa kalkmaları sonucu ortaya çıkmış olmalarıydı. Bir yıl içinde üye sayısı 800.000'i bulan ve sonunda yetişkin nüfusun yüzde 80'ini bünyesine alan bu komiteler, sağlıktan eğitime ve tatil organizasyonuna kadar her türden etkinlik için halkı seferber etmede en önemli araç haline geldiler. 23 Ağustos 1960'ta kurulan FMC'ye gelince, daha önceki birkaç kadın grubunu ulusal bir federasyon oluşturmak

üzere biraraya getiren bu örgüt, eğitim ve sağlık kampanyaları ile kadın haklarını geliştirmede anahtar bir rol oynayacaktı (Kapcia 2000, 110-11; Diaz Castanon 2001, 311).

Sosyalizm sorunu, Haziran 1960 ve Nisan 1961 arasında, petrol şirketlerinin Sovyet petrolünü rafine etmeyi reddetmesi, ardından bu şirketlerin kamulaştırılması, Eisenhower'in (dönemin ABD Başkanı -*çev.*) Kuzey Amerika pazarındaki şeker kotasını kesme kararı, bunun üzerine şeker fabrikalarının millileştirilmesi, Washington tarafından ilan edilen ambargoya Küba'nın yeni kamulaştırmalarla cevap vermesi, Domuzlar Körfezi işgali ve Fidel'in devrimin sosyalist karakterini ilan etmesi ile (16 Nisan 1961) pratikte çözülmüştü. Daha bu noktaya gelinmeden önce, 2 Eylül 1960'ta, geniş Devrim Meydanı'nda, bir milyondan fazla insanın oluşturduğu bir kitle toplantısında benimsenen Birinci Havana Deklarasyonu, anahtar niteliğinde ideolojik bir açıklamaydı. Deklarasyon her ne kadar henüz açıkça sosyalizmi savunmasa da, tüm Latin Amerika'da ABD müdahaleciliğini kınıyor ve Küba halkı adına devrimi savunan, militan antiemperyalist bir tutumu ifade ediyordu. Devrimle ilgili olarak bugüne kadar yayınlanmış İngilizce literatürde çoğu zaman gözden kaçırılan bu deklarasyon, günümüzde antikapitalist global politika açısından hâlâ anlamlıdır:

"Küba'da, özgür Amerikan toprağında, Jose Marti'nin anıtı ve anısının yanında, doğrudan, evrensel ve genel oyla ifade edilen gerçek egemenliğin uygulanmasından doğan devrolunmaz güçlerin tam uygulanmasıyla, halk, kendi Ulusal Genel Meclisini oluşturmuştur.

Küba halkının Ulusal Genel Meclisi, demokrasinin yalnızca bir seçim oylamasından ibaret olmadığı -ki bu hemen hemen her zaman aldatmacadır ve büyük toprak sahipleri ile profesyonel politikacılar tarafından kendi çıkarlarına alet edilir- ama, bu Halk Meclisi'nin şimdi yapmakta olduğu gibi, vatandaşların kendi kaderlerini tayin hakkını içerdiği; dahası, demokrasinin Latin Amerika'da, yalnızca, halk gerçekten seçme özgürlüğüne sahip olduğunda, sıradan insanlar -açlık, toplumsal eşitsizlik, cehalet ve adalet sistemi nedeniyle- en utanç verici bir güçsüzlüğe mahkum edilmediğinde, varolacağı şeklindeki inancını ifade eder.

Kısacası Küba Halkının Ulusal Genel Meclisi, Amerika önünde: Çiftçinin toprak üzerindeki hakkı; işçinin emeğinin ürünü üzerindeki hakkı; çocuğun eğitim hakkı; hastaların tıbbi bakım ve hastanede tedavi hakkı; gençlerin çalışma hakkı; öğrencilerin parasız, deneysel ve bilimsel eğitim hakkı; siyahların ve yerlilerin insanın tüm saygınlığına sahip olma hakkı; kadının sivil, toplumsal ve siyasal eşitlik hakkı; yaşlıların güven içinde yaşama hakkı; aydınların, sanatçıların ve bilim insanlarının, eserleriyle, daha iyi bir dünya için mücadele hakkı; devletlerin emperyalist tekelleri millileştirerek zenginliklerini ve ulusal kaynaklarını kurtarma hakkı; ulusların, dünyanın tüm halklarıyla serbestçe ticaret yapma hakkı; ulusların kayıtsız şartsız egemenliğe sahip olma hakkı; ulusların kışlaları okullara çevirme, işçilerini, köylülerini, öğrencilerini, aydınlarını, Siyahi ve Yerli vatandaşlarını, kadınları, gençleri ve yaşlıları, ezilen ve sömürülen halkı, kendi elleriyle kendi haklarını savunsunlar ve kaderlerini belirlesinler diye silahlandırma hakkını ilan eder." (aktarma, Ağustos 1999, 196-7)

Bu bildiriyi, 17 ay sonra (4 Şubat 1962'de), halkların kendi kaderlerini belirleme hakkını vurgulayan ve devrimlerin ihraç edilemeyeceğini ilan eden (ABD ve OAS/Amerikan Devletler Örgütü, Küba'yı bunu yapmakla suçluyorlardı), ancak Küba halkının Latin Amerika halklarına devrimin mümkün olduğunu gösterdiğini belirten İkinci Havana Bildirisi izledi. Her iki deklarasyonda da, Küba, kulaklardan silinmesi güç *'İlk Özgür Amerikan Toprağı'* (*Primer Territorio Libre de America*) sözleriyle tanımlanıyordu; kendi içinde çok büyük önem taşıyan bir mesajı içeren bu tanım, diğer şeylerin yanı sıra, sonuçta bütün bir yarıküreyi tanımlamak üzere oluşturulmuş 'Amerika' adının kullanım hakkını, onu haksız bir biçimde gasp etmiş olan emperyalist güçten geri alıyordu. Kübalı tarihçi Maria del Pilar Diaz Castanon'un sözleriyle: *'Halk, bir bütün olarak, altüst etme sürecinin (yani kurulu düzenin altüst edilmesinin) baş aktörü olmuştu'*, (Diaz Castanon 2001, 126); 1960 Mart'ında Fransız cephane gemisi *La Coubre*'nin Havana Limanında dramatik bir biçimde infilak etmesinin ardından ilk kez yükse-

len *'Patria o Muerte!'* (Vatan ya da Ölüm!) haykırışı da* Anavatan-Ulus-Devrim kavramlarının özdeşliğine, iki Havana bildirisinde resmi ifadesini bulmuş olan bir özdeşliğe işaret etmekteydi. (Diaz Castanon 2001, 124-6)

Birinci Havana Deklarasyonu'nun yayınlanmasından yaklaşık altı ay sonra, uzun süreden beri beklenen, ama devrimci silahlı güçler, milis ve tüm halk tarafından bozguna uğratılacak olan işgal (girişimi -*çev.*) gerçekleşti: 'Domuzlar Körfezi zaferi, Anavatan-Ulus-Devrim özdeşliğini güçlendirdi; bu özdeşlik, halkın uğruna dövüştüğü ve kazandığı 'sosyalist' sıfatına prestij kazandırırken, kolektif başaktöre, yani devrimci özne olarak halk (kavramına -*çev.*), kahramanca bir boyut kattı. (Diaz Castanon 2001, 133). Küba halkı -milis, CDR'ler, FMC, CTC, işçiler, köylüler, ev kadınları, öğrencilerden oluşan geniş çoğunluk-, Latin Amerika'da ABD emperyalizminin uğradığı bu ilk -ve Küba devrimine tarihteki kendine özgü yerini kazandıran- efsanevi bozguna kendi katkısını yapmıştı. Bu koşullarda, Marksizm-Leninizmin benimsenmesi, daha sonra Fidel'in 2 Aralık 1961 konuşmasıyla resmi hale gelecekti (Fidel bu konuşmasında, *'Bir Marksist-Leninistim ve hayatımın sonuna kadar öyle kalacağım'* diyerek görüşlerini herkese ilan etti). Bu tavır, kısmen Washington'la tam bir kopuşu izleyen jeopolitik duruma verilmiş bir yanıt olmakla birlikte, aynı zamanda, geride bırakılan üç yılın dramatik mücadelelerinin akışı içinde devrimci liderlik ve Küba halkının çoğunluğu arasında gelişen gerçek sosyalist seçeneğin de dile getirilmesiydi. Ne var ki, işlerin bu noktaya varmış olması, görünüşün aksine, PSP ya da Sovyet ortodoksisi açısından tam bir zafer anlamı taşımıyordu.

Havana'daki yeni rejimin gerçek yönelişi, 1962 Mart ayında patlak veren 'mikro hizip' ya da 'Escalante skandalı' ile açıklık kazanmaya başladı. Daha önce de belirtildiği gibi, 1961 Haziran'ında, M-26-7, PSP ve Directorio Revolucionario örgütlerini tek bir güç, ORI, olarak kaynaştırmayı amaçlayan bir anlaşma yapılmıştı.

---

* Küba Hükümeti, ambargo altındaki ülkeye cephane getiren geminin bir CIA ajanının sabotajı sonunda batırıldığını açıklamıştır. -*çev.*

ORI'nin Genel Sekreterliği'ne, önde gelen bir PSP lideri, Anibal Escalante getirilmişti. Birkaç ay sonra, Escalante'nin, isyancı orduda görev yapmış önde gelen gerilla savaşçılarını ve kentlerde yeraltında mücadele etmiş militanları dışlayarak, klasik Stalinist tarzda, PSP çizgisindekileri anahtar pozisyonlara getirmek amacıyla yetkilerini kötüye kullandığı açığa çıktı. 16 Mart 1962'de, Fidel, halk önünde yaptığı dramatik bir konuşmayla bu tavrı reddetti; ardından ORI tümüyle yeniden örgütlenirken, Escalante Doğu Avrupa'ya 'diplomatik sürgüne' gönderildi ve kendisine bağlı 'mikro hizip' dağıtıldı (Kapcia 2000, 130-2). Bu gelişmeler, sosyalist Küba'da gerçek iktidarın M-26-7 kıdemlilerinin ellerinde bulunduğunu ve Sovyetler Birliği ile kurulan siyasal, ekonomik ve askeri ittifakın, koşulsuz uydu statüsünün kabulü anlamına gelmediğini gösteriyordu (Escalante 1966'da Küba'ya döndüğünde, ultra-ortodoks fraksiyonunu Parti içinde bir kez daha örgütlemeye çalışacak; ancak 1968'de tutuklanarak 30 yıl hapse mahkum edilecekti) (Kapcia 2000, 138-9).

ABD ile kopuşun nihai aşaması olan 1962 Ekim'indeki Füze Krizi, Kübalıların Sovyet gücüne tabiyetinin sınırlarını da belirledi. Krizin, ABD ve Sovyetler Birliği tarafından, Kübalılara danışılmaksızın çözülmesi, füzelerin gerçekten kaldırılışını onaylamak amacıyla Birleşmiş Milletler'in yerinde gözlem yapma talebini reddeden Havana'da öfkeli bir tepkiye yol açtı. Nihai sonuç, ABD'nin adayı işgal etmeme taahhüdünde bulunması (güvenilirliği son derece tartışmalı bir taahhüt) ve Küba-Sovyet ittifakının daha gerçekçi bir temelde sağlamlaştırılmasıydı. Sovyet desteğine ihtiyaç duyan ve bu desteği alacağı konusunda kendisine güvence verilen Küba, Washington'un tam burnunun dibinde, Sovyet blokunun sağlam bir kalesi haline geliyor, ancak buna karşılık bir süper güç olan komşusu tarafından sistematik bir ablukaya alınıyordu. Daha sonraki 30 yıl boyunca, Küba, Sovyet çıkarlarını devamlı savunmakla birlikte, özellikle Latin Amerika ve Afrika'daki devrimci hareketleri destekleme söz konusu olduğunda, inisiyatifi elinde bulundurma hakkı konusunda ısrarcı oldu.

İçsel olarak sosyalizme geçiş, 1963 yılında gerçekleştirilen

İkinci Tarım Reformu (birincisinden daha radikaldi) ve tüm küçük işletmeleri millileştiren 1968'in 'Büyük Devrimci Saldırı'sı ile sağlamlaştırıldı. Bu arada, Küba sosyalizminin orijinalitesi, 'moral teşvikler' ve gönüllü çalışmaya verilen önceliğin yanı sıra, Che Guevara ile ekonomik politikada Sovyet ortodoksluğunu savunanlar arasındaki tartışma sırasında da bir kez daha doğrulandı (Bkz. Silverman 1973). Yine, uluslararası sorunlarda, Havana'nın başka yerlerdeki gerilla hareketlerine verdiği destek, Moskova'da hep güvensizlik uyandırdı; ancak Kübalılar açısından, bu, kökleri Marti ve Bolivar'daki Latin Amerikan Birliği düşüncesine uzanan (ve köleliğin tarihi dolayısıyla doğal olarak Afrika'ya kadar yayılan) kendi devrimci görüşlerinin ayrılmaz bir parçasıydı. 1960'lı yıllardaki (ve daha sonraki) Küba idealizmi, aslında silahlı mücadele yılları boyunca Fidel ile halk arasında oluşan devrimci halkçı bağın, emperyalizmle muzaffer çatışmanın ve sosyalist dönüşümün mantıki bir ifadesiydi: Küba halkı (tüm bu mücadelelerden -*çev.*) sarsılmaz bir irade ve kendine güvenle kolektif bir özne olarak çıkmıştı ve artık bürokratik yarım önlemlerle yetinmeyecekti.

Sözü edilen yıllardaki destansı mücadelede, birliklerinin hem mimarı hem de simgesi olan Fidel'le kurdukları samimi bağ aracılığıyla Küba halkının kimliğinin kolektif bir devrimci aktör olarak bu oluşumu, sosyalist saflığın savunucusu ve 'Yeni Adam'ın cisimleşmiş modeli Che Guevara'nın oynadığı özel rol ile daha da güçlendirildi. Böylece Küba ulusu yalnızca Latin Amerika'da ve Üçüncü Dünyadaki devrimin öncüsü olmakla kalmıyor, daha önce hiçbir devrimin başgöstermediği yerlerde, günlük başarılara ağırlık veren 'reel sosyalizm'in uzun geçiş sürecini beklemeksizin, gerçek komünist eşitlik idealini gerçekleştirmek için riske atılıyordu. Aynı zamanda bir enternasyonalizm modeli oluşturan Che'nin, Arjantinli kimliğiyle Küba'da gördüğü ve Fidel ile kıyaslanabilecek 'hüsnü kabul' -yalnızca resmi düzeyde değil, halkın gönlünde de- gerçekten dikkat çekiciydi. Böylesi bir kabul yalnızca devrimci bir süreçte görülebilirdi ve bu da Küba devriminin derinliği ve otantikliğinin bir başka kanıtıydı. 1965'te Che'nin Kongo'daki gizli gö-

revi ve bir yıl sonra And sıradağlarını Latin Amerika'nın Sierra Maestra'sına çevirmek üzere Bolivya'ya hareket etmesi, onun ve Kübalıların, devrimci enternasyonalizminin en kapsamlı ifadesiydi. Her ne kadar Che'nin Bolivya'ya gidişini ve orada 10 Ekim 1967'de trajik ölümünü çevreleyen olaylar, sonradan Fidel'in ve Küba'nın, bir bakıma bu ölümden sorumlu tutulabileceğine ilişkin bir yığın eleştiriyi içeren hacimli bir polemik edebiyatı doğurmuşsa da, birçok Kübalı ve iki lidere yakın olan birçok insan açısından, bu, 'düşünülemez' bir şeydi:

"Che'nin 1965'te ortadan kaybolduğu zamandan beri biliyordum ki, iki adam arasında kötü bir duygu ya da bir tartışma olamazdı... Che Guevara ve Fidel Castro'nun tartıştıkları ve Kübalı liderin, arkadaşını, önce Küba'da, sonra da her türlü yardımdan yoksun bırakılmış bir şekilde ölüme gönderdiği Bolivya'da cezalandırdığı şeklindeki zalim iftira, diğer birçok kötü niyetli ve cahilce yalan gibi, inanç ya da kuşku olarak, kitaplarda ve yanıltılmış kafalarda yaşayacaktır." (Mathews 1975, 266)

Bolivya'daki gerilla stratejisinin iyi düşünülmediği ve 1960'lardan 80'lere kadar, tüm Latin Amerika'da silahlı ayaklanmaları desteklemeye yönelik Küba stratejisinin gerçekten de birçok ülkedeki fiili koşullara uygun düşmeyen devrimci bir iyimserliğe dayandığı görüşünü destekleyen güçlü kanıtlar mevcuttur. Ama bu, devrimin Marti ve Bolivar'a uzanan ideolojik kökleriyle bütünüyle uyumluydu ve hiç kuşkusuz bundan ötürü, tüm kıta ölçeğinde, hatta koşulların ayaklanma için olgunlaşmadığı bazı ülkelerde bile yankı buldu; bu stratejinin bazı ülkeler açısından koşullara uygunluğu ise, daha sonraları Orta Amerika ülkelerindeki ayaklanmalar ve tartışmalı da olsa, Kolombiya'da süregelen mücadele tarafından doğrulandı. 1960'larda Küba, SSCB ile yakın ittifak kurmuş olmasına karşın, Bloksuzluk Hareketi'nde, Cezayir ve Vietnam ile birlikte çok önemli bir rol üstlenmişti; pratikte bu tavır, Soğuk Savaş ortamında Sovyet blokuna bağlı kalmaya devam edilse bile, dünya bağlamında özerk bir sosyalist eğilimi, Moskova'nın 'barış içinde birarada yaşama' tezinin pratikte zımnen reddedilmesini ifade ediyordu. Birçok yıl sonra, Küba Komünist Partisi'nin kumandan

Manuel Pineiro* yönetimindeki *'Departamento America'*sı ('Amerikalar Departmanı'), Latin Amerika devrimcileri için hâlâ temel bir referans noktasıydı ve gerçekte, şimdi bile o, Küba'ya özgü enternasyonalizmi, çok farklı bir bağlamda da olsa, ifade etmeye devam ediyor.

DEĞİŞEN GELİŞME STRATEJİLERİ

Ekonomi politik açısından bakıldığında da, Küba politikası, çok güçlü Sovyet etkisi altında kalmış olmasına karşın, orijinal özelliklerini korumayı başarmıştı. Başlangıçtaki hızlandırılmış sosyalist sanayileşme projesi, 1963-64'te, sermaye birikiminin yetersizliği ve hızlı geçiş sürecinin neden olduğu bazı tıkanıklıklarla karşılaşınca gözden geçirilmek zorunda kalındı. Bu noktada, bir yandan uzun vadeli bir ekonomik çeşitlendirme politikası izlenmesi, diğer yandan bir sermaye kaynağı olarak şeker üretiminin azamiye çıkarılması kararı alındı. Aynı dönemde, Sanayi Bakanı olarak Che Guevara, Sovyet sisteminin tersine, emek disiplinini ve büyümeyi sağlamada önceliği kolektif moral teşviklere veren Bütçe Finans Sistemi olarak bilinen merkezileşmiş bir planlama yapısını savunmaktaydı. Ancak bu idealizm Che ile sınırlı değildi: 1965'te onun ayrılmasının ardından, Fidel ve diğer eski gerilla komutanlarının esinlediği bir anti-bürokratik kampanya başlatıldı; doğrudan sosyalist inisiyatif adına yürütülen bu kampanyanın sonucu, planlama ve muhasebe sistemlerinin zayıflaması oldu. 1968'de, 'Büyük Devrimci Saldırı'da, tüm küçük işyerleri millileştirildi: Kampanya sırasında, '...özel teşebbüs, eğitimin ya da gelişen bir sosyalist "bilincin" sonucu olarak değil, emirle yasaklanmıştı' ve sonuç, halkı 'toplumsal' çıkar adına harekete geçmeye teşvik eden sosyalist bir aşırı coşku halinin (evangelism) ortaya çıkmasıydı' (Cole 1998, 30-1).

---

* *Manuel Pineiro Losada, 'Kızıl Sakal'*: Küba devriminin çekirdek lider kadrosunun bir üyesi ve Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Latin Amerika ülkelerinin sorunları ile ilgilenen departmanının başkanı. Küba'nın Latin Amerika'daki ayaklanmaları desteklediği dönemde, ABD ve Batılı çevrelerde, birçok örtülü operasyonun yöneticisi olarak suçlanmıştı. 1998 yılında Havana'da bir trafik kazası sonucu öldü. *–çev.*

Bu strateji, 1970 yılındaki ünlü '10 milyon ton zafra' (şekerkamışı) kampanyasıyla zirveye ulaştı. Ama bu hedefin de gerçekleştirilmesi mümkün değildi ve yine sonuç, yalnızca Fidel'in sorumluluğu üstlenerek daha gerçekçi ve 'Ortodoks' bir ekonomik projenin benimsenmesini sağlamasıyla çözülebilen, siyasal ve ekonomik bir kriz oldu. 1972'de Küba, COMECON'a, Sovyet blokunun entegre ekonomik yapısına katıldı ve 1973'te, SDPE (*'Sistema de Direccion y Planificacion de la Economia' / Ekonomik Yönetim ve Planlama Sistemi*) olarak bilinen Sovyet tarzı bir planlama sistemini benimsedi. Bu yöneliş kesinlikle olumlu sonuçlar verdi: 1972'den 1981'e kadar GSYİH'da (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) yıllık ortalama 7.8'lik bir büyüme oranı ve diğer Latin Amerika ülkelerinin gerçek kişi başına gelirlerinin azaldığı 'kayıp on yıl' olarak bilinen 1980'lerin büyük bir bölümü boyunca sağlanan sürekli büyüme. Ancak bu büyüme, Küba'nın şeker, nikel ve diğer birkaç hammaddesinin Sovyet petrolü ve COMECON ülkelerinin ürettiği mamul maddeler ile değişimine dayalıydı; bu durum ise, Küba'nın azgelişmişliğinin, kapitalizm altındakinden daha tercih edilir koşullarda da olsa, esasta devam etmesi anlamına geliyordu. Dahası 1965 sonrası Sovyet politikası uyarınca, SDPE, kolektif sosyalist bilincin altını oyarak, merkezi bürokratik planlamayı işletme kârlılığı ve bireysel maddi teşviklerle birleştirmişti. Her ne kadar sendikalar 1970'li yıllarda büyümüş ve işletme yönetimine katılma açısından daha geniş olanaklara kavuşmuşlarsa da, pratikte karar almaya ilişkin yetki alanları merkezi planın ve COMECON tarafından empoze edilen uluslararası işbölümünün talepleriyle kesin olarak sınırlanmıştı (Cole 1998, 32-6).

SDPE'nin bu kusurları, sistemin 1980'lerin ortalarında terk edilmesine kadar giderek daha yüksek sesle dile getirilen eleştirilere yol açtı. Bu eleştirmenlerin en ilginçlerinden biri olan Kübalı yazar Juan Antonio Blanco, bu sistemin, ekonomide 'ilkel ve yetersiz' otoriter bir planlamaya, siyasette ise, eskiden yaratıcılık ve inisiyatif kaynağı olan örgütlerin bürokratlaşmasına yol açtığını belirtmektedir:

"Gerçekten de, işlediğimiz en kötü hatanın, en dramatik ve uzun

süreli etkiler yaratan hatanın, Sovyet sosyalizm modelini izlemeye karar verişimiz olduğunu söylemeliyim. Sosyalizmimizin bu on beş yıllık 'Ruslaştırılması', toplumun hemen her alanında büyük sorunlar yarattı. (Blanco 1994, 24)

SDPE'nin kusuru, halk katılımının eksikliği ile sınırlı değildi. Tıpkı Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, Küba'da da bu sistemin, uzun vadede, ciddi biçimde etkisiz kaldığı kanıtlandı. Bakanlıkların merkezi kararları dayattıkları koşullarda, işletme özerkliği bir aldatmacadan ileri gitmiyordu: kârlılık, keyfi fiyat artışlarıyla yapay olarak korunuyordu; mallar aşırı üretimi gizlemek üzere istif ediliyordu ve işçiler normları aşmayacak gevşek bir çalışma sistemi yaratmışlardı. *'SDPE'nin bürokratik merkeziyetçiliği, bakanlıkların, kaynaklar için diğer bakanlıklarla yarışarak (bu yarış, bazı bakanlıkların, kendi denetimleri altındaki işletmelere, aşırı ve kullanılmayan kaynakları 'gereksiz' olarak deklare etmeme talimatı vermelerine kadar varıyordu) kendi ilgi alanlarını sıkı bir denetim altında tutmalarının yanı sıra, planlamacıların bürokratik alışkanlıkları ve elitist şişinmelerinde yansımaktaydı'* (Cole 1998, 35). Sonuç, gerçek bir koordinasyon eksikliği, bitmeyen projeler verimsizlik ve aldırmaz bir havanın (cynicism) yayılması oldu. Bu arada Küba, kapitalist dünyayla ticareti hiç kesmemişti ve 1970'lerde dünyadaki pazar koşulları olumlu yönde seyrederken (şeker fiyatları artıyor ve Sovyet petrolünün yeniden ihraç edilmesi iyi para getiriyordu) dövizle borçlanma hatasını yapmıştı. 1980'lere gelindiğinde, tıpkı diğer Latin Amerika ülkeleri gibi, Küba da, borçlarını ödeyemez durumdaydı. Aradaki fark, Küba'nın COMECON şemsiyesi altında bulunması ve böylece IMF'in sınırlamalarından sakınırken, ekonomisini genişletmeye devam edebilmesiydi; ama bunun da uzun vadedeki sonucu, Sovyet bloku çöktüğünde, Batılı kredi kaynaklarından yararlanamamak oldu.

Sovyet tarzı planlama sisteminin, siyasal ve ekonomik alandaki olumsuz etkileri giderek açık hale geldikçe, siyasi bilinç düzeyi yüksek devrimcilerden kaynaklanan radikal bir yeniden değerlendirme baskısı arttı. Bu durumda, *'Başkumandan'*, 1985'te

devrimi tehdit eden olumsuz eğilimleri reddederek ve bunların yerine 1986 yılındaki Üçüncü Parti Kongresi'nde alınan 'düzeltme' (rectification) politikasını geçirerek, bir kere daha dizginleri ele aldı. Merkezi bürokratik planlama, 1988 yılında yerini, planların hazırlanmasında daha büyük esnekliğe/özerkliğe izin veren ve işçi katılımını artıran 'sürekli planlama'ya bıraktı. Çalışma normları daha gerçekçi hale getirildi; en düşük maaş alan kesimde genel ücret artırımına gidildi (önce tarımda, daha sonra hemşirelerde ve öğretmenlerde) ve gönüllü çalışma projeleri yeniden devreye sokuldu; 1980'de izin verilen özel çiftçi pazarları, eşitsizliğin artmasına yol açmaları nedeniyle kapatıldı (ancak bu önlem, birkaç yıl sonra 'Özel Dönem'de, tersine çevrildi) (Cole 1998, 45-50).

Yine bu yıllarda, uluslararası durum, Reagan yönetimindeki ABD'nin düşmanca tutumunu sertleştirmesi ve Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov reformizmi nedeniyle giderek kötüleşmeye başladı. Fidel, (bu gelişmeler karşısında -*çev.*) 'glasnost' ve 'perestroika'ya karşı takındığı sert tavırla birçok gözlemciyi şaşırttı; 'Stalinist' ya da 'muhafazakar' olarak eleştirilen bu tavır, gerçekte Küba devriminin orijinalitesinin, Küba sosyalizminin daha halkçı ve katılımcı karakterinin -bundan ötürü liberal bir 'açılım'a ihtiyacı yoktu- bir olumlanmasıydı. Fidel, bu tavrıyla, ileri görüşlülüğünü bir kez daha göstermişti, çünkü 'açılım' seçeneği her halükârda neredeyse kaçınılmaz bir biçimde Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyona yol açacaktı.

Gerçekte 'düzeltme' hareketi, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve 1992'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünü izleyen emsali görülmemiş krizden Küba'nın hayatiyetini koruyarak çıkmasına önemli katkıda bulunan, bir tartışma ve 'köklere dönüş' süreci olarak başlamıştı. Bu dönemde, neredeyse tüm gözlemciler, Küba devriminin kısa sürede çökeceği konusunda birleşiyordu ve Miami mafyası, coşkuyla Castro'nun çöküşünü kutlama hazırlıkları yapıyordu. Sovyet blokunun çöküşünün Küba üzerindeki etkisi, gerçekten de feci oldu: Üç yılda, ülke dış ticaret hacminin yüzde 85'ini kaybetti; GSYİH yüzde 35 oranında düştü. Özellikle Sov-

yet petrolünün kesilmesi cok ciddi sonuçlar yarattı: birçok fabrika yakıt olmadığı için kapandı; kamu ulaşımı durma noktasına geldi; traktörlere, biçerdöverlere, pompalara koyacak yakıt bulunamadığından mekanize tarım işlevini yitirdi; pazara ulaştırılamayan ürünler tarlalarda çürüdü; günde 16 saate varan elektrik kesintilerine gidildi ve devrimin başından beri ilk kez gerçek anlamda açlık ve yetersiz beslenme sorunu ortaya çıktı. Hükümet, aşırı kıtlık durumuyla baş edebilmek için 'barış zamanındaki savaş ekonomisi' olarak tanımlanan 'Özel Dönem'i başlattığını ilan etti. Tamamen haklı olarak, başka hiçbir ülkede böylesi kritik bir durum karşısında hükümetin birkaç aydan fazla dayanamayacağı söylenmiştir; rejimin bu sınavdan yaşamını sürdürerek çıkabilmesi, devrimin devam eden canlılığının en ikna edici göstergesidir. Dahası, kriz, ABD ablukasının yoğunlaşmasıyla daha da derinleşmişti: 1992 ve 1996 yıllarında kabul edilen Torricelli ve Helms-Burton Yasaları ile ABD, üçüncü ülkeleri de kendi uyguladığı yaptırımları uygulamaya zorlayarak Küba'nın boynundaki ipi iyice sıkıştırmaya çalışıyordu.

Küba'nın bu güçlüklerin üstesinden nasıl gelebildiğini anlayabilmek için birkaç faktörü göz önüne almak gerekir: Birincisi, böylesi ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya bulunduğu koşullarda bile Küba, diğer Latin Amerika ülkelerinin (örneğin Sandinist Nikaragua'nın) tersine, IMF tipi deflasyonist önlemleri yürürlüğe koymadı; ikincisi, genel olarak uygulanan ücretsiz sağlık ve eğitim sistemini, ucuz erzak dağıtımını (temin edilebilen ürünlerde), ücretlerin yüzde 20'sini geçmeyecek şekilde düzenlenmiş kira denetimi sistemini, gaz, elektrik ve diğer temel hizmetlerde uygulanan yüksek indirimleri korudu; üçüncüsü, 1993-94 yıllarında gerçekleştirilen reformları -doların serbest dolaşımı, isteyenler için bireysel iş kurma olanağı, yabancı sermaye ile ortak yatırımlar ve yeni bir vergi sistemi- ancak halkın çok geniş katılımıyla gerçekleştirilen bir danışma sürecinin ardından benimsedi. Küba sosyalizminin halkçı karakterinin bir diğer göstergesi, devrimci Grenada'nın ABD tarafından işgalinin ardından 1980'li yılların ortalarında yeniden gözden geçirilen,

ülkenin savunma doktrinidir. Bu doktrin uyarınca, Kübalılar, düzenli orduya güvenmekten çok, 1960'lardan bu yana ihmal edilmiş olan halk milisini yeniden canlandırarak, 'Bütün Halkın Savaşı' stratejisini geliştirdiler:

"... Aşağı yukarı üç milyon insan askerlik sanatı ve savunma ile ilgili konularda örgütlendi ve eğitildi... ABD işgali durumunda halkın kolayca ulaşabilmesi için fabrikalara, çiftliklere, üniversitelere, şehirlerdeki farklı bölgelere ve adanın her tarafına yayılmış küçük kasabalara silah dağıtıldı." (Blanco 1994, 25-6)

Blanco'nun belirttiği gibi, halkın bu şekilde silahlandırılması, devrime verdiği destek konusunda ona duyulan büyük güveni gösteriyordu. En son olarak ve hiç kuşkusuz, Küba'nın, ABD şantajı karşısında boyun eğmeyeceği gibi, intihara götüren 'perestroika' yolunu da izlemeyeceğini, sosyalist olarak kalacağını ve şekillenmekte olan yeni ve düşman dünyada kendi modelini oluşturacağını ısrarla savunan Fidel'in liderliği, devrimin yaşamını sürdürmesinde bir kez daha belirleyici bir unsur oldu. Özel Dönemin güçlükleriyle boğuşurken ülkede açıklığa kavuşan bir diğer husus da şuydu: Küba, şu ya da bu şekilde, güçlü katılımcı özellikleriyle, sosyalizmin farklı bir türü olarak kendi Kübalı ve Latin köklerine dönmek zorundaydı.

1995'ten itibaren ekonomide düzenli bir iyileşme yaşandı. 2002'ye gelindiğinde aşağı yukarı yüzde 25'lik bir kümülatif büyüme gerçekleşmiş ve üretim önemli ölçüde çeşitlenmişti (en önde gelen sektörler ilaç sektörü ve bioteknoloji olmak üzere). Birçok devlet çiftliği, özellikle şeker sektöründe, UBPC (*Unidades Basicas de Produccion Cooperative / Kooperatif Üretimin Temel Birimleri*) olarak bilinen kooperatiflere dönüştürülmüştü; bu çiftliklerde mülkiyet hâlâ devlete ait olmakla birlikte yönetim ve planlama işçilerin ellerindeydi. Ayrıca UBPC'ler diğer ürünleri de üretecek biçimde çeşitlendirilmişlerdi. Endüstriyel yönetim, SPE'nin (*Sistema de Perfeccionamiento Empresarial / Yönetim Optimizasyon Sistemi*) yönetimi altında devlet tarafından belirlenen planlama öncelikleri içinde pazar koşullarını yansıtacak biçimde yeniden şekillendirilmişti (Bu sistem de daha sonraları kapitalist zihniyetli

yeni bir yönetici sınıf yaratmakla eleştirilmiştir) (Carmona Baez 2004, 166-80). Ancak, sosyalizme bağlılığı nedeniyle Küba'da büyük saygı gören Bakanlar Konseyi Yürütme Sekreteri Carlos Lage, SPE'nin işletmelerin etkinliğini işçi katılımıyla birleştirdiğini ve toplumsal adaleti sağlamak için sendika ve parti müdahalesini sağladığını öne sürmektedir. Nitekim Carmona Baez de, 'SPE'nin uygulanması ile denenen şey, devletin pazar üzerindeki etkisinin azamileştirilmesidir' diyerek bunu kabul etmektedir (ibid, 182-3). Küba'da halen, olasılıkla işletmelere daha geniş özerklik sağlamayı (Carranza Valdes et al. 1996), bireysel veya kolektif mülkiyetli küçük ve orta işletmelerin sayısını artırmayı ve devlet işletmelerinin yönetimine daha geniş işçi katılımı sağlamayı öngören alternatif ekonomik stratejilere ilişkin geniş bir tartışma yürütülmektedir (Blanco 1994, 48-50).

Siyasal olarak en önemli gelişmeler ise, neoliberal küreselleşmeye karşı uluslararası muhalefette Küba'nın öncü rolü üstlenmesi ve içeride, 21. yüzyılın gerçeklerine uygun ama aynı zamanda devrimin Kübalı ve Latin Amerikalı köklerine sadık, yeni bir Sovyet sonrası sosyalizm modeli arayışını içeren tartışmanın başlatılmasıdır. ABD'nin sürekli tecavüzkâr davranışları karşısında, herhangi bir bölünme ya da zayıflık belirtisi devrimci rejimi yıkmak için hemen istismar edileceğinden, muhtemelen bu tartışmanın alanı sınırlı kalacaktır; ancak, Katolik Kilisesi'nden Evangelistlere kadar uzanan bir dizi dinsel örgütlenmeye açılış, organik tarımın geliştirilmesi, 'gay' haklarının kabulü ve Fidel'in İbero-Amerikan Devlet Başkanları toplantıları ve Rio de Janeiro'daki BM 'Dünya Zirvesi' gibi uluslararası toplantılara aktif katılımı, bunların hepsi Küba'nın yenilenme ve günümüzün temel sorunları ile ilgili konuların tartışılmasına katılma yönündeki arzusunu göstermektedir. Kübalı liderler, sosyalizmin günümüzde devam eden geçerliliği ve dünya sorunlarına kapitalist olmayan bir çözüm bulma ihtiyacı üzerinde ısrar ederken, Küba modelini ihraç niyeti taşımamamışlar ve Venezüella'daki Chavez rejiminden Brezilya'daki Lula rejimine kadar çok değişik ilerici rejimleri destekleme konusunda açık bir yaklaşım göstermişlerdir. Küba, günümüz dünyasında, iktidara

gelişinden onlarca yıl sonra bile hâlâ ilgi ve tartışma odağı olmaya devam eden devrimci bir rejimin en iyi örneğidir ve bu yüzden onun kökenlerini, gelişimini ve orijinal özelliklerini yeniden incelemek önem taşımaktadır.

KÜBA'NIN GERÇEK ÖZGÜNLÜĞÜ

Buraya kadar söylenenler, Küba deneyiminin özgünlüğünün, silaha başvurmaktan çok, ortodoks olmayan kökenlerinde ve gelişme çizgisinde yattığını göstermektedir. Küba tarihinin ayrıntılı incelemesine dayalı dikkatli bir analiz, Küba devriminin tümüyle orijinal en az dört yönünü ortaya koyar. Bunlardan birincisi, derin kökleri ulusal kültürün içine uzanmış bulunan demokratik halkçı bir ideoloji etrafında üst derecede bir birliğin, dikkat çekecek kadar geniş bir uzlaşmanın sağlanmasıdır; 1959'da ve sonrasında, 'muhalefetin', ister açıkça gerici, ister liberal olsun, siyasal ifadesi asgari ölçüdeydi. Küba sürecinin ikinci dikkat çekici özgünlüğü, başlangıçta mevcut olan bu halkçı uzlaşma çizgisinde önemli bir kırılma olmaksızın, sosyalizme geçişin şaşırtıcı derecede hızlı ve bütünsel olarak gerçekleştirilmesidir: halkçı demokratik ideoloji, önemli bir sarsıntı geçirmeksizin ve özgün özelliklerini yitirmeksizin sosyalist yönde bir evrim geçirmiştir. Üçüncü özgün özellik, tüm süreçte, önemi üzerinde ne kadar durulsa yeri olacak bir adamın, Fidel Castro'nun merkezi rolüdür; her ne kadar –Maria del Pilar Diaz Castanon tarafından çok iyi çözümlendiği gibi– devrim, kolektif özne olarak Küba halkının eseri olsa da, Fidel bu kolektif öznenin kişileşmesi, sezgisel sözcüsü olmuştur. Bu, doğal olarak, olumsuz anlamda 'popülizm', *caudillismo** ve hatta diktatörlük suçlamalarına yol açmıştır. Bu suçlamalar temelde yanıltıcı ve hatalı olmakla beraber, yine de Fidel'in baş aktör oluşunun kökenleri ve özellikleri ile ilgili açık bir analiz yapmadan reddedilemezler. Ne ki, bu suçlamalar, sürecin dördüncü ve nihai orijinal özelliği, yani onun esas olarak demokratik karakteri, net bir biçimde anla-

* İspanyolca 'caudillo/lider' sözcüğünden türetilmiş bir deyim. Etrafındakilere söz hakkı tanımayan lider, siyasal patron. *–çev.*

şıldığı takdirde yine havada kalacaklardır: aşağıda üzerinde durulacak olan sınırlamalara rağmen, devrim, gerçekten katılımcı bir sosyalist demokrasi yaratmak için devamlı çaba göstermiştir ve bu açıdan sağladığı başarılar küçümsenmemelidir. Bu özgün özelliklerin ilk ikisi -geniş devrimci uzlaşı ve sosyalizme hızlı geçiş- yukarıda çözümlenmişlerdi, ancak Fidel'in üstlendiği kişisel baş rol demokrasi meselesi üzerinde biraz daha durmak gerekmektedir.

FİDEL: POPÜLİST BİR 'CAUDİLLO' MU, YOKSA MARKSİST BİR DEVRİMCİ Mİ?

Devrimin belirtilen özgün özellikleri temeli üzerinde, şu nokta tam bir açıklık kazanmış olmalıdır: Havana'daki rejimi 'Stalinist' olarak tanımlayanlar, Küba tarihinden hiçbir şey anlamayanlardır. 1961'den 1989'a kadar süren güçlü Sovyet etkisine rağmen, devrim, hiçbir zaman kaybolmamış farklı kökler ve özelliklere sahipti; Fidel'in, Che'nin ve M-26-7'nin teori ve pratiği ise Stalinizmden başka her şeye benzetilebilirdi. Hemen tüm gözlemciler, bu devrimin derin köklerinin Küba'nın halkçı geleneklerine uzandığını kabul etmektedirler; Fidel'in sözleriyle, *'Devrim, palmiye ağacı kadar Kübalıdır'* (Bohemia 22 Mart 1959, 75). Yine onun Marti, Maceo ve bağımsızlık savaşının *'mambi'*lerinden başlayıp, Mella, Guiterras, 1933 Devrimi ve Chibas'la devam eden daha önceki halkçı mücadelelerin bir uzantısı olduğu da genel bir kabul görmektedir; ki bu Fidel ve diğer liderlerin de sürekli atıfta bulunduğu bir süreklilik-tir. Fidel'in, Batista'ya karşı başlatılan halkçı direnişin kişisel lideri oluşu, Moncada'da doğrulanmıştır; Meksika'da sürgünde olduğu sırada oynadığı aktif örgütsel rolüyle, Granma çıkarmasıyla ve Sierra Maestra'daki gerilla mücadelesinin başarısıyla doğrulanmıştır. Her ne kadar M-26-7, kolektif liderliğe sahip ulusal bir örgüt vasfı taşısa da, hiç kuşku yoktu ki onun üst lideri Fideldi, stratejik vizyon Fidel'e aitti ve zaman geçtikçe daha açık hale geldi ki, ülke çapında binlerce militanın en büyük ilham kaynağı Fidel'in karizması ve siyasal dehasıydı (bir süreliğine, yalnızca Che Guevara, onunkiyle kıyaslanabilecek bir etkiye sahip olabildi).

Bu, 1959 Ocak ayında, devrimin zaferinden sonra, halkçı coşkunun patlamasının herhangi bir siyasi partide, PSP'de bile –ya da belki özellikle onun dışında– ifade bulamayışını anlamayı kolaylaştırır. 26 Haziran Hareketi, Küba halkının ulusal kurtuluş hareketi haline gelmişti ve halkın zihninde siyasal bir programdan çok Fidel, Raul, Che Guevara ve Camilio Cienfuegos gibi diğer *'barbudo'*lar ile özdeşleşmişti. Bu, alınan siyasal kararların tümüyle keyfi olduğu anlamına gelmez (genellikle Küba'nın anlaşılması konusunda dikkate değer bir anlayışa sahip olan Herbert Mathews, bir noktada, Fidel'in, eğer bir sonuç alacağını düşünse, faşizmden liberalizme kadar başka herhangi bir ideolojiyi de benimseyebileceği gibi saçma bir iddiayı ortaya atmaktadır!) (Mathews 1975, 228). Hareket, Kapcia'nın *'Küba'ya özgü devrimcilik'* (*Cubania revolucionaria*) sözleriyle özetlediği bir ideolojiye (her ne kadar dogmatik bir formül olmasa da) sahipti; tarım reformu, halkçı eğitim ve batistacıların devlet aygıtından temizlenmesi gibi esas olarak halkçı talepler zaten mevcuttu ve liderlik, halkın güvenini korumak için bu talepleri yerine getirmek zorundaydı. Yine de bu geniş parametreler içinde, liderlik, geniş bir hareket özgürlüğüne sahipti. Halk, en derin arzularının Fidel ve M-26-7 tarafından yorumlandığını hissetti; liderlerden kesin eylem istedi ve bekledi; parti politikalarını ve seçimleri gündem dışı hatta devrime ihanet olarak gördü. Demokrasi –halkın iktidarı– Batista'nın tiranca yönetimini deviren ve onlarca yıl süren hayal kırıklıklarından sonra halkın umutlarını ve özlemlerini ifade eden hareketin mutlak iktidarı anlamına geliyordu. Halkın iradesinin tiranlığa karşı mücadele içinde oluşturduğu bu umutlar ve özlemler, şimdi, devrimin kolektif öznesi, kendi kaderinin efendisi olan Küba halkının sesi haline gelmiş olan Fidel'in konuşmalarında açıkça ifadesini bulmaktaydı.

Demek ki, Küba devrimi, sol-halkçı bir hareketin tüm klasik özelliklerine sahipti: karizmatik liderlik, halkın kitlesel seferberliği, göreli ideolojik akışkanlık (ideolojinin yokluğu anlamına gelmeyen), örgütsel ve taktik esneklik, radikal ama dogmatik olmayan bir söylem ve siyasal partilerle yerleşik kurumları 'by-pas'

etmede dikkat çekici bir yetenek. Halkçı bir lider olarak Fidel Castro'nun istisnai kabiliyeti ve M-26-7'nin kendine özgü özellikleri, silahlı mücadele ve daha sonra 1959-62 yılları arasındaki radikal dönüşüm sırasında, hemen tüm siyasal parti ve kurumları marjinalleştirerek, otomatik olarak sosyalizme yönelen doğrudan bir demokrasinin -halkçı iktidarın bir yapısı- yaratılmasını kolaylaştırdı. PSP, sürecin akışı içinde, başlangıçtaki arzularının hilafına bir yöne sürüklendi ve sonunda devrimde önemli ama ikincil bir rol üstlendi. Başta Batista olmak üzere herkes, eski Kübalı politikacılar, ABD, Katolik Kilisesi ve uluslararası Sol, sürecin gücü ve radikalizmi karşısında şaşkınlığa düştü. Bu nedenle devrimin halkçı (popülist) olarak tanımlanması, herhangi bir biçimde reformist, oportünist ya da demagojik olduğu anlamına gelmemekte, tam tersine, Ernesto Laclau'nun, 'sosyalist halkçılığın işçi sınıfı bilincinin en geri değil en ileri biçimi' olduğu yolundaki sözlerini doğrulamaktadır (Laclau 1977, 174); bkz. Altıncı Bölüm'deki tartışma).

Devrimci durumun en önemli ve en çok yanlış anlaşılmış özelliklerinden biri, Fidel Castro'nun hitabet gücü, yabancıların bir türlü nüfuz edemediği, ama Kübalıların büyük bölümünü büyüleyen, bitmez tükenmez konuşmalarıydı. Bazen coşkulu, bazen sakin ve yöntemli, bazen didaktik olan bu konuşmalar, ton olarak çok çeşitliydi; gün olur ciddi siyasal bildirgelerin diliyle insanlara hitap eder, gün olur her dinleyen, kendisini '*başkumandan*'la samimi bir sohbetteymiş gibi hissederdi. Dahası ülke boyunca yaptığı sürekli yolculuklar sırasında, fiilen binlerce işçi ve köylüyle diyalog kurar, onların taleplerini dinlerdi -kendisini iyi tanıyanlar, en büyük özelliklerinden birinin dinleme yeteneği olduğunu söylerler. Fidel'in Batista'ya karşı mücadele sırasında sergilediği, Küba dışında pek bilinmeyen en büyük özelliği, devrimci hareketin birliği ve asgari devrimci platformda anlaşmaya hazır tüm siyasal güçlerle ittifak politikası üzerindeki ısrarıydı; nitekim, iktidara geldiğinde de, her önemli kararın Fidel tarafından alındığını düşünen birçok yabancıdaki izlenimin tersine, üstlendiği rol, tipik olarak, arabuluculuk yapmak ve uzlaşmayı (consensus) sağlamaktı. Her ne kadar

belirli dönüm noktalarında çözümleme konusundaki yeteneği ve parlak retoriği ile günün galibi olsa da, diğer zamanlarda sık sık liderlik içinde azınlıkta kalmış ve çoğunluğun görüşünü kabul etmiştir (Blanco 1994, 30).

Fidel'in konuşmalarının önemini değerlendirebilmek için (diğer devrimci liderlerinkinden daha az ölçüde), diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Küba'da da tumturaklı ve uzun konuşma geleneğinin eskiden beri var olduğunu akılda tutmak gerekir. Fidel'in söyleminde yeni ve zorlayıcı olan, ilk olarak, doğrudan ve gerçekçi hitap tarzı, ikincisi, coşkulu samimiyetiydi. Kendi çıkarlarını gözeten eski rejim politikacılarının cafcaflı ve abartılı retorikleri ve ikiyüzlü vaatleri ile şöhret kazandıkları yerde, şimdi, halka doğrudan ve dürüstçe kendi dilinde hitap eden, özü sözüne uygun bir lider vardı. Çok uzun konuşsa da, konuşması halkın hoşuna gidiyordu, çünkü sözleri insanların derin inançlarını ifade ediyordu; hem onların arzularını dile getirdiği, hem de eğitici biçimde devrimci politikaların nedenlerini ve sonuçlarını izah ettiği için, yığınlar kızgın güneş altında saatlerce bu konuşmaları dinliyorlardı. Jean Paul Sartre, bu sürecin seçkin ve kavrayışlı bir gözlemcisiydi: Mart 1960'ta Küba'ya yaptığı on beş günlük ziyaret sonunda şu satırları yazmıştı:

"*Fidel Castro, 'çoğunluğun devrimi' deyimine çok düşkün ve bu tanım bana tamamen doğru görünüyor. Şurası çok açık ki, şu anda halkın çoğunluğu ile arasında bir ilişki var ve yine çok açık ki, bu ilişkide, o, halkın iradesini ifade ediyor ve yerine getiriyor... Şu anda orada, yöneticiler ve halk arasında -ve özellikle Fidel Castro ile halk arasında- doğrudan demokrasi olarak tanımlayabileceğimiz bir ilişki var; halk tarafından ifade edilen arzuların sonuçlarının, çalışma, çaba ve fedakarlık terimleriyle halka açıklanmasını ihtiva eden bir ilişki...*

Bundan dolayı bu, kendi ideolojisini ve araçlarını kitlelerle doğrudan ilişki aracılığıyla yaratan bir devrim. Bütün bu sebeplerden dolayı da, görmüş olduğum en orijinal devrim..." (Revolucion 11 Mart 1960).

Fidel konuştuğu zaman çoğunlukla, kendisi ile halk arasında,

bazen bağrışmalar, alkışlar ya da nidalarla, bazen de daha değişik içgüdüsel şekillerde ifade edilen bir diyalog duygusu, karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkıyordu; '*diyalog ve halktan gelen sahibi belli olmayan önerilerin (halk) söylemine dahil edilmesi, öyle bir etkileşim düzeyi meydana getiriyordu ki, dinleyiciler, gözlemciler olmaktan çıkıp katılımcılara dönüşüyorlardı*' (Diaz Castanon 2001, 111). Fidel, gerçekte Küba ulusunun sözcüsüydü.

Bunun salt ideolojik bir anlaşma sorunu olmadığı, deneyimin yoğunluğunu bizzat yaşayan değişik tanıkların anlatımlarından da anlaşılmaktadır. M-26-7'nin Las Villas bölgesi yöneticisi olan ve daha sonraları devrimci hükümette değişik bakanlık görevlerinde bulunan Enrique Oltuski, 6 Ocak 1959'da, Fidel, Havana'ya muzaffer yürüyüşünü başlattığında Santa Clara'daydı; sahneyi şöyle anlatıyor:

"*... Fidel mikrofona yaklaştı ve kalabalığı kolektif bir histeri havası sardı. Birkaç girişimden sonra, iki üç söz söylemeyi başardı. İşte o sırada, orada, ilk defa Fidel ve halk arasında garip bir kaynaşmanın ortaya çıktığına tanık oldum. İnsanlar onu, duygularını ifade ettiği için, düşündükleri şeyleri söylediği için alkışlıyorlardı...*" (Oltuski 2000, 249).

Oltuski aynı duyguyu ertesi gün Cienfuegos'ta yaşadı: '*Durup dinlenmeden geçirdiği saatlere rağmen, Fidel, kalabalıkla karşı karşıya geldiğinde bir değişim geçirdi. Yorgunluğunu unutmuş gibiydi ve Santa Clara'da gözlemlemiş olduğum garip paylaşım duygusu bir kez daha yinelendi...*' (Oltuski 2000, 249).

Halkçı (popülist) olgunun özü budur ve mistik renkler taşısa da, bu durum akla aykırı (irrasyonel) bir durum, yalnızca bir 'toplu histeri' olayı değildir. Görmüş olduğumuz gibi, ortaya çıkan durum, yapılan işlerden, devrimci '*caudillo*'nun fiili başarılarından, halkın içindeki duyguları dikkat çekici bir güç ve doğrulukla sentezleme ve ifade etmedeki esrarengiz yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Aşırı kullanılmış '*halkın sesi*' (vox populi) terimi gerçekten Castro'ya tam anlamıyla uygun düşmektedir.

Sistemin meşruiyeti de, kesinlikle onun derin halkçı ve devrimci karakterinden gelmektedir. Başlangıçtan beri, kalıplaşmış

formüllere başvurmaksızın, Fidel, yeni hükümetin devrimci karakteri üzerinde ısrar etmiştir: "*Devrim bir günde yapılamaz, ama herkes emin olsun ki, devrimi sürdüreceğiz. Herkes emin olsun ki, ilk kez Cumhuriyet, tümüyle özgür olacaktır ve halk hak ettiği her şeyi alacaktır...*" (Revolucion 4 Ocak 1959). İki aydan daha az bir zaman sonra ve bir kez daha Santiago'da, şu açıklamayı yaptı: '*Birçok insan ülkemizde gerçekleşmekte olan değişimin çapını henüz idrak edememiştir...*' (Revolucion, 25 Şubat 1959). Aynı mesajı Raul Castro da 13 Mart 1959'da Havana'da yaptığı konuşmada verdi: "*1 Ocak 1959'da yaptığımız yalnızca bağımsızlık savaşını sona erdirmekti; Marti'nin devrimi henüz başlıyor*" -ve devam etti: "*Bu devrim, kendini tüm diğer devrimlerden farklı kılan bir dizi özelliğe sahip. Dünya, ülkemizde ekonomik, politik, toplumsal, ahlaki, kültürel ve diğer alanlarda yer alan dönüşümü hayretle izliyor.*" (Revolucion 14 Mart 1959). Sosyalizmden söz eden yoktu; Marksizm-Leninizm'den söz eden ise hiç yoktu –hatta sınıf mücadelesinden bile bahsedilmiyordu– ama devrimin radikal karakteri, geçmişten kesin kopuş ve ülkenin gerçek bir dönüşümüne duyulan ihtiyaç, ısrarla vurgulanıyordu. Fidel, 25 Mart'taki bir konuşmasında bir kez daha bu temaya değindi:

"*Eğer yalnızca kişilerin değişmesi söz konusu olsaydı, yalnızca emir veren değişseydi, bundan başka her şeyi önceden olduğu gibi bıraksaydık ve reform işine girişmemiş olsaydık, o zaman ortada bir devrim olmazdı. Bir devrim var, çünkü üstesinden gelinecek haksızlıklar var ve çünkü, Maceo'nun sözleriyle: 'Devrim, giderilmemiş tek bir haksızlık bile kalmayıncaya kadar devam edecektir'...*" (La Calle 1 Ağustos 1959).

Devrimci söylemin bir diğer değişmeyen özelliği Küba halkının tarihsel mücadelesiyle; Cespedes, Marti, Maceo, Mella, Guiterras, Chibas ve diğerlerinin gelenekleriyle olan sürekli bağlantıydı. Devrim, geçmişin yapılarından, yerleşik çıkarlarından, yozlaşmadan ve diktatörlükten bir kopuş, ama ulusal ve halkçı geleneklerin sürdürülmesi ve yerine getirilmesi açısından bir süreklilikti. Tarihsel anıların bu yeniden canlandırılması, hareketin ideolojisinin temel bir bileşeni ve halkın onu, çıkarlarının yasal ifadesi olarak kabul

etmesinin temel unsurlarından biriydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Fidel, *"Devrim, palmiye ağacı kadar Kübalıdır'* diyordu ve bu yüzden dışarıdan ders almaya ihtiyaç yoktu. *"Mambi'ler bağımsızlık savaşını başlatmıştı; biz 1 Ocak 1959'da bunu sonuçlandırdık"*. (Revolucion 25 Şubat 1959). Aynı kurtuluş süreci devam etmekteydi ve bu, kendi içinde, radikal değişim ihtiyacına işaret ediyordu. Şubat'ta M-26-7'nin Ulusal Örgütlenme Sekreteri Marcelo Fernandez, *'Sürekli Devrim'* başlığını taşıyan ve devrimci dönüşümün henüz başladığını vurgulayan bir makale yazdı: " *'68 Savaşı Zanjon Paktı ile sona ermişti, 98'inki Platt Anlaşması ile sona erdi, 1933 Devrimi Welles Uzlaşmasına yol açtı. Ama bu devrim öyle Pakt-Anlaşma-Uzlaşma kazalarına falan uğramayacak...*" (Revolucion 16 Şubat 1959). Aynı şekilde, yerleşik çıkar sahiplerinin eleştirileri ve karşıdevrimci saldırılarla karşılaştıklarında, devrimci hükümet, kendini Marti ve *'mambi'*lerin devamı olmaktan kaynaklanan meşruiyete dayanarak savundu; Haziran 1959'da, tarım reformuna karşı saldırılar yoğunlaştığında, Fidel şu açıklamayı yaptı: "*... Yaptığımız şey, güçlü çıkarları savunan baylar, yaptığımız şey, anayurdun hepimize ait olduğunu ve herkesin iyiliği için olduğunu söyleyen Havarimizin (Jose Marti'nin -çev.) bildirgelerini ve doktrinini yerine getirmekten ibarettir...*" (Revolucion, 8 Haziran 1959).

Küba'nın ulusal ve halkçı geleneklerine yapılan bu vurgu, mantıksal olarak devrimin Latin Amerikalı karakterinin savunulması, onun tüm kıtasal mücadeleler ve Bolivar'ın birlik rüyasıyla özdeşleştirilmesi ile bağlantılıydı. Muzaffer isyancılar, içgüdüsel olarak zaferlerinin daha büyük bir hareketin parçası olduğunu ve önlerinde Latin Amerikalı kardeşlerinin mücadelesini destekleme görevinin bulunduğunu hissediyorlardı. Fidel, 22 Ocak 1959'da Hotel Riviera'da, zaferden sonraki ilk dış gezisini yapmak üzere Venezüella'ya hareket etmeden hemen önce düzenlediği bir basın toplantısında: *"Her şeyin üstünde, anayurdumuzun ve keza daha büyük bir anayurt olan Amerikamızın çıkarlarını savunuyoruz"* diyordu (Revolucion, 23 Ocak 1959). Aynı basın toplantısında (Latin Amerika halklarına bir çağrı yaparak -*çev.*) onların da Küba örneğini izlemelerini önerdi ve Bolivar'ın rüyasının gerçekleş-

mesini dileyen şu sözleri söyledi: "*Yüreğimde taşıdığım ve Latin Amerika'daki herkes tarafından paylaşıldığına inandığım bir rüya var: O rüya, Latin Amerika'nın bir gün tamamen birleşmesi, tek güç haline gelmesidir; çünkü biz hepimiz aynı ırktan geliyor, aynı dili konuşuyor ve aynı duyguları taşıyoruz.*" Bu ırk kavramı, '*Amerikamızın*' (Nuestra America) yerli, siyah ve Avrupalı ortak mirası olarak, '*criollo*' etnisitesidir* ve bu kavram, hareketin tüm temsilcilerinin sürekli gönderme yaptığı bir kavramdır. 5 Mart 1959'da, Armando Hart, bir televizyon mülakatında şunları söylüyordu:

"*Bu noktada, Küba devrimi, Latin Amerika düşüncesine bir katkı yapıyor; Rio Grande'nin güneyine kadar tüm 'Nuestra America', her türlü ayrımcılığın üstesinden gelerek, Küba halkının yapmış olduğu gibi, birleşme ve entegrasyonu sağlama ihtiyacı duyan bu kıtanın ihtiyaçlarına hitap eden bir düşünce sistemine gereksinim duyuyor*" (Revolucion, 6 Mart 1959).

Benzer bir şekilde –ve aşikâr nedenlerden dolayı– bu (tema –*çev.*) Che Guevara'nın konuşmalarının da sürekli başlıklarından biriydi: "*Devrimi, onu özellikle, bu dönemde Amerikamız için özel bir fener olarak, tüm Amerikalar için temsil ettiği şeyden dolayı ezmek isteyen güçlerin ortasında, ileri taşıyoruz.*" (Revolucion, 2 Mayıs 1959).

Nihayet Temmuz 1959'da, Dominik Cumhuriyeti'nde, Küba'ya karşı kotarılan saldırgan komplolara ilişkin olarak Camilio Cienfuegos şu açıklamayı yapıyordu:

"*Trujillo'nun kışkırtıcı planları başarılı olamayacaktır, çünkü Amerika halkları Küba devriminin gelişmesini gözlüyorlar, çünkü onlar biliyorlar ki, yarıkürenin tüm halklarının tarihsel kaderleri, Küba'nın şu anda içinden geçmekte bulunduğu sürece bağlıdır.*" (Revolucion, 10 Temmuz 1959).

Gerçekten de, komşu diktatörler tarafından devrime karşı yöneltilen komploları önlemekle yetinmeyen pek çok genç Kübalı, başka bir yol tutuyor ve Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua

* *Criollo*: Latin Amerika'da 'Gringo' (Kuzey Amerikalı) kavramının karşıtı olarak kullanılan ve hangi kökenden gelirse gelsin Latin Amerikalı olmayı ifade eden bir kavram. Klasik ırk kavramıyla bir ilgisi yoktur. *–çev.*

ya da Panama'ya karşı saldırılar planlıyorlardı (Diaz Castanon 2001, 119).

Ama devrimin kıta çapındaki önemini ilan edenler yalnızca Kübalı devrimciler değildi. Daha en başından beri bu görüş, diğer Latin Amerika ülkelerinin temsilcileri tarafından da paylaşılıyordu; devrimin, Küba'nın kardeş cumhuriyetleri üzerindeki etkisi muazzam olmuştu. Bunun sebeplerini anlamak güç değildir: bunların en başta geleni, Batista'nın düzenli ordusuna karşı kazanılan dikkat çekici gerilla zaferi ise, ikincisi de vermiş olduğu ulusal bağımsızlık ve antiemperyalizm örneğiydi –ve bu, en azından üstü örtülü bir biçimde, ABD ile kopuşun kesinleşmesinden çok önceye uzanıyordu. 1959 Şubat ayı sonunda, o zamanlar Şilili bir senatör olan Salvador Allende Küba'yı ziyaret etti ve şu açıklamayı yaptı: *"Küba devrimi yalnızca size ait değildir... Şu anda karşımızda Amerikalar'da bugüne kadar gerçekleşmiş en önemli olay duruyor..."* (Revolucion 28 Şubat 1959). Aynı şekilde, büyük Kolombiyalı halk lideri (ve halkçı lider) Jorge Eliecer Gaitan'ın kızı Gloria Gaitan, Nisan 1959'da kendisiyle yapılan bir röportajda şunları söyledi: *"Küba devrimci hareketleri, Latin Amerika'da geçmişe meydan okuyan bütün bir ayaklanmalar dalgasına denk düşüyor; M-26-7'nin çalışması, Amerikamızın büyük kurtuluşunun başlangıcıdır."* (Revolucion 24 Nisan 1959).

Latin Amerikan dayanışmasını ifade eden bu duygular, 26 Temmuz 1959'da Havana'da, hareketin kuruluşuna neden olan olayın (Moncada kışlasına yapılan saldırının *-çev.*) devrimin zaferinden sonraki ilk kutlaması dolayısıyla düzenlenen kitlesel mitingin de ana temalarından biriydi. Bu vesileyle podyumda hazır bulunanlar arasında Salvador Allende, Gloria Gaitan ve 1930'larda ülkesinde petrolün millileştirilmesini ve tarım reformunun gerçekleştirilmesini sağlayan eski Meksika Cumhurbaşkanı Lazaro Cardenas da vardı. Raul Castro, Meksikalı bu büyük devlet adamını şu sözlerle selamladı:

"Latin Amerika kıtasından kardeşlerim, saygıdeğer General Lazaro Cardenas, bu devrim, ne salt bizim halkımızın malıdır ne de sınırlarımızla sınırlıdır. İnanıyoruz ki, Havarimizin (Jose Marti)'

haber verdiği ikinci bağımsızlık saati gelmiştir..." (La Calle 28 Temmuz 1959).

Cardenas'ın cevabı şöyle oldu: "*Küba devrimi tüm kıtada derin bir dayanışma duygusu uyandırmıştır; çünkü devrim davası bölünemez...*" (Revolucion 27 Temmuz 1959). Devrimin henüz sosyalist olarak tanımlanmaya başlanmasından çok önce, herkesin kafasında şu nokta çok açıktı: Bolivar ve Marti'ye uzanan kökleriyle Küba, Latin Amerika antiemperyalist ve birlikçi hareketinin en canlı ifadesini temsil ediyor ve derin bir toplumsal içeriğe sahip halkçı ve katılımcı demokrasiye yönelik yeni bir aşamaya giriyordu. Bu yöneliş, 1959'un son aylarında, Diaz Lanz ve Hubert Matos'un ülkeden kaçışları ve Florida'dan yönetilen ilk bombalı saldırılarla daha da açık bir hal aldı. 26 Ekim'de Başkanlık Sarayı'nın önünde konuşan Che Guevara şunları söylüyordu: "*Biz Guatemala değiliz, biz, bugün Amerikaların başında ayağa kalkan ve bize yöneltilen her darbeye, ileri doğru attığımız başka bir adımla karşılık veren Küba'yız.*" (Revolucion 27 Ekim 1959).

Devrimci söylemin bu çözümlemesiyle şu nokta açıklık kazanıyor: Küba devriminin radikalleşmesini izah etmek için herhangi bir gizli komünist niyet varsayımına başvurmaya gerek yoktur; bu radikalleşme, doğal olarak hareketin halkçı karakterinden, emperyalizmle yapısal çelişkiden ve liderliğin milliyetçi ve sosyal adaletçi ideolojisinden doğmuştur. Bu, Küba ve Latin Amerika tarihinde son derece derin köklere sahip olan ve mücadelenin seyri içinde kendiliğinden ifadesini bulan bir ideolojidir. Fidel'in en büyük erdemi, Küba halkıyla kurduğu halkçı diyaloğun dinamiği içinde bu ideoloji ve ona denk düşen devrimci iradeyi sentezleme ve kişileştirme konusunda emsalsiz bir kapasiteye sahip olmasıydı. Bu, Marksizmin Küba devrimiyle hiçbir alakasının olmadığı anlamına gelmiyordu; ama devrim, başka araçlar kullanarak ve farklı bir ideolojik esinlenme ile sosyalist amacına ulaşacaktı.

(Küba devrimini *-çev.*) Marksist-Leninist kalıplara uydurmadaki bu zorluk, sınıf ve sınıf çatışması sorununa ilişkin olarak da açıkça görülmektedir. Devrimci söylem, sürekli olarak hareketin halkçı ve antioligarşik karakterine atıfta bulunmaktadır, ama 'baş aktör',

adını vererek proletarya ya da çalışan sınıfa değil, halka, halk sınıflarına, sıradan insanlara hitap etmektedir (bir başka deyişle, Küba halkının büyük çoğunluğuna). Devrimin düşmanları, oligarşi, emperyalizm, zengin ve ayrıcalıklı (sınıflardır -*çev.*); ancak, ayrıcalıklarını terk ettikleri takdirde kurulmakta olan yeni ülkede onlara da yer verileceğinden, kapı bu sonunculara da açıktır. Bu tutum, Fidel'in şu sözlerinde çok iyi formüle edilmiştir: "*Ayrıcalıklılar değil; ayrıcalıklar yok edilecek...*" (Revolucion 15 Haziran 1959). Ama Fidel bu arada, devrimci önlemleri rüşvet ve yolsuzlukla önleyebileceklerini düşünmeleri durumunda çok kötü yanılacaklarını vurgulayarak zenginleri uyarmaktan da geri durmuyordu:

"*Onlar devrime, onu tekrar elimizden almak için yardım ettiler. Böylece, görebildiğim kadarıyla, ilk aşamada herkes devrime yardım etti; onlardan bir fedakarlık yapmalarını, ülke için fedakarlık yapmaya devam etmelerini rica ediyorum. Yalnızca ayaklanma sırasında değil, bu yaratıcı çaba sırasında da, çünkü Devrim nefret vaaz etmiyor, adalet vaaz ediyor... Biliyorum, herkes yardım etti, evet, ama Devrim ayrıcalıkları muhafaza etmek için yapılmadı, Devrim adaleti yerine getirmek için yapıldı; Devrim zaten zengin olanları daha fazla zenginleştirmek için yapılmadı, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak, hiçbir şeyi olmayanlara vermek, çalışanlara ekmek sağlamak için yapıldı...*" (Revolucion 12 Mart 1959).

Benzer bir biçimde, değişik vesilelerle, Fidel, sınıf çatışmasını kışkırtmak isteyenlerin karşıdevrimciler olduğu üzerinde de ısrar etti; 8 Haziran'da Avukatlar Günü dolayısıyla Havana Barosu üyelerine hitap ederken, şunları söylüyordu: "*Ne istiyorlar? Sınıf savaşını kışkırtmak mı? Amacımızın, devrimin bütün bir ulusun işi olduğunu göstermek olduğu bir zamanda, sınıf nefretini tutuşturmak mı? Bakın, burada binden fazla avukat var; hiçbiri de yoksul ve ezilen kesime mensup değil, ama alkışlarıyla da gösterdikleri gibi devrimi destekliyorlar*" (Revolucion 9 Haziran 1959). Aynı anlamda Raul Castro da, kapıyı kimseye kapatmadıklarını ısrarla vurguluyordu: "*Devrime karşı olan az sayıda insana gelince: onlara iyi niyetle yaklaşıyoruz -çünkü ilke olarak kimsenin kötülüğünü istemiyoruz- yeni duruma uyum sağlamaları, 1 Ocak'ta başlamış*

olan parlak sürece kendilerini uydurmaları için onların yurtseverlik duygularına hitap ediyoruz..." (Revolucion, 14 Mart 1959).

Devrimin söylemi, özellikle coşku dolu ilk 18 ay boyunca, derin bir biçimde antioligarşik ve antiemperyalistti; ama aynı zamanda ahlaki adanmışlık ve toplumsal adalet üzerine yaptığı güçlü vurgu ile yüce gönüllü ve açık görüşlüydü. Bundan dolayı bir sınıf söylemi olmayıp, halkçı bir söylemdi: Devrimin baş aktörü Küba halkıydı, alınterlerini akıtarak çalışan herkes; ama aynı zamanda eğer dürüst iseler ve süreci destekliyorlarsa, aydınlar, hatta işadamları ve sanayiciler de bu kapsama giriyorlardı. Devrim radikalleştikçe ve daha eşitlikçi bir hale geldikçe, söylem de daha açık bir şekilde sosyalist, giderek Marksist-Leninist söyleme dönüştü; ama uluslararası komünist hareketin kalıplaşmış formülleri, Küba'da hiçbir zaman tam anlamıyla egemen olmadı. Sovyet sonrası dünyada, başta Fidel olmak üzere Küba temsilcileri, Latin Amerika'daki küreselleşme karşıtı ve antikapitalist hareketler ve yeni siyasal ve sosyal akımlarla yapıcı bir diyalog kurabilmek için çaba harcadılar. Dünyada oluşan yeni duruma Küba'nın ne ölçüde uyum sağlayabileceğini şimdiden söyleyebilmek zor olsa da, Küba politikasında görülen belki de en çarpıcı gelişme, Venezüella'da Hugo Chavez ve Bolivarcı devrim ile kurulan içten ilişki ve onlara sunulan şartsız destektir. Açık farklılıklarına karşın, her iki devrim de aynı sol-halkçı kökleri, popüler-demokratik ve antiemperyalist özellikleri paylaşıyorlar ve Fidel, Venezüella'nın, 21. yüzyılda Latin Amerika devriminin ilerlemesine giden yolu gösterdiğini açıkça kabul ediyor.

DEMOKRASİ MESELESİ

Fidel'in halkla kurduğu olağanüstü diyalektik ilişki, Sartre'ın doğrudan demokrasi olarak tanımladığı şeydi ve bu Küba sürecinin temel bir özelliğiydi. Liberaller her zaman Küba devriminin kazandığı toplumsal başarılardan övgüyle söz etmiş, ama Batı tarzı seçimlerin olmayışından dolayı, onu antidemokratik olarak damgalamışlardı; ancak burada, anlaşılması gereken, Kü-

balıların en başından liberal-çoğulcu modeli kabul etmemeleri ve bu davranışın halkın çoğunluğu tarafından kabul görmesiydi. Daha 1959'un başlarında, diktatörlükten çıkan tüm ülkelerde olduğu gibi, Küba'da da bu sorun gündeme getirilmiş ve devrimci liderlerin buna tipik yanıtı, 18 ay ile iki yıllık bir zaman zarfında, devrimci süreç sağlamlaştığında, seçimlerin yapılacağı şeklinde olmuştu. 25 Mart'ta (1959) Kübalı ve Kuzey Amerikalı gazetecilerin bu konuyla ilgili sorularıyla sıkıştırılan Fidel, bir televizyon mülakatında şunları söylemişti:

"*Burada, içimizden kim seçimlere karşı bir şey söyledi? Hiç kimse... Ancak halk bu işlerden bıkmış durumda, laf kalabalığı konusundaki tiksinti, bir kürsüden öbürüne koşuşturan ikiyüzlülerin düzenlediği mitinglerinin silinmemiş anıları... Seçimlere karşı değiliz; ama siyasal entrikalara son verecek işlemler aracılığıyla halkın iradesine gerçekten saygı gösterecek seçimlere karşı değiliz...*" (Revolucion, 26 Mart 1959)

Benzer bir biçimde, Haziran ayında geniş bir izleyici kitlesi önünde yapılan bir başka söyleşide gazetecinin biri, seçimlere karşı çıkanların 'komünist, faşist ya da Nazi' oldukları şeklindeki düşüncesini ileri sürdüğünde, Fidel, daha polemik havası taşıyan bir cevap vermişti:

"*Hemen yarın seçimlerin düzenlenmesini mi istiyorsunuz? Yarın hemen halka oy verme çağrısında mı bulunacağız? (dinleyicilerden yükselen 'Hayır!' sesleri) Diyelim ki, seçimler halka danışmanın tek aracıdır, o zaman burada seçimlere karşı bağıran sizler herhalde faşistler ya da komünistler olmalısınız. Ne zavallı bir yargı! Halkın seçimlere karşı duyduğu güvensizlikten sorumlu olanları, siyaseti yağma peşinde koşmaya indirgeyenleri suçlayacak yerde... Gerçekten garip olan, hiçbir halk desteği olmayanların seçimler hakkında durmadan gevezelik etmesidir...*" (Revolucion, 15 Haziran 1959).

Fidel'e göre, ihtiyaç duyulan şey, seçimlerden çok, gerçek demokrasiydi: "*Hükümette demokrasi var; hükümet halkın hizmetindedir; politik kliklerin ya da oligarşinin değil... Bugün ülkemizde demokrasi vardır, hem de tarihimizde ilk kez olarak... çünkü gerçek demokrasi, halkın yönetimi Küba'da daha önce yalnızca bir kez*

1933'te Guiterras yönetiminde ortaya çıkmış, o da karşıdevrim tarafından ezilmişti" (Revolucion, 15 Haziran 1959).

Gerçekten, her şey, halkın seçimleri istemediğini, en azından o sıralarda ve alışılagelmiş tarzda seçimleri istemediğini gösteriyordu. Haziran'da, *Bohemia* adlı dergi tarafından yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, üç ya da dört yıldan önce yapılacak bir seçime halkın yaklaşık yüzde 60'ı karşıydı; buna karşılık devrimci hükümeti ve tarım reformunu savunanların oranı yüzde 90'a ulaşıyordu. Kamoyu araştırmasının ortaya çıkardığı ilginç bir başka olgu da, işçiler ve köylüler arasında seçimlere muhalefetin daha güçlü olmasıydı, buna karşılık, seçimleri isteyenler mülk sahipleri, şirket yöneticileri ve profesyonellerdi. Seçimlere karşı çıkanlar ise, devrimci çalışmanın kesintiye uğrayacağı, küçük politik ayak oyunlarının teşvik edileceği ve halkın yanlış yönlendirileceği gerekçelerini ileri sürüyorlardı. Diğer yandan alışılagelmiş seçimlere karşı çıkan aynı toplumsal sınıflar, farklı türden seçimlerden (henüz gelişmekte olan) devrimci demokrasiden, yana olduklarını ilan ediyorlardı. Bu güçlerin, Fidel'in tarım reformundan söz ederken, bu tür bir sistem lehine yaptığı açıklamaları son derece olumlu bir biçimde yanıtlamalarının nedeni buydu:

"Devrim, köylülere vaadini yerine getirerek, gerçek bir demokrasi inşa etmeye yönelik ilk adımını atıyor; kölesiz bir demokrasi, serfsiz bir demokrasi; aynı zamanda temsili olmayan, daha saf bir demokrasi -garip bir olgu, ama yine de gerçek- bu öyle bir demokrasi ki, yalnızca halkın siyasal sorunlara doğrudan katılımıyla hayat bulabilir..." (Revolucion, 28 Temmuz 1959).

Bu, Küba devriminin -ve gerçekte herhangi bir devrimin- en hassas ve belirleyici sorunuydu. Raul Castro'nun da işaret ettiği gibi, eğer süreci *'sahte demokrasilere, şu ayrıcalıklara dayanan demokrasilere'* yöneltmek isteyenler (başarılı olsalardı -*çev.*), o takdirde *'gerçek barış asla olmazdı; en fazla on beş-yirmi yıl sonra bugün kendilerine karşı savaştığımız tüm sorunlarla hâlâ boğuşuyor olurduk ve bir başka Machado ya da Batista yeniden ortaya çıkardı'.* (Revolucion 7 Eylül 1959). Bir başka deyişle, liberal demokrasi ülkenin temel toplumsal ve ekonomik sorunlarını çözemezdi ve bu

da daha büyük politik kargaşaya ve sonunda bir başka diktatörlüğe yol açardı.

Aşağı yukarı on beş yıl boyunca, doğrudan ve halkçı demokrasi devrimci kavramı, Küba'da gayriresmi bir temelde işlemeye devam etti; bu süreçte, CDR, CTC, FMC ve UJC (Genç Komünistler Birliği) gibi kitle örgütleri halkçı katılımın yegane kurumsal kanallarını oluşturdu. Fidel ve diğer liderlerle kendiliğinden ortaya çıkan etkileşim gerçek ve önemliydi, ama bu halkın taleplerinin ifade edilebildiği organize yapıların yerini tutamazdı. 'Halk İktidarı' sistemi bu eksikliğin üstesinden gelebilmek için 1970'lerin ortalarında yaratıldı ve 1976 Anayasası'nda bu kuruma sürekli bir statü kazandırıldı. *'Halk İktidarının Organları'* (*Organos de Poder Popular*) genel oy-gizli sayım ilkesiyle seçilmiş delegelere sahip, yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyde seçimle oluşan yönetici organlardı. Yöresel delegeler 1.000-1.500 seçmene sahip küçük birimleri temsil ediyor ve halka açık kitle toplantılarında belirleniyorlardı. Yasa gereği, bu düzeyde, her bir görev için iki ile sekiz arasında aday olması gerekiyordu. Hem Komünist Parti'nin hem de CTC ve FMC gibi kitle örgütlerinin atama sürecine müdahaleleri yasayla yasaklanmıştı; bunun sebebi, insanların yerel kişisel şöhretine bağlı olarak, işe kimi en layık olarak görüyorlarsa onu seçmelerini sağlamaktı. *Poder Popular*'a ilişkin ayrıntılı bir araştırmanın yazarı olan Peter Roman, Küba sistemiyle Sovyetler Birliği'ndeki seçim sistemi arasındaki üç önemli farka işaret ediyor: Bunlardan birincisi, Küba'da bölgelerden seçilen delegelerin seçim yörelerinde ikamet etme zorunluluğu; yerel seçimlerin yasa uyarınca yarışmaya dayalı olması; ve Komünist Partisi'nin adayları belirlememesi. (Roman 2003, 103)

Araştarmaya göre, adayların belirlendiği toplantılara katılım oranı, ortalama tüm seçmenlerin yüzde 70'i ile yüzde 90'ı arasında değişiyor ve birçok delege, ilk aday gösterildiklerinde seçilip seçilemeyecekleri konusunda hiçbir fikirlerinin olmadığını söylüyor (Roman 2003, 107). Kampanyalarda yalnızca adayların fotoğraf ve biyografilerinin dağıtılmasına izin veriliyor. Yerel delegeler, bir kez seçildiklerinde, kendi bölgelerinde yer alan okul-

ların, hastanelerin, fabrikaların ve diğer üretim birimlerinin denetiminden sorumlu oluyorlar –tabii ulusal ölçekte saptanmış parametreler içinde. Seçilenler iki buçuk yıl hizmet veriyor ve yeniden seçilebiliyor; ancak her altı ayda bir kamuya açık toplantılarda seçmenlerine hesap vermek zorundalar, eğer çalışmaları ile ilgili yaygın bir hoşnutsuzluk ortaya çıkarsa, delegelikleri seçmenler tarafından iptal edilebiliyor. Üstelik bu yaptırım boş bir tehditten ibaret değil: örneğin 1989'da, 114 delegenin yetkisi iptal edildi ve toplam yeniden seçilme oranı yüzde 45 oldu (Cole 1998, 38). Bu hesap verme toplantılarının bazılarına ben de katıldım; en azından bunların bir bölümü, topluluğun otoritesini kesin bir biçimde ortaya koyduğu, halka açık canlı çapraz sorgu niteliğindeydi. Dahası, altı aylık hesap verme toplantısı, delegelerin tüm seçmenlerini toplayarak yaptıkları bir toplantı olarak gerçekleşmiyor: Her bir toplantıya katılacakların sayısı yasayla azami 120 olarak belirlenmiş; bu nedenle birçok delege, toplam seçmen sayısına bağlı olarak, dört ile on arasında toplantı düzenlemek zorunda kalıyor.

Yetkileri iptal edilenlerden ayrı olarak, delegelerin yeniden seçilemeyiş nedenlerinden biri, görevin çok fazla şey talep etmesi. Roman, "*İnsanlar, delegelerin hangi nedenle olursa olsun her an çağrılarına yanıt vermesi gerektiğini düşünüyor. Acil bir durumla karşılaşan ya da kişisel bir sorunu olan birçok vatandaş, önce delegeleriyle ilişki kuruyor*" diyor (Roman 2003, 77). Her düzeydeki delegeler, gönüllü olarak ücretsiz görev yapıyor ve temsili görevlerine ek olarak düzenli işlerinde çalışmaya devam ediyor. Halktan gelen talepler ve hesap verme baskısı nedeniyle, çoğu zaman ağır stres altındalar; bundan dolayı, bir dönemden fazla görev yapmayı genellikle kendileri reddediyorlar. Delegelere ödeme yapılmaması konusundaki ısrarın nedeni, profesyonel bir siyasetçi sınıfının doğmasını önlemek ve Rousseau'nun idealinde ya da Paris Komünü'nde olduğu gibi, delegelerin, hizmet vermekle yükümlü oldukları sıradan çalışanlar gibi yaşamalarını sağlamak. Açıkça görünen o ki, yerel delegeler ile hizmet verdikleri seçmenler arasında yakın, hatta samimi bir ilişki var. 1990 yılında *Bohemia* dergisi

tarafından yapılan bir araştırmaya göre, seçmenlerin yüzde 75.2'si yerel delegenin adını biliyor; delegelerine güvenip güvenmedikleri sorusuna ise, yüzde 59.1'i 'evet', yüzde 23.3'ü 'bir ölçüde' ve sadece yüzde 17.6'sı 'hayır' yanıtını veriyor. (Roman 2003, 78): ortaya çıkan bu güven oranı, birçok liberal sistemdekiyle kıyaslandığında son derece yüksek. *Poder Popular*'ın, üzerinde pek fazla durulmayan bir yönü, yerel seçim bölgelerinin küçük alanlar olarak belirlenmesi ve delegelerin, çoğu zaten komşuları olan, seçmenleri karşısında hissettiği doğrudan sorumluluk duygusu. Seçim bölgeleri çoğu zaman 1.500 civarında seçmenden oluşuyor; tipik bir seçim bölgesinde şehirde altı civarında blok, kırsal alanda ise küçük bir köy yer alıyor (Ağustos 1999, 256-7). Bu, yerel meclis üyelerinin bile ortalama olarak 10.000 ya da daha fazla insanı temsil ettiği birçok ülkede eksikliği görülen, siyasal sürece doğrudan katılım duygusunu güçlendiriyor. Eğer Kübalı yerel delegeler, kimi zaman küçümser bir şekilde 'yerel çıkarlara dayalı' siyaset olarak adlandırılan şeyle bağlı olsalar bile, bu, siyasal sürece müdahalenin mantıksal olarak başladığı yerde bulundukları anlamına geliyor; eğer İngiltere'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede yerel seçimlere katılım oranı şaşırtıcı derecede düşükse (yüzde 30 ya da altında) bunun bir sebebi de hiç kuşkusuz yerel meclis üyelerinin halktan kopuk oluşlarıdır.

'Gelişmiş' kapitalist ülkelerde yerel seçimlere katılım oranının düşüklüğü söz konusu olduğunda sık sık öne sürülen bir diğer neden, yerel meclislerin gerçek bir iktidardan yoksun oldukları duygusudur (İngiltere'de bu durum, Thatcher'dan bu yana bilinçli bir merkezi hükümet politikası olarak vurgulanmıştır). Küba'da benzer bir sorun, 'Özel Dönem'in en kötü yıllarında, delegelerin, seçmenlerinin gündeme getirdiği somut sorunları birçok malın aşırı kıt oluşundan dolayı çoğunlukla çözemediği dönemde yaşandı: örneğin, bir delegeleden sokak lambasını ya da kaldırımı onartması isteniyor; ama delege, tüm iyi niyetine rağmen, lamba, asfalt ve çimento bulunmadığı için bu talebi karşılayamıyordu. Bazı raporlara göre, bu durum, sisteme karşı bir hayal kırıklığı ve güven azalmasının ortaya çıkmasına neden olmuştu; ancak, geçtiğimiz

yıllarda koşullarda görülen düzelmeye bağlı olarak, bu, önemli bir sorun olmaktan çıktı.

Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta, Kübalı yerel delegelerin 'yerel çıkarlar'ın çok ötesine uzanan toplumsal ve ekonomik meselelerle ilgili önemli yetkileri ellerinde bulundurmalarıdır. Yerel meclis aracılığıyla, delegeler, yerel yönetimin her yönünden sorumludur. Yasama yetkileri olmasa da, okullar ve hastanelerden dinlenme tesisleri ve üretim birimlerine kadar, bölgelerindeki her şeyin işleyişini denetlerler: Cole'un sözleriyle: "*Poder Popular, üretim ve hizmete yönelik işletme ve kurumların yönetimini, hizmet verilen yöreler ya da seçim bölgelerine dağıtmıştır* (Cole 1998, 36). Son aşamada merkezi hükümet tarafından kontrol edilmelerine karşın, büyük fabrikalar bile, yetersiz çalışmalarından dolayı yöneticileri üst makamlara rapor edebilen ve bazen görevden alınmalarını sağlayabilen, yerel meclis komisyonları tarafından sürekli denetlenirler.

Yerel meclislere ek olarak, 1988 yılında devreye sokulan daha ileri bir yerel demokrasi aracı da, *halk konseyleridir*. Bu konseyler, belediyelerden daha küçük birimlerde görev yaparlar; her belediye birkaç birime bölünür; bu birimlerdeki konseylerin her biri yörede yaşayan birkaç delege, artı bölgedeki kitle örgütleri ve devlet işletmeleri temsilcilerinden oluşur. Halk konseyinin başkan ve başkan yardımcısı, kitle örgütleri ya da devlet işletmeleri tarafından atanmaz, üyeler tarafından seçilir ve sevilen bir kimse olmak durumundadır. Yerel meclislerin aksine, bu konseylerin idari sorumlulukları bulunmamakla birlikte, araştırma yapma, yolsuzluklar, yetersizlikler ve diğer sorunlarla ilgili şikayette bulunma gibi konularda geniş yetkilere sahiptirler; ayrıca vatandaşların üst yetkililere ulaşmaları ve önemli sorunları çözmeleri açısından da giderek önemi artan bir araç haline gelmişlerdir.

"*Halk konseyleri, bir yandan, seçmenlerin seçilmiş yerel delegelerle kişisel ve sürekli ilişkilerini artırarak, sivil ve siyasal toplumların birbirine yaklaşmalarını ve* mandat imperatif*'in uygulanmasını, yani vatandaşın şikayetleri karşısında yerel delegenin cevap (verme zorunluluğu-çev.) ve sorumluluğunu güçlendirmenin bir*

parçası haline gelmişler; diğer yandan ise, daha özerk bir sivil toplumun gelişmesine destek olmuşlardır..." (Roman 2003,234)

Halk konseylerinin gelişmesi ve giderek popüler hale gelmesi, bazen yerel meclislerle yetki çatışması çıkmasına neden olmaktadır; ancak bu yerel demokratik canlılık, bir sağlık belirtisi olarak kabul edilebilir.

Daha yüksek düzeyde, halkın doğrudan iradesi ve çıkarlarının bir ifadesi olarak, Poder Popular (Halkın İktidarı), daha büyük sınırlamalarla karşı karşıyadır. 1976 Anayasası'na göre, bölgesel delegeler yerel meclisler tarafından, ulusal delegeler ise bölgesel meclisler tarafından, kendi üyeleri arasından seçiliyorlardı. Bu piramidal yapı, süreç üzerinde halkın etkisini açık bir biçimde büyük ölçüde kısıtlıyordu; bu nedenle 1992'de bu uygulama yerini, tüm düzeylerde doğrudan seçim uygulamasına bıraktı. Ancak, hâlâ uygulama, bölgesel ya da ulusal düzeyde, her görev için yalnızca bir tek adayın belirlenmesi ve atama sürecinin bölgesel düzeydekinden daha az açık olması yönündedir; bu nedenle de, seçimler, önceden belirlenmiş bir adaylar listesinin halk tarafından onaylanması gibidir. Bu durumu iyileştirmek için 1992 yılında, delegelerin, bölgelerinde kayıtlı seçmenlerin oylarının en az yüzde ellisini alma zorunluluğu getirildi ; eğer alınan oy oranı bu oranın altında kalırsa, seçim tekrarlanmak zorundadır ve bu, seçmenlerin, sevilmeyen adayları reddetmesini sağlayan bir mekanizma olabilmektedir. Ulusal delegeler de yerel delegeler gibi ücretsiz çalışırlar, bu konuda yalnızca meclis ve komisyonların seçilmiş görevlilerine bir istisna getirilmiştir.

Devlet Konseyi, ülkenin en üst yönetim organı olan Ulusal Meclis tarafından seçilir; Ulusal Meclis üyesi milletvekilleri, adaylık komisyonu tarafından belirlenmiş bir liste üzerinde gizli oyla seçimlerini yaparlar; bu komisyon milletvekillerinin önerilerini dikkate almakla birlikte, 'denge'yi sağlamak için listeyi değiştirebilir. Komisyon, açık bir biçimde, ulusal yaşamın değişik alanlarından gelen kişilerin listede bulunması ve bu konuda Meclis'te bir uzlaşma sağlanması için çaba harcamaktadır; bununla birlikte, süreç, demokratik bir seçimden çok, yönetici elitin kendi içindeki

bir müzakere süreci niteliğindedir. Devlet Konseyi'nin kararları, en üst yasal otorite olan Ulusal Meclis tarafından onaylanmak zorundadır. Ancak Ulusal Meclis, yalnızca yılda iki kez tüm üyelerin hazır bulunmasıyla toplanmakta ve 'konsensus' yönündeki bir eğilim nedeniyle kararlar hep oybirliğiyle onaylanmaktadır. Aksi yöndeki öneriler ya geri çekilmekte ya da yeniden düzenlenmektedir. İşin büyük bir bölümü, Meclis'in uzmanlaşmış komisyonları tarafından yapılmaktadır; delegelerin yaklaşık yarısı bu komisyonlarda görev almakta ve buradaki oturumlar, halka açık bileşimleri ve kimi zaman bölgesel toplantıları da içerecek şekilde, daha uzun tutulmaktadır (Roman 2003, 85-9). Komisyonlar önemli ölçüde tartışmaya ve halkın katkısına izin verseler de, bu durum, mevcut haliyle meclisteki tartışmaların sınırlı kaldığı ve birçok delegenin kendini karara katılma yönünde bir baskı altında hissettiği gerçeğini değiştirmemektedir. Bu durum kısmen ABD'nin düşmanca tutumunun yarattığı ulusal birlik ihtiyacından kaynaklanmakla birlikte, Sovyet etkisinin bıraktığı mirasın bir yansıması da olabilir.

Ancak, halkın siyasete yaptığı katkı, *Poder Popular*'ın formel yapılarıyla sınırlı kalmamaktadır. Anayasa, önemli meselelerde halka danışma süreçlerine imkân tanımakta ve resmi danışma süreçlerine çok sık başvurulmasa da, gerçekleştiği zaman, bunlar yaygın ve kapsamlı tutulmaktadır. (Örneğin -*çev.*) 1976 Anayasası, önce, taslak halinde kitle örgütlerine verildi ve binlerce yerel dalda yaygın biçimde tartışıldı; daha sonra, bu tartışmalar ışığında gözden geçirilerek halk onayı için referanduma sunuldu. 1990 yazında, 1991 yılında yapılacak Dördüncü Parti Kongresi'ne hazırlık olarak 89.000 işyeri toplantısı ve bunlara ek olarak mahallelerde, okullarda, üniversitelerde daha birçok toplantı yapıldı. Bu toplantılarda ortaya çıkan çok sayıda yorum, 1992 yılında Anayasa'da yapılacak düzeltmeler için hazırlık çalışması yapmakta olan delegelere veri olarak sunuldu (Cole 1998, 37). Bu arada ilk kez olarak, Kongre'ye katılacak birçok parti delegesi, kendilerine sandığa atmaları için önceden belirlenmiş bir liste verilen üyeler tarafından değil, doğrudan halk tarafından seçildi. Ve Kongre'de, önceki yir-

mi yıl boyunca egemen olmuş Sovyet tarzı geleneğin aksine, Genel Sekreter (Fidel), tartışılacak konular için kılavuz oluşturan bir konuşma yapmak yerine, ülkenin sorunlarına dikkat çeken bir açılış konuşmasıyla yetindi (böylece tartışma alanına sınır koymadı) (Blanco 1994, 30). 1993-94 yılında yine benzer bir süreç yaşandı; işyerlerindeki 80.000 işçi meclisinde, yapılması düşünülen ekonomik reformlar tartışıldı (doların ve yabancı yatırımların yasallaştırılması, kendi işyerini açma hakkının tanınması, gelir vergisinin uygulamaya konulması, vb). Buralarda dile getirilen fikirler bütünleştirildi ve Ulusal Meclis'e sunuldu; daha sonra hazırlanan yasa taslağı, bu görüşlere göre değiştirildi. Bu danışma süreci sonunda, önerilen gelir vergisi, ilk başta düşünülenin tersine ücretlere uygulanmaktan vazgeçilip, kendi işinde çalışanlar ve özel mülkiyete sahip olanlarla sınırlandı.

Ekonomik siyasete ve yönetime doğrudan halk müdahalesi, gerçekte halk demokrasisi ve sosyalizm açısından belirleyici bir ögedir: Küba'nın kalkınma siyaseti, sosyalist katılım politikasından arındırılmış saf ekonomik terimlerle anlaşılamaz. Nitekim, Düzeltme Kampanyası, Fidel'in kendisi tarafından da belirtildiği gibi, bu anlayış ışığında yürütülmüştür:

"Hiç kuşkusuz, 1975-1985 yılları arasında uygulamaya konulan ekonomik politikanın en önemli hatası, yeni bir toplumun karşı karşıya bulunduğu sorunları çözmede, sosyalizmin inşasında siyasal faktöre yüklenecek rolü ihmal ederek, salt ekonomik mekanizmalara güvenmesidir." (aktaran Cole 1998, 14).

Ken Cole, Sovyet tarzı SDPE planlama sistemine siyasal nedenlerden ötürü son verildiğine dikkat çekmektedir: *"Ekonomik düzenleme ve kontrol, öncelikleri belirlemeye ilişkin bilinçli bir siyasal süreç olmalıdır; teknik uzmanlaşmanın 'kaçınılmaz' ekonomik sonucu... ya da pazar güçleri anarşisinin zorunlu sonucu olarak görülmemelidir"* (Cole 1998, 45). Düzeltme Kampanyası'nın, halkın sosyalist bilincine ve katılımına yaptığı katkının doğurduğu doğrudan siyasal sonuçlar, hem Küba liderliği, hem de eleştirel ve yaratıcı birçok aydın tarafından sürekli vurgulanmıştır. Nitekim, Amerika Araştırma Enstitüsü'nden (*Centro de Estudios sobre Ame-*

rica) Haroldo Dilla ve diğerleri 1993 yılında şunları yazmışlardı: *"Bu değişimleri... esasta ekonomik yönetim meseleleri olarak görmek yanlış olurdu... Düzeltme (Hareketi)nin esas üzerinde durduğu konu, katılım sorunuydu; yoksa bu sorunlar (kendi başlarına -çev.) sosyalist demokrasideki ilerlemelerden daha az önemliydi"* (aktaran Cole 1998, 121; vurgular Cole'a ait). Bu tutum, 'Özel Dönem' sırasında alınan önlemlerle daha da ileri götürüldü; her ne kadar ekonomik kriz, Düzeltme sırasındaki siyasal değişimlerden bir kısmını tersine çevirmek zorunda bıraktıysa da (örneğin, her ikisi de 1980'lerin ilk yıllarında varolan, ama Düzeltme sırasında yasaklanan özel çiftçi pazarları ve kendi işyerini açma hakkının yeniden tanınması), 1992 reformlarının vurgusu, siyasal olarak, esasta katılım ve demokrasi üzerineydi.

Komünist Parti'nin Küba seçimlerine müdahalesi ve etkisi sorunu, karmaşık bir sorundur. Sovyetler Birliği'ndeki durumun aksine, parti müdahalesinin yasal olarak yasaklanması, parti ve devlet ayrılığını güvence altına almak için tasarlanmıştır. Yerel düzeyde, delege seçiminin gerçekten özgür ve bağımsız bir biçimde belirlendiğini gösteren birçok kanıt olmakla birlikte, ulusal düzeyde bu konu o kadar net değildir. Küba'nın yetişkin nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 15'i partilidir; ancak bölgesel ve ulusal delegelerin yüzde 70'i partilidir. Geriye kalan yüzde 30'luk bölümün partili olmaması, delege seçiminin belirli bir ölçüde bağımsız yapıldığını düşündürmektedir. Örneğin, ulusal delegeler arasında Katolik ve Protestan kiliselerine üye olanların varlığı, sürecin kısmen parti-dışı kesimlere açık olduğunun bir göstergesidir. Partiye üye alınması, halk ataması şeklinde yapıldığından (her bir işletmedeki işçilerin, üyeliğe en layık gördükleri kişileri önermeleriyle) OPP (Halk İktidarı Organları) delegelerinin seçimiyle belirli bir örtüşmenin ortaya çıkması çok doğal görünüyor. Yine akılda tutulması gereken bir diğer nokta, çalışmalarıyla dikkat çeken partisiz delegelerin, çoğunlukla partiye katılmaya çağrılmasıdır; bu da partinin seçim sürecini denetlediğini ima etmeksizin, (yönetim organlarında -*çev.*) parti üyelerinin yüzdesini artıran bir başka etkendir (Roman 2003, 93). Yerel düzeyde, hem seçimlerde hem

de yerel meclis tartışmalarında, geniş bir halk özerkliğinin varlığı açıkça görülmektedir; ancak ulusal düzeyde, temel politikanın Komünist Parti liderliği tarafından kararlaştırıldığı ve fiilen Parti tarafından denetlenen Ulusal Meclis tarafından onaylandığı konusunda çok az kuşku vardır. Bunu, ABD'nin izlediği sabotaj politikası karşısında halk iktidarı ve sosyalizmin temel bileşenlerini koruma gerekliliği açısından haklı görmek mümkündür; yine de bu süreç, ikna edici bir biçimde, tam demokratik olarak tanımlanamaz.

Komünist Parti'nin rolünü de, 'çok partili liberalizm' ile 'doğrudan/katılımcı demokrasi' karşıtlığı meselesinden soyutlamak mümkün değildir. Ulusal birlik ve uzlaşmayı ifade eden tek parti kavramı, Küba'da ne 1959'dan sonra ortaya çıkmıştır ne de Sovyetler Birliği'nden ödünç alınmış veya dayatılmıştır. Bu daha çok, 19. yüzyıl sonunda Jose Marti ve *Küba Devrimci Partisi*'nden (*Partido Revolucionario Cubano:* Küba ile ABD ve Karaipler'deki mülteciler arasında örgütlü birçok farklı siyasal kulübün birleşmesiyle kurulmuş olan bir parti) kaynaklanmıştır. Parti politikaları –yani, çok partili yapı– hizipleşme ve bölünme unsuru olarak görülüyordu; bundan ötürü de, tek partili sistem, yalnızca ABD kuşatmasına karşı savunmaya yönelik bir önlem değildi. Juan Antonio Blanco, burada bir kez daha ilginç bir perspektif sunmaktadır:

"*... Özgül bir tarihsel gerçekliğe verilen bir cevap olarak görülen ve aşağı yukarı 200 yıl önce dünyada ortaya çıkmış bulunan çok partili sisteme doğru bir evrimi savunmaktan çok, kendimizi, farklı araçlar kullanan yeni tür bir demokrasi yaratıyor olarak görmeyi tercih ederiz. Çoğulcu bir tek partili sistem yaratmanın tümüyle mümkün olduğunu düşünüyorum, tabii eğer bu sistemde güçlü sektörel örgütlenmeler, kadın örgütleri, çiftçi grupları, mahalle komitelere, vb varsa. Bu sektörel örgütlenmeler bugün Küba'da var, ama gerektiğinde hükümet politikalarına meydan okuma rolünü oynayacaklarsa, tabanda daha güçlü olmak zorundalar.*" (Blanco 1994, 68-9)

Demokrasi ile ilgili tartışmamda da belirttiğim gibi, buradaki en önemli sorunlardan biri, tek partinin rolü ve ideolojisidir.

Bu parti eğer gerçekten demokratik bir parti ve gerçek birlik ve uzlaşmanın aracı olacaksa (dayatılmayan, tabanda gerçekleştirilen bir birlik) Marksizm-Leninizm gibi çok özgül bir ideolojinin aracı olamaz; başka bir deyişle, alışılagelmiş bir komünist parti gibi olamaz. Hiç kuşkusuz, halk iktidarına, katılımcı demokrasiye ve sosyalizme genel bir bağlılığı ifade etmek zorundadır, ama bu geniş parametreler içinde tüm düşünce akımları ve ideolojilere açık olmalıdır. Küba Komünist Partisi geçtiğimiz yıllarda daha açık bir hale gelmiştir; bu, çalışma arkadaşları tarafından tavsiye edilen en iyi işçileri saflarına katma pratiği ve dinsel inanç sahiplerini üye olarak kabul etme kararında da görülebilir. Fakat yine de, ne yandan bakarsanız bakın, üyeleri, bir zamanlar son derece geleneksel, hatta dogmatik el kitapları temelinde doktrin aşılanmış kimselerdir ve bu, özgür ve açık bir sosyalist demokrasi için temel oluşturamaz. Hiç kuşkusuz, Marx, Engels, Lenin ve tüm diğer devrimci klasiklerin fikirleri incelenmelidir, ama eleştirel bir temelde ve diğer her türden yaratıcı ve ilerici düşüncelerin eşliğinde Küba'da halihazırda olduğu gibi, ama Parti'nin kutsamasıyla değil.

Küba'daki halk katılımı sistemi, geçenlerde yapılmış (birincisi Kanadalı yazar Arnold August'e, öteki New York Kent Üniversitesi'nden Peter Roman'a ait) iki ilginç araştırmaya konu olmuştur (August 1999, Roman 2003). August'un çalışması, kötü yazım tarzı ve bir dizi tarihsel hatayla sakatlanmış olmakla beraber, doğrudan gözlem temelinde Küba sistemini ciddi bir biçimde araştıran ilk girişim olma özelliğini taşımaktadır. Roman'ın araştırması ise, sistemi, Rousseau ve Marx'tan başlayarak doğrudan ve/veya sosyalist demokrasi felsefe ve pratiği bağlamı içine oturtan ve 'Küba diktatörlüğü' ile ilgili birçok liberal anlatının yüzeyselliğine karşı mükemmel bir panzehir oluşturan, kapsamlı ve sıkı tartışılmış bir akademik araştırma örneğidir. Bu iki araştırma göstermektedir ki, tabanın katıldığı demokrasi, Küba'da bir gerçekliktir ve sistem, ifade özgürlüğü ve ulusal düzeyde karar oluşturma mekanizmasına katılım açısından bazı kısıtlamalara tabi olsa da (ki, ABD politikası bu duruma güçlü bir katkıda bulunmaktadır), hiçbir biçimde salt otoriter bir sistem olarak ele alınamaz. Liberallerin

en temel hatası, sosyalist demokrasinin, halkın katılımı ve ekonomi ile toplumun her katmanında karar vermesine ilişkin olduğunu anlamaksızın, Küba'yı hep biçimsel siyasal kurumları kıstas alarak yargılamış olmalarıdır (yöneticilerini atayan ve okullardan fabrikalara ya da sağlık kuruluşlarına kadar tüm yerel kuruluşların çalışmalarını denetleyen *Poder Popular/Halk İktidarı* yerel delegelerini, çalıştıkları işletmelerin yönetimi ve planlamalarına müdahale eden sendikacıları, kendileri ve toplulukları için evler inşa eden mini-çalışma-gruplarını ya da kendi *organoponico*/kentsel tarım tahsisatlarını kendileri belirleyen mahalle halkını gözardı ederek). Toplumsal adalet gerçekliğiyle birlikte, Küba sistemine, Fidel olsun veya olmasın, meşruiyet kazandıran ve onu kapitalist küreselleşmeye bir alternatif arayışında güncel kılan da budur. Küba devrimi bitmiş değildir, dolayısıyla değişmeye devam edecektir, ama egemen görüşün tersine, bu değişim liberal çoğulculuk ve 'pazar ekonomisi' yönünde olmayacak, muhtemelen katılımcı demokrasi ve sosyalizmin derinleşmesi yönünde bir yol izleyecektir.

5

Hugo Chavez ve Venezüella'da Bolivarcı Devrim

1990 öncesinde, Venezüella, Latin Amerika'da bir 'demokrasi modeli', radikal toplumsal devrimin en son gerçekleşeceği yerlerden biri olarak görülüyordu. 1960'lardan 1980'lerin ortalarına kadar, düzenli yapılan çok partili seçimleri, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü, sırayla iktidara gelen iki egemen partisi, refah devletinin temel kıstaslarını yerine getirmesi ve göreli istikrarlı ekonomisiyle, ülke, liberal çok partili bir sistemin alışılageldik tüm taleplerini karşılayan bir görünüm sergiliyordu; yolsuzluklar ve büyük bir eşitsizlik olabilirdi, ama diğer Latin Amerikalı komşularıyla karşılaştırıldığında, liberal başarının parlak bir örneği söz konusuydu; bu nedenle de, sosyal bilimciler 'Venezüella istisnası'nı, onun, diğer bölge ülkelerini kasıp kavuran askeri diktatörlüklerin ve iç savaşların pençesine düşmemiş olmasının muhtemel nedenlerini tartışıyorlardı. Bununla birlikte 1992'de iki başarısız darbe girişimi ya da daha doğru bir deyişle iki askeri-sivil ayaklanma oldu ve 1998 Aralık ayında, bunlardan birinin lideri, Yarbay Hugo Chavez Frias, büyük bir çoğunluğun oyuyla başkan seçildi. Hem 1992 ayaklanması hem de Chavez'in seçim zaferi, Venezüella'da ve dünyanın başka yerlerinde, bugüne kadar 'sağlamlaştırılmış demokrasi' olarak görülen bir ülkede ortaya çıkan bu 'militarist ve popülist atavik gerileme'* karşısında kahrolan kurulu düzen savu-

* *Atavik gerileme:* Eski nesillerin bir özelliğinin birkaç kuşak sonra tekrar belirmesi.–*çev.*

nucularının, sıkıntıyla olup biteni izlemelerine neden oldu; yoksul kitle ve marjinalleştirilmiş Venezüellalılar açısından ise Chavez'in gelişi, sonunda toplumsal adalet ve gerçek demokrasiden kendilerinin de yararlanabilecekleri yolunda bir umudu temsil ediyordu. Nitekim, aradan geçen yedi yıldan sonra (ve süreç hâlâ devam ediyor) Chavez'in 'Bolivarcı Devrim'i, ülke politikalarını tepeden tırnağa değiştirecek ve 20 yıl önce Nikaragua'da gerçekleşen Sandinist Devrim'in ilk yıllarından bu yana Latin Amerika'daki en derin toplumsal dönüşümün yaratıcısı olacaktı. Böyle bir devrimin, Batista'nın Kübası ya da Somoza'nın Nikaraguası gibi despotik bir ülkede değil de liberal 'demokrasi' ile yönetilen bir ülkede patlak vermiş olması, onu daha da ilginç kılmaktadır. Bu dönüşümün nasıl ve niçin ortaya çıktığını ve benim görüşüme göre, Venezüella'nın neden şimdi tüm dünyadaki ilerici hareketler için en büyük umudun temsilcisi olduğunu araştırmak bu açıdan öğretici olacaktır.

VENEZÜELLA KRİZİNİN NEDENLERİ

Chavez'den önce, Venezüella, bir istisna dışında, dünyada pek konuşulmazdı: petrol. Dünyadaki en büyük beşinci petrol üreticisi ve ABD'ye petrol ihraç eden en büyük üçüncü ülke olan Venezüella, petrol üreticisi ülkelerin tipik özelliklerinin birçoğunu sergilemekteydi: yolsuzluklar, elit kesim açısından kolay para kazanma olanakları, gelir dağılımında eşitsizlik, kültürel açıdan Amerikanlaşma ve petrolle doğrudan ilişkili olmayan herhangi bir ekonomik aktivitenin fazla yaşama şansına sahip olmadığı dengesiz bir ekonomi.

Ama Venezüella'yı anlayabilmek için biraz daha geriye, İspanyol İmparatorluğu'nun çevresel bir ileri karakolu iken, Güney Amerika'daki en önemli antisömürgeci kurtuluş hareketinin doğum yeri olarak birdenbire dikkate değer bir önem kazandığı on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar gitmek gerekir. Tam olarak 1810 yılının Nisan ayında, İspanya'nın yüklediği vergilere, ticari sınırlamalara ve ayrımcı yasalara karşı duyulan öfkeyle ayağa kal-

kan, ama aynı zamanda aydınlanma ideallerinden esinlenmiş *creole** elitin bir kesimi, Napolyon'un İber yarımadasını işgal etmesinin sunduğu fırsattan da yararlanarak adanın İspanyol Askeri Vali'sini devirdi ve bir yıl sonra ülkenin tam bağımsızlığını ilan etti. Önce İngiliz-sever bir entelektüel olan Francisco de Miranda'nın, daha sonra gerçekten olağanüstü bir hayal ve eylem adamı olan Simon Bolivar'ın önderlik ettiği *creole* hareketi, zaferler ve bozgunlarla geçen yaklaşık on yıllık kanlı bir savaşın ardından radikalleşti ve horgörülen 'alt kastları'da köleler, özgür siyahlar ve melez *pardo*lar** bünyesine alarak mücadeleyi, İspanyol İmparatorluğu'nun daha sonra bağımsız Kolombiya, Ekvador, Peru ve Bolivya ülkelerini oluşturacak olan komşu bölgelerine taşıdı. İspanyol-(Latin) Amerikan birliğini kurmayı ideal olarak benimseyen ve köleleri kurtarmaya çalışan Bolivar, sonunda toprak sahibi elit kesimin dar çıkarları, Katolik Kilisesi ve büyük güçlerin (en çok da İngiltere, Fransa ve ABD'nin) kurduğu düzenler nedeniyle bozguna uğradı. 1830'da, Avrupa'ya sürgüne gitmek üzere gemiye binerken öldüğünde, ihanete uğramış ve umutsuz bir insandı. Ancak adı ve ideralleri o zamandan bu yana tüm Latin Amerika'da, özellikle doğduğu ülke olan Venezüella'da, yaşamaya devam etti; bu nedenle, bir Venezüella'lı olan Chavez'in, kurduğu devrimci örgütü *'Bolivarcı Hareket'* ve 1999 sonrası yeni siyasal düzeni de *'Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'* olarak adlandırması bir tesadüf değildir.

1830 yılı yalnızca *Libertadores*'in (Kurtarıcı/Bolivar) ölümüne değil, yeni cumhuriyetlerin en azından üçünün (Kolombiya, Venezüella ve Ekvador) oluşturduğu birliğin nihai çöküşüne de tanık oldu. On dokuzuncu yüzyılın geri kalanı ve yirminci yüzyılın önemli bir bölümü boyunca, Venezüella, toprak sahibi elit içinden çıkan ve görünüşte liberalizme övgüler yağdırırken kaba güç, hile ve demagojinin bir bileşimiyle ülkeyi yöneten güçlü tek adamlar olan askeri *'caudillo'*ların egemenliği altında kaldı. Küçük bir nü-

* *Creole:* Latin Amerika'ya yerleşmiş Avrupa/İspanyol kökenli azınlık. *-çev.*

** *Pardo:* Latin Amerika'da, beyaz-siyah karışımı melezleri (mulattolar) ve asimile edilmiş yerli ırkları kapsayacak şekilde kullanılan bir terim. *-çev.*

fusa sahip olan ülke, o yıllarda, nüfusun nispeten yoğun olduğu kıyı bölgelerde plantasyonlarda üretilen birkaç ürüne (kakao ve kahve), iç kesimdeki *'llanolar'*da ise (ovalar) sığır yetiştiriciliğine dayanan geri bir tarım ekonomisine sahipti. Bu durum yirminci yüzyılın başlarında petrolün keşfi ve büyük ölçekte çıkarılmasıyla değişmeye başladı; bunun sonucunda, 1922 yılında, diktatör Juan Vicente Gomez, uluslararası şirketlerin kabul edeceği koşullar taşıyan bir petrol yasası çıkardı.

Petrol üretimindeki patlama, yeni bir ticari elit, bir orta sınıf ve Maracaibo'daki petrol alanları başta olmak üzere genel olarak kıyı kentlerinde kentli bir işçi sınıfı yaratırken, hem devleti hem de ekonomiyi petrol rantına bağımlı kılarak ülkeyi tahminlerin ötesinde bir değişime uğrattı. 1940'lı yılların sonlarından itibaren, gelişen petrol sanayii, ülkeye Avrupa'dan, özellikle İtalya, Portekiz ve İspanya'dan yönelen büyük ölçekli bir mülteci akınına neden oldu; bu göç kentli orta sınıfları daha da güçlendirdi. 1928 yılında demokrasi talebiyle öğrencilerin başlattığı protesto gösterilerinin ve 1935'te Gomez'in ölümünün ardından ortaya çıkan yaygın protesto hareketlerinin altında bu gelişme yatıyordu. Askeri yönetim, Gomez'in iki takipçisi, General Eleazar Lopez Contreras (1936-41) ve General Isaias Medina Angarita (1941-45) yönetimleriyle devam etti; ama bunların ikisi de reformist zihniyetli kişilerdi; özellikle Medina Angarita, Komünist Partisi de dahil olmak üzere siyasal partileri yasallaştıran, gelir vergisini ve daha milliyetçi bir petrol yasasını (kârın yüzde 50'sini devlete veriyordu) uygulamaya koyan ve demokrasinin yolunu açan dikkate değer ilerici bir liderdi. Daha sonra, Medina Angarita'nın yerini kimin alacağı sorunu, onun tercihi (ve genellikle popüler) olan adayın ölümünün ardından karmaşık bir hal alınca, Ekim 1945'te, reformist muhalefet partisi *Accion Democratica/Demokratik Eylem Partisi* (AD) ile muhalif subaylar arasında iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan bir anlaşma yapıldı (Ewell 1984, 61-65; Buxton 2001, 9-14). Yani, Venezüella'da sivil-asker ittifakı kavramı Hugo Chavez'le ortaya çıkmış değildi.

1945-48 yılları arasını kapsayan *'Trienio'* (üç yıllık dönem), genel olarak Venezüella demokrasisinin kuruluş yılları olarak kabul

edilmektedir. Bu dönem 1948 yılındaki bir darbe ile sona ermiş ve bunu dokuz yıllık bir askeri diktatörlük dönemi izlemiştir. AD, daha sonraları sekter bir çizgi izlemek, iktidarı tekeline almak ve soğuk savaşta ABD yandaşlığı yapmakla eleştirilmiştir. Hiç kuşkusuz, parti, popülaritesini komünistlerin (PCV: *Partido Comunista Venezolano/Venezüella Komünist Partisi*) aleyhine sendikalar ve çiftçi birliklerindeki denetimini sağlamlaştırmak ve Sosyal Güvenlik Enstitüsü, Merkez Bankası, Devlet Havayolları vb. devlet kurumları üzerindeki partizanca kontrolünü güvenceye almak için kullanmış, ayrıca izlediği antikomünist çizgi onu Washington'un gözdesi haline getirmişti; ancak partinin (AD), Kurucu Meclis ve ardından başkanlık, Kongre ve yerel yönetim seçimlerini esas olarak özgür bir ortamda düzenlediği ve liderleri Romula Betancourt (1945-47 yılları arasında Geçici Başkan) ve Romula Gallegos'un (1947-48'de seçilmiş Başkan) popüler kişiler oldukları inkâr edilemez. Yine AD, iktidarı döneminde tarım reformunu, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kamulaştırılmasını ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasını içeren kapsamlı bir reform programını uygulamaya koymuştu. Bu arada komünistler (PCV/VKP) ustaca bir manevrayla ikinci plana itilmiş bulunuyorlardı; diğer partiler, COPEI (Hristiyan Demokrat) ve URD'nin (radikal milliyetçi) ise etkileri çok sınırlıydı. AD'nin devrilmesinin sebepleri kısmen sekterliğine ve *'klientalizmine'** bağlanabilirse de, toprak sahiplerinin ve Katolik kilisesinin muhafazakâr direnişinin de bunda bir rol oynadığı yadsınamaz.

İktidarı 1948'de ele geçiren askeri hizip, başlangıçta nispeten ilerici bir general olan Carlos Delgado Chalbaud tarafından yönetiliyordu. Onun 1950 yılında öldürülmesinden sonra fiili iktidar, siyasal partileri, sendikaları yasaklayan ve basına sansür uygulayan General Marcos Perez Jimenez'in ellerine geçti. Bir milliyetçi olan Perez Jimenez, ulusal sanayii ve altyapıyı geliştirirken, refah önlemlerini korudu; kendisini izleyen yolsuzluk batağına batmış

* *Klientalizm/Clientelism:* Özellikle azgelişmiş demokrasilerde, güçlü bir patronun, kendisinden daha güçsüzleri sahip olduğu ya da denetlediği siyasal ve maddi imkânlardan yararlandırarak bir çıkar ağı yaratması. *-çev.*

'demokratlar'la karşılaştırıldığında, halk sınıflarının bazı kesimleri tarafından daha sonra minnetle anılmasının sebebi buydu (Derham 2002); ancak onun yönetiminin de baskıcı ve yolsuzluğa bulaşmış olduğu inkâr edilemez. 1957'ye gelindiğinde Perez Jimenez'e karşı duyulan hoşnutsuzluk iyice yaygınlaşmış ve AD, COPEI, URD ve PCV'nin de içinde bulunduğu bir koalisyon, ordu içindeki bir grubun da desteğini alarak *Yurtsever Cunta*/Junta Patriotic adlı gizli bir örgüt kurmuştu. 23 Ocak 1958'de bu örgüt tarafından başlatılan bir asker-sivil ayaklanması, halkın zaferini getirdi.

23 Ocak Devrimi, tartışılmaz biçimde demokratik bir halk zaferiydi ve takip eden aylarda ülkeye devrimci denilebilecek bir atmosfer hakim olmuştu. Ancak 31 Ekim 1958'de, önemli partilerden üçü AD, COPEI ve URD, dördüncü partiyi, Venezüella Komünist Partisi'ni, (PCV/VKP) keskin bir biçimde dışlayarak, iktidarı ve patronajı kendi aralarında paylaşmayı ve 'istikrarı' güvence altına almayı sağlayan bir anlaşmayı, *Punto Fijo Paktı*'nı, imzaladıklarını açıkladılar. *'Puntofijizm'* olarak tanınan olguya adını veren bu pakt, devrimci halk tepkisinin bastırılmasını sembolize etmekteydi ve 40 yıl süren varlığı boyunca yeni kurulan demokrasiyi lekeleyecekti; çünkü (paktın temsil ettiği *-çev.*) kapalı patronaj sistemi yozlaşmayı getiriyor, Sol'un dışlanması hoşnutsuzluk ve çatışmaya neden oluyordu. Her ne kadar 1958 Aralık seçimlerinin galibi AD'den Romula Betancourt, COPEI ve URD'nin temsilcileriyle birlikte bir ulusal birlik hükümeti kurarak paktın gereğini yerine getirdiyse de, ulusal birliğin bu dışlayıcı tanımının yol açtığı huzursuzluk hiç bitmedi. AD, bu arada *trienio* yıllarındaki ilericiliğinden çok şey kaybetmiş ve özellikle Betancourt, Perez Jimenez yönetimde iken sürgünde geçirdiği yıllar boyunca güçlü bir ABD etkisi altında kalmıştı; (bu nedenle *-çev.*) 13 Ocak 1959'da göreve başlarken yaptığı konuşmada, 'Komünizm felsefesinin Venezüella'nın gelişmesi ile uzlaşmaz olduğunu ilan etti (Gott 1973, 159-60-165).

Demokratik bir vekalet görüntüsüne ve popüler reformların benimsenmesine karşın, 1960'lı yıllarda işbaşında bulunan hükümetler, halktan kaynaklanan protestoları ve sol-kanat muhalefeti

sert bir şekilde bastırdılar. 1959 Ağustos ayındaki olaylar sırasında işçiler ve öğrencilerden oluşan göstericilerin üzerine ateş açılarak bazı göstericiler öldürüldü (Gott 1973, 166-7). Bu tür eylemler AD'nin kendi içinde de ciddi bir muhalefet yarattı ve 1960'ın Mart ve Temmuz ayları arasında fiilen tüm genç kanadın AD'den ayrılmasıyla yeni bir parti, *Moviemento de la Izquierda Revolucionaria/Devrimci Sol Hareketi* (MIR) kuruldu. Protestolar ve baskılar devam ederken URD'nin de hükümetten ayrılmasıyla, *puntofijizm*, AD ve COPEI tarafından tekelleştirilmiş iki partili bir sistem haline geldi (artık sonuna kadar böyle kalacaktı). (Bu gelişmeler karşısında -*çev.*) huzursuzluğun kaynağı olarak MIR ve komünistleri gösteren Betancourt, anayasal hakları askıya alarak PCV'yi (Venezüella Komünist Partisi) yasadışı ilan etti. 1961 sonlarında hem MIR hem de PCV, bir gerilla hareketi için hazırlıklara başlamışlardı ve 1962 Nisan ayında ilk isyancı gruplar harekete geçtiler (Buxton 2001, 19). Yine aynı yılın Mayıs ve Haziran aylarında, Carupano ve Puerto Caballo'daki deniz birliklerinde sol-kanat fikirlere sempati duyan askerler tarafından başlatılan ve birçok can kaybı sonucu bastırılan iki silahlı ayaklanma oldu (Gott 1973, 187-91).

Kötü hazırlanmış ve açık bir biçimde başarısızlığa mahkum da olsa, bu askeri ayaklanmalar silahlı kuvvetler arasındaki yurtsever ve ilerici toplumsal duyguların ölçüsünü göstermesi bakımından büyük önem taşıyordu (bunlar aynı şekilde Chavez'in Bolivarcı hareketinin köklerinin anlaşılması açısından da önemlidirler). 4 Mayıs 1962'deki (ilk ayaklanmada -*çev.*) Caracas'ın 250 mil doğusunda bulunan Carupano'daki deniz üssü, yüzbaşı Jesus Teodoro Molina'nın önderlik ettiği 450 denizci tarafından ele geçirildi; isyancılar yayınladıkları manifestoda, '*muzaffer 23 Ocak'ta, demokratik sektörler ve silahlı kuvvetlerin kahramanca çabalarından doğrudan yararlanan küçük grupların aşırılıklarını*' kınıyor ve Betancourt ve hükümetini yolsuzluk, baskı ve '*eski rejimlere özgü bir özellik olan halk ve silahlı kuvvetler arasında bir uçurum yaratma girişiminde bulunmakla*' suçluyorlardı. 2-3 Haziran'da, Caracas'ın batısında yer alan Puerto Cabello'daki ana deniz üssünde yer alan ikinci ayaklanma daha ciddiydi ve ancak gayriresmi tahminlere

göre birkaç yüz can kaybına neden olan ağır bir çatışma sonucu bastırılabildi; yenilgiye uğratılan ayaklanmacıların bazıları daha sonra gerilla hareketine katıldılar. Bunlardan biri, Yüzbaşı Elias Manuit Camero, arkadaşlarına yazdığı bir mektupta bu kararını şu şekilde savunuyordu: *'Kurtarıcılarımızın bize onca zamandır, mezar ötesinden yaptığı çağrıya cevap verme vaktidir. Muzaffer kurtarıcı ordu, ulusal egemenliği savunmak ve tüm evlatlarının mutluluğunu güvence altına almak için yaratılmıştır'* (aktaran Gott 1973, 192-3). Kurtarıcıların anılarına yapılan başvuru, halk ve silahlı kuvvetler arasındaki birlik fikri ve ordunun toplumsal bir misyona sahip olduğu anlayışı: bütün bunlar 30 yıl sonra, Chavez hareketinin ideolojisindeki belirleyici ögeler olacaktı.

Betancourt'un ayaklanmaları bastırırken, MIR'i ve PCV'yi yasaklayarak takındığı katı tutumun tek sonucu, askeri isyancıların politizasyonu ve solcu partilerin silaha sarılma eğiliminin güçlenmesi oldu. 1963 Şubat ayında, daha önce aralarında bir koordinasyon bulunmayan birçok gerilla cephesi *Fuerzas Armadas de Liberacion Nacional/Ulusal Kurtuluş Silahlı Kuvvetleri*'ni (FALN) oluşturmak üzere biraraya geldiler; bu oluşumun gizli faaliyet gösteren *Frente de Liberacion Nacional/Ulusal Kurtuluş Cephesi* (FLN) adlı siyasi bir kolu da vardı. FALN'ın ulusal komutanı Yüzbaşı Manuel Ponte Rodriguez, Puerto Cabello ayaklanmasının liderlerinden biriydi ve yeni oluşumun manifestosu, geniş milliyetçi, demokratik ve antiemperyalist bir belgeydi. Belgede, hareketin amacı, *'ulusal egemenlik ve bağımsızlığa, Venezüella halkının özgürlüğüne ve demokratik yaşamına saygı gösterilmesini sağlamak... devrimci, milliyetçi ve demokratik bir hükümet kurmak'* olarak belirleniyordu; yani oldukça ilerici bir platform söz konusuydu (Gott 1973, 197-8).

1962-3 yıllarında, hem kırsal alanda hem de kentlerde cesur ve kimi zaman tüm dikkatleri üzerine çeken gerilla eylemleri birbirini izledi. Petrol boru hatları ve ABD petrol şirketlerine ait tesisler havaya uçuruldu, Caracas'taki Sears Roebuck antreposu ve ABD askeri misyonu ateşe verildi, ABD'li bir diplomat ve Arjantinli bir futbol yıldızı kaçırıldıktan sonra serbest bırakıldı. Ama daha ciddi

olanı, kent savaş birliklerinin Caracas'ın popüler bir mahallesindeki ordu birliğine düzenlediği saldırıydı; saldırı sırasında kimi zaman tüm alanlar, kitlesel ve ayrım gözetmeyen misillemelerle temizleninceye kadar işgal edildi (Gott 1973, 206-8; Hellinger 1991, 110-11). FALN, 1963'ün Eylül ayında beş ulusal muhafızı öldürerek, bir banliyö trenini ele geçirmeye teşebbüs etti; daha sonra Kasım ve Aralık aylarında Betancourt'un yerine kimin geleceğini belirleyecek olan başkanlık seçimlerini boykot ve sabote etme girişiminde bulundu. Ancak bu taktikler işe yaramadı: halkın desteği yitirildi ve yüzde 90'ın üzerinde katılımla yapılan seçimlerde AD adayı Raul Leoni zafer kazandı. Seçimler gösterdi ki, liberal reformlar ve siyasal çoğulculuk (Sol dışlanmış bile olsa) halkın çoğunluğunun gözünde Punto Fijo sistemine bir meşruiyet sağlamıştı (Gott 1973, 209-10; Hellinger 1991, 111).

FLN her ne kadar Komünist Parti'nin hakimiyeti altında bulunuyorsa da, daha başından bu yana kentteki siyasal liderlik ile en aktif kırsal gerilla cephelerinin komutanları (Falcon eyaletinde faaliyet gösteren Jose Manuel Chirinos Cephesinden Douglas Bravo gibi) arasında gerilimler mevcuttu. PCV liderliği ve MIR'in bir kesimi, 1963'ün başarısızlıklarına yanıt olarak, silahlı mücadelenin ne ölçüde geçerli olduğunu sorgulamaya başlamışlardı. 1964'ün Ocak ayında MIR Genel Sekreteri, Domingo Alberto Rangel, Venezüella'daki koşulların silahlı mücadele için uygun olmadığını ilan etti. Mayıs ayında, Komünist Parti, eğer kapsamlı bir af ilan edilir, yasaklanmış siyasal partilerin faaliyetleri serbest bırakılır ve isyancı subayların silahlı kuvvetlere dönüşü sağlanırsa barışçıl yöntemleri benimseyebileceğini söyleyerek biraz daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergiledi. Daha sonraki üç yıl içinde komünistlerin tavrı, silahlı mücadeleyi tamamen reddetme noktasına kadar bir evrim geçirecekti.

Ne var ki birçok gerilla kumandanı, özellikle Douglas Bravo ve Fabricio Ojeda, daha farklı bir tutum benimsediler. 1964 sonu ve 1965'te, PCV Merkez Komitesi'ne yazdıkları mektuplarla gerilla mücadelesinin devamını savunan bu ikili, tezleri reddedilince, 1965 Aralık ayında, tüm isyancı cephelerin komutanlarının ka-

tıldığı bir konferans düzenleyerek Parti'den ayrıldıklarını ilan ettiler; ardından savaşçı olmayan tüm unsurları yürütme görevlerinden alarak FALN/FLN liderliğini yeniden örgütlediler (Douglas Bravo, FALN'ın birinci komutanlığını, Fabricio Ojeda ise FLN başkanlığını üstlendi). Bu kararlar, bir bölümü Leoni'nin ilan ettiği af sonucu cezaevinden yeni çıkmış bulunan (Mart 1966) PCV ve MIR'in kentteki siyasal liderlikleri tarafından reddedilince (Gott 1973, 223-34), polemik, devrimci Küba ile ilişkileri de kapsamına alarak (bu noktada Fidel Castro, açıkça Bravo ve Ojeda'nın pozisyonlarını savundu) mücadelenin barışçıl mı yoksa silahlı mı olacağı konusunda tüm Latin Amerikan komünist hareketi içinde uzun süredir varolan gerilimlerin sembolü haline geldi. 17 Haziran 1966'da Fabricio Ojeda, Caracas'ın limanı olan La Guaira'da Askeri İstihbarat tarafından yakalandı ve dört gün sonra hücresinde asılmış olarak bulundu (resmi açıklama böyleydi, ama öldürüldüğü hemen hemen kesindi). Eskiden URD üyesi olan ve Perez Jimenez'i deviren Yurtsever Cunta'nın başkanlığını yapan Ojeda, 'birleşik bir devrimci hareket yaratabilme kapasitesine sahip çok az sayıdaki Venezüellalıdan biriydi' (Gott 1973, 238), bu nedenle ölümü, ayaklanmaya büyük bir darbe vurdu.

Silahlı mücadele muhtemelen şu veya bu şekilde Venezüella'da başarısızlığa uğramaya mahkumdu ve bu başarısızlık, gelecek yıllarda siyasal olarak marjinalleşecek Sol açısından felaketli sonuçlara gebeydi. 1959-62 yılları arasında bir kitle partisine dönüşme yoluna girmiş olan Komünist Parti, bu tarihten sonraki seçimlerde asla yüzde 1'in üzerinde oy almayı başaramadı. Ancak görüldüğü gibi, silaha sarılma kararını, kısmen, COPEI'nin desteğini arkasına alan AD'nin baskıcı antikomünizmi kışkırtmıştı. Durumu etkileyen bir başka öge ise, hiç kuşkusuz, Venezüella'da Sol'un *puntofijist* deneyimin etkisinden hızla kurtulmasını sağlayan ve en derin türden toplumsal bir halk devriminin Latin Amerika'da gerçekten, ABD'nin burnunun dibinde bile, mümkün olduğunu gösteren Küba devrimi oldu. Venezüellalı gerillalar bu nedenle tüm bölgede Küba sürecini taklit etmek için gerçekleştirilen çok sayıda girişimden yalnızca birini temsil ediyorlardı ve (birkaç istisnayla) kendi

ülkelerinde koşulların böyle bir yaklaşım için müsait olmadığını keşfetmeleri uzun sürmeyecekti. Yine de Venezüella'daki silahlı ayaklanma girişimi, ülkede ordu içindeki önemli bir devrimci eğilimi ortaya çıkarmıştı ve bu eğilim 1970'lerde gerilla savaşının terk edilmesinden sonra da kaybolmayacaktı.

Silahlı mücadeleyi bırakma kararı kısa zamanda PCV içinde bir bölünmeye neden oldu. 1970 Aralık ayında, önde gelen iki komünist lider Teodoro Petkoff ve Pompeyo Marquez, seçimlere katılmayı, kentlerde yoğunlaşmayı, mücadele biçimlerini çeşitlendirmeyi ve taktik esnekliği savunan *Moviemento al Socialismo/Sosyalizm Hareketi*'ni (MAS) kurmak üzere Parti'den ayrıldılar. MAS liderleri, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nden (ideolojik olarak -*çev.*) koptuklarını da kamuoyuna açıkladılar. Bununla birlikte şu nokta da belirtilmeli ki, daha sonraki birçok akademik anlatının tersine, MAS, 'yakın zamanda uğranılan yenilgiye rağmen, Venezüella devriminin barışçıl olmayan yolunun temelde doğru olduğunu' kabul ediyordu (aktaran Gott 1973, 264-5). Her ne kadar MAS pratikte tümüyle barışçıl ve parlamenter bir strateji benimsemiş ve kısa zamanda seçimlerde solu temsil eden ana güç haline gelmiş olsa da, 1970'li yılların başlarındaki iklim göz önüne alındığında, silahlı mücadelenin toptan bir reddine henüz hazır değildi.

Kuruluşunun hemen ardından, MAS da bir bölünmeye uğradı; Alfredo Maneiro'nun başını çektiği bir eğilim 1971 yılında hareketten ayrılarak *'Venezüella 83*'ü kurdu (1983 yılının Bolivar'ın doğumunun ikiyüzüncü yıldönümü olacağı göz önüne alınarak bu isim alınmıştı). Bu örgüt de, *La Causa R/Radikal Dava*'nın (LCR) önceli olacaktı. MAS'ın, PCV'nin merkezi parti yapısına benzer bir yapıyı koruyarak, onun programına eleştiri yönelttiği yerde, Maneiro ve grubu, tabandan demokrasiyi ve işçi sınıfı ile halk topluluklarının özerkliğine dayalı aşağıdan örgütlenmeyi savunarak, kökten farklı bir yaklaşımı benimsediler. LCR, daha sonra, 1980'li yılların sonlarında ve 1990'lı yıllarda hem toplumsal hem de seçimsel anlamda önemli bir güç haline gelecek ve Hugo Chavez ile Bolivarcı Hareket'i üzerinde önemli bir etki yapacaktı.

Bu arada Punto Fijo sisteminin meşruiyeti dramatik bir biçim-

de bir kez daha olumlanmış görünüyordu. COPEI, sistemin ikinci partisi sıfatıyla statüsünü sağlamlaştırarak, Aralık 1968 seçimlerinde ilk kez başkanlığı kazanmış; COPEI'nin adayı Başkan Rafael Caldera da, AD'ninkinden çok farklı olmayan merkezci reform ve af politikasını sürdürerek prestij sağlamıştı. Daha sonraki on yıl boyunca petrol üretimindeki patlama, Avrupa'dan ülkeye göçün devamı ve Kuzey Amerikan tüketim kültürünün yaygınlaşmasına bağlı olarak, elit ve büyüyen orta sınıf arasında kolay para kazanmaya dayalı iyimser bir atmosfer yayıldı. Söylentilere göre, bu dönemde '*Suudi Venezüella*'nın dünyanın en büyük iskoç viski ithalatçısı haline gelmişti; sorunları daha iyi bilmesi gereken akademisyenler ise, aynı dönemde, ülkenin gösterdiği ekonomik gelişme ve izlediği liberal politikalar nedeniyle Latin Amerika'da istisnai bir konumda olduğu ve 'Birinci Dünya' statüsünü yakalamanın eşiğinde bulunduğu fikrine dayalı bir mitosu, 'Venezüella istisnası' mitosunu körüklemekle meşgullerdi. Carlos Andres Perez'in başkanlığı (AD, 1974-79), hem ekonomik patlamanın hem de yaygınlaşan toplumsal programlar, demir ve çelik sektörünün (1975) ve petrolün (1976) millileştirilmesi ve devlet güdümünde yoğun sanayileşme planıyla, AD dönemine damgasını vuran reformizmin zirvesini temsil etmekteydi. Sonuç olarak, çoğu zaman adının ilk harfleriyle CAP olarak anılan Perez, (bu reformlar sayesinde *-çev.*) on yıl sonra siyasete yeniden dönüşünü ve başkanlığı bir kez daha kazanmasını sağlayan bir popülarite kazandı, ama bu dönüş, eskisinden çok farklı koşullarda olacak ve sonunda çöküşüne yol açacaktı. Ne olursa olsun, Perez'in ilk başkanlık dönemi yolsuzlukların kitlesel hale gelişiyle lekelenmişti ve koltuğu terk etmesinden üç yıl sonra 'ekonomik balon' patlayınca, Venezüella, *puntofijist* liberalizmin çöküşüne ve Chavez'in yükselişine yol açan içinden çıkılmaz bir kriz çağına girecekti.

Sonunda, uluslararası piyasalarda, petrol fiyatlarındaki çöküşe bağlı olarak 1983'te Venezüella'nın kredisi tükendiği ve Latin Amerika borç krizi kapıyı çaldığında, COPEI'den ikinci başkan olan Luis Herrera Campin, faturayı ödemek zorunda kaldı. Kriz, kısmen yapısal nedenlerden, kısmen de Venezüella burjuvazisinin

şaşırtıcı derecede kısa vadeli bakış açısından kaynaklanıyordu. CAP döneminde başlatılan iddialı yatırımlar uluslararası kredi ile finanse edilmiş, olağanüstü petrol gelirleri ise tüketim harcamaları ve yolsuzluklarla har vurulup harman savurulmuştu; öyle ki, kriz patlak verdiğinde Venezüella, diğer Latin komşularından daha iyi durumda değildi. Öte yandan ülke, sermaye mallarının büyük ölçüde ithalini gerektiren yeni sanayilerin kitlesel yaygınlaşması ve ihracat artışının sağlanamamasıyla belirlenen, ithal ikameci sanayileşmenin klasik dar boğazlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu gelişmelerin ödemeler dengesini bozması üzerine, hükümet, finansman açığını kapatmak amacıyla büyük çapta kısa vadeli borçlanmaya gitme gibi ölümcül bir hata işledi. 1982'de petrol fiyatları birden düştüğünde, yatırımlar çöktü, enflasyon gemi azıya aldı; bunun üzerine Caracas ve Maracaibo'nun zenginleri paralarını ABD bankalarına ve Miami'deki gayrimenkullere transfer ettiler. Sonunda 28 Şubat 1983 'Kara Cuma' günü, ülke parası Bolivar o zamana kadar uzun zaman dolar karşısında 1/4'lük istikrarlı durumunu korumuştu büyük ölçüde devalüe edildi; hemen ardından hükümet, IMF'nin deflasyonist paketini ve kemer sıkma önlemlerini kabul etmeye zorlandı. Bu durum, önceki yirmi yıla damgasını vurmuş olan toplumsal uzlaşmanın temellerini sarstı. Bu noktadan sonra ekonomik ve toplumsal durum devamlı kötüye gitti ve yeni Başkan Jaime Lusinchi (AD, 1984-89) bu çöküşü seyretmekten başka bir şey yapamadı. Devalüasyon, üretimin düştüğü, işsizlik ve enflasyonun arttığı bir kısır döngü yarattı; gerçekte Venezüella'nın petrol ve pazarları giderek daralan birkaç diğer maden dışında dünya pazarlarında rekabet edebileceği hiçbir ihraç ürünü yoktu. Bu koşullarda,1981'den 1989'a kadar gayrisafi milli hasıla (GSMH), kişi başına gelirde yaklaşık yüzde 25'lik bir azalmaya neden olarak, yüzde 3.8 oranında düştü; 1989'da bu oran yüzde 8'in üzerine çıkarken enflasyon yüzde 81'e ulaştı; işsizlik ve eksik istihdam oranı ise yüzde 50'nin üzerinde tahmin ediliyordu (Hellinger 1991, 127). Bu arada Caracas ve diğer kentlerin yamaçlarındaki gecekondularda yaşayan marjinalleştirilmiş *'cerro'*lar arasında sefalet sürekli büyüyor ve orta sınıf, konforlu hayat tarzı-

nın giderek daha fazla tehdit altına girdiğine tanık oluyordu. Tek alternatif politika, oligarşinin artan bir şekilde vergilendirilmesi ile elde edilecek kaynakların yoksul çoğunluğa aktarılması olabilirdi, ama bu alternatif de AD ve COPEI'nin oligarşi ile olan sıkı bağları ve artan bir biçimde monetarizm ve neoliberalizmin etkisi altına giren uluslararası ortam nedeniyle uygulanamadı.

İşte tam bu kritik noktada, IMF'ye karşı çıkma ve halkın yaşam standartlarını koruyacak reformları yapma popülist vaadi ile 1988 başkanlık seçim kampanyasını başlatan CAP, ekonominin hızla geliştiği ilk başkanlık yılları anılarını canlandırarak seçimleri kazandı; ama, 1989 Şubat ayında, başkanlık koltuğuna oturmasının üzerinden daha henüz on beş gün geçmişken, tam bir 'u dönüşü' yaparak, karşı çıkacağına söz verdiği IMF tarzı deflasyonist bir paketi uygulamaya koydu. Sonuç, 27-28 Şubat'ta, *'caracazo'* ya da *'saducon'* olarak bilinen büyük bir öfke patlaması oldu: olaylar sırasında onbinlerce kent yoksulu *'cerro'*larından kendiliğinden inerek gösteriler yaptı; olaylar sırasında süpermarketler ve mağazalar yağmalandı. Kargaşayı başlatan olay, CAP'ın petrol fiyatlarını artırma kararının ardından otobüs bileti fiyatlarına yapılan zamdı; protestolar öğrencilerin otobüsleri kaçırmaları ve barikatlar kurmalarıyla başlamış, işçiler ve yoksulların katılımıyla yaygınlaşmıştı. Bu gelişmeler üzerine CAP, askerlere, 'gerekli her türlü aracı kullanarak' olayları bastırma emri verdi. Bu, emir, 'güvenlik güçlerine' fiilen ayrım gözetmeksizin şiddet uygulamaları yönünde bir açık çek verilmesi anlamına geliyordu. Nitekim birkaç gün boyunca, askerler, otomatik silahlar ve makinalı tüfeklerle yağmacıları olduğu kadar olayları izleyenleri de katlederek, verilen emrin gereğini yerine getirdiler. Bu eşitsiz mücadele, 5 Mart'a kadar yaklaşık bir hafta devam etti; hükümet daha sonra olaylar sırasında 276 kişinin öldüğünü kabul etti; bazı kaynakların tahminlerine göre ise ölenlerin gerçek rakamı binleri buluyordu (Coronil ve Skurski 2004, 100). Ancak sayı ne olursa olsun, ortaya çıkan sonuç tam anlamıyla bir felaketti ve bu noktadan sonra CAP, halk nezdindeki tüm itibarını yitirdi. Gerçekte bu itibar yitirme, *'puntofijizm'*in tüm iki partili elitini tehdit etmekteydi, çünkü her iki parti de bü-

yük çoğunluğun sorunlarına ilgisini yitirmiş ve çektikleri acılara karşı duyarsız kalmışlardı. CAP, toplumsal ve ekonomik bir krizi, bir rejim krizine dönüştürmeyi başarmıştı.

Burada, sorunun köklerinin ekonomik çöküntünün daha öncesine uzandığını anlamak önemlidir. Venezüella refah devleti, her zaman sınırlı bir alanı kapsamıştı: 1960'lı ve 70'li yıllarda ekonominin zirveye çıktığı günlerde bile, Caracas'ı ziyaret edenler, modern kentin görkemine hemen bitişikteki gecekonduların (cerro) pisliğinin eşlik ettiğinden söz ediyorlardı. 1960'larda uygulamaya konulan tarım reformu da, latifundist* düzeni sona erdirme girişiminden çok, Küba devrimine reformist bir yanıt vermeyi amaçlayan sınırlı bir önlemdi. Petrol fiyatlarının yükselmesi, muhakkak ki, altta yatan sorunu belirli bir 'cepten cebe' etkisiyle** maskeliyordu; ama yaratılan işlerin büyük bir bölümü kırdan kente göç edenlerden çok, Avrupa'dan ülkeye göç edenlere gidiyordu. Yoksullar, özellikle siyahlar, yerliler ve melezler, her zaman kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmekteydiler ve 1980'lerin kriziyle birlikte bu kesimlerin sistemden dışlanması dramatik bir biçimde yoğunlaşmıştı.

İşte tam da bu koşullarda Hugo Chavez ve kurduğu *Bolivarcı Devrimci Hareket*, 4 Şubat 1992'de erken doğum yapan bir ayaklanmayla sahne aldı. Chavez'in (başarısız darbe girişiminin ardından -*çev.*) teslim olurken yaptığı ve televizyonlarda yayınlanan kısa konuşmanın can alıcı pasajı, isyancıların amaçlarına ulaşmayı 'şimdilik' (böylece mücadeleye devam etme niyetini duyuruyordu) başaramadığına ilişkin sözleriydi. Bu konuşma, ona kısa zamanda büyük ün kazandırdı; ama bu olayı izleyen günlerde kendisi ve arkadaşları, olup biteni cezaevinden izlemek zorunda kaldılar. Bu arada 27 Kasım 1992'de, yine başarısızlıkla sonuçlanan ikinci bir askeri-sivil ayaklanma gerçekleşti (bu ayaklanmanın amaçla-

* *Latifundia*: Latin Amerika'da yabancı gıda tekellerine bağlı olarak, emek yoğun bir biçimde tek ürün üretimi yapılan ve ucuz işgücü çalıştıran dev tarım işletmeleri. -*çev.*

** *'Cepten cebe' etkisi/'Trickle-down' effect*: Kamu eliyle belli kişilere sağlanan avantanın cepten cebe geçerek daha alt kesime intikal edeceğini ve sorunları yumuşatacağını öngören teori. -*çev.*

rı ve özellikleri her halûkârda Şubat ayaklanmasınınkinden daha az netti). Başarısız olmalarına karşın, bu iki ayaklanma var olan rejimi temellerine kadar sarsmıştı. *Puntofijizmin* durumu, şimdi ölüme mahkum birinin günlerini saymasına benziyordu; en iyi olasılıkla, kendisini kurtarmak ve devrimden kaçınmak için sahip olduğu son şans, gerçek ve kapsamlı bir reform hareketini hemen başlatmaktı.

Altı ay sonra, Kongre, CAP'i yolsuzlukla suçladığında (Mayıs 1993) siyasal yerleşik düzen (establishment) durumun farkına varmış gibiydi; yolsuzluk suçlaması, her ne kadar kuşku duyulmayacak biçimde doğru olsa da, gerçekte, nefret edilen bir başkandan kurtulmak için bulunmuş bir bahaneydi. Ama bu, halkın duyduğu öfkeyi yatıştırmak için yeterli olmadı. Aralık 1993 seçimleri siyasi krizin gerçek boyutlarını ortaya koydu. Dört adayın yarıştığı seçimlerde oylar, Claudio Fermin (AD, yüzde 23.6), Osvaldo Alvares (COPEI, yüzde 22.7), Andres Velazquez (La Causa R/LCR, yüzde 22) ve seçimin galibi Rafael Caldera (bağımsız, yüzde 30) arasında adil ve oldukça dengeli bir biçimde dağılmıştı (Gott 2000, 128). Genellikle kabul gören yorum, Caldera'nın, 1992 Şubat ayında Kongre'de yaptığı konuşmada, Chavez'i ayaklanmaya götüren nedenleri anlayışla karşıladığını söylemesinin ve bu arada COPEI'yi terk ederek seçime *Convergencia* olarak bilinen yeni bir koalisyon adına bağımsız olarak katılmasının başkanlığı kazanmasındaki en büyük etken olduğuydu. Önceki seçimlerde (1988) yalnızca yüzde 0.37 oranında oy alan Andres Velazquez'in, AD ve COPEI adayları kadar oy alarak kazandığı başarı da (seçimin galibinin aslında Velazquez olduğu ama seçim hileleriyle bundan mahrum bırakıldığı inancı çok yaygındı) bir o kadar önemliydi (Sanoja Hernandez 1998, 136). Benzer bir biçimde, 1988 seçimlerinde yalnızca üç milletvekilliği kazanabilmiş, ama hiç senatör çıkaramamış olan LCR de, 1993 yılındaki Kongre seçimlerinde, 40 milletvekilliği ve 9 senatörlük kazanmayı başarmıştı (Buxton 2001, 132); ardından 1994 yerel seçimlerinde aynı parti, aralarında Caracas'ın da bulunduğu bazı önemli kentlerin belediye başkanlıklarını ele geçirdi. Esas olarak sistem karşıtı olan bir partinin kazandığı bu parlak başarı,

1973'te yüzde 3.4 olan seçimlere katılmama oranının daha sonraki seçimlerde dramatik bir biçimde yükselmesiyle birlikte düşünüldüğünde (1988'de yüzde 18.1 ve 1993'de yüzde 39.8), iki partili *puntofijist* uzlaşımın artık vadesini doldurduğunun ve halkın temel bir değişim istediğinin en açık kanıtını oluşturuyordu. Oy kullanmama, siyasal sistemin halk arasında yarattığı hayal kırıklığının bir göstergesi ve (her ne kadar bunu sayıya dökmek mümkün olmasa da), tutuklu bulunduğu Yare cezaevinden oy kullanmama çağrısı yapan Chavez'e verilen (olumlu -*çev.*) bir yanıttı.

Rafael Caldera'nın başarısına gelince, bu da muhtemelen, oluşturduğu neoliberalizm karşıtı ve reformist seçim platformunun bir yansımasıydı. Caldera, 1989 yılında CAP'ın yaptığının tersine, başkanlık koltuğundaki ilk yılında vaatlerini uygulama yolunda bazı girişimlerde bulundu, şiddetli bir mali kriz nedeniyle, 1994'te bankaları millileştirdi; ama ekonomik durum kötüleşmeye devam edince, 1996'da, aykırı çözümler için yaptığı girişimleri bir kenara bırakarak, IMF ile bir stand-by anlaşması imzaladı (Buxton 2001, 105). Hükümetin makyaj amacıyla üzerine 'Venezüella Gündemi' gibi parlak bir etiket yapıştırdığı yeni istikrar planı, *puntofijist* sistemin tabutuna çıkılmış bir başka çivi oldu. Önemli olan bir diğer şey de, eski gerilla, eski komünist ve MAS lideri Teodoro Petkoff'un, bu neoliberal planı uygulamakla görevlendirilmiş bakanlığa atanmasıydı; onun katılımı, artık sistemle özdeşleşmiş ve onunla birlikte tüm itibarını yitirecek olan geleneksel Sol'un başarısızlığının bir simgesi oldu.

Caldera'nın yerine getirdiği bir diğer önemli vaat de Chavez ve yoldaşlarının affına ilişkin vermiş olduğu sözdü. 1994 Mart'ında Chavez cezaevinden çıkarken, Caldera, bu hareketiyle devrimci harekete fiilen meşruiyet kazandırmış oldu; her ne kadar Chavez ordudan istifa etmiş ve barışçıl yöntemlere bağlı kalacağını açıklamış da olsa, birçok insan açısından bu gelişme, Bolivarcı hareketin oluşturduğu radikal sistem karşıtı alternatifin itibar kazanması anlamını taşıyordu. 1994 sonunda Chavez, ilk kez Küba'yı ziyaret ederek Fidel Castro ile görüştü; ziyaret sırasında Küba devrimine duyduğu hayranlığı ifade etti ve Venezüella'nın kendi yolunu

izlemek zorunda olduğunu vurguladı. Chavez'in başlangıçta benimsediği seçimlere katılmama tavrı, liberal seçimsel siyasete olan inancı neredeyse sıfıra inmiş olan yoksullar ve marjinalleştirilmiş kesim arasındaki itibarını artırmış görünüyordu. 1994'te kazandığı başarının ardından, MAS ve COPEI ile birlikte kendisinin de parlamenter at pazarlığına sürüklenmesine izin veren LCR'nin itibarını yitirmesi de, Chavez ve Bolivarcı hareketin yükseliş yolunu açan bir başka etken oldu. LCR'nin başarısı, kesinlikle sistem karşıtı programına, pratiğine, toplumun taban örgütlerindeki köklerine ve özerkliğe dayanıyordu; bunları terk etmekle, seçmenlerinin bağlılığını da yitirmiş oldu (Buxton 2001, 173-7).

Gerçek bir halkçı alternatif arayışında belirleyici mesele, esasta seçime katılıp katılmama meselesi değildi; eğer silahlı ayaklanma gündemden çıkmışsa ve Chavez de dahil tüm ciddi siyasal aktörler barışçıl yöntemlere dönmüşlerse, o zaman seçimler sürecin bir parçası olmak zorundaydı. Ama Bolivarcı hareketi tek güvenilir alternatif haline getiren, LCR'nin yerel topluluklar içinde gerçekleştirdiği 'hesap verme toplantıları'nı (*accountability sessions*) terk etmesi ve uzlaşma yoluna girerek halk sınıfları tarafından ihanet olarak görülen geleneksel elit denetimindeki güç paylaşımı düzenlemelerine dahil olması oldu. Bundan sonraki dört yıl, önce hareketin ülke çapında güç toplaması ve örgütlenmesine, daha sonra da (Hugo Chavez'i başkan adayı gösterecek olan) 1998 başkanlık ve kongre seçimlerinde yarışacak seçimsel bir araç olarak kitlesel bir siyasi partinin, *Moviemento Quinta Republica*'nın (MVR: Beşinci Cumhuriyet Hareketi) kurulması kararının verilmesine tanık olacaktı; bu süreç sonunda, siyasal yerleşik düzenin gittikçe artan gözükara manevralarına rağmen, 1998 Aralık ayında eski askeri isyancı, 40 yıllık *puntofijist* liberalizme son verecek ve 'Bolivarcı Devrim' çağını başlatacak tarihi bir seçim zaferi kazanacaktı.

CHAVEZCİLİĞİN KÖKENLERİ VE GELİŞMESİ

Hugo Chavez, 29 Temmuz 1954'te, ülkenin iç bölgelerindeki tropikal ovalarda yer alan Barinas eyaletinde, taşralı alt-orta sınıf

mensubu bir ailenin (anne ve babası öğretmendi) çocuğu olarak doğdu. Beyzbola aşırı derecede düşkündü ve daha iyi bir eğitim fırsatını orduda gördüğü için, toplumsal ve mesleki yükselişin yolunu açacağı düşüncesiyle askeri okula girdi. Daha askeri öğrenci olduğu dönemde yoksulların ve ezilenlerin davasını benimseyerek ilerici düşüncelere ilgi gösterdi. 1970'te, 17 yaşında Askeri Akademi'ye girdi ve geleceğin subaylarına ilk kez, ABD denetimindeki 'Amerikalar Okulu'na katılma yerine, toplumsal bilimlerde üniversite eğitimi alma imkânı sunan bazıları Marksist ya da solcu fikirlere sahip hocalardan Andres Bello Planı'ndan yararlandı (Harnecker 2002, 19/20). Askeri Akademi'de öğrenci olduğu dönemde, Panama'nın milliyetçi asker Başkanı Omar Torrijos'un oğluyla tanıştı* ve ardından 1974 yılında Peru'ya, Güney Amerika'daki İspanyol varlığına son veren Ayacucho Savaşı'nın 160. yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere gönderildi. O sıralar Peru, Chavez'in ziyareti sırasında tanışma mutluluğuna erdiği, General Juan Velasco Alvarado'nun başkanlık ettiği ilerici bir askeri hükümet tarafından yönetiliyordu. Chavez, Velasco Alvarado'nun nasıl kendisine konuşmalarını içeren bir kitapçık verdiğini ve kendisinin de onu, 4 Şubat 1992 ayaklanmasının yenilgiye uğramasının ardından elinden alınıncaya kadar, nasıl yanından hiç ayırmadığını anlatmaktan hoşlanırdı (Gott 2000, 37-8; Harnecker 2002, 23-5).

Böyle etkilenmeler altında 1975 yılında asteğmen olarak askeri okuldan mezun olan genç Chavez, aynı yıl Doğu Venezüella'da harekete geçen küçük bir gerilla grubuna karşı mücadele etmek üzere bu bölgeye gönderildi. Görevi sırasında, her ne kadar önemli bir çatışma içinde bulunmadıysa da, ordunun baskıcı rolünü sorgulamaya ve (yöntemlerini onaylamamasına rağmen) gerillalara sempati duymaya başladı (Gott 2000, 38; Harnecker 2002, 23-5). Da-

* *Omar Torrijos* (13 Şubat 1929-31 Temmuz 1981): 1968-81 yılları arasında Panama'yı fiilen yöneten askeri lider. Yönetimi döneminde hiç seçim düzenlemedi ve başkan olmadı; onun yerine 'Panama Devriminin Büyük Lideri' unvanını taşıdı. 1978 yılında, o zamana kadar Amerikalıların mülkiyetinde olan Panama Kanalı'nı Panama'ya kazandırdı. Oğlu Martin Torrijos Espino, 2004 yılında seçimleri kazanarak Panama Başkanı oldu. *-çev.*

hası Chavez sivil solla zaten ilişki içindeydi; büyük kardeşi Adan 1970'lerin başlarında MIR'e üye olmuş, daha sonra PRV(R)'ye (Douglas Bravo önderliğinde FALN'dan ayrılan bir grubun kurduğu *Partido de la Revolucion Venezolana (Rupture)/Venezüella Devrimi Partisi)* katılmıştı (Elizalde ve Baez 2004, 38). Hugo Chavez'in başlangıçta bundan haberi yoktu, çünkü o sıralar kardeşi Merida'da okuyordu ve ilişkileri pek sıkı değildi; ama 1970'lerin sonlarında iki kardeş yakınlaştılar ve böylece Chavez, Bravo ile tanıştı. Bu arada doğduğu kent olan Barinas'ta La Causa R (LCR) üyesi bazı tanıdıkları aracılığıyla, 1978 yılında, örgütün kurucusu ve teorisyeni Alfredo Maneiro ile de karşılaştı. İki kişi bir daha asla biraraya gelemedikleri halde, Maneiro'nun fikirleri Chavez üzerinde derin izler bıraktı:

"Maneiro ile karşılaşmam, ve dürüst olalım, Douglas Bravo'nun yaklaşımlarının çözüm olmayacağına ilişkin kesin bir kanaate varmış olmam, en çok da, kafamda şekillenmeye başlamış olan mücadelenin sivil-asker görünümü açısından hayati önem taşıyan halk hareketiyle çalışmayı savunması nedeniyle La Causa R'ye yaklaşmama neden oldu. O zamanlar, Douglas'ın grubunda pek itibar görmeyen kitle çalışması *fikri, benim kafamda çok netti. La Causa R'de kitlelerin varlığının kokusunu alabiliyordum"* (aktaran Harnecker 2002, 29).

Douglas Bravo ile anlaşamadıkları bir diğer nokta da, eski gerilla liderinin, Chavez gibi devrimci asker militanları, sivil bir siyasal hareketin (sivil kanadın denetimi altında olacak) askeri kolunu oluşturmak için istemesiydi, ki bu Chavez'in kabul edebileceği bir şey değildi. Öyle anlaşılıyor ki, daha o sıralarda bile Chavez'in kafasında, daha sonraki yaşamındaki devrimci eylemine rehberlik edecek ana stratejik kavrayış belirginleşmişti: siyasi partilerden bağımsız, ama halkla yakın ilişki içinde olan asker-sivil karışımı bir öncü.

Hugo Chavez'in, kariyerinin daha başında ortaya çıkmış olan bir diğer özelliği, fikirlerini insanların karşısında savunma konusundaki cesaretiydi. 1977'de, Barinas'ta bir asteğmen olarak katıldığı rutin bir tören sırasında askerlerine hitap ederken, kışlanın

duvarında yazılı 'Örnekler sözlerden daha değerlidir' sözlerine dikkat çekti ve onlardan Venezüella'da alışıldığı üzere 'boş sözlerle yetinerek işleri kendi haline bırakmak' yerine 'geleceğin ordusunu, geleceğin özgür halkına yakışan orduyu' kurmalarını istedi (Zago 1998, 60). Chavez'in doğrudan etkilendiği bir başka kaynak da Venezüella ordusunda uzun süre varlığını sürdürmüş olan demokratik eğilimlerdi: 1981 yılbaşında, 1958 yılında bir ayaklanmaya önderlik etmiş olan emekli albay Hugo Trejo'yu görmeye gittiğini ve onun kendisine 'Bolivar hakkındaki ulusal projesini' ve 'Adeco'ların (AD üyeleri) demokrasiye nasıl ihanet ettiklerini anlattığını' nakleder; Trejo, grubunun 'Venezüella Entegral Milliyetçi Hareketi' başlığını taşıyan siyasal programının bir örneğini kendisine verir ve genç Chavez'e *'seni yozlaştırmalarına izin verme'* der (Elizalde ve Baez 2004, 328-9).

İşte aklında böyle düşünceler taşırken, 17 Aralık 1982'de (o sıralar yüzbaşıdır) Chavez ve diğer üç yüzbaşı, Jesus Urdanita Hernandez, Felipe Acosta Carles ve Raul Baduel, sembolik olarak *'Saman de Guere'*de (Simon Bolivar'ın İspanyol Amerikasını kurtarmak için altında yemin ettiği ağacın bulunduğu yer) *'Bolivarcı Ordu-200'*ü (EB-200: Ejercito Bolivariano 200) adını verecekleri bir örgüt kurmak için biraraya gelirler; örgütün adındaki 200, Bolivar'ın ertesi yıl kutlanacak 200. doğum yılına atıfta bulunmaktadır (Harnecker 2002, 29-30). Örgütün başlığına 'devrimci' kelimesinin konulması da düşünülmüş, ama örgüte katılacak bazı subayların çekinceleri nedeniyle geçici olarak bundan vazgeçilmiştir. Nitekim, aradan birkaç yıl geçince, şiddetli tartışmalardan sonra bu sözcük yerine konmuş, böylece örgütün adı EBR-200 olmuştur (Blanco Munoz 1998, 58-9). Daha sonra, o sıralar patlak veren *caracazo* ayaklanmasının ardından, örgüt bünyesine daha fazla sivil katılınca, bu gelişmeyi yansıtmak üzere başlıktaki 'ordu' (ejercito) sözcüğü yerine 'hareket' (movimiento) sözcüğü geçirilmiş, böylece isim, bu kez MBR-200 (*Movimiento Bolivariano Revolucianario-200/Devrimci Bolivarcı Hareket-200*) olmuştur.

Chavez hareketinin ideolojisi, kesinlikle, Venezüella ve Latin Amerika milliyetçi ve devrimci geleneğinden kaynaklanmakta-

dır. Başından beri Chavez, ideolojik esin kaynağı olarak 'üç köklü ağaç', Simon Bolivar, Simon Rodriguez ve Ezequiel Zamora'dan söz etmektedir. Bolivar'a yapılan atıf açıklama gerektirmez; Simon Rodriguez, her ne kadar İngilizce konuşan dünyada pek tanınmazsa da, Bolivar'ın özel öğretmenliğini ve danışmanlığını yapmış, aydınlanma geleneğinden esinlenen Venezüellalı bir aydın; Ezeuiel Zamora ise, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında -1850'li ve '60'lı yılların 'Federal Savaşlar'ında- toprak ve özgürlük için verilen halk mücadelesinin önderi ve toprak sahibi oligarşinin yeminli düşmanı bir *'caudillo'* dur (askeri şef). Tıpkı Küba'da Marti ve *'mambi'*lerinin anısı gibi, Venezüella'da da geçmişin ulusal ve popüler kahramanları, modern devrimcilere esin kaynağı olmuşlardır (her ne kadar bu hiçbir biçimde geleneksel Sol tarafından yayılan Marksizmin ve diğer uluslararası soyalist ve devrimci ideolojilerin reddi anlamına gelmese de). Chavez'in ideolojisinin ana temaları, ulusal bağımsızlık, halk egemenliği, toplumsal adalet, yozlaşmaya son verme ve Latin Amerika'nın birliğidir; bu temalar günümüze kadar da değişmemiştir.

1980'ler boyunca Bolivarcı Hareket, üyelerini gizlilik koşullarında çoğu zaman büyük güçlüklerle derlemiştir. Önde gelen üyelerden biri olan Francisco Arias Cardenas (1990'ların ortalarında Chavez'le yollarını ayırdı) harekete 1985 sonrasında, lisanüstü eğitim aldığı Kolombiya'dan döndüğünde katılmış (Blanco Munoz 1998, 126) ve kısa sürede 'hareketin entelektüeli' haline gelmişti. Chavez'in, örgütün en tutkulu ve atak üyesi olarak tanımladığı bir diğer anahtar figür Felipe Acosta Chirinos, Saman de Guere'deki kuruluş töreninin hemen ardından harekete katılmış ve *caracazo* ayaklanması sırasında 1 Mart 1989'da öldürülmüştü (ölümünden Askeri İstihbarat'ın sorumlu olduğu yolunda yaygın şüpheler vardır) (Blanco Munoz 1998, 124). Açıktır ki, yetkililer, bu dönemde hareketin varlığını biliyor ya da en azından kuşkulanıyorlardı; bu da özellikle, daha az disiplinli oluşları ve geçmişlerinin kontrol edilmesinin daha güç olması nedeniyle sivillerin örgüte alınmasını daha tehlikeli hale getiriyordu. Buna rağmen hareket, birkaç sivil-asker ortak bölgesel komutanlık yaratmayı ve beş ulusal kongre

düzenlemeyi başarmıştı; bu da belli bir örgütlenme kapasitesini ve sivillerin katılımı konusunda samimiyeti göstermektedir. Örgüt, başından beri, korporatist amaçlar taşıyan 'pretoryan' (özel askeri birime mensup) subayların bir locası olarak değil, askerler ve sivillerin devrimci bir ittifakı olarak düşünülmüş ve gelişimi, sivil Sol ile tam bir diyalog ve karşılıklı etkileşim tarafından karakterize edilmişti.

Kendiliğinden patlak veren *caracazo* ayaklanması, EBR-200 için tam bir sürprizdi; bu nedenle, (örgüt üyelerinin *-çev.*) tüm yapabildikleri olayların gelişmesini izlemek ve mümkün olduğunca, halka yönelik ayrım gözetmeyen baskıya katılmaktan kaçınmak olmuştu. Chavez olaylar sırasında hastalığı nedeniyle yatmak zorunda olduğu için şanslıydı; öyle olmasaydı, o da Acosta Chirinos'un kaderini paylaşabilirdi. Raporlara göre EBR-200 üyesi bazı subaylar, yoksullar tarafından yapılan 'düzenli' yağmayı kolaylaştırmışlardı. Muhakkak olan bir şey varsa, o da örgüt üyelerinin, askerlerine, aralarından kaç kişinin *'Country Club'* (zenginlerin üye olduğu bir kulüp *-çev.*) üyesi olduğunu ya da *Altamira* gibi zengin mahallelerinde oturduklarını soran, kimseden cevap gelmeyince de, yağmacıları işaret ederek, onların kendilerinin kardeşleri olduğunu söyleyen ve saldırıya uğramadıkları sürece kimseye ateş etmemeleri emri veren Binbaşı Arias Cardenas'ın davranışım sempati ile karşıladıklarıydı (Gott 2000, 44-8). Halk ayaklanması ve bastırılması, Chavez ve yoldaşlarını, harekete geçme zamanlarının geldiğine ikna etmişti; ertesi yıl boyunca sivillerle ilişkilerini artırdılar ve artık yeni adıyla MBR-200 olarak tanınan örgütlerinin taktik ve stratejileri konusundaki tartışmaları yoğunlaştırdılar.

Yetkililer, Chavez'den ve hareketin diğer militanlarından kuşkulanmayı sürdürseler de, ellerindeki bilgi yetersiz ve çoğu zaman yanlıştı. 6 Aralık 1989'da Chavez ve diğer birkaç arkadaşı, CAP'a yönelik bir suikast hazırlığı içinde olma suçlamasıyla tutuklandılar, ama istihbarat yanlış olduğu için bir süre sonra salıverildiler. Yetkililer, gizli çalışma yürüten militanların bağlarını, onları ülkenin farklı yerlerine göndererek koparmaya çalıştılar, ama çoğu zaman elde ettikleri tek sonuç, (1974 Mart'ı öncesinde Portekiz'de

benzer bir uygulama yapıldığında olduğu gibi) isyancılara fikirlerini daha geniş bir çevreye ulaştırma imkânı sağlamak oldu.

Caracazo ayaklanması ile Chavez'in 4 Şubat 1992 ayaklanması arasında geçen üç yıl boyunca MBR-200, bazı sivil siyasal gruplarla da ilişkiler kurdu. Bu dönemde, Douglas Bravo, Chavez ile bir kez daha görüşerek, peşinden askeri ayaklanmanın geleceği genel grev türü bir eylem yapılmasını önerdi. Ama Chavez, sivillerin işe geniş bir biçimde karışmasının askeri planların deşifre edilmesine yol açacağından haberdardı. Bunun üzerine Bravo, *'sivil toplumun alkışlamasını, ama işin içine karışmamasını'* istediği için Chavez'i eleştirdi. Chavez ise, Bravo'nun, askerleri, kendi partisinin (PRV) bir aracı gibi kullanmaya çalıştığını düşünüyordu. LCR liderleri Andres Velazquez (çelik işçilerinin lideri, 1989'da Bolivar eyaleti valiliğine seçildi) ve Pablo Medina (Alfredo Maneiro birkaç yıl önce ölmüştü) ile de kapsamlı görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler sonunda, LCR militanlarının, 4 Şubat'ın ilk saatlerinde Chavez'in askerlerinin sivillere silah dağıtacağı önceden belirlenmiş noktalarda hazır bulunması konusunda bir anlaşmaya varıldı; ama Chavez'e göre ayaklanma saatinde militanlar buluşma noktalarına gelmediler ve LCR liderliği, önceden verdiği söze ihanet ederek, ayaklanmayı kamuoyu önünde kınadı (Gott 2000, 63-5; Harnecker 2002, 33-6). Söylentilere göre, AD'den kopan solcuların kurduğu bir örgüt olan *Halkın Seçimsel Hareketi* (MEP: *Movimiento Electoral del Pueblo*), gibi bazı partiler de destek sözü vermişler, ama sözlerinde durmamışlardı. Açık olan nokta, benzer bir ideolojiyi paylaşmalarına karşın asker ve sivil devrimciler arasında ciddi bir güvensizliğin varoluşuydu; 'sivil-asker ittifakı' henüz işlevsel bir gerçekliğe dönüşmemişti. Hatta, kimi zaman çok daha ciddi gerilimler de yaşanıyordu: Chavez'e göre Maoist ideolojiyi savunan *Bandera Roja* (Kızıl Bayrak) adlı aşırı solcu bir örgüt, MBR-200'ün içine sızarak örgüt içinde kendine bağlı bir grup kurmuş, bununla da yetinmeyip Chavez'i öldürmeye çalışmış, ancak olayın zamanında deşifre edilmesi sonucu hizip üyeleri örgütten atılmıştı (Harnecker 2002, 38; Elizalde ve Baez 2004, 362-4).

4 Şubat 1992 günü yaşanan olaylar, Chavez'in kendisi ve diğer

katılımcılar tarafından olduğu gibi gazeteciler ve araştırmacılar (Gott ve Harnecker gibi) tarafından da çeşitli yönleriyle anlatılmıştır. Ayaklanma uzun zaman önceden planlanmış ve birkaç kez ertelenmişti (son ve en önemli erteleme 16 Aralık 1991 günü olmuştu), sonunda öyle bir noktaya gelindi ki, hareketin liderleri, birkaç hafta içinde harekete geçmedikleri takdirde her şeyi kaybedecekleri hissine kapıldılar. Eylem, 3 Şubat Pazartesi günü başladı: birkaç saat içinde Arias Cardenas, Maracaibo bölgesinin denetimini ele geçirdi; Caracas'ın batısındaki Valencia ve Maracay da diğerleri tarafından kontrol altına alındı. Ama plan, en önemli noktalarda işlemedi: askeri akademideki bir yüzbaşının, ayaklanmadan birkaç saat önce harekete ihanet etmesi yüzünden Chavez ve birliği, 4 Şubat gecesi saat 01.00'de Maracay'dan Caracas'a geldiklerinde beklenmeyen bir direnişle karşılaştı. Başkentin çeşitli noktalarındaki, diğer birliklerin başına da aynı şey geldi. Kısa sürede anlaşıldı ki, CAP ve yüksek kumanda heyetininin ele geçirilmesini hedefleyen stratejik amaç gerçekleştirilemeyecekti. Sabah 09.00'da Chavez, teslim olmaya karar verdi; ancak teslim olmadan önce, daha fazla kan akmasını engellemek amacıyla, başka bölgelerdeki isyancı komutanlara kararını iletmek ve onlardan silah bırakmalarını istemek için televizyonda kısa bir konuşma yapma talebinde bulundu; bu talep kabul edildi (Gott 2000, 66-71; Harnecker 2002, 36-8). Aşağıda aktaracağımız bir dakika yirmi saniyelik bu konuşma Chavez'in adını herkese duyuracak ve Venezüella tarihinin akışını değiştirecekti:

"Her şeyden önce tüm Venezüella halkına iyi sabahlar diliyor ve bu Bolivarcı mesajı, Aragua Paraşüt Alayı ve Valencia Zırhlı Birliği'ne gönderiyorum.

Yoldaşlar; maalesef, şimdilik, başkentte belirlediğimiz hedefe ulaşamadık. Yani, Caracas'ta iktidarı ele geçiremedik. Sizler, bulunduğunuz yerlerde görevlerinizi başarı ile yerine getirdiniz; ama, şimdi artık olup biteni yeniden düşünme ve daha fazla kan dökmekten kaçınma zamanıdır. (ileride -çev.) yeni durumlar ortaya çıkacaktır ve ülke kesinlikle yönünü daha iyi bir geleceğe çevirmek zorunda kalacaktır.

Bu nedenle, şimdi söylemek zorunda olduğum şeyi iyi dinleyin: size bu mesajı gönderen Kumandan Chavez'i dinleyin; lütfen düşünün ve silahlarınızı bırakın, çünkü şurası gerçektir ki, ulusal ölçekte önümüze koyduğumuz hedeflere ulaşamadık. Yoldaşlar, bu dayanışma mesajını dinleyin. Size, sadakatinizden, yiğitliğinizden, kendi çıkarını gözetmeyen cömertliğinizden ötürü teşekkür ediyorum. Ülkem önünde ve sizin önünüzde, bu Bolivarcı askeri ayaklanmanın tüm sorumluluğunu kişisel olarak üstleniyorum. Teşekkür ederim" (Zago 1998, 145-6).

Bu kısa ve önceden hazırlanmamış konuşma, hiç beklenmeyen bir etki yaratarak, fiili yenilgiyi zafere dönüştürdü. Konuşmada geçen *'şimdilik' (per ahora)* sözcüğü, Chavez'in amacından vazgeçmediğini ve hâlâ umut taşımaya devam ettiğini ortaya koyuyordu. Bu mesaj, *'yeni durumlar ortaya çıkacaktır ve ülke kesinlikle yönünü daha iyi bir geleceğe çevirmek zorunda kalacaktır'* cümlesiyle destekleniyordu. Keza Chavez'in ayaklanmanın ve uğradığı başarısızlığın sorumluluğunu kişisel olarak üstlenmesi, kamuoyu önündeki kişilerin asla herhangi bir şey için sorumluluk almadıkları bir ülkede, kendisine büyük bir prestij kazandırıyordu.

Ayaklanmayı izleyen aylarda, ülke siyasetinde büyük değişimlerin yaşanacağına ilişkin belirtiler hızla arttı. Hükümetin halk nezdindeki kredisi hızla tükendi; buna karşılık Chavez ve yoldaşları, cezaevinde olsalar bile, inkâr edilemez bir prestije sahiptiler. Chavez önce Caracas'taki San Carlos kışlasında tutuluyordu, ama yüzlerce insanın her gün kendisini ziyaret etmesi ve kimi zaman dikenli tellerin ziyaretçilerin baskısıyla yıkılacak hale gelmesi nedeniyle yaklaşık bir ay sonra Caracas'tan otomobille 40 dakikalık mesafede bulunan Yare cezaevine nakledildi. Yoldaşları, hükümete bağlı ajanların kendisini zehirleyebileceğinden kuşkulandıkları için yiyeceğinin her gün güvenilir dostlar tarafından getirilmesine yönelik bir düzenleme yapmışlardı (Elizalde ve Baez 2004, 43,70). İşte bu atmosfer içinde, 27 Kasım 1992'de ikinci askeri ayaklanma gerçekleşti. Bu kez işin içinde daha yüksek rütbeli subaylar –Deniz Kuvvetleri'nden Amiral Herman Grüber Odreman ve Hava Kuvvetleri'nden General Francisco Visconti Osorio– vardı ve Mi-

raflores başkanlık sarayının bombalanmasını da içeren daha büyük bir silah gücünün kullanılması söz konusuydu. Kayıplar da ona göre yüksek oldu: Şubat'taki 14 kişiye karşılık 170'in üzerinde kayıp. Kasım isyancıları, Yare cezaevindeki Chavez tarafından da desteklendi; MBR-200 üyeleri, LCR üyesi bir dizi sivil ile birlikte ayaklanmaya katıldılar; ama kanıtlar gösteriyor ki, bu hareketin siyasal yönelimi daha az ilericiydi ve liderleri, halkçı devrimci bir programdan çok dar mesleki kırgınlıklardan yola çıkmışlardı (Ramirez Rojas 1998, 247-52). Her halükârda ayaklanma kötü organize edilmişti ve başarısızlığa mahkûmdu (Gott 2000, 74-9). Bu ikinci başarısızlık, askeri ya da asker-sivil ortaklığıyla gerçekleştirilecek bir devrimin başarı şansı olmadığını gösterdi: MBR-200 üyesi subayların büyük bölümü, ya cezaevlerindeydi ya saklanıyordu ya da sürgündeydi. Siyasal düzen, altı ay sonra CAP'ın suçlanması ve 1993 Aralık ayında Caldera'nın başarılı başkanlık adaylığıyla yeniden itibar kazanmaya çalışacaktı; ama görmüş olduğumuz gibi Caldera'nın Venezüella'nın sorunlarına getirecek bir çözümü yoktu ve zaten kendisi de seçilmesini 1992 Şubat'ında yaptığı Chavez'i savunan konuşmaya borçluydu.

Hugo Chavez ve arkadaşları 1994 Mart ayında Başkan Caldera tarafından affedildiklerinde, iki yıldan uzun bir süre boyunca cezaevinde kalmışlardı. Bu süreyi siyaset düşünerek, kendi aralarında ve başka partilerin üyesi ya da partisiz birçok sivil ziyaretçi ile tartışarak, iyi değerlendirmişlerdi. Tutuklanmalarından yaklaşık dört ay sonra, 24 Haziran 1992'de, Hugo Chavez ve 36 subay, *'Haysiyet Cezaevlerimizden'* başlıklı bir manifesto yayınladılar: Bildiride, Simon Bolivar'ın son mektubundan alıntılar yapılıyor, *'misyonumuz toplumsal güvenceleri korumak için kılıcımızı kullanmaktır'* deniliyordu. Bildiride ayrıca, CAP hükümeti, *'Venezüella'yı egemen bir devlet olmaktan çıkarıp ABD ve Amerikan Devletleri Örgütü'nün (OAS) kanatları altındaki (protectorate) bir ülkeye dönüştürmek niyetiyle'*, *'çok yanlı demokratik güç'* yaratan Haziran 1991 OAS kararını imzalamakla suçlanıyor ve CAP'ın görevden alınması, Kongre'nin, Yüksek Mahkeme'nin ve Ulusal Seçim Konseyi'nin dağıtılması ve egemenliği Venezüella halkına

geri verecek bir Kurucu Meclis'in toplanması için ulusal bir referandum düzenlenmesi çağrısında bulunuluyordu (Zago 1998, 175, 179, 183). Bu talepler, Chavez'in 1998-99 gündemi ile çarpıcı bir benzerlik taşımaktaydı.

Bu dönemde Chavez'e en yakın olanların bir bölümü, Douglas Bravo'nun *Venezüella Devrimci Partisi*'nin (VRP), şimdi artık bir kısmı LCR saflarına katılmış, bir kısmı bağımsız kalmış bazı eski üyeleriydi. Bunların en önemlilerinden biri, mesleği inşaat mühendisliği olmakla birlikte, aynı zamanda Bolivarcı Hareket'in ideolojisinin gelişmesine en büyük katkıyı yapan seçkin bir devrimci aydın ve aktivist olan Kleber Ramirez Rojas'tı. Kleber Ramirez, Venezüella devletinin yirminci yüzyılın başlarında diktatör Juan Vicente Gomez tarafından inşa edildiğinden beri temelde aynı kaldığını; 1945 ve 1958 Betancourt ve AD yönetimlerinin, onu yalnızca *'puntofijist'* partileri işbaşına getirecek kadar 'demokratikleştirdiğini', askeri ve bürokratik yapının ise aynen korunduğunu savunuyordu. FALN/FLN ile devrimci bir alternatif ortaya çıkmış, ama bu hareketler halk arasında toplumsal bir destek üssü yaratmayı başaramamaları nedeniyle yenilgiye uğramışlardı. İlerlemek için izlenmesi gereken yol, MBR-200'ü, halk iktidarına dayalı yeni tipte bir devlet olması gereken Dördüncü Cumhuriyeti yaratacak yeni bir ordunun çekirdeği olarak kullanmaktan geçiyordu (daha sonra bağımsızlık dönemi tarihini yeniden gözden geçirerek, bunu Beşinci Cumhuriyet olarak düzelteceklerdi). Varolan siyasal partiler –en ilericileri bile– bu amaca uygun değildi: *'(Var olan –çev.) eğilimler için siyasal platformlar yaratmamalıyız; bu eğilimler eğer bu projenin bir parçası olmak istiyorlarsa, kendi içsel yapılarını dağıtarak işe başlamak zorundadırlar'* (Ramirez Rojas 1998, 276). Bu PCV, MAS ve diğer solcu partilere (ve hatta öyle görünüyordu ki LCR'ye de) yapılmış üstü örtülü bir uyarıydı. Kleber Ramirez, önemli ölçüde 1959 Küba örneğine atıfta bulunuyordu; Küba'da, devrimciler, uygunsuz bir figür olan Manuel Urrutia'yı (*'ki onunla Küba Devrimi hiçbir zaman sağlamlaştırılamazdı'*) başkanlığa atayarak işe başlamak zorunda kalmışlar, ancak yeni bir devlet yaratmak için halk desteğiyle ileri doğru yönelebilmeleri kesinlikle

Sierra Maestra'da kurulmuş bir isyancı orduya sahip olmaları sayesinde mümkün olmuştu. Diğer yandan Venezüella'da (ve bu Ramirez tarafından 'Gabriel'e -Arias Cardenas- 24 Haziran 1992'de yazılıyordu) ulusun bilinci 4F'nin (4 Şubat'ın) kahramanca jestiyle uyarılmış ve sonuç olarak ortaya süreklilik arz eden bir hegemonya krizi çıkmıştı; bu krizde içsel ve dışsal toplumsal ve siyasal güçler, kendi çıkarlarını birbirlerine dayatmaya çalışıyorlardı: ABD'nin dayatmaya çalıştığı çözüm, Venezüella oligarşisi ile birlikte, temsili ya da liberal demokrasiyi korumaktı; bu onların temel amacıydı; ve Kleber Ramirez, *'biz, demokrasiyi genişleterek bunu değiştirmek istiyoruz'* dedikten sonra şöyle devam ediyordu :

"Farklı toplumsal kesimlere, aydınlara, üretken kesimlere, din adamlarına, halka, askerlere, öğrencilere ve diğer kesimlere yönelmeliyiz; ama kesinlikle siyasal partilerden ve kendilerini bağımsız olarak adlandırsalar da, tüm eylemleri, arkaplanları ve eğitimleriyle bu sistemi oluşturmuş ve geliştirmiş bu partilerden gelen kişilerden uzak durmalıyız" (Ramirez Rojas 1998, 272-3).

Bu satırlarda, askeri aygıt ve sivil bürokrasi de dahil olmak üzere devletin 'devrimci bir yeniden inşası' kavramıyla bütünleşmiş herhangi tür bir partiden bağımsız, 'halkın birliği' idealini ve liberal versiyonun zıddı olan daha geniş ve derin bir halk demokrasisi fikrini görüyoruz. Bu fikirler, kendisini alışılagelmiş bir siyasal parti olarak değil, tabandan gelen bir halk hareketi olarak gören LCR'nin de geniş ölçüde paylaştığı fikirlerdi; ama Kleber Ramirez, daha 1992 ortalarında LCR'nin bu fikirlerinden ve ideallerinden vazgeçmekte olduğundan kuşkulanmış ya da bunu öngörmüştü. Kuşkusuz Chavez'in hareketi, sonunda siyasal bir parti (MVR) yaratmak ve PCV, MAS'tan kopan bir grup ve LCR'nin bir kesimi ile ittifak müzakereleri yapmak zorunda kalmıştı; ama burada önemli olan, bugüne kadar Chavez'in, tüm partilerin üzerinde ve ötesinde halkın birliğini (MVR'den dahi pek tatmin olmadığını sürekli göstererek), korumaya çalışmış olmasıdır. Burada, öz itibariyle, (Komünist-*çev.*) Manifesto'da sunulan şekliyle, Marx'ın şu görüşüyle karşı karşıya bulunuyoruz: *'Komünistler... bir bütün olarak proletaryanınkinden farklı ve ayrı hiçbir çıkara sahip değildir'*

(Marx-Engels 1968, 46); diğerlerine benzemeyen bir parti, gerçekte son tahlilde bir 'anti-parti' olarak devrimci öncü kavramı, kitlesel halk hareketine bağlıydı ve bir bütün olarak halkın çıkarını, Rousseau'nun deyişiyle *'genel irade'*yi, temsil ediyordu. Ama dünyadaki komünist partilerin ve onların Troçkist ve Marksist-Leninist türevlerinin tersine, Chavez ve yoldaşları, halkın öncüsü rolünü üstlendiklerini varsaymanın kendilerine tüm diğer partileri dışlama hakkını verdiğini düşünme hatasına düşmediler: kerameti kendinden menkul birçok devrimci ya da solcu partiyi reddetmesine ya da eleştirmesine rağmen Chavez, bunlardan herhangi birini yasaklama ya da bastırma girişiminde bulunmadı. Hatta karşıdevrimci partilere bile (yasal sınırlar içinde kalma koşuluyla) özgürce çalışma hakkı tanındı. Chavez'in Bolivarcı hareketine gelince, herhangi bir zamandaki özgül örgütsel ifadesi ne olursa olsun (EBR-200, MBR-200, MVR), her zaman öncünün rolünün sürekli olarak yenilenmesi ve taban seviyesinde halkla doğrudan karşılıklı etkileşim tarafından test edilmesi gerektiği ilkesine dayanarak çalışmaya devam etti.

MBR-200 üyesi subayların devrimci idealizmi, 1992-94 yılları arasında Yare cezaevinde bulundukları dönemde Kleber Ramirez ve diğerlerine yazdıkları mektuplarda açık olarak görülmektedir. 27 Ağustos 1992 tarihli bir mektubunda, Arias Cardenas, *'yeni tip bir devrimci olma'* ihtiyacı üzerinde durarak, şunları söylüyordu:

"(İhtiyaç duyulan bu yeni tip devrimciler -çev.) insanlık sevgisinden söz edebilmek için kendilerini insanlar haline dönüştüren, dayanışmadan hakkıyla söz edebilmek için kendi aralarında ve kendileri ile dayanışma sergileyen, yeni insan olmak için mücadele eden; *ve yaratılışın basit ve sürekli planıyla daha az ters düşerek, her zaman onunla daha uyumlu yönde gelişen yeni ilişkiler hayal edenlere yol gösteren...(kişiler olmalıdırlar -çev.)"* (Ramirez Rojas 1998, 282).

Burada, *'ustamız, (Simon) Rodriguez'in inatçı kararlılığıyla'* sürekli bir arayış ima ediliyordu (Ramirez Rojas 1998, 282). Kleber ise, bu mektuba verdiği yanıtta, *'yeni insan'ın, gerçekte ancak toplum değişmeye başladığı zaman ortaya çıkacağını ve her şeyden*

önce yapmaları gereken şeyin 'yeni bir siyasal sistemin *ideolojik ve toplumsal temellerini atmak*' olduğunu yazıyordu (Ramirez Rojas 1998, 286, vurgular orijinalinde).

Kleber'in yazışmalarının ağırlık noktasını, en iyi tanıdığı olmasının yanı sıra iki lisansüstü dereceye sahip olan ve MBR-200'ün 'entelektüeli' olarak kabul edilen 'Gabriel' (Arias Cardenas) ile karşılıklı olarak gönderdikleri mektuplar oluşturmaktadır. Ama 'Hector'a (Chavez) ilişkin her şey, onun, '*büyük bir karizmaya sahip parlak bir subay*' (4F'nin starı olması tesadüf değildi) ve '*içsel zekaya, net görüşlere, eylem ve kararlılık için gerekli kapasiteye sahip bir adam*' olduğunu gösteriyordu (Ramirez Rojas 1998, 298). Dahası, Kleber'in Arias Cardenas'a duyduğu güven, Haziran 1993'te Cardenas, o yılın Aralık ayında yapılması planlanan parlamenter ve bölgesel seçimlerde LCR listesinden milletvekilliği ya da senatörlük için adaylığını koymayı düşündüğünü duyurduğunda, ciddi bir şekilde zedelenecekti. Kleber'in, cevabı kesindi: '*Kardeş... bana öyle geliyor ki, yüzeysel ve çocuksu bir şekilde davranıyorsun. 4F gibi kahramanca bir eylem, yalnızca senatoda bir koltuk kazanmak için yapılmış olamazdı*' (Ramirez Rojas 1998, 311). Kleber'in tutumu, Chavez ve diğer MBR-200 üyeleri gibi, her koşulda seçimlere katılmaya karşı çıkmak değildi; ancak o sıralar Venezüella toplumunun toptan bir değişime, seçimler aracılığıyla gerçekleştirilemeyecek bir dönüşüme hazır olduğunu düşünüyordu. Dönüşüm, toplumsal, siyasal ve askeri, çeşitli araçlarla ilerletilebilecek '*sosyal bir ayaklanma*'yı gerektiriyordu; bu süreç seçimlere katılmayı da içerebilirdi, ama yalnızca tüm devrimci kesimler tarafından koordineli bir şekilde üstlenildiği ve daha geniş bir stratejinin parçası olduğu takdirde.

Chavez'in kendisi, Ramirez Rojas'nın eleştirisini sürekli olarak desteklemiştir; 2002 yılında Marta Harnecker ile yaptığı bir görüşmede, 1992-93 yıllarında La Causa R'nin, kendisinin ve diğer MBR liderlerinin LCR liderliğinin bir parçası olduğu yolundaki sahte iddiayı ortaya atarak, 4F'den sonra MBR'nin kazandığı prestiji kullanmaya çalıştığını söylemişti. Chavez'e göre, LCR, cezaevindeki subayları, kendi listesinden aday olarak seçime katılmaları konu-

sunda ikna etmeye çalışmıştı ve *'Arias Cardenas'ın zayıflık belirtileri göstermeye başlaması da tam bu döneme denk geliyordu'*. Buna karşılık cezaevindeki subaylar bir bildiri yayınlayarak, 'Elit tarafından dayatılan çerçeve içinde bu tür bir seçim sürecine katılmak, halkın özlemlerine karşı bilinçli bir sahtekarlığın suç ortaklığını yapmak olacaktır' dediler; ve eğer seçimin amacı bir Kurucu Meclis seçmek olsaydı, seçimlere katılabileceklerini eklediler. Gerçekte Arias hâlâ cezaevinde bulunduğu için zaten seçimlere katılamazdı; ama bir süre sonra, 1994 Mart'ında, isyancı subaylar affedilince, bu arzusuna kavuştu ve LCR ile COPEI arasında kurulan 'garip bir ittifak' sonucu Zulia eyaleti valilik seçimini kazandı (Chavez, aktaran Harnecker 2002, 40-2). Arkadaşlarının bir kısmına göre, Arias ve Chavez arasındaki farklılıklar 1992 kadar erken bir tarihte, daha cezaevinde bulundukları dönemde başlamıştı (Elizalde ve Baez 2004, 137-8).

Chavez ve MBR-200, o dönemde seçimlere 'aktif katılmama' tavrını benimsemişlerdi: partilere 'Hayır'; seçimlere 'Hayır'; Kurucu Halk Meclisi alternatif önerisine 'Evet' (Harnecker 2002, 42'de). Halk egemenliğinin nihai ifadesi olarak, cumhuriyetin tümüyle yeni bir temelde yeniden kurulması için Kurucu Meclis kavramı, Alfredo Maneiro ve La Causa R'nin orijinal ideolojisinin ana bileşenlerinden biriydi; ama LCR, o zamandan bu yana, bu kavramın alışılmış seçim siyasetine tabi kılınmasına izin vermişti. Chavez'in 1998 seçim platformunda bu kavram temel oluşturacak ve 1999 Şubat'ında başkan olarak yemin ettikten sonraki ilk eylemi, böyle bir meclisin toplanmasını sağlayacak seçimler için halktan yetki isteyen bir referandum düzenleyeceğini açıklamak olacaktı. Bu, devleti tepeden tırnağa devrimci bir tarzda yeniden yapılandırma amacının yasal ve seçimsel ifadesiydi. Chavez'in, cezaevinde bu açıklamayı yaptığı dönemde ve sonrasında, hareketin liderleri, İtalyan radikal entelektüeli Toni Negri'nin ve Fransız 'Kurucu İktidar' yandaşlarının *('pouvoir constituant': bir anayasayı yaratma ya da yeniden yazma konumunda olan iktidar –çev.)* konuya ilişkin teorik yazılarını, Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi üzerine yazdıkları ile birlikte inceliyorlardı (Harnecker 2002, 45).

Ülkede siyasal durum, 1993'ten 1997'ye kadar çok karmaşıktı; Chavez ve MBR-200'ün tartışılmaz prestijine karşın, izlenecek yol net olmaktan uzaktı. İkinci askeri ayaklanma olan 27 Kasım 1992 ayaklanmasını desteklemeleri, bu ayaklanmanın pek o kadar ilerici olmadığının geniş ölçüde anlaşılmasından ötürü işe yaramamıştı. Açıktı ki, bir başka ayaklanma, ne askeri yönden olasıydı (feasible) ne de arkasında halk desteği vardı; strateji, artık siyasal olmak zorundaydı. Chavez'in seçimlere katılmama yönündeki çağrıları, başlangıçta halk arasında iyi karşılanmış görünüyordu, ama zaman geçtikçe, iktidara gelmenin tek geçerli yolu olarak seçimlere katılma yönündeki baskı arttı. Caldera'nın başkanlık sarayında geçirdiği bir yılın sonunda, sistemi kurtarmak için yapmaya çalıştığı son dakika reformu girişiminin başarısızlığa uğradığı ve *puntofijizm*i artık ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağı anlaşılmıştı; ama Chavez ve yoldaşları için sorun, esas olarak devrimci kadroların oluşturduğu gizlilik koşullarına göre şekillenmiş bir yapı olan MBR-200'ün, sistem tarafından asimile edilmeden, nasıl seçim kazanmaya yönelik kitlesel bir siyasal yapıya dönüştürülebileceğiydi?

Affedilen isyancılar cezaevinden çıktıklarında, siyasal müttefiklerini belirleyen (bunlar LCR ve aralarındaki farklara karşın bir dizi daha küçük sol-kanat partiydi) bir 'stratejik yol haritası' hazırladılar. 'Harita' aynı zamanda bazı temel projeleri de içeriyordu: Kurucu Halk Meclisi ya da daha doğrusu 'süreci' (çünkü bu iş fiilen bir meclisin toplanmasının ötesine giderek, devletin sürekli bir yeniden örgütlenme sürecine dönüşmesi olarak düşünülüyordu), kitlesel halk hareketinin örgütlenmesi (ki burada tabanda kurulacak Bolivarcı Komiteler –2001'de kurulan 'Bolivarcı Çevreler'in önceli– anahtar rolü oynayacaktı), özgül politikalardan oluşan 'programatik' bir proje ve uluslararası ilişkiler projesi. Bu yöneliş çerçevesinde MBR-200 liderleri, 1994-95 yıllarında, sistematik bir biçimde tüm ülkedeki kentleri, köyleri, gecekondu mahallelerini ziyaret ederek ülkeyi bir baştan diğerine dolaştılar ve bir kitle tabanı ile yerel örgütler ağı oluşturdular (Harnecker 2002, 46-50).

MBR-200'ün üzerinde seçimlere katılma yönündeki halk bas-

kısı artarken, 1996-97'de, hareket, ülke çapında binlerce militan ve sempatizanın 100.000'in üzerindeki insana danışmasıyla gerçekleştirilen kendi kamuoyu yoklamasını örgütledi. Sonuçta, büyük bir çoğunluk, seçimlere katılma, özellikle de Chavez'in başkanlık yarışına katılması doğrultusunda tercih belirtti; bunun üzerine MBR-200, 19 Nisan 1997'de ilk Ulusal Konferansını topladı. Konferansta, ertesi yıl için planlanan tüm seçimlerde (Başkanlık, Kongre, eyalet valileri ve belediye başkanlığı seçimlerinde) adaylar gösterilmesi ve MVR (*Movimiento Quinta Republica/Beşinci Cumhuriyet Partisi*) olarak adlandırılacak yeni bir kitle partisinin kurulması kararlaştırıldı. Ancak MBR-200 dağıtılmadı, gayriresmi bir biçimde geniş hareketin 'çekirdek gücü' ya da 'itici gücü' olarak varlığını sürdürdü; *Chavezcilerin* (artık gittikçe artan biçimde bu şekilde adlandırılıyorlardı) kamuoyu önündeki siyasal faaliyeti ise MVR tarafından yürütülecekti.

Daha başından, yeni ve 'doğaçlama' kurulmuş bir parti olan MVR'nin tek başına bu yarışta ipi göğüsleyemeyeceği, bu yüzden diğer ilerici partilerle ittifaklar aramak zorunda olduğu açıkça görülmekteydi. Ama o zamana kadar açıkça görülmeye başlanmış bir başka husus da, Chavez'in ve hareketinin yükselişinin, fiili olarak Venezüella Sol'unun tüm kesimlerinde şiddetli bölünmelere yol açmakta olduğuydu: Chavez'in asker kökeni, ideolojisinin açıkça belirsiz ve ortodoksluktan uzak oluşu, kişisel olarak öne çıkan tarzı ve karizması, tüm bu özellikler, ortodoks Marksist-Leninist ideoloji, alışılmış sosyal demokrasi, ya da kolektif halk inisiyatifi teorileri temeli üzerinde yetişmiş politikacılar arasında kuşku, güvensizlik ve öfke yaratıyordu; fiilen Venezüella'da hemen herkesin MBR-200'ün ilerici karakterini kabul etmesine, gecekonduların yoksul halkı arasında Chavez'in 'fenomen' haline gelmiş bulunan 'popülaritesine' ve kısa süre öncesine kadar bölünme ve moral bozukluğunun hüküm sürdüğü birleşik kitle hareketini yeniden canlandırma başarısını göstermiş olmasına rağmen, geçmişin kerameti kendinden menkul devrimcileri ve sosyalist *'guru'*ları, onu tehlikeli bir *'caudillo'* (askeri şef), güvenilemeyecek bir popülist olarak görmeye devam ediyorlardı.

Chavez ve MVR'nin ittifak önerisini şaşırtıcı biçimde hemen kabul eden tek yerleşik sol-kanat partisi, PCV (Venezüella Komünist Partisi) oldu. Kıdemli komünistler tarafından yönetilen bu parti, geçmişin anılarına dayalı bir seçim partisi haline gelmiş olmasına karşın tarihsel öneminden ötürü prestijini hâlâ bir ölçüde koruyor, en azından potansiyel bir devrimci hareketi gördüğünde tanıyacak vizyona sahip bulunuyordu. Buna karşılık La Causa R (LCR), 1997'de bölündü: Pablo Medina'nın başını çektiği ve kendilerini PPT (*Patria Para Todos/ Hepimiz için Anayurt*) olarak adlandırılan kesim Chavez'i desteklerken, Andres Velazquez'in liderliğini yaptığı ve LCR adını sürdüren diğer grup, sağla ittifaka girerek ilkelerine ihaneti son noktaya kadar götürdü. Aynı şekilde, MAS da, Chavez yanlısı ve Chavez karşıtı olmak üzere ikiye bölündü; partinin Teodoro Petkoff ve Pompeyo Marquez gibi tarihsel kişilikleri statükoyu savunmak amacıyla burjuva partilerine katıldılar. Sonunda, MVR, PCV, PPT ve MAS'ın *Chavezci* kanadı, diğer beş küçük partinin de katılımıyla *'Polo Patriotico'* (*Yurtsever Kutup*) adı verilen geniş bir koalisyon oluşturdular.

1997-98 seçim kampanyası, dürüst olmaktan çok uzaktı. Başlangıçta tüm seçimlerin eşzamanlı olarak 1998 Aralık ayında yapılması öngörülmüştü; ama hükümet, meclis seçimleriyle belediye seçimlerini öne çekerek 8 Kasım'a aldı. Amaç, Chavez'in başkanlık seçimlerinde kişisel prestijiyle toplayacağı büyük desteğin, meclis ve belediye seçimlerini etkilemesini önlemekti (coat-tail effect). Chavez yandaşlarının iddialarına göre, bu arada Chavez'e hükümet ajanları tarafından birkaç suikast girişimi yapılmış ve güvenlik önemli bir sorun haline gelmişti (Elizalde ve Baez 2004, 71).

Geleneksel partilerin tüm itibarlarını yitirdikleri koşullarda, yerleşik düzenin büyük bir bölümü, 1998'in ilk aylarında yapılan kamuoyu yoklamalarında açık ara önde giden eski güzellik kraliçesi Irene Saez'in adı etrafında birleşti. Ama 1998 Temmuz'undan itibaren Chavez, yoklamalarda hızlı bir şekilde tırmanmaya başladı; bu durum karşısında Saez, kendisi için ölüm fermanı anlamına gelen bir hata yaparak COPEI'nin desteğini kabul etti. Anketlerde Chavez'in yükselişi sürünce, yerleşik düzen Saez'i bir kenara attı

ve son bir umutla, seçimler için oluşturulmuş *Projecto Venezüella* adlı bir partinin adayı olarak seçimlere katılan Henrique Salas Romer adlı 'bağımsız' bir teknokratın etrafında toplandı.

CHAVEZ İKTİDARDA

Ekim 1998'e gelindiğinde, kısa sürede yapılacak bir darbe dışında, artık yoksulların, dışlanmışların, mutsuzların ve temel bir değişim isteyenlerin adayı Hugo Chavez'in zaferini engelleyecek hiçbir gücün kalmadığı anlaşılmıştı. 6 Aralık seçimlerinde, fiilen tüm muhafazakar güçleri birleştirmeyi başarmış olan Salas Romer'in yüzde 39 oyuna karşılık, Chavez oyların yüzde 56'sını alarak Başkan seçildi. Seçimlerden Chavez'in yemin ederek göreve başladığı 2 Şubat 1999 tarihine kadar geçen iki aylık süre, bu eski isyancı askerin başkanlığını önlemek için yapılacağı söylenen askeri darbe ve yasal manevralara ilişkin söylentilerle geçti. Ama planlar, iki nedenden ötürü gerçekleşmedi: bunlardan birincisi Chavez'in ordu içindeki desteği; ikincisi, oligarşinin böyle bir hareketin ardından gelecek halk tepkisinden korkmasıydı. Bundan sonraki birkaç yılın cereyan eden olayları gösterecekti ki, kendi bakış açılarından, korkuları hiç de haksız değildi: Venezüella gerçekten de bir daha asla eskisi gibi olmayacaktı. 6 Aralık 1998 seçimleri sıradan seçimler değildi: herkes gerçekte söz konusu olanın, 27 Şubat 1989 halk ayaklanması ve 4 Şubat/27 Kasım 1992 askeri kalkışmalarının sandık başında oylanması olduğunu biliyordu. Gecikmiş bir reaksiyon halinde de olsa, sivil-asker ittifakı gerçekleşmiş ve bir devrimci ayaklanma sonunda iktidarı ele geçirmişti. Ama bu olay, neticede barışçıl ve seçimsel araçlar kullanılarak gerçekleştirildiğinden, Venezüella devletinin tüm kurumlarını dönüştürmek için girişilen güç mücadelesi, daha sonraki yıllarda da devam edip gidecekti.

Hugo Chavez'in, yoksullar, dışlanmışlar, gecekonduda yaşayanlar, çiftçiler, siyahlar ve yerli halk arasındaki popülaritesi muazzamdı: bu, sol-kanat partileri ya da *Polo Patriotico* koalisyonuna mensup politikacıların değil, Chavez'in, MBR-200'ün, 1992 Şubat

isyancılarının zaferiydi. Chavez'in sunduğu kişisel örnek, karizması, halkla kendi dilinde iletişim kurabilme yeteneği, onlarla özdeşleşmesi, onlar gibi siyah ve yerli halkların oluşturduğu melez ırktan gelmesi: tüm bunlar salt bir seçimsel tercihin ötesine giden bir bağlılık yaratmıştı. Sıradan insanların birçoğunun Chavez için ölmeye hazır olduğuna kuşku yoktu, çünkü aynı şekilde onlar da Chavez'in kendileri uğruna ölmeye hazır olduğunu hissediyorlardı. Buna karşılık tamamen aynı nedenlerden ötürü, elit kesimin büyük bir bölümü, oligarşi ve orta sınıf, irrasyonel bir tutkuyla bu adamdan korkuyor ve nefret ediyordu. Chavez, bırakın Marksizm-Leninizmi, sosyalizmin diliyle bile konuşmuyordu; ama eğer sınıf (mücadelesi -*çev.*) -E.G. Thompson'un savunduğu gibi- yaşayan bir gerçeklik, oluşan ve evrim geçiren bir olgu ise, bu yıllarda Venezüella'da korkunç bir yoğunlukla gerçekleşen tam da buydu. *Chavezci* bir mitinge katıldıktan sonra muhalefetin düzenlediği bir mitingi izleyen biri, en özlü biçimde iki kesimin kullandığı dilde ifadesini bulan aradaki farkı hemen görebilir, hissedebilir, hatta koklayabilirdi: Muhalefet *'Chavezci sürüler'*den, *'çete'*den (*chusma*), *'güruh'*tan söz ederken, *Chavezciler* muhaliflerini, *'oligarşi'* ya da *'pislikler'* (*escualidos*) olarak adlandırıyorlardı. Bu arada düşmanlık, sık sık ırkçı tonlara bürünerek dile getiriliyordu: zaman geçtikçe *'escualido'*ların yaptığı, *'Zenciyi Miraflores'ten (başkanlık sarayı) çıkarmamız şart oldu'* tarzı açıklamalar gittikçe daha sık işitilmeye başlandı. Bu noktada uyanık bir köşe yazarı, muhalefetin Chavez'i neden bu kadar şiddetli bir reaksiyonla reddettiğini analiz eden *'No es por Rambo sino por Zambo'* (*'Rambo olduğu için değil, Zambo olduğu için)* başlığını taşıyan bir makale yayınladı; makalede *'rambo'* sözcüğüyle Chavez'in asker kökenine, *'zambo'* sözcüğüyle ise melez kökenine gönderme yapılıyordu.

Bu kutuplaşma, Chavez'in göreve başlamasını izleyen ilk birkaç aylık, siyasal balayı olarak tanımlanabilecek süre boyunca, fazla dile getirilmedi. Ama Chavez'in *'Bolivarcı Devrim'* programını gerçekten uygulamaya niyetli olduğu anlaşılınca eldivenler çıkarıldı ve siyasal çatışma giderek daha sert ve sürekli bir hal aldı. Bu durum, medyaya da yansıdı: Dört ana TV kanalı ile basın ve

radyoların büyük çoğunluğu, tümüyle –hatta alçakça denebilecek bir tutumla– Chavez'in karşısına geçtiler; buna karşılık Bolivarcı güçlerin elinde yalnızca tek bir TV kanalı (Kanal 8) ve radyo ile az sayıda ilerici ve yerel yayın imkânı bulunuyordu; ama bunların hepsinin üstünde Chavez'in tutkulu ve adanmış hitabet yeteneği vardı.

Oligarşinin bazı kesimleri, başlangıçta, yeni başkanın güdümlerine girebileceğini, uygulamalarının kullandığı devrimci dil kadar keskin olmayabileceğini umut ediyorlardı. Meclis ve belediye seçimlerini öne alma taktiği (rejimin *–çev.*) 'eski muhafızları' açısından kısmen başarılı olmuş, görevinin ilk yılı boyunca Chavez'in Kongre'de çoğunluğa sahip olması engellenmişti; ayrıca, Chavez kendini bazı tavizler vermek zorunda hissetmiş ve başarının kokusunu aldıkları için MVR kervanına son anda katılan eski sistemden gelme bazı politikacıları bakan yapmıştı –Alfredo Pena ve Luis Miquilena gibi bu türden adamlar kısa sürede kendisine ihanet edeceklerdi.

Pena, seçim kampanyası sırasında Chavez'in medyada görüşlerini ifade edebilmesi için imkânlar yaratmış olan etkili bir gazeteci ve eski bir solcuydu; ama seçim zaferinin üzerinden bir yıl geçmeden muhalefete katıldı ve Caracas Büyükşehir Belediye Başkanı olarak yeni başkanın can düşmanı haline geldi. Miquilena, 1940'lı ve 50'li yıllarda komünistti ve her ne kadar son zamanlarda herhangi bir partiye bağlı değilse de her zaman Sol'da yer almıştı. Şimdi yaşı 80'in üzerinde olan bu adam, becerikli ve tecrübeli bir 'bağlamacı' olduğundan *Polo Patriotico* koalisyonunun biraraya getirilmesinde anahtar bir rol oynamıştı (Harnecker 2002, 70-2). Chavez, bu hizmetleri karşılığında kendisini 1999 yılında İçişleri Bakanı yaptı ve sonra da, başkanı olduğu Kurucu Meclis için düzenlenecek seçim kampanyasının sorumluluğunu kendisine verdi. Ancak aradan kısa bir süre geçince, Miquilena'nın devrimci dönüşüme verdiği desteğin sınırlarının çok dar olduğu anlaşılacaktı; 2001'de bu sınırlara ulaşıldı ve o da muhalefetin saflarına katıldı. Ama o zamana kadar, İçişleri Bakanı sıfatıyla Yüksek Mahkeme'yi güvenilmez yargıçlarla doldurmuştu ve bu durum ileride hükümet

için çok ciddi sorunlar yaratacaktı. Yine de, 1989-90'ın güç ilişkileri göz önüne alındığında, bu tür olaylardan kaçınmanın pek mümkün olmadığı söylenebilir.

Bütün bu sınırlamalara rağmen, Chavez, göreve başlar başlamaz, ilerici yönelimini güçlendirmek ve radikal değişim yönündeki kararlılığını göstermek için birçok cephede cesur adımlar attı. Başkan olarak yaptığı ilk konuşmada, var olan anayasanın vadesini doldurduğunu söyleyerek, Kurucu Meclis seçimleri düzenleme konusunda kendisine yetki verilmesi için iki ay sonra ulusal bir referandum düzenleyeceğini ilan etti. Hemen ardından *'Plan Bolivar-2000'* adlı iddialı bir *'kamu işleri ve toplumsal eylem planı'*nı uygulamaya koydu; yerel topluluklarla askerlerin işbirliği temelinde yolların, okulların ve yerel merkezlerin onarılmasını, yoksul topluluklara temel sağlık hizmetleri ile diğer sosyal hizmetlerin götürülmesini öngören plan, Chavez'in çoğunluğa sahip olmadığı mecliste yapılacak uzun tartışmaları engellemek için, önceden petrol gelirlerinden oluşturulmuş olan *Makroekonomik İstikrar Fonu* ve askeri bütçe kullanılarak finanse edildi (Gott 2000, 177-8). Aynı yöntem birkaç ay sonra başlatılan Bolivarcı okullar programında da uygulandı; programa göre silahlı kuvvetler, gecekondulardan gelen çocukların askeri personelin çocukları ile birlikte temel eğitim alması için askeri kışlalardaki bazı binaları bu okullara tahsis ettiler; bu sayede, çok kısa zamanda, daha önce okula gitme imkânı bulamayan onbinlerce çocuk eğitim sistemine katıldı.

Bu programlar, hemen muhalefetin, 'toplumun askerileştirilmesi', yolsuzluk ve 'Kübalılaştırma' suçlamalarıyla yürüttüğü keskin bir muhalefetin hedefi haline geldi –her ne kadar bu noktada Kübalılar henüz daha işin içine karışmamışlarsa da. Gerçekte burada yapılmak istenen şey, hükümetin yoksullara sahip çıkmadaki kararlılığını göstermek ve aynı zamanda askerlerin siyasal bilincini yükseltmekti; muhalefet ise her iki gelişmeyi de durdurmaya kararlıydı.

Chavez'in görevinin ilk aylarında cesur adımlar attığı bir başka alan petrol politikasıydı. Petrol ve Madenler Bakanı olarak atanan Ali Rodriguez Araque, eski bir gerilla komutanı ve LCR'nin (daha

sonra PPT'nin) üyesiydi. Araque'ın, işbaşına gelir gelmez yaptığı ilk iş, hemen, 'kartel'i yeniden etkin hale getirmek için OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi ülkeleri ziyaret etmek oldu. Venezüella bu arada (OPEC üyesi olmayan) Meksika'nın da desteğini sağladı ve üretimin kısılmasıyla petrol fiyatları iki ay içinde, 1999 Şubat'ında düştüğü 9 dolarlık tarihi düşük seviyesinden yukarı çekildi. O yılın sonuna kadar –büyük ölçüde Venezüella'nın başlattığı girişime bağlı olarak– fiyat yaklaşık üç katına, yani varil başına 25 dolar seviyesine kadar çıktı; böylece ülke ekonomisi canlanırken, sosyal programlar için hükümetin acilen ihtiyaç duyduğu kaynak da sağlanmış oldu. Ali Rodriguez aynı zamanda çok daha güç bir başka işe girişti: kamuya ait petrol şirketi PDVSA (Venezüella Petrolleri A.Ş.) üzerinde hükümetin denetimini yeniden kurma işine. Şirket, 1976 yılında millileştirilmiş olmasına rağmen, daha sonra ülke çıkarlarına hiçbir ilgi duymayan, yolsuzluğa batmış, Amerikancı bir elit yönetim tarafından özel bir çiftlik gibi yönetilerek 'devlet içinde devlet' haline gelmişti. Bu girişim, büyük bir siyasal mücadeleye yol açacak ve 2002 Nisan'ında Chavez'e karşı yapılacak başarısız darbeye doğrudan katkı sağlayacaktı.

Petrol politikası, genel olarak dış politika ile yakından ilgiliydi ve bu noktada, yeni hükümet, önceliklerini belirlemek için çabucak harekete geçti. Chavez, Venezüella'nın ABD'ye olan büyük bağımlılığını azaltma ve dış ilişkilerini çeşitlendirerek çok kutuplu bir dünyanın oluşumuna katkıda bulunma konusuna duyduğu ilgiyi hiç gizlememişti. Nitekim, OPEC ülkeleriyle bağları güçlendirmenin yanı sıra, Çin ve Rusya ile yeni ekonomik ve diplomatik bağlar kurmak ve bazı Avrupa ülkeleriyle, özellikle Fransa ile mevcut ilişkileri güçlendirmek için hiç vakit kaybetmedi. Dış politikanın bir diğer mihveri Latin Amerika oldu; zaten Chavez'in savunduğu Bolivarcı görüş, mantıksal olarak Venezüella'nın Latin komşularıyla ilişkilerini her bakımdan sağlamlaştırmasını gerektiriyordu. Özellikle Küba ile ilişkilere özel bir önem verildi ve Chavez, (politik ve ekonomik bir model olarak kopya etmek gibi bir niyet taşımamakla birlikte), adayı, toplumsal adalet ve emperyalizme karşı saygın tutumu nedeniyle devrimci bir örnek olarak gördüğünü herkese

ilan etti. 1994 yılı sonlarında Küba'yı ilk kez ziyaret ettiğinde başlamış olan Fidel Castro ile olan kişisel dostluğu konusunda son derece açık bir tutum aldı ve yeni müttefikine karşı ABD'nin izlediği düşmanlığı en küçük bir şekilde bile dikkate almayı reddetti.

Chavez, 1999 Kasım'ında, anayasa, petrol politikası, Plan Bolivar-2000 ve Bolivarcı okullar konusunda yürüttüğü ilk mücadeleleri kazanmış olarak, üst düzey bir delegasyonla birlikte Küba'ya gitti ve bu ülkeyle önemli anlaşmalar imzaladı: bu anlaşmalara göre, Venezüella, Küba'ya uygun fiyattan petrol verecek (Küba ekonomisi açısından bu büyük bir katkıydı), bunun karşılığında eğitim, sağlık ve spor alanlarında Küba'dan yardım alacaktı. Anlaşmalar, her iki ülke için de büyük önem taşıyan ve ileride çok yakın bir ittifaka dönüşecek olan işbirliğinin ilk adımlarını oluşturdu. Beş yıl sonra, 2004 yılı sonlarına doğru, Chavez, tutkulu bir biçimde *'içsel gelişme' ('endogenous development')* projesini başlattığında –ulusal kaynakların kullanımına yönelik, kooperatiflere ve kamu girişimine önem veren bağımsız bir ulusal kalkınma modeli– ve ABD güdümündeki *'Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi'*ne bir alternatif olarak, aynı kavrama dayalı ALBA (*Amerikalar için Bolivarcı Alternatif*) projesini uygulamak için harekete geçtiğinde, iki ülke, kapsamlı bir karşılıklı ekonomik işbirliği sözleşmesi imzalayarak ALBA'yı fiilen başlatma konusunda resmen anlaştılar.

Ama 1999'da acilen çözümlenmesi gereken mesele, Chavez'in, Başkan olarak yaptığı ilk konuşmada sözünü ettiği Kurucu Meclis meselesiydi (*'kurucu iktidar' ('pouvoir costituant')* teorisi ve Alfredo Maneiro ile LCR'nin orijinal görüşleri uyarınca). Kurucu Meclis'in görevi, adından da anlaşılacağı gibi, yeni bir anayasa yapmaktı: bu önemli bir adım olsa da, diğer bazı ülkelerde, örneğin birkaç yıl önce (1991'de) komşu Kolombiya'da, yapılmış olan bir şeydi. Ama Chavez ve hareketi için Kurucu Meclis, diğer ülkelerdeki benzerlerinin çok ötesinde bir önem taşıyordu: kısıtlanmamış bir halk egemenliğini temsil ediyordu ve bundan ötürü de, diğer kurumlar ya da eski sistemin kalıntıları tarafından hiçbir biçimde engellenmemeliydi (örneğin mevcut Kongre ya da Yüksek Mahkeme tarafından). Bunun için 25 Nisan'da yapılacak ve başkana

kurucu meclis seçimlerini yapma yetkisi verecek ilk referandumda mümkün olan en büyük çoğunluğu sağlamak (tüm kullanılan oyların yüzde 82'si ile bu aşama geçildi); ardından 25 Temmuz'da yapılacak seçimleri kazanmak (Chavezci koalisyon *Polo Patriotico*, oyların yüzde 67'sini alarak 131 sandalyeden 119'unu kazandı); ve nihayet Aralık 1999'da, Kurucu Meclis çalışmalarını tamamladıktan sonra, yeni anayasayı onaylamak için yapılacak referandumda başarı kazanmak (yüzde 71 kabul oyuyla onaylandı) çok önemliydi (Molina V. 2002, 223-5). Meclis, 3 Ağustos ile 12 Kasım 1999 tarihleri arasında titiz bir çalışma yürütürken, halkın sürece daha geniş bir biçimde katılımını sağlamak amacıyla bölgesel meclisler ve kitle örgütlerinin temsilcileriyle toplantılar yapıldı ve bunların sonuçları, girdi olarak Meclis'teki tartışma sürecine sunuldu.

Muhalefet, Kurucu Meclis'in öneminin farkındaydı ve bundan ötürü, daha en başından itibaren, bunun halkın gerçek sorunlarıyla hiçbir ilgisi olmadığını söyleyerek karşı saldırıya geçti. Muhalifler, aynı zamanda varolan Meclis'teki milletvekillerinin çabaları ve olumsuz yüksek mahkeme kararlarıyla, Kurucu Meclis kararlarını sabote etmeye çalıştılar. Yasalar konusunda uzman olan birçok hukukçu, Kurucu Meclis'in Kongre ya da başka herhangi bir kurumun kararlarını geçersiz kılacak açık bir demokratik temsil niteliği olduğunu savunduğu halde, (karşı görüşteki *-çev.*) Yüksek Mahkeme başkanı süreci protesto etmek amacıyla istifa etti ve Kongre, 'demokrasinin tehlikede olduğu' öne sürülerek olağanüstü toplantıya çağrıldı; bu arada, muhalefete destek olmaları için uluslararası örgütlerden delegasyonlar çağrıldı. Ama bu noktada söz konusu olan, tüm Bolivarcı projenin geleceği olduğu için Chavez ve Kurucu Meclis, halkın desteğiyle, dünyanın en ilerici ve demokratik anayasasını ortaya çıkarmak için gece gündüz çalışmaya devam ettiler. Bu ilk büyük çatışmada, önem taşıyan bir başka husus da, birbirine karşıt iki demokrasi görüşü arasındaki çizginin net bir biçimde çizilmiş olmasıydı: demokrasinin parlamenter elit ve hukuki kurumlar tarafından denetlenmesini öngören eski liberal görüş ve doğrudan halk egemenliğine dayalı devrimci görüş.

Anayasanın onaylanması kendi içinde büyük bir zaferdi; bu-

nun hemen ardından, hükümet, yeni kurallara uygun olarak, ülkenin seçim gerektiren tüm pozisyonlarını kapsayacak biçimde yeniden seçimlere gitmek için harekete geçti. Bu 'mega seçimler' 30 Temmuz 2000 tarihinde yapıldı; seçimlerde Chavez yaklaşık oyların yüzde 60'ını alarak başkanlığa yeniden seçilirken, *Polo Patriotico*, eyalet yönetimleri ve belediyelerde olduğu gibi, yeni Kongre'de de net bir çoğunluk sağladı. Seçim zaferi, MBR-200 saflarından muhalefet saflarına ilk ciddi iltihakın gerçekleştiği koşullarda kazanılmıştı: Chavez'in seçimler sırasındaki en büyük karşıtı, Binbaşı Arias Cardenas'tı; ilk olarak seçim stratejisi konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları, artık açık muhalefete dönüşmüştü. 1998 Kasım ayında yapılan Kongre ve yerel seçimleri izleyen iki yıldan az bir zaman içinde, yedi seçim ve referandum düzenlendi, Chavez ve destekçileri, bu seçimlerin tümünde net, kimi zaman ezici (yüzde 56 ile 81 arasında) bir çoğunluk sağladılar; üstelik bu başarı, medyanın azgınca düşmanlığına rağmen kazanıldı (Molina V. 2002, 223-5).

Eski siyasal partiler –AD, COPEI, LCR, MAS'ın muhalif kanadı– ile *Proyecto Venezüella* ve *Primero Justicia* gibi alelacele oluşturulmuş burjuva partiler, bu süreçte Chavez'e etkin bir biçimde meydan okuyacak gücü sergileyememişlerdi. Başka herhangi bir yerde çok az hükümet, değişim için bu kadar büyük bir halk desteğine sahip olabilmişti; şimdi sorun, muhalefetin ve onu destekleyen oligarşinin –*'esqualido'ların*– Bolivarcı programın uygulanmasını engellemeyi başarıp başaramayacaklarıydı.

Yeni anayasa, ülkenin adını *Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti* olarak değiştirmiş, yeni bir tek kamaralı Ulusal Meclis, yeni bir Yüksek Mahkeme, yeni bir Ulusal Seçim Konseyi oluşturmuş ve hiç kuşkusuz insan hakları ve yurttaş katılımı açısından dünyadaki en ileri örneklerden biri olan, 'katılımcı ve önderliğe dayalı' bir demokrasi yaratmıştı. Yeni anayasanın getirdiği bir diğer hak da, seçmenlere tanınan, başkandan başlayarak tüm seçilmiş görevlileri 'geri çağırma hakkı' idi. Bu arada, başkanlık süresi –açıkça devrimci projenin sağlamlaştırılmasına izin verecek süreyi elde etme amacıyla– bir kez daha seçilme imkânı da tanınarak altı yıl

olarak belirlenmişti. Geleneksel yürütme, yasama ve yargı güçlerine ek olarak, Anayasa, bir 'seçim gücü' (Ulusal Seçim Konseyi) ve bir 'ahlak' ya da 'vatandaş' gücü oluşturmuştu. Resmi olarak Ombudsman, Başsavcı ve Genel Denetmen de dahil olmakla kamu otoritelerini denetleyecek olan bu gücün oluşturulması ile hedeflenen, gerçekte tüm hükümet faaliyetleri üzerindeki halk denetimini güçlendirmekti. Anayasanın tüm içeriğinde halk katılımı ile birlikte bireysel olduğu kadar, kolektif, toplumsal ve ekonomik haklara da vurgu yapılıyordu. Yerli halk için Kongre'de asgari üç sandalye garanti edilmiş ve kadın hakları (uluslararası ölçekte ilk kez) kadının ev emeğinin ekonomik değerini de içerecek biçimde tanımlanmıştı. Özel mülkiyet kabul edilmekle birlikte, toprak reformu ve petrol/maden kaynaklarının ulusal mülkiyeti konularında gerekli temel hazırlanmıştı. Bolivarcı cumhuriyetin yasal temeli bu şekilde atılmıştı, ancak onun hayata geçirilmesi, devlet ve toplumun her katmanında süregiden bir iktidar mücadelesine bağlı olacaktı.

Chavez ve *Polo Patriotico*'nun Temmuz 2000 seçimlerindeki büyük başarısına karşın, ertesi yıl şaşırtıcı bir biçimde, Bolivarcı süreç açısından sorunların arttığı bir yıl oldu. Muhalefet, yürütmenin eylemini engellemek için mümkün olan her türlü yasal aracı kullandı ve Kongre'deki *Polo Patriotico* milletvekillerinin birçoğunun güvenilmez oportünistlerden oluştuğu kısa zamanda ortaya çıktı (bunlardan bir kısmı muhalefet saflarına katıldı). Bu, kısmen bile olsa, mevcut kurumlarla çalışmanın mantıksal bir sonucuydu. 1997-98'de seçimlere katılma amacıyla oluşturulmuş olan MVR, önüne çıkan her şeyi silip süpüren Chavez olgusunun etkisi altında bir çığ gibi büyürken, kaçınılmaz olarak birçok kariyerist hatta sabotör de saflara sızmıştı. Bu arada, Kurucu Meclis ve 2000 seçimlerinden sonra, parti, iktidarda olmanın etkisiyle bürokratlaşmış; yöneticilerinin birçoğu, halktan kopuk, etki altına alınabilir ve keyfi hareket eden unsurlara dönüşerek alışılmış politikacılardan farksız bir hale gelmişti. Chavez'in kendisi de, yoksul mahallelerindeki insanlar parti (MVR) tarafından terk edildikleri duygusuna kapıldıklarında, nasıl ortalığı 'ölüm gibi soğuk' bir at-

mosferin kapladığını hissedebildiğini ve bunun farkına vardığında nasıl kanının donduğunu anlatmıştır (Harnecker 2002, 193). Bu nedenlerden ötürü, 25 Nisan 2001'de, Chavez, hemen herkesi şaşırtan bir kararla, MBR-200'ün işleri tekrar ele alacağını ilan etti.

Başlangıçta birçok insan, bunun MVR'nin sonu olduğunu düşündü, ama Chavez kısa süre sonra yeni bir açıklama yaparak, partinin seçimsel amaçlardan ötürü hâlâ gerekli olduğunu, zaten MBR-200'ün bir parti değil, *'devrimi savunan ve ileri götüren örgütlü halkın kendisi olduğunu'* söyledi. Yine Chavez, aynı dönemde, *'Bolivarcı çevreler'*in (hareketin ideolojisini tartışmak, yerel sorunları çözme amacıyla örgütlenmek ve devrimi savunmakla görevli 7 ile 15 arasında insandan oluşan yerel gruplar) kurulması çağrısında bulundu: *'Her yerde Bolivarcı çevreler olmalıdır ve Bolivarcı çevrelerden oluşan toplumsal bir ağ kurulmalıdır; bu Bolivarcı ağlar, tıpkı bir ırmak gibi bir Bolivarcı çevreler akımı yaratmalıdır... MBR-200'ün ana çekirdeği, Bolivarcı çevreler ve Bolivarcı güçlerdir'* (aktaran Harnecker 2002, 195-6). 'Bolivarcı güçler', yeni sendikal akım, kadın, çiftçi ve gençlik hareketleri gibi toplumsal hareketlerdi. Tüm bu hareketlerde ve çevrelerde, MVR, PPT, VCR ve diğer partilerin militanları var olmakla birlikte, esas gücü herhangi bir partiye bağlı olmayan halk oluşturuyordu; bu, ülke gerçeğinin bir parçasıydı, çünkü halkın büyük bir bölümü partilere inancını yitirmişti. Çevreler ve toplumsal hareketler, eylem halindeki kurucu halk gücünün tezahürleriydi: burada bir kez daha, Chavez'in, partilerden ve kurumlardan bağımsız olarak tüm devrimci sürecin temeli olan halkın gücüne yaptığı vurguyu görüyoruz. Merkezi hükümete kadar uzanan ve onu da içeren kurumlar kuşkusuz gerekliydi, ama bunlar mümkün olduğunca halk gücünün doğrudan ifadesine tabi olmalıydı.

Chavez'in Nisan 2001'de yaptığı ve daha sonra Aralık'ta tekrarladığı çağrıya yanıt olarak, *'Bolivarcı çevreler'*, yoksul mahalleleri, kasabalar ve köyler başta olmak üzere tüm ülkede pıtrak gibi yayılmaya başladılar. Chavez'in çağrısıyla kurulmuş olmaları bir yana, diğer tüm yönlerden bu çevrelerin büyümeleri, bürokratik kurumlar ya da partiler tarafından değil, tüm sürecin adeta alameti fa-

rikası haline gelmiş bulunan Chavez ile halk sınıfları arasındaki diyalektik bir karşılıklı etkileşim süreci içinde ve tabandan halk tarafından yaratılmış olmaları nedeniyle, kendiliğinden bir biçimde olmuş görünüyor. *'Bolivarcı çevreler'*, kurulmalarının hemen ardından, bunların silahlı ve şiddete dayanan örgütler olduğunu, hükümet tarafından finanse edilip örgütlendiğini ve Küba'nın CDR'lerini (Devrimi Savunma Komiteleri) örnek aldığını iddia eden muhalefetin hedef tahtası haline geldiler; ama 'çevreler'in silahlı (en azından sayısız şiddet ve yıldırma eyleminden sorumlu olan muhalif örgütlerden daha fazla silahlı) olduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Ayrıca şurası da unutulmamalı ki, Venezüella halkı, ABD ve Batı yarıküresindeki birçok ülkede olduğu gibi, şu ya da bu şekilde, silaha düşkündür. Hükümet, sürekli olarak, 'çevreleri' finanse etmediğini ve etmeyeceğini, bunların kendi güçlerine dayanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Israrla vurgulanan bir diğer husus da, 'çevreler'in Venezüella'ya özgü bir olgu olduğu ve Küba'daki CDR'lerin karbon kopyası olmadığıdır. Bu sözcük anlamında kuşkusuz doğrudur, ama şurası da kabul edilmelidir ki, tabana dayalı yerel komiteler (Küba'nın CDR'leri ve Nikaragua'nın Sandinist Savunma Komiteleri/CDS'leri de bu tür örgütlenmelerdi), hangi biçime bürünmüş olursa olsunlar, birçok halkçı devrimin bir özelliğini oluştururlar.

DARBE VE SİVİL-ASKER İTTİFAKI

Bir yandan muhalefetin Kongre'deki ve mahkemelerdeki sabotajı, diğer yandan kendi destekçilerinin hizipçiliği, devrimin toplumsal ve ekonomik yönden gelişmesini engellemeye devam ederken, Chavez, bunun hareketin temelini oluşturan yoksul ve dışlanmış kitleler arasında yaratabileceği hayal kırıklığı üzerinde ciddi bir biçimde düşünmeye başlamıştı. Bu nedenle, Kasım 2001'de, sosyoekonomik gündeminin büyük bir bölümünü uygulamaya koyabilmek için, başkanlığa verilmiş olan kanun kuvvetinde kararname yayınlama yetkisini kullanarak, PDVSA'nın yeniden yapılandırılması, tarım reformu, kentsel mülkiyet reformu,

yeni bir balıkçılık yasası, kooperatiflere sağlanan destek, vb. konulara ilişkin 49 kararnameyi art arda yayınladı. Bu karar, muhalefetin bir genel grev (daha doğrusu patronlar tarafından örgütlenen bir lokavt) yapmak amacıyla başlatmış olduğu girişimi hızlandırdı (6 Aralık 2001 günü yapılan ilk girişim): artık Chavez'in, oligarşinin ekonomik gücüne saldırma konusunda kararlı olduğu anlaşılmıştı.

Daha sonraki aylarda kriz belirtileri hızla yoğunlaştı. Kurucu Meclis sürecinde İçişleri Bakanı olarak hayati bir rol oynamış olan Luis Miquilena, devrimlerin yalnızca silahla yapılabileceğini, Venezüella'da yapılabilecek olanın ise en fazla sınırlı reform sürecini devam ettirmek olduğunu savunarak, Chavez'i, kanun kuvvetinde kararname yayınlama yetkisini kullanmaktan vazgeçirmeye çalıştı; ama bir süre sonra, muhalefetle birlikte çalıştığı açığa çıkınca, görevden alındı (Elizalde ve Baez 2004, 382). Daha sonra 7 Şubat'ta Hava Kuvvetleri'nden bir albay, kamuoyuna yaptığı açık bir çağrıyla Chavez'in istifasını istedi; çağrı Koramiral Carlos Molina Tamayo ve bir Ulusal Muhafız yüzbaşısı tarafından da desteklendi. Mart ayı geldiğinde, Chavez, uzun zamandır beklenen adımı atarak kamuya ait petrol şirketi PDVSA'nın ülke dışı çıkarlara hizmet eden yönetim kurulunu görevden aldı; bunun üzerine, *Ticaret Odaları Federasyonu* (*Fedecamaras*), *Venezüella İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (CTV), *Katolik Kilisesi* ve diğer örgütler, bir araya gelerek *anti-Chavez* bir pakt imzaladılar. Aynı örgütler, 9-10 Nisan'da bir kez daha genel grev çağrısında bulundular ve daha sonra süreyi sınırsız olarak uzattıklarını açıkladılar; ardından Caracas'ın zenginlerin oturduğu Doğu kesiminde yer alan bir petrol ofisi bürosunun önünde toplanarak, *'PDVSA'yı kurtarma'* amaçlı bir gösteri çağrısında bulundular. 11 Nisan Perşembe günü yapılan toplantı, aniden, düzenleyenler tarafından şehir merkezindeki başkanlık sarayına (*Miraflores*) yönlendirildi. Bunun üzerine Bolivarcı aktivistler, hükümeti savunmak üzere *Miraflores* önünde toplandılar. Ulusal Muhafız, karşılıklı olarak gösteri yapan grupları birbirinden ayırmak için barışçıl bir biçimde harekete geçtiğinde silahlar patladı ve birkaç saat içinde 20 kadar insan öldü.

Açıkça önceden planlanmış bu eylem dolayısıyla, muhalif medya, kan dökülmesinin sorumlusu olarak Chavez'i gösterdi; ardından askeri yüksek komuta heyeti Chavez'i istifaya çağırdı; *Miraflores* askeri birlikler tarafından ele geçirildi ve istifa ettiği yalan haberi yayılarak Chavez tutuklandı. 12 Nisan sabahı, *Fedecamaras* Başkanı Pedro Carmona, gülünç bir törenle, *'Venezüella Cumhuriyeti Geçici Başkanı'* (Cumhuriyet artık 'Bolivarcı' değildi!) yemin ederek göreve başladı.

Darbeyle birlikte muhalefet sonunda yüzüne geçirdiği 'demokratik' maskeyi yırtıp atmıştı: Üç general ve bir Roma Katolik başpiskoposundan oluşan *Cunta*'nın yaptığı ilk iş, Kongre'nin dağıtıldığını, tüm seçilmiş görevlilerin görevden alındığını, Yüksek Mahkeme'nin, Ulusal Seçim Kurulu'nun ve Ombudsmanlık ofisinin kaldırıldığını, sivil özgürlüklerin askıya alındığını ilan etmek oldu. Ardından *Chavezcilere* yönelik bir cadı avı başlatıldı. ABD ve İspanya'nın darbeye karıştığına ilişkin kanıtlar, Şili'deki Pinochet darbesi ve daha önceki yıllarda Latin Amerika'da sık sık görülen baskıcı militarist yönetimler ile Venezüella'da yaşananlar arasındaki garip benzerlikleri daha da artırıyordu. Ancak ilerici askerler tarafından desteklenen kitlesel bir halk ayaklanması sonucu darbenin 48 saat içinde yenilgiye uğratılması, Bolivarcı Hareket'in, faşist muhalefetin zannettiğinden çok daha güçlü olduğunu gösterdi; bu, gerçekte bir halk devrimiydi.

İrlandalı televizyoncular Kim Bartley ve Donnacha O'Briain tarafından kaydedilen *'Devrim Televizyonda Yayınlanmayacak'* başlığını taşıyan olağanüstü belgeseli görmüş olan herkes, darbeye gösterilen halk tepkisinin nasıl kitlesel ve kendiliğinden olduğuna ve Chavez'in kendisini bekleyen mutlak bir ölüm ya da süresiz bir sürgünden dönüşünün nasıl bir coşku tablosu yarattığına tanık olacaktır. Yine bu belgeselden ve Venezüella devlet televizyonunun daha yakın bir zamanda yaptığı *'Puente Llaguno: Imagenes de una Masacre'* (Palacios 2004) adlı bir başka belgeselden anlaşılmaktadır ki, 11 Nisan günü barışçıl göstericilerin öldürülmesi önceden yerleştirilmiş keskin nişancıların işidir ve hükümetin devrilmesini haklı göstermek için önceden hazırlanmış montaj bantları ya-

yına koyan özel medya kuruluşları, darbede belirleyici ve bilinçli aktörler olarak görev almışlardır. Ancak bu kaynaklarda bile çok net olarak ortaya konulmayan, devrimci askerlerin darbenin bozguna uğratılmasındaki oynadıkları kesinlikle belirleyici roldür. Yüz binlerce, hatta milyonlarca Venezüellalı'nın, demokrasinin ve Chavez'in dönüşü talebiyle, cep kitabı halinde basılmış küçük mavi Bolivarcı anayasaları ellerinde sallayarak gerçekleştirdikleri kitlesel protestolar, haklı olarak, yakın zamanlarda halkın gücünün sahneye çıktığı en büyük anlardan biri olarak uluslararası ölçekte belleklere yerleşmiştir. Ama önemli olan, 11-14 Nisan olaylarını tüm açıklığıyla bir analize tabi tutmaktır: Sol'da hakim olan düşünce, faşist Carmona ve yardımcılarını sokağa dökülmüş olan halkın bozguna uğrattığı yönündedir; ama en iyi koşullarda bu, gerçeğin ancak yarısıdır. Kuşkusuz halkın tepkisi çok önemliydi ve bir esin kaynağı oluşturmuştu, ama işin gerçeği şuydu: eğer devrimci askerler, eylemleriyle darbeyi reddetmemiş olsalardı, bu cesur insanlar, tüm tutkularına ve birlikteliklerine karşın, kitlesel bir katliamın kurbanları olmaktan kurtulamazlardı. Marta Harnecker ile Kübalı gazeteciler Rosa Miriam Elizalde ve Luis Baez tarafından derlenen, Chavez'in ve diğerlerinin konuya ilişkin anlatıları, o dramatik 48 saatte yaşananları anlayabilmemiz için gerekli çok önemli bilgiler vermektedir.

Gerçekte devrimi kurtaran, Chavez'in sürekli atıfta bulunduğu 'sivil-asker ittifakı, (bir başka deyişle *-çev.*) 'Bolivarcı çevreler' ve her türden yerel komitelerde örgütlenmiş halk ile 'Plan Bolivar-2000', 'Bolivarcı okullar' ve bunlarla ilgili diğer programlarda sürekli onlarla birlikte çalışmış olan subaylar ve askerler arasında kurulan bağ olmuştur. 12-13 Nisan'da olay, basit bir biçimde askerlerin kışlalar önünde gösteri yapan halka cevap vermiş olması değildir (her ne kadar bu, bir etken olsa da); başka yerlerde de, benzer birçok durumda, halk, demokratik duygularla askerlere çağrıda bulunmuş, ama bunun karşılığında ya katledilmiş ya da duymazlıktan gelinmiştir. Askerler ve subayların birçoğu, (darbenin ardından *-çev.*) zaten sahne gerisinde harekete geçmiş bulunuyorlardı; bunların birçoğu, Bolivarcı ideolojileri ve önceki üç yılı

(ve öncesini) kapsayan pratik deneyimleri nedeniyle, halkın çağrısına cevap vermeye çoktan hazır bir ruh hali içindeydiler. Bunu söylemek hiçbir biçimde –bazı 'saf' (purist) Marksistlerin iddia ettiği gibi– orduyu, ataerkil bir tarzda, kitlelerin yerine geçirmek anlamına gelmez: aksine, birçok durumda 1992 Şubat ayaklanmasına ya da daha öncesine uzanan uzun bir süreç temelinde, askerler, kardeşleri olan emekçilerin darbeyi bozguna uğratma çağrısına yalnızca yanıt vermekle kalmayan, ama aynı zamanda bu mücadeleye önderlik eden, 'üniforma içindeki halk' olarak, kendi üzerlerine düşen rolü oynamış bulunuyorlardı. Hiç kuşkusuz bu işi yaparken, MBR-200 ve *Polo Patriotico*'nun, hükümet binalarına yeniden el koymak, devlet televizyonu Kanal 8'i yayında iken ele geçirmek ve benzeri eylemler gerçekleştirmek için harekete geçen –aralarında Jose Vicente Rangel ve Aristobulo Asturiz gibi liderlerin de bulunduğu– binlerce sivil aktivistinin desteğinden yararlanmışlardı; ama devrimci askerlerin eylemleri olmasaydı, tüm bu eylemleri Pinochet türü bir baskı (ya da muhtemelen sonuçları belirsiz bir iç savaş) izlerdi.

12-13 Nisan'da insanlar kışlaların önünde toplandı, çünkü biliyor ya da en azından bekliyorlardı ki, askerlerin birçoğu –ve yalnız askerler değil, subaylar da– çağrılarına cevap vereceklerdi. Dahası, Maracay gibi bazı bölgelerde, Bolivarcı subaylar, halkı darbeye karşı seferber etmek için, yerel halk tarafından tanındıkları yoksul mahallelere kendileri gitmişlerdi. Chavez'in konuya ilişkin sözleri de bu görüşü desteklemektedir: *'Ordu ve halk arasındaki bu derin ilişki olmasaydı, bütün o halk tepkisi ortaya çıkmazdı. Mao'nun sözünü ettiği, şu balık ve su meselesi; ordu için halk, balık için su neyse odur. Bugün Venezüella'da balıklarımız suyun içinde yüzmektedir'* (Harnecker 2002. 96-7). Kuşkusuz Mao'nun söz ettiği devrimci bir orduydu, ama Venezüella'da olan da –çok dikkat çekici bir biçimde– bilinen ordunun geniş ölçüde devrimci bir orduya dönüşmüş olmasıydı.

Ayrıca, 12-13 Nisan'da anahtar konumundaki bazı subayların, darbecileri bozguna uğratmaya belirleyici bir katkıda bulunmuş olan çok özel bazı eylemleri söz konusuydu: o sırada Caracas askeri

bölge komutanı olan General Jorge Luis Garcia Carneiro, 12 Nisan günü öğleden sonra, Caracas'ın en büyük askeri üssü olan *Fuerte Tiuna*'da diğer bazı subaylarla bir araya gelerek, o sırada aynı üssün bir başta bölümünde askeri polisin gözetiminde bulunan Chavez'i kurtarmak için bir plan hazırlamıştı. Yapılan hazırlığı haber alan darbeciler tarafından, Chavez'in önce sahildeki Turiamo'ya, ardından da Orchila adasına götürülmesi üzerine plan başarısızlığa uğradı. Ama daha sonra 13 Nisan sabahı, Başkanlık Muhafız Alayı, *Miraflores*'i yeniden ele geçirerek (bu eylem, İrlandalı ekip tarafından kaydedilen *'Devrim Televizyonda Yayınlanmayacak'* belgeselinde yer almaktadır), Carmona'yı ve yasadışı hükümetini devirdi. Ne ki, belgeselde yer almayan (gazetecilerin bilmedikleri) bir husus vardı: Muhafız Alayı, Garcia Carneiro'nun emriyle harekete geçmişti. Birkaç saat sonra Carneiro, herhangi bir direnişle karşılaşmadan Fuerte Tiuna'daki tesislerin geri kalan bölümünü de denetimi altına aldı. Carmona, bu binalardan birinde, Savunma Bakanlığı'nda saklanırken bulundu ve tutuklandı (Elizalde ve Baez 2004, 177-83).

Darbenin yenilgisinde çok önemli rol oynayan bir başka komutan da, Caracas'ın 80 km. batısında yer alan Maracay'daki paraşütçü birliğinin başındaki General Raul Baduel'di. Darbeye tavır alan ilk komutanlardan biri olan Baduel, 13 Nisan'da, 14 generali ve ağır silahlarla teçhizatlanmış 20.000 askeri toplayarak, darbecilere, Chavez'in geri getirilmesini isteyen bir ültimatom verdi: eğer o gün Garcia Carnero ve diğer sadık subaylardan denetimi ele geçirdikleri yolunda bir mesaj almamış olsaydı, Caracas üzerine yürüyecekti. 13-14 Nisan akşamı, diğerleriyle koordineli bir biçimde, içinde elit askerlerin yer aldığı üç helikopteri Chavez'i kurtarmak için Orchilla adasına gönderen de yine Badueldi (Elizalde ve Baez 2004, 267-76).

Zaman içinde olayın ayrıntıları açığa çıktıkça daha açık bir biçimde anlaşılıyor ki, darbeciler, gerçekte Miraflores Sarayı, birkaç hükümet ofisi, az sayıda askeri garnizon ve medya dışında hiçbir alanı asla tam denetimleri altına alamamışlardı. Bütün bu dönem boyunca, Chavez'e ve devrime sadık askerler ve siviller hep direniş

halindeydiler; oysa medya, 12 Nisan günü ve 13 Nisan'ın bir bölümünde, bunun tam aksi yönde bir izlenim yaratmıştı. Zaten bu olayda medyanın rolü üzerine ne söylense azdır: Venezüella özel medyası darbenin aktif katılımcısı durumundaydı; İrlandalılar'm olaylar sırasında kaydettikleri görüntüler içinde en aydınlatıcı (ve iğrenç) sahne, ana medya kanallarına mensup birkaç medya yorumcusunun, muhalefetin gösterisine ilişkin önceden hazırladıkları bantlarla gerçekleştirdikleri Chavez'i lekeleyen ve devrilmesini haklı gösteren yayınlardan ötürü birbirlerini kucaklayarak kutladıkları sahneydi. (Venezüella medyası -*çev.*), uluslararası medyanın büyük bir bölümünün de yardımıyla -herkesi alarma geçirmesi gereken bir başarı sergileyerek- Carmona'nın 48 saatlik yönetimini meşrulaştırmaya çalıştı; 13 Nisan günü öğleden sonra, işler darbeciler için kötüye gitmeye başlayınca, Miraflores sarayının darbecilerden geri alındığı haberinin yayılmasını engellemek çabasıyla, eski Hollywood filmleri ve çizgi filmler yayınlayarak gerçeği gizlemek için elinden gelen her şeyi yaptı. Venezüella deneyimi, özel medya tekellerinin yarattığı tehlike ve bunların basın özgürlüğü konusunda yüksek sesle kopardıkları yaygaranın ikiyüzlülüğü açısından ibret verici bir ders niteliğindedir.

Chavez'in muzaffer dönüşünün ardından, destekçilerinin birçoğu, hatta bazı muhalifleri bile, darbecilere misilleme yapılmaması nedeniyle şaşkınlığa düştüler. Chavez, o zaman sergilediği uzlaşmacı yaklaşımı, darbecilerin affedilmediğini, yalnızca adaletin çarkları alışıldığı üzre ağır bir biçimde işlerken anayasal haklarından yararlanmalarına izin verildiğini söyleyerek açıkladı. Uzun vadede, karşıdevrimciler o zamandan beri itibarlarını daha da yitirdiklerine göre, bu sabırlı ve hoşgörülü yaklaşım işe yaramış görünüyor. Darbeciler ise yargılanmaları sırasında, ortada darbe falan bulunmadığını, yalnızca Carmona ve onu destekleyen generallerin gönül yüceliğiyle doldurma kadirşinaslığını gösterdiği bir 'iktidar boşluğu' bulunduğunu ileri sürecek kadar yüzsüz bir savunma çizgisi izlediler -ve bu tezleri, Miquilena sayesinde hâlâ sağcı bir çoğunluğa sahip olan Yüksek Mahkeme tarafından desteklendi! Ne var ki, Chavez'in gösterdiği hoşgörünün doğru-

dan etkisi *'escualido'*ların daha da cesaretlenmesi oldu; daha sonraki birkaç ay boyunca, muhalefet, sürekli 'grevler' ve gösteriler örgütleyerek sesini gittikçe yükseltti ve sonunda 2 Aralık 2002'de, ekonomiyi felç etmek ve hükümeti düşürmek için süresiz bir genel greve (gerçekte patronlar tarafından yürütülen bir lokavt) gitti. Grev, büyük çaplı ticari kuruluşların kapatılması ile başladı –birçok alışveriş çarşısı tümüyle kapandı– daha sonra bankaların ve büyük sanayi kuruluşlarının faaliyetinin durdurulması için uğraş verildi ve nihayet kargaşanın yoğunlaştığı ve temel tüketim malları kıtlığının başladığı bir haftanın ardından, petrol sanayiinde iş tatil edildi.

Birçok *'Chavezci'*nin hemen dikkat çektiği gibi, bu, değişik araçlar kullanılarak yapılan bir darbeydi ve hiçbir hükümet, açlık, ekonomik sıkıntı ve sivili kargaşa yaratma tehdidi içeren bu tür bir girişime göz yumamazdı. Sonunda her ne olursa olsun, Chavez'in istifasını isteyen ya da ona karşı bir referandum çağrısında bulunan (ama Anayasa'da bunun için belirtilmiş olan prosedürü izlemeyi reddeden), *'esqualido'*lar niyetlerini açık etmişlerdi; öyle ki, CTV'nin (tümüyle yozlaşmış ve AD tarafından kontrol edilen en büyük işçi federasyonunun) başkanı Carlos Ortega, işi, açıkça Chavez'e suikast çağrısı yapmaya kadar vardırmıştı (birkaç ay sonra, polis kendisini ihanet ve cinayete kışkırtma suçlarından ötürü tutuklamaya geldiğinde, siyasi tutuklu muamelesi görme talebinde bulunacak kadar yüzsüz davrandı). Ama muhalefet bir kere daha gücünü abartmıştı ve *'paro'* (genel grev) yalnızca halk arasında devrimci duyguların gücünü ve derinliğini göstermeye yaradı. Düzenli ticaretin kilitlenmesi nedeniyle on binlerce işportacı bayram yaparken (büyük bir bölümü *Chavezci*'ydi); *'esqualido'*ların , *caracazzo*'nun anti-Chavez bir versiyonu ile kargaşalık yaratacağını umut ettiği halk, beklentilerinin tersine, kıtlık aracılığıyla kışkırtılmayı reddetti. Hükümet bu olaylara çabucak organize ettiği yeni bir programla yanıt verdi: program uyarınca ordu, temel yiyecek maddelerini doğrudan kırsal üreticilerden satın aldı ve bunları çalışan kesimin yaşadığı mahallelerin çevresinde kurulan özel pazarlarda ucuz fiyattan dağıttı. *'Mercal'* adı verilen bu program, çok

tutulduğu ve başarılı olduğu için daha sonra süreklilik kazandı. Bankaları kapatma girişimi de başarılı olamadı, çünkü, kısmen bu işi ortaya atanların çıkarları da bundan zarar görüyordu; aksine bu girişim, hükümeti, mali spekülasyonu sınırlamak için dövizi kontrol altına almak zorunda bıraktı; bu önlem de o zamandan sonra kalıcılık kazandı.

Ne var ki *'paro'*nun en belirleyici ögesi, ülkeyi ihracat gelirlerinin yüzde 90'ından mahrum bırakmak ve tüm ekonomiyi çöküşe sürüklemekle tehdit eden petrol sanayiinin durdurulmasıydı. Girişim, petrol üreticisi olan ülkede petrol kıtlığı yaratmak gibi paradoksal bir durum yarattı. Muhalefet bunu yapabildi, çünkü PDVSA'nın Yönetim Kurulu'nu, yöneticileri ile teknisyenlerinin büyük bir bölümünü ve (ABD şirketinin yardımı ile) petrol alanlarındaki makineleri yöneten bilgisayar programlarının tümünü kontrol edebiliyordu. 2002 Aralık ayı sonuna doğru, durum kritik bir hal aldığında, hükümet petrol alanlarına orduyu göndererek tesislere el koydu; ardından sadık teknisyenler ve işçilerin yardımıyla, üretim yavaş yavaş canlandırıldı. Muhalefetin felaket öngörülerine karşın, uygulanan strateji işe yaradı ve tarihi boyunca ilk kez, Venezüella petrolü tüm ulusun yararına kullanılmaya başlandı. Buna karşılık, işine ihanet eden 18.000 yönetici ve teknik personel kovuldu ve Bolivarcı devrimin bugüne kadar kazandığı en belirleyici zaferlerden biri elde edilerek, PDVSA fiilen yeniden millileştirildi. Sonuçta, darbe sırasında olanlar bir kez daha tekrarlanmış ve Troçki'nin dediği gibi, 'karşıdevrimin kırbacı', devrimci süreci sağlamlaştırmaya hizmet etmişti: *'esqualido'*lar, varolan iktidar yapısında daha ileri bir kopuşu kışkırtmışlar, bunun karşılığında ellerinde tuttukları anahtar niteliğinde bir serveti yitirmişlerdi.

MİSYONLAR VE YENİ BİR DEVRİMCİ ATAK

Muhalefet, başlangıcından tam iki ay sonra, 2 Şubat 2003'te, *'paro'*nun başarısızlığını resmen kabul etti. Halk hareketi bu krizden, her zamankinden daha güçlü bir biçimde çıkarken Chavez, hızlı bir biçimde ekonomik ve toplumsal devrimi ilerletmek için

harekete geçti. Venezüella devleti, şimdi en azından, kendi petrol şirketi olan PDVSA'nın yönetimini demokratik olarak seçilmiş bir hükümetin belirlediği önceliklere tabi kılarak, Madenler ve Enerji Bakanlığı aracılığıyla denetimi altına alabilmişti. Önceden yüzde 80'i ülke dışına giden petrol gelirleri, artık kamu hazinesine akıyor ve bu gelirlerin önemli bir bölümü hükümetin toplumsal yatırım ve ekonomik çeşitlendirme önceliklerine tahsis edilebiliyordu. Daha sonraki aylarda (Mart-Kasım 2003 arası) ilk 'Misyon'lar yaratıldı: okuma yazma seferberliği için *Robinson Misyonu*, orta öğretim imkânı bulamayanlara imkân sağlamak için *Ribas Misyonu*, kampusleri tüm ülkeye yayılmış yeni 'Bolivarcı Üniversite'de yoksullara yüksek öğrenim imkânı sağlamak için *Sucre Misyonu*, yoksullara temel sağlık hizmetleri sağlamak için *'Barrio Adentro' (Gecekondulara!) Misyonu*, halk kesimine ev sağlamak için varolan programları bir araya getiren ve güçlendiren *Ev Misyonu*, vb... 'Barrio Adentro' Misyonu'nda, Venezüellalı doktorların gitmek istemedikleri gecekondu mahalleleri ve uzak köylerde klinikler kuran Kübalı doktorlar ve hemşireler çalıştırılıyordu; *Robinson Misyonu* da, Kübalıların okuma yazma programları temel alınarak oluşturulmuştu. Onbinlerce Kübalı personel bu misyonlarda (Venezüellalılarla *-çev.*) işbirliği yaptı ve muhalefetin, *'halkı komünist ideoloji ile zehirlemek için oralara gidiyorlar'* iddialarına karşın, birçoğu hayatlarında daha önce hiç doktor ve okul görmemiş gecekonduların yoksul insanları tarafından sevgiyle karşılandı.

Bir yıl içinde (2004 Mart ayı sonunda) *Robinson Misyonu* 1.200.000'in üzerinde insana okuma yazma öğretmişti; *Ribas Misyonu*, 250.000'den fazla insanı orta öğretime dahil etmişti; Bolivarcı üniversitenin üç kampusu çalışmaya başlamıştı ve altı kampus açılma aşamasındaydı; *Barrio Adentro Misyonu*, 11.000'in üzerinde sağlık kliniği kurmuş, iki buçuk milyon aileye yönelik 21 milyondan fazla muayene gerçekleştirmişti (Bilim ve Teknoloji Bakanlığı 2004). Önceden varolan programlarda da etkileyici sonuçlar alınmıştı: 1999'dan bu yana Bolivarcı okullar, yoksul kesimden gelen 600.000'den fazla çocuğa ilköğretim vermişti. *'Avispa'* ev edindirme programı, gecekondularda yaşayan insanlara on binler-

ce ev sağlamıştı. Ama bu planlar ve misyonlara ilişkin en önemli şey, yapılan yardımların, Venezüella medyası ile uluslararası medyanın büyük bölümünün ve IMF gibi kuruluşların düşmanca propogandalarının tersine, 'petrol zengini bir ülkenin' dağıttığı babacıl ya da 'popülist' sadakalar olmamasıydı (öyle olsalardı bile, bunun, neoliberalizmin 'şakşakçıları'nın savunduğu tüketimi kısma programlarıyla 'yoksulların boğazının daha da sıkılmasına' tercih edilmesi gerekirdi); aksine, ana vurgu, her zaman bu programların planlanması ve yönetilmesine halkın katılımı, halkın güçlendirilmesi ve örgütlenmesi üzerine yapılmaktaydı.

Halkın yeni bir devrimci atağa kalktığı bu koşullarda, Chavez'i daha önce iki kez anayasa dışı araçlarla devirmeye kalkışıp başarısız olan muhalefet, bu kez anayasal kartı oynamaya karar verdi ve referandum çağrısı yaptı: işin ilginç yanı, daha önce mevcut olmayan ve başkan dahil seçimle gelmiş tüm görevlileri referandum yoluyla normal sürelerinin tamamlanmasından önce görevden almaya olanak tanıyan bu seçeneğe, muhalefet, *Chavezci* Kurucu Meclis tarafından kabul edilen Anayasa sayesinde kavuşmuştu. Ama referandum için gerekli belirli sayıda imza toplamaya ilişkin sıkı kurallar vardı ve muhalefet sonunda, Ulusal Seçim Konseyi'nin (CNE, Consejo National Electoral, özerk bir kurul) denetimi altında, oyunu kurallarına göre oynamaya karar verdiğinde, sonuçsuz bir didişmeyle aradan aylar geçmişti. Referandum için resmi imza toplama, 28-30 Kasım tarihleri arasında CNE'nin denetimi altında yapıldı ve muhalefetin on binlerce sahte imza toplamasını sağlayan usulsüzlükler sebebiyle, onaylama süreci ancak 28-30 Nisan tarihleri arasında gerçekleşti. CNE, muhalefetin, referandum için gerekli iki buçuk milyon imzadan biraz daha fazlasını topladığını kabul ettiğinde, o yılın 15 Ağustos tarihi, referandum tarihi olarak belirlendi.

Muhalefetin bir yığın sahte imza toplayıp yakalanmadan paçayı kurtardığına ilişkin kuşkulara rağmen, Chavez, CNE kararma itiraz etmedi ve halka, bu vesileyle Bolivarcı Anayasa'nın demokratik araçlarından bir diğerini uygulamaya koyma fırsatını değerlendirme çağrısı yaptı. Ne de olsa Venezüella, halkın büyük

bir çoğunluğunun oylarıyla seçilmiş bir başkanın ya da başbakanın, görev süresini doldurmadan önce bir referandumla görevine son verilmesine izin veren belki de dünyadaki tek ülkeydi. Referandum sonunda Chavez, muhalefetin aldığı yüzde 40'a karşılık, oyların yüzde 59'unu toplayarak bir zafer daha kazandı. Ama referandum, Chavez ve devrim için yeni bir seçim zaferi daha kazanmış olmanın ötesinde bir anlam ifade ediyordu. Kampanyaya yasal ve yasadışı muazzam bir servet yatırmış olan muhalefet, bir kere daha bozguna uğratılmıştı. Sahte imzaların ve oyların kaydedilmesi girişimleri, gerçekte üçüncü bir darbe boyutlarına ulaşmış olan oyunun yalnızca bir parçasıydı; imza onaylama prosedürünün devam ettiği uzun süre boyunca (Şubat-Nisan 2004 arası) *'guarimbas'* ('kargaşa' anlamına gelen bir argo terim) denilen şiddetin gittikçe daha fazla kullanıldığı gösterilerin ardı arkası kesilmemiş, bu gösteriler sırasında yollar kesilmiş, kamu ulaşımı engellenmiş ve *Chavezciler* ile Milli Muhafız üyeleri şiddet içeren saldırılara maruz kalmışlardı.

Referandum sonuçları açıklandığında bu kez muhalefetin kendisi 'sahtekarlık' çığlıkları atmaya başladı; oysa muhalefet partileri NCE (Ulusal Seçim Konseyi) üyelerinin belirlenmesi sürecine katılmış ve talep ettiği uluslararası gözetim (Amerikan Devletler Örgütü/OAS ve 'Carter Center' tarafından) kabul edilmişti. Tipik bir duygusal 'ekşi üzüm' davranışı sergileyen (*'tilki uzanamadığı üzüme ekşi der'* özdeyişine atıfta bulunuluyor *-çev.*) *Coordinadora Democratica* (Demokratik Koordinatör: muhalefetin şemsiye örgütü), bu kez seçimlerin dürüstlüğünü onaylayan ABD eski Başkanı Jimmy Carter, OAS Genel Sekreteri General Cesar Gaviria ve diğer uluslararası kişiliklere çirkin saldırılar yöneltmeye başladı. Muhalefetin bu davranışının uzun vadedeki net getirisi ise, birçok uluslararası destekçisi nezdinde itibarını daha da yitirmesi oldu. *New York Times* ve İspanyol *El Pais* gibi yerleşik düzen gazeteleri, muhalefeti demokratik olmayan davranışlar sergilemekle suçlayan makaleler yayınladılar. Dahası, şimdi muhalefetin kendisi bir krizin içine yuvarlanmıştı: iki ay sonra (31 Ekim 2004'te) tüm Venezüella'da yapılan eyalet valiliği ve belediye başkanlığı seçim-

lerinde, muhalefet ağır kayıplara uğrarken, *Chavezciler*, 22 eyalet valiliğinin 20'si ile birlikte belediye başkanlıklarının büyük bölümünü kazandılar. Seçimlerden kısa bir süre sonra, muhalefet artık hiçbir geçerli stratejisi kalmadığını itiraf etti ve *Coordinadora Democratica*, karşılıklı suçlamalar arasında bölündü.

En az, kazanılan seçim zaferleri kadar önemli bir başka şey de halk hareketinin sağlamlaşmasıydı; gerçekte, bu olmasaydı zafer kazanmak da mümkün olmazdı. 2003 yılında uygulamaya konulan programlardan biri de *Kimlik Misyonu* (Mision Identidad) idi; bu program, nüfus cüzdanı (ve seçmen kaydı) bulunmayan, bundan ötürü de ne seçimlerde oy kullanabilen ne de sosyal yardımlardan yararlanabilen milyonlarca yoksul Venezüella'lıya (ve Kolombiyalı göçmene) kimlik kartı sağlamak amacıyla geliştirilmişti. Sonuç, seçmen sayısının 11 milyondan 14 milyona yükselmesiydi ve yeni seçmenlerin büyük bir bölümü hiç kuşkusuz *'Chavezci'*ydi. Ama, insanları yalnızca seçmen kütüğüne kaydetmek ve normal bir seçim kampanyası yürütmek yeterli değildi; muhalefetin elindeki kaynaklar ve medyanın büyük bir bölümünü kontrol etmeye devam ettiği göz önüne alındığında, kitle örgütleri ve seferberlik, her zamankinden daha önemliydi. Dahası, son derece önem taşıyan Aralık 1998 ve Temmuz 2000 seçimlerinde olduğu gibi, halk, bunun sıradan bir oy kullanma olayı değil, seçim görüntüsü altında temel bir sınıf çatışması olduğunu, bir kayıp durumunda, son beş yılda kazanılmış her şeyin tehlikeye gireceğini anlamalıydı.

Bu sebepten ötürü, daha seçim kampanyasının başında Chavez'in kendisi, 'Hayır' kampanyasının (Chavez'in görevine son verilmesine 'Hayır') örgütlenmesi için, halka, kendi yörelerinde *Seçimsel Mücadele Birlikleri* (UBE: *Unidades de Batalla Electoral*) kurmaları çağrısında bulunmuştu. (Kampanya sırasında *-çev.*), *Chavezci* siyasi partilerin (MVR ve diğerleri), ne halkın güvenine ne de istenilen çapta bir seferberliği gerçekleştirme olanağına sahip olduğu bir kez daha anlaşıldı. Ancak, başka olaylarda olduğu gibi Chavez-halk diyalektiği gayet güzel işledi: UBE'ler gecekondu bölgelerinde, And dağlarının, *'llanosların'* (ülkenin ortasındaki ovalar) kasaba ve köylerinde, mantar gibi yayılmaya başladıktan

sonra Chavez'in fazla konuşması gerekmedi. Her bir UBE üyesi, bireysel olarak bir komşusuna gidip onunla konuşma ve 'Hayır' oyu kullanmanın (muhalefetin çağrısını reddetmenin -*çev.*) önemini anlatma görevini üstlendi. Chavez, bu arada, tüm hareketin merkezi koordinasyon organını da yeniden örgütledi: bir yıldan fazla bir zaman önce bu amaçla *Comando Ayacucho* (1824 yılında Peru'da yapılan ve Güney Amerika'daki İspanyol egemenliğine son veren savaştan alınan bir ad) kurulmuş, ama bu organ siyasi partilerin temsilcilerinin egemenliğine girdiği için hizipçilik nedeniyle felç olmuştu; bu kez onun yerine, en dinamik asker ve sivil aktivistlerden oluşan *'Comando Maisanta'* (Chavez'in popüler bir gerilla lideri olan büyük-büyükbabasının adından) adlı bir merkez oluşturuldu.

Ağustos ve Ekim 2004'te kazanılan referandum ve yerel seçim zaferlerinin ardından Venezüella süreci, muhalefetin güç kaybetmesi, devrimci ilerleme ve içsel çelişkilerle karakterize edilen yeni bir aşamaya girdi. Art arda gelen bozgunlardan sonra, muhalefet (ve ABD'li destekçileri) kendi aralarında, sistemin içinde etkin olmaya çalışarak uzun vadeli bir stratejiyi tercih edenler ve şiddet/terörizm yanlıları olarak ikiye bölünmüşlerdi. Her ne kadar bu sonuncu eğilim, darbe ve *'paro'* sırasında uğradığı bozgunlardan ötürü güç kaybetmişse de, oligarşinin temel çıkarlarının tehdit edildiğini hissettiği her seferinde yeniden su yüzüne çıkıyordu. Bu nedenle referandumdan sonra Chavez, en aktif biçimde harekete geçirilmesi gereken alanlardan birinin adalet mekanizması olduğunu açıkladı; bunun bir yansıması, uzun bir aradan sonra, iki buçuk yıl önceki darbenin sorumlularının saptanması için başlatılmış olan soruşturmanın ciddi bir biçimde yeniden ele alınması oldu. *Fiscalia*'da (Başsavcılık ofisinde) görevli genç hukukçulardan oluşturulan bir ekip, darbeye karışan önde gelen subay ve işadamlarının sorgulanması için celpler çıkarmaya başladı; buna misilleme olarak, bu genç hukukçulardan biri olan Danilo Anderson, 18 Kasım 2004'te arabasına konulan bir bombanın patlatılmasıyla öldürüldü. Bu suça karşı, halktan ve uluslararası alandan öylesine güçlü bir tepki geldi ki, bir süreliğine terörist seçenek geri plana

çekildi, ama hiç kuşkusuz, yeniden gündeme geleceği günleri bekliyor: nitekim 2005 Haziran'ında, Hükümet, elinde Chavez'e suikast amacı ile hazırlanan yeni bir plana ilişkin güvenilir istihbarat raporları bulunduğunu açıkladı ve bunun sonucunda 24 Haziran günü yapılması planlanan bir tören askıya alındı.

Muhalefetin iyice umutsuzluğa kapıldığını gösteren bu tür işaretler, yalnızca uğradıkları bozgunlara değil, devrimin sağladığı maddi gelişmelere de verilmiş bir yanıttı. 5 Haziran 2004'te, Caracas'ta düzenlenen *İnsanlığı Savunan Aydınlar ve Sanatçılar Dünya Toplantısı*'nın kapanış töreninde (ben de bu toplantıda bulunma ayrıcalığını yaşadım) Chavez, ilk kez, *'sosyalizmin tarihini yeniden incelemenin, sosyalizm kavramına itibarını iade etmenin... ve 21. yüzyıl sosyalizmine gidecek bir yol keşfetmenin'* gerekliliğini açıklayarak herkesi şaşırttı. 2005 Ocak ayında Porto Alegre'de yapılan *Dünya Sosyal Forumu*'nda, bu konuya bir kez daha döndü ve aşağı yukarı aynı dönemde Hindistan'ı ziyareti sırasında, *'Dünyanın sorunlarına kapitalizm içinde bir çözüm bulunabileceğine ancak bir aptal inanabilir'* dedi.

2004 yılı sonları ve 2005 yılı başlarında alınan bir dizi karar, bunun yalnız bir retorik olmadığını gösterdi. Chavez, Aralık ayında Havana'ya yaptığı bir başka ziyaret sırasında, Küba ile çok önemli bir başka anlaşmaya daha imza attı. Bu, ABD'nin himayesi altında oluşturulan *'Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi'*ne (İngilizcede FTAA, İspanyolcada ALCA) Venezüella'nın bir alternatif olarak önerdiği ALBA'nın (*Alternative Bolivariana para las Americas / Amerikalar Bolivarcı için Alternatif*) oluşturulması için iki ülke arasında varılan resmi bir anlaşmaydı. Anlaşma, iki ülkenin, ilgili kamu bankaları ve sanayileri arasındaki bağların güçlendirilmesini de içeren sıkı bir ekonomik işbirliği içine girmesini öngörüyordu. Ocak ayında Hükümet, *Venepal*'ın (*'paro'* sırasında sahipleri tarafından terk edilmiş ve o zamandan beri fabrikayı işgal eden işçilerin denetimindeki bir paketleme şirketi) kamulaştırıldığını açıkladı. Chavez, işçilerin talepleri uyarınca, fabrikanın bundan sonra *'co-gestion'* (işçi denetimi ve devlet yönetiminden oluşan bir karma yönetim) ile idare edileceğini ilan etti. İki ay sonra aynı du-

rumdaki bir başka fabrika (Ulusal Valf Şirketi) kamulaştırılarak aynı yöntem uygulandı. Chavez, hükümetin özel sermayeyle çalışmak istemesine karşın, iflas etmiş ya da terk edilmiş tüm işletmelerin aynı uygulamaya tâbi tutulacağını açıkladı.

Yine o aylarda, çok dikenli bir konuya, ilk başta 49 kanun kuvvetinde kararname arasında yer alan, ama toprak sahipleri ve muhalefetin sürekli yasal ve şiddete dayalı engellemeleri nedeniyle sürüncemede kalan tarım reformu meselesine el atıldı. Tarım reformu, hem çiftçiler ve tarım işçilerini ilgilendiren bir sosyal adalet önlemi olarak hem de kalkınma stratejisinin bir parçası olarak son derece önemliydi. Venezüella nüfusunun tarımda çalışan kesiminin oranı pek yüksek olmasa da, bu reform, oligarşiye meydan okuma açısından da önem taşıyordu. Pratik açıdan bakıldığında, kırsal alanda çalışanların sayısının düşük olması, önceki onyıllarda tarımın terk edilmesinin ve sermayenin kentsel alanlarda gayrimenkul alım satımı gibi spekülatif alanlara kaymasının bir göstergesiydi; bu durum, verimli topraklara sahip olan ülkenin tükettiği gıda maddelerinin yüzde 75'inin ithal edilmesi gibi saçma bir duruma yol açmıştı. Bu nedenle tarım reformunun hedeflerinden biri, uzun vadede kendine yeterli hale gelmek amacıyla iç pazarda tarımsal üretimi canlandırmaktı; daha uzun vadeli bir başka amaç ise, nüfusun, kıyılardaki birkaç kentte sağlıksız bir biçimde yığılmasına engel olmak ve gecekonduların dışlanmış insanlarını, iş, toprak (kolektif temelde) ve sağlıklı yaşam koşulları sunarak tarıma dönmeye teşvik etmekti.

Tarım Reformu'nun temeli olan *'Ley de Tierras'* (Toprak Yasası) hem kamunun elinde bulunan hem de özel çiftliklerden kamulaştırılan toprakların dağıtılmasını öngörüyordu. Toprağın kalitesine göre değişebilecek, belirli bir büyüklüğün üzerindeki mülkler, Ulusal Toprak Enstitüsü (INTI) tarafından yürütülecek bir araştırma temelinde belirlenecek, daha sonra bu çiftliklerdeki ekilmeyen topraklar, vergiye esas olmak üzere beyan edilen değerlerine denk bir tazminat karşılığında kamulaştırılacaktı. Kamulaştırılmış toprak; eğitim, sağlık ve toplumsal Misyonların faaliyetlerinden yararlanacak tarımsal kooperatiflere dağıtılacak ve hem teknik alan-

da hem de pazarlama alanında hükümetten tam destek alacaktı. Böylesine ılımlı bir yasanın bile son derece şiddetli bir muhalefetle karşılaşmış olması, diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Venezüella'da da toprak sahibi sınıfın karşıdevrimci karakterinin bir göstergesidir. Yasa, darbenin yenilgiye uğratılmasının ardından, 2002 sonlarında, uygulanmaya başlanmış ve 28 Aralık 2003 tarihine gelindiğinde, resmi rakamlara göre, 2.262.467 hektar toprak, 116.889 aileye dağıtılmıştı (INTI 2004, 3). Bu tarihe kadar dağıtılan topraklar tümüyle hazine malı araziden oluşuyordu; özel çiftliklerden kamulaştırılan toprağın dağıtımına ise ancak 2004 yılında başlanabildi. 2004 Kasım'ında eyalet seçimleri ve yerel seçimlerde kazanılan zaferin ardından, birkaç *Chavezci* eyalet valisi, özel çiftliklerin kamulaştırılmasına başlama ve gerekli yasal önlemleri yürürlüğe koyma niyetlerini ilan eden ortak bir bildiri yayınladılar. Ulusal Toprak Enstitüsü yeniden organize edildi ve yasayı uygulamanın aciliyeti Chavez tarafından birçok kez vurgulandı. Bu arada Zulia ve Potuguisa gibi bazı eyaletlerde toprakağalarının hizmetindeki kiralık çeteler, çiftçileri öldürmeye başlamışlardı (2001 yılından 2005 Temmuz'una kadar 138 çiftçi öldürüldü); bunun üzerine Chavez, koruma amacıyla bu eyaletlere askeri birlikler gönderileceğini ilan etti. Daha sosyalizm üzerine kimse konuşmazken, mücadelenin sınıfsal karakteri su gibi berraktı.

İçeride devrim radikalleşirken, ABD ile ilişkiler bir kez daha gerildi. Referandumda sağlanan zafer geçici bir nefes alma süresi sağlamıştı, ama açıktı ki, Bolivarcı proje, ABD'nin Latin Amerika planları ile doğrudan çelişiyordu; dahası, Venezüella'nın Küba, İran ve diğer *'Şeytan Mihveri'* mensubu ülkelerle olan dostluğu, ABD ile iyi ilişkiler kurulmasını imkânsız hale getiriyordu. Her ne olursa olsun, ABD açısından, demokratik Venezüella süreci, hegemonyasına doğrudan bir meydan okuma oluşturması nedeniyle kabul edilemezdi -belki de, özellikle kabul edilemez olan, bir ülkenin çıkıp ABD'nin demokrasinin erdemi konusunda kurduğu tekeli sorgulama cesareti göstermiş olmasıydı. Bu durumda Venezüella'nın tek çıkış yolu, içte halk desteği ve örgütlenmesi ile askeri gücünü artırmak, dışta ise hem Latin Amerikalı komşula-

rı hem de dünyadaki diğer güç merkezleri (OPEC ülkeleri, Rusya, Çin, Hindistan ve Venezüella'ya sempati duyan Fransa ve -Zapatero yönetimi altındaki- İspanya gibi) ile sıkı ilişkiler kurmaktı.

Bu arada yorulmak nedir bilmeyen Chavez, aralıksız gezilerine devam ederek, 2005 Şubat'ından Ağustos'una kadar, Çin'i, Hindistan'ı, İran'ı ve birçok Latin Amerika ülkesini tekrar ziyaret etti. Bu ziyaretler sonunda, Venezüella'nın, Rusya'dan askeri helikopterler ve 100.000 tüfek, İspanya'dan da tank alacağı açıklandı. Washington bu anlaşmaları eleştirince, Venezüella hükümeti, tüfek alımının silahlı kuvvetlerin teçhizatını yenilemek için aslında daha önceden yapılması gerektiğine, öte yandan Kolombiya gibi sadık ABD müttefiklerinin de Rusya'dan helikopter aldığına dikkat çekti. Aynı dönemde Chavez, komşu Latin Amerika ülkeleri ile bir dizi karşılıklı ekonomik yardımlaşma anlaşması imzaladı; her ne kadar Küba'dan başka hiçbir ülke henüz ALBA'ya imza koymamışsa da, ALBA ruhuyla hazırlanmış karşılıklı anlaşmaların bölgedeki diğer ülkelere de çekici geldiği aşikârdı. 2005 Ağustos'unda, dünya kapitalist çevrelerinin prestijli sözcüsü *Financial Times*, üzüntüyle Washington'un Latin Amerika konusunda hiçbir yapıcı politikaya sahip olmadığını ve bölgede inisiyatifi Chavez'e kaptırdığını yazıyordu.

VENEZÜELLA'NIN ALTERNATİF GELİŞME MODELİ: 'İÇSEL GELİŞME' VE SOSYALİZM

Chavez, ilerlemenin tek yolu olarak sosyalizmden söz etmeye başladığında, bu, hiçbir biçimde, Küba'nın 1960-61 yılları arasında izlediği yolun Venezüella'da da aynen izleneceği (ve bazı Troçkist ve Marksist-Leninistlerin arzu edeceği şekilde) fiilen tüm ekonominin millileştirileceği anlamına gelmiyordu. Chavez, günümüz dünyasında böyle bir yol izlemenin intihar anlamına geleceğini çok iyi biliyordu ve bunu defalarca söylemişti. Bu nedenle, Bolivarcı *'içsel gelişme'* modelinin, eski Sovyet blokunun merkezi ve bürokratik bir biçimde denetlenen ekonomilerinden çok farklı olması düşünülmüştü. Chavez'in, *'21. yüzyılın sosyalizmine giden*

yolu aramak' sözünden anlaşılması gereken, onun hem sosyalizm konusunda hem de -siyasal olarak daha demokratik ve ekonomik olarak daha esnek- yeni bir model arama konusunda, çok ciddi olduğuydu.

'İçsel gelişme' kavramı, kamu şirketleri (ve bazı durumlarda Venezüella özel şirketleri) ile işbirliği halindeki halk kooperatifleri ve diğer toplumsal girişimler eliyle, ulusal ve yerel kaynakların kullanımına dayalı bir gelişme stratejisi önermektedir. Sistem, PDVSA (*kamuya ait petrol şirketi -çev.)* ve CVG (*Corporacion Venezolano de Guyana: Çelik, alüminyum ve diğer ağır sanayi dallarında faaliyet gösteren bir kamu şirketi*) gibi büyük millileştirilmiş kurumları ve daha ileri boyutlu millileştirmeleri reddetmemekle birlikte, kapitalizmin yukarıdan olduğu kadar *'aşağıdan'* da yıkılmasının önemini vurgulamaktadır. Sistemde üzerinde durulan bir başka husus da, gelişmenin *'sürdürülebilir'* olması ve bundan dolayı çevresel açıdan sorumlu davranılmasıdır.

Bu *'aşağıdan yukarı'*, yerel topluluklara dayalı gelişme stratejisi, mantıksal olarak, kooperatifleri temel araçlarından biri olarak tercih eder ve Kasım 2001'in 49 kanun kuvvetinde kararnamesinden biri de Kooperatifler Yasası'dır. Yasayı kaleme alan Bolivarcı aktivistler, birçok ülkede kooperatiflerin yalnızca halk kapitalizminin bir biçimini oluşturduklarından haberdardılar ve bunu önlemek için yasada bazı önlemler aldılar (her ne kadar kooperatiflerin kaderinin nihai olarak en geniş anlamda ekonominin kapitalist olmayan ilkelerinin sağlamlaştırılmasına bağlı olduğunu bilseler de). Kooperatiflerin büyümesi ise adeta yıldırım hızıyla oldu: 1998'de 762 olan sayı, 2005 ortalarına gelindiğinde 800.000 üyeye sahip 73.000 kooperatife çıktı (Sunacoop 2005). Bolivarcı gelişme stratejisinin bir başka önemli bileşeni, ilk olarak Hindistan ve Bangladeş'te, bankalardan kredi çekebilecek koşullara sahip olmayan kişilere kredi sağlamanın bir aracı olarak uygulanmaya başlanan, mikro-kredilerdir; bu krediler, her ne kadar kendi başlarına devrimci bir anlam taşımasalar da, maddi teminat koşulunu ortadan kaldırarak sermayenin normal mantığını sorgulanır hale getirirler ve yoksul çiftçiler açısından (özellikle kadınlar açısından)

son derece yararlı olmuşlardır. Venezüella Kadın Gelişme Bankası, bu fikri daha ileri götürerek, maddi teminat koşulunu kaldırmakla yetinmemiş, toplu projeler sunan kadın gruplarına kolektif temelde kredi sağlama yoluna da gitmiştir. Kadın Bankası'nın bu uygulaması, şimdiden, yoksul mahallelerde yaşayan on binlerce kadının hayatlarını dönüştürmüş (ve siyasal bilinçlerini yükselterek) muazzam bir etki yaratmıştır. Benzer temelde faaliyet gösteren bir başka banka da Egemen Halk Bankası'dır: bu banka da kadın ve erkeklerden oluşan yerel gruplara kredi sağlamaktadır.

'İçsel gelişme' kavramı, başka bir Misyon'un da (*'Misyon Vuelva Caras'*) temelidir. Misyonun adı oldukça kafa karıştırıcıdır: sözcük olarak tercüme edilirse *'Yüzleri Çevir'* denilebilir. Ad, on dokuzuncu yüzyılda yaşayan devrimci bir generalin savaş narasından alınmıştır ve bu bağlamda köklere dönüşe, ulusal değerlerin canlanışına bir gönderme yapmaktadır. Misyonun amaçlarından biri istihdam yaratmaktır ve bu nedenle birçok gözlemci tarafından basitçe *'İstihdam Misyonu'* olarak adlandırılmaktadır. Ama gerçekte, amaç bunun çok ötesine uzanmaktadır: Misyon; eğitim ve istihdam, devletin bürokratlaşmasının engellenmesi ve demokratik planlama temelinde *'sosyoekonomik, politik kültürel modeli değiştirmeyi'* amaçlayan her türlü alternatif gelişme projesine destek sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Lanz Rodriguez 2004, 5, 10). Amaç, *'kâr güdüsü'*nün *'kolektif ihtiyaçların tatmini'* ile yer değiştireceği *'yeni bir üretim yapısı'* yaratmaktır: bu amaca, geçiş ekonomisi niteliği taşıyan, devlet mülkiyeti, karma mülkiyet, özel mülkiyet (hem tekelci hem de tekelci olmayan) ve kolektif özyönetimsel mülkiyetin oluşturacağı bir karma ekonomi içinde ulaşılacaktır. Bu (ekonomik sistem –*çev.*), fiyat ve kambiyo denetimlerini de içeren toplumsal denetim ve düzenleme gerektirmektedir. Bu da, kaçınılmaz olarak, oligarşik grupların ekonomik gücüyle bir çatışmayı getirecektir; bu çatışma, 'devlet teşebbüsleri, ortaklaşa ekonomi, ulusal sermayenin tekelci olmayan kesimi, kırsal ve kentsel küçük ve orta boy işletmeler arasında kurulacak stratejik bir ittifak', sosyopolitik terimlerle *'Toplumsal devrimci bir blokun inşası'* nı gerekli kılacaktır (Lanz Rodriguez 2004, 21-2).

Birçok Marksist açısından böyle bir görüş, tümüyle *'satılma'* ya da ulus-ötesi çıkarlara tabi kılınma olarak görülen *'ulusal sermaye ile ittifak'* kavramı nedeniyle, içinde yaşadığımız emperyalizm çağında ütopyacıdır ve geçersizdir (Frank 1967, Marini 1973). Ama geçmişte bu tür stratejilerin zayıflığı (bazı Latin Amerika komünist partileri tarafından uygulandığı haliyle) burjuva partilere siyasal tabiyet temelinde ortaya atılmış olmalarından kaynaklanmaktadır (Meksika Komünist Partisi'nin 1940'tan 1970'e kadar PRI'ye sunduğu eleştirel destek gibi). Venezüella'da *'içsel gelişmenin kutuplarında'* ve ulusal altyapı projelerinde, Bolivarcı süreçle işbirliği yapan milli kapitalistler ise, bunu devrimci halk hükümeti tarafından konulmuş koşullar çerçevesinde yapmaktadırlar. Bunu söylemek, bu tür kapitalist çıkarların zaman zaman katıldıkları projeleri bozma girişiminde bulunmayacakları ve süreci sabote etmeyecekleri anlamına gelmez; zaten Bolivarcı devrimin kurumları içinde sürekli bir siyasi mücadelenin cereyan etmesinin sebebi de budur. Demokratik halk denetimi, bu sebepten hayati bir önem taşımaktadır ve Chavez bu yüzden sürekli bu konu üzerinde durmaktadır. Bu aynı zamanda, toplumsal ve ortaklaşa ekonominin –tarımsal, endüstriyel ve ticari kooperatifler, işçi denetimi ve ortak yönetime tabi işletmelerin– kapitalist çıkarlara tâbi hale gelmemeleri için, devlet tarafından sürekli desteklenmeleri ve geliştirilmeleri gerektiği anlamına gelmektedir.

Bu stratejinin somut uygulanması, darbe ve *'paro'* esnasındaki iktidar mücadeleleri sırasında önemli ölçüde zarar görmüştür ve hâlâ da sürekli bir çekişme konusudur. Ama 2003 başlarından itibaren süreç, PDVSA'nın yeniden kazanılması, artan sayıda *'içsel gelişme'* projesinin yaratılması, tarım reformunun uygulanmaya konulması ve sanayide ilk *'işçi denetimi'* örneklerinin hayata geçirilmesi ile birlikte önemli bir gelişme kaydetmiştir. İçsel gelişme projeleri, hem hacim hem de karakterleri itibariyle çok büyük değişkenlik göstermektedirler. Bunlar iki düzine katılımcının geliştirdiği küçük yerel taslaklar ya da onbinlerce insanı içeren kitlesel nitelikte bölgesel projeler olabilmekte; tarımsal, endüstriyel, ticari alanları veya bunların hepsini kapsayacak şekilde uygulana-

bilmektedir. 2004 Nisan ayında ziyaret ettiğim önemli bir proje, Chavez'in memleketi olan Barinas eyaletinde uygulamaya konulan *Ezequiel Zamora Agro-Endüstriyel Şeker Kompleksi* (CAAEZ: *Complejo Agro-Industrial Azucarero Ezequiel Zamora*) projesiydi. Alanda, Brezilya'dan getirilen makineleri kullanan Küba'lı teknisyenlerin yardımıyla (Latin Amerika entegrasyonu üzerine yapılan vurgunun bir örneği) dünyadaki en yüksek şekerkamışı rekoltesine sahip topraklar üzerinde, tarım reformu ile birlikte kurulan kooperatiflerin ürettiği şekeri işleyecek yeni dev bir şeker fabrikası kuruluyordu. Ama proje, şekerle sınırlı kalacak biçimde hazırlanmamıştı: çiftlikler, geçim araçlarının yanı sıra diğer bazı ticari ürünleri de üretecekler ve bunları yerel imkânlarla işleyeceklerdi. Proje tamamlandığında, yaklaşık 50.000 kişiye iş imkânı sağlanacağı tahmin edilmekteydi.

Ziyaret ettiğim başka bazı içsel gelişme projeleri ise, Zulia eyaletindeki Mara'da, çocuk elbiseleri tasarlayan ve diken iki düzine yerli *Wayuu* kadın tarafından oluşturulan bir kolektifin ya da aynı bölgedeki bir Devlet Deneme Çiftliği'nde organik tarım eğitimi alan bir grup topraksız çiftçinin hazırladıkları projeler gibi, son derece mütevazı girişimlerdi. Bu son projenin başarısı, eğitim gören çiftçilerin kursu bitirdiklerinde tarım reformu aracılığıyla kendi topraklarına sahip olup olamayacaklarına bağlıydı. Toprak sahipleri sınıfının çok güçlü olduğu ve eyalet hükümetinin muhalefet tarafından kontrol edildiği Zulia'da tarım reformunun son derece ağır aksak yürüdüğü göz önüne alınırsa, bu köylülerin umut ettikleri toprağa kavuşup kavuşmayacakları hâlâ belli değildir.

Kırsal alanda içsel gelişme, tarım reformu ile sıkı bir ilişki içindedir. *Caracas*'ın doğu kıyısında yer alan *Miranda* eyaletindeki *Chaguaramal*'da ziyaret ettiğim bir başka proje, belki de daha tipikti: Ormandan kazanılmış, 130 ailenin geçimini sağlayan (Nisan 2004'te) aşağı yukarı 200 hektarlık orta büyüklükte bir kooperatif çiftliği. Çiftlikte ailelerin geçimini sağlamaya yönelik ürünlerin yanı sıra, sığır yetiştiriciliği ve balık yetiştiriciliği gibi ticari ürünlere yönelik üretim de yapılıyor, üretimde organik yöntemlere ağırlık veriliyor ve yetiştirilen ürünler Mercal programı

aracılığıyla pazarlanıyordu. Toprak ilk olarak 2002 Ağustos'unda bağışlanmıştı; ancak kooperatif üyeleri başlangıçta, projenin önceki hükümet döneminden kalan bir kamu ajansından gelen teknisyenler tarafından bürokratik bir biçimde yürütülmesinden ve kararların kendilerine danışılmadan alınmasından şikayetçiydiler. Bir yıl sonunda, şikayetler göz önüne alınarak proje INTI'ye devredildi ve ardından dramatik bir değişim yaşandı: INTI yetkilileri kendi rollerini teknik ve idari destek sağlamakla sınırladılar ve Chaguaramal'ın gerçek bir kooperatif olarak demokratik bir biçimde, tüm üyelerin -özellikle önceden ayrımcılığa maruz kalmış kadınların- katılımıyla yönetilmesine izin verdiler. Şimdilerde, kompostlama gibi anahtar üretimsel etkinliklerin bir bölümünü kontrol eden kadınların tam gün çalışmasına izin veren bir kreş açılmış durumda ve üyeler tarafından, ihtiyaç ve önceliklerine göre tasarlanmış dinlenme tesislerini de içeren yeni evler inşa ediliyor.

2005 ortalarında, ekonomik ve toplumsal devrimin hızında önemli bir artış olmuştu: her hafta, yeni içsel gelişme projeleri ile kooperatif ve toplumsal projeler ilan ediliyordu. 17 Temmuz 2005'te, televizyonda periyodik olarak yayınlanan *'Alo Presidente'* (*'Alo Başkan'*) programında, Chavez, yoksul doğulu *Sucre* eyaletindeki *Cumana*'dan yaptığı konuşmada, sahipleri tarafından kapatılmış olan 136 girişimin, işçilerin ortak yönetimine devredilmesi amacıyla kamulaştırılmasının değerlendirildiğini açıklayarak *'Venezüella'da işletmeleri kapatmak Anayasa'ya aykırıdır. Bu tıpkı tarım yapılacak toprakları boş bırakmaya benzer'* dedi. Birleşik *Agro-Endüstriyel Kakao Kooperatifi*'nin açılışında yaptığı konuşmada da (dokuz yıl önce sahipleri tarafından kapatılan, ama şimdi devlet desteğiyle işçiler tarafından satın alınan bir girişim), bunun, *'21. yüzyıl sosyalizmine yönelik ekonomik bir dönüm noktasının merkezinde yer alan Toplumsal Üretim Girişimleri'nin (EPS) bir örneği'* olduğunu söyledi (Aporrea 63341); bu dönemde sahipleri tarafından tamamen ya da kısmen kapatılan işletmelerin toplam sayısı 1.149 olarak saptanmıştı ve Chavez'e göre, bu duruma izin verilemezdi: Kuşkusuz, her zaman olduğu gibi *'gerçekten ciddi girişimciler'* ülkeye yatırım yapmaya devam edeceklerdi, ama

bir konuda hiçbir kuşkuya yer yoktu: *'ilerlemenin yolu, özyönetime dayalı sosyalizmden geçmekteydi'* ve *'sosyalizme geçişin yolu da, devrimci demokrasiydi'*. Chavez, konuşmasını, EPS'lerin nasıl basit kooperatif üretimin çok ötesine geçerek toplumsal hizmet sağlayan komünal girişimlere dönüşeceklerini ve tüm yerel topluma entegre edileceklerini açıklayarak sürdürdü. Bu anlayış çerçevesinde Kakao Kooperatifi şimdiden, tamamen kendi imkânlarına dayanarak, yerel topluluğun çocuklarına yiyecek sağlayan bir kantin ve çevrede yaşayanların yararlanacağı bir *Barrio Adentro* sağlık ocağı açmıştı (Aporrea 63345). Fikir, işçilerin toplumsal yaşamının üretimsel faaliyetleriyle bütünleştirilmesi ve üretimin her zaman toplumsal bir işlev taşımasıydı; Chavez, bir emek fonu ile topluluğa yönelik üretim, ortak hizmetler ve ortak dağıtım birimleri yaratılmasını ve bunların yanı sıra girişimin kârlarıyla finanse edilen bir mikro-bank kurulmasını önerdi, ardından konuşmasını şöyle bağladı: *'Hiç kimse bizim önümüze çıkan durumlara göre rastgele iş yaptığımızı düşünmesin; önceden hazırlanmış stratejik bir planımız var ve bu planı her geçen gün geliştiriyor, ilerletiyor ve sağlamlaştırıyoruz'*.

Kooperatifler ile küçük ve orta boy işletmeler *'içsel gelişme'*nin bir yanını oluşturuyorsa, devletin aktif müdahalesini içeren büyük çaplı sanayi ve altyapı projeleri de diğer yanını oluşturmaktadır. Chavez ve Bolivarcı hükümet, yerel demokrasi adına merkezi hükümeti zayıflatmaya çalışan neoliberal *'merkezsizleştirme'* (decentralisation) kavramı karşısında eleştirel bir tavır takınıyorlar; pratikte bunun, iktidarın yerel elitler ve ulus-ötesi sermayeye devredilmesi ve böylece de ulusal egemenlik ve bağımsız gelişme olasılığının ortadan kaldırılması anlamına geldiğini düşünüyorlar. Bunu önlemek için de (Latin Amerika ülkeleri ve dünyanın diğer bölgelerinde hakim eğilimle tamamen çatışarak) anahtar ekonomik sektörlerde devletin rolünü aktif bir biçimde güçlendiriyorlar: yalnızca petrol ve petrokimya alanında değil, enerji üretimi, iletişim, limanlar ve ağır sanayi alanında da. Caracas metrosu şu anda üç yeni hat açılarak genişletiliyor; bunun yanı sıra *Maracaibo, Valencia* ve *Los Teques*'de yeni metrolar inşa ediliyor. Çin ve İtalya'nın

yardımıyla, hem yük hem de yolcu taşımayı amaçlayan iddialı bir demiryolu inşa programına girişilmiş bulunuyor; böylece Venezüella, Latin Amerika'da demiryolu ağını genişletmeye devam eden tek ülke haline geliyor; öte yandan birçok ülkede özelleştirilen limanlar, Venezüella'da kamu mülkiyeti altında modernleştiriliyor. İçsel gelişme ve toplumsal ekonominin amacı, gerçekte, toplumsal, ekonomik ve siyasal meselelerde, yerel komünal özyönetimi geliştirmektir; ama bu, merkezi devletin yokluğunu ifade etmekten çok, tümüyle demokratik ve denetlenebilir olması öngörülen devletin, yerel toplumsal ekonomi için tercih edilen ve koruyucu işlevi olan ulusal bir çerçeve sağlaması anlamına geliyor.

Demokratik halk katılımının ilkeleri, aynı zamanda resmi kurumlar ve büyük çaplı millileştirilmiş sanayilerde de –bunlar, mutlaka EPS, 'toplumsal üretim girişimleri' olmak zorundadır– uygulanıyor. Şu anda PDVSA fiilen yeniden millileştirilmiş durumdadır; bu kurum yalnızca toplumsal programları ve alternatif gelişme projelerini finanse etmekte kullanılmakla kalmıyor, içsel yapısı demokratikleştirilmeye ve halka, sanayinin mülkiyetinin gerçekten sahibi olduğu duygusu verilmeye çalışılıyor (halk gruplarının milli petrol şirketinin geleceğini tartışabildikleri, halka açık bölgesel forumlar düzenlenerek). Aynı şekilde CVG'ye (*Corporation Venezolana de Guayana*, Orinoco nehri üzerinde kamu mülkiyetindeki çelik alüminyum fabrikaları ve hidroelektrik santralları etrafında toplanmış kitlesel bir sınai merkez) son iki yıldır atanan yönetimler, işçi denetimini ya da en azından işçilerin önemli bir etkiye sahip olduğu ortak yönetimi (co-gestion) uygulamaya ve bu işletmeleri yerel topluluklarla bütünleşmiş hale getirmeye çalışıyorlar. Bu şekilde alüminyum şirketi *Alcasa* (*Aluminio del Carani*), şu anda içsel gelişmenin teorisyeni ve eski gerilla komutanı Carlos Lanz'ın yönetimi altında bulunuyor ve beş şirket direktörünün ikisi ile yönetici personelinin bir bölümü, fabrikada çalışan 2.700 işçi tarafından seçiliyor (Elsworth 2005).

Katı ya da gerçekçi olmayan planlar dayatma girişiminde bulunmaksızın, Bolivarcı hükümet, ulusal gelişme için bir dizi kapsamlı amaç ilan etmiştir: gıda açısından daha kendine yeter-

li bir duruma gelmek amacıyla tarımı canlandırmak, petrol ve mamul mallar ithaline dayalı sınai yapıyı çeşitlendirmek, kentteki marjinal nüfusun bir bölümünü kırsal bölgeye dönmeye teşvik etmek, nüfusun ve sanayinin kıyı bölgelerde yoğunlaşmasını azaltmak için iç bölgelerdeki ovaları (llanos) yerleşime açmak ve geliştirmek, bu amaçlar arasındadır. Ekonomik, ama aynı zamanda siyasal ve kültürel terimlerle de ifade edilebilecek bir diğer önemli amaç, kurtarıcı Simon Bolivar'ın büyük ideali olan Latin Amerika'nın bütünleştirilmesidir. Burada, serbest ticaretten çok, planlı entegrasyona ve ABD karşısında Latin Amerika'nın özerkliğinin güçlendirilmesine dayalı bir ekonomik birlik planı olan ALBA (*Amerikalar İçin Bolivarcı Alternatif*), anahtar görevi görmektedir. Her ne kadar ALBA halen yalnızca Küba tarafından kabul edilmişse de; Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Karaip bölgesi devletleriyle aynı ilkelerden esinlenen bir dizi önemli karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Böylece sığırlarının kalitesini düzeltme ihtiyacı duyan Venezüella, Arjantin'den çok sayıda iyi cins sığır ithal etme karşılığında, deniz ticaret filosunun önemli bir bölümünü bu ülkenin tersanelerinde inşa ettirmektedir. Brezilya, Arjantin ve Uruguay, Chavez'in, ülkelerin petrol şirketlerinin işbirliğine dayalı olarak ortak bir Güney Amerikan petrol şirketi (*Petrosur*) kurulması yolundaki önerisini kabul etmişlerdir. Bu ülkelerin kabul ettiği bir başka öneri de, bazıları tarafından *'Latin El Cezıresi'* olarak tanımlanan ortak bir TV istasyonu kurulması önerisidir (*Telesur*). Yine Venezüella, Uruguay'la, 'petrol karşılığı çimento' esasına dayalı bir anlaşma imzalamıştır: buna göre, dünya pazarındaki fiyatların yüzde 75'ine Uruguay'a ayda 100.000 varil petrol verilecek, karşılığında yüksek kaliteli Uruguay çimentosu ithal edilecektir. Tüm bu tasarıların amacı, ABD hegemonyası karşısında Latin Amerika'nın birliğini ve bağımsızlığını ilerletmektir: Chavez'in radikal iç politikalarına hiç katılmayan birçok bölge liderinin içinde bile bazı özlemleri harekete geçiren bir kavramdır bu.

KATILIMCI DEMOKRASİ VE HALK İKTİDARI

Venezüella devriminin en ilgi çekici yönlerinden biri, demokrasi üzerine yaptığı sürekli vurgu ve demokrasinin 'katılımcı ve önderliğe dayalı' olması üzerindeki ısrarıdır; başka bir deyişle, önderlik rolünü bizzat halkın -aktif katılımla ve kararları vererek- üstlenmesidir. Yeni 'Beşinci Cumhuriyet'in meşruiyet kaynağı ve devrimci dönüşümün sürekli temeli olarak *'halkın kurucu iktidarı'* kavramı, bu devrimi, en azından ideolojisi itibariyle, dünyanın en derin demokratik devrimi haline getirmiştir.

Sürece ilişkin özellikle çarpıcı olan şey, bu devrimin, Batista'nın Kübası, Somoza'nın Nikaraguası gibi diktatörlük altındaki bir ülkede değil, 40 yıllık liberal-demokratik rejime sahip bir ülkede gerçekleşmiş olmasıdır. Bu, yoksul çoğunluk için herhangi bir temsil olanağı sağlayamayan liberal çoğulculuğun başarısızlığına verilmiş bir yanıttır. *Puntofijizm*, her ne kadar kendine has bazı özelliklere sahip olsa da, özü itibariyle tipik bir liberal-demokratik rejimdi. Orijinal Punto Fijo anlaşmasında Sol dışlanmış olsa da, 1970'te PCV ve MAS seçim politikalarını benimsediklerinde ve Kongre'de temsil edilmeye başlandıklarında bu durum sona ermişti; daha sonra 1988 reformları Sol'un eyalet valilikleri kazanmasına izin vermiş ve LCR'nin seçimler aracılığıyla güçlenmesini kolaylaştırmıştı. Bu dönemde Venezüella siyasal sistemi, birçok bakımdan İngiltere ve ABD'dekinden daha açık bir sistemdi; ancak yoksullar için temel sorun, mevcut siyasal partilerin hiçbirinin -geldiği yer itibariyle LCR de dahil olmak üzere- onlara karşı sorumluluk taşımamasıydı. Görmüş olduğumuz gibi, liberal sistemlerin bu eksikliği, 'gelişmiş' ülkeler açısından da söz konusuydu, ama hiç kuşkusuz Venezüella'da sefalet ve dışlanma sorunu çok daha büyüktü.

Venezüella, esas olarak, demokrasi kavramını elitlerin elinden alarak halka geri vermenin hem mümkün hem de gerekli olduğunu göstermiştir. *'Coordinadora Democratica'*nın (Demokratik Koordinasyon: yakın zamana kadar Chavez'e karşı tüm muhalefeti çatısı altında toplayan örgüt) davranışı, tam da bu antidemokratik

karakteri nedeniyle göz kamaştırıcı bir örnek teşkil etmektedir: Venezüella halkının çoğunluğunu temsil etmediklerini gösteren birçok somut olayla yüz yüze geldiklerinde, yanıtları 'hile yapıldı' diye bağırmak; yasal engellemelerin, yıldırma eylemlerinin arkasına sığınmak; şiddete başvurmak ve hatta bunu askeri darbe girişimine kadar götürmektir (her ne kadar bunun gerçekte bir darbe olmadığını iddia etseler de). Bu manevralara karşı Chavez'in yanıtı da aynı ölçüde göz kamaştırıcıdır: devrimci meşruiyete başvurmak (bu eğilim muhakkak ki çok büyük boyutlara ulaşmıştı) ve ülkeyi kanun kuvvetinde kararnamelerle yönetme yönündeki kışkırtmalara rağmen (tıpkı, yozlaşmış parti politikalarına karşı büyük bir halk nefretinin doğduğu Küba'da 1959-61 yılları arasında yapıldığı gibi), anayasal süreçleri uygulamaya devam etme konusunda ısrar etmek.

1999 Anayasası, hem içeriği hem de yapılış ve onaylanış süreci itibariyle tam anlamıyla demokratik bir belgeydi (halkın katılımı kavramı, anayasanın 350 değişik maddesinde vurgulanıyordu). Ama devrimci sürecin anahtarı, anayasanın uygulanmasında ve bu soyut belgede formüle edilen haklara gerçekten sahip çıkabilmeleri için tabana dayalı halk örgütlerinin kurulması ve güçlendirilmesinde yatıyordu. Siyasal otoritenin resmi kurumları –Kongre (parlamento), Devlet, Belediyeler ve muhtarlıklar– gerçekten demokratikleştirilmişlerse de, bu, gerçek halk katılımı ve denetimini güvence altına almak için yeterli görülmemişti. Yeni Venezüella Bolivarcı Cumhuriyeti'nin, mümkün olduğu kadar doğrudan doğruya, halk hareketinin, mahallelerde, çiftliklerde, okullarda, kasabalarda ve yerli topluluklarında ortaya çıkan halk iktidarının (ilk aşamada Chaviz'i iktidara getiren hareketin), ifadesi olmasına çaba gösterilmiştir. Chavez'in ilgi gösterdiği konu, MVR ya da Bolivarcı çevreler gibi özgül kurumlardan çok, hem kendisinin hem de tüm kamu yetkililerinin 'barrio'ların (gecekondu mahalleleri) halkıyla teması koruması ve onlardan gelen taleplere cevap verebilme özelliğini korumasıdır. Bolivarcı Hareket için sürekli yeni siyasal ve örgütsel biçimler aramasının sebebi de budur: MVR'nin, *Comando Ayacucho*'nun veya *Bolivarcı çevrelerin* kusurlarına iliş-

kin olarak çoğu zaman haklılık taşıyan eleştirilerle karşı karşıya kalan ve oportünizm, hotzotçuluk (authoritarianism), yolsuzluk ve bürokrasinin kötülüklerinden sakınma konusunda çok hassas olan Chavez, takipçilerini yeni siyasal inisiyatif ve deneyimlerle sürekli şaşırtmıştır. Bu aynı zamanda, çoğu zaman Venezüella sürecinin en temel eksikliği olarak görülen, Chavez ile kitlesel halk hareketi arasında iyi yapılandırılmış bir aracı örgütün eksikliğini de, en azından kısmen, açıklamaktadır: aceleyle, tümü de çok kolayca siyasal fırsatçılarla dolabilecek devrimci bir parti ya da yukarıdan aşağı bürokratik bir yapı oluşturmak yerine, Chavez, tabandan halk örgütleri oluşturup bunları güçlendirmeyi ve süreci ilerletmek için onların dinamizmine ve eylemlerine güvenmeyi tercih etmektedir. Bağımsız halk örgütleri üzerindeki vurgu, kaçınılmaz olarak siyasal parti ya da partilerin rolünü azaltmaktadır. Partiler, Chavez tarafından hiçbir zaman toptan suçlanmamıştır, ama onlara daha çok, seçimlerde oy kullanmaları için halkı örgütleyen, seferber eden, ideolojik seçenekler sağlayan, ama iktidarı tekeline almayan ikincil bir rol verilmiştir. Chavez, bu konuda, Gramsci'nin, *'toplumu yönetmek isteyen bir parti, iktidara gelmeden önce liderliği ele geçirmek zorundadır'* sözlerini aktarmaktadır. Keza Chavez, partileri aşan bir siyasal araç, *'birlikçi bir hareket, halkçı bir Bolivarcı blok'* yaratma fikri üzerinde gittikçe daha sık durmaktadır (Harnecker 2002, 204-5). Venezüella sürecinin şimdikinden daha iyi yapılanmış ve etkin bir siyasal örgüte ihtiyaç duyduğu açıktır; ama hangi biçime bürünürse bürünsün, bu örgütün, yirminci yüzyıl devrimlerinin büyük bir bölümünü denetleyen komünist partiler kadar merkezi ve dışlayıcı olmayacağı açıktır.

Yerel halk inisiyatifine güvenme olayı, bu tür taban örgütlerinin ilki olan Bolivarcı çevrelerin oluşma ve gelişmesinde açıkça görülmekteydi. 7 ile 15 arasında kişiden oluşan küçük yerel gruplar, *Bolivarcılık* ideolojisini araştırmak, yerel sorunları tartışmak ve devrimi savunmak niyetiyle kurulmuştu. Chavez'in 25 Nisan 2001'de yaptığı çağrı üzerine oluşturulan bu gruplar, 2001 sonu ve 2002 başlarına gelindiğinde tüm ülkedeki halk mahalleleri arasında hızla yayılmış ve 11-14 Nisan arasındaki darbe girişi-

mini bozguna uğratmak amacıyla halkın seferber edilmesinde belirleyici bir rol oynamıştı. Bu grupların sayısı daha sonraki yıllarda da artmaya devam etti ve tahminlere göre 3-4 milyon arasında insan bu örgütlerde toplandı. Daha yakın zamanlarda 'kent toprak komiteleri', 'su komiteleri' ve 'UBE'ler gibi başka taban örgütleri daha ön plana çıkmış görünseler de, bu gruplar halen devrimci sürecin kalelerinden birini oluşturmaya devam etmektedirler.

Kent toprak komiteleri (*Comites de Tierras Urbanas*) kentsel toprak reformunun bir parçası olarak doğdu: Reform uyarınca, gecekondu mahallelerindeki evlerde yaşayanlara, evlerinin üzerine kurulduğu arsa tahsis edildi; ancak mülkiyet hakkı bireylere değil yerel topluluklara verildi. Bu topluluklar, yeni kolektif mülkiyetlerini idare etmek için kent toprak komiteleri kuruyorlar, su, kanalizasyon, elektriğin getirilmesi, yolların yapılması gibi maddi iyileştirmelerin belirlenmesi ve gerçekleştirilmesinde aktif rol alıyorlardı. Bu proje, 2002 başlarında, kısmen muhalif Adalet Partisi (*Primero Justicia*) tarafından başlatılan benzer bir girişime önceliği kaptırmamak için bir Başkanlık kararnamesiyle başlatıldı (muhalif partinin projesi, arsa işgalcilerine neoliberal temelde bireysel mülkiyet hakkı tanınmasını öngörüyordu); böyle durumlarda çoğu zaman olduğu gibi, muhalefet işleri hızlandırıncaya kadar, içsel çelişkiler hükümetin adım atmasını geciktirmişti (*Bu bilgiyi Venezüella Merkez Üniversitesi'nden Profesör Dick Parker'a borçluyum -D.L.Raby*). Kentsel toprak komiteleri, hızla devrimci sürece halk katılımının en aktif biçimlerinden biri haline gelirken; geçenlerde hükümet, bunların yerine daha geniş yetki ve sorumluluğa sahip yerel kamu planlama komitelerini (yine mahallelerde yapılan doğrudan seçimlere dayalı olarak) geçirme yönünde bir girişimde bulundu; ama şimdiye kadar bu girişim başarı sağlamış görünmüyor ve kentsel toprak komiteleri halk katılımının en aktif noktalarını oluşturmaya devam ediyorlar.

Halk katılımının son derece başarılı olduğu bir başka alan, su sağlanmasına ilişkin olarak, profesyonel teknisyenlerle seçilmiş

halk temsilcilerini bir araya getiren *su teknik komiteleri* (Mesas Tecnicas de Agua) ile aynı su kaynağını paylaşan komşu topluluklar arasında su dağılımını düzenleyen, tümüyle halk delegelerinden oluşmuş *yerel su komiteleri*dir. Bu program gerçekte Chavez'den önce, Caracas'ın Antimano gibi birkaç mahallesinde, 1994-96 arasında, Aristobulo Asteriz'in belediye başkanlığı sırasında (o zamanlar LCR üyesiydi, şu anda PPT saflarında ve Chavez'i destekliyor) başlatılmıştı; Chavez, bu programı yeniden ele almış ve genişletmiştir.

Halk katılımının bu başarılı araçlarının, toprak ve su gibi, doğrudan pratik gerekliliklerle ilişkili olması bir tesadüf değildir. Aynı şey, sağlık alanında, son derece aktif bir halk katılımıyla, yerel düzeyde *'mahalle sağlık komiteleri'* tarafından yönetilen *Barrio Adentro* programı açısından da geçerlidir. Bu program fiilen Venezüella Merkez Üniversitesi'nden Ruben Alayon'un önderlik ettiği bir ekibin önerisi ve 2003 Mart'ında, Libertador ilçesi (Caracas'ın merkezi bölgesi) Belediye Başkanı Freddy Bernal'ın öneriyi kabul etmesiyle başlatılmıştı; Chavez tarafından tekrar canlandırılan program, birkaç ay sonra, Mision Barrio Adentro adıyla ulusal çapta uygulamaya konuldu. Burada da, her ne kadar daha sonradan Kübalı sağlık personelinin çalıştığı kliniklerle daha resmi idari bir yapıya entegre edildiyse de, topluluğun dinamiği bir kez daha belirleyici oldu.

Halk katılımı, Misyonlar ve benzeri tüm hükümet programlarının belirleyici yanıdır. Plan Avispa gibi barınma programlarında, kaynaklar askeriye ve hükümet kurumları tarafından sağlanmakla birlikte, yapılacak evlerin tipleri ve planları önce yerel halka danışılarak belirlenir; daha sonra inşaat aşamasında yerel halka iş ve gerekli eğitim sağlanır. *Mercal* gıda dağıtım planında da (şimdi *'Mercal Misyonu'* olarak adlandırılıyor) büyük marketler askeri ve sivil profesyoneller tarafından yönetilirken, programın genişlemesi sayesinde her mahallenin en yoksul kesimlerine bedava yiyecek sağlanmakta ve kimin bu yardımdan yararlanacağına, Barrio Adentro Misyonu'nda çalışan sosyal görevlilerin yardımıyla, yerel halk tarafından karar verilmektedir. 2005 Haziran'ında, *Mercal*

ve *Proal* programları uyarınca, yemek dağıtımı için yerel mahalle üyelerine para ödenen 4.000 *'beslenme evi'* (casas de alimentacion) vardı (Mercedes Cobo 2005).

Topluluk faaliyetinin sağladığı aynı dinamizm, seçimsel amaçlarla oluşturulan UBE'lerde de görülmektedir. Bu kavram, ilk olarak, referandum kampanyasında MVR'nin ve diğer müttefik partilerin gerekli kitlesel seferberliği sağlamada yetersiz kaldıklarının görülmesi üzerine Chavez tarafından formüle edilmişti; çağrı, halk arasında hemen geniş bir yankı uyandırdı. Caracas'ın gecekondu mahalleleri başta olmak üzere tüm ülkede insanlar, ayrıntılı bir talimatın ya da herhangi bir kamu görevlisinin gelmesini beklemeden hızla UBE'leri kurmaya başladılar. Gerçi Chavez, bu komiteler için genel kılavuz oluşturabilecek bir açıklama yapmıştı –sorumluluk alanı, üyeler arasında belirli cadde ve sokaklar sınır oluşturacak şekilde bölünecek; her bir üye komşularını ziyaret ederek, referandumun anlamı ve oy vermenin önemini anlatacaktı– ama UBE'lerin fiili örgütlenmesi tamamen kendiliğinden olmuştu: bu, tabanda Chavez'in ve devrimci sürecin yarattığı muazzam coşkunun bir diğer yansımasıydı. Gerçekte, Chavez'in başlangıçta yaptığı çağrı bir yana, Bolivarcı çevreler ve kentsel toprak komiteleri gibi UBE'ler de halk tarafından kendi değerleri olarak benimsenmişti; bu komiteler, herhangi bir devlet ya da parti aygıtı tarafından değil, halkın kendisi tarafından yaratılmışlardı. Nitekim, referandum sonuçlandığında birçok UBE faaliyetini sürdürmek istemiş, Chavez bu durumu öğrendiğinde, örgütlenmenin, aynı adı kullanarak, 'içsel mücadele birliklerine' dönüştürülmesini önermişti (ekonomik ve sosyal anlamda 'içsel gelişme' kavramına atıfta bulunarak). Chavez ile halk ya da Chavez ile bir yanda MBR-200'ün çelik çekirdeği, diğer yanda tabandaki halk örgütleri arasındaki bu diyalektik, Bolivarcı devrimin anahtarıdır ve her ne kadar bu durum, birçok ilerici gözlemci arasında *'popülizm'* ve *'caudilloculuk'* kuşkuları uyandırabilirse de, bugüne kadar bu işleyişin, halkın gerçek duyguları karşısında alışılagelmiş herhangi bir parti ya da devlet mekanizmasından daha dinamik, daha duyarlı ve kelimenin derin anlamıyla daha demokratik olduğu ka-

nıtlanmıştır. Chavez'in yapmakta olduğu şey, her düzeyde halk hareketini uyarmak, hareket başladığında, herhangi bir parti ya da devlet organının sınırlayıcı müdahalesine izin vermeksizin dizginleri serbest bırakmaktır; onun ve yakın arkadaşlarının yaptığı şey, asgari gerekli merkezi yönelimi sağlamak ve devlet bürokrasisinin halk inisiyatifini bastırmadan kendi asli görevini yerine getirmesinin koşullarını yaratmaktır.

Şayet, Chavez'in çağrı ve önerilerine halkın verdiği bu tür kitlesel ve kendiliğinden yanıtlar, sürecin karakteristiklerinden biriyse, bunun tersi de doğrudur: Chavez de halk hareketi tarafından dile getirilen baskı ya da şikayetlere her zaman olumlu ve kesin bir şekilde yanıt vermiştir. Öğrenciler *Venezüella Merkez Üniversitesi*'ni işgal ettiklerinde, *Polo Patriotico* mensubu birçok politikacı bunu karşıdevrimci bir eylem olarak nitelerken, Chavez, öğrencilerin taleplerinin meşru talepler olduğunu ve üniversitelerin, devrimci sürecin bir parçası olarak, tepeden tırnağa yeniden örgütlenmesi gerektiğini söylemiştir. 2005 Temmuz'unda, çiftçiler, tarım reformunun ağır işleyişine ve INTI çalışmalarının yetersizliğine ilişkin hoşnutsuzluklarını dile getirdikleri bir gösteri yaptıklarında, Chavez'in buna yanıtı, bundan böyle INTI direktörlerinin doğrudan çiftçi örgütleri tarafından seçileceğini açıklamak olmuştur. Başka bir bağlamda, başından beri, özel medyanın düşmanca tutumu karşısında hükümetin cevabının yetersiz kaldığı ve kamuya ait Kanal 8'in yayınlarının kalitesiz olduğu düşüncesinden kaynaklanan genel bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. 2003 yılındaki bir basın toplantısında, *Catia TV* adlı bağımsız bir yerel TV istasyonunu temsilen toplantıya katılan genç bir gazeteci, Blanca Eekhout, Başkan'a bu konu ile ilgili bir soru yönelttiğinde, Chavez'in yanıtı doğrudan ve olumlu oldu: bu tür halk toplulukları medyası teşvik edilmeli ve desteklenmeliydi; bu olayın hemen ardından ikinci bir ulusal kamu TV kanalının *TeleVive*'nin faaliyete geçirilmesi konusundaki planını açıkladı ve kanalın başına yönetici olarak Blanca Eekhout'u getirdi (yakın zamanda Eekhout, Kanal 8'in direktörlüğüne atandı).

Halkın otonomisi ve dinamizmi konusuna duydukları ilgiye

karşın Chavez ve Bolivarcı liderlik, sürekliliğini ve etkinliğini garanti altına almak için halkın gücüne kurumsal bir ifade ve yapı kazandırılması gerektiğinin çok iyi farkındadırlar. Bu nedenle, muhalefetin suçladığı türden bir düzensizlik ve şiddet eğilimi içine düşmemeleri amacıyla Bolivarcı çevreler için temel kurallar ve ulusal koordinasyon organı hızlı bir biçimde oluşturulmuştur. Daha sonra kentsel toprak reformu, tarım reformu ve Misyonlar gibi hükümet programları şekillenmeye başladığında, halkın bu programlara yönelik coşkulu yanıtını kanalize etmeye ve bu programlara gerçekten sahip çıkmasını sağlamaya yönelik legal yapılar geliştirildi. Ama bu yapılar ne kadar resmi (formal) nitelik kazanırsa, halk katılımı da o oranda düşüyor ve bu Bolivarcı devrimin zayıflıklarından biri olarak kalmaya devam ediyor: yönetimin üst düzeylerinde 'etkili bir halk katılımının nasıl güvenceye alınabileceği' sorusu, örneğin, belediyelere doğrudan ucuz girdi sağlama -gerçekte onları kontrol etme- amacıyla kurulmuş 'Yerel Kamu Planlama Konseyleri'nde (*Cosejos Local de Planification Publica: CLPP*) ortaya atılmıştır. CLPP'yi kuran 2002 tarihli Kongre Yasası'nın önsözünde, 'bölgedeki yetkililerle aynı zamanda masaya oturarak, topluluklarımızın gelişmesine yönelik temel meselelerle ilgili kolektif kararlar alma hakkımız'dan söz edilmektedir (FİDES 2003, 9). Yasanın üçüncü maddesi, her bir CLPP'ye belediye başkanının başkanlık edeceğini ve konseylerin tüm belediye meclisi üyeleri ve bölgedeki muhtarları, aynı zamanda mahalle komiteleri ve 'yerel sivil toplum' temsilcilerini kapsayacağını belirtmektedir; ki bu, resmi yerel hükümet yetkililerinin toplamından bir fazlasına eşit olmak durumundadır.

'Yerel sivil toplum'la kastedilenin ise eğitim, sağlık, spor, kültür, iş, emek, çevre ve diğer alanlardaki sektörel ya da gönüllü kuruluşlar olduğu anlaşılmaktadır; bu gruplar ve mahalle komiteleri, ilgili örgütlerin genel toplantılarında, yerel ombudsmanlık bürosunun bir temsilcisinin gözetimi ve denetimi altında yapılacak seçimlerle belirlenmek zorundadır. CLPP, yerel topluluk örgütlerinden gelen teklifleri toplamak, incelemek ve öncelik sırasına koymak, ardından yerel gelişme planı ve bütçesi için öneriler hazırlamakla

görevlidir. Buna karşılık, plan ve bütçenin, yalnızca resmi belediye konseyi tarafından değil, CLPP tarafından da onaylanması gerekmektedir. CLPP'de hizmet fahri bir görevdir (ücret karşılığı yapılmaz -*çev.*), buna karşılık gerekli belgeleri hazırlayan ve işleyen ücretli yerel sivil memurlardan oluşan bir teknik ofis de mevcuttur. CLPP'nin elindeki tüm bilgi, o belediye sınırları içinde yaşayan her vatandaşa açıktır.

Gerçekte CLPP, Brezilya İşçi Partisi tarafından uygulanan 'katılımcı bütçe'nin ilkelerini hayata geçirmek ve resmi olarak seçilmiş belediye meclisi üyelerini doğrudan halk denetimi altına alarak bu ilkeleri yerel yönetimin tüm alanlarına yaymak amacıyla oluşturulmuştur. Ancak birçok gözlemciye göre, şimdiye kadar halkın ilgisini ve katılımını sağlamak açısından bir tek bu proje başarısızlığa uğramıştır; bunun nedeni belki de halkın bu komiteleri profesyonel politikacıların egemenliğindeki kurumlar olarak görmesidir. Ne var ki bu durumda, Chavez ve hükümet, projeyi bir kenara atmamış, aksine, konseylere halk müdahalesini gerçekleştirmek için harcadıkları çabayı iki katına çıkarmışlardır. Ekim 2005'te, Caracas'ın Libertador bölgesi belediye başkanı Freddy Bernal, bu komitelerin *'katılımın, öncülüğe dayalı demokrasinin ve 21. yüzyıl sosyalizminin esas temeli'* olması sebebiyle, söz konusu bölgede 1.200 CLPP yaratılacağını açıklamıştır. Bernal'ın açıklaması General Garcia Carneiro, Caracas Büyükşehir Belediye Başkanı ve komşu Miranda eyaletinin valisi tarafından desteklenmiştir. Birkaç çalışma grubunun çabaları sonucu, CLPP'nin nasıl uygulanacağı konusunda bir anlaşmaya vardıklarını sözlerine ekleyen Bernal'e göre, 'CLPP'nin gerçek özü, her bir örgütlü topluluğun kendi bölgesinde, sorunları teşhis etmek için tartıştığı, çözüm arayışına girdiği ve kendisi bu çözümleri uygulama sürecine dahil olduğunda görülecektir...' (Aporrea 67532).

Bu durumda, Chavez tarafından ilan edilen ve Anayasa'da yazılı olan *'katılımcı ve öncülüğe dayalı demokrasi'*nin, birtakım kaçınılmaz engeller ve aksaklıklarla karşılaşılsa bile, adım adım bir gerçekliğe dönüşmekte olduğu görülmektedir. Halkın sokaklarda, gösterilerde ve mahallelerde seferberliği, bu sürecin hayati bir par-

çasını oluşturmaktadır; bu yön, kurumlaşmış yasal prosedürlerle tamamlanmakta ve dengelenmektedir. Ancak halk katılımının, devrimci sürecin iç çelişkilerini yansıtan birtakım fiili sınırları vardır. Halk sınıfları sürece iki düzlemde katılmaktadır: birinci olarak, mahalle seviyesinde, günlük yaşamlarıyla doğrudan ilintili kurumlar çerçevesinde (kent toprak komiteleri, su ve sağlık komiteleri); ikinci olarak, hem yerel hem de ulusal düzlemde, devrimci halk iktidarını korumak açısından hayati önem taşıyan kurum ve süreçlerde (Bolivarcı çevreler, UBE'ler, başkanlık seçimleri ve referandumlar). Buna karşılık, halk, profesyonel politikacıların egemenlik alanları olarak gördükleri resmi idari kurumlara, hatta bunların Parlamento, belediye meclisleri veya CLPP'ler gibi seçimle işbaşına gelenlerine bile, çok daha az ilgi göstermektedir. Bundan ötürü, devrimin karşısına çıkan çok önemli bir meydan okuma, bu resmi hükümet kurumlarına katılımı garanti altına alacak, halkın kendi malı gibi göreceği kurumların nasıl yaratılacağıdır. Hükümetin bu konudaki samimiyeti, 2005 ortalarında yeni bir Halk Katılım Bakanlığı kurması ve bu bakanlığın başına Chavez'in en güvendiği çalışma arkadaşları olan Luis Garcia Carneiro ve tüm Latin Amerika'da halk inisiyatifi ve katılım konusunda istisnai bir deneyime sahip olan Marta Harnecker gibi önde gelen danışmanları getirmesiyle açıkça ortaya konulmuştur.

Hiç kuşku yok ki Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin yasa ve kurumları, yetkililerin sorumluluğu ve emekçi ve halk sınıflarının katılımı ilkelerinin korunması açısından çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Sonuç itibariyle, hiçbir anayasa ya da yasalar dizini, kendi başına bu ilkelerin uygulanmasını garanti altına alamaz. Belirleyici olan, ulusal devrimci liderlikle bağlantılı olarak, halkın mücadelesinin dinamiği ve örgütlenmesidir. Sınırlılıklarına rağmen, Venezüella bugün, muhtemelen, dünyanın herhangi bir bölgesinde varolan gerçekten en demokratik sisteme sahiptir. Ne var ki, uzun vadede halk iktidarı (ki gerçek demokrasi ona ilişkindir) ancak alternatif, kapitalist olmayan bir ekonomik yapı üzerinde yaşatılabilir: Chavez'in dile getirdiği, *'21. yüzyıl sosyalizmi'* tek gerçek çözümdür.

VENEZÜELLA SÜRECİNİN DEVRİMCİ KARAKTERİ

Muhalefet, Bolivarcı devrimi 'Castroculuk-komünistlik' yapmakla suçlarken, birçok solcu eleştirmen ise, tam da bunu yapmadığı, yani üretim araçlarını kamulaştırmadığı ve onların açık sosyalist bir program olarak gördüğü programı uygulamadığı için hükümeti eleştirmektedir. Bunlar aynı şekilde demokratik ve seçimsel bir sürecin reformizmin ötesine geçip geçemeyeceğini sorgulamakta ve Allende dönemindeki Şili ile Venezüella arasında hiç de hayırlı olmayan türden kıyaslamalar yapmaktadır.

Neyse ki Venezüella -her ne kadar 2002 Nisan'ındaki o kırk sekiz saatte olmanın eşiğine geldiyse de- bir başka Şili olmamıştır. Fark, daha önce göstermiş olduğumuz gibi silahlı kuvvetlerin oynadığı rolden kaynaklanmaktadır; (Venezüella ordusu -*çev.*) 1973 öncesinde Şili ordusunun da iddia ettiği gibi yalnızca 'anayasaya bağlı' olmakla kalmamakta, aynı zamanda devrimci sürece aktif bir biçimde katılmaktadır. Bu, günümüzde her zamankinden daha çok böyledir, çünkü darbe ve *'paro'* sonrasında Sağ, ordu içindeki desteğinin büyük bir bölümünü kaybetmiştir; aktif askerlerin siyasal bilinçleri, o zamandan bu yana daha da derinleşmiştir. Ama başka bir önemli fark daha vardır: Şili'de Allende, yalnızca yüzde 36'lık bir halk oyuyla seçilmişti; daha sonraki parlamento ve yerel seçimlerde bu oran en fazla yüzde 50'ye kadar çıkabilmiştir. Buna karşılık Chavez ve hareketi, şu ana kadar yüzde 56 ile 86 arasında değişen oy oranlarıyla, 10'dan fazla seçim ve referandum kazanmayı başarmıştır. Devlet ve toplumun radikal bir dönüşümünü sağlamak için yasal şiddet araçlarının denetim altına alınması gerçekten belirleyici bir koşuldur, ama çok açık bir halk vekaletine sahip olmak da en az o kadar önemlidir.

Venezüella sürecini anlamak için, onun devrimci köklerini de değerlendirmek gerekir: bu kökler, tamamen anayasal ve barışçıl değildir. MBR-200, gizlilik koşullarında faaliyet gösteren devrimci bir hareket olarak işe başlamıştı; *'caracazo'* ile diğer iki askeri-sivil ayaklanma ise, *puntofijist* rejimi temellerine kadar sarsan iki şiddetli kopuşu temsil ediyorlardı. Her ne kadar Chavez, daha sonra

seçimle iktidara geldiyse de, askeri destek ve kitlesel halk desteği, durumun taşıdığı devrimci potansiyelin herkes tarafından açıkça görüldüğü anlamına geliyordu. Chavez, bu durumu daha sonra şu sözlerle açıklamıştır: *'Bu barışçıl bir devrimdir; ama silahlı bir barışçıl devrimdir'*; başka bir deyişle, her ne kadar değişim, şimdilik barışçıl ve anayasal araçlarla yürütülüyorsa da, eğer *'esqualido'*lar tekrar kaba kuvvete başvururlarsa, hükümet de onların dilinden cevap verecektir. Dahası, darbenin ve *'paro'*nun başarısızlığı, eski iktidar yapısında daha ileri parçalanmaları temsil etmektedir. Gerçekte Bolivarcı hareket, iktidarı öyle tek bir hamlede ele geçirmemiş, devlet iktidarının önemli parçalarını aşama aşama fethetmiştir. Kuşkusuz, süreç devam ettikçe daha ileri çatışmalar ve parçalanmalar yaşanacaktır: örneğin tarım reformu üzerine olan çatışma, öyle görünüyor ki, bir diğer önemli hesaplaşmayı hızlandıracaktır.

Zaten gördük ki, mülkiyet yapısı ve temel millileştirmelerin yokluğu düşünüldüğünde, *'içsel gelişme stratejisi'*, daha farklı ve ince bir antikapitalist stratejiyi ima etmektedir. Ancak bu, millileştirmelerin yapılmayacağı anlamına da gelmemektedir: PDVSA'nın fiilen yeniden millileştirilmesi ve altyapı alanında başlatılan geniş çaplı devlet girişimleri, hükümetin, mevcut neoliberal ortodoksiye radikal biçimde karşıt yöntemlerle ekonomiye müdahaleye hazırlandığını hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde göstermektedir. Pratik Venezüellalı girişimciler ve çok uluslu şirketler, Chavez yönetimi altında da mükemmel bir şekilde çalışabileceklerini anlamaya başlamışlardır; özellikle de şimdiki gibi, ekonominin darbe ve *'paro'*nun yol açtığı krizden çıktığı ve 2004-5 yıllarında Latin Amerika'nın en yüksek büyüme oranlarını yakaladığı koşullarda. Ama hem ulusal hem de yabancı kapitalistler, artık oyunun kurallarının değiştiğini de görmektedirler: Venezüella, ABD ile imzalanacak herhangi türden bir serbest ticaret anlaşmasını reddetmiştir; IMF koşullarını reddetmiştir, döviz üzerindeki kontrolünü sürdürmektedir ve petrol gelirlerini hem toplumsal programlar hem de geniş çaplı kamu yatırımları için kullanmaktadır: bunların tümü, oyunun mevcut kurallarına aykırıdır. Kapitalistler hâlâ hiç

de fena olmayan kârlar elde edebilirler; ama bunu keyiflerinin istediği gibi hareket ederek değil Venezüella devleti tarafından konulan kurallara uydukları ölçüde yapabilirler. Ekonomik sistem bir bütün olarak hâlâ kapitalisttir; ama bu sistem, sözde 'hür dünya'da en azından yirmi yıldır görülmemiş ölçüde bir 'yönlendirme'ye (dirigisme) tâbidir. Tek kutuplu ABD hegemonyası ve neoliberal ortodoksi bağlamında, bu büyük bir başarıdır ve bu başarı, yalnızca kitlesel halk seferberliği, askeri destek ve hayati kaynakların denetimi temelinde -Bolivarcı rejimin uluslararası sermaye ile güçlü bir konumda müzakere edebilmesini olanaklı kılan bir bileşim- mümkün olmuştur.

Her ne kadar özel sermaye Venezüella'da iş yapmaya devam edebiliyor ve edecekse de, sürecin mantığı antikapitalisttir: devlet planlama ve yatırımları, halk kooperatiflerinin inisiyatifi ve sosyal adalet üzerine yapılan vurgu, toplum ve ekonomiye yol gösteren ilkeler olarak, kâr ilkesinin yerini almaktadır. Her ne kadar ulusal oligarşinin üyeleri, ekonomik kalelerinin birçoğunu muhafaza etmeye devam etseler de, hem siyasi hem de askeri güçlerini kaybetmişlerdir; ve halkın güçlenmesinin, her düzeyde ekonomik ve toplumsal güçlerinin altını oyma tehdidini artırmasını dehşetle izlemektedirler. Sorunlara ve engellere karşın, 2004 Kasım'ından bu yana yeni kurulmuş Halk Ekonomisi Bakanlığı'na bağlanmış olan *Vuelva Caras Misyonu*, ülkenin her yanında tabana dayalı halk girişimlerini güçlendirmektedir. Tüm 'Misyon'lar ve toplumsal programlar, tarım reformu komiteleri, kentsel arazi mülkiyetinin kent toprak reformu komitelerine devredilmesi, Kadın Gelişme Bankası ve benzer kurumların dağıttığı mikro-krediler, hatta yerel su komitelerinde örgütlenen gecekondu topluluklarına içme suyu dağıtım işinin devredilmesi; bunların hepsi kolektif mülkiyet ve halk topluluklarının denetimine dayalıdır. Özel kapitalistler bir yana, politikacılar ve bürokratlara bile duyulan öfkenin artması, halk kitleleri içinde derin bir devrimci -ve eğilim itibariyle sosyalist- siyasal bilincin büyümekte olduğunun göstergesidir. Yerel toplulukların ilerici bir tarzda güçlendirilmesi, Chavez'in kişiliğinde sembolleşmiş olan ve ordunun devrimci kesimlerinden

–hepsinden öte MBR-200'ün orijinal çekirdeği ile genç subaylar ve askerlerden– oluşan, ulusal bir liderliğe bağlıdır: Gecekondu mahallelerinde yaşanan sürecin dinamiklerini anlayanlar ve halkın güvenine sahip olanlar yalnızca onlardır. Bu nedenle yerel topluluklar içinde halk iktidarının daha da sağlamlaştırıldığı ve ulusal düzlemde Chavez ve askerler tarafından ileri götürülerek korunduğu ölçüde, sosyalist ilerleme yalnız mümkün değil, muhtemel de olacaktır. Venezüella devrimi hâlâ gelişmekte olan bir devrimdir ve nasıl sonuçlanacağını şimdiden söylemek mümkün değildir; ama şurası kesindir: bu devrim, şu anda dünyanın en çok şey vaat eden ve en çok ilham veren siyasal sürecidir.

6

Yarım Kalmış Devrimler: Şili, Nikaragua, Portekiz

Eğer Küba ve Venezüella, farklı biçimlerde geçerliliklerini koruyan başarılı halk devrimi süreçlerinin en açık örnekleriyse, nihai olarak başarıya ulaşamasa bile, bu kitapta sunulan analizler açısından önemli dersler sağlayan –hem olumlu, hem olumsuz– bir dizi başka deneyim de vardır. Bunlardan konumuzla en ilişkili olanları, 1970-73 arasında Şili'deki Halk Birliği (Unidad Popular) dönemi, 1979-90 arasında Nikaragua'daki Sandinist devrim ve 1974-75 Portekiz devrimi deneyimleridir. Bu devrimler, farklı biçimlerde Küba ve Venezüella deneyimlerine ilişkin analizlerimizi doğrulamaktadır: geniş halk birliğinin önemi, partizan bölünmeler ve sekterliğin üstesinden gelme ihtiyacı, ulusal halk kültürü ve geleneğinin asli rolü, halkın çıkarları tarafından dikte edilen sınırlar içerisinde ideolojik olarak geniş görüşlü olma ihtiyacı ve liderliğin belirleyici rolü. Bu üç sürecin derinlemesine bir analizini yapmaya girişmeksizin, bunların konumuzu en çok ilgilendiren yönlerinin kısa bir değerlendirilmesi bile, Küba ve Venezüella örneklerinde zaten geliştirmiş olduğumuz argümanların netleştirilmesine yardımcı olacaktır.

ŞİLİ'DE HALK BİRLİĞİ: GELENEKSEL SOLUN İFLASI

1970 Eylül'ünde Salvador Allende, Halk Birliği (Unidad Popular ya da UP) olarak adlandırılan sol-kanat bir kaolisyonun ada-

yı olarak Şili'de başkan seçildiğinde, bu olay Latin Amerika'da, Avrupa'da ve daha birçok başka yerde, büyük umutlar uyandırmıştı. Açıkça sosyalist bir platformda yarışan Marksist bir aday, demokratik bir seçimi kazanmıştı ve barışçıl bir devrimi, 'sosyalizme giden Şili Yolu'nu gerçekleştirme vaadinde bulunuyordu. Eğer Küba, silahlı devrimin mümkün olduğunu, belirli koşullarda devletin ve emperyalizmin silahlı güçlerinin bozguna uğratılabileceğini göstermişse, öyle görünüyordu ki, Şili de, farklı koşullarda, daha karmaşık bir toplumsal yapıya ve liberal anayasal bir geleneğe sahip ülkelerde, sosyalizme barışçıl ve anayasal yollardan ulaşmanın mümkün olduğunu gösterecekti. Bu, Latin Amerika'nın güney ucundaki diğer ülkelere olduğu kadar, Fransa ve İtalya gibi güçlü sosyalist ve komünist partilere sahip olan ve tarihleri işçi sınıfı militanlığına sahne olmuş bulunan ülkelere de esin vermiş görünüyordu. Allende, Şili'nin, diğer birçok Latin Amerika ülkesinden daha canlı bir demokratik geleneğe, 'anayasaya sadık' ve halkın seçim sandığında dile getirdiği kararlara saygılı bir orduya sahip olduğu konusunda ısrarcıydı ve bu inanç o zamanlar birçok gözlemci tarafından da paylaşılıyordu.

Ama başından beri, işlerin bu kadar kolay olmayacağını gösteren bazı ögeler de dikkat çekiyordu. Allende, üç adayın yarıştığı bir seçimde, sağ-kanadın adayı Jorge Alessandri'nin yüzde 34.9 ve Hristiyan Demokrat Radomira Tomiç'in yüzde 27.8 oyuna karşılık, yüzde 36.2 oy alarak 'kıl payı' seçilmişti. Şili Anayasası'na göre, bu, Kongre'de yapılacak bir oylamayla seçimin onaylanması gerektiği anlamına geliyordu; ve bu onay, ancak Allende'nin Hristiyan Demokratlar tarafından öne sürülen bazı koşulları kabul etmesinden sonra veriliyordu. Ekim ayında, Allende'nin başkanlık koltuğuna oturmasını engelleyecek bir askeri darbeyi kışkırtmak için aşırı sağın yaptığı bir girişim olarak görülen bir suikast sonucu, Genelkurmay Başkanı General Rene Schneider öldürüldü. ABD hemen durumdan duyduğu kaygıyı dile getirdi ve bunu, yerli ve yabancı sermayenin hoşnutsuzluğunu yansıtan bir 'bankalara hücum' olayı izledi.

Allende, 1970 Kasım'ında başkanlık koltuğuna oturduktan

hemen sonra, ilk olarak ülkenin ana ihraç endüstrisi olan bakır madenlerini millileştirdi; bunu diğer önemli bir ihraç maddesi olan nitratın, kömürün, bankaların büyük bir bölümünün ve imalat sanayiinde faaliyet gösteren birçok işletmenin millileştirilmesi izledi. Ardından, çiftliklerde belirli bir miktarın üzerindeki topraklara el konularak, bunların kooperatif yerleşimlerinde (asentamientos) örgütlü çiftçilere verilmesini öngören bir tarım reformu kararnamesi yayınlandı. Aynı zamanda işçilere ve yoksullara yarar sağlayacak birçok yeni program uygulamaya konuldu. Bakır madenlerinin millileştirilmesi öylesine coşkuyla karşılanmıştı ki, karar Kongre'den oybirliği ile geçerken, Sağ bile karşı oy kullanmaya cesaret edememişti. 4 Nisan 1971'de, daha başkanlık sarayında yalnızca beş ay geçirmişken, yerel seçimlerde UP'nin oy oranı yüzde 50.9'a yükseldi. Yedi ay önce başkanlık seçimlerinde alınan yüzde 36.2 oyla karşılaştırıldığında bu büyük bir gelişmeye işaret ediyordu; görünüşe göre, uygulanan cesur sosyalist strateji işe yaramış, hükümete destek olan halk hareketi sağlamlaşmıştı. Ancak bundan sonra, sağ-kanadın UP programına düşmanlığı yoğunlaşırken sorunlar hızla büyüdü; muhalefet Kongre'deki çoğunluğunu yasama faaliyetlerini engellemek ve Allende'nin meşruiyetini sorgulamak için kullanmaya başladı. Kısa bir süre sonra açıkça anlaşıldı ki, burjuvazinin daha derin herhangi dönüşüme olan düşmanlığı, Allende'nin varolan anayasal çerçeve içinde sosyalist amaçlarını başarmasını olanaksız kılacaktı; nitekim, Şili sağı ve ABD tarafından girişilen ekonomik sabotajla birlikte büyüyen siyasal açmaz, 1972 başlarında durumu kritik bir hale getirdi. Mart 1973'teki Kongre seçimlerinde, UP yüzde 43.4 oranında oy alabildi; bu, hükümetin etkin bir devrimci stratejiye sahip olmamasının halk kesimleri arasında güven kaybına yol açtığının açık bir işaretiydi. Eğer Allende durumu hızlı bir biçimde tersine çeviremeyecek olursa, ya sosyalist amaçlarını terk etmek zorunda kalacak ya da iktidardaki günlerinin sayılı olduğu gerçeğini kabul edecekti. Allende, mücadeleyi terk etmeyi reddederek kendini tarih önünde akladı, ama Gordion düğümünü kesip atamaması, Pinochet'nin 11 Eylül 1973'te gerçekleştirdiği kanlı darbeye yol açtı.

UP; Sosyalist Parti, Komünist Partisi, Radikal Parti (esas olarak bir orta sınıf partisi), MAPU (Birleşik Halk Eylemi Hareketi: Hristiyan Demokratlar'dan ayrılmış bir sol grup) ve diğer iki küçük orta sınıf partisinin (API ve PSD) oluşturduğu bir seçim ittifakıydı. Bu haliyle, çoğu zaman 1930'ların sonlarında bazı Avrupa ülkelerinde antifaşist ittifaklar olarak kurulmuş Halk Cephesi hükümetleri ile (gerçekte Şili'de de 1930'lu ve 40'lı yıllar esnasında birkaç yıl boyunca Halk Cephesi hükümetleri kurulmuştu) karşılaştırılıyordu. UP sempatizanları, programlarının Halk Cephesi hükümetlerininkinden daha ileri olduğunu ve UP içindeki güç dengesinin Radikal Parti egemenliğindeki Halk Cephelerindekinin tersine, işçi sınıfı partilerinin, sosyalistler ve komünistlerin elinde bulunduğunu, vurguluyorlardı (Roxborough, O'Brien ve Roddick 1977, 64-5). Bu durum, teorik olarak ona daha büyük bir devrimci potansiyel kazandırsa bile, UP'nin tüm varlığı süresince iç gerilimlerden zarar görmesine engel olmuyordu. Radikaller, API ve PSD, öngörülebileceği gibi koalisyonun sağ-kanadını oluşturuyorlardı; ama daha önemlisi, sosyalistler, komünistler ve MAPU arasında yaşanan gerilimlerdi. Marksist-Leninist ideolojilerine rağmen komünistler, pratikte işçi sınıfı partilerinin en ihtiyatlısı olmaya eğilimliydiler; bu nedenle Halk Cephesi zamanlarından kalma pratiği izleyerek işçi sınıfı ve köylü militanlığını denetliyor ve herhangi bir bağımsız seferberliği 'provokatif eylemler' olarak nitelendiriyorlardı. Bu tutumları, çoğu zaman (her zaman değil) Allende'nin kendisi de dahil olmak üzere Sosyalist Parti'nin sağ kanadı tarafından destekleniyordu. Sosyalistlerin sol-kanadı ve MAPU ise, halk sınıflarından gelen militan gruplarla ittifaka çok daha fazla eğilimliydiler ve grevleri, toprak ve fabrika işgallerini ve diğer doğrudan eylem türlerini tercih ediyorlardı. Bu tutum, onları sık sık, UP'ye katılmayı reddeden (her ne kadar kritik anlarda sık sık destek verse de) ve silahlı mücadeleyi stratejik bir seçenek olarak benimseyen, en önemli parlamento-dışı sol örgüt olan MIR'le (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria / Devrimci Sol Hareketi*) ittifak yapmaya götürüyordu.

UP içindeki muğlaklıklar, Şili solunun tarihini yansıtıyordu.

1947'de son Halk Cephesi hükümetinin düşmesinden sonra, ortak bir program etrafında birleşen sosyalistler ve komünistler, Komünist Parti'nin illegal ilan edildiği şiddetli bir baskı dönemine rağmen, Salvador Allende'yi başkan adayı olarak göstererek, 1952, 1958 ve 1964 seçimlerine katılmışlardı. Bu dönemdeki *Halk Eylemi Cephesi* (FRAP: *Frente de Accion Popular*), UP'nin doğrudan öncüsü olmuştu; ikincisinin birinciden en büyük farkı, 'burjuva' partileri de içerecek şekilde genişletilmiş olmasıydı. Ancak ittifakın genişletilmesinin ne ölçüde yararlı olduğu tartışmalıydı; çünkü Allende'nin 1958 seçimlerini kıl payı kaybetmesinden sonra (beş adayın katıldığı yarışta yüzde 28.5 oranında oy alarak ikinci sıraya yerleşmişti, ki bu, başkan seçilen Jorge Alessandri'nin aldığı oydan sadece 30.000 eksikti), bir önceki korkulu deneyiminden dolayı alarma geçmiş olan burjuvazi ve ABD, 1964 seçimlerinde tüm burjuva güçleri, Sol'u durduracak reformist bir alternatif olarak gördüğü Eduardo Frei'nin Hristiyan Demokratlarının ardında birleşmeye ikna ettiğinde, Frei'nin kendisine başkanlığı kazandıran yüzde 56 oyuna karşın Allende, kendisine 1970'te zaferi getirecek olan oy oranından daha fazlasını elde etmeyi başarmıştı (Roxborough, O'Brien ve Roddick 1977, 31-7, 69). Esasında Şili seçim politikaları 1930'lardan bu yana sağı, Sol'u ve Orta'yı temsil eden üç adaylı bir yarışa kilitlenmişti; bu (şablon *-çev.*), yalnızca 1964 yılında Orta ve Sağ'ın ittifakıyla geçici olarak bozulmuştu. Allende'nin zaferinin halk arasında yarattığı coşkuya rağmen, UP'nin bu durumu değiştirecek siyasal dinamizme sahip olup olmadığı tartışmalıydı. Çünkü devrimci bir program -ki son tahlilde 'Sosyalizme Giden Şili Yolu' başlıklı program tarafından temsil ediliyordu- seçim sandığında yüzde 50'nin çok üzerine tırmanan kitlesel bir halk seferberliği olmadıkça zorlanamazdı; ve UP, iktidarda kaldığı üç yıl boyunca bunu hiçbir zaman başaramamıştı. Aynı şekilde silahlı kuvvetlerin dönüştürülmesi meselesi de büyük önem taşıyordu, ama bana göre bu, sözünü ettiğim temel siyasal zaaftan çok daha az önemliydi. Ordu da sonuçta, diğer kurumlar gibi siyasal baskılara açıktı; halkçı bir dönüşüm programı seçim sandıklarında sürekli kitlesel bir çoğunluk elde edebilseydi (yakın

zamanda Venezüella'da olduğu gibi) Şili'ninki gibi elitist ve lonca zihniyetli bir askeri yapı bile çatlamaya başlardı. Ama oyların yalnızca yüzde 36'sından biraz daha fazlasını almış bir başkan ve yüzde 50'yi ucu ucuna geçmeyi başarmış bir koalisyonla (Nisan 1971), devrimci değişimi sağlayacak gerçek bir vekalet mümkün değildi. UP oylarında başlangıçta görülen cesaret verici artışın (yedi ayda yüzde 36'dan yaklaşık yüzde 51'e), bir noktada, gerçekten de Birliğin programını uygulamak için gerekli ivmeyi kazanmaya başlamış olduğunu gösterdiği ileri sürülebilir. Muhakkak ki Allende'nin iktidarının ilk birkaç ayı boyunca aldığı kararlı önlemler, ilk baştaki seçim kampanyasında eksikliği hissedilen halk coşkusunun yaratılmasına yardımcı olmuştu. Ama iyi mevzilenmiş burjuva muhalefetini yenilgiye uğratabilmek için, Allende ve UP'nin, daha sonraki aylarda çok daha kararlı bir eylem çizgisi izlemesi, her şeyin üzerinde, bağımsız halk örgütlerini -engellemek bir yana- destekleyip teşvik ederek, halk inisiyatifine çok daha büyük bir güven göstermiş olması gerekirdi. Bu, belki (gerçekleştiği tarihten *-çev.*) bir yıl ya da on sekiz ay kadar daha önce, bir darbeyi kışkırtabilirdi, ama yine de başarıyı getirebilecek tek seçenek buydu. Yine bir ihtimal, ne yaparsanız yapın belki o zamanlar Şili'de devrimci bir zafer için gerekli koşullar yoktu; bu durumda bütün yapabileceğimiz Allende ve destekçilerinin kahramanlığına hayran kalmak ve gerekli siyasal dersleri çıkarmaktır. Bu dersler nelerdir? Hemen ilk akla gelen, seçim sandığında çok daha büyük bir çoğunluğu sağlama ihtiyacıdır; ama daha tartışmalı başka dersler de söz konusudur.

Allende Şili'sinin yok edilmesinin ardından Sol'da ortaya çıkan tartışma, bu olayı seçimlere dayalı yolun iflasının bir kanıtı olarak gören Marksist-Leninistlerle, daha ılımlı, daha reformist bir yol izlenmesi ya da en azından orta sınıfın kazanılması için daha etkili önlemler alınması gerektiği konusunda fikir birliği içinde olan 'aşamacılar' arasında bir ayrım yaratma eğiliminde olmuştur. MIR ve birkaç küçük Marksist-Leninist grup, ilk perspektifi savunuyorlardı; Alain Labrousse gibi bazı yabancı Marksistler de bu görüşü paylaşmaktaydılar: "Allende'nin 'reformist' politikası, tüm 'orta

yolcu'ların ortak özelliği olan bazı çelişkilerden kaçınamazdı: ya ağır ağır muhafazakar bir pozisyona kayacak ya da kaçınılmaz olarak Sağ tarafından devrilecekti" (Labrousse 1972, 384). Ama deneyim, Şili gibi bir ülkede silahlı mücadelenin geçerliliği fikrine çok az destek sunmaktadır ve MIR'in 1973 sonrasındaki yiğitçe çabaları da yalnızca böyle bir stratejinin tümüyle geçersiz olduğunu kanıtlamıştır (Bkz. Garcia Naranjo 1996). Öte yandan burjuvazinin Allende'nin projesine düşmanlığı o dereceye varmıştı ki, ikinci alternatif –Hristiyan Demokratları ve orta sınıfı kazanmak için daha ılımlı davranmak– büyük ihtimalle yalnızca bir zayıflık işareti olarak algılanacak ve UP hükümetine yöneltilen saldırıları daha da yoğun hale getirecekti. Aslında gerçekten yapılması gereken, silahlı mücadele ile barışçıl reform yandaşları arasındaki bu kısır tartışmayı tekrar etmekten çok, UP koalisyonunun siyasal dinamiği ile hükümeti kontrol eden geleneksel sol-kanat partilerin yapıları ve işlevlerini incelemektir.

Daha önce görmüş olduğumuz gibi Komünist Parti'nin politikası, yerleşik bir ihtiyat ve denetim politikasıydı. Bu partinin izlediği, halkın militanlığına karşı çıkma ve herhangi türden bağımsız bir örgütü bastırma politikası, halk hareketi açısından ölümcül bir hata oluşturuyordu ve bu davranış Sosyalist Parti'nin sağ kanadı tarafından da paylaşılıyordu. Her ne kadar Sosyalist Parti'nin sol kanadı ve MAPU farklı bir yaklaşıma sahip olsalar da, bu kesimlerin, bir bütün olarak yalnızca ihtiyat taktiğinin değil, aynı zamanda hakim sektörlerin bürokratik ve tepeden inmeci yöntemlerinin egemenliği altında olan UP'nin pratiğini yönlendirme imkânları yok denecek kadar azdı. Allende'nin kendisi, kısmen kişiliği, kısmen de Sosyalist Parti'nin ılımlı yapısıyla bütünleşmiş meslekten bir politikacı olması sebebiyle kesinlikle karizması olmayan bir insandı. Buna rağmen öyle görünüyor ki, kazandığı seçim zaferinin etkisi ve iktidarının ilk altı ayında aldığı cesur önlemler nedeniyle, kişisel etkisi artmaya başlamıştı; ancak bunu belirleyici bir avantaja dönüştürebilmek için kendisini parti bürokrasinin pençesinden kurtarması ve sıradan işçiler ile *'callampa'*ların (gecekonduların) sistem dışına itilmiş kitlelerine doğrudan seslenmesi gerekiyordu

(gecekondulardaki halk önceden Frei tarafından seferber edilmişti ve şimdi giderek artan ölçüde MIR'in etkisi altına giriyordu). Ancak bunu yapma yeteneği ve isteği yoktu; bu durum, UP'nin halktan aldığı desteğin yüzde 40-45 arasında bir noktada takılıp kalmasının en önemli nedenlerinden biriydi; böyle bir oy oranıyla, Kongre'de, mahkemelerde ve medyada Sağ'ın ve Hristiyan Demokratların yarattığı sürekli engellemelerin üstesinden gelebilmek için gerekli olan hatırı sayılır büyüme sağlanamazdı. Muhakkak ki *'calampalar'*da ve Santiago ile diğer büyük şehirlerin işçi mahallelerinde halk iktidarı ögeleri gelişiyordu: ünlü Şilili tarihçi ve eylemci Luis Vitale, *'sanayi kuşakları'* (cordones industriales) ve *'komünal komandoların'* (comandos communale) tabandaki işçi örgütlerini oluşturduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

"(Bu örgütler), birkaç kez UP partilerinin belirlediği sınırları aştılar, çünkü aşağıdan yukarı savaşçı nitelik taşıyan sendikacılar ya da sol sempatizanlar tarafından kurulmuşlardı. Bu örgütlerin aldıkları kararlar, hükümet politikasının veya CUT'un (sendika federasyonu) zigzagları ve konjonktürel taktikleri ile uyuşmuyor, tabanın demokratik tutumunu yansıtıyordu..." (Vitale in Vitale et al. 1999, 204-5).

Ama ne UP ne de kişisel olarak Allende, halkın bu devrimci enerjisini teşvik etmedi.

Kendi hesabına yazılacak bir artı puan olarak Allende, iki kamaralı Kongre'yi yeni bir tek kamaralı yasama meclisiyle değiştirmeyi önererek, varolan anayasal çerçevenin ötesine geçmeye yönelik bir adım attı; bu öneri, diğer anayasal değişikliklerle birlikte, daha radikal bir değişim için gerekli halk vekaletini elde etmek amacıyla referanduma sunulacaktı. Ancak 1971 Kasım'ında Kongre'ye sunulan öneri reddedildi; bunun üzerine, bu konu, 1973 Nisan ayında yapılacak seçimler dolayısıyla hazırlanan UP programına dahil edildi; ama UP bu seçimlerde de gerekli çoğunluğu sağlayamadığı için yine hayata geçirilemedi. Bütün bunlar olurken, siyaset gittikçe daha fazla kutuplaşmaya sahne oluyor, ortada darbe, karşı-darbe ve iç savaş söylentileri dolaşıyordu. Allende'nin ilk yılında iyi giden ekonomi, büyüyen enflasyon ve ödemeler dengesi

açıkları nedeniyle (muhaliflerin sabotajlarının da katkısıyla) hızla kötüleşmeye başlamıştı. 1972 Ekim'inde gerçekleştirilen kamyoncular grevi, tam bir ekonomik çöküş tehdidi yarattıysa da, hükümetin aldığı acil durum önlemleri ve işçilerin üretim ve dağıtım ağlarını korumak için doğrudan eyleme başvurmaları sayesinde ucuz atlatıldı.

Eğer UP'nin başarısızlığındaki iki önemli faktör, sınırlı seçim desteği ile siyasal dinamizm ve karizma eksikliği ise, hiç kuşkusuz üçüncü belirleyici öge de ordunun düşmanlığıdır. Daha önce kitlesel halk desteği ve seferberliğinin ordunun davranışının değişmesine katkıda bulunabileceğini belirtmiştim; ama buna rağmen inkâr edilemeyecek bir husus varsa, o da subay adaylarının elitist bir yaklaşımla belirlenmesi ve Şili silahlı kuvvetlerinin Prusya tarzı eğitim ve geleneklerinin, onları, ilerici bir gelişme için, örneğin Venezüellalı meslektaşlarına göre, halledilmesi daha çetrefilli bir sorun haline getirmiş olmasıdır. Bununla birlikte bu sorun, Şili ile ilgili birçok analizde muhtemelen bir ölçüde abartılmıştır; sonuçta, orada da ilerici bir askeri gelenek vardı. Unutulmamalıdır ki 1924-25'te, muhafazakar parlamentonun muhalefetine rağmen demokratik reformları gerçekleştirmede, Alessandrilerin ilki olan Arturo'ya destek veren, orada da ilerici subaylar olmuştu. Yine bundan birkaç yıl sonra 1931'de, Albay Marmaduke Grove ve diğer solcu subaylar tarafından bir Sosyalist Cumhuriyet ilan edilmişti –yaşam süresi kısa da olsa (Mason 1986). Sonuçta (Genelkurmay Başkanı *-çev.*) Schneider'in katledilmesi provokasyonuyla Allende'nin başkanlık koltuğuna oturmasını engelleme girişimi başarısız olmuştu ve UP başkanı, ilerici bir general olan Carlos Prats'a, görevde kaldığı sürenin önemli bir bölümü süresince Genelkurmay Başkanı olarak güvenebilmişti. Ayrıca, herhangi bir orduda olduğu gibi, ağırlıklı olarak halk kökenli olan ve bundan ötürü potansiyel olarak sempatizanlığa eğilimli sıradan asker kitlesi bir yana, subay kadrosu içinde dahi, UP sempatizanı olarak bilinen General Bachelet gibi daha ilerici subaylar vardı.

Silahlı kuvvetler kaçınılmaz olarak sorunlar yaratsa bile, bu artık yapılacak bir şey kalmadığı anlamına gelmiyordu. Ama UP,

bu sorunu ele alırken ciddi hatalar yaptı. Allende'nin yaklaşımı, ordunun 'anayasal' eğilimine güvenmekti; Prats ve diğerlerinin Allende'nin başkanlık hakkını savunurken dayandıkları pozisyon da buydu. Bu, bir noktaya kadar işe yaradı -Schneider suikastı gibi gerici komploların ve 23 Haziran 1973 darbe girişimini (*tancazo*) de içeren diğerlerinin başarıya ulaşmasını engelledi. Ama 'anayasacılık', UP'ye düşman olduğu bilinen subaylar terfi ettirilirken hükümetin askeri atamalara ve terfilere karışmasını engelleyecek ve sadık genç subaylar, sağcı komutanları tarafından sahte disiplin suçları öne sürülerek ordudan atılırken -darbe öncesindeki aylarda sistematik bir biçimde yapıldığı gibi- onları savunmak için harekete geçmekten geri duracak biçimde yorumlandı.

Bu 'anayasacı' yaklaşım karşısında, farklı UP partileri ve MIR, başından beri, silahlı kuvvetlere sızmaya, subay ve askerleri kendi örgütlerine çekmeye çalıştılar. Bu davranışın etkisi de felaket oldu: Askerlerin moralini bozacak şeylerin başında, siyasal aktivistlerin ordu saflarında bölünme yaratması gelir; bu, Venezüella'da yaşanan durumdan çok farklı bir şeydir -orada Chavez hareketi silahlı kuvvetlerin *içinde* başlamış ve sistematik bir biçimde partizan siyasal ittifaklardan kaçınmıştı. Chavez ve arkadaşları birçok sol-kanat partiyle sürekli temas halinde oldukları halde, herhangi özgül bir partiyle ittifak yapmayı hep reddetmişler ve herhangi bir partinin (Bandera Roja gibi) harekete sızma teşebbüslerini bastırmak için hemen harekete geçmekte tereddüt etmemişlerdi. Şili'de yapılan bir başka hata (Allende'nin en son ana kadar uzak durduğu bilinen) UP partilerinin, MIR'le birlikte, bağımsız işçi milisleri yaratma ve kendilerine sempati duyan askerler aracılığıyla sivillere silah dağıtma girişimiydi: bu da herhangi bir askeri kuruluş için boğanın önünde kırmızı pelerin sallamak gibi bir şeydi. İşçilerin silahlandırılmasının geleneksel bir devrimci ideal olduğu biliniyordu; ancak ordunun büyük bir bölümünün zaten devrimcilerin davasına sempati duymadığı koşullarda bunu yapmak (mevcut silahlı kuvvetlerin ezici üstünlüğü göz önüne alındığında), intihar etmek demekti. Nitekim, Chavez'in iktidarda olduğu süre boyunca, daha militan destekçilerinin zaman zaman yaptığı halkı silah-

landırma çağrılarına son derece ihtiyatla yaklaşmış olması dikkat çekicidir: onun pozisyonu, devrimci hükümeti savunmak isteyenleri askeri ihtiyatlara* katılmaya teşvik etmekti.

Özgül olarak askeri bir devrimci hareket yaratmanın yanı sıra, Chavez'in Venezüella'da yaptığı bir diğer şey, bir bütün olarak silahlı kuvvetler bünyesinde, siyasal parti çıkarlarını işin içine karıştırmadan, askeri görev ve yurtseverliği, halkın demokratik haklarını savunmayla özdeşleştiren antiemperyalist ve ilerici ideolojiyi güçlendirmek olmuştur. Bu ilerici askeri ideoloji, silahlı kuvvetlerin toplumsal projelerin uygulanmasına aktif bir biçimde dahil edilmesi için aktif bir temel sağlamış, böylece de dünya görüşlerini ileri yönde değiştirirken, askerleri işçiler ve yoksullarla daha sıkı bir temas içine sokmuştur. Böyle bir yaklaşımın Şili'de de işe yarayabileceğini düşünmek için yeterli neden vardır: Her ne kadar Allende asker kökenli olma avantajına sahip değilse de, Prats gibi subaylar, 1972 Kasım'ında Şili'de gerçekleştirilen 'patronlar grevi'nden sonra, bugünün *Chavezcilerinden* çok da farklı olmayan şu tür görüşleri dile getirmişlerdi:

"Genellikle, bu, profesyonellerin ve işadamlarının greviydi. Önceki hükümetler döneminde işçiler, patronlarına karşı grev yaparlardı... (patronların -çev.) grev hareketi sırasında, ülkenin işçileri büyük bir toplumsal sorumluluk örneği sergilemişlerdir; sosyal bilinçleri, düzen duyguları, üretimi koruma arzuları, Silahlı Kuvvetler'in saygısını hak etmektedir..." (Prats, aktaran Roxborough, O'Brien ve Roddick 1997. 200).

Ama subayların çoğunluğu arasında güvenli bir şekilde mevzilenmeyi amaçlayan böyle bir yaklaşım için daha ilerici subayları terfi ettirmek ve gerici generaller tarafından uygulanan askeri Sol'u temizleme politikasını engellemek gerekirdi. Bu siyasal olarak imkânsız gibi görünebilir, ama eğer orduya partizan sızmaya karşı güçlü bir pozisyonla birlikte ve yasal güç kullanımı üzerinde var olan ordu tekeli sorgulanmaksızın böyle bir girişimde bulunulsaydı, başarılı olunabilirdi.

---

* *Askeri ihtiyat:* Gerektiği zaman kullanmak üzere yedek olarak orduya celbedilen kuvvet. *-çev.*

Bazı okurlar, Şili tartışması ile ilgili bu kısa incelemede ABD emperyalizminin adının yalnızca geçerken zikredilmiş olmasından ötürü şaşırmış olabilirler. Açıktır ki, ABD düşmanlığı, başından beri süreci etkileyen önemli bir faktördü; ama belirleyici olup olmadığı tartışmalıdır. Şili'de, ABD, Küba'da (başarısız bir biçimde) olduğu gibi karşıdevrimci bir istila hareketi gerçekleştirmek ya da Nikaragua'da olduğu gibi gerici bir gerilla ayaklanması örgütlemek zorunda kalmadı. Muhakkak ki Şili ekonomisinin sabote edilmesine yardım etti ve darbeye lojistik destek sağladı; ama UP'nin hataları göz önüne alındığında, Şili Sağ'ının -hem askeri hem sivil- şu ya da bu şekilde sürece hakim olma yeteneğinden emindi. Şili'nin büyüklüğüne ve kaynaklarına sahip bir ülkede, dinamik bir halk desteğine ve etkili bir askeri politikaya sahip devrimci bir hükümet, ABD baskıları karşısında pekala direnebilirdi; oysa, iç gericilik, devrimci tehdidi yalnızca sınırlı (önemli olsa bile) ABD yardımıyla tümüyle dağıtabildi.

UP'nin başarısızlığı ve Pinochet'nin gaddar darbesi, bir bütün olarak Şili Sol'u ve halk hareketi için, en azından bir kuşak boyunca, tam anlamıyla felaket oldu. Darbe, hemen hemen hiç kimsenin beklemediği çapta vahşice bir baskıya yol açmakla kalmadı; dünyanın ilk başarılı neoliberal modelini (ki yalnızca Latin Amerika'nın başka yerlerinde değil, İngiltere'de Thatcher için de bir esin kaynağı oldu) dayatarak, ülkeyi tümüyle yeniden biçimlendirmeyi başardı (Beckett 2002, ch 12). Pinochet koltuğundan ayrılmaya zorlandığında bile, 'demokrasi'ye dönüş, diktatörlüğün empoze ettiği anayasa maddeleri nedeniyle büyük ölçüde engellendi; ayrıca tüm toplumsal ve siyasal iklim, dağılması yıllar alacak muhafazakar bir hegemonyanın sisine büründü. Franco İspanya'sında olduğu gibi, burada da, devrimci başarısızlığın bedeli yüksek oldu.

Şili deneyimi, silahlı kuvvetleri kazanmanın öneminin yanı sıra, radikal bir değişim için sağlam bir çoğunluk sağlama gereğini de göstermektedir: Marx'ın sözleriyle, *'demokrasi için mücadele'*, ya da Gramsci'nin, toplumsal ve ideolojik hegemonya için *'savaş pozisyonu'*.

Bu deneyim, aynı zamanda, geleneksel sol-kanat partilerinin

bu görev karşısındaki yetersizliğini ve bağımsız liderliğe sahip geniş ve birleşik bir ulusal hareket inşa etmek için parti yapılarını ve bölünmelerini aşan, partizan olmayan, yeni ve dinamik bir halk seferberliği ve güçlendirilmesi politikasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Allende ve Unidad Popular, hayranlık verici özelliklere sahip olsalar da, oyunu önceden belirlenmiş kurallara göre oynayan alışılagelmiş bir siyasal partiler seçim koalisyonundan daha fazlası olmayı asla başaramadılar ve bu sonuçta yenilgilerini getirdi.

NİKARAGUA: EMPERYALİZM TARAFINDAN BOĞULAN HALK DEMOKRASİSİ

Şili felaketinden yalnızca altı yıl sonra, Latin Amerika'da devrimci umutlar yeni bir zaferle tekrar yükseldi; bu kez başarı, Küba devriminden tam yirmi yıl sonra, yeniden doğrulanmış görünen silahlı mücadele aracılığıyla gelmişti. Sandinistler (FSLN: *Frente Sandinista de Liberacion Nacional / Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi*) tarafından çürümüş ve gaddar Somoza rejiminin devrilmesi, nüfus açısından Küba'dan daha küçük ve çok daha fakir olan Nikaragua'nın aşırı bağımlı bir ülke olması da göz önüne alındığında, gerçek bir ulusal kurtuluş mücadelesinin tüm özelliklerini taşıyordu. Tıpkı Küba'da olduğu gibi, *sandinismo*'nun kökleri de daha önceki halkçı ve ulusal mücadelelere uzanmaktaydı: Augusto Cesar Sandino'nun ABD emperyalizmine karşı 1927-33 yılları arasında yürüttüğü gerilla mücadelesine; Benjamin Zeledon'un daha önceki (1912) (gerilla -*çev.*) kampanyasına ve daha da öncesinde korsan, maceracı William Walker tarafından gerçekleştirilen 1855-60 yılları arasındaki gayriresmi ABD müdahalesine karşı direnişe (Black 1981, 5-10, 16-26). Devrim bir kez daha, Latin Amerika'nın en küçük ve en zayıf ülkelerinden birinde, bunların ABD emperyalizmi tarafından en tam olarak sömürgeleştirilmiş olanında gerçekleşmişti.

Nikaragua devriminin yükselttiği umut ve coşku, orijinal özellikleri nedeniyle büyük oldu. Her ne kadar halkın oluşturduğu

bir gerilla gücünün çürümüş bir diktatörlüğü yenilgiye uğratması ve geniş tabanlı, açık ve esnek bir hareket olması açılarından birbirlerine benzeseler de, Nikaragua'da gelişen hareketin siyasal ve ideolojik evrimi Küba'dakinden çok farklıydı. FSLN'yi farklı kılan özelliklerin başında, safları arasında 'kurtuluş teolojisi'nden etkilenmiş çok sayıda ilerici Hristiyanı barındırması ve kadınların harekette önde gelen bir rol oynaması (bazı liderlik pozisyonlarını da içeren) geliyordu. Nitekim, Sandinistler Küba örneğinden esinlenmiş ve okuma yazma kampanyaları, Sandinist savunma komiteleri (Comites Defensa Sandinista, CDS) gibi Küba pratiğinden etkilendiği açıkça belli olan bazı politikalar uygulamış olsalar da, daha en başından, karma ekonomi ve çoğulcu siyasal sisteme dayalı bağımsız bir yol izleme konusundaki niyetlerini açıklamışlardı. Kuşkusuz, devrimci hareket olarak FSLN süreçte hegemonik bir rol oynayacaktı; ama diğer siyasal partiler de iktidardan pay alabilecek ve burjuva muhalefet partileri seçimlere katılabileceklerdi (katıldılar da). Nikaragua komünistlerinin süreç üzerinde, burada da hiçbir etkisi yoktu. Gerçi Sovyet yanlısı PSN (*Partido Socialista Nicaraguense*), Küba'daki PSP gibi, Sandinistlere son anda destek vermişti, ama gerçek bir etkinliğe sahip olamayacak kadar küçük bir partiydi; daha radikal olan PCN (*Partido Comunista de Nicaragua*) ise tüm süreç boyunca Sandinistlere karşı çıkarak önemsizliğini korumayı garanti altına almıştı.

Sandinistler, kendilerini kategorik olarak sosyalizme adamaksızın –ki o sıralar hâlâ esas olarak Sovyetlerle ya da muhtemelen Küba ile özdeşleştiriliyordu– devlet sektörünün hegemonik rol oynayacağı bir sistem inşa etmeyi amaçlıyorlardı: bu sistemde devlet sektörü GSMH'nın yaklaşık yüzde 40-50'sini üreterek ekonominin bir bütün olarak yönelimini kontrolü altında bulunduracak, ancak, milli gelirin geri kalan yüzde 50-60'ını üretmeye devam eden özel sermaye ile işbirliği yapacaktı. Ekonominin aşağı yukarı yüzde 25'i salt Somoza ailesinin dev mülklerine el konularak kamulaştırılmıştı; bankacılık, sigortacılık ve diğer bazı endüstriler de kısa sürede millileştirildi; ardından toprak reformu yapılarak, hem kooperatiflerde örgütlenmiş hem de bireysel işletmesinde üretim ya-

pan çiftçilere dağıtılmak üzere büyük çiftliklerin önemli miktarda toprağına el koyuldu. Sovyet Bloku ile ticaret sıfırdan 1985 yılında yüzde 20'ye yükseldi; ama eğer o sıralar konulmuş bulunan ABD ambargosu olmasaydı bile, Sandinistlerin bunu daha ileri götüreceklerine dair hiçbir işaret yoktur (Walker 1991, 78-9).

Bizim bakış açımızdan en ilginç ve önemli olan, Sandinist siyasal sistem ve onun ilk yıllarda halk demokrasisi ve kitle örgütlerinin katılımı üzerine yapmış olduğu vurgudur. Bu sistemde her ne kadar üst-otorite JGRN'nin (*Yönetici Ulusal Yeniden İnşa Cuntası / Junta de Gobierno de la Recostruccion Nacional*) elindeyse de, halkın temsil edilmesi görevi, 47 üyeden oluşan (daha sonra üye sayısı 51'e çıkarıldı) ve üyeleri siyasal partiler, kitle örgütleri ve özel sektör birlikleri tarafından seçilen Devlet Konseyi tarafından yerine getiriliyordu. Konseyde FSLN altı temsilciye sahipti; diğer yedi parti ise -bunların bazıları Sandinistlerle ittifak yapıyor, bazıları muhalefeti oluşturuyordu- birer temsilci atıyordu; Sandinist savunma komiteleri, dokuz; sendikalar (Sandinist İşçiler Merkezi), üç; Tarım İşçileri Birliği, üç; Kadınlar Birliği (AMNLAE) bir üye vb. ile temsil ediliyordu (Black 1981, 244-9). Her ne kadar delege sayılarının tespiti bir ölçüde keyfi gibi görünse de, farklı örgütlerin göreli büyüklükleri ile delege sayısı arasında bir ilişki vardı. Yasama yetkisini Cunta ile paylaşan Devlet Konseyi'nde, çoğu zaman, sürekli değişen Cunta kararları ve başlatılan çok sayıda yasama faaliyeti ile ilgili canlı tartışmalar yapılırdı. Keza kitle örgütlerinde, özellikle yerel düzeyde, yoğun halk katılımı ve tartışma vardı. İlerici bir bakış açısından en fazla hayal kırıklığı yaratan yön, Kadınlar Birliği'ne yalnızca bir delege ayrılmış olmasıydı: bu, gelecekte gerilim yaratacak davranışların yalnızca bir örneğiydi.

Cunta ve Konsey'in yetkisi geçiciydi ve bu yetkinin seçimlerle oluşturulacak bir organa bırakılacağı baştan söylenmişti (seçimler 1984 Kasım'ında yapıldı). FSLN, başından beri çoğulcu seçimler yapılacağını hep vurguladı, ama fiili seçim düzenlemelerinin kesinleştirilmesi zaman aldı ve bu durum 1983 yılı ve 1984 başlarında şiddetli tartışmalara yol açtı. Her ne kadar bazı FSLN

liderleri ve Devlet Konseyi'ndeki halk temsilcileri, yeni Ulusal Meclis'te kitle örgütlerinin resmen temsil edilmesinin devam etmesi görüşünü savundularsa da, muhalefet temsilcileri karşısında bu tartışmayı kaybettiler. Muhalefet, uluslararası baskının da yardımıyla, aday gösterme hakkını yalnızca siyasal partilere tanıyan alışılmış liberal modeli dayatmayı başardı. Bu şartlar altında yapılan ilk seçimlerde FSLN kesin bir çoğunluk sağlarken (oyların yüzde 67'sini alarak 96 sandalyenin 61'ini kazandı) halk örgütlerinin doğrudan katılımı engellendi. Daha sonraları FSLN'nin bizzat kendisinin karakteri değişmeye başlayınca, halk, artan bir biçimde dışlandı.

Ancak yine de, 1985-87 yılları arasındaki anayasa taslağını hazırlama sürecinde, doğrudan demokrasinin bir ögesini kurumsallaştırma yönünde bir girişim oldu. Ulusal Meclis tarafından bir Özel Anayasa Komisyonu atandı ve bu komisyon, Amerika ve Avrupa'daki sayısız ülkeyi ziyaret ederek, birçok kaynaktan aldığı bilgiler temelinde bir anayasa taslağı hazırladı. Bunun ardından televizyonda yayınlanan tartışmalar yapıldı ve vatandaşların önerilerini ve görüşlerini sunmaları için ülke çapında 73 *'cabildos abiertos'* (açık toplantı) düzenlendi. Bu 'tavsiyeye şâyan' demokratik prosedür sonunda birkaç düzeltme önerisi komisyona sunuldu ve bunlar Ulusal Meclis'te konu tekrar ele alındığında benimsendi; buna karşılık, birkaç toplantıda dile getirilen bir başka talep, kitle örgütlerinin doğrudan temsili talebi, Meclis'teki burjuva partilerinden gelen güçlü muhalefet nedeniyle reddedildi (Vanden ve Prevost 1993, 83-4). Sandinistler her ne kadar toplumsal ve ekonomik hakların anayasaya konulması konusunda ısrar etseler de, katılımcı demokrasi meselesine gelince geri çekildiler ve bu, muhtemelen onların daha sonra toplumsal ve ekonomik haklar konusunu pratikte bir kenara bırakmalarına önemli katkıda bulundu.

ABD güdümünde sürdürülen 'kontra-savaşı'nın muazzam baskısı ve ekonomik ambargo nedeniyle, FSLN, 1987 başında kendini sürdürülmesi mümkün olmayan bir pozisyonda buldu: Savunma, bütçenin yüzde 62'sini emiyordu, üretim dramatik biçimde düşmüştü, hiperenflasyon başını almış gitmişti ve 1988'e gelindiğin-

de gerçek ücretler, bazı tahminlere göre, 1980 değerlerinin yüzde 10'una kadar düşmüştü (Walker 1991, 84-5).

"Bu durumda, Sandinist liderlik, 1988 Şubat'ında, halka danışmaksızın ve o zamana kadar değiştirmek için çaba harcadıkları yukarıdan aşağı siyasal liderlik anlayışını uygulayarak, halkı daha da yoksullaştıracak bir dizi ekonomik önlemi uygulamaya koydu: para devalüe edildi ve dolar karşısında değeri sabitlendi, sübvansiyonlar azaltıldı, fiyatlar ve pazarlar liberalleştirildi." (Harnecker 1999, 46)

Bu IMF tarzı deflasyonist önlemler enflasyonu düşürürken ihracatı artırdı, ama düzeltme operasyonunun maliyeti esas olarak yoksulların sırtına yüklendi: *"Hükümet, Sandino'nun, 'yalnızca işçiler ve çiftçiler yolun sonuna kadar gider' sözünü benimsemişti, ama kendisi, bütün o yolu doğal seçmenleriyle -işçiler ve çiftçilerle- birlikte yürümekten vazgeçmiş görünüyordu"* (Vanden ve Prevost 1993, 144). Bu arada Sandinistler, geriye dönerek özel sektörün işbirliğini sağlamaya çalıştılar, ama bunda da başarılı olamadılar: bütün bunlar, daha sosyalist bir politikanın, kaynak kıtlığı çeken kamu sektörüne yatırım için daha fazla imkân sağlayabileceği iddiasına haklılık kazandırdı.

1990 Şubat'ında yapılan seçimlerde burjuvazinin kazandığı zafer -Violetta Chamorro ve UNO koalisyonunun (*Union Nacional Opositora / Milli Muhalefet Birliği*) FSLN adayı Daniel Ortega'nın yüzde 40.8 oyuna karşılık oyların yüzde 54.8'ini alarak kazandığı başarı- açıkça savaş yorgunluğunun ve yoksul çoğunluğun içine düştüğü ekonomik umutsuzluğun sonucuydu. Gerçekte Reagan yönetiminin empoze ettiği kriminal sabotaj ve ekonomik boğma harekatı ile muhalefet lehine yapılan çığırtkan müdahaleler sonrasında dönüp geriye bakıldığında, Sandinistlerin bu kadar oy toplamış olmaları bile dikkat çekici bir başarı olarak değerlendirilebilir. Ancak eğer Sandinistler temel halk refah programlarını korumaya teşebbüs etmiş olsalar ve kitle örgütlerinin hükümete doğrudan katılımlarını öngören mekanizmaları anayasaya koyabilselerdi, FSLN'nin daha güçlü bir halk desteği sağlayabilmesi yine de mümkündü. Eğer CDS, sendikalar, Kadınlar Birliği ve benzeri ör-

gütlenmeler, 1987-89'da doğrudan parlamenter temsil hakkından hâlâ yararlanıyor olsalardı, bu, muhtemelen halka son derece itici geldiği kanıtlanmış neoliberal önlemlerin dayatılmasını önleyebilirdi; ama kitle örgütleri, politika yapımı sürecinden dışlanmakla kalmadı, üyeleri artık eski güçlerini yitirdiklerinin farkına vardıkça, giderek dumura uğradı.

Bu yenilgi sonrası hüzün ortamında, bir hareket olarak *sandinizm*in siyasal ve ideolojik özelliklerini yeniden değerlendirmek önem kazanmaktadır. İlginç bir biçimde gelecekte FSLN'nin kurucularından üçü olacak, Carlos Fonseca Amador, Silvio Mayorga ve Tomas Borge, 1950'lerin ortalarında Sovyet yanlısı PSN'ye üye iken, daha sonra politikalarını uzlaşmacı buldukları bu partiden ayrılmışlardı. Küba örneğinden esinlenerek 1961 yılında FSLN'yi kurduklarında, bilinçli olarak Sandino'nun onurlu adını bayrak yaptılar ve kendilerini silahlı mücadeleye adadılar. (Bu mücadelede -*çev.*) Fidel ve Che gibi, devrimci irade ve liderliğin önemini vurgularken bir yandan kendilerini Marksist olarak tanımlıyor, diğer yandan ise ideolojik rehberlik için Nikaragua ve Latin Amerika'nın halk geleneklerine yöneliyorlardı; dolayısıyla onların Marksizmi, Moskova ya da Pekin'inkinden çok, Perulu Jose Carlos Mariategui'nin Marksizmine benziyordu. Daha sonra 1970'lerde, Luis Carrion, Miguel D'Escoto, Ernesto ve Fernando Cardenal gibi ilerici Hristiyanların FSLN'ye katılmasıyla, örgüt daha açık çoğulcu bir özellik kazandı:

"Nikaragua olayı ve FSLN ile ilgili en önemli şey, Marksist ve Hristiyan güçler arasındaki uçurumun üzerine, kısa süreli basit bir taktik ittifak aracılığıyla değil, ilerici Hristiyanların devrimci partiye entegrasyonu aracılığıyla, bir köprü kurulmuş olmasıydı. Bu birliğin sonucu olarak, FSLN'nin siyasal felsefesinin ve özellikle de Hristiyanlığa karşı tutumunun, Marksist kökenli devrimci partiler arasında gerçekten bir benzeri bulunmamaktadır." (Vanden ve Prevost 1993, 41-2)

Yine bu yoğun devrimci mücadele döneminde, FSLN içinde taktik ve stratejik bölünmeler yaşandı: kırsal gerilla savaşını vurgulayan Tomas Borge ve Bayardo Arce ile özdeşleşmiş, uzun süre-

li Halk Savaşı eğilimi; Jaime Wheelock ve Luis Carrion'un başını çektiği kentlerdeki mücadeleye ağırlık veren 'Proletaryan' eğilim; ve tüm sektörlerde geniş ittifaklar ve kitlesel seferberliğe dayalı hızlı ve sonuç alıcı ayaklanmaları savunan Daniel ve Humberto Ortega kardeşlerin önderlik ettiği 'Ayaklanmacılar' ya da 'Üçüncü Yolcular' (Terceristas). Bir bakıma 'Üçüncü Yolcular' diğer iki eğilim arasında aracılık yapıyorlardı ve Temmuz 1979 zaferine giden yolu açan birleşik stratejinin mimarı oldular.

FSLN'nin uyguladığı geniş birlik stratejisi, gerçek anlamda ulusal nitelik taşıyan kitlesel bir ayaklanmayı gerçekleştirme başarısı ve Somoza rejiminin kitleler arasında hiçbir etkisinin olmayışı açılarından, 1979-80 yıllarındaki Sandinist hegemonya, 1959-60 yıllarında Küba'da M-26-7'nin hegemonyası ile karşılaştırılabilir. Zaferi elde ettikten sonraki uzlaşmacı tutumları (Yönetici Ulusal Yeniden İnşa Cuntası'nda, Sandinistlerin üç delegesi yanında burjuva muhalefetin de iki delege ile temsil edilmelerine izin vermeleri), çoğulcu seçimler konusunda taahhütte bulunmaları, Somoza'nın Milli Muhafız Ordusu'nun cellatları için verilen ölüm cezalarını bile kaldırmaları, bütün bunlar Sandinistlere karşı tüm Latin Amerika'da ve başka yerlerde muazzam bir hayranlığın doğmasına neden oldu. Keza, topyekûn bir millileştirmeden kaçınmaları, tarım reformu, devlet öncülüğünde karma ekonomiye dayalı gelişme stratejileri, halk eğitimi, sağlık ve refah kampanyaları, Küba devriminin sağladığı yararların birçoğunun daha açık ve çoğulcu bir çerçeve içinde sağlanacağı görüntüsünü sunuyordu. Halkın katılımı üzerine yaptıkları vurgu da, çoğulculuğa saygı gösterilse bile, devrimin, liberal elitizm tarafından sakatlanmasına izin verilmeyeceğini düşündürüyordu:

"Demokrasi, ne seçimlerle başlar ne de seçimlerle biter... demokrasi, toplumsal hayatın her alanına kitlelerin müdahale etmesidir... Nikaragua'da uygulamak niyetinde olduğumuz etkin demokrasi, geniş bir halk katılımını içermektedir; siyasal ve toplumsal birçok görevin yerine getirilmesine halk, sürekli ve dinamik bir şekilde katılacaktır..." (Ortega ve Ramirez, aktaran Ruchwarger 1987, 3-4)

Birçok bakımdan Sandinist program ve strateji, bugün

Venezüella'da yaşanmakta olan Bolivarcı devriminkinin bir habercisidir. Bu durum, onun bozguna uğramasını* daha trajik hale getirmekte ve Venezüella sürecinin önemini artırmaktadır. Gerçekte, tıpkı Venezüella'da olduğu gibi (ve Sovyet dayatmasının sebep olduğu bozulmalar göz önüne alınmazsa, Küba'da olduğu gibi) Nikaragua'da da Sandinistler, sürecin sonuna doğru, amaçlarının yeni tür bir sosyalizm kurmak olduğunu ilan etmişler, böylece Chavez'in *'21. yüzyıl sosyalizmi'*ni daha önceden tasarlamışlardı. Ancak Sandinistlerin devlet gücünü kaybetmeleri, Nikaragua için bir felaket oldu: o zamandan beri iktidarı elinde bulunduran burjuva hükümetleri, devrimci kazanımlardan geriye kalan her şeyi yok ederek, ülkeyi Batı yarıküresinin en yoksul ikinci ya da üçüncü ülkesi haline getirdiler (Haiti ve belki Bolivya'nın ardından). Sandinistler, o zamandan bu yana, bölünmeler ve yolsuzluklardan ötürü büyük ölçüde güç kaybettiler ve eğer yeniden seçilmeyi başarırlarsa, devrimci bir siyaseti yeniden uygulayabilecekleri tartışma götürür. Bu, saf anlamda liberal-çoğulcu bir anayasayı kabul etmenin doğurduğu bir sorundur: eğer katılımcı halk demokrasisinin (halk iktidarının) yapıları ortadan kaldırılmışsa, o zaman seçim zaferi, liberal sistemdeki sosyal demokrat bir yönetimden daha fazla anlam taşımaz. Halk iktidarı için mücadele, bir kez daha sıfırdan başlamak zorunda kalır.

Burada son bir meselenin daha ele alınması gerekiyor: Nikaragua olayında devrimci liderlik, popülizm ve karizma meselesinin... FSLN'nin geniş kitlelere hitap etmesi ve çoğulculuğunun yanı sıra, köklerinin ulusal halk kültürü ve geleneklerine uzanması göz önüne alındığında, ayaklanmanın son yılları ve zaferin ilk yılları itibariyle 'Sandinizm'in ilerici bir halk hareketi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Muhakkak ki alışılmış bir siyasal partiden çok daha fazla bir şeydi ve kendisiyle karşılaştırıldığında önemsiz kalan tüm diğer partilerin çok ilerisindeydi; ayrıca dokuz adamdan oluşan güçlü ulusal yönetimi, silahlı mücadele liderliğinden

* Kitap, Sandinistlerin son seçimlerde başarı sağlayarak iktidarı devralmalarından önce yazılmıştır. *-çev.*

kaynaklanan inkâr edilemez bir 'kolektif karizma'yı temsil ediyordu. Hareketin Dora Maria Tellez gibi diğer önde gelen Sandinistler tarafından da paylaşılan meşruiyetinin, seçimlerde tercih edilmiş olmaya ya da bürokratik otoriteye değil, devrimci liderliğe dayalı olması sebebiyle, bu kolektif organ, Küba'da Fidel'in ya da Venezüella'da Chavez'inkiyle bir ölçüde karşılaştırılabilir bir çekiciliğe sahip bulunuyordu; bunun yanı sıra, liderliğin kolektif oluşu (ya da olması gerektiği), Küba ve Venezüella liderlerinin kişisel olarak çok fazla ön plana çıkmalarıyla karşılaştırıldığında, başlı başına bir avantajdı. Ama, belki de kaçınılmaz olarak, ülkenin başkanı sıfatıyla Daniel Ortega'nın pozisyonu, bu kolektif karizmanın büyük bir bölümünü tek başına kendisine transfer etme eğilimi taşıyordu: bu eğilim, 1989-90 seçim kampanyasını saran kriz ortamında, FSLN, Ortega'nın kişiliğini her zamankinden daha fazla öne çıkararak burjuva tarzı bir seçim kampanyası yürütmeye karar verdiğinde, daha da belirginleşti. Buna karşılık, bu seçimlerde uğranılan başarısızlık, bireysel karizmanın öyle istenildiği zaman ortaya çıkarılabilecek (improvise) bir şey olmadığını ve tek başına temel siyasal bir başarısızlığın (halkın refahını ve katılımını koruyamamış olmaktan gelen) üstesinden gelmeye yetmeyeceğini doğrulamaktaydı. Önceden de belirtildiği gibi, bu başarısızlık, büyük ölçüde, ABD'nin düşmanca tutumundan kaynaklanan muazzam bir baskının sonucuydu; ama yine de başarısızlıktı ve tüm başarısızlıklar gibi ölümcül sonuçlar doğurdu.

PORTEKİZ: AVRUPA'DAKİ HALK İKTİDARININ PARTİZAN HİZİPLEŞMELER YÜZÜNDEN YOK OLUŞU

25 Nisan 1974'te, yaklaşık elli yıllık faşizan Salazar/Caetano rejimi, genç subayların başlattığı bir darbe sonucu devrildiğinde, hemen hemen hiç kimse bu olayı izleyen devrimci altüst oluşu beklemiyordu. 19 ay boyunca Avrupa kıtasının batı ucunda yer alan bu küçük ve yoksul ülke, Batı Avrupa'da kuşaklar boyunca görülmemiş gerçek bir devrimci sürece ev sahipliği yaptı. Önce-

den barışçıl bir durgun su gibi olan Lizbon, bu süreçte, gösteriler, fabrika işgalleri, toprak işgalleri, boş binalara gecekondu sakinleri tarafından el konulması ve halk iktidarı ile sosyalizm projelerinin oluşturduğu ülke çapında bir girdabın merkezine dönüştü. Yine de 25 Kasım 1975 günü geldiğinde, dikkatle kotarılmış bir darbe, devlet otoritesini restore etti ve devrimci sürece son verdi; böylece Portekiz'in bir NATO üyesi olarak kalması güvenceye alınırken ülke, alışılmış liberal-parlamenter bir rejimin egemenliği altında, birkaç yıl sonra Avrupa Birliği'nin bir üyesi haline geldi. Egemen görüş, bu olayı, devrimci bir sürecin mantıki bir sonucu olarak ele almaktadır. Oysa bu mantığın gözden kaçırdığı bir gerçek vardır: o da, bu liberal kapitalist başarı öyküsünün, 1975'in o 'sıcak yaz'ında, muhtemelen burjuva düzeninin yeniden kurulmasından çok daha fazlasına özlem duyan Portekiz işçileri ve köylülerinin bağımsız kitlesel hareketlerinin bastırılmasıyla mümkün olmuş olmasıdır (Bkz. Kayman 1987).

İnsanların kutlamak için askerlerin tüfeklerinin namlularına kırmızı karanfiller yerleştirmesinden dolayı 'karanfiller devrimi' olarak adlandırılan (Salazar/Caetano rejimini yıkan-*çev.*) ilk darbe, Portekiz'in Afrika sömürgeleri olan Angola, Mozambik ve Gine-Bissau'da 13 yıldan beri süren ve ulusal bütçenin yaklaşık yarısını emen sömürge savaşlarına gönderilen genç subaylar arasında yayılan savaş yorgunluğunun bir sonucuydu. Bu yorgunluk ve hayal kırıklığı, sonunda 'yüzbaşılar hareketi' olarak bilinen yarı-gizli bir oluşuma yol açmıştı (Hareket, daha sonra *Silahlı Kuvvetler Hareketi / Movimiento das Forças Armadas*, MFA, olarak adlandırılacaktı). Bu harekete katılan genç subaylar, aynı zamanda bastırmaya gönderildikleri gerçek kurtuluş hareketlerinin devrimci ideolojilerinden ve o zamana kadar rejimi devirmeyi başaramamış olsa da uzun ve kahramanca bir tarihe sahip olan, Portekiz'in kendi içindeki antifaşist direnişten de etkilenmişlerdi (Bkz. Raby 1988). MFA'nın başlangıçtaki programı, içeride demokrasinin getirilmesi, sömürgelerde halklara kendi kaderini tayin hakkının verilmesi, 'halkın en yoksul kesimlerine' hizmet edecek 'anti-tekelci bir ekonomik strateji' uygulanması ve işçi sınıfının çıkarlarını sa-

vunan toplumsal politikaların izlenmesi vaatlerinden oluşuyordu (Rodriguez, Borga ve Cardoso 1976, 301-2).

Darbenin başarısını izleyen aylarda asıl güç, General Antonio de Spinola'nın başkanlık ettiği (Spinola, MFA ile işbirliği yapan 'bir avuç' denilebilecek kadar az sayıda yüksek rütbeli subaydan biriydi) Ulusal Kurtuluş Cuntası ile dört farklı solcu ve merkezci partiden gelen bakanların oluşturduğu geçici bir hükümetin elinde bulunuyordu. Ama kısa zamanda anlaşıldı ki, gerçek güç sokaklarda, halk hareketinde ve MFA'yı oluşturan genç subayların ellerindeydi. Nafile bir çabayla devrimci süreci frenlemeye çalışan Spinola, art arda gelen krizlerde duruma hakim olamayınca, 28 Eylül 1974'te bir *'autogolpe'* (kendi otoritesini sağlamlaştırmak için yapılan bir darbe) girişiminde bulundu; bu girişim başarısızlığa uğrayınca istifa etmek zorunda kaldı; ardından 11 Mart 1975'te bir başka darbe girişiminde daha bulundu; bu girişim de yenilgiye uğrayınca, kaçarak Franco İspanyası'na sığındı. Bu ve benzeri diğer krizler, birbiri ardına kurulan altı geçici hükümette ifadesini bulan, hükümet düzeyinde bir reorganizasyona yol açtı. Bu hükümetlerin ilk beşi oldukça radikaldi; 19 Eylül 1975'te kurulan altıncısı ise, Sağ'a yönelik ilk açık gerilemeye işaret ediyordu. Ancak bu değişimleri belirleyen esas dinamik, Portekiz'in caddelerinde, fabrikalarında ve tarlalarındaki halk mücadelesi, MFA içindeki hizip mücadeleleri ve Afrika'daki sömürgelerde devam eden mücadelelerdi.

Devrim için en kesin hamle, Spinola'nın 11 Mart 1975'teki ikinci darbe girişiminin bozguna uğramasının ardından gerçekleştirilmiş görünüyor. Darbe girişiminden hemen sonra ilerici subaylardan oluşan bir Yüksek Devrim Konseyi kuruldu; Kurul, çıkardığı kararnamelerle, bankaları ve sigorta şirketlerini (böylece de bankalar tarafından kontrol edilen ağır endüstrinin önemli bir bölümünü) millileştirdi: bunu büyük çiftliklerin ağırlıkta olduğu ülkenin güney bölgesinde toprak reformunun uygulamaya konulması izledi. Sonraki üç ay boyunca halk mücadelesi yoğunlaştı ve MFA içindeki farklı eğilimler daha açık bir biçimde birbirinden ayrıştı. Bu eğilimlerden birincisi, Portekiz Komünist Partisi (PCP)

ve Albay Vasco Gonçalves'in (ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci hükümetlerin başbakanı) temsil ettiği eğilimdi: bu eğilim, devlet iktidarının değişik bileşenleri üzerinde MFA'nın ve sol-kanat partilerin (en başka komünistlerin) denetimini güçlendirerek sosyalizme geçmekten yanaydı. İkinci eğilim, Sosyalist Parti ve PPD'ye (*Partido Popular Democratico/Demokratik Halk Partisi*, daha sonra *Partido Social Democratica/Sosyal Demokrat Parti*, PSD, adını alacaktı) yakın sözde 'ılımlılar' (gerçekte merkez-Sağ liberal bir oluşum) tarafından temsil ediliyordu; bu eğilim sosyalizme inandığını iddia ediyor, ama bunu, alışılmış liberal seçimler ve parlamenter politikalar temelinde gerçekleştirmeyi savunuyordu. Son olarak da 25 Nisan 1974 'kurtarıcı' darbesine fiilen komuta eden, darbeden sonra da COPCON (Operasyonel Kıta Komutanlığı: anahtar MFA birimlerini kontrol eden ve artan bir biçimde sokaklardaki halk hareketi ve parlamento-dışı Sol'la özdeşleşen özel bir askeri yapı) komutanı olan Otelo Saraiva de Carvalho'nun etrafında toplanmış radikallerin temsil ettiği eğilim vardı.

'Parlamento-dışı Sol'dan söz etmek, Portekiz'in o kritik konjonktüründe, en belirleyici meselelerden biriyle yüzleşmek demektir. Aslında kelimenin dar anlamıyla ortada bir parlamento yoktu: çünkü, kukla Faşist Milli Meclis, Nisan'daki kurtuluştan hemen sonra Salazar'ın Yeni Devlet'inin (Estado Novo) diğer kurumlarıyla birlikte dağıtılmıştı. MFA programındaki ana vaatlerden biri, bir yıl içinde Kurucu Meclis seçimlerine gitmekti ve bu söze sadık kalınarak 25 Nisan 1975'te seçimler yapılmıştı. Ancak burada sorun, seçimlerin, devrimci sürecin dinamikleriyle çok az ilişkiye sahip olmasıydı: halk, siyasi partilerden bağımsız olarak ve gittikçe daha geniş ölçüde, mahalle komitelerine (*Comissoes de Maradores*), işçi komitelerine, toprak işgallerine ve sokak gösterilerine katılırken, seçimler partilerin katılımı esasına göre düzenleniyordu. Dahası, halk (en azından Lizbon'da ve ülkenin güneyinde) MFA ile ve nihai amaç olarak halk iktidarı ve sosyalizm gibi fikirlerle, özdeşleşirken, (askeri bir örgüt olması dolayısıyla -*çev.*) MFA'nın kendi adayları ve kendine özgü bir seçim hareketi bulunmuyordu. Sonuç: yüzde 92 katılımla yapılan seçimlerde, genel olarak sosya-

lizm fikrinin cazibesine kapılmış büyük çoğunluk, anlaşılabilir nedenlerle oylarını Sosyalist Parti için kullanarak, yüzde 38 oyla bu partiyi en büyük parti haline getirdi; buna karşılık komünist sempatizanların esas çekirdeği kendi partilerine, PCP'ye, oy verdi (yüzde 12.5); onunla yakın bir ittifak kurmuş olan antifaşist cephe partisi ise (MDP/CDE) yüzde 4 oy aldı. Diğer küçük partilerle beraber, Sol'un toplam oyu yüzde 58'e ulaşıyordu; buna karşılık PPD yüzde 26 ve Sağcı CDS yüzde 8 oy alabilmişti (Kayman 1987, 138). Aslında bu sonucun, devrim sürecine büyük bir katkıda bulunması gerekiyordu, ama pratikte hiç de öyle olmadı; çünkü PS liderliği, zamanın radikal atmosferinde itibar kazanabilmek için Marksist bir retorik kullanmasına karşın, fiiliyatta tipik kapitalizm yanlısı bir gündeme sahipti ve bu partinin kurduğu geçici hükümet, Kurucu Meclis'te, Devrim Konseyi ve MFA Genel Meclisi'nden daha büyük bir meşruiyet talebiyle hemen PPD ile ittifak yapmaya başlamıştı. İleri görüşlü MFA liderlerinin bir bölümü ile halk hareketinin tabanında yer alan aktivistler, bu sorunu daha seçimlerden iki ay önce görmüşler ve seçimlerin ertelenmesini talep etmişlerdi. Ama bir yıl içinde seçimlerin yapılacağı vaadi, halkın büyük bir kesimi açısından bağlayıcı olmuş; buna uluslararası baskılar da eklenince, erteleme neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bunun üzerine, Devrim Konseyi ve dördüncü geçici hükümet, MFA'nın, anayasa taslağının hazırlanması da dahil, tüm siyasal sorunlara müdahale hakkını garanti altına almayı amaçlayan bir anlaşmayı partilere imzalatmak fikrini ortaya attılar; bu anlaşma 11 Nisan'da tüm önemli partiler tarafından imzalandı. Bu arada kampanyanın son günlerinde, bazı MFA liderleri tarafından, örgüt için bir güvenoyu göstergesi olarak boş oy kullanılması çağrısı yapıldı. Ancak bu fikirlerin hiçbiri işe yaramadı: anlaşmanın yasal yaptırımı yoktu ve konjonktür değişince partiler, anlaşmayı yok saydılar; 'boş oy' fikri de tutmadı, çünkü elli yıl sonra ilk kez özgür seçimler yapılıyordu ve insanların çoğu, doğal olarak büyük bir coşkuyla seçimlere katılarak, kendilerine sunulan seçeneklerden biri için oy kullanmak istiyordu. Dönüp geriye bakıldığında, bu olayın, devrimci süreçteki ilk ciddi gerileme olduğu görülmektedir: her ne

kadar Kurucu Meclis, hükümet yetkilerine sahip bulunmasa ve bu meclisin bir yıl sonra ortaya çıkardığı anayasa gerçekte oldukça ilerici bir anayasa olsa da, Kurucu Meclis'e egemen olan alışılmış (conventional) siyasi partiler (hepsinden önce PS ve PPD), artık MFA'nın, Devrim Konseyi'nin ve sokaklar ve mahallelerdeki kitle hareketinin devrimci meşruiyeti ile doğrudan rekabet edebilecek bir meşruiyet iddiasının sahibi haline gelmişlerdi. Buna rağmen, ilk birkaç ayda sanki devrimci faaliyetin dinamiği, Kurucu Meclis'i *'gösterinin uvertürü'* olarak bir kenara itmiş ve önüne kattığı her şeyi sürükleyecekmiş gibi bir görüntü ortaya çıktı.

Kendileri kentlerde yaşayan büyük toprak sahiplerinin geniş çiftliklerinin yer aldığı Güney eyaletleri Alentejo ve Ribentejo'da, Tarım Reformu kararnamesi, kırsal emekçilerin varolan toprak işgalleri sürecini daha da hızlandırdı. Millileştirmelerle, işçi konseyleri giderek daha aktif hale geldi –yalnızca millileştirilmiş işletmelerde değil, birçok özel işyerinde de. Her ne kadar birkaç ağır sanayi işletmesinde ve mülkiyeti bankalarda bulunduğu için şimdi millileştirilmiş olan bazı önde gelen gazetelerde, PCP / *Komünist Parti* sendikalardaki gücüne dayanarak egemen olsa da, çok daha fazla sayıda örnekte, militan işçiler hem PCP'yi hem PS'yi reddederek, bağımsız / 'partizan olmayan' işçi denetimi talep ettiler. Mayıs-Haziran 1975'te bu konu, önde gelen PS mensubu bir politikacının yayınladığı *'Republica'* gazetesinin ve Katolik Kilisesi'nin radyosu olan *'Radio Renascenca'* nın denetimi işçilerin eline geçtiğinde, çok sıcak bir siyasi sorun haline geldi. PS'den, Sağ-kanat partilerden ve Kilise'den gelen baskılar (bunlar, söz konusu eylemlerin komünistlerin yönetime el koyma harekatının bir parçası olduğunu iddia ediyorlardı) Başbakan Vasco Goncalves'i, bu medya kuruluşlarını 'gerçek sahiplerine' iade etmek için işçilerin üzerine askerleri göndermeye ikna etti. Ama daha önce bazı olaylarda olduğu gibi, bu olayda da askerler, işçilerle *'kardeşleştiler'* ve emirleri uygulamayı reddettiler. Bu arada her iki kuruluştaki işçiler öfkeyle, komünist veya sosyalist partiye mensup olmadıklarını, çoğunun partisiz ya da diğer solcu gruplara bağlı olduklarını ilan ediyorlardı (Rodrigues, Borga ve Cardoso 1976, 203-18). Bu olaya kadar altı

ay boyunca, *'Republica'* ve *'Radio Renascenca'* partizan olmayan devrimci halk hareketinin araçları olarak hizmet etmişlerdi.

Mart ve Temmuz ayları arasında, farklı askeri birlikleri temsil eden subaylardan oluşan MFA Meclisi, çok ilginç ve açık bazı devrimci tutumlar takınmaya başladı. Meclis'teki canlı tartışmalar sonucu 19 Mayıs'ta *'Politik Eylem Planı'* (*Political Action Plan:* PAP) olarak adlandırılan bir belge yayınlandı. Belgede, sosyalizm amacı vurgulanırken MFA, 'Portekiz halkının kurtuluş hareketi' olarak tanımlanıyor ve siyasal çoğulculuk ilkesi formüle ediliyordu. Belgede dile getirilen bir başka husus da, hükümet otoritesi ve iş disipliniydi. Bu da belgenin, PCP ve Vasco Goncalves'in pozisyonlarını da yansıtan bir uzlaşma belgesi olduğunu ortaya koyuyordu; ama bu durum, 8 Temmuz'da, daha radikal bir belgenin, *'Halk ve MFA arasındaki İttifakın Rehber Belgesi'*nin onaylanmasıyla değişecekti. Bu belgede dile getirilen geniş siyasi amaçlar, her ne kadar PAP'takinin aynısı olarak kalsa da, *'Rehber Belge'* (Portekizcedeki başharfleriyle, DG), tabanda halkın seferber edilmesi üzerinde daha fazla duruyor, *'demokratik, bağımsız ve üniter bir pratik içinde oluşan halk örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilecek aktif katılım'*ın koşullarının yaratılmasına vurgu yapıyordu (SIPC 1976, 45-6). Daha da önemlisi, DG, derin bir biçimde devrimci ve Kurucu Meclis'e egemen olan perspektiflerle açık bir biçimde çelişen, siyasal bir halk iktidarı yapısı öneriyordu: her yerleşim yerinde, işçi, köylü ve mahalle komitelerine dayalı taban halk meclisleri kurulmalı; bu meclisler, her askeri birlikte varolacak MFA asker komiteleriyle bağlantılı olmalı ve tüm bu örgütler, en tepede Halk İktidarı Ulusal Meclisi'nin yer alacağı piramidal bir yapı oluşturmalıydı (bu yapı, MFA Genel Meclisi'ni de içine alacaktı).

Bu gelişmeler, Portekiz siyasetindeki burjuva ögelere çok fazla geldi; 12 Temmuz'da, *Republica* olayı üzerine PS liderleri geçici hükümetten çekildiklerini açıkladılar; hemen arkasından PPD de onları izledi (16 Temmuz) (Rodrigues, Borga ve Cardoso 1976, 223-4). Yine aynı dönemde, Katolik Kilisesi'nin hegemonyayı elinde bulundurduğu kuzeyde, Sağ-kanat güçler, Sol-kanat partilerin bölge ofislerine karşı şiddet içeren saldırılar örgütlemeye başladı-

lar. Bu arada Lizbon'da, DG'yi ve *Radio Renascensa* işçilerini desteklemek için büyük işçi gösterileri yapılıyordu. Dördüncü geçici hükümet, PS ve PPD'nin çekilmelerinin ardından, geride yalnızca PCP ve yakın müttefiklerini bırakarak dağıldı. Bunun üzerine Başbakan Vasco Goncalves, bağımsız teknokratlardan oluşan beşinci bir hükümet kurdu; ne var ki, hâlâ PCP nin hakimiyeti altında görünen bu hükümetle, içine girilen siyasal açmazdan çıkmak mümkün değildi.

Siyasal kriz, MFA içindeki bölünmeleri de derinleştirdi. 7 Ağustos'ta, MFA içindeki 'ılımlılar', altında dokuz subayın imzasının bulunmasından ötürü 'Dokuzlu Grup Bildirisi' olarak tanınacak olan bir bildiri yayınladılar. Bildiride, Goncalves ve PCP, devrimi çok hızlı bir biçimde ilerletmek ve böylece merkez ve kuzeyin halkından soyutlamakla suçlanıyor, sosyalizme parlamenter yoldan gidilmesi gerektiği (her ne kadar sosyal demokrasinin reddedildiği iddia edilse de) ve dış politikada 'üçüncü dünya' ile ittifak yapılması savunuluyordu. Bildiride 'ılımlılık' ve parlamentarizm üzerine yapılan vurgu, açık bir biçimde, yalnızca PCP/Goncalves çizgisinin değil, Otelo ile devrimci Sol tarafından savunulan bağımsız halk hareketi ve 'halk iktidarı çizgisinin de reddini ima ediyordu. Bu bildiriye, MFA içindeki devrimci Sol'dan hemen cevap geldi; 'COPCON Belgesi' olarak bilinen bu karşı-bildiride, Otelo'ya yakın subaylar ve halk hareketi, devrimin halk iktidarı ve partizan olmayan birlik temelinde yoğunlaştırılmasını savunarak, hem 'Dokuzlar Belgesi'ne hem de PCP/Goncalves'in pozisyonuna çok şiddetli eleştiriler yönelttiler. Bu ayrışmanın sonucu, giderek artan siyasal/toplumsal bir kutuplaşmanın ve iç savaş dedikodularının her yanı sardığı Eylül başında MFA'nın sağ kanadı Vasco Goncalves'i çekilmeye zorlayıncaya kadar sürüp gidecek bir siyasal kilitlenmeydi. Goncalves'in istifasının ardından, 'ılımlı' Amiral Pinheiro de Azavedo'nun başkanlığında, yeni bir geçici hükümet (altıncısı) oluşturuldu.

Altıncı hükümetin oluşumu, açıkça gösterdi ki, karşıdevrim şimdi MFA ve devlet aygıtı içinde de tırmanışa geçmişti. Ancak yine de bu, devrimin sonu değildi; çünkü kısa zamanda, altıncı

hükümetin çok az otoriteye sahip olduğu ve ülkeyi yönetemeyeceği ortaya çıktı: işçilerin denetimi altındaki radyo istasyonunu işgal etmeleri için gönderilen askerler, bir kez daha işçilerle *'kardeşleştiler'* ve yönetim yine işçilerde kaldı. Bu arada, SUV (*Soldados Unidos Vencerao/Birleşen Askerler Kazanacak*) adlı, askerler tarafından tabandan kurulan devrimci bir örgüt ortaya çıktı; örgüt üyeleri yüzlerini kar başlıkları ile kamufle ederek gösterilere katılıyorlardı. Sonunda bardağı taşıran damla 12-13 Kasım günü geldi: o gün binlerce grevci inşaat işçisi, Parlamento binasını ve Başbakanlık'ı kuşattı; COPCON'a bağlı askeri birlikler işçilere müdahale etmeyi reddedince, Pinheiro de Azavedo, hükümetin grev başlattığını ilan ederek, başbakanlık binasının anahtarlarını işçilere verdi. Aslında bu 'teatral' jest, provokasyondan başka bir şey değildi ve bunu başka provokasyonlar izledi; öyle ki, sonunda yeni radikalleşmiş bir paraşütçü birliği koordinasyonsuz bir devrimci hamle ile birkaç askeri kışlayı ele geçirince, Aşırı Sağ, aradığı bahaneyi bulmuş oldu: Lizbon'un banliyösü Amadora'daki komando birliği önderliğinde, Aşırı Sağ'a en sadık askeri birlikler, 25 Kasım gününün ilk saatlerinde harekete geçerek iktidara el koydular. Birçokları bu hareketin bir iç savaşa yol açacağını düşünürken, bir askeri polis birliğinin girdiği ve iki kişinin ölümüyle sonuçlanan (bazı kaynaklara göre sekiz: Bkz. Faye 1976, 87-8), küçük bir çatışma dışında, darbeciler hiçbir direnişle karşılaşmadı.

25 Kasım darbesi, fiilen Portekiz devriminin sonunu getirdi: takip eden haftalarda, askeri Sol, bütün anahtar mevkilerden temizlendi; birkaç yüz sivil ve asker solcu tutuklandı (bunların büyük bir bölümü birkaç ay sonra serbest bırakıldı); altıncı geçici hükümetin otoritesi yeniden kuruldu; Kurucu Meclis çalışmalarını tamamladı ve 1976 yılında oldukça ilerici bir anayasayı ortaya çıkardı. Bunun ardından yapılan parlamento seçimlerinde, Sosyalist Parti göreli bir çoğunluk sağladı ve ilk anayasal hükümeti kurmakla görevlendirildi. Haziran ayında yapılan başkanlık seçimlerinde ise, Kasım darbesini yöneten ve tüm burjuva partilerin desteğini arkasına almış bulunan komando subayı Albay Ramalho Eanes büyük bir çoğunluğun oyuyla başkan seçildi (Otelo'nun, oyların yüzde

16'sını alarak ikinci sıraya yerleşmesi, devrimci Sol açısından bir 'kuğu şarkısı'ydı)*. Bu olayı izleyen birkaç yıl boyunca, işçi sınıfı ağırlıklı bölgelerde küskün bir hoşnutsuzluk havası egemen oldu, ama artık herkes devrimin bitmiş olduğunun farkındaydı; daha sonra Portekiz'in Avrupa Birliği'ne giriş süreci ilerledikçe, Avrupa fonlarının ülkeye akışı, 1980'li ve 90'lı yıllarda yeni bir burjuva coşkusunun doğuşuna katkıda bulundu. Liberal yerleşik düzen, bu süreci devrimin zaferi olarak görmekteydi ve hiç kuşkusuz yeni rejim, Salazar diktatörlüğünün geriliği ve baskısıyla kıyaslandığında tercih edilebilirdi; ama yine de, yirminci yüzyılın sonunda egemen liberal-kapitalist dünya düzenine katılmanın pek devrimci bir şey olduğu söylenemez -özellikle de bu olay, 1975 yılında tüm Avrupa ve ötesi için ilham kaynağı olmuş halk iktidarı peşinde koşan gerçekten devrimci bir kitle hareketinin ezilmesi sonucu gerçekleşmişse.

Kasım darbesinin, göreli ılımlı niteliğine karşın, gerçek devrimci hareketi ezmiş olduğu gerçeği, Diego Palaces Cerezales'in geçenlerde yayınlanmış (2003) bir araştırmasında çok iyi gösterilmiştir: araştırmada, Portekiz'de 25 Nisan 1974'ten 25 Kasım 1975'e kadar açıkça bir devlet iktidarı krizi olduğu ve halkın bunu içgüdüsel bir biçimde hissederek, inisiyatifi zaman zaman sokaklarda, fabrikalarda, tarlalarda ve mahallelerde ele geçirdiği savunulmaktadır. Ama 25 Kasım'dan sonra, kitleler, fırsatın ellerinden kaçmış olduğunu hemen anlamışlar ve ardından gösterilerin, fabrika, toprak ve boş ev işgallerinin ve diğer doğrudan eylem biçimlerinin sayısında, özellikle de siyasal partilerin müdahalesi dışında gelişenlerde, hemen dramatik bir azalma görülmüştür. Palacios Cerezales, bu konuda, gecekondu mahalle komiteleri (*Comissoes Moradores*) ve SAAL (özellikle ev kamulaştırmalarını ve gecekondu topluluklarına barınak sağlama inisiyatiflerini destekleyen özel bir hizmet) örneğini vermektedir. 1976 yılında hükümet, seçilmiş yerel konseylerin tek yasal temsil biçimi olduğunu ve bundan son-

* *Swan song:* Kuğuların en güzel şarkılarını ölürken söyledikleri inancından kaynaklanan bir benzetme. *-çev.*

ra SAAL ve mahalle komitelerinin muhatap alınmayacağını ilan etmiştir:

"Seferber edilmiş yoksul topluluklar böylece siyasal iktidarın meşruiyetinin kaynağı olmaktan çıkarılmış ve bunların çıkarları (resmi) demokratik temsil kurumları içerisinde sulandırılmıştır... Bu andan sonra kamu barınma planları klasik rekabete dayalı yöntemlere geri dönmüşler; böylece her başvuru sahibi, kolektif eylemin bir parçası olan ve ortak projeye güç katan bir iştirakçi olmak yerine, kıt malları aralarında paylaşma konusunda birbirleri ile rekabet eden bireylere dönüştürülmüştür." (Palacios Cerezales 2003, 104).

Bu süreçte, mahalle komiteleri doğrudan baskıya hedef olmadılar, ama üyeleri, artık doğrudan eyleme izin verilmeyeceğini ve herhangi bir kitlesel seferberliğin iktidar katından birilerinin desteği olmadan sonuç getirmeyeceğini anladıkları için, yavaş yavaş felce uğradılar. Başka bir deyişle, halk iktidarı (ve bundan ötürü gerçek katılımcı demokrasi) ölmüş oldu: Palacios Cerezales'in örneği, resmi liberal demokrasi ile katılımcı halk demokrasisi arasındaki pratik farkı çok güzel özetlemektedir.

Portekiz devrimi neden yenilgiye uğradı? 1975 Kasım'ındaki aktüel konjonktür göz önüne alındığında, askeri ve sivil Sol'un başarı için gerekli tüm olanaklardan yoksun bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Komünist Partisi (PCP) ve Vasco Goncalves'i destekleyen askeri birliklerin zımni ama ağır koşullara bağlanmış desteğiyle, Otelo ve COPCON, muhakkak ki Lizbon'da ve güneyde iktidarı ele geçirebilirdi; ama Kuzey Portekiz ve Atlantik adaları (Azorlar ve Madeira) Sağ tarafından sıkı bir biçimde denetlenmekteydi. Eğer Otelo ve COPCON harekete geçmiş olsalardı, sonuçta, ABD, Avrupa Birliği ve komşu İspanya tarafından desteklenen Sağ'ın bir tarafını oluşturacağı iç savaş kaçınılmaz hale gelecekti (İspanya'da Franco 20 Kasım'da ölmüş olmasına karşın, onun çizgisini izleyen iktidardaki katı *frankistler*, Portekiz'deki devrimci gelişmeler nedeniyle alarma geçmişlerdi ve müdahale için sabırsızlanıyorlardı). Otelo, COPCON ve PCP ile ittifak halindeki diğer güçlerin, 25 Kasım'a kadar yapılan tüm provokasyonlara direnmesi ve darbe gerçekleştiğinde düelloyu kabul etmemesinin nedeni

buydu: Lizbon'da ve güneyde devrimci halk hareketinin gelişip güçlenmesi dışında tüm kartlar devrimcilerin aleyhindeydi.

Bu olayların resmi bir versiyonu, '25 Kasım Raporu' başlığıyla (Relatorio 1976) hükümet tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır: Raporda, Albay Eanes ve askerlerinin 'demokrasiyi' komünist/solcu bir gruptan kurtarmak için harekete geçmiş oldukları iddia edilmektedir. Buna karşılık, kanıtlar, ilerici güçleri yanlış bir adım atmaya teşvik etmeyi (ki sonunda paraşütçü birliği tarafından bu adım atılmıştı) ve böylece kendi darbesine meşruiyet kazandırmayı amaçlayan Sağ tarafından dikkatli bir biçimde tasarlanmış bir dizi kışkırtmayı işaret etmektedir (Clement 1976, Faye 1976). Yine öyle görünmektedir ki, gerçekte bir değil iki darbe hazırlığı söz konusuydu: biri aşırı Sağ (bunlar Pinochet tarzı bir bastırma harekatı ve yeni faşist bir rejim istiyorlardı), diğeri ise ılımlılar tarafından yürütülen (başarıya ulaşan bu oldu). Bu süreçte, Avrupa sosyal demokrasisi, (faşist bir darbenin ardından ortaya çıkacak *'patlamaya hazır'* ortamdan kaçınabilmek için Mario Soares ve Sosyalist Parti'yi desteklemekteydi) muhtemelen anahtar bir rol oynamıştı. Durum, gerçekten de, bir satranç ustasının hamlesine ihtiyaç duyulacak kadar hassastı: sonuçta, (yapılmış olan hamle *-çev.*), gelecek birçok yıl boyunca, devrimci Sol'u yalnız Portekiz'de değil, bir bütün olarak tüm Avrupa'da nötralize etmiş ve İspanya'nın barışçıl ve kontrollü bir biçimde (liberal demokrasiye *-çev.*) geçişini mümkün kılmıştır (bu yapılmasaydı, orada da toplumsal bir patlama meydana gelebilirdi).

Ancak, bizim amacımız açısından, Portekiz süreci çok farklı başka dersler de içermektedir: Jeopolitik, Portekiz'de gerçek devrimci bir zaferin imkânlarını ortadan kaldırmış olsa bile, sürecin kendisi ile bağlantılı ve genel çözümlememiz açısından daha önemli başka faktörler de vardır. Bunlardan biri, iç bölgesel dengesizliğe ilişkindir: Sağ'ın kuzeydeki ve adalardaki gücü, kısmen toplumsal yapının bir sonucu olsa bile (Alentejo'nun topraksız çiftçilerinin aksine, sınıf bilincinden yoksun küçük mülk sahibi çiftçilerin ağırlıkta olduğu ve Katolik Kilisesi'nin denetlediği bir yapı), bu kesinlikle üstesinden gelinmesi mümkün olmayan katı bir gerçeklik

değildi. Nitekim, Sol, ülkenin ikinci büyük kenti ve kuzeydeki sanayi merkezi olan Oporto'da, Braga gibi diğer bazı sanayi kentlerinde ve Marksist-Leninist UDP'nin nakış işinde ev işçisi olarak kullanılan yöre kadınlarını organize etmeyi başardığı Madeiro bölgesindeki Machico'da, belirli bir varlık gösterebilmişti. Bunun yanı sıra MFA, kendi 'kültürel dinamizasyon' programıyla, kuzeyin kırsal bölgelerine nüfuz etmeye çalışıyordu. Bu programa göre askerlerden ve sivili profesyonellerden oluşan ekipler, gelir getiren zanaatlar, kooperatif örgütlenme ve diğer konularda pratik kurslar örgütleyerek köyleri dolaşıyor ve MFA'nın insanların kafasına bir halk kurtuluş hareketi olarak yerleşmesine çalışıyorlardı. Ancak bu çaba çok yetersiz ve çok geç kalmış bir çabaydı (bu faaliyetlere ancak 1975 ilkbaharında başlanmıştı).

İkinci olarak Portekiz deneyimi, siyasal partilerin halk hareketi üzerinde çoğu zaman bölücü ve bastırıcı bir etkiye neden olduklarını doğrulamaktadır. Lizbon ve çevresindeki sanayi kuşağında yer alan işçi sınıfının en sınıf bilinçli kesimi ile Alentejo'nun kırsal proletaryası arasına sağlamca yerleşmiş olan ve diktatörlüğe karşı gizli direnişin başını çekmenin prestijinden yararlanan PCP (Komünist Partisi), doğal olarak süreçte önder rolü oynamak istiyordu. Ama komünist partilerin tipik davranışına sadık kalarak, sendikalarda ve hükümetlere katıldığı sırada denetimini ele geçirdiği tüm hükümet organlarında (ikinciden beşinciye kadar olan geçici hükümetlerin yönettiği Temmuz 1974-Ağustos 1975 arası dönemde) sekter ve dışlayıcı bir tavır sergiledi. Yine sözü edilen dönemde, yönetimden pay alınca, istikrar adına işçileri grevden vazgeçirip *'üretim savaşı'*nı geliştirmek için kendiliğinden halk mücadelesini denetleme ve bastırma uğraşına girişti; oysa, 'üretim savaşı', iktidar savaşının hâlâ bütün hızıyla devam ettiği bir zamanda değil, ancak, örneğin Küba'da 1961 sonrasında olduğu gibi, halk iktidarının gerçekten sağlam bir biçimde yerleştiği koşullarda bir anlam taşıyabilirdi.

PCP eleştirilecek şeyler yapmışsa, Sosyalist Parti'nin (PS) durumu, bu açıdan çok daha kötüydü. Diktatörlük döneminde varlıklarını sürdüren çeşitli sosyalist grupların varisi olan PS, Batı

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) güçlü desteğiyle, 1973 yılı gibi yakın bir zamanda sürgünde kurulmuştu. 1940'lı yıllarda bir süre Komünist Gençlik içinde bulunmuş olan parti lideri Mario Soares ve PS liderliğini oluşturanların büyük bölümü sosyal demokrat bir tavır içindeydiler; 1974'ün başdöndürücü atmosferinde bir ara belli belirsiz bir Marksist söylem benimsemiş olmalarına rağmen izledikleri çizgi, kesinlikle parlamentarist ve reformistti; nitekim, 1975 başlarında devrimci süreç yoğunlaştığında, komünistlerin iktidara el koymasına engel olmak bahanesiyle dördüncü geçici hükümetten ayrılarak Sağ'la ittifak yaptılar. Soares'in rolü, muhtemelen, 1975 Temmuz-Ağustos'unda, MFA içindeki farklı eğilimlerin devrimci temelde birleşmesini önlemekte belirleyici; *Republica* ve *Radio Resnacenca* olaylarında PS'nin takınacağı tavır konusunda ise son derece önemli olmuştur: bu iki olayda da, özel mülkiyet karşısında işçilerin gücü sorunu ortaya konulmuştu; Soares'in (karşı yöndeki *-çev.*) iddialarına rağmen, bu medya kanallarında denetimi ele geçirenler komünistler değil, devrimci Sol ile bağımsız halk hareketleriydi (Soares de zaten bu hareketleri hedef seçmişti). Bu bakış açısından Sosyalist Parti, 25 Kasım'da ve sonrasında, sağcı partiler, Katolik Kilisesi, Avrupa Topluluğu ve ABD ile, yalnız PCP'ye değil bir bütün olarak devrimci halk hareketine karşı ittifak yapmış, böylece de, bu kritik anda, gericiliğin mızrak ucunu oluşturmuştur: PS olmasaydı karşıdevrimcilerin hareket alanı çok daha dar olur ve belki de Kasım darbesi asla gerçekleşmezdi.

PS, bu eleştirilere, izlediği çizginin alternatifinin, PCP'nin devlet kurumları üzerinde kurmakta olduğu hakimiyeti tamamlamasına izin vermek ve Portekiz'i bir Sovyet uydusuna dönüştürmek olduğunu söyleyerek itiraz edecekti; ama bu alternatifin fiili olarak gerçekleşme olasılığı çok düşüktü. Portekiz'in coğrafi durumu, NATO üyesi oluşu ve Sovyetler'in jeopolitik konularındaki ihtiyatlı yaklaşımı göz önüne alındığında, hemen hemen kesin olarak, PCP ve MFA'nın Goncalvesci eğiliminin yapabileceği azami şey, dışarıda bloksuzluk politikasıyla, içeride ise, bir yanda PS (tarafından temsil edilen sosyal demokrasi *-çev.*) ve diğer yanda Otelo/

COPCON tarafından temsil edilen devrimci Sol ile varılacak bir uzlaşma sonucu kurulacak kendine özgü bir sosyalizmle yetinmek olacaktı. Bu da, karşılığında, Katolik Kilisesi, İspanya ve Avrupa Topluluğu ile –ABD'nin de kabul etmek zorunda kalacağı– geçici bir anlaşma (modus vivendi) sağlamak için müzakerelere girişmeyi mümkün kılacaktı. Bütün bunların varsayıma dayalı olması nedeniyle, sözü edilen gelişmelerin sağlanması elbette kolay olmazdı; ama trajik olan, Mario Soares ve PS'nin Batı yanlısı ve objektif olarak karşıdevrimci tutumları nedeniyle, bu seçeneğe asla bir şans verilmemiş olmasıdır.

Portekiz sürecine ilişkin olarak son olarak, ele almamız gereken konu, liderlik ve popülizm meselesidir. Portekiz zaten ilerici bir popülizm deneyini on beş yıl önce, dikkat çekici bir kişiliğe sahip olan ve 1950'li yıllarda Salazar'a karşı muhalefete başladıktan sonra, 1958 yılında rejim tarafından tezgahlanmış göstermelik başkanlık seçimlerine muhalefetin adayı olarak katılan Humberto Delgado ile yaşamıştı. Delgado, cesur tutumu ve karizmatik tavrı nedeniyle rejim için, o zamana kadar yeraltının ve yarı-yasal muhalefetin yapabildiğinden çok daha büyük bir sıkıntı yaratmayı başarmıştı. Nitekim, sonradan bu nedenle bir karalama kampanyasına maruz bırakılarak sürgüne yollanmış, buna rağmen rejim karşıtı çabalarını sürdürünce, 1965 yılında gizli polis (PIDE) tarafından öldürülmüştü. Delgado, o günden sonra Portekiz için bir şehit ve efsanevi bir kahraman haline gelmişti.

Antifaşist direniş (PCP, yeraltında mücadele eden diğer devrimciler ve yarı-yasal 'demokratik muhalefet) onlarca yıl boyunca rejime karşı yiğitçe bir mücadele vermişse de, Portekiz faşizminin temellerini gerçekten sarsabilen yalnızca Delgado –ve sonradan 1974'te MFA– olmuştur. Yaklaşık 50 yıl boyunca diğerlerinin başarısız olduğu yerde zaferi elde eden MFA mensubu genç subaylar, o kadar uzun zaman baskı altında kaldıktan sonra artık özgürlüğün gelebileceğine olan inançlarını büyük ölçüde yitirmiş halkın gözünde hemen kahramanlara özgü bir haleye büründüler. Özellikle, 25 Nisan kurtarıcı darbesine önderlik eden genç binbaşı *Otelo Saraivo de Carvalho* ve geçici devrimci hükümetlerin dördünde

başbakanlık yapan *Albay Vasco Goncalves*, (bu hükümetler, halk-MFA ittifakına dayalı sosyalizm amacına kararlı bir biçimde sahip çıkmışlardı) halkın hayranlığını tüm diğer politikacılardan daha fazla üzerlerinde topladılar. Kıdemli komünist lider Alvaro Cunhal ve PS'nin tartışılmaz lideri Mario Soares de, kendi takipçilerinin gözünde çok önemli siyasetçilerdi, ama *Otelo'nun* ve *'compaheiro Vasco'nun* (her ikisi de esas olarak ön isimleriyle anılıyorlardı), karizmatik ve partizan olmayan çekim gücü, bu siyasetçilerinkini çok aşıyordu. Bu ikiliden Vasco Goncalves, sonunda PCP ile kendi imajına zarar verecek kadar fazla özdeşleşti (bu aslında –muhaliflerinin iddia ettiği gibi– PCP'nin basit bir işbirlikçisi olmasından değil, kendi siyasi görüşlerinin bu partinin görüşleriyle çok benzeşmesinden kaynaklanıyordu). Çok daha açık bağımsız bir tutum benimseyen Otelo ise, zaman geçtikçe halk hareketine ve devrimci eğilimlere artan biçimde yaklaşmasına karşın, hiçbir zaman bir partiyle özdeşleşmedi. Bundan ötürü, DG (MFA'nın Temmuz 1975'te yayınladığı Rehber Belge'si) ve COPCON belgesinde düşünülen şekliyle, halk iktidarı konusuna gerçekten orijinal bir çözüm getirebilme açısından çok daha güçlü bir pozisyondaydı. Ama istikrarsız bir yapısı vardı ve zaman zaman kendisinin PS ile taktik ittifaklara sürüklenmesine izin veriyordu; bu da sonuçta süreç açısından ölümcül sonuçlar doğurdu.

Otelo'nun yaptığı en büyük hata, liderliği tümüyle üstlenmek noktasında gösterdiği çocuksu (naive) tereddüttü; samimi bir 'otonomcu (kendiliğindenci), bu açıdan neredeyse Halloway'ın önceliydi: ona göre halk iktidarı yalnız partisiz olmakla kalmamalı, aynı zamanda herhangi türden yapılaşmış bir liderliğe de sahip olmamalıydı. Sonra bir noktada, 'Avrupa'nın Fidel Castro'su olabilirdim' dedi; muhakkak ki, bunu duyunca birçok insanın içinden, 'o zaman, her şey olup bittikten sonra konuşmak yerine, gereğini yapsaydın!' demek geçmiştir; ama bunu yapmamasının nedeni, kesin olarak kendiliğinden kitle eylemine duyduğu inanç nedeniyle liderlik sorununu bir yana atmış olmasıydı. Sonuç olarak, bu kitaptaki analizimiz temelinde, halk hareketinin partizan olmayan etkin bir liderlik için adeta çığlık attığı bir zamanda Otelo'nun so-

rumluluktan kaçmasının Portekiz devriminin yenilgisini getiren önemli etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Otelo ve Vasco ile temsil ettikleri güçler arasında kurulacak etkin bir ittifak -özellikle de, eğer Otelo sosyalistleri Batı yanlısı tutumlarından vazgeçirebilmiş olsaydı- Portekiz devrimini kurtarabilirdi. Otelo ve Vasco Goncalves'in dümeninde bulunduğu halk-MFA ittifakı, Tajo kıyılarında*, Avrupa'nın geri kalanı için muazzam sonuçlar doğuracak, önceden benzeri görülmemiş bir demokratik halk iktidarı yaratabilirdi; ama olmadı. Avrupa şimdi -hiç kuşkusuz haklı olarak- demokratik ve devrimci esin kaynağı olarak gözlerini Latin Amerika'daki eski sömürgelerine çevirmek zorundadır. Portekiz'e gelince, o artık, 1974-75'in anılarıyla dalga geçmek için devrimin üzerine PREC (9) etiketini yapıştırmış olan siyasal kurulu düzeniyle birlikte, elitist neoliberal demokrasi ailesinin bir parçası olarak Avrupa Birliği'ne sağlam bir biçimde demir atmış bulunuyor. Ama ekonomik durgunluk ve işsizlik büyüdükçe, işçiler, her şeyin mümkün göründüğü o kısa dönemin anılarını yeniden canlandırmaya başlıyorlar. Yakın zamanda (2005 Şubat'ında) Sol'un kazandığı seçim zaferi, özellikle de *'Bloco de Esquerda'*nın (antikapitalist Sol blok) altı yıl içinde neredeyse sıfırdan yüzde 6.5'e yükselerek Meclis'te 8 sandalye elde etmesi, Tajo kıyılarında bir şeylerin yeniden değişmeye başladığını gösteriyor.

SONUÇ

Diğer üç devrimci sürecin bu kısa analizi -sonunda yenilgiye uğramış olmalarına rağmen, devrim süreci içinde kısa bir dönem için bile olsa halkçı demokratik hükümetlerin kurulabildiği devrimler- mümkün olduğu kadar geniş bir temel üzerinde halkın partizan olmayan birliğinin büyük önemini doğrulamaktadır. Kesin bir halk çoğunluğu olmaksızın, aynı zamanda birleşmiş ve alışılmış siyasal partilerin etkisinden kurtulmuş bir halk çoğunluğu olmaksızın halk iktidarı asla sağlamlaştırılamaz. Bu örneklerin doğruladığı bir başka husus da, liberal parlamentarizmi aşma

* *Tajo (Tagus)*: Lizbon'un içinden geçen bir nehir. *-çev.*

ihtiyacıdır: her ne kadar ideolojik çoğulculuk esas olsa da, bunun halk hareketi içinde örgütsel ve son tahlilde uzlaşmaz (antagonist) bölünmeler yaratmasına izin verilmemelidir. Siyasal partiler böyle bir sistemde kendi üzerlerine düşen rolü oynayabilirler: ama bölücü olmamak ve siyasal temsili tekellerine alma iddiasında bulunmamak koşuluyla. Dahası halk iktidarı, karakter itibariyle partizan olamayacak ve devletin en üst düzeyinde kurumsallaşmış olarak temsil edilebilecek, otonom toplum örgütlerine dayalı olmalıdır. Gerçek katılımcı demokrasinin ve ekonomik veya bürokratik elitlerin halkın iradesini çalmasını önlemenin tek garantisi budur. Son olarak, halk özerkliğinin vazgeçilmez bir ihtiyaç olmasına karşın, liderlik olmadan halk hareketi asla iktidarı ele geçirebilecek ve toplumu dönüştürebilecek etkinliği sağlayamaz. Kuşkusuz özerklik ve gerilim arasında bir gerilim ortaya çıkacaktır; ama bu kaçınılmaz ve asla yok edilemeyecek olan bir gerilimdir –bu gerilimin yok edilmesi, ancak kapitalizmin dünya çapındaki yenilgisi gibi 'gelecekte belki gerçekleşebilecek' (belki de gerçekleşmeyecek) bir ideale bağlıdır; ama bu uzak idealin, 'burada' ve 'şimdi' gerçekleştirilebilecek etkin halkçı siyasal alternatifler arayışını dumura uğratmasına izin verilmemelidir.

7

Liderlik, Hareket ve Temsil: Halkçılık ve Devrimci Strateji

Eğer bu kitabın başlıca amacı, Küba ve Venezüella'dakiler gibi anahtar niteliğindeki devrimci süreçlerin incelenmesi aracılığıyla günümüz dünyasındaki Sol ve antikapitalist hareketlerin ileri gitmesini sağlayacak bir yol bulmaksa, o zaman geriye, üzerinde durulması gereken önemli bir konu daha kalmaktadır: siyasal liderlik sorunu, ortaya çıkışı ve hareketle ilişkisi. Demokrasi sorunu (liberal demokrasiye karşı doğrudan ve katılımcı demokrasi) ve sosyalizm sorunu (bürokratik devlet sosyalizmine karşı halk iktidarı ve işçi demokrasisi) üzerinde durduk. Küba ve Venezüella gibi ülkelerde, devrimci hareketlerin nasıl gelişip iktidara gelmeyi başardıklarını, Şili, Nikaragua ve Portekiz'de ise, en azından iktidara nasıl ortak olabildiklerini gördük. Yine gördük ki, en başarılı örneklerde, zafer, siyasal partileri aşan, kökleri ulusal halk kültürü ve geleneklerine uzanan ve kitle hareketi ile sıkı biçimde özdeşleşmiş esnek ve dinamik bir liderliğe sahip bulunan, geniş, birleşik halk hareketleri sayesinde kazanılmıştır. Şimdi üzerinde duracağımız konu, böyle bir liderliğin nasıl gelişeceği ve hareketle nasıl ilişki kuracağı sorularına ilişkindir.

Daha önce üzerinde durduğumuz gibi, standart Marksist-Leninist çizgi uyarınca örgütlenmiş partiler –Maoist ve Troçkist varyantları da kapsayan komünist partiler– savaşta uğranılan yenilgi sonucu fiilen devletin çöktüğü koşullar (1917 Rusya'sı gibi) ya da

yabancı işgalcilere karşı verilen ulusal kurtuluş mücadeleleri (Çin, Kore, Vietnam, Yugoslavya ve Arnavutluk) dışında, başarılı halk devrimlerine önderlik etme görevini yerine getiremediler. Diğer örneklerde (Doğu Avrupa'nın bir bölümünde olduğu gibi) ne gerçekten devrimci ne de tümüyle halkın desteklediği süreçler sonucu, Sovyet Kızıl Ordu'sunun yardımıyla iktidarı ele geçirebildiler. Bir dizi başka örnekte ise, esas itibariyle reformist olan hükümetlere katıldılar ve birçok ülkede işçi sınıfı ve halk mücadelelerinde önemli bir rol üstlendiler. Ama hiçbir yerde, biraz önce belirttiğimiz savaş bozgunu ve ulusal kurtuluş mücadelesi koşulları dışında bir devrim yapmayı ya da bir devrime öncülük etmeyi başaramadılar; buna karşılık, iktidara geldiklerinde ise, hiç şaşmayan bir biçimde, demokratik halk iktidarına el koyan merkezi bürokratik sosyalist rejimler yarattılar.

Yine komünist partiler, sekterlik, hegemonyacılık ve dogmatizm ile eleştirildiler ve muhakkak ki çoğu zaman bu hastalıkları taşıdılar. Ayrıca sık sık yanlış sınıf analizleri yapmak ve yanlış siyasal ittifaklar kurmakla suçlandılar; ama bunlar anlaşılabilir konjonktürel hatalar olarak kabul edilebilir. Bana göre bu partilerin (birçok örnekte Maoist ve Troçkistler tarafından da paylaşılan ve tüm diğer hatalarının temelinde yatan) en büyük hatası, halkın içgüdülerine ve halk hareketlerinin özerk dinamiklerine duydukları güven eksikliği olmuştur. Bu kendini en açık biçimde karmaşık teorilerin doktriner dayatılması temelinde devrimci bir kitle partisi kurma stratejisinde gösterir; sanki dünyanın en gelişmiş entelektüellerinin geniş bir kesimi arasında sonsuz tartışmalara neden olmuş olan Marx, Engels ve Lenin'in ince çözümlemeleri, yaratıcı (ve bundan dolayı değişken) bir esin kaynağı olarak devrime hizmet etmek yerine, kaba bir formüle indirgenebilirmiş gibi. Bunun yanı sıra bu partiler, ne demokratik ne de (birçok örnekte de görüldüğü gibi) etkili bir liderlik kapasitesine sahip olan, bürokratik bir grubun denetimini dayatma eğilimi taşırlar. (Bundan ötürü *-çev.*) Halloway (2002), Hardt ve Negri (2000) gibi diğer kendiliğindencilerin (otonomists) sorunu, halk özerkliği ve davanın bir liderde temsili (protagonism) üzerine yaptıkları vurguda değil,

bir örgütlenmeye ve liderliğe gerek görmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuçta şunu söyleyebiliriz: liderlik gerekli, hatta zorunludur, ama bu liderlik halk hareketi ile içsel bir bağlantı içinde olmalı ve onun özerkliğine saygı göstermelidir. Liderlik görevi, hareketin iradesini sentezleyerek ifade etmeyi ve (ifade edilen programın -*çev.*) uygulanması için etkin bir strateji geliştirmeyi içerir; liderliğin bir başka görevi de, 'praxis' (yani, bilinçli özeleştirel siyasal pratik) aracılığıyla devrimci bir bilinç oluşturmak ve hareketin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Her şeyden öte, liderlik, hareketin akışı içinde kapasitesini göstererek, harekete gerçekten önderlik etmelidir. Fidel ve M-26-7'deki yoldaşları (daha hareketin bir adı bile yokken) Batista'ya karşı silaha sarılarak işe başladılar; bunu yaparken halkın diktatörlüğü reddetmesinden ve Marti ile *'mambi'*lerin mücadelesinden bu yana oluşmuş Küba halkının geleneksel değerlerinden, ırksal eşitlikten, ulusal bağımsızlıktan, tarımsal kendine yeterlikten ve kamu yaşamında dürüstlükten (*vergüenza contra dinero*) hareket ettiler. Aynı biçimde Chavez ve MBR-200, *'caracazo'*ya (Caracas'taki büyük toplumsal patlama olayı-*çev.*) silaha sarılarak yanıt verdiler ve Bolivar'ın anısına başvurarak, onun katılımcı demokrasi ve oligarşinin yıkılması idealini ifade eden *'Üç Köklü Ağaç'* kavramını canlandırdılar. Ele aldığımız örneklerin hiçbirinde, hareketin başlangıçtaki ideolojisinde sosyalizm, Marksizm, emperyalizmle açık ve örtülü çatışma gibi kavramlar yoktu; bu kavramlar, ancak mücadelenin dinamiği ve halkın bilincinin gelişmesi, bu talepleri gündeme getirdiği zaman ortaya çıktılar. Nitekim Küba ve Venezüella'daki kararlı liderlikler, yalnızca liderlerin, halk bilinci ve kültürünü kabul ederek yola çıkmaları sebebiyle halk hareketi tarafından kabul edilmişler ve bu hareketleri niteliksel olarak yeni bir aşamaya yükselterek ona önderlik edebilmişlerdir. Ama bu, halk kültürüyle özdeşleşmenin kendi başına yeterli olduğu anlamına gelmemektedir: hareketin kalbinden kendiliğinden 'organik' bir liderliğin ortaya çıktığı durumlarda bile, bu liderliğin gerekli siyasal kapasiteye sahip olacağının bir garantisi yoktur. Brezilya'da 1970'lerin sonlarında Sao

Paolo metal işçilerinin sözcüsü olarak ortaya çıkmış, daha sonra giderek PT'nin (İşçi Partisi) tartışmasız lideri haline gelmiş, nihayet ülkenin başkanı olmuş, tabandan yetişme bir aktivist olan Lula, yakın zamanda büyük bir siyasal hareketin sahip olduğu böylesi organik bir liderliğin belki de en açık örneğidir. Lula, Brezilya işçi kitlelerinin hâlâ büyük saygı duydukları bir kişilik olmasına karşın, kurduğu hükümet hakkındaki genel görüş, kapitalist çıkarlara satılmış olduğu yolundadır; Lula'nın kendisi de birçok kimse tarafından, sosyal demokrat PT (İşçi Partisi) elitinin esiri haline gelmiş bir kişi olarak görülmektedir. Görüldüğü gibi, işçi sınıfının 'organik' liderliği, halkın antikapitalist gündeminin uygulanması konusunda bir garanti oluşturmamaktadır. Brezilya örneği ile Küba ve Venezüella arasındaki çelişki, en azından kısmen, devrimci görüş ve stratejiler arasındaki çelişkidir. Lula ve PT, kendilerinin varolan iktidar yapıları tarafından tuzağa düşürülmelerine izin vermişlerdir. Liderlik görevi, devrimci değişim için halkın duyduğu isteği benimseme ve ona gerçekten itaat etmenin yanı sıra, bu değişimi gerçekleştirecek etkili bir stratejiyi geliştirmeyi ve uygulamayı gerektirir. Liderlik sorunu, başka bir sorunla, bugünlerde hiç de moda olmayan öncülük sorunuyla ilişkilidir. En azından Lenin'in zamanından bu yana, devrimci partiler öncü partiler olduklarını iddia edegelmişler ve bu, geçtiğimiz yıllarda Sol'un yeniden canlanmasına ilişkin tartışmanın ele almak zorunda kaldığı sorunlardan biri olmuştur: öncü nasıl olmalıdır ya da bir öncü olmalı mıdır? Bu açıdan klasik Marksist-Leninist partilerin sorunu, ideolojik bilinçleri ve siyasal/örgütsel adanmışlıkları temelinde kendilerini öncü olarak ilan etmekle yetinmeleridir; ama bu iddia, işçi sınıfı ve/veya halkın onları öncü olarak kabul edip etmedikleri sorusunun cevabını vermez. Kabul edilmelidir ki, öncülük, tıpkı genel olarak liderlik gibi, ne öncülük bildiriminde bulunularak ne de bürokratik bir biçimde dayatılarak gerçekleştirilebilir. Öncü bir parti, tıpkı bireysel bir lider gibi, kritik bir anda önderlik etme kapasitesini tartışılmaz biçimde göstererek, eylem aracılığıyla bu tanımı hak eder. Lenin ve Bolşevik Partisi, 1900-1917 yılları arasındaki gizli örgütlenme ve ajitasyon döneminde,

1917'de iktidarı ele geçirme başarısını gösterdiklerinde ve iç savaş sırasında liderlik kapasitelerini kanıtlayarak pratikte Rus devrimci hareketinin öncüsü durumuna gelmişlerdir. Mao ve Çin Komünist Partisi, Uzun Yürüyüş ve anti-Japon direnme savaşında; Ho Chi Minh yönetimindeki Vietnam Komünist Partisi, Japonlara, Fransızlara ve Amerikalılara karşı verdikleri efsanevi mücadelede benzer bir kapasite sergilemişlerdir. Yine Tito ve Yugoslav komünistler Birliği ile Enver Hoca ve Arnavutlar açısından da bu söylenenler geçerlidir. Bu saydıklarımızın hepsi, daha sonra iktidarda hangi hataları işlemiş olurlarsa olsunlar, devrimci ayaklanma sırasında gerçek bir halk liderliği kapasitesi sergilemişlerdir. Ama nadir istisnalar dışında diğer komünist partiler ve kendilerini önder ilan eden başka devrimci partiler, aynı kapasiteyi gösterememişlerdir. Bunlar ya sekterliklerinden ötürü tecrit olmuşlar ya da militan reformizme boyun eğmişlerdir.

Bu açıdan Küba'ya baktığımızda, başlangıçta var olan komünist partinin, sınıf temelinde sendikacılığı etkin bir biçimde örgütlemeyi başararak Küba işçi sınıfının bir kesiminin desteğini kazandığını, ama yıllar geçtikçe, Leninist retoriğine karşın, devrimci öncü olarak hareket etmedeki yeteneksizliğini kanıtladığını görürüz. Bunun aksine Fidel Castro ve M-26-7, Moncada saldırısı, Granma harekatı, Sierra Maestra'daki isyancı ordunun başarısı ve Batista ve emperyalizme karşı direnişte mümkün olan en geniş koalisyonu sağlamaları sayesinde pratikte böyle bir öncü haline gelmişlerdir. Yine Venezüella'da Hugo Chavez ve MBR-200, 4 Şubat 1992 ayaklanması, 1998 seçimleri, Kurucu Meclis aşaması, Bolivarcı çevrelerin yaratılması, Nisan darbesi ve *'paro'*nun bozguna uğratılması aracılığıyla halk hareketinin öncülüğünü kazanmışlar; buna karşılık bu yeteneği gösteremeyen MAS, PPT, PCV ve Venezüella Solu'nun diğer partileri ise Chavez'in peşine takılmışlar (o da 'en iyi durumda'; çünkü birçok 'sol' parti, Chavez'in değil muhalefetin peşine takıldı) ve böylece öncülük konusunda herhangi bir iddiada bulunma imkânını kaybetmişlerdir.

KİŞİSEL LİDERLİK VE HALKÇILIK

Küba ve Venezüella konusundaki analizimiz göstermektedir ki, komünist ya da sosyalist bir partinin liderliği olmaksızın son derece başarılı bir halk devrimi stratejisi mümkündür; ama saf kendiliğindencilik ya da otonomculukla bu asla mümkün değildir. Her iki örnek de, siyasal partilerden bağımsız kitle hareketleri, halkın geniş birliği, ulusal demokratik kültürden türetilmiş ideolojiler ve karizmatik kişisel liderlik tarafından karakterize edilmektedir. Ancak bu ülkelerde devrimci hareketlerin aldığı biçimler (iktidarın ele geçirilmesinin öncesinde ve sonrasında) ortaya başka temel sorunlar da çıkarmışlardır. Her iki örnekte de bireysel karizmatik liderlerin –Fidel ve Chavez– istisnai bir ağırlık taşımaları, kaçınılmaz olarak 'halkçılık' (populism) meselesini gündeme getirmiştir. Dikkat çekici bir hitabet gücü, kitlelerin duyduğu aşırı hayranlık ve önderliği kişiliğinde temsil ediş: bütün bu özellikler, her iki lidere de, sık sık, demagoji, yönlendirme (manipulation) ve hatta diktatörlük suçlamalarının yöneltilmesine sebep olmuştur. Benim görüşüme göre bu suçlamalar son derece yanlıştır, ama bu sorundan, böyle bir mesele yokmuş gibi davranılarak kurtulmak mümkün değildir. Nitekim, bazı ateşli taraftarlar, *'Küba devrimi yalnızca Fidel demek değildir'* ya da *'Venezüella devrimi, Chavez'den ibaret değildir'* gibi sözlerle, bu devrimlerin kahramanlarının halklar olduğunu vurgulayarak sorundan kurtulmaya çalışmaktadırlar; kuşkusuz söyledikleri doğrudur: ama bu doğru, sözü edilen iki olağanüstü lider olmasaydı, her iki devrimin de bugün oldukları gibi olamayacakları, hatta gerçekte başarıya bile ulaşamayacakları gerçeğini değiştirmemektedir.

Küba devriminde Fidel'in ve günümüz Venezüella'sında Chavez'in belirleyici önemini vurgulamak, bu liderlerin M-26-7'deki ya da MBR-200'deki yoldaşlarının ya da bu iki sürece farklı biçimlerde katılan milyonlarca Kübalı ve Venezüellalı'nın rolünü inkâr etmek anlamına gelmez. Muhakkak ki, hiçbir lider tek başına devrim yapamaz; hatta sözü edilen hareketlerin binlerle sayılan aktivistleri de bunu yapamaz. Devrimci süreç, ne kadar gerçek hale

gelir ve derinleşirse, o ölçüde milyonlarca sıradan insanın katkısını içerir. Ama bu milyonlarca sıradan aktör, liderlik olmadan, ortak bir davaya katılamaz ve katılsa bile kesinlikle bu davayı sonuna kadar sürdüremez. Liderlik onları temsil eder, onların özlemlerini yansıtır ve onlara yanıt verir; ama aynı zamanda onlara rehberlik eder, onları uyarır, onlar adına kararlar alır ve onları yönetir: tek kelimeyle, önderlik yapar. Zayıf ya da etkisiz bir liderlik, kaçınılmaz olarak halk desteğini kaybederek başarısızlığa uğrayacak ya da halk karşıtı yerleşik çıkarlara bağlı hale gelerek sadakatinin yönünü değiştirecektir. Buna karşılık halk iradesiyle uyumlu başarılı bir liderlik, güçlenerek nihai eylem için kapasitesini artıracak ve yalnızca merkezi bir yürütme gücünün alabileceği daha ileri belirleyici kararlarda inisiyatifi alma yeteneğine, hatta yükümlülüğüne sahip olacaktır. Bu liderlik, hükümette görevli bir ekip ya da bir partinin merkez komitesi olabilir, ama sürekli olarak bireysel bir lider de olacaktır: halkla doğrudan ilişkisini hiç koparmayan, onlara sokakta ya da televizyonda hitap eden, onların dilinden konuşan, bürokratik bir dolayıma başvurmadan halkla karşılıklı etkileşim içinde olan bir lider.

Küba örneğinde, hiç kuşku yok ki, halk kitleleri 1959 yılında tarım reformu istiyorlardı; ama Tarım Reformu Yasası'nın Mayıs ayında çıkarılması ve yasanın hızlı bir biçimde uygulanması için gerekli önlemlerin alınması kararları alınmasaydı, hepsinden öte Fidel bu kararları almış olmasaydı, bu dönüşüm o kadar hızlı ve tam bir biçimde gerçekleşemezdi. Kuşkusuz, Küba halkı ABD'den bağımsız olmak istiyordu, ama 1960 Temmuz ayında yabancı petrol şirketlerinin millileştirilmesi, ertesi ay ABD mülkiyetindeki şekerkamışı tarlaları ve fabrikalarının millileştirilmesi, geriye kalan ABD mülkiyetindeki sanayinin ise Kasım ayında millileştirilmesi ile ilgili dramatik kararlar alınmasaydı, daha açık bir deyişle tümü de Fidel tarafından alınmış bu kararlar olmasaydı, sağlanmış olan bağımsızlığa yakın bir bağımsızlığın bile sağlanabileceği şüpheliydi. Hiç kuşkusuz, halk, evrensel özgür eğitim istiyordu, ama her şeyin ötesinde Fidel'in, son derece olağanüstü ve o zamana kadar benzeri görülmemiş okuma yazma seferberliği kararı olmasay-

dı, yine bu kadar çabuk ve bu kadar kapsayıcı bir sonuç alınması mümkün değildi. O nedenle, bazı sosyalistlerin yaptığı gibi, bütün bu işleri yapanın Fidel değil, Küba halkı olduğunu söylemek gerçekte doğru değildir ve insanı tehlikeli bir biçimde hata yapmaya götürür. Evet, bunları yapan Fidel'di, ama Küba halkı ile birlikte hareket eden Fidel'di; hiç kuşkusuz, halkın aktif desteği ve katılımı olmadan, Fidel, yaptıklarını yapamazdı; ama onun olağanüstü siyasi iradesi ve vizyonu olmasaydı, Küba devriminin o kadar hızlı bir biçimde ve o kadar ileri gidemeyeceği, aksine 1933 devriminde olduğu gibi bölünme ve kargaşa ortamında yozlaşıp yenileceği rahatlıkla söylenebilir.

Bu söylediklerimiz, günümüz Venezüella'sı için de geçerlidir: Hugo Chavez Frias'ın liderliği olmasaydı, büyük ihtimalle şu anda iktidarda süreci yönlendiren devrimci bir hükümet bulunmazdı; onun yerine, krizin, toplumsal çatışmaların yoğunlaştığı koşullarda, muhtemelen silahlı isyancı örgütlerin cirit attığı bir ortam egemen olurdu. Muhakkak ki, bugünkü ortamın koşullarını yaratan gecekondularda yaşayan halkın hoşnutsuzluğu ve isyancı ruh haliydi; halkın geniş bir biçimde katıldığı *'caracazo'* ayaklanması ve onun vahşi bir biçimde bastırılması, çürümüş *'puntofijist'* sistemin ölüm çanını çalmış ve dramatik bir değişim için koşulların olgunlaştığını göstermişti. Halk bir liderlik arayışı içindeydi, ama hiçbir parti bu ihtiyaca yanıt veremiyordu; işte bu koşullarda üç yıl gecikmeyle de olsa Hugo Chavez ve MBR-200, 1992 Şubat ayaklanmasıyla inisiyatifi ele aldı. Başarısızlığa uğramasına rağmen 4 Şubat ayaklanması, ordu içinde halkın duygularını anlayabilecek ve tüm riski göze alabilecek örgütlü bir grubun var olduğunu gösterdi. Chavez ve yoldaşlarının affı için daha sonra yürütülen kampanya, gerçekte halkın eseriydi (ve mesajı almış olan birkaç sol-kanat politikacının), ama bu da gerçekte Bolivarcı devrimciler tarafından sergilenmiş liderliğe verilmiş olumlu bir yanıttı. 1998 seçimlerinde açıkça görüldü ki, halk Chavez'i istiyordu; bunu izleyen karmaşık ve dolambaçlı siyasal süreçte, esas aktör yine Venezüella halkıydı, ama Chavez tarafından yönlendirilen Venezüella halkıydı. 2002 Nisan darbesinin bozguna uğratılmasında başı çe-

kenler halkın desteğini arkalarına almış olan devrimci askerlerdi, ama darbeye karşı harekete geçenlerin ana talebinin yalnızca demokrasiye dönüş değil, özellikle Chavez'in dönüşü olması çok anlamlıydı. Yine *'paro'* sırasında, 7 Aralık 2002 günü, PDVSA yönetimine görevden el çektirme ve petrol sanayiini denetlemek için askerleri petrol alanlarına gönderme kararlarını alan, bununla da yetinmeyip başkanlık sarayı önünde toplanmış olan halka bunları açıklayan ve onaylatan, Chavez'di.

'Paro' devam ederken yaşanan güçlükler esnasında, Chavez, direnme ve provokasyonlara gelmeme konusunda halka güvenebileceğini biliyordu. Bir hayli kötüye kullanılmış olan 'diyalektik' terimi, Chavez ile Venezüella halkı arasında kurulan ilişkiye, denklemi oluşturan her iki terimin birbirine ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğu ve karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği ortaklığa mükemmel bir şekilde uygulanabilir. Venezüella halkı, Chavez ve Bolivarcıların eylemleri aracılığıyla, kolektif bir kişilik kazandı ve siyasal bir özneye dönüştü. Mevcut tarihsel aşamada, bunların biri olmadan diğerinden söz etmek anlamsızdır. Aynı şekilde, geçtiğimiz yıllar boyunca Chavez'in, daha önce Fidel örneğinde olduğu gibi, yurtdışında gittiği her yerde (en azından Latin Amerika'da) coşkulu halk toplantılarının nesnesi haline gelmiş olmasının nedeni budur; o, her gittiği yere, Venezüella halkının devrimci ruhunu götürmektedir. Yığınlar, Lima'da, Buenos Aires'te ya da Santo Domingo'da Chavez'i selamlamak için toplandıklarında, bunu, medyanın yarattığı akıldışı bir çılgınlık nöbeti nedeniyle değil, bu adamın, çeyrek yüzyıl önce Nikaragua'da Sandinistlerin kazandığı zaferden bu yana, Latin Amerika'da ilerici bir değişim için en büyük umudu sunmuş olan otantik bir devrimci süreci temsil ettiğinin halk tarafından kabul edilmiş olması nedeniyle yapmaktadırlar.

Fidel'in ve Chavez'in anlaşılabilmesi için, onların kökenlerinin solcu 'ortodoksi' ile çok az, buna karşılık Latin Amerikan halk geleneğiyle çok fazla ilişkisi olduğunun kabulü gerekmektedir. Hem Fidel'in söyleminin -en azından Nisan 1961'e kadar- ve hem de Chavez'in söyleminin -en azından 2004 Aralık'ına kadar- içerik

ve tarz olarak sosyalist olmaktan çok halkçı (popülist) olduğu açıktır. Sosyalizmden açık bir biçimde söz etmeye başlamaları yalnızca bu tarihten sonradır; ancak o zaman bile hitabet tarzları, klasik bir halkçı lider imajına daha uygun düşmektedir. Onların alışılmış Marksist siyasal terimleri bile nasıl ortodoks olmayan bir biçimde kullandıklarını kendimize hatırlatmak için, söylemlerinin anahtar özelliklerine dönmeye değer.

Fidel örneğinde, konuşmalarının, hiç kuşkusuz antiemperyalist ve antioligarşik tutkuyla birleşmiş olan, esnek, kapsayıcı ve antidogmatik içeriği, 1959 yılı boyunca söyleminin en dikkat çekici özelliğiydi. O yılın Nisan ayında New York'ta yaptığı ünlü 'hümanist' konuşmayı burada hatırlamadan geçmek imkânsızdır: "*Ne özgürlüksüz ekmek, ne ekmeksiz özgürlük; ne insanların ne de sınıfların diktatörlüğü; ama, diktatörlük ve oligarşi olmayan halk yönetimi; ekmekli özgürlük ve terörsüz ekmek: işte hümanizm budur.*" (Bohemia 3 Mayıs 1959, 67, 93). Gerçekte, Fidel 1959'un Nisan ve Mayıs aylarında hümanizm kavramına birkaç konuşmasında daha değinmişti; görünüşe göre, o sıralar siyasal ve felsefi vizyonunu bu kavram özetliyordu. Bir ölçüde bunu, karşıdevrimci çevrelerde devrime yöneltilmeye başlanmış olan komünizm suçlamalarına karşı taktik bir reaksiyon olarak görmek mümkündü; nitekim, 2 Nisan'da televizyonda konuya ilişkin bir soruyu yanıtlarken şunları söylüyordu:

"*Komünistleri izleyip bastırmadığımız için bizi komünizm hayaletiyle korkutmaya çalışmanın anlamı nedir... Özgürlük ve demokrasiyi en çok istermiş gibi görünenler, halkın beslenme ve çalışma hakkı söz konusu olduğu zaman nedense konuşmaktan hiç hoşlanmıyorlar; açlıktan ölmekte olan talihsiz halk, demokratik teoriyi yiyemez... İdeal siyasal felsefi teori, hem insanlara tüm özgürlükleri veren hem de ona maddi tatmin sağlayandır. Bizim devrimci doktrinimiz budur. Bunun dışında kalan her şey nedir, size söyleyeyim mi? Bahane...*" (Revolucion, 3 Nisan 1959).

Fidel'in buradaki kanıtlarının, basitçe, komünist damgası yemekten kurtulmak için taktik gereği ileri sürüldüğünü düşünmek, meseleye biraz dar açıdan bakmak olacaktır; felsefi esneklik ve gö-

rüş genişliği üzerindeki ısrarı, gerçekten o zaman birçok dinleyicinin kafasını karıştıracak gibiydi (bugünün birçok dogmatik solcusunu ise şaşkınlığa düşüreceği kesindir). 8 Mayıs 1959'da, birkaç Latin Amerika ülkesini kapsayan uzun bir geziden döndükten hemen sonra yaptığı bir konuşmada, şunları söylüyordu:

"Tüm fikirlere saygı gösteriyoruz... Kendimizi ne Sağ'a, ne Sol'a ne de merkeze yerleştiriyoruz... Kendimizi Sağ'dan ve Sol'dan daha ileri bir noktaya, Sağ'ın ve Sol'un ötesine yerleştiriyoruz. Ne yani, insanlar, illâ ki başkalarının kendilerine dayattığı fikirlere bağlı kalmak zorunda mıdırlar?" (Revolucion 9 May 1959).

Doğal olarak bu sözler epeyce tartışmaya yol açtı ve on beş gün sonra televizyonda kendisine bu konu tekrar sorulduğunda Fidel görüşünde ısrar etti: *'Devrimimiz kapitalist değildir, çünkü kapitalizmin yıllardan beri konulmuş birçok kuralını parçalamıştır. Devrimimiz komünist de değildir; bizim devrimimizin pozisyonu ikisinden de farklıdır, tüm özellikleriyle orijinal bir devrimdir.'* (Revolucion, 22 Mayıs 1959).

Birçok insana kuşkusuz tamamen uyumsuz ve kendi içinde çelişkili gelecek bu açıklamalar, alışılmış siyasal tanımları aşma ve yeni bir senteze, birleştirici ve yenileyici bir pozisyona ulaşma arzusunu yansıtıyordu. Burada anti-şematik bir söylemle karşı karşıya bulunuyoruz: bu söylem, Sol'un katı doktriner formüllere saplanıp kalması nedeniyle başarısızlığa uğradığı ve devrimci düşüncenin Sağ'ın bile katılabileceği bazı ögeler içerdiği görüşüne dayanmaktadır. Dahası, bu klasik popülist bir temadır ve Peron'un *'Adaletçi'* (Justicialist) doktrinini tanımlamaya çalıştığında kullandığı terimlere dikkat çekecek ölçüde benzeyen terimlerle formüle edilmiştir:

"Bizim için sabit ya da inkâr edilecek hiçbir şey yoktur. Biz antikomünistiz, çünkü komünistler sekterdirler ve antikapitalistiz çünkü kapitalistler de sekterdirler. Biçim üçüncü seçeneğimiz, merkezci bir konum değildir; Bu, özgül durumlara göre, Merkez'de, Sağ'da veya Sol'da olabilecek ideolojik bir pozisyondur." (Pendle 1963, 127'den aktarıldı).

Bu saf oportünizm olarak görülebilir, ama eğer durum bundan

ibaret olsaydı, Peron, muhtemelen bunu bu kadar açık ifade etmezdi; burada da karşımıza, alışılmış siyasal bölünmeleri aşan antişematik bir pozisyon formüle etme girişimi çıkmaktadır. Peron'a göre, *'Adaletçilik'*, toplumda faaliyet gösteren dört güç arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır: materyalizm, idealizm, bireycilik ve kolektivizm.

Bu söylenenler, Fidel'in (Mayıs 1959'da bile) Peron'la aynı konumda olduğu; ya da M-26-7'nin, Peronist 'Adaletçi Parti'nin eşdeğeri olduğunu söylemekle aynı anlama gelmez: daha çok burada anlatılmak istenen, her iki hareketin de köklerinin, benzer bir biçimde, milliyetçi, antioligarşik ve 'potansiyel olarak devrimci' bir gelenek olan Latin Amerikan halkçı geleneğine uzandığıdır. Aralarındaki fark, Fidel'in, entelektüel eğitimi ve silahlı mücadele deneyimi nedeniyle Peron'dan daha istikrarlı olması ve hareketi son aşamasına kadar götürebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Yine Küba'da, ülkenin aşırı bağımlılığı ve ulusal gelişmesini gerçekleştirilememesi nedeniyle, halkçı hareketin halk karakterinin daha belirgin hale gelmesi ve burjuva etkilere daha az açık bulunmasıdır. Ancak her iki hareketin de sembolik kökleri, ideolojik esinlenmelerinin başlangıçtaki kaynakları ve lider ile halk arasındaki söylemsel karşılıklı etkileşim tarzı benzeşmektedir. Son derece haklı olarak, Fidel, devrim için, Ortodoks Parti'nin halkçı kurucusu Eduardo Chibas'ın teşkil ettiği örneğin ne kadar önemli olduğunu, *'El Adalid' (Rehber/Chibas) tarafından ekilen tohumlar ve vaaz edilen fikirler olmasaydı, Küba devrimi gerçekleşmezdi'*, sözleriyle vurgulamıştır.

İdeolojik genişlik, orijinalite ve hümanizm gibi kavramlar üzerinde ısrar, Küba devriminin kapitalist bir yöne çevrilebileceği anlamına gelmez; en azından bunun pek kolay olacağı söylenemez. Devrimin ilk yılında birçok gözlemci bunu düşünmüştür ve bazı tarihçiler hâlâ bu görüştedir; ama, devrimin başlangıçta komünist ya da Marksist olmaması, ulusal kurtuluş ve toplumsal dönüşüm konularında net amaçları bulunmadığı anlamına gelmez. Liderliğin hümanizm ve ideolojik çoğulculuk konusundaki beyanlarını, temel meselelerle ilgili bir kıvırtma ya da savsaklama

olarak yorumlayan olursa, kesin bir şekilde yanılır. Dinlemek isteyenler için, bu konu, Fidel'in ilk birkaç ayda yapmış olduğu çeşitli açıklamalarla açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin, daha 9 Nisan 1959'da, şunları söylemiştir: '*Bunu dikkatli dinleyin, Küba sorunu, içsel bir sorun değildir. Küba'nın sorunu, gayet muhtemel olarak, uluslararası oligarşinin son derece güçlü çıkarlarını Küba devrimine karşı çıkaranlar olmasıdır...*' Ve kesin bir biçimde şu sonuca varmıştı: "*Tarihimizde ilk kez olarak, iki kamp açıkça birbirinden ayrılmıştır: Bir yanda ulusal çıkarları savunanlar; diğer yanda ulusun düşmanları. Bir yanda halk; diğer yanda halkın düşmanları. Bir yanda adalet; diğer yanda suç...*' (Revolucion, 10 Nisan 1959). Fidel, hümanizmden ve 'Sağ'da, Sol'da veya Orta'da yer almamaktan bahsettiğinde, kesinlikle, pratik terimlerle ulusal kurtuluş ve toplumsal adalete radikal bir biçimde adanmanın önemini vurgulamaktaydı.

Aynı şekilde Hugo Chavez örneğinde, Bolivarcı devrimin demokratik ve hümanist karakteri konusundaki ısrar, çoğu zaman yanlış anlamalara yol açmıştır. Devrimin komünist ya da Marksist bir devrim olduğu iddialarını sürekli reddeden Chavez de, sık sık İsa'ya ve Hristiyan inancına atıfta bulunmakta, ama bunu G. Bush'un yaptığı gibi dogmatik bir tarzda çocuk aldırmaya karşı çıkarak ya da İslami terörizme karşı savaş açarak değil, bir 'kurtuluş teolojisi'* yandaşı tarzında, İncil'e yoksulların kurtuluşuna ilişkin bir esin kaynağı olarak ve kapitalizmin adaletsizliğini kınamak amacıyla atıfta bulunarak yapmaktadır:

"*Dünyanın durumu korkunçtur: ve burada, Venezüella'da yapmakta olduğumuz şey, bu kötü gidişin yönünü değiştirmek, cehenneme giden yolu yaşama giden yola çevirmek için muazzam bir çaba harcamaktır... Öyle ki, dünyada eşitlik olsun, İsa'nın sözünü ettiği krallık, Eşitliğin Krallığı, Adaletin Krallığı, gerçeğe dönüşebilsin. Mücadelemiz bunun içindir...* " (Chavez Frias 2004, 41-2).

---

* *Kurtuluş Teolojisi / Liberation Theology*: Özellikle Latin Amerika'daki Roma Katolik Kilisesi içinde yaygın taraftarı bulunan bir teoloji ekolü. Bu ekole göre, İncil, insanların siyasal, toplumsal ve maddi baskılardan kurtarılması için çağrıda bulunmaktadır. *-çev.*

Ve tıpkı Fidel gibi Chavez de, bir yandan nihai aşamada Sol'la özdeşliğini kabul eder ve amacını *'21. yüzyılın sosyalizmini kurmak'* olarak tanımlarken, diğer yandan, sık sık, bir *'Bolivarcı'* ve *'alışılmış Sol fikirlerin bir esiri olmaktan öte bir devrimci'* olarak Sağ/Sol ayrımının ötesinde bulunduğunu beyan etmiştir. Chavez'i eleştirenler, sürekli olarak onu *'popülizm'*le suçlamışlardır; bunların, yönelttikleri suçlamaların sonuç itibariyle geçersiz olduğunu anlayamamalarının sebebi (birazdan göreceğimiz gibi), hem halkçı (popülist) hem de devrimci olmanın yalnız mümkün olmakla kalmayıp, belki de zorunlu olduğunu kavrayamamış olmalarıdır. Bu 'çokbilmiş' eleştirmenlerden bir tanesi, bir dizi makalesi 2002 yılında *And Üniversitesi (Universidad de los Andes)* tarafından yayınlanmış olan Venezüellalı araştırmacı Alfredo Ramos Jimenez'dir. Jimenez, *'Chavizm'*i, Arjantin Başkanı Menem ve Peru Başkanı Fujimori ile yan yana koyarak, bir 'neo-popülizm' örneği olarak sınıflandırmaktadır. Söz konusu makalelerde Max Weber'in *'karizmatik liderlik'* üzerine klasik metinlerine ve Mihael Oakeshott'un *'kuşku siyaseti'*nin karşıtı olarak tanımladığı *'iman siyaseti'*ne atıfta bulunulmakta; bunların yanı sıra, Yale'den Bruce Ackerman'ın *'zafercil senaryo'* kavramından ve Fransız bilimadamı Guy Hermet'nin *'popülizm hayaleti'*nden aktarmalar yapılmaktadır. Ramos Jimenez'e göre, "*Chavizm, kendisini, 'sıfırdan başlama'ya ... (yani) geçmişin tüm elem ve hayal kırıklıklarının bir kerede ve tamamen son vermeye dayalı iradeci bir alternatif olarak sunmakta ve bu 'sıfırdan başlama', halk iradesinin bir yansıması olarak gösterilmektedir. Böylece de, aşikar kültürel-dinsel kökleriyle, Ackerman'ın 'zafercil siyasal senaryo' olarak adlandırdığı kavrama ulaşılmaktadır*" (Ramos Jimenez 2002, 19).

Bu eleştirinin daha yüzeysel bir versiyonu, Michael McCaughan'ın yakın zamanda yayınlanmış, *'Venezüella Savaşı'* adlı kitabında bulunabilir: *'İkinci Venezüella (zengin olan 'birinci'nin karşıtı olarak) dağ eteğindeki (gecekondularda -çev.) yaşamakta ve kendilerini içinde bulundukları sefaletten kurtaracak, sihirli formüle sahip bir mesih arayışı içinde, son kaynaklarını zorlayarak hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bildiğimiz gibi, mesih*

stratejisi, bir beyhude şehitlik reçetesidir.' McCaughan, bunları söylemekte, ama Venezüellalıların '*sürekli bir mesih ya da sihirli bir formül arayışı içinde olduklarına*' dair herhangi bir kanıt sunmamaktadır; üstelik bunu, tam da '*öteki Venezüella*'nın siyasal gerçekliği ve muhtemel seçenekleri tamamen realist bir şekilde kavradığının ileri sürülebileceği bir zamanda yapmaktadır. McCaughan, bir başka pasajda şu cevheri yumurtlamaktadır: "... *gerçek Chavez -eğer böyle bir şey varsa- astrolojik yörüngelerde bulunabilir*" (McCaughan 2004, 158, 160).

Chavez'in, karizmatik liderliğin bazı özelliklerini sergilediği ve *Chavezci* mitinglerde sergilenen halk coşkusunda '*zafercil*' bir ögenin var olduğu inkâr edilemez. Ama bu çözümlemenin sorunu, tüm makaleye egemen olan '*ironik kuşkucu*' tonda yatmaktadır; metnin bütününde ima edilen -kimi zaman da açıkça söylenen- şey, Venezüella'nın, ileri ülkelerde egemen tarz olan '*kuşkuculuk*' ve ılımlı uzlaşma siyasetini benimsemesi gerektiğidir. Bu kuşkuculuk, derinlemesine muhafazakardır ve bildiğimiz liberal çoğulculuğun modern bir toplum için tek geçerli modeli oluşturduğunu ima etmektedir. Burada kabul dahi edilmeyen olasılık; siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıyı halkın yararına radikal bir biçimde değiştirecek gerçekten yeni bir başlangıcın, bir '*sıfırdan başlama*'nın mümkün olabileceğidir. Yine makalenin göz önüne almayı reddettiği bir başka olasılık da, öylesine hor gördüğü '*karizmatik liderlik*' ve '*bin yılcı*' coşkunun (*chiliastic:* İsa'nın dünyaya dönüp 1000 yıl için hüküm süreceği inancı -*çev.*), kitlelerin seferber edilmesinde ve (aynı zamanda daha demokratik olacak) yeni ve daha adil bir toplumsal sistemin gerçekten etkin bir inşasında gerekli sembolik bir işlevi yerine getirebileceğidir. Böyle bir '*mit*'in, insanlara bugünkünden çok daha üstün (mükemmel olmasa da) yeni bir toplum yaratma ve Marta Harnecker tarafından aktarılan Kübalı devrimcilerin sözlerindeki gibi: '*haciendo posible lo imposible*' (imkânsızı mümkün kılma) esinini verebileceğini kabul etmek için birinin ille de Yeni Kudüs inancına sahip olması gerekmemektedir (Harnecker 2000). Yine '*binyılcı*' coşkunun, mükemmel biçimde rasyonel bir siyasal projeyle birleştirilebileceğini kabul etmek de

önemlidir (söz konusu eleştirmenlerin yapmayı reddettikleri şey budur). Chavez ve hareketi, Venezüella Solu'nun tüm kesimleriyle sürdürülen yirmi yıllık bir diyalogdan doğmuştur ve onun tutkulu destekçilerinin çoğu, Bolivarcı projenin özellikleri konusunda çok net bir anlayışa sahiptir. Gecekonduların yoksul insanlarına gelince, gerçekten de Chavez'in karizmasıyla kendilerini tutkulu bir biçimde özdeşleştirmiş olsalar bile, onun, gerçek ve kökten farklı bir alternatifi temsil ettiğini doğru bir biçimde anlamaktadırlar. Diğer yandan, körce bir mesih arayışı, ancak tüm rasyonel umutlar tükenince ortaya çıkar; tıpkı günümüz Haiti'sinde Aristide ve onun *'Lavalas'* hareketinin gaddarca bastırılmasının ardından, halkın umutsuzluk içinde *'voudou'*ya (kara büyüye -*çev.*), Evanjelik kiliselere ve suç dünyasına dönmesi gibi. Temelde, bu eleştirilerle yapılmak istenen şey, devrimin meşruiyeti ve olabilirliğinin reddidir.

LATİN AMERİKA HALKÇI GELENEĞİ

Zamanımızın bu iki en derin halk devriminde karizma ve ideolojik esnekliğin hayati önemini kabul ettiğimiz takdirde, halkçılık meselesini dikkatli bir biçimde bütünüyle tekrar ele almak bir gereklilik haline gelmektedir. Latin Amerika'da, kitle siyasetinin doğuşunda ve yirminci yüzyıl ortalarında ülkelerindeki modern devletlerin kuruluşunda anahtar bir rol oynamış, Arjantin'deki Peron, Meksika'daki Cardenas, Brezilya'daki Vargas ve Kolombiya'daki Gaitan gibi liderlerle bütünleşmiş zengin bir halkçılık geleneği vardır. Bunlardan başka, Arjantin'deki Menem, Peru'daki Fujimori, Brezilya'daki Collor ve Ekvador'daki Bucaram gibi daha yüzeysel ve demagojik bir dizi siyasetçi için, *'yeni-halkçı'* (neo-populist) terimi kullanılmıştır. Birinci kuşaktan klasik halkçılar, ulusal ve reformist devlet müdahalesi ve halkın refahı yönündeki politikalarla birlikte anılırken, *'yeni-halkçılar'* olguyu baş aşağı çevirmiş -ve her ne kadar bazı seçilmiş refah programlarıyla halk desteğini sağlamışlarsa da-, aslında neoliberalizmi, serbest ticareti, sıkı maliye politikalarını uygulamışlardır. Dünyanın başka yerlerin-

de *'halkçılık'* terimi, on dokuzuncu yüzyıl Rus narodniklerinden -'halka' romantik bir bağlılık sergileyen aristokratik entelektüeller- ABD ve Kanada'daki çiftçi protesto hareketlerine, bundan da öte Hitler ve Mussolini gibi faşistlere kadar her şeye uygulanmıştır. Sol, genellikle halkçılığı burjuva reformizmi olarak niteleyip bir kenara atmış ve devrim yolundan bir sapma olarak görmüştür; buna karşılık diğer aşırı uçta yer alan neoliberaller, son yıllarda her tür *'seçilmemiş'* kamu refahı programını *'halkçı/popülist'* olarak damgalamış ve bu tür politikaların 'sürdürülemez'liğini ilan etmişlerdir. O zaman şu soru akla geliyor: terim, herhangi bir gerçek kullanım alanına sahip midir ve Küba ve Venezüella devrimleri ile bir ilişkisi var mıdır?

Erken Latin Amerika halkçılığının standart analizleri, onu, 1930'lardan 1960'lara kadar uygulanan *'ithal ikameci sanayileşme'* aşaması (ISI: *'import-substitution-industrialisation'*) ve çok sınıflı kalkınmacı bir ittifakla (ulusal burjuvazi, kent işçi sınıfı ve -bazen köylülüğü de kapsayan- orta sınıflar arasındaki bir ittifakla) özdeşleştirmişlerdir (Weffort 1968; di Telle 1970; Ianni 1975). Diğer bazı analistler ise, bu olgunun, kırdan kente göç olayı ve *'her işte kullanılmaya hazır'* düşük bilinç düzeyine sahip göçmen kitlesinin varlığıyla ilişkili bir *'geçiş olgusu'* olduğunu savunmuşlardır (Germani 1962). Bu süreç ve ithal ikameci kalkınma stratejisi, 1960'lı ve 70'li yıllarda, ulusal pazarın hacminin sınırlı oluşuna, ithal ikameci kalkınmanın ikinci aşamasına geçilmesi sırasında başgösteren darboğazlara (sermaye-malı üreten sanayiler geliştirme girişimi) ve Kuzey Amerika ile Avrupa'nın savaş sonrasında sergiledikleri sınai toparlanma ile birlikte ortaya çıkan olumsuz uluslararası koşullara bağlı bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Sonunda bu durum, ISI'nin terk edilmesine ve bazı ülkelerde askeri diktatörlüklere yol açan yoğun toplumsal ve siyasal çatışmalarla dolu bir dönemin ardından neoliberalizmin yükselişine yol açmıştır. Bu durum karşısında, (yukarıda belirtilen ve ISI ile halkçılık arasında bağlantı kuran analize bağlı kalan -*çev.*) birçok gözlemci, Latin Amerikan halkçılığının artık geçmişe ait bir olay haline geldiği sonucuna varmıştır. Ancak 1980'li yılların sonlarından başlayarak 'yeni-

halkçılar'ın ortaya çıkması, sorunu bir kez daha gündeme getirmiş ve birçok uzman, 'halkçılığı', Latin Amerika sahnesinin sürekli yinelenen bir olgusu olarak nitelemişlerdir (her ne kadar hâlâ oportünizm ve demagoji ile birlikte ansalar da).

Ancak bu olgunun, ilk olarak 1977 yılında Arjantinli teorisyen Ernesto Laclau tarafından yapılmış, çok farklı bir yorumu daha vardır. Laclau'ya göre, halkçılık, kritik dönemlerde ortaya çıkan ve karizmatik liderliğin yanı sıra radikal düzen karşıtı söylemle karakterize edilen, *'çok sınıflı'* ya da *'sınıflar üstü'* siyasal bir harekettir. Bu hareketin öncesinden kaynaklanan siyasal bir yönelimi ya da programı yoktur: Halkçılık (popülizm) belirli bir anda belirli bir ülkede varolan sınıfsal güçler dengesine göre, Sağcı, Solcu veya Merkezci bir rol üstlenebilir. Konjonktürel bir olgudur, ama kritik bir anın hem göstergesi hem de bir faktörü olarak, toplumsal devrime olmasa bile rejim değişikliğine yol açabilmektedir. Ancak Laclau'nun esas dayanak noktası, söylem analizidir: Althusser'in yapısalcı Marksizmini hareket noktası kabul ederek, konuşma arasına kısa bir soluklanma ihtiyacıyla yerleştirilmiş farklı hitap biçimlerinin (interpellations) kombinasyonu aracılığıyla halkçı bir söylemin olgunlaşma sürecini incelemektedir; örneğin, bir hatip, dinleyicilerine, 'benim halkım', 'işçiler', 'yurtseverler', 'Arjantinliler', ya da Peron'un 'alameti farika'sı olan 'çulsuzlar'* (descamisados) gibi sözcüklerle hitap edebilir. Bu belirli *'tanım içeren ara-hitaplar'*ın (interpellations) sistematik kullanımıyla dinleyici politik bir özne olarak şekillendirilmekte; ona siyasal bir bilinç ve kimlik kazandırılmaktadır. Ancak bu hitap tarzıyla ifade edilen ideolojik temalar, tamamen keyfi bir nitelik taşımamaktadır. Bunlar, ulusal kültür ve geleneklerden gelen ve özgül bir toplumsal gerçekliği yansıtan 'popüler demokratik' hitaplar olmak zorundadır.

---

* *Descamisados:* İspanyolcadaki sözcük anlamı 'gömleksizler'. Arjantin'de, başlangıçta Juan Peron'un yoksul taraftarlarını aşağılamak için Arjantin eliti tarafından kullanılan bu küçümseyici sözcük, daha sonra Peron tarafından yoksul yandaşlarını övmek amacıyla kullanılmış ve zamanla bir anlam kaymasına uğrayarak, Peronist hareketin yoksullardan oluşan kanadını tanımlamak için kullanılmıştır. *-çev.*

Son olarak halkçı bir söylemde, 'hitaplar', kendini özgül bir sınıfla sınırlamamalı, daha kapsayıcı bir eğilimi dile getirmelidir: 'halk', 'millet', 'dürüst vatandaşlar', gibi.

Laclau'nun analizinin bir sonucu da, halkçı bir hareketin oluşma sürecinin, niteliksel olarak proleter devrimci bir hareketinkinden farklı olmadığı ve başarılı bir devrimci halk hareketinin, halkçı/popülist nitelikler taşımak zorunda kalacağıdır. Proleter devrimci bir hareketin ideolojisi, doktriner Marksist-Leninistlerin ileri sürdüğü gibi münhasıran sınıfa dayalı bir ideoloji olamaz; mutlaka sınıf-üstü, popüler demokratik söylemleri de içermek zorundadır. Hareket, başarılı olabilmek için farklı hitap tarzlarını içeren alaşımı, egemen ideolojiye ilişkin *'sentetik-antagonistik bir karmaşa (complex) olarak kaynaştırmalıdır'* (Laclau 1977, 172-3). Laclau, tüm halkçı ideolojilerin –ve bundan ötürü de tüm halkçı hareketlerin– devrimci, hatta ilerici olmadığını kabul etmekte, 'egemen sınıfların halkçılığı' ile 'ezilen sınıfların halkçılığı' arasında bir ayrım gözetmektedir. Birincisi, son derece radikal bir görünüm alabilir ve derin siyasal alt üst oluşlara yol açabilecek güçlü kitle hareketlerini seferber edebilir, ama bunların ideolojisi, popüler-demokratik söylemlerle son derece gerici (örneğin ırkçı ve emperyalist) söylemlerin yan yana dizildiği bir 'gam' (notaların üzerine dizildiği *-çev.*) oluşturur; bu da, reformist ya da doğrudan gerici 'halkçılıkların' inkâr edilemez varlığını doğurur. Nitekim Laclau, bir tür aşırı Sağ 'halkçılığın' varlığını kabul etmekten çekinmez: İtalyan faşizmi ve Alman Nazizmi, ona göre açıkça halkçı (popülist) hareketlerdir.

O zaman, bütün bunların taşıdığı anlam, halkçılığın ne (çoğu zaman varsayıldığı gibi) genellikle reformizmle özdeşleştirilen özgül bir siyasal ideoloji olduğu ne de veraset yoluyla intikal eden bir siyasal yönelim içerdiğidir. Daha çok, bu, kendini farklı zamanlarda, tümüyle zıt ideoloji ve anlamlarda ortaya koyabilen bir siyasal teknik veya olgudur. Bu nedenle, hem İtalyanların faşizminin hem de Kübalıların devrimlerinin halkçı özellikler taşıdığını söylemek, hiçbir biçimde bunların siyasal olarak benzer olduklarını ima etmek anlamına gelmez. Bunun taşıdığı anlam, yalnızca her

hareketin de karizmatik bir liderlik tarafından harekete geçirilen kitlesel halk seferberliğine dayalı hareketler olma özelliği taşıdığı, hegemonya krizi koşullarında doğduğu* ve bundan ötürü içsel dinamikleri itibariyle bazı benzerlikler taşıdığıdır. Bu çerçeve içinde ele alındığında, sözü edilen teknik benzerlikler, her iki hareketi, söz gelişi Alman Hristiyan Demokrat Parti'nin alışılagelmiş (conventional) siyasal uygulamalarından ya da onların sosyal demokrat karşıtlarının aynı derecede alışılagelmiş siyasal uygulamalarından ayırt eden şeylerdir: siyasal ideolojileri, sınıf temelleri ve anlamları itibariyle tamamen karşıt özellikler taşıyan bu partiler de (Hristiyan demokrat ve sosyal demokrat partiler *-çev.*), halkçı olmayan, karizmaya dayanmayan ve tamamen kurumsal işleyişe dayanan siyasi teknikler uygulamaları açısından benzerlikler taşımaktadırlar.

Laclau'ya göre, karşıdevrimci halkçılıkları anlayabilmenin anahtarı, popüler demokratik söylemlerin kapsayıcı ideoloji ile '*birleştirilme tarzı*'nda ve kitle hareketinin burjuvazinin antioligarşik bir kesimi tarafından denetlenmesinde yatmaktadır (Laclau 1977, 172-4). İlerici bir halkçılık söz konusu olduğunda üstün ifadesini halkçı liderin söyleminde bulan özerk halk hareketi, 'karşıdevrimci halkçılık' söz konusu olduğunda, demagojik bir lider ve burjuva çıkarlarının hizmetinde bir aygıt tarafından zaptedilmekte ve yönlendirilmektedir (manipulation). 'Egemen sınıfların denetiminde bir halkçılığın' doğması için bir sınıf ya da sınıf kesiminin iktidar blokunda esaslı bir dönüşüm talep etmesi ve bunun için doğrudan halka başvurması yeterlidir; ama bu, patlamaya hazır bir bomba ile oynamaya benzediğinden, sözü edilen burjuva kesim, hareketin taşıdığı kurtarıcı potansiyelin harekete geçmesini önlemek için ideolojik bileşime ırkçı ve diğer gerici kavramları da katmak zorundadır. Bu çelişki, karşıdevrimci halkçılığın, belirli zamanlarda, son derece baskıcı uygulamalara başvurmasını gerektirmektedir.

---

* *Hegemonya krizi:* Klasik egemen sınıfların hegemonyalarını eski yöntemlerle devam ettiremez duruma düştükleri, ama yeni bir sınıfın da toplumsal hegemonyasını oluşturamadığı kriz ortamı. *-çev.*

Bununla birlikte amacımız açısından en önemli ve ilgili olan husus, 'egemen sınıf halkçılığının' devrimci bir potansiyel taşıdığının ve herhangi bir sosyalist ya da devrimci hareketin, eğer gerçekten başarılı olmak istiyorsa, biçim olarak halkçı bir tarzı benimsemek zorunda olduğunun Laclau tarafından onaylanmasıdır:

"Emekçi sınıfın hegemonya mücadelesi, halkçı-demokratik ideoloji ile sosyalist ideoloji arasında mümkün olan azami kaynaşmayı sağlama çabasıdır. Bu anlamda 'sosyalist halkçılık', işçi sınıfı ideolojisinin en geri değil, en ileri biçimidir. İşçi sınıfının, belirli bir toplumsal formasyon içindeki demokratik ideolojinin birliğini kendi ideolojisi içinde yoğunlaştırmada başarı sağlamış olduğu an..." (Laclau 1977; 174).

Bir başka yerde Laclau daha da açık konuşur:

"Sosyalizmde... 'halkçılığın' en yüksek biçimi ile sınıf çatışmalarının nihai ve en radikal çözümü bir araya gelir. 'Halk' ile sınıflar arasındaki diyalektik, burada birliğin en yüksek noktasına çıkmıştır: *artık halkçı olmayan bir sosyalizm olamaz ve halkçılığın en yüksek formları yalnızca sosyalist olabilir."* (Laclau 1977, 196-7, vurgular orijinalinde)

Sınıf çatışması böylece, (Marksist terimle ifade edersek) *'siyasal alanın göreli özerkliği'* dramatik ifadesi içinde ve kaba ekonomik determinizmin bir reddi olarak, 'halk' ile 'iktidar bloku' (ve/veya emperyalizm) arasındaki çatışma kapsamına alınmaktadır.

Şimdilik bu kadarla yetinebiliriz –ve benim görüşüme göre, Laclau'nun, halk hareketlerinin dinamiklerini anlama konusundaki parlak içgörüsünü kabul edebiliriz. Ancak yine de Laclau'nun analizinde, özellikle münhasıran ideoloji üzerinde yoğunlaşmasından kaynaklanan bazı sorunlar var olmaya devam eder. Laclau, işlevselci ve dogmatik Marksistlerin görüşlerini yerle bir eden eleştiriler yapmakta, ama halkçılığın siyasal ve örgütsel analizine girişmemektedir ve her ne kadar zaman zaman 'sınıf'a gönderme yapsa da, bu, anlamsız denebilecek kadar soyut kalmaktadır. Bu kusur, bir hareketin halkçı olarak nitelendirilmesinin yalnızca onun ideolojik söylemine bakılarak yapılamayacağını, aynı zamanda onun liderlik tarzına, halk seferberliğinin dinamiklerine

ve örgütsel akışkanlığına da bakılması gerektiğini savunan Nicos Mouzelis tarafından da saptanmıştır (Mouzelis 1978). Dahası, özgül bir halkçı hareketin nihai siyasal yönelim ve anlamını belirleyen, muhakkak ki yalnızca söylem değil, toplumsal gerçekliktir: belirli bir toplumda, belirli bir konjonktürde, sınıf güçlerinin oluşturduğu bir 'konfigürasyon'dur.

Laclau'nun teorisinin etkili bir adaptasyonu, Paul Cammack tarafından yapılmıştır. Halkçılığın Sağ'dan Sol'a kadar siyasal tayfın farklı konumlarında yer alabileceğini kabul eden Cammack, bu olgunun yalnızca söylem itibariyle değil, bir hegemonya krizi koşullarında oluşumu itibariyle tanımlanması üzerinde ısrar eder: *'halkçı söylem her yerde mevcut olabilir; ama o, asla söylemsel olarak değil, ama ekonomi politik, kurumlar ve onlar arasındaki karmaşık ilişkiler terimleriyle tanımlanan temel bir birikim krizinin görece ender rastlanan koşullarında büyük önem taşır'* (Cammack 2000, 154). Birçok alışılmış türden politikacı, geçici bir taktik araç olarak kullanmak için kimi zaman halkçı/popülist söylemlere başvurur. Ancak gerçekten halkçı bir tutum takınanlar, ya yerleşik düzenin kurumları dışında faaliyet gösterirler ya da eğer bu kurumların içinden çıkmışlarsa, onları tümüyle alt üst etme tehdidinde bulunurlar. Bu, siyasal bir hareket olarak halkçılık açısından son derece önem taşıyan bir noktadır. Halkçılık, kitlelerin seferber edilmesinden kaynaklanan dinamik bir güç taşır; bu güç, kurulu düzenin siyasi parti ve kurumlarını kolaylıkla yerlerinden eder ya da onlara üstünlük sağlar. Cammack'ın sözleriyle, 'doğrudan halka başvurmaya odaklanmış bir politika tarzının doğuşu, varolan kurumların kriz içine düşmüş bulunduğunu gösterir ve bu olgunun bizzat kendisi, siyasal ve kurumsal bir dolayım (mediation *-çev.*) krizi oluşturarak bu krizi yaygınlaştırır.' Burada 'odaklanmış' ve 'doğrudan' sözcükleri büyük bir önem taşımaktadır; bütün siyasetçiler halka başvurur, ama doğrudan halka başvurmayı temel bir çalışma tarzı (modus operandi) haline getiren bir lider ve bir hareket, bilinçli ya da bilinçsiz olarak tüm varolan rejimin temellerinin altını oyar. Halk egemenliği ilkesi, daha önce görmüş olduğumuz gibi, gerçek demokrasinin temelini teşkil eder ve eğer uygulamaya

konulursa, kaçınılmaz olarak hayatın her alanında halk iktidarına yol açar; çünkü, içsel olarak sosyalizme doğru yönelme eğilimi taşır.

HALKÇI TEMSİLİN DİYALEKTİĞİ

Halkçı lider ile kitle arasında oluşan bağ, son derece yoğundur ve kimi zaman mistikliğin sınırına dayanır. Lider, güçlü karizmatik bir çekim oluşturur ve hitabet bu çekimin ana ögesidir: tutkulu ve çoğu zaman uzun konuşma kapasitesi (ama halkın dilinde konuşma), öyle bir noktaya varır ki, insanlar kendi iç düşünce ve arzularının dile geldiği hissine kapılır. Bazı okurlar, burada bir demagoji ve yönlendirme kokusu alacaklardır, ama olgu yakından incelendiğinde gerçekte çok daha ilginç bir şeyin gerçekleştiği ortaya çıkar: hatip, gerçekten de dinleyicilerin düşünce ve isteklerini ifade etmektedir. Halkçı bir lider ile dinleyicileri arasındaki bağ öyledir ki, o, 'genel arzuyu' özümler ve halkın kendisinin anlatacağından çok daha açık ve güçlü bir biçimde ifade eder; bununla da kalmaz, bunu, halkın bu gizli arzularının gerçekleşmesi için bir siyasal program haline getirerek yeni bir düzleme aktarır. Burada yer alan, üstü örtülü bir diyalogdur; katılımcılar arasında kolektif bir kimliğin oluşmasına güçlü bir biçimde katkıda bulunan karşılıklı bir süreçtir:

"Halkçı mitinglerde, izleyiciler birbirleriyle özdeşleşir. Bakhtin'in 'karnaval' çözümlemesinde olduğu gibi, burada, gözlenmekle yetinilen gösteriler değil, herkesin katıldığı şenlikler söz konusudur. Bu katılım, 'egemen akıl ve kurulu düzenden geçici bir kurtuluşun kutlanmasıdır; olayın kendisi, rütbe, ayrıcalık, norm ve yasaklara dayalı tüm hiyerarşilerin askıya alındığı bir an oluşturur... bundan ötürü de katımcılar arasında yeni bir dilin kurulmasını mümkün kılar." (De la Torre 1994, 51-2).

Burada dikkate alınması gereken şey sadece konuşmacının hitabet gücü değildir: dinleyicinin sembolleri, eylemleri ama aynı zamanda da beklentileri, taşıdıkları posterler, flamalar, attıkları sloganlar ve konuşma arasında yükselen nidalar; bunların hepsini

dikkate alınmalıdır. Dahası –ve bu husus neredeyse tüm yazarlar tarafından gözden kaçırılmıştır– birçok halkçı lider, halkla kurdukları karşılıklı ilişkiyi, kitle toplantılarıyla, radyodan ya da televizyondan yayınlanan konuşmalarla sınırlamayıp, tek tek emekçilerle ya da küçük gruplarla kişisel diyaloglar geliştirmektedir. Fidel, sürekli Küba'da dolaşarak, her türden insanla konuşur ve onları dinler; Chavez'in *'Alo, Başkan'* programları, başkanın monologları olmanın çok ötesine uzanarak, stüdyodaki dinleyiciler ve telefonla programa katılanlarla kurulan sürekli etkileşimi içerir (bunların hiçbirinin önceden ayarlanmadığı çok açıktır); Chavez de, sürekli halkla diyalog kurarak ülkeyi dolaşmaktadır. Benzer bir biçimde, Meksika'da Lazaro Cardenas, başkanlığa başlar başlamaz, bir çalışma gününü işçi ve köylü delegasyonlarını ofisinde kabul ederek, onlarla görüşmeye ayırmıştır.

Bundan ötürü gerçek bir diyalogdan; katılımcılar arasında kolektif bir kimlik oluşturan, ama aynı zamanda liderin ideolojik evrimine ve olgunlaşmasına katkıda bulunan bir süreçten söz ediyoruz. Bu sonuncusu, sonuçta olağanüstü bir sorumluluk yüklenmektedir ve bundan ötürü kendisini takip edenlerin omuzlarına ne kadar yük yükleyebileceğini çok iyi bilmek zorundadır. Ama bu özellik, en azından en has liderlerde, bir güç kaynağı haline gelir; bu liderler, açıklamaları ve kararları halk tarafından onaylanan, böylece onlar tarafından desteklenen ve korunan, halk savunucularına dönüşür. Lider halkla ne kadar özdeşleşirse, halk da liderle o kadar fazla özdeşleşir; sonunda bu özdeşleşme öyle bir noktaya varır ki, ihanet fiilen düşünülemez olur. Bundan ötürü bireysel olarak liderin sınıf kökeninin özel bir önemi yoktur: halkçı lider, halkla karizmatik bağ oluşturma sürecini başlatır başlatmaz, ait olduğu sınıfın normlarından tipik bir biçimde kopar; ve gayet muhtemeldir ki, kriz anlarında dahi, aile bağlarından çok, siyasal toplumsallaşma sürecinden doğmuş olan siyasal içgüdüleri tarafından yönlendirilir. Büyük Kolombiyalı halkçı lider Jorge Elieser Gaitan'ın o ünlü sözlerinin anlamı budur: *'Yo no soy un Hombre, yo soy un Pueblo'* (Ben, bir İnsan değilim, Halkım): bu açık azamet, gerçeğin bir dile gelişinden; Gaitan'la Kolombiya halk

sınıfları arasındaki bağın ne kadar sıkı hale gelmiş olduğunun bir ifade edilişinden başka bir şey değildir. Bundan ötürü, Kolombiya oligarşisi tehlikenin zamanında farkına varmış ve 1948 yılının Nisan ayında düzenlediği suikastle, çok geç olmadan (iktidara gelmeden), Gaitan'ı öldürtmüştür. Böylece devrimi savuşturmuş, ama bunun bedeli, Kolombiya'nın bugün bile içinden çıkamadığı bir kardeş kavgası olmuştur. Gaitan'ın öldürüldüğünü duyduğu zaman, Peron'un *'Ülke artık 50 yıl boyunca normal koşullara dönemez'* dediği söylenir; bu Peron'un söylemiş olduğu en doğru sözdür; halkın özlemlerini böylesine vahşi bir biçimde önlemek, açık bir isyana davetiye çıkarır.

Kolombiya örneği, aynı zamanda, trajik bir biçimde, halkçı hareketlerin en zayıf noktasını, kişisel bir lidere bağlı olmasını da ortaya koymaktadır. (Bu hareketler -*çev.*) sürecin ne ölçüde sağlamlaştığına ve hareketin kendisinin örgütlenme ve yapı açısından ne ölçüde olgunlaştığına da bağlıdır. Gaitancılık, birçok gözlemci tarafından liderin yitirilmesinin hemen ardından dağılan, amorf halkçı seferberliğin en açık örneği olarak kabul edilmektedir; buna karşılık, Gaitan'ın kızı Gloria, hareketin oldukça sofistike bir nitelik taşıdığını, ancak iyi planlanmış bir baskı kampanyası aracılığıyla sistematik bir biçimde ezildiğini ileri sürmekte (Gaitan 1985) ve tezini doğrulamak için, başka araştırmalar tarafından da desteklenen kanıtlar sunmaktadır (Green 2003). Bu kanıtlara göre, Muhafazakar ve liberal partilerin oluşturduğu oligarşi, 1945 sonlarından başlayarak Gaitan taraftarlarına karşı sistematik bir şiddeti kışkırtmaya başlamış; çoğu zaman 1940'lı, '50'li yıllarda Kolombiya'yı kaplamış olan şiddet dalgasına damga vurduğu kabul edilen ve daha sonra çarpıtılarak Muhafazakar parti ile liberal parti taraftarları arasındaki çatışmalar olarak gösterilen bu olaylar sırasında onbinlerce Gaitancı öldürülmüştür. Ayrıca, eski Gaitancılar, bu olayların ardından ülkenin ovalık doğu bölgelerinde ortaya çıkan ve daha sonra FARC ve ELN gerilla hareketlerinin oluşumuna katkıda bulunan gerilla hareketinde önde gelen bir rol üstlenmişlerdir. Bundan ötürü, Gaitan hareketinin, hiçbir biçimde gösterilmek istendiği kadar amorf veya yönsüz ya da tümüyle

Gaitan'ın kişisel varlığına bağlı bir hareket olmadığı ileri sürülebilir; ne var ki hareket, yalnızca silahlı direniş için örgütlenmiş ve hazırlanmış olağanüstü iyi yapılanmış bir hareketin karşı koyabileceği ölçüde gaddar ve sistematik bir baskı kampanyası tarafından ezilmiştir.

Liderlerinin öldürülmesi karşısında hazırlıksız yakalanan Gaitancılar, bu olaya Bogota ve diğer şehirlerde kendiliğinden bir ayaklanma halini alan sokak gösterileriyle yanıt verdiler ve *'bogotazzo'*yu hedefsiz ve yönsüz bir kargaşa olarak gören hakim yorumların tersine, ayaklanmanın başında, önemli hükümet binalarına yönelik saldırılar düzenleyerek iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Ancak, bu amaçlarına ulaşmayı başaramadıklarının açığa çıkmasından sonradır ki, başkentteki ayaklanma yönünü kaybetti. Dahası bazı taşra kentlerinde, ayaklanma çok açık siyasal bir yönelim gösterdi; örneğin Magdalena nehri üzerindeki petrol limanı Barrancabermeja'da, yönetimi ele geçirdi ve yıkılmadan önce on gün boyunca kenti yöneten bir devrimci komün kurdu; benzer 'devrimci cuntalar' kısa süreliğine de olsa, Cali, Baranquilla, Caratgena, Ibague ve diğer kentlerde de ortaya çıktı (Sanchez 1985, 219). Neticede, halkçılıktan esinlenen bu hareketin, henüz ulusal bir örgütlenme aşamasına ulaşamadığı ve maruz kaldığı vahşice baskıya direnebilecek güce sahip olmadığı kabul edilse bile, sonradan bazı eleştirmenlerin göstermek istediği gibi amorf ve yönsüz bir kitle olmaktan da çok uzak olduğu söylenebilir.

Kolombiya örneği ile ilgili bu tartışma, halkçı hareketlerde lider ile kitle arasında ilişki konusuna ışık tutması açısından önemlidir: Bu, çoğu zaman gösterilmek istendiğinin tersine, hiçbir biçimde, cahil yığınların basit bir şekilde yönlendirilmesi olayı değildir. Kurulu düzen partilerinin iflas ettikleri noktada, liderin, kitlenin hoşnutsuzluğunu harekete geçirme ve ona bir hedef göstermedeki belirleyici rolüne karşın, hareket, ne basit bir biçimde lider tarafından yaratılır ne de liderin elindeki basit bir araçtır. Halk hareketinin özerk gelişimi ve liderle olan diyalektik ilişkisi üzerinde ısrar etmek büyük önem taşır. Birçok bakımdan, hareket, lideri yaratır. Halkın genel bir hoşnutsuzluğu ile birlikte ulusal koordinasyon ve

liderlikten yoksun, koordine edilmemiş bir seferberliğin söz konusu olduğu koşullarda, potansiyel bir lider –inançlı, yetenekli ve üzerine düşen rolü oynamaya hazır bir birey– ortaya çıkar ve halk tarafından kabul görür; o zaman halk, bu bireyi lider olarak benimser ve onu temsilcisi haline getirir. Ancak bunun olabilmesi için uygun koşulların varolması, yani bir yanda bir siyasal temsil krizinin bulunması, diğer yanda ise güçlü ama örgütsüz bir halk hareketinin bulunması gerekir. Eğer işçi sınıfı ya da daha geniş bir anlamda halkın çoğunluğu, kendisini temsil ettiğini düşündüğü sosyalist, komünist ya da başka türden bir partinin desteğiyle zaten örgütlenmişse, o zaman orada halkçı bir hareketin gelişmesi için uygun zemin kalmaz; muhtemelen bağımsız liderler ortaya çıkar; ama etkileri son derece sınırlı kalır. Yine, (yerleşik –*çev.*) kitle partileri zayıf olsa bile, eğer geniş ve özerk bir kitle seferberliği söz konusu değilse, ne kadar yetenekli olursa olsun, potansiyel lider, etkili bir hareket yaratmakta güçlük çekecektir.

Bu sonuncu durum, muhtemelen, 1930'lu yıllarda Brezilya'da yaşanan örneğe uymaktadır; burada, genellikle 'halkçı lider' sınıflandırması içinde ele alınan Getulio Vargas, 1930 yılında ilerici genç subayların (*tenentes*) ve orta sınıf reformcu hareketinin desteğiyle iktidara gelmişti. Vargas, önce 'geçici başkan', sonra 'seçilmiş başkan' ve nihayet 'diktatör' sıfatlarıyla 15 yıl boyunca iktidarda kalmış ve bu arada bazı ilerici reformları gerçekleştirmişti. Kitle desteği sınırlı ve pasifti, o nedenle 1945'te liberal anayasacı rejimin kurulması için devrildiğinde, kitlelerden önemli bir tepki gelmemişti. Ancak daha sonra, kendisi tarafından başlatılan sanayileşmenin gelişmesi sonucu, işçi sınıfı ve kentlerdeki halk kesimleri güçlenince, 1950 yılında halkın muhafazakar Başkan Dutra'ya (1945-50) duyduğu hoşnutsuzluk sayesinde, seçimlerde eskisinden çok daha büyük bir halk desteği sağlayarak yeniden iktidara geri dönebildi. Vargas, dört yıl süren bu ikinci iktidar döneminde, güçlü antiemperyalist ve işçi yanlısı önlemler isteyen kitle hareketinden yararlanarak (ve bu hareketi daha ileri götürerek), ülkeyi radikal ve halkçı bir tarzda yönetti. Bu tutum, Brezilya toprak sahipleri ve sanayicilerinin yoğun muhalefetine yol açtı ve sonunda Vargas'ın in-

tihar etmesine yol açan bir siyasal krize neden oldu. Vargas, intihar etmeden önce Brezilya halkına yazdığı dramatik mektupta, halkçı programının oligarşi ve emperyalizm tarafından sabote edildiğini yazıyordu. Bu örnekte, ilerici ama çelişik fikirler taşıyan bir kurulu düzen politikacısının, yönetimi altındaki halk hareketinin gelişmesi nedeniyle, (iktidarının -*çev.*) son döneminde gerçekten halkçı bir 'dava savunucusu' haline gelebildiğini görüyoruz. Başka bir deyişle, 1945 öncesinde, arkasında bir hareket olmayan (ya da etkisiz ve zayıf bir hareket olan) potansiyel halkçı Vargas, 1950'de, aradaki sürede gelişerek yeni bir düzeye yükselmiş olan halk hareketinin kendisini lider olarak benimsemesiyle, hem güçlenmiş hem de halk tarafından radikal önlemler almaya itilmiştir.

Arjantin örneğinde ve genellikle Latin Amerika halkçılığının sembolü olarak görülen, Juan Domingo Peron'un siyaset sahnesine çıkışında, yine temsil krizine yol açan özerk güçlü bir hareketin yükselişinin bu olayı önceleyiği açıkça görülmektedir. Arjantin, yirminci yüzyıl başlarında Latin Amerika'nın en güçlü işçi hareketini içinde barındırıyordu; ülke liberal-anayasacı bir gelişme süreci izlemesine karşın, orta sınıfı temsil eden Radikal Parti (1916-30 yılları arasında iktidardaydı) ve benzeri bir çizgi izleyen küçük burjuva Sosyalist Parti, işçi sınıfını etkin bir biçimde temsil etmeyi başaramadılar. 1930 sonrasında, baskıcı, asker güdümlü hükümetlerin yönetimi altında işçi hareketi anarşist konumdan sendikalist/otonomist bir pozisyona kaydı (içinde komünist bir azınlığı da barındırıyordu). 1940'ların başlarına gelindiğinde, bu hareket, herhangi bir parti tarafından etkin bir biçimde temsil edilmeksizin, artan bir militanlaşma ve siyasallaşma sergilemeye başlamıştı. İşte tam da bu koşullarda, Albay Peron, 1943 yılında iktidarı ele geçirmiş olan reformist cuntada Emek ve Toplumsal Refah Bakanlığı'na atandı; bu görevi sırasında bir dizi ilerici refah önlemi gerçekleştirerek ve iş anlaşmazlıklarındaki hakemlik yetkisini işçiler lehine kullanarak, kendisine bir halk desteği oluşturmayı başardı. Aynı zamanda, güçlü bir hitabet yeteneğine sahipti ve bu yeteneğini kullanarak, kitlesel gösterilerde oligarşiye karşı 'çulsuzlar'dan (descamisados) yana konuşmalar yapıyordu. Bu tutumu nedeniyle

bir süre sonra tutuklandı ve görevinden alındı; ama bunu hemen lehine yapılan büyük kitle gösterileri izledi. 17 Ocak 1945'te, bu gösteriler sayesinde dramatik bir tarzda göreve döndü ve dört ay sonra yapılan başkanlık seçimlerinde büyük bir zafer kazandı.

Hiç kuşkusuz, Peron'un, son tahlilde burjuvazi tarafından denetlenen reformist bir halkçı olduğu doğrudur; ama hareketine dikkatli bir bakış, bize halkçılığın dinamikleri hakkında çok şey anlatacaktır. Peron, şüphe yok ki, mevcut işçi hareketinin gücüne bir yanıt olarak sahneye çıkmıştı; niyeti, açıkça, hem Arjantin devletinin milliyetçi ve refahçı bir dönüşümünü gerçekleştirmek, hem de Arjantin'deki birçok patron ve askeri liderin komünizm tehdidi olarak gördüğü şeyden sakınmak için işçilerin desteğini kazanmaktı (Fayt 1967, 92). İktidarını sağlamlaştırır sağlamlaştırmaz ilk yaptığı iş, bağımsız militanları sendikalardan kovacak önlemler almak ve Emek Partisi'nin (*Partido Laborista*: 1945'te sendika aktivistleri tarafından Peron'u desteklemek amacıyla kendiliğindenci bir tarzda kurulmuş, bağımsız bir parti) kontrolünü tamamen eline geçirerek onu *'Adaletçi Parti'*ye dönüştürmek oldu (*Partido Justicialista*: aynı zamanda Peronist Parti olarak da bilinir); ancak, aldığı emek yanlısı önlemler ve yaptığı ateşleyici konuşmalarla gelişimine katkıda bulunduğu işçi hareketinin gücü öyle bir noktaya varmıştı ki, Peron'un kendisi de, birçok bakımdan hareketin tutsağı haline geldi:

"... Eğer Peronizm, işçilerin öz-kimliklerinin oluşumuna hayati bir katkıda bulunduysa, kendi adlarına işçiler de Peronizm üzerinde silinmesi mümkün olmayan izler bırakmışlardır... Gerçekte, 1946 sonrasında Peron'un çabalarının büyük bir bölümü, iktidarı ele geçirmek için harekete geçirdiği toplumsal gücü denetim altına almaya harcanmıştı." (Torre 1994, 108)

Kocasına sadık olmasına karşın, kocasınınkini aşma tehdidinde bulunan kendi karizmatik çekim gücünü oluşturmuş olan karısı Evita, ondan daha radikal olmakla (bu yargı doğru olabilir) ün yapmıştı ve daha sonraları *'Montenerolar'* (1970'li yılların radikal Peronist-Marksist gençliği), her şeyden çok Evita'nın anısına bağlı kaldı.

Peron'un 1955 yılında muhafazakar askerler tarafından devrilmesi, işçiler nezdindeki ününü kurtarmak açısından tam zamanında gerçekleşmiş bir eylemdi; uğradığı siyasal başarısızlığa karşın, 1973 yılında sürgünden bir kez daha başkan olarak döndüğünde (bir yıl sonra ölecekti) yarattığı akım, Arjantin işçi hareketinde hegemonyayı elinde bulundurmaya devam ediyordu (hâlâ da etmektedir). 1970'li yıllarda Peron'un etrafını sarmış olan yozlaşmış politikacıların ve bugün onun görüşlerini devam ettirme iddiasında bulunanların birçoğu, Arjantinli işçilerin (günümüzdeki otonom *piquitero* hareketinin militanlarının birçoğu da dahil olmak üzere), en iyi Evita tarafından temsil edilen orijinal 'Peronizm'in, ülkelerindeki devrimci halk iktidarı hareketinin gerçek ifadesi olduğu yolundaki inancını tüketmeyi bugün bile başaramamışlardır.

Peronizm ve özellikle de Peron'un 1943-46 yılları arasındaki yükseliş dönemi, bir kez daha, Laclau'nun söylem üzerine yaptığı vurguda kaybolma eğilimi taşıyan önemli bir noktayı çok iyi aydınlatmaktadır: popülist liderin karizmatik çekiciliği, yalnızca hitabet gücünden değil, aynı zamanda, liderlik kapasitesini ve niyetini gösteren belirleyici eylemlerinden kaynaklanır. 'Çulsuzlar' (*descamisados*) 1945 Ekim'inde, Peron'un serbest bırakılması talebiyle yürüyüşe geçtiklerinde, bunun tek nedeni Peron'un ateşleyici antioligarşik konuşmaları değildi; aynı zamanda Peron'un iki yıllık görev süresi boyunca yayınlamış olduğu birçok ilerici kararnameydi. Bu olayın bir benzeri 1936 yılında Meksika'da, işçiler ve köylüler, karşıdevrimin güçlü adamı Calles ile giriştiği mücadele sırasında Başkan Lazaro Cardenas'ı savunmak üzere sokağa çıktıklarında da yaşanmıştı: o olayda da esas neden, Cardenas'ın tarım reformuna girişmesi ve 1934 yılında iktidara geldiğinden bu yana yolsuzluklara karşı savaş açmış olmasıydı. 1945-48 arasındaki dönemde Kolombiya'da, halkın Gaitan ile özdeşleşmiş olmasının sebebi yalnızca oligarşiye karşı yapmış olduğu ateşli konuşmalar değildi: Gaitan, daha önceki yıllarda da işçileri ve köylüleri, önce mahkeme salonlarında, sonra milletvekili olarak ve daha sonra da senatör sıfatıyla hep savunmuştu. O nedenle, şu noktayı ısrarla

vurgulamalıyız: İlerici halkçılık, demagoji değildir: Ekvador'daki Bucaram, Brezilya'daki Collor ve Arjantin'deki Menem gibi sözde 'yeni halkçılar'ın, birinci kuşakta yer alan öncelleriyle kıyaslandığında son derece önemsiz kalmalarının nedeni budur. Menem'i Peron ile karşılaştırmak, III. Napolyon'u 'Büyük Napolyon' ile karşılaştırmak gibi bir şeydir (vakti zamanında öyle bir karşılaştırma üzerine Marx, *'Tarih gerçekten de kendini tekrar eder: ama ilkinde trajedi, ikincisinde komedi olarak'* demişti (Marx-Engels 1968, 97).

Bununla birlikte, halkçı bir lideri yaratan karizmanın oluşumunda bir diğer yön daha vardır: liderin kazandığı prestije katkıda bulunan, yalnızca yukarıda belirtilenlere benzer (Peron'un refah önlemleri, Cardenas'ın tarım reformu vb.) pratik önlemler değildir; bu prestij, tipik olarak, son derece üstün bir sembolik jest (bazen de birden fazla) veya kahramanca davranış olarak nitelenebilecek bir özellik sayesinde kazanılmalıdır: *"olağanüstü ya da alışılmamış bir eylem gerçekleştirmek, karizmatik liderlik ilişkisi oluşturan ögelerden biridir."* (De la Torre 1994, 45). Peron'un tutuklanmasının ardından 1945'te muzaffer bir şekilde iktidara dönüşü, Cardenas'ın Calles ve yardımcılarını 1936'da Meksika'dan sürüşü, Gaitan'ın 1928 yılında katledilen muz işçilerini savunması, Fidel'in Temmuz 1953'te Moncada kışlasına yapılan saldırı sırasındaki sergilediği liderlik, Chavez'in gerçekleştirdiği Şubat 1992 ayaklanması: bu olayların hepsi, söz konusu ülkelerde hızla sembolik bir statü kazanmış ve aktörlerinin etrafını saran karizmatik havaya belirleyici bir katkıda bulunmuşlardır.

En göze çarpıcı karizmatik liderlerin kariyerlerine bakıldığında, bu tür daha başka sembolik olayların da var olduğu görülür: Fidel örneğinde, bunlar, 1956 Kasım'ındaki Granma çıkarması, Sierra Maestra'da gerillaların hayatta kalması ve ardından gelen zafer, Domuzlar Körfezi istilasının bozguna uğratılması ve nihayet 1962 Ekim'indeki Füze Krizi'nin başarılı bir şekilde çözülmesidir. Hiç kuşkusuz, bütün bu olaylarda Fidel, diğer devrimci yoldaşları ile birlikteydi ve son iki olayda baş aktör, bir bütün olarak Küba halkının kendisiydi (Maria del Pilar Diaz Castanon'un 'kolektif aktör' olarak tanımladığı şey: 'Anavatan-Ulus-Devrim' birliği);

ama bu bile, yalnızca Fidel'in ne kadar Küba halkını simgeler hale gelmiş olduğunun altını çizmektedir. Benzer bir biçimde, Chavez örneğinde de, 1992 Şubat ayaklanması 1998 Aralık'ındaki seçim zaferi, Nisan 2002 darbesinin bozguna uğratılması, 2002 Aralık-2003 Şubat döneminde gerçekleştirilen *'paro'*nun (patronların genel grev/lokavtı *-çev.*) başarısız kılınması ve 2004 Ağustos'unda kendisini görevden almak amacıyla muhalefetin dayattığı referandumda kazandığı zafer: burada da, Venezüella halkı, Chavez'le yoğun bir ortak-yaşam (symbiosis) ilişkisi içinde her zamankinden daha aktif bir biçimde baş aktörlüğü üstlenmişti.

HAREKETİN ÜRÜNÜ OLARAK LİDER

Bu noktada, halk hareketinin özerkliği ve onun liderle ilişkisi sorununa dönmek zorundayız. Burada temel bir mesele, kolektif kimliğin oluşum sürecidir: 'halk', basit olarak, sabit, objektif bir toplumsal kategori değildir; daha çok, E.P. Thompson'un sınıf ve sınıf bilincine ilişkin olarak söylediği gibi, *'vuku bulan'*, üstelik özgül bir bağlamda, büyük bir halk grubu, 'uzlaşmaz karşıtı' olarak gördüğü bir başka gruba karşı kendi içlerinde bir özdeşlik hissetmeye başladığında vuku bulan bir şeydir (Thompson 1966, 11-12). Bu özdeşlik, kısmen ortak eylemler ve deneyimler -grevler, gösteriler, polis ya da asker baskısına verilen kolektif bir yanıt- aracılığıyla; kısmen de, bu tür direniş eylemlerini örgütlemeye yardım eden bir parti ya da hareket aracılığıyla oluşturulur. Süreç, halkı bir araya gelmeye ve harekete geçmeye çağıran (Laclau'nun deyimiyle, onlara 'belirli bir biçimde hitap ederek', ortak bir varlık oluşturmalarına yardımcı olan) bir lider tarafından daha ileri bir aşamaya taşınır. Jean Grugel'in dediği gibi, 'halk' basit bir toplumsal kategori değil, kendilerini ortak bir evrenin parçaları olarak hissetmelerini sağlayan bir deneyimi paylaşan bir grup insandır: *"Halkın bir parçası olma bilinci, sabit (bir durum -çev.) değildir; kriz ve siyasal kopuş dönemlerinde güç kazanır..."* (Grugel 1994, 201). Nasıl işçi sınıfı burjuvaziye olan karşıtlığı içinde *'kendisi için sınıf'* haline geliyorsa, halk da 'oligarşiye' ve emperyalizme karşıt-

lığı içinde bilinçli bir varlık haline gelir. Ama her iki örnekte de, kolektif bir özne olarak şekillenme, üst düzeyde siyasal bir eylem ya da süreçtir ve bu süreçte liderlik asli bir ögedir.

Kolektif öznenin şekillenme sürecinde liderin hitabet yeteneği kesinlikle çok güçlü bir rol oynar. İşçilerin, köylülerin, yoksulların, bir kenara itilmişlerin atomize olmuş kitlesi, kendilerine 'halk', 'yoksullar', 'çulsuzlar' olarak hitap edildiğinde ya da zenginlere, oligarşiye, *'escualidolara'* (pisliklere) karşı birlikte hareket etmeye çağrıldıklarında, üzerlerindeki baskının ve çıkarlarının ortak oluşunun bilincine varır. Onlara yalnızca çağrıda bulunmakla yetinmeyen, ama onlar gibi olan ve davranan bir liderin ortaya çıkışı, atomize olmuş bu kitleye önceden asla sahip olmadığı ortak bir ses kazandırır. Ama burada bir kez daha, Laclau'nun koyduğu sınırların ötesine geçmek gerekmektedir: halkı ortak bir varlık olarak oluşturan şey yalnızca liderin halkı hitabet (interpellation) yoluyla şekillendirmesi değildir. Pratik ve sembolik eylemlerin önemi hakkında söylemiş olduğumuz şeylerden ayrı olarak, söylem analizi düzleminde bile, Laclau'nun gözden kaçırdığı önemli bir faktör daha vardır: Carlo de la Torre'nin işaret ettiği gibi, herhangi bir anda, bir dizi siyasal söylem rekabet halindedir ve (bundan ötürü *-çev.*) yalnızca verili bir söylemin üretildiği koşulları değil, onun dolaşıma girdiği (circulation) ve kabullenildiği koşulları da dikkate almak gerekmektedir (De la Torre 1994, 47). Söylemin kabul görme koşulları da, her şeyden çok dinleyicinin yatkınlığı ile belirlenir; bir başka deyişle, liderin hitap ettiği halk sınıflarının örtülü bilinci tarafından.

Bundan çıkan sonuç şudur: Lider fırtına gibi sahneye çıktığı andan itibaren, onun hitap ettiği kitleler, artık hiçbir biçimde atomize, dağınık ya da pasif bir kitle değildir. Cahil ve kolayca aldatılan sürüyü ayağa kaldıran teatral hatip konusundaki yaygın inanç, tümüyle bir karikatürden ibarettir; gerçekte, hemen tüm olaylarda, halk, zaten oldukça üst düzeyde seferber olmuş durumdadır ve devrimci bir güç haline gelmek için yalnızca etkin bir liderliğin eksikliğini duyan örtük kolektif bir bilince sahip bulunmaktadır. Peron Arjantin'de sahneye çıktığında, işçi sınıfı öylesine seferber

edilmiş bir haldeydi ki, oligarşinin daha muhafazakar üyeleri korkuya kapılmışlardı bile –önde gelen generallerden birinin, 1943 1 Mayıs'ında toplanan yığınları gördüğünde, *'ellerinde kızıl bayraklar, yumrukları havaya kalkmış, hep bir ağızdan Enternasyonali söyleyen bu dev kalabalık, Cumhuriyet için gerçekten trajik günlerin habercisidir'* dediği söylenir (Fayt 1967, 92). Ve o 'kalabalık', mevcut tüm partileri reddeden egemen sendikalist ideolojileri tarafından ifade edilen, bağımsız sınıf çıkarlarına ilişkin güçlü bir duyguya sahip bulunuyordu: eksikliği duyulan tek şey siyasal liderlikti; onu da Peron sağladı. Benzer bir biçimde Küba'da, halk, *'Otantik'*lerin işbaşında bulunduğu dönemin (1944-52) ve Batista'nın tiranlık döneminin yozlaşmış politikacılarına karşı duyduğu nefreti zaten göstermişti; liderlik, Fidel ve M-26-7 tarafından sağlandığında, desteklerini gizlilik koşullarında yürütülen mücadeleye verdikleri destek ve hepsinden çok 1959'daki zafer sonrasında yaptıkları dev kitle toplantılarıyla ortaya koydular. Venezüella'da Caracas'ın ve diğer kentlerin gecekondu mahallelerinde (cerros) yaşayan halk, 1989 Şubat'ındaki *'caracazo'* olaylarında mücadeleye ne kadar hazır olduğunu çok açık bir biçimde ortaya koymuştu; Chavez ve MBR-200'ün üç yıl sonra gerçekleştirdikleri ayaklanma ile yaptıkları tek şey, eksikliği duyulan rehberliği sağlamaktı. Her üç olayda –ve radikal halkçılık olgusunun ortaya çıktığı diğer olaylarda– ayaklanma bayrağını alıp ortaya çıkan ve halkın adeta feryat ederek aradığı yönelimi sunan cesur ve karizmatik liderlerin yolunu açan şey, sol-kanat ve sözde devrimci partilerin üzüntü verici başarısızlığı olmuştur. Görmüş olduğumuz gibi Peron örneğinde, liderlik son derece yetersizdi ve *'caudillo'* (askeri şef) lambadan çıkan cini geldiği yere geri göndermek için elinden geleni yapmıştı (yalnızca sınırlı bir başarıyla); ancak hareket, o ve Evita olmadan da, sonunda bir yanda 'Maoist ve Troçkist Peronizm', diğer yanda 'Faşist Peronizm' paradoksuna yol açacak şekilde varlığını sürdürmeye devam etti.

Bu çözümleme, şunu açıkça ortaya koymaktadır: lider, ne ölçüde çekici bir kişiliğe ve ne ölçüde yüksek iletişim kapasitesine sahip olursa olsun, son aşamada yapabileceği tek şey, halkı gitmeye hazır olduğu yere götürmektir. Bu, lider ile kitle arasındaki di-

yalektiğin dinamik ivmesinin, hareketi, iki tarafın da başlangıçta öngörmediği bir yere götürebilme olasılığını dışlamaz. Ama varılacak menziller yine de (en azından olasılık olarak) varolan sosyal yapıda ve orijinal hareketin daha başından sahip olduğu kültürel mirasta örtük olarak bulunmaktadır. Bu nedenle Küba'da, Küba burjuvazisinin (ABD emperyalizmine *-çev.*) aşırı bağımlılığı, köylülüğün büyük çoğunluğunun aşırı proleterleşmesi ve Kapcia'nın çözümlediği Kübalılara özgü radikal eşitlikçi ve antiemperyalist tavır: bunların hepsi, ne Fidel ve M-26-7 ne de 1960 öncesinde halk kitlelerinin bilinci tarafından en başından itibaren öngörülmüş olmasa da, hareketi sosyalist yönde evrime hazırlamıştır. Bunun aksine, Arjantin'de, burjuvazinin çok daha güçlü olması; 1930'lu-'40'lı yıllarda zayıflayan İngiliz emperyalizminin pençelerinden kurtulmuş ama ABD emperyalizmi tarafından henüz tam anlamıyla egemenlik altına alınamamış olmasından kaynaklanan göreli özerkliği; buna eklemlenen ve halk sınıflarının önemli kesimlerini Avrupa'nın faşist ve korporatist fikirleri karşısında savunmasız bırakan çok çelişkili kültürel/ideolojik miras; bunların tümü, burjuvazinin Peron tarafından temsil edilen reformist bir kesiminin, halk hareketinin devrimci potansiyeli üzerinde denetim kurmasını, daha sonra da bu potansiyeli sınırlayarak tahrip etmesini kolaylaştırmıştır.

'Halkçılık/popülizm' sözcüğünün yarattığı olumsuz izlenim ve hem bilimadamları hem de aktivistler arasında sahip olduğu kötü şöhret göz önüne alındığında, şu ana kadar 'devrimci' ya da 'ilerici' halkçılık olarak tanımlamış olduğum olguya ilişkin olarak bu sözcüğün kullanılmasından kaçınılması gerektiği ileri sürülebilir. Terimin kullanım alanı o zaman, Peron ya da Vargas gibi reformist ya da burjuva liderler ile, Menem, Collor ya da Bucaram gibi oportünist demagoglarla sınırlanabilir; Fidel ya da Chavez gibi gerçek devrimci liderler o takdirde halk temsilcileri ya da *'caudillo'*lar olarak adlandırılabilir. Bu tür bazı terimler, her ne kadar liderlerin kendileri bundan pek hoşlanmasalar da, gerçekten kullanılmak zorunda kalınabiliyor; çünkü onların liderlik konusundaki istisnai rolleri, hem analitik nedenlerden ötürü hem de devrimci stratejiye ilişkin siya-

sal bir öngörü kazanmak için tanımlanmak zorundadır. Simon Bolivar, bağımsızlık döneminde son derece popüler bir *'caudillo'*ydu; on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yaşayan ve Chavez'in her zaman saygıyla söz ettiği Venezüellalı liberal lider Ezequiel Zamora da kendi döneminin sevilen bir *'caudillo'*suydu. Bu nedenle Chavez'i, onların meşru halefi ve çağdaş Venezüella'nın popüler *'caudillo'*su olarak tanımlamak mantıki görünüyor. Bununla birlikte, açık olarak görülmesi gereken şey, lider ve halk hareketi arasındaki yakın 'ortak yaşam' (symbiosis) ve liderin birçok bakımdan hareketin bir ürünü olduğu gerçeğidir. Bu, halkın kendisini kurtaracak bir 'mesih' araması sorunu değil –birçok aktivist tarafından haklı olarak reddedilen bir kavram– halk hareketinin ihtiyaç ve taleplerine cevap verebilecek gerçek bir liderin ortaya çıkması sorunudur.

Bu bağlamda, ilk aşamada ele aldığımız, örneğin Peron, Vargas, Cardenas ve Gaitan gibi klasik halkçı liderlere, bu gözle bir kere daha bakmak gerekiyor. Bu liderler ve yönettikleri hareketler, inkâr edilemez biçimde halkçı/popülist özellikler taşısalar da, bunların başarıları ve önemleri demagojik yeni-halkçılarınkini kat kat aşmaktadır. Muhakkak ki burada karşımıza çıkan şey, onların halkçılığı aşma sürecine girerek gerçek devrimci halk liderleri haline gelmeye başlamış olmalarıdır –her ne kadar zamanlarının koşulları bu dönüşümü tamamlamalarına izin vermemişse de. Daha sonraları, Küba'da ve Venezüella'da, başından beri ilerici halkçı özellikler taşıyan hareketler ve liderleri, muazzam sonuçlar doğuran bu dönüşümü tamamlamayı başarabilmişlerdir. Olgunun, bu kadar karmaşa yaratan çelişkili (paradoxical) doğasını anlamanın anahtarı da bu noktadır: ilerici halkçılık, devrimci bir halk hareketine evrilme ve dönüşme potansiyeline sahiptir, bu potansiyel, bireysel lider için de (hiç kuşkusuz kişisel kökenine ve özelliklerine bağlı olarak), söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında, Fidel Castro ve Küba devrimi, başlangıçta ilerici, halkçı özellikler taşırken, artık halkçılık sınırlarını aşmış, popüler bir 'caudillo' ya da 'halk temsilcisi' tarafından yönetilen gerçek bir toplumsal devrime dönüşmüştür. Venezüella ve Chavez de, benzer bir dönüşümü geçirme süreci içindedirler. Bununla birlikte, tıpkı Fidel'in komünizm

suçlamalarını onca zaman reddettikten sonra sonunda, *'Evet, bu sosyalist bir devrimdir; ben de Marksist-Leninistim'* demesi gibi ve yine tıpkı Peron'un, 1945 Temmuz'unda oligarşinin bir sözcüsü tarafından komünist eğilimler taşımakla suçlandığında, *'Devamlı iftiralara maruz kaldık; devamlı aşağılandık; ama bu bizim için bir onurdur, çünkü bu suçlamalara maruz kalmamızın nedeni davaların en asiline sahip çıkmamız, sıradan insanları, bu ülkenin büyümesi için her gün alınlarının terini akıtan insanları savunmamızdır'* demesi gibi (aktaran Fayt 1967, 109-11); (günümüz -*çev.*) devrimci liderlerinin de, kendilerini sürekli 'halkçı/popülist' olmakla suçlayan karşıdevrimciler ve dogmatik Marksistlerin karşısına geçip, *'Evet, halkçıyız; ne olmuş yani!'* demelerinin vaktinin gelip gelmediğini insan merak ediyor doğrusu. Brezilyalı Emir Sader'in, neoliberallerin halkçılığı suçlarken nasıl 'felçli' hale geldikleri ile ilgili şu yorumu, onun da, bu konuda tıpkı benim gibi düşündüğünü ortaya koymaktadır:

"Bunlar, 'karizmatik lidere övgüler düzülmesinden' söz ederken neye gönderme yapıyorlar? Halkçı liderlerin; halkı birleştiren, onların ihtiyaçlarını siyasal bir harekete dönüştüren liderlerin ortaya çıkması karşısında kapıldıkları panik duygusuna... Onların istediği şey, şeytani medyalarının etkisi aracılığıyla, halkı bölünmüş ve gaddarca sömürü koşullarına pasif bir biçimde boyun eğmiş vaziyette tutmaktır. Onların ihtiyaç duyduğu şey, halkın siyasetten uzak kalması ve toplumu egemen çıkarlar adına yöneten profesyonel politikacılara güvenmeye devam etmesidir..." (Sader 2005)

Klasik bir yazarın sözlerini uyarlarsak: *'Günümüzde bir hayalet, dünyanın uykusunu kaçırıyor: halkçılık hayaleti...'**

Bununla birlikte analitik tanımlama açısından, burada üzerinde durulması gereken önemli son bir nokta daha vardır. Paul Cammack, şu ilginç görüşü savunmaktadır: eğer, halkçılık, kendisinin ileri sürdüğü gibi, hegemonik krizler bağlamında ortaya çıkıyorsa ve yarattığı potansiyel devrimci sonuçlarla bu krizi genişleterek de-

* Yazar, Marx'ın 1848 yılında kaleme aldığı 'Komünist Partisi Manifestosu'nun (Komünist Manifesto) ilk cümlesine atıfta bulunuyor: 'Bir hayalet, Avrupa'nın uykusunu kaçırıyor: Komünizm hayaleti...'

rinleştiriyorsa, o takdirde halkçı bir rejimin başarısı, yeni bir siyasal sistemin ebesi gibi hareket ederek krize bir çözüm getirmesine bağlıdır: "*konjonktürel bir krizin yansıması olarak kısa bir dönemi kapsayan 'halkçı hareket'in kaderi, 'temel bir proje'ye dönüşme konusundaki yeteneğine, yeni kurumsal bir düzen yaratıp yaratamayacağına bağlıdır*" (Cammack 2000, 152). Küba'da 1961-65 yılları arasında olan tam da budur ve denebilir ki, Küba sosyalizminin sağlamlaşması ve kurumlaşması ile birlikte süreç devrimci-halkçı özelliklerini yitirmiştir. Yine alternatif olarak denebilir ki, karizmatik 'halk temsilcisi' (tribune) olarak Fidel'in başında bulunduğu halk hareketi, içteki ve dıştaki muhaliflerini silip süpürerek, sosyalist formda kurumlaşmıştır.

Cammack, halkçı hareketin, 'temel bir proje'ye dönüşememesi durumunda, ya anlamsızlaşarak çökeceğini ya da 'neoliberalizme dönüşeceği'ni varsaymaktadır (burada, yakın zamanların neo-popülizmini düşünmektedir, ama neoliberalizm kavramını önceleyen daha önceki bir çağa atıfla bu varsayımı 'statükoya dönmek' olarak da ifade edebiliriz). Peronizmin başına gelen de bundan başka bir şey değildir: 1943-49 yılları arasındaki çarpıcı ilerlemelerden sonra, Peron'un rejimi 'anlamsızlaşarak çökme sürecine' girmiştir; 1955 yılında muhafazakar askerler tarafından kolayca yıkılabilmesinin sebebi de budur. Meksika'daki Cardenas rejimi ise, Latin Amerika'da halkçı bir rejimin başarılı bir biçimde sosyalist olmayan 'temel bir proje'ye dönüşmesinin belki de en iyi örneğini sunmaktadır: Korporatist (lonca zihniyetli) PRI rejiminin, çoğu zaman 1929 yılında resmi partinin (bir başka isim altında) kurulmasına kadar uzatılan istikrarı, gerçekte, kronik bir istikrarsızlık dönemiyle sona ermiş bulunan 1934-40 yılları arasındaki Cardenas rejiminin temel halkçı reformlarından kaynaklanmıştır. Ama Meksika çözümü, içinde yaşadığımız çağdan çok farklı bir çağda gerçekleşmiştir ve günümüz dünyasında 'ulusal korporatist' bir 'temel bir proje'nin geçerliliği oldukça kuşku götürür. 'Yeni halkçılıklar'ı tartışırken, Cammack, bunların doğuracağı yegâne olumlu makul sonucun *'radikalleşmek ve gerçekten sosyalist bir proje haline dönüşmek'* olduğunu öne sürmektedir (Cammack

2000, 157-8). Daha önce belirttiğim gibi, sözü edilen 'yeni-halkçı' rejimlerin –Bucaram, Menem, Collar ve Fujimori'ninkilerin– büyük bir bölümü açısından bu hiç de makul bir öneri değildir (bunların hepsinin dönemlerini kapattığı düşünülürse, 'değildi' demek daha doğru olur). Bu rejimlerin hiçbiri devrimci potansiyel taşıyan hareketlere dayanmıyordu ve ideolojik yönelimleri itibariyle, her bir örnekte, 'demokratik-popüler' söylemler, burjuva ve otoriter özellikler taşıyan söylemlerle iç içe bulunuyordu. Bunun günümüzdeki tek istisnası, kuşkusuz Chavez'dir ve belirttiğimiz gibi, hem Chavez'in kendisi hem de hareketi, kimi zaman yapılan yüzeysel benzetmelere karşın, yukarıda belirtilen diğer örneklerden ışık yıllarınca uzaktır. Venezüella'daki Bolivarcı devrim, hâlâ büyük ölçüde dinamik ve bitmemiş bir süreç olmakla birlikte, halihazırda Chavez'in söyleminde uyumlu 'temel bir projenin', 2004 Aralık ayından beri sözünü ettiği *'yirmi birinci yüzyıl sosyalizmi'*nin doğuşunu görebiliriz. Bu, popülist özelliklere sahip bir hareketin devrimci olabileceği şeklindeki analizimizi bir kez daha doğrulamaktadır; ama yalnızca, hareketin toplumsal temeli ezilen sınıfların özerk hareketine dayandığı ve lideri –sınıfsal kökeni itibariyle değil, kültürel/ideolojik kimliği ve siyasal pratiği itibariyle– bu hareketin gerçek bir temsilcisi olduğu takdirde.

Peki, bütün bu söylediklerimiz, siyasal örgütlenme ve strateji açısından ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? Açıktır ki diğer ülkelerdeki sosyalistler ve ilericiler, oturup karizmatik bir liderin ortaya çıkmasını bekleyemezler. Yine yukarıdaki analizlerden de açıkça görülmüş olmalıdır ki, karizmatik liderlik, halk hareketinden tecrit edilmiş bir ortamda doğamaz; gerçekte, birçok bakımdan, hareket kendi liderini yaratır. Keza, eğer halk hareketini layıkıyla temsil eden örgütlü bir siyasal yapı (parti ya da hareket) mevcut ise (örneğin –en azından başlangıçta– Nikaragua'daki Sandinistler örneğinde olduğu gibi), böylesi istisnai bir liderlik daha az gerekli hale gelebilir. Birçok örnekte sorun, kesinlikle, ilerici siyasal partilerin bürokratik, sekter ya da dogmatik –ya da bunların tümünün bir karışımı– hale gelerek, uygun bir liderlik ve temsil sağlama imkânını yitirmiş olmalarıdır.

O zaman -karizmatik lider bir yana- çözümlediğimiz hareketlerin temel özellikleri nelerdir? Herşeyden önce, hepsinin, köklerini sağlam bir biçimde halk kültürü içine daldırmış olmalarıdır. Soyut ilkelere ve bürokratik örgütsel yapılara dayalı partiler, kendilerini popüler kültürel pratiklere ve geleneklere bağlamadıkları ve bu kültürü ifade etmedikleri sürece, asla tutkulu bir bağlılık yaratamazlar. İkincisi, bu partiler hem siyasal pratikleri hem de içsel yapıları itibariyle demokratik olmalıdırlar -kelimenin liberal, elitist anlamında değil, gerçek, popüler anlamında. Üçüncü olarak, ideolojik anlamda çoğulcu olmalıdırlar (her ne kadar bu çoğulculuk, halkın çıkarlarına sağlam bir bağımlılık temelinde belirlenen sınırlara sahip olsa da) ve halkın sınıf çıkarlarına açıkça zıt olanlar dışında (ırkçılık ve emperyalizm gibi) tüm düşüncelerin tartışılmasına izin vermeli, bundan da öte bu tür tartışmaları teşvik etmelidirler. Ve son olarak da, seçimlere ve taktik anlaşmalara katılmalarını mümkün kılacak esnekliği korurken, temel değişime yönelik (ve nihai aşamada devrimci) amaçlarına sıkı sıkıya bağlı kalmalıdırlar. Gerçekten de bunların çoğu, birçok ülkede küreselleşme karşıtı hareket ve özerk toplumsal hareketler tarafından sergilenmiş özelliklerdir; ancak, bu hareketlerde genellikle eksik kalan -ve bir o kadar hayati öneme sahip olan- bir özellik daha vardır: iktidara gelebilmek ve (bunun için gerekli olan -*çev.*) liderlik ihtiyacını kabul etmek; bu olmadığı sürece dağılma ve hayal kırıklığı kaçınılmazdır. Tarık Ali'nin geçenlerde, Venezüella'da dile getirdiği gibi, *'dünyayı, iktidarı ele geçirerek değiştirmeliyiz'*. Bu tavır, Halloway'ın içinde yaşadığı hayal alemine tamamen zıt, ama bir başka hayalcinin -hayalleri siyasal praksisin içine sağlamca demir atmış birinin, Hugo Chavez'in- ortaya koyduğu örneğe tamamen uygun bir tutumdur. Liderlik, halk hareketine sıkı sıkıya bağlı, hatta hareketin nihai siyasal ifadesi olmalıdır, ama eğer hareketin kazanımlarına süreklilik kazandırılacaksa, liderlik ve iktidarın ele geçirilmesi, kesinlikle en önemli mesele olarak kalacaktır.

8

İleriye Giden Yol: Demokrasi, Halkçı İktidar ve Devrim

Sol, 1989 yılından bu yana bir krizin içindedir, ama artık inisiyatifi yeniden ele almanın zamanı gelmiştir. Şu anda kriz içinde debelenen, Batı'nın yeni-emperyalizmi ve yeni-liberalizmidir: Batıda kapitalizm ve savaş karşıtı hareketlerin kitleselleştiği, Irak ve Filistin'de direnişlerin yeniden canlandığı ve hepsinden öte, başta Venezüella'daki Bolivarcı devrim olmak üzere, tüm Latin Amerika'da halk hareketlerinin açık bir siyasal gündemle yeniden sahneye çıktığı koşullarda, ileri giden yol, sonunda giderek netleşmektedir. *'21. Yüzyıl Sosyalizmi'* birçok bakımdan öncellerinden farklı olacak ve önceki ortodoksinin tersine, kesin belirlenmiş formüller sunmayacaktır; ama öncekinden daha yaratıcı, daha dinamik ve son aşamada daha esnek olma vaadinde bulunmaktadır.

Küba devriminin yaşamını sürdürmesi ve orijinal karakteri –ki, yaklaşık otuz yıllık Sovyet etkisinin neden olduğu aşırı bozulmadan sonra şimdi yeniden o orijinal karakterine dönmeye çalışmaktadır– kararlı liderliğe sahip devrimci bir halkın emperyalizme direnme konusundaki olağanüstü kapasitesini gösteren bir umut ışığıdır (her ne kadar bu ülkenin sosyalist sistemi, küreselleşmenin yeni koşullarına kendini uydurmanın doğum sancılarını çekse ve halk iktidarının kurumlarını daha demokratikleştirme ihtiyacı içinde olsa da). Yine aynı ölçüde esin verici bir diğer örnek, Chavez'in başkan seçilmesini izleyen yedi yıldır ilerlemesini kesintisiz sürdüren ve bu süreçte katılımcı demokrasisi, *'içsel*

gelişme'si ve şimdi de *'21. yüzyıl sosyalizmi'* ile dikkatleri üzerine çeken, sürpriz bir biçimde ortaya çıkmış Venezüella'daki Bolivarcı devrim örneğidir. Her ne kadar hem Kübalılar hem de Venezüellalılar, devrimlerinin kopyalanamayacağı konusunda en başta kendileri ısrarcı olsalar da, bu örnekler Latin Amerika'daki diğer ülkeler için bir esin kaynağı oluşturmakta ve özellikle Venezüella, kıtanın başka bölgelerinde de etkisini şimdiden göstermiş olan yeni bir siyasal eylem ve toplumsal/ekonomik örgütlenme modeli sunmaktadır. Başarılı bir devrim, yıkıcı bir emsal oluşturur, zaten Washington'un düşmanlığının en önemli (petrolden bile önemli) sebebi budur.

Avrupa'da yaşayan bizler için, bütün bunlar, ne kadar ilham verici olsa da çok uzakta cereyan eden olaylar olarak görünebilir. Ama eğer İspanya'daki Zapatero hükümeti, Venezüella'yı, ticari anlaşmalar yaparak (silah satış anlaşmaları dahil) destekliyor ve Fransız muhafazakar hükümeti bile Chavez'in çok kutuplu uluslararası bir düzen oluşturma yönündeki inisiyatifini olumlu karşılıyorsa, o zaman bu olup bitenlerin Avrupa'yı da yakından ilgilendirdiği açıktır. Burada İngiltere'de, sendikacılar, ne kadar egzotik görünürse görünsün, bu olayın Sovyet Bloku'nun çöküşünden ve gerçekte Sandinistlerin Nikaragua'da iktidara gelişlerinden bu yana sosyalizmi kurma yolunda ilk yeni girişimi oluşturduğunu fark etmeye başlamışlardır; Sendikalar Genel Kurulu, Venezüella'yı destekleyen bir karar almıştır ve üst düzey bir delegasyonu 2005 Kasım'ında Venezüella'ya göndermiştir. Dahası, tüm Latin Amerika'da Sol'un ve halk güçlerinin kazandığı başarılar, Pinochet, Thatcher ve Reagan'la başlayan global sağ-kanat dalganın nihayet geri çekilmeye başladığını göstermektedir.

Şu ana kadar Avrupa'da değişim işaretleri, fazla güçlü olmamakla birlikte, mevcuttur. 2003 başındaki Irak savaşına kadar yükselişini sürdüren savaş-karşıtı hareketle bütünleşmiş küreselleşme-karşıtı hareket, gerçekten de ABD'nin Avrupa'daki üç temel müttefiki olan İngiltere, İspanya ve İtalya'da kitlesel bir karakter kazanmıştır. Her ne kadar bu hareket savaş öncesinde zirveye ulaştıktan sonra kaçınılmaz olarak belirli bir gerileme içine girmişse

de, gücünü korumaktadır ve halen birkaç ülkede siyaset üzerinde güçlü bir etki yapmaktadır. Amacımız açısından daha önemlisi, yeni bir Sol, hem parlamenter hem de parlamento dışı taktiklerle oluşmaya başlamıştır. İtalya'da *Rifondazione Comunista (Komünist Yeniden Kuruluş Hareketi)* seçimlerde aldığı yüzde 6 ile 8 arasındaki oyla sağlam bir temel oluşturmuştur ve genel anlamda komünist mirasa sahip çıkarken, içinde barındırdığı üç farklı eğilimle çoğulcu ve demokratik bir yapı sergilemektedir. Portekiz'de üç antikapitalist partinin oluşturduğu Sol blok, katıldığı son üç seçimin ilkinde bir olan sandalye sayısını önce üçe, sonra sekize çıkarmıştır. Almanya'da yeni Sol parti beklenmeyen bir çıkışla oyların yüzde 8.7'sini almıştır. İngiltere 'de *Respect*', seçimlerde sandalye kazanarak ve diğer üç seçimde ikinci gelerek, Yeşil Parti'nin büyümesi ile birlikte, son 50 yılda İşçi Partisi solunda kalan partiler açısından en iyi performansı ortaya koymuştur.

Bu partilerin hiçbiri, kendi başlarına bu ülkeleri devrimcileştirmek için yeterli değildir, ama yine de, açık siyasal bir perspektife sahip, yeni, dinamik ve bağımsız halk hareketlerinin gelişmesi için bir temel oluşturabilirler. Hiç kuşkusuz, Avrupa'da aşırı-Sağ da kitleleri seferber etmektedir ve ileri giden yol, Latin Amerika'dakinden çok daha az belirgindir; ama on yıllardır ilk kez antikapitalist Sol, bir kitle temeli ve açık bir siyasal yönelim kazanmaya başlamıştır. Kıta çapında durgunluğun ve işsizliğin yayılması ve işçi haklarının korkunç bir baskı altına alındığı koşullarda tümüyle spekülatif hizmet ekonomisine dayanan İngiltere'deki ekonomik gelişmenin sonuna gelindiğini düşündüren işaretlerin artması, neoliberalizmin krizini giderek daha gözle görülür hale getirmektedir. İngiltere'de seçimlerde oy kullanma oranındaki rekor düşüşler, İngiltere ve Almanya'nın da içlerinde bulunduğu bazı ülkelerde egemen partilerin oy oranlarındaki azalma, Fransa'nın mültecilerin oturduğu banliyölerdeki patlamalarla sarsılması, liberal yerleşik düzenin içine girdiği siyasal krizin ekonomik kriz-

* İngiltere'de sol örgütler tarafından kurulan sosyalist ve çoğulcu bir koalisyon. *-çev.*

den daha az keskin olmadığını göstermektedir. Bu nedenle yeni Sol partilerin sorumluluğu her zamankinden daha büyüktür: bu partiler geçmişin hatalarını tekrarlamamalı; demokratik halk iktidarına ilişkin yeni politikaların nasıl geliştirileceği konusunda toplumsal hareketlerden ve Latin Amerika'daki örneklerden (bağlamsal farklılıkları unutmadan) ders almalıdırlar.

Yalnızca Küba ve Venezüella örneklerinden değil; aynı zamanda Şili, Nikaragua, Portekiz, hatta Brezilya ve benzeri ülkelerden çıkarılacak dersler, bu ülkelerle olan muazzam kültürel, toplumsal ve ekonomik farklılıklara rağmen hepimizi ilgilendirmektedir.

Bu derslerden birincisi, demokrasiye ilişkin olanıdır: herhangi yeni bir parti ya da hareket, demokratik olmalı ve toplumda demokrasi için mücadele etmelidir; bu mücadele, yalnızca alışılmış liberal anlamda değil, esas olarak kitlelerin aktör rolünü üstlendiği bir demokrasi için, başka bir deyişle, yalnızca devletin resmi kurumları düzeyinde değil, başta işyerleri olmak üzere toplumsal faaliyetin her alanında alınacak kararlara doğrudan halk katılımı için yürütülmelidir. Bu nedenle, *demokrasi bayrağını liberal elitin elinden almak* ve çoğulcu seçimlerin demokrasinin yalnızca bir biçimi -çok sınırlı bir biçimi- olduğu üzerinde ısrar etmek çok önemlidir.

İkinci ders, birliğe ilişkindir: işçi sınıfı ya da halk hareketlerinin herhangi bir ifadesi (olan tüm oluşumlar -*çev.*), eylemde birlik için çaba harcamalıdır; bu çaba, oybirliği ya da tekdüzelik yaratmaya değil, bir bütün olarak halk kesimleri yararına siyasal eylem içine girmiş bulunan geniş bir hareketin etkin birliğini sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu nedenle siyasal partiler, kendi sınırlılıklarını kabul etmelidir: partilerin siyasal tartışma, kitleleri seferber etme ve seçimlere katılma anlamında oynayacakları bir rol vardır, ama hareketin siyasi ifadesini ve temsilini tekellerine almaları mümkün değildir; ayrıca, partiler, gerekli olduğunda çıkarlarını hareketin daha geniş birliğini sağlamak için ikinci plana atmaya hazır olmalıdırlar. Eğer bu özellikleri kendi içinde bir araya getiren gerçekten halkı temsil yeteneğine sahip bir parti ortaya çıkmışsa, bu çok daha iyidir; ama aksi takdirde tüm ilerici partiler, bir bütün

olarak hareketin çıkarlarını gözetmeli, kendilerinin daha büyük bir bütünün parçası olduklarını kabul etmelidirler.

Üçüncü ders, ideolojik çoğulculuk konusundadır: burada sözü edilen çoğulculuk, genellikle kabul gören liberal rekabetçi parti çoğulculuğu değil, parti ve/veya hareket içinde fikirlerin ve tartışmaların çoğulculuğudur. Ortodoksluk günleri artık geride kalmıştır; ve eylemde birlik esas amaç olurken, bu birlik asla tartışma ve hesap vermeyi dışlamamalıdır. Sınıf bilinci, elbette kendiliğinden saf bir biçimde hareketin içinden doğmaz, ama aydınlanmış bir elit tarafından harekete dışarıdan da dayatılamaz: Lenin'in, işçilerin kendi başlarına yalnızca 'sendikal bilince' erişebilecekleri ve bu nedenle devrimci fikirlerin (sınıf bilincinin *-çev.*) onlara (dışarıdan *-çev.*) komünist aydınlar tarafından taşınması gerektiği şeklindeki talihsiz sözleri (Lenin 1936, 53), bu bakımdan çok zararlı olmuştur. Gramsci tarafından çok daha iyi anlaşılmış (ya da en azından çok daha iyi ifade edilmiş) gerçek süreç şöyledir: sınıf bilinci, kitle hareketi ile liderlik arasındaki diyalektik süreçte ortaya çıkar; bu süreçte, denklemin her iki terimi de esastır: aydınlar ve liderler asli işlevlerini, ancak hareket tarafından esinlendikleri, hareketin ihtiyaçlarına cevap verebildikleri ve gerçekten o hareketin parçası oldukları ölçüde yerine getirebilirler.

İdeolojik gelişmeye ilişkin diyalektik süreç, aynı zamanda, doğrudan, incelediğimiz süreçten çıkarılacak dördüncü dersle ilişkilidir: devrimci ideolojinin bir hegemonya kurmayı başarabilmesi için, içine taşındığı ulus ya da toplumun halk kültürüyle kaynaşması zorunludur. Bu kitapta sürekli olarak Marksistleri eleştirdim; ama bu, ne toplumun bilimsel bir analizi olarak ne de devrimci bir ideoloji olarak Marksizmi reddettiğim anlamına gelir. Anlatmak istediğim, dogmatizmin artık zamanını doldurmuş olduğudur; bundan da öte, yaratıcı, dogmatik olmayan Marksistler bile, genel devrimci fikirlerin ulusal halkçı ve demokratik kültürle gerçekten kaynaşmadığı sürece asla etkili olamayacağını kabul etmek zorundadırlar. Gerçekte, özgül bir devrimci hareket, genel (universal) devrimci ideoloji ile kaynaşmaya gitmeden *önce, ilk olarak* ulusal halkçı ve demokratik kültür temelinde gelişmelidir.

Bu, ulusal kültürün tüm ögelerini eleştirmeksizin kabul etmek anlamına gelmez: burada 'halkçı' ve 'demokratik' sıfatları belirleyici önem taşır. Her devrimci ya da ilerici hareket, *kapsamlı* –başka bir deyişle, açıkça egemen toplumsal ve ekonomik sınıf blokunun parçası olanlar dışındaki tüm kesimleri kapsayan– *ulusal halkçı* bir ideoloji geliştirmeye çalışmak zorundadır. Sınıf, işte bu anlamda gerçekten belirleyicidir: bu, alışılmış dar bakışlı Marksist analizlerin öngördüğü anlamda saf bir işçi sınıfı hareketi inşa etme sorunu değil etnik azınlıkları, göçmenleri, kadınları, cinsel azınlıkları, öğrencileri, emeklileri, bunların yanı sıra küçük ve orta işadamlarını, yani tüm ezilenleri ve dışlananları içeren en geniş anlamda halk hareketini yaratma sorunudur. Ama yine de bölünme hattı, esas olarak sınıfsal bir hat olmaya devam eder ve bunun, gerçekten de böyle olduğu, hiçbir yerde, Chavez'in kitle desteğinin alışılmış tarzda tanımlanan proletaryanın ötesine gittiği ama yine de gerçek anlamda yoksullara ve halk kesimlerine dayandığı, (buna karşılık muhalif *'esqualido'*ların ezici biçimde zengin ve orta sınıflardan oluştuğu) Venezüella'dan daha açık olarak ortaya çıkmamıştır.

Venezüella'nın önemi, ulusal siyasal bir gündemle kitlesel bir antikapitalist hareket yaratmanın ve bunu en geniş kesimleri ve çok farklı ideolojik eğilimleri kapsayan ulusal halkçı bir söylem kullanarak demokratik bir tarzda yapmanın mümkün olduğunu göstermiş olmasında yatmaktadır. Venezüella örneğinin gösterdiği bir başka şey, böyle bir hareketin iktidara gelmesi durumunda yalnızca halkın refahını yükseltecek etkili önlemler almakla yetinmeyip, ulusal ve ulus-aşırı sermayeyle karşı karşıya geldiğinde bu çatışmayı katastrofik bir kopuş yaratmadan ve bunun sonucunda uluslararası bir tecrit durumuna yol açmadan yönetebileceğidir. Ve yine Venezüella örneği göstermiştir ki, böyle bir hareket, uzun vadede gerçekten de sosyalist bir dinamik içerir (günümüz dünyasında sosyalizmin sahip olabileceği yegane anlamda; yani, *kapitalizm ve emperyalizmle sürekli bir gerilim içinde olacak*, ama asla demokratik karakterini yitirerek katı bürokratik bir sistem halinde fosilleşmeyecek –ve nihayetinde kapitalist restorasyona yol açmayacak– *devrimci* bir *halk iktidarı devleti* anlamında).

Bu bizi, söz konusu devrimci süreçlerden çıkaracağımız beşinci ve son derse getiriyor: hayati bir önem taşıyan bu ders, örgütlenme ve liderliğe ilişkindir. Eğer demokratik halkçı ve antikapitalist hareketler, dünya kapitalist sistemine belirleyici bir darbe indirmeyi başaramaksızın, sürekli bir mücadele, kısmi zaferler, bozgunlar ve geri çekilişler çemberi içine hapsolup kalmayacaklarsa, birleşik bir örgütlenme ve etkin liderlik de, en azından esneklik, demokrasi ve içsel çoğulculuk kadar gereklidir. Şili ve Portekiz'de yaşanan yenilgilerin en önemli nedeni, etkin bir liderliğin olmayışıydı; bu eksiklik, şu anda Brezilya'da yaşanan süreci de tehdit etmektedir. Dahası, Venezüella süreci bir kere daha göstermiştir ki, halk iktidarı sağlam bir çoğunlukla iktidara yerleştiğinde, devletin tüm kurumlarını dönüştürmek için cesur ve belirleyici eylemlere girişmek zorundadır. Bu bakımdan Lenin (ve Jakobenler) haklıydı. Merkeziyetçilik ve otoriteryanizmin tehlikeleri konusunda yapılan tüm uyarılar, çıkarları tehlikeye giren kurulu düzen savunucularının ayrıcalıklarını korumak için kitapta yazılı tüm kirli oyunlara başvuracağı ve etkin bir liderliğin olmaması durumunda halk hareketlerinin bu oyunlar karşısında yenilgiye uğramaya mahkum olacağı gerçeğini değiştiremez. Evet, liderlik esnek, demokratik olmalı ve her zaman kaynaklandığı kitle hareketi ile sıkı bağlarını korumalıdır, ama bu liderlik aynı zamanda etkin bir liderlik olmalıdır; aksi takdirde tepeden tırnağa soykırımcı ve çevrekırımcı olan geç kapitalizmin icraatlarının seyircisi olarak kalmaya mahkum oluruz. Burada yine Hugo Chavez, bugünkü dünyanın en uzak görüşlü lideri olarak karşımıza çıkmaktadır: Ağustos 2005'te, *Onaltıncı Dünya Gençlik ve Öğrenciler Festivali*'nin kapanış oturumunda yaptığı konuşmada, Chavez, Rosa Luxembourg'un vaktiyle dikkat çektiği, *'Sosyalizm ya da Barbarlık'* ikileminin bugün de geçerliliğini koruduğunu, üstelik bu ikilemin günümüzde karşımıza daha kötü koşullarda *'Sosyalizm ya da Gezegenimizin Yok Oluşu'* olarak çıktığını söylemişti. Bu koşullarda, adil ve sürdürülebilir bir dünya düzeninin gelişimi aracılığıyla insanlığı kurtarmak için her ülkede etkin bir antikapitalist alternatif inşa etmek, her zamankinden

acil bir görev halini almıştır. *'İleriye giden yol'* konusunda yapılan bu analiz, elinizdeki kitap baskıya hazırlanırken, Bolivya'da Evo Morales ve MAS'ın kazandığı büyük seçim zaferi tarafından da doğrulanmıştır. Aynı şekilde, ılımlı oluşu nedeniyle daha az 'şaşaalı' olsa bile, Şili'de sosyalist Michelle Bachelet'nin zaferi ve Latin Amerika'nın diğer yerlerinde önümüzdeki dönemde Sol'un kazanacağı yeni seçim başarılarına ilişkin tahminler, son derece cesaret vericidir. Bolivya'da bir diğer devrimci halk iktidarı ihtimali ve komşu ülkelerde Küba, Venezüella, Bolivya üçlüsü için daha rahat bir ortam sağlayacak reformist hükümetler ile ilgili öngörüler, gerçekten de halkçı antikapitalist siyasetler için yeni bir çağın başladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aguilar, Luis E. (1972), *Cuba 1933: Prologue to Revolution* (New York: W.W. Norton).

Alavéz, Elena (1994), *Eduardo Chibás en la hora de la Ortodoxia* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Alonso, Aurelio (2004), 'Notas sobre la hegemonia, los mitos y las alternativas al orden neoliberal', *Pasos* 114 (Temmuz-Ağustos), s. 4-13 (San Jose, Costa Rica: Departamento Ecumenico de Investigaciones).

Álvarez Bejar et al. (1994), *Amérique latine: démocrarie et exclusion* (Paris: Editions L'Harmattan).

Ameringer, Charles D. (2000), *The Cuban Democratic Experience: the Autentico Years,1944-1952* (Tampa, FL: University Press of Florida).

Amin, Samir and Herrera, Remy (2005), '¿Hacia una solidaridad renovada de los pueblos del sur? Entrevista a Samir Amin, en el 50 aniversario de la Conferencia de Bandung', *Pasos* 119, Mayıs-Haziran, s. 1-13 (San Jose, Costa Rica: Departamento Ecumenico de Investigaciones).

Aporrea 63341: www.aporrea.org/dameverbo.php?docid=63341, 17 Temmuz 2005.

Aporrea 63345: www.aporrea.org/dameverbo.php?docid=63345, 17 Temmuz 2005.

Aporrea 67532: www.aporrea.org/dameverbo.php?docid=67532, 20 Ekim 2005.

Asamblea Nacional Constituyente (1999), *Constitución de la República olivariana de Venezuela* (Caracas).

August, Arnold (1999), *Democracy in Cuba and the 1997-98 Elections* (Havana: Editorial José Marti).

Bartley, Kim and O'Briain, Donnacha (2003), *The Revolution Will Not Be Televised,* video available from Power Pictures - Screen Scene, 41 Upper Mount Street, Dublin 2, İrlanda.

Beckett, Andy (2002), *Pinochet in Piccadilly: Britain and Chile's Hidden History* (Londra: Faber & Faber).

Black, George (1981), *Triumph of the People: The Sandinista Revolution in Nicaragua* (Londra: Zed).

Blanco, Juan Antonio (1994), *Cuba: Talking About Revolution. Conversations with Juan Antonio Blanco by Medea Benjamin* (Melbourne: Ocean).

Blanco Munoz, Agustin (1998), *Habla El Comandante (testimonios violentos)* (Caracas: UCV).

Bobbio, Norberto (1996), *El futuro de la democracia* (Mexico: Fondo de Cultura Econömica).

Bonachea, Ramön and San Martin, Marta (1974), *The Cuban Insurrection, 1952-1959* (New Brunswick, NJ: Transaction Books).

Boron, Atilio (2005), in 'Forum on John Holloway', *Capital and Class* 85, Spring.

Branford, Sue and Kucinski, Bernardo (with Hilary Wainwright) (2003), *Politics Transformed: Lula and the Workers' Party in Brazil* (Londra: Latin America Bureau).

Buch Rodríguez, Luis M. (1999), *Gobierno Revolucionario Cubano: Génesis y Primeros Pasos* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Buxton, Julia (2001), *The Failure of Political Reform in Venezuela* (Aldershot: Ashgate).

Cabrera, Olga (1977), *Guiteras: El Programa de la Jöven Cuba* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Cammack, Paul (1994), 'Democratie et citoyennete en Amerique latine', in A. Álvarez Béjar et al. (der.), *Amerique Latine: Democratie et Exclusion* (Paris: Editions L'Harmattan), s. 101-20.

Cammack, Paul (2000), 'The resurgence of populism in Latin America', *Bulletin of Latin American Research* 19:2 (Nisan), s. 149-61.

Cantón Navarro, José (1998), *History of Cuba: the Challenge of the Yoke and the Star* (Havana: Editorial Si-Mar).

Cardoso, Fernando Henrique and Faletto, Enzo (1969), *Dependencia y Desarrollo en América Latina* (Mexico: Siglo XXI).

Carmona Báez, Antonio (2004), *State Resistance to Globalisation in Cuba* (Londra: Pluto).

Carranza Valdes, Julio, Gutierrez Urdaneta, Luis and Monreal Gonzalez, Pedro (1996), *Cuba: Restructuring the Economy-A Contribution to the Debate* (translated with Foreword by Ruth Pearson) (Londra: Institute of Latin American Studies).

Casanueva Valencia, Fernando and Fernandez Canque, Manuel (1973), *El Parrido Socialista y la Lucha de Closes en Chile* (Santiago, Şili: Editora Nacional Quimantu).

Castaneda, Jorge G. (1994), *Utopia Unarmed: The Latin American Left after the Cold War* (New York: Vintage). Birinci basımı İspanyolca, 1993.

Chavez Frias, Hugo (2004), *¡Venezuela se Respeta! Acto de concentración contra la intervención* (Caracas: República Bolivariana de Venezuela, Ministerio de Energia y Minas).

Clemente, Capitáo Duran (1976), *Elementos para a Compreensdo do 25 de Novembro* (Lizbon: Ediçoes Sociais).

Cole, Ken (1998), *Cuba: From Revolution to Development* (Londra: Pinter). Collazo, Enrique (1972), *Los Americanos en Cuba* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Colletti, Lucio (1972), *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society* (Londra: New Left Books).

Coronil, Fernando and Skurski, Julie (2004), 'Dismembering and remembering the national: the semantics of political violence in Venezuela', in Jo-Marie Burt and Philip Mauceri (der.), *Politics in the Andes: Identity, Conflict, Reform* (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press), s. 81-106.

Cuesta Braniella, Jose M. (1997), *La Resistencia Cívica en la Guerra de Liberación de Cuba* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Cunhal, Álvaro (2003), 'O Mundo de Hoje', *Avante!* (Lizbon), 1664, 6 November.

De la Torre, Carlos (1994), 'Los significados ambiguos de los populismos latinoamericanos', in José Álvarez Junco y Ricardo Gonzalez Leandri (der.), *El Populismo en Espana y América* (Madrid: Editorial Catriel), s. 39-60.

Debray, Regis (1967), *¿Revolución en la Revolución?* (Havana: Casa de las Americas).

Derham, Michael (2002), 'Undemocratic democracy: Venezuela and the distorting of history', *Bulletin of Latin American Research 21:2* (Nisan 2002), s. 270-89.

Di Tella, Torcuato (1970), 'Populism and reform in Latin America', in Claudio Veliz (der.), *Obstacles to Change in Latin America* (Londra: Oxford University Press).

Diaz Castanón, Maria del Pilar (2001), *Ideologia y Revolución: Cuba, 1959-1962* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Dos Santos, Theotônio (1973), 'The crisis of development theory and the problem of dependence in Latin America', in H. Bernstein (der.), *Underdevelopment and Development- The Third World Today* (Harmondsworth: Penguin).

Elizalde, Rosa Miriam and Báez, Luis (2004), *Chávez Nuestro* (Havana: Abril).

Ellsworth, Brian (2005), 'Venezuela ensaya la gerencia de obreros', *New York Times* article reproduced in *El Nacional* (Caracas), 13 Ağustos 2005, s. 4. Ewell, Judith (1984), *Venezuela: A Century o f Change* (Londra: Hurst).

Faye, Jean-Pierre (1976), *Le Portugal d'Otelo: La Revolution dans le Labyrinthe* (Paris: Lattes).

Fayt, Carlos S. (1967), *La Naturaleza del Peronismo* (Buenos Aires: Viracocha).

FIDES (Fondo Intergubernamental para la Descentralización) (2003), *Ley de los Consejos Locales de Plani ficación Pública* (Caracas).

Foner, Philip S. (1972), *The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism*, iki cilt (New York: Monthly Review).

Frank, Andre Gunder (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies o f Chile and Brazil* (New York: Monthly Review).

Frank, Andre Gunder (1969), *Latin America: Underdevelopment or Revolution* (New York: Monthly Review).

Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man* (Londra: Hamish Hamilton).

Furci, Carmelo (1984), *The Chilean Communist Party and the Road to Socialism* (Londra: Zed).

Furtado, Celso (1970), *Economic Development o f Latin America: A Survey from Colonial Times to the Cuban Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press).

Furtado, Celso (1974), *Teoría y Política del Desarrollo Económico* (Mexico: Siglo XXI).

Gaitán, Gloria (1985), 'Origenes de la violencia de los anos 40', in G. Gonzalo Sánchez (der.), *Once Ensayos sobre la Violencia* (Bogotá: CEREC/Centro Gaitán), s. 325-60.

García Naranjo, Francisco (1996), *Historias Derrotadas: Opción y obsrinación de la guerrilla chilena (1965-1988)* (Morelia, Mexico: Universidad Michoacana de San Nicolós de Hidalgo).

Garcia-Perez, Gladys Mariel (1998), *Insurrection and Revolution: Armed Struggle in Cuba, 1952-1959* (Boulder, CO: Lynne Rienner).

Germani, Gino (1962), *Polirica y Sociedad en una Epoca de Transición* (Buenos Aires:

Paidós).

Gilbert, Dennis (1988), *Sandinistas: The Party and the Revolution* (Oxford: Basil Blackwell).

Gills, Barry, Rocamora, Joel and Wilson, Richard (1993), *Low Intensity*

Democracy: Political Power in the New World Order (Londra: Pluto). Golding, Sue (1992), *Gramsci's Democratic Theory: Contributions to a Post-Liberal Democracy* (Toronto: University of Toronto Press).

Gott, Richard (1973), *Rural Guerrillas in Latin America* (Harmondsworth: Penguin).

Gott, Richard (2000), *In the Shadow o f the Liberator: Hugo Chavez and the Transformation* of *Venezuela* (Londra: Verso).

Gott, Richard (2004), *Cuba: A New History* (New Haven, CT: Yale University Press).

Grass, Gunter (2005), 'The high price of freedom', *Guardian,* Weekend Review, 7 Mayıs 2005, s. 4-5.

Green, W. John (2003), *Gaitanism, Left Liberalism, and Popular Mobilization in Colombia* (Gainesville, FL: University Press of Florida).

Grugel, Jean (1994), 'El populismo en Chile', in José Álvarez Junco and Ricardo González Leandri (der.), *El populismo en Espana y America* (Madrid: Catriel), s. 199-214.

Guevara, Ernesto 'Che' (1963), *Pasajes de la Guerra Revolucionaria* (Havana: Ediciones Unión).

Guevara, Ernesto 'Che' (1968), *Reminiscences o f the Cuban Revolutionary War* (Londra: George Allen & Unwin).

Guevara, Ernesto 'Che' (1996), *Episodes o f the Cuban Revolutionary War, 1956 58,* Mary-Alice Waters (der.) (New York: Pathfinder).

Halebsky, S. and Kirk, J. (der.) (1985), *Cuba: Twenty-Five Years of Revolution, 1959-1984* (New York: Praeger).

Hardt, Michael and Negri, Antonio (2000), *Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Harnecker, Marta (1986), *La estrategia politica de Fidel* (Mexico: Nuestro Tiempo).

Harnecker, Marta (2000), *La Izquierda en el Umbral del Siglo XXI: Haciendo Posible lo Imposible* (Madrid: Siglo XXI).

Harnecker, Marta (2002), *Hugo Chávez Frias: Un Hombre, un Pueblo* (Caracas: Desde Abajo).

Harris, Richard and Vilas, Carlos M. (1985), *Nicaragua: A Revolution under Siege* (Londra: Zed).

Hart Dávalos, Armando (1997), *Aldabonazo* (Havana: Letras Cubanas). Hellinger, Daniel C. (1991), *Venezuela: Tarnished Democracy* (Boulder, CO: Westview).

Henfrey, Colin and Sorj, Bernardo (1977), *Chilean Voices: Activists Describe their Experiences of the Popular Unity Period* (Brighton: Harvester).

Hinkelammert, Franz J. (1990), *Democracía y totalitarismo* (San Jose, Costa Rica: Departamento Ecumenico de Investigaciones).

Holloway, John (2002), *Change the World Without Taking Power* (Londra: Pluto).

Hoyt, Katherine (1997), *The Many Faces of Sandinista Democracy* (Athens, OH: Ohio University Press).

Huntington, Samuel (1991), *The Third Wave* (Norman, OK: University of Oklahoma Press).

Ianni, Octavio (1975), *La Formación del Estado Populista en Amerîca Latina* (Mexico: Era).

Ibarra Guitart, Jose Renato (2000), *El Fracaso de los Moderados en Cuba: Las Alternativas Reformistas de 1957 a 1958* (Havana: Editora Politica).

INTI (2004), *Tiempo de Zamora 8* (Ocak) (Republica Bolivariana de Venezuela, Instituto Nacional de Tierras), s. 3.

Jacques, Martin (2004), 'The only show in town', Guardian, 20 Kasım 2004.

Kapcia, Antoni (2000), *Cuba: Island of Dreams* (Oxford: Berg).

Kay, Cristóbal (1989), *Latin American Theories of Development and Underdevelopment* (Londra: Routledge).

Kayman, Martin (1987), *Revolution and Counter-Revolution in Portugal* (Londra: Merlin).

Kohan, Nestor (1997), 'El Che Guevara y la filosofia de la praxis', America Libre (Temmuz), special number: 'Ernesto Che Guevara, 30 Aniversario' (Havana: Abril), s. 59-75.

Labrousse, Alain (1972), *L'Experience Chilienne: Refornyisme ou Revolution?* (Paris: Seuil).

Laclau, Ernesto (1977), *Politics and Ideology in Marxist Theory* (Londra: New Left Books).

Lanz Rodriguez, Carlos (2004), *El Desarrollo Endógeno y la Misión 'Vuelvan Caras'* (Caracas: Alcaldia de Caracas).

Laughland, John (2004), 'The revolution televised', Guardian, 27 Kasım.

Lebowitz, Michael (2005), *Lecciones de la Autogestión Yugoslava* (Caracas: La Burbuja, Instituto Municipal de Publicaciones de la Alcaldia de Caracas). Lenin, V. I (1936), 'What Is To Be Done?', *Selected Works* içinde, cilt: 2 (Londra:Lawrence & Wishart).

Lenin, V. I. (1965), *The State and Revolution* (Peking: Foreign Languages Press).

Levine, Daniel (2003), 'Undemocratic Venezuela', *Bulletin of Latin American Research 22:3* (Nisan), s. 231-6.

Linz, Juan J. and Stepan, Albert (1996), *Problems of Democratic Transition and* Consolidation (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press). Macpherson, C.B. (1962), *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke* (Oxford: Oxford University Press).

Mariátegui, Jose Carlos (1969), *Siete Ensayos de Interpretación de la Realidad Peruana* (Mexico: Solidaridad).

Marini, Ruy Mauro (1973), *Dialectica de la dependencia* (Mexico: Era).

Marti, Jose (1975), *Inside the Monster: Writings on the United States and American* Imperialism, Philip S. Foner (der.) (New York: Monthly Review).

Marx, Karl and Engels, Frederick (1968), *Selected Works tek cilt* (Londra: Lawrence & Wishart).

Mason, Patricio (1986), *El Movimiento Obrero Chileno y la República Socialista de 1932: Breve Sintesis Historica* (Santiago: Cambio).

Matthews, Herbert L. (1975), *Revolution in Cuba: An Essay in Understanding* (New York: Charles Scribner's Sons).

McCaughan, Michael (2004), *The Battle of Venezuela* (Londra: Latin America Bureau).

Mencia, Mario (1993), *The Fertile Prison: Fidel Castro in Batista's fails* (Melbourne: Ocean).

Mendez, Ana Irene (2004), *Democracia y Discurso Politico: Caldera, Perez y Chávez* (Caracas: Monte Ávila).

Mendez, Juan E., O'Donnell, Guillermo and Pinheiro, Paulo Sergio (der.) (1999), *The (Un)Rule of Law and the Underprivileged in Latin America* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press).

Mercedes Cobo, Maria (2005), 'Antidoto contra el hambre y la pobreza', *Patria Grande 5* (Haziran), (Caracas: Ministerio de Comercio Internacional), s. 10-12.

Ministry of Science & Technology (2004), 'Reporte: Cifras (para finales marzo 2004) de las misiones del gobierno reflejan grandes avances en materia social', www.aporrea.org, 28 Mayıs 2004.

Molina V., Jose E. (2002), 'The presidential and parliamentary elections of the Bolivarian Revolution in Venezuela: change and continuity (1998-2000)', *Bulletin of Latin American Research 21:2* (Nisan), s. 219-47.

Mouzelis, Nicos (1978), 'Ideology and Class Politics: a Critique of Ernesto Laclau', *New Left Review* 112 (Kasım-Aralık), s. 45-61.

Norden, Deborah L. (2003), 'Democracy in uniform: Chávez and the Venezuelan armed forces', in Steve Ellner and Daniel Hellinger (der.), *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization and Conflict* (Boulder, CO: Lynne Rienner), s. 93-112.

North, Lüsa (2004), 'State building, state dismantling, and financial crises in Ecuador', in Jo-Marie Burt and Philip Mauceri (der.), *Politics in the Andes: Identity, Conflict, Reform* (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press), s. 187-206.

Nun, Jose (2003), *Democracy: Government of the People or Government of the* Politicians? (Lanham, MD: Rowman & Littlefield).

O'Donnell, Guillermo (1994), 'Delegative democracy', *Journal of Democracy* 5:1, s. 55-69.

O'Donnell, Guillermo, Schmitter, Philippe and Whitehead, Lawrence (der.) (1986), *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press).

Oltuski, Enrique (2000), *Gente del Llano* (Havana: Imagen Contemporánea).

Palacios, Angel (2004), *Pýýente Llaguno: Imágenes de una Masacre,* documentary produced by Venezuelan public television (Channel 8) and directed by Palacios.

Palacios Cerezales, Diego (2003), *O Poder Caiú na Rúa: Crise de Estado e Acçóes Colectivas na Revoluçáo Portuguesa, 1974-1975* (Lizbon: Imprensa de Ciencias Sociais).

Pendle, George (1963), Argentina (Londra: Oxford University Press).

Perez, Louis A. (1988), *Cuba: Between Reform and Revolution* (New York: Oxford University Press).

Philip, George (2003), *Democracy in Latin America: Surviving Conflict and Crisis?* (Cambridge: Polity).

Przeworski, Adam (1986), 'Some problems in the study of the transition to democracy', in Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter and Lawrence

Whitehead (der.), *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press), s. 47-63.

Qathafi, Muammar Al (n.d.), *O Livro Verde* (Tripoli: Empresa Pública de Ediçáo, Publicidade e Ediçáo).

Raby, D.L. (1983), *Populism: A Marxist Analysis* (Montreal: Centre for Developing-Area Studies, McGill University).

Raby, D.L. (1988), *Fascism and Resistance in Portugal: Communists, Liberals and Military Dissidents in the Opposition to Salazar, 1941-74* (Manchester: Manchester University Press).

Ramirez Rojas, Kleber (1998), *Historia Documental del 4 de Febrero* (Caracas: UCV/ Asamblea Legislativa del Estado Miranda).

Ramos Jimenez, Alfredo (2002), 'Los limites del liderazgo plebiscitario: el fenómeno Chávez en perspectiva comparada', in Ramos Jimenez (der.), *La Transición Venezolana: Aproximación al Fenómeno Chávez* (Merida, Venezuela: Universidad de los Andes).

Relatório do 25 de Novembro: Texto Integral (1976), (Lizbon: Abril).

Rodrigues, Avelino, Borga, Cesário, and Cardoso, Mário (1974), *O Movimento dos Capitáes e o 25 de Abril* (Lizbon: Moraes).

Rodrigues, Avelino, Borga, Cesário, and Cardoso, Mário (1976), *Portugal Depois de Abril* (Lizbon: António dos Reis/DIG).

Roig de Leuchsenring, Emilio (1973), *Historia de la Enmienda Platt* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Roman, Peter (2003), *People's Power: Cuba's Experience with Representative Government* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield).

Rousseau, Jean-Jacques (2001), *Du contrat social (Presentation, notes, bibliographie et chronologie par Bruno Bernardi)* (Paris: Flammarion).

Roxborough, Ian, O'Brien, Phil and Roddick, Jackie (1977), *Chile: The State and Revolution* (Londra: Macmillan).

Ruchwarger, Gary (1987), *People in Power: Forging a Grassroots Democracy in Nicaragua* (South Hadley, MA: Bergin & Garvey).

Sader, Amir (2005), *El Populismo: Su más Completa Traducción* (Rio de Janeiro: Servicio Informativo ALAI-Amlatina, www.alai-amlatina.org).

Sánchez, Gonzalo (1985), 'La violencia y sus efectos en el sistema politico colombiano', in Sánchez (der.), *Once Ensayos sobre la Violencia* (Bogota: CEREC/Centro Gaitán), s. 209-58.

Sanoja Hernández, Jesús (1998), *Historia Electoral de Venezuela (1810-1998)* (Caracas: El Nacional).

Scheer, Robert and Zeitlin, Maurice (1964), *Cuba: An American Tragedy* (Harmondsworth: Penguin).

Schumpeter, Joseph (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper & Row).

Silverman, Bertram (der.) (1973), *Man and Socialism in Cuba: The Great Debate* (New York: Atheneum).

SIPC (Serviço de Intercámbio Politico e Cultural) (1976), *Portugal: Dm Guia Para o Processo* (Lizbon: Editorial SLEMES).

Steele, Jonathan (2004), 'Ukraine's postmodern coup d'ztat', *Guardian, 26* November.

Sunacoop (2005), www.sunacoop.gov.ve/estadisticas/cuadrol.htm.

Sunkel, Osvaldo (1973), 'The pattern of Latin American dependence', in V.L. Urquidi and R. Thorpe (der.), *Latin America and the International Economy* (Londra: Macmillan).

Sweig, Julia E. (2002), *Inside the Cuban Revolution: Fidel Castro and the Urban Underground* (Cambridge, MA.: Harvard University Press).

Tabares del Real, Jose A. (1973), *Guiteras* (Havana: Editorial de Ciencias Sociales).

Tamargo, Agustin (1959) 'Contra esto *y* aquello', *Bohemia* 31 May, p. 65. Thomas, Hugh (1971), *Cuba: or, The Pursuit o f Freedom* (Londra: Eyre & Spottiswoode).

Thompson, E.P. (1966), *The Making of the English Working Class* (New York: Vintage).

Torre, Juan Carlos (1994), 'La formación del sindicalismo peronista en Argentina', in Jose Álvarez Junco and Ricardo González Leandri (der.), *El Populismo en Espana y America* (Madrid: Catriel), s. 91-108.

Traynor, Ian (2004), 'US campaign behind the turmoil in Kiev', *Guardian,* 26 Kasım.

Tulchin, Joseph S. and Romero, Bernice (der.) (1995), *The Consolidation of Democracy in Latin America* (Boulder, CO: Lynne Rienner).

Valdes, Juan Gabriel (1995), 'Changing paradigms in Latin America: from dependency to neoliberalism in the international context', in Joseph S. Tulchin with Bernice Romero (der.), *The Consolidation o f Democracy in Latin America* (Boulder, CO: Lynne Rienner), s. 127-38.

Vanden, Harry E. and Prevost, Gary (1993), *Democracy and Socialism in Sandinista Nicaragua* (Boulder, CO: Lynne Rienner).

Vitale, Luis et al. (1999), *Para Recuperar la Memoria Histórica: Frei, Allende y Pinochet* (Santiago: ChileAmerica - CESOC).

Wainwright, Hilary (2003), *Reclaim the State: Experiments in Popular Democracy* (Londra: Verso).

Walker, Thomas W. (1991), *Nicaragua: The Land of Sandino* (Boulder, CO: Westview).

Wallerstein, Immanuel (1980), *The Modem World-System I: CapitalistAgriculture and the Origins o f the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press).

Wallerstein, Immanuel (1982), *The Modern World-System IL Mercantilism and the Consolidation o f the European World-Economy 1600-1750* (New York: Academic Press).

Weffort, Francisco (1968), 'El populismo en la politica brasileira', in Celso Furtado (der.), *Brasil: Hoy* (Mexico: Siglo XXI).

Wright, Bruce E. (1995), *Theory in the Practice of the Nicaraguan Revolution* (Athens, OH: Ohio University Press).

Zago, Angela (1998), *La Rebelión de los Angeles,* 4. basım (Caracas: WARP).

DİZİN

A

Acosta Carles, Felipe 204
Acoste Chirinos, Felipe 205, 206
Adams, John Quincy 46
Aguilar, Luis E. 355
Alavéz, Elena 355
Alayon 259
Alessandri, Arturo 270, 273
Ali, Tariq 222, 223, 346
Allende, Salvador 27, 30, 35, 37, 52, 71, 72, 103, 167, 265, 269, 270-281
Almeída, Juan 124
Alonso, Aurelio 86, 92, 93, 102, 108, 355
Alvarez, Paz, Oswaldo 199
Álvarez 355, 356, 358
Amin, Sami 109, 110, 355
Anderson, Danilo 242
Arias, Cardenas, Francisco 205, 206, 208, 212-215, 226

B

Bachelet, Genelar Alberto 277, 354
Baduel, Raúl 204, 234
Batista, Fulgencio 29, 121, 122, 124, 125-129, 132, 136, 139, 140, 159, 160, 161, 167, 172, 185, 255, 309, 311, 340
Bernal, Freddy 259, 263
Betancourt, Rómulo 188-192, 211
Bolivar, Simon 31, 36, 149, 150, 165, 168, 186, 194, 196, 204, 205, 207, 210, 222, 224, 232, 254, 309, 342
Borge, Tomás 286
Bravo, Douglas 192, 193, 203, 207, 211
Brejnev, Leonid 99
Bucaram, Abdala 322, 337, 341, 345

C

Caldera, Rafae 195, 199, 200, 210, 216
Cardenal, Ernesto 286
Cardenas, Lazaro 167, 168, 205, 206, 208, 212-215, 226, 322, 330, 336, 337, 342, 344
Carmona Baez, Antonio 105, 106, 107, 108, 156, 157, 231-235
Carrion, Luis 286, 287
Carter, Jimmy 240
Castaneda, Jorge G. 18, 34, 356
Castro, Fidel 7, 29, 91, 116, 117, 123, 124, 128, 132, 134-139, 141, 150, 154, 158, 160-164, 167, 169, 172, 193, 200, 224, 304, 311, 342
Castro, Raul 124, 128, 135, 164, 167, 169, 172
Chavez Frias, Hugo 7, 19, 28, 30, 31, 36, 37, 38, 52, 67, 72, 79, 82-85, 91, 95, 109, 110, 157, 170, 184-188, 190-196, 198-246, 248-252, 254-268, 278-288, 289, 309, 311, 312, 314, 315, 319, 320, 321, 322, 330, 337, 338, 340-342, 345, 346, 347, 348, 352, 353
Chibas, Eduardo 122, 137-139, 159, 164, 318
Cienfuegos, Camilo 124, 128, 132, 160, 163, 166
Cliff, Tony 105

D

D'Escoto, Miguel 286
Debray, Regis 125, 126, 127
Delgado, General Humberto 13, 188, 303
Diaz Lanz, Pedro 130, 134, 168
Dorticós, Osvaldo 134
Dos Santos, Theotônio 104

E

Eanes, Colonel Antóno Ramalho 297, 300
Eekhout, Blanca 13, 261
Eisenhower, Dwight 133, 145

F

Faletto, Enzo 104, 109, 356
Fermin Claudio 199
Fernandez, Marcelo 103, 126, 165, 356
Fonseca Amador, Carlos 286
Frank, Andre Gunder 104, 105, 123, 124, 249
Frei, Eduardo 273, 276
Fuerte Tiuna 234
Fujimori, Alberto 53, 320, 322, 345
Fukuyama, Francis 18, 34, 43
Furtado, Celso 104, 109, 357

G

Gaitán, Gloria 14, 167, 322, 330, 331, 332, 336, 337, 342
Gallegos, Rómulo 188
García Bercana, Rafael 13, 122, 125, 126, 234, 263, 264, 275
Gomez, Genelar Juan Vicente 187, 211
Gonçalves, Vasco 292
Gorbaçov, Mihail 99, 154
Gramsci, Antonio 24, 257, 280, 351
Guevara, Ernesto 'Che' 123-128, 132, 135, 140, 149-151, 159, 160, 166, 168
Guiteras, Antonio 121, 122, 356

H

Harnecker, Marta 14, 202-204, 207, 208, 214-216, 221, 228, 232, 233, 257, 264, 285, 321
Herrera Campins, Luis 110, 195, 355
Hinkelammert, Franz 49, 53, 358
Holloway, John 20, 22, 89-91, 114, 355

L

Laclau, Ernesto 39, 161, 324-328, 336, 338, 339
Lage, Carlos 157
Lenin, V. İ. 21, 95, 97, 98, 108, 140, 182, 308, 310, 351, 353, 356
Leoni, Raúl 192, 193
Luxemburg, Rosa 353

M

Maceo, Antonio 118, 128, 159, 164
Machado, Gerardo 119, 120, 122, 172
Maneiro, Alfredo 194, 203, 207, 215, 224
Mao Zedung 233, 311
Marini, Ruy Mauro 104, 249
Marquez, Pompeyo 194, 218
Marti, Jose 118, 119, 136, 138, 139, 145, 149, 150, 159, 164, 165, 167, 168, 181, 205, 309, 355
Marx, Karl 21, 25, 55, 56, 95-97, 101, 105, 108, 140, 182, 212, 213, 280, 308, 337, 343
Mason, Patricio 277
Matos, Hubert 135, 168
Mayorga, Silvio 286
Medina Angarita, General 187, 207, 218
Medina Angarita 187
Mella, Julio Antonio 119, 139, 159, 164
Menem, Carlos Saúl 53, 73, 320, 322, 337, 341, 345
Miranda, Francisco de 186, 250, 263
Miró Cardona, José 134
Molina, Captain Jesus 190, 225, 226
Molina Tamayo, Rear-Admiral 230

N

Negri, Tony 215, 308
Nun, Jose 14, 47, 48, 51 87

O

O'Briain 231, 355
Ojeda, Fabricio 192, 193
Oltuski, Enrique 140, 163, 360
Ortega, Carlos 236, 285, 287, 289

P

Pais, Frank 123, 124, 240
Pena, Alfredo 14, 221
Perez, Carlos Andrés 36, 37, 80, 81, 125, 126, 130, 188, 189, 193, 195

Perez, Jiménez, General Marcos
Peron, Colenel Juan Domingo 317, 318, 322, 324, 331, 334-337, 339-344
Petkoff, Teodoro 194, 200, 218
Pineiro, Comandante Manuel 151
Pinochet, General Agusto 30, 68, 72, 231, 233, 271, 280, 300, 348, 355
Ponte Rodriguez, Captain Manuel 191
Prio Socarras, Carlos 122

Q

Qathafi, Muammar Al 361

R

Ramirez Rojas, Kléber 210-214
Rangel, Domingo Alberto 192, 233
Roca, Blas 141
Rodriguez Araque, Ali 222
Rodriguez, Carlos Rafael 134, 135, 141, 191, 205, 213, 223, 248, 291
Roosevelt, Franklin D. 120
Rousseau, Jean-Jacques 53-56, 64, 70, *174, 182, 213, 215, 356*

S

Saez, Irena 218
Salas Römer, Henrique 219
Salazar, Antóni de 136, 289, 290, 292, 298, 303
Salvador, David 28, 32, 33, 71, 143, 167, 269, 273
Sanchez Arongo, Aureliano 82, 137, 332
Sandino, Augusto César 281, 285, 286
Sartre, Jean-Paul 162, 170
Schneider, General René 270, 277, 278
Schumpeter, Joseph 46, 47, 71
Soares, Mário 300, 302-304
Spinola, General António de 291
Sunkel, Osvaldo 104, 109

T

Téllez, Dora Maria 289
Thatcher, Margaret 44, 75, 175, 280, 348
Tomic, Radomiro 270
Torrijos, Omar 37, 202
Trejo, Col. Hugo 204

U

Urdaneta Hernandez, Jesús 204, 356
Urrutia, Manuel 134, 135, 211

V

Vargas, Getúlio 322, 333, 334, 341, 342
Velascol varado. General Juan 37, 202
Velazquez, Andrés 199, 207, 218

W

Walker, William 281, 283, 285
Wallerstein, Immanuel 105
Welles, Sumner 120, 165
Wheelock, Jaime 287

Z

Zamora, Ezequiel 205, 250, 342
Zeledón, Benjamin 281

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sosyalizmin öldüğü anlamına mı geliyor? Eğer öyle değilse geleceğin sosyalizmi hangi ilkeler üzerinde yükselecek? Latin Amerika deneyimi, sosyalizmin geleceğine dair kuramsal tartışmalara nasıl bir katkı sağlayabilir?

D. L. Raby, bu sorular ekseninde, tüm dünyada çağdaş sol hareketler için esin kaynağı olan Latin Amerika'daki devrimci hareketliliğin ayrıntılı ve titiz bir çözümlemesini yapıyor. Küba ve Venezüella başta olmak üzere kıta ülkelerindeki devrimci hareketleri tarihsel ve çağdaş özellikleriyle inceliyor. Hugo Chavez, Fidel Castro ve öteki devrimci önderlerin başarılarının kaynağını eğiliyor.

Bu hareketlerin kendine özgülüklerini ve kıtasal ortaklıklarını irdelerken, Latin Amerika hareketini Sovyet deneyiyle karşılaştırıyor, Holloway ve Negri'nin otonomist tezlerini ele alıyor ve 21. yüzyıl sosyalizmine dair kuramsal önermelerde bulunuyor.

"Medyanın eseri olan yalan dağlarını yerle bir eden kitap."
Tarık Ali

"Çağdaş sol hareket için yararlı dersler içeren Latin Amerika'nın devrimci gelenekleri ve deneyimi üzerine titiz bir inceleme."
Richard Gott

KİTAP 2006

Yordam Kitap

ISBN 978-9944-122-24-5